

BARBU DELAVRANCEA

O P E R E

VIII

Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și variante, glosar și bibliografie

de

EMILIA ȘT. MILICESCU

for

S C R I I T O R I R O M Ă N I

EDITURA MINERVA

Виситесь, 1971

REGIMUL

I

Domnilor deputați,

Încep prin a vă face o sinceră declarațiune. Rolul meu e foarte greu ; nu-mi ascund dificultățile lui. De cînd stau tăcînd în mijlocul d-voastre, convingerea aceasta a crescut neconținut.

Asist aici la o discuțiune cu desăvîrșire academică. Și eu voi vorbi în numele durerilor unui popor nefericit, în mijlocul unei academii de fericiți.

Vedeți, d-lor, că greutatea se ivește de la început, căci mi-ar fi imposibil ca să vă fiu pe plac. Să mă iertați dar dacă voi apărea în mijlocul acestei academii științifice cu tonul, cu gesturile și cu spiritul aspru al „țăranului de la Dunăre”.
(Aplauze din minoritate.)

D-lor, dacă ar fi să intru și eu pe calea celor mai mulți oratori, mi-ar fi, crez, ceva mai ușor. Mai toți ați făcut critica și elogiul mesagiului sub diferite raporturi științifice ; în acest caz, mie mi-ar rămînea sarcina ușoară de a discuta mesagiul din punctul de vedere literar. Rol relativ plăcut, căci aș avea de discutat opera unui om cu renume în literatura română. D-lor, mesagiul se abate de la art. 95 din constituțiune ; dar cînd este vorba de proiectul de răspuns, opera d-lui Maiorescu se depărtează și mai mult. În mesagiul regal sunt ceva mai multe cestiuni atinse, pe cîtă vreme răspunsul s-ar putea reduce la următoarea frază banală : „N-ar fi rău să fie bine în țara românească.” (Ilaritate). Voiți să vă dau o

dovadă ? M.-s. regele în mesagiu se preocupă, firește, cum era natural să o facă, de criza agricolă. S-a preocupat și guvernul m.-sale.

Dar ce vă spune d-voastre onor. d. raportor ca să răspundeți m.-sale asupra acestei cestiuni grave ? „Criza agricolă prin care trecem ne impune o îndoită luare-aminte.“ Ei, nu este așa că „n-ar fi rău să fie bine în țara românească“ ? (*Ilaritate.*) Cu sistemul acesta am inaugura o ciudată metodă de a răspunde la cestiunile grave. Închipuiți-vă că la un al doilea mesagiu ar veni d. Maiorescu și v-ar zice să votați următorul răspuns : „În cestiunea agricolă ni se impune o luare-aminte ; în cestiunea țărănească ni se impune o îndoită luare-aminte ; în privința armatei ni se impune o întreită luare-aminte ; în privința școalelor o împătrită luare-aminte...“ Spuneți, serios s-ar răspunde la mesagiul regal în acest mod ? În fond, iacă înțelesul acestui vag răspuns : d-voastre, majorității, vi se cere de către d. raportor să faceți cum ați făcut întotdeauna, să nu răspundeți la cestiunile cari agită România în momentul actual.

D. raportor, renumit în țară pentru meșteșugul său de a răspunde clar și categoric când e hotărât a-și spune părerea, de astă dată nu voiește să răspundă. Să vă dau o dovadă materială.

M.-s. regele în mesagiu vorbește despre armată.

Nimeni nu-și face vreo iluziune asupra acestei grave cestiuni, nici amici, nici adversari. Dar m.-sa ne mîngîie, afirmîndu-ne că armata a mers bine, că disciplina este admirabilă, că țara se poate rezema pe acest instrument viu și conștient de apărare națională. Foarte bine ! Și ce vi se cere să răspundeți la aceasta ? Adică d-voastre să fi uitat așa de repede că o armă întreagă a fost dezorganizată pentru a satisface ambițiunea unuia ? Nu știți că s-a stricat rostul unei arme întregi ? (*Aplauze.*)

D-voastre, majoritatea și minoritatea, nu știți că armata, îmbrăcată în ținută de război, cu comandanți purtînd revolverul la brîu și sabia scoasă, a asediat capitala ? Nu știți că un general de corp o comanda și că ea, armata, a fost transformată în instrument de guvernare ? Putem noi să uităm toate acestea și să ne prefacem a crede că merge bine armata ? (*Aplauze.*)

Dar de ce nu răspunde d. raportor la acest punct al mesagiului ? D-sa nu împărtășește asemenea părere. Majoritatea nu împărtășește părerile noastre, desigur, căci altfel multe lucruri s-ar schimba în România. Dar, în sfîrșit, să răspundă d. raportor ceva asupra acestui punct. Văd, însă, cu mirare, că trece cu vederea tocmai peste cestiunea cea mai importantă din actualul mesagiu regal.

Știți, d-lor, cit de curios și de comod este acest metod ? Eu v-am cerut singura scuză pe care credeam că trebuie să v-o cer, rugîndu-vă să iertați tonul meu de țaran... (*Risete.*) Puteți să rîdeți d-voastră de pe banca ministerială... Acesta este titlul meu de nobleță ; aș vrea să-l văd pe al d-voastră ! (*Aplauze.*)

Eu știu că la țară sau, dacă voiți să vă satisfac pînă și intențiunile, la mahala, cînd cineva vorbește cu un altul, crede ca o datorie de cuviință de a-i răspunde la ceea ce este întrebare. Ei bine, nu știam că în înaltele maniere se obișnuiește a nu se răspunde regelui cînd el întreabă Parlamentul țării. (*Aplauze.*)

Vă amintesc însă că am zis de la început că mi-ar fi foarte ușor să încep astfel și tot așa de ușor mă despart de acest fel de critică. Știu că d. Maiorescu, din punctul de vedere al logicei, este cu greu de atins și că d-sa, cînd are aerul de a nu fi logic, este că a voit, dintr-o logică ascunsă, a nu fi logic pe față. (*Aplauze.*)

Cestiunea serioasă care se pune este următoarea : raportul dintre majoritatea parlamentară și țară, raportul dintre guvern și majoritate, și, prin medierea ei, raportul dintre guvernul m.-s. și țară.

Să-mi dați voie ca, pentru a putea să susțiu că nu există nici un raport serios între guvernul m.-s. și suferințele și aspirațiunile țării, să vă fac demonstrațiunea așa cum înțeleg eu să o fac. Și de la început vă supui următorul adevăr : nimeni nu este în prezent altceva decît ceea ce a fost, plus încă ceva, actualitatea. Cu alte cuvinte, nici un om, nici un guvern, nici chiar o majoritate parlamentară nu sunt altceva decît ceea ce au fost ieri, alaltăieri, adică seria momentelor trecute, la cari se adaogă oarecare împrejurări prezente. Prin urmare, pentru a ști modul de a fi al unui guvern, trebuie să cercetăm diferitele formațiuni prin cari a trecut.

Eu văz că în prezent vînturile cari băteau odinioară așa de neîndurat în banca ministerială, smulgînd pe unii, ridicînd pe alții, văz că, după oarecare timp, aceste vijelii au mai ostiat. Aceasta nu va să zică că a încetat absolut orice poftă a multor din majoritate pentru banca aceea ; nu. Aceste pofte însă par astăzi ceva mai domoale. Asistăm la o aparentă liniște de fapt.

Actuala stare a regimului se poate nota astfel : d. Catargi, într-o actualitate quasi istorică ; d-nii Carp și Lahovari, într-un fel de echilibru încordat, și d. general Manu, într-o așteptare delicioasă. (*Ilaritate.*)

D-lor, aceasta mi se pare că caracterizează actuala fază, fără a mai vorbi despre agregatii ministeriali, cari nu pot caracteriza un guvern. (*Aplauze.*) Dar pînă să mă opresc asupra formațiunei actuale, să-mi fie permis, pentru a o înțelege cu toții, a examina ce a fost ieri și ceva mai înapoi.

D-lor, nimeni, crez, n-a uitat cîte agitațiuni au fost pe acea bancă, cîte combinațiuni și cîte răsturnări. Pot să zic că din șase ani și jumătate, patru ani de nestabilitate ministerială și apoi, acum în urmă, o liniște aparentă și trecătoare. Nesiguranța ministerială, în acei 4 ani, ajunsese așa de mare, încît nu era consilier al m.-s. care, culcîndu-se seara, să nu aibă somnul agitat de visuri urite că a doua zi poate să cadă de pe acea bancă pe celelalte, și nu era devotat al regimului care, culcîndu-se simplu deputat, să nu aibă visuri fericite că a doua zi va fi pe banca ministerială. Și mulți au fost satisfăcuți, dar sunt încă rămași cu amărăciunea în suflet. Într-un anume moment, un deputat, întrebât de o doamnă cum mai stă roslul portofoliului său, i-a răspuns melancolic cu versul lui Virgiliu : „Infandum regina jubes renovare dolorem“...

La nestabilitatea ministerială a corespuns un haos parlamentar iarăși de 4 ani.

Majoritatea de azi ajungea minoritatea de mîine ; minoritățile se îngroșau în majorități și majoritățile scăpătau în minorități ; aceeași majoritate, rînd pe rînd, a susținut și a combătut aceeași formațiune ; ceva mai grav : aceeași majoritate a dat vot de blam și răzvolt de încredere aceleiași formațiuni. Noi, d-lor, am constatat lucrurile acestea la timp. D-voastră tot la timp le-ați contestat. Timpul, însă, care repară tot și justifică tot, ne-a dat o dovadă mai mult că nes-

tabilitatea majorității era așa de mare, încît majoritatea regimului dădea vot de blam și răzvolt de încredere aceluiași minister. Și acest adevăr l-a afirmat chiar un domn de pe banca ministerială. Iată cum constata d. ministru al justiției răzvolturile introduse în materie constituțională și parlamentară de către regimul actual : „Eram să fiu atît de reverențios către Camera suroră, că nici așa fi vorbit de *răzvolturile* cari ar fi autorizat pe guvern să aștepte de la dînsa și de astă dată o *schimbare de atitudine*.“

Va să zică, iată un membru important al regimului actual, un ministru, care afirmă, în deosebire de toți cei ce au tăgăduit, ceea ce noi am afirmat : că se guvernează cu răzvolturi. Iată un om al regimului, și azi stînd pe banca ministerială, care afirmă că Senatul, deprins cu răzvolturile, putea să dea un răzvolt d-lui general Manu pentru a continua puterea. Așadar, un haos a fost starea majorității în timp de 4 ani, și nimic care să armonizeze voințele acestei majorități.

Elementele deosebite între dînsule n-au găsit acea scînteie care, străbătîndu-le, să le unească și să dea naștere unui corp unit, omogen, cu calitățile unei ființe unice și armonice. Un haos în majoritate, neconținute răsturnări de pe banca ministerială. Iacă la ce se reduc primii 4 ani trecuți ai regimului care guvernează țara de șase ani și mai bine. Pînă aci, istoria externă a regimului. Acum să vedem care e istoria sa internă.

Cari au fost cauzele acelor frămîntări ?

Și cu această întrebare pășim la istoria internă a regimului.

Împărțeau aceia cari conduceau majoritatea, cari aveau situațiunea în mînă, idei diametral opuse încît să nu poată ajunge la nici un fel de pace ? Lucrul s-ar putea. În principiu, ideile despart pe oameni. Dar dacă ideile i-ar fi dăspărțit, cum se face că tocmai cei cari au luptat mai teribil între dînsii, în acești ani de nestatornicie, cum se face că-i vedem din nou pe aceeași bancă ?

În 1888 era la putere un grup de conservatori cari susțineau că se deosebesc de ceilalți conservatori, pe cari îi numeau odinioară *vechii conservatori*. Deosebirea între conservatorii junimiști și conservatorii sadea, după unii, se reducea la : *junimiștii* sunt *conservatori prusieni*, iar *catargieștii* sunt *conservatori regulamentari*.

Deosebirea aceasta, deși altfel formulată, a fost afirmată cu energie de d. Carp 12 ani, adică mai tot timpul cât dumnealor au stat în delicioase legături cu regimul liberal. O deosebire, din alt punct de vedere există, și cealaltă parte de conservatori propriu-zis o formula prin d. A. Lahovari, care, vorbind despre junimiști și opozițiunea lor, zicea : „sunteți opozițiune miluită”. Și a zice cuiva „opozițiune miluită” e, desigur, a-i zice *opozițiune imorală*. (Aplauze.)

Totuși, s-ar fi putut crede că, pe lângă convingerile cari le aveau unii despre alții, îi deosebeau și proiectele de legi cu care veniseră junimiștii în 1888. S-ar putea da aceasta ca o cauză a luptei dintre dînșii, cu o rezervă însă. Cine, d-lor, nu știe că d. Carp la 1888 și-a publicat, în numele grupului său, toate proiectele de legi în *Monitorul oficial*? Și erau așa de multe, încît i s-a zis „Moise”, reformatorul României. Dar dacă d. Carp ar fi ținut la tablele sale de legi, ar fi trebuit ca, dupe ce a descins din muntele înalt, să dea cu piciorul vițelului de aur la care se închinaseră mulți din ai săi pînă atunci. (Aplauze.)

D-sa nu a făcut aceasta ; și-a abandonat tablele de legi ; a renunțat la cantoane, la căpităne, la bresle, ba, ceva mai curios, și-a abandonat chiar legile pe cari le-a trecut prin Parlamentul țării — căci atît le-a ciuntit, atît a trecut prin cuțitul celorlalți conservatori de baștină, încît nu a mai rămas nimic, absolut nimic în ele din spiritul reformatorului. Cît pentru legea tocmelilor agricole, i s-a adăugat un articol final, transformînd-o într-o lege facultativă.

Așadar, nu proiectele de legi îi deosebeau, nu ideile îi deosebeau, dovadă ușurința cu care s-a renunțat la acele proiecte de legi.

Ideile îi frămîntau ? Dar cine a uitat modul d-lui Lahovari de a fi tratat pe bătrînul șef al conservatorilor ? După d. Lahovari, opoziția pe care o făcea d. Catargiu nu era de „portofranc, ci de portofoliu”. Mi s-a spus însă că d. Catargiu — d-sa poate să mă dezmință dacă nu e adevărat — i-ar fi replicat : „mai bine opoziție pentru portofoliu decît putere pentru portofel”.

Dar, d-lor, d. general Manu și d. Lahovari au fost acuzați de d. Catargiu, atunci cînd au făcut „concentrarea”, că și-au trădat drapelul și partidul. Va să zică, în toate aceste lupte

ideile nu sunt întru nimic, ci se reduc la vanitate, la interes, la dorința de a domina țara.

Nu vă aduceți aminte cuvintele celebre ale d-lui Carp, că d. Catargiu ar însemna... da, ceea ce șoptește d. ministru al justiției, „un pas înapoi în istoria țării” ? Apoi dați-mi voie să vă spun că d-voastră, junimiștii, ați făcut pași de aceștia și înainte și înapoi... (*Ilaritate*) ; da, d-lor, așa joacă în țară la noi, dar joacă prost de tot ! (Aplauze.)

Pentru a scurta, să iau dovada mea de la cel mai autorizat dintre purii conservatori... Ce zicea d. Alexandru Lahovari cînd constata această nestabilitate ministerială, aceste sfîșieri ? Ce cauză le atribuia d-sa ?

Să ascultăm pe d. Lahovari adresîndu-se d-lui Catargiu : „Sunt legile, sunt ideile politice cari ne-au dăspărțit ? Cearta a fost o ceartă mizerabilă de personalități ! A fost lupta pof-telor contra ideilor.”

Iacă, d-lor, istoria internă a frămîntărilor și a nestabilității ministeriale în timp de 4 ani, a regimului care ne guvernează. Și pentru a-l înțelege perfect, în forma actuală, să ne amintim că este ieșit dintr-o prorogare și dintr-o dizolvare, acordată aceluia care niciodată, după chiar credința băncii ministeriale, niciodată nu a putut să facă alegeri libere în țara românească ! (Aplauze.)

D-lor, eu o cred aceasta ; dar cu credința mea aș dovedi prea puțin față de d-voastră. Eu țin ca orice voi zice să simțiți că este și credința a unora dintre d-voastră. Iacă ce credea și crede d. ministru al instrucțiunii publice despre aptitudinile electorale ale d-lui prim-ministru : „Eu vă mărturisesc că m-am mirat cînd am auzit că sunt oameni cari își pot închipui că cu d. Catargiu la interne mai putem avea alegeri libere. Eu nu cer nimănui ceea ce nu poate da.”

Aș ruga pe onor majoritate să-și întoarcă privirea asupra băncii ministeriale și să vadă în ce înfrățire morală și constituțională sunt astăzi unul lângă altul ! (Aplauze.)

Ce voiți ?... O să înceapă să apară și oameni naivi ca mine, cari să creadă că nu se pot asocia, a doua zi după alegeri, pe aceeași bancă ministerială, oameni cari ș-au adus ofense așa de grave, că dacă ar fi oameni mari, ofensele lor ar rămînea istorice ! (Aplauze.)

Poporul român a legat, în concepțiunea lui, din nenorocire pentru d. Lascăr Catargiu, de brațul d-sale, o măciucă. Mer-

geți în stratele de jos ale populației, la comercianți mici și mari; mergeți la Universitate, și de la studenție coboriți-vă cât de jos veți voi, până la căruțași, și veți găsi pretutindeni această concepțiune. Și să știți că un popor nu conține nimic contra adevărului. Concepțiunile lui au cel puțin analogie cu adevărul. În cazul nostru, poporul român n-a făcut o concepție de analogie, ci a constatat un adevăr, ca și d-l ministru al instrucțiunii publice, când afirmă că d. Lascăr Catargi nu poate face alegeri decât cu bâta. (*Aplauze.*)

Ați ieșit din aceste frământări parlamentare, din nestabilitatea ministerială și din alegerile d-lui Lascăr Catargiu. Dar numai atât dovedește partea internă a formațiunii d-voastră?

Oricare ar fi originea și istoria d-voastră, sunteți astăzi un regim conservator sau pur și simplu un regim de stăpânire? Sunteți un regim susținut și de conservatori, dar nu sunteți un regim conservator.

Pentru a dovedi aceasta, n-aș avea să procedez decât printr-o simplă întrebare. Natural că nu mă aștept imediat la un răspuns din partea d-voastră, deși răspunsul adeseori se coprinde în întrebare când e formulată la timp.

Aveți o majoritate la urnă și ieșiți totdeauna învingători; dar întreb pe onor. majoritate: nu există nici unul printre d-voastră care să se lepede de eticheta de conservator? Și dacă aș dovedi că există 1,2,3,4, aceasta încă ar fi suficient pentru a vă spune că sunteți un regim de stăpânire, iar nu un regim conservator.

D-lor, să nu credeți că în exemplele pe cari le voi da se ascunde dorința de a atinge pe cineva. Voi lua chiar din cei mai simpatici mie, tocmai pentru a evita bănuiala că aș voi să lovesc pe cineva personal.

Să iau, de ex., pe d. Voinov. D-sa este un om cunoscut în țara românească, un om de valoare, cu un trecut politic, un om care în județul său domină și se ridică pe dasupra tuturor celorlalți.

D. Voinov crede că este bine, pentru moment, în împrejurările grave prin cari trece țara, să dea vot de încredere guvernului m.-sale.

Ei bine, d-ta, d-le Voinov, ești *conservator*? Ai zis vrodată, în județul d-tale, că „mă prezint ca conservator”? Eu cred că nu. Nici trecutul d-tale, nici temperamentul d-tale,

nici aspirațiunile d-tale, calde și tinere încă, nu te fac să împărtășești credințele unui adevărat conservator.

Dar să dau un alt exemplu, ca să prind între două vârste adevărul ce voiesc a dovedi. Prietenul meu, d. M. Săulescu, d-sa este *conservator*?

(*Mihail Săulescu.* Cer cuvîntul în cestiune personală.)

Nu am gândul să atac pe nimeni. Ceea ce știu este că d-ta nu ai afirmat pe nici o cale, nici în conferințe, nici în discursurile politice, nici în articolele ce le-ai scris și subscris de când sunteți la putere că ești *conservator*.

Printre d-voastră a figurat, spre onoare d-voastre și spre onoare oricărui regim constituțional, d. Grigore Păulescu. D-sa, cu din munca și viața sa, v-a făcut o popularitate oarecare. (*Aplauze.*) Este cel mai ilustru teoretician conservator. D-sa este acela care a dezvoltat, mai elocinte și mai clar, sistema celor două partide de guvernămînt. D-sa a muncit 20 de ani consumîndu-se pentru aceia cari aveau în urmă să-l arăte cu degetul, aruncînd asupra sa o bănuială nedreaptă și o ură nemeritată. (*Aplauze.*) D-sa, conservator, d-sa, român neaș, vă acordă încrederea sa? Este cu d-voastră? D. Filipescu zicea ieri: „am o consolațiune că niciodată d. Păulescu nu va fi cu d-voastră.”

Și ne arăta pe noi. Ori cu cine va fi d. Păulescu, d-sa va fi iubit și respectat. (*Aplauze.*) Și eu constat că tocmai aceste elemente curate vă părăsesc.

Știu că d-ta, d-le Filipescu, ai inventat o teorie de deosebiri practice în materie de politică practică. Ați zis: nimeni nu poate fi disident conservator decât numai dacă va fi un om ilustru. Apoi dați-mi voie să vă spui d-voastră, tinerilor conservatori: ce, adică mîine, când vă veți supăra pe regim, fiindcă nu sunteți iluștri, nici atîta nume n-ați merita, de *disidenți conservatori*? (*Aplauze.*)

Ce logică este aceasta? Da, ați fost ceva mai galant cu d. Păulescu, dar pe ceilalți i-ați tratat aspru și ușurel. De la d. Păulescu să trec la un alt exemplu. Dacă d-sa și-a ilustrat generația în care a trăit, apoi mai este un alt conservator care, deși tânăr, este un conservator de mare valoare și v-a servit cu toată inima și cu tot devotamentul; și aș putea zice că era speranța tinerimei conservatoare. E vorba de d. Iancovescu. (*Ilaritate.*)

D-voastre rîdeți astăzi, dar mâine vă veți convinge că ați rîs de paguba d-voastră. Apoi d-voastră, cari nu știți ce este lupta zilnică, nu știți că tînărul acesta v-a dat un lustru pe care nu-l aveți, aplicînd teoria evoluțiunei partidului conservator.

Ei bine, care este formula acestor observațiuni? Acei cari nu sunt conservatori vă acordă încrederea și acei cari sunt conservatori vă blamează.

(N. Filipescu. Ați uitat pe unul.)

N-am uitat pe nimeni. Redactorul *Epocei* niciodată nu a trecut cu puterea și nu a priimit nimic de la nimeni. (Aplauze.) Este liber oricine să facă ce voiește; numai un lucru să dovedască: că este dezinteresat.

(O voce. Atunci sunteți nedrept cu d. Iancovescu.)

Vrea să zică, conservatorii nu vă acordă încrederea, conservatorii vă părăsesc. Dar urmăriți, d-lor, în județe pe acei cari vă reprezintă; urmăriți-i bunioară la Ploiești. D. Iascăr Catargiu a dat puterea în mîna d-lui Enescu, senator. Ei bine, d-le prim-ministru, să mă credeți, d. Enescu rîde de cuvîntul *conservator*. D-sa spune la toată lumea că este *liberal*. „Puțin îmi pasă, zice d-sa, de cine este la guvern.“

Aceasta nu mai e politică conservatoare, ci este un haos de conștiințe în care cei ce sunt convinși și cei ce s-au părăsit convingerile nu se mai recunosc. Cercetați bine provinciile, și veți găsi, poate, *socialiști... de stat*, dînd concurs conservatorilor. Mai departe, nu eu vă voi spune, ci o gazetă a d-voastră, dacă bine faceți cînd eliminați munca conservatoare și o înlocuiți, cu ce? Cu coalițiuni cari, în orice caz, nu pot să vă dea forță și durată în țara românească. Ați întins mîna, ați cerșit ajutorul radicalilor gata de a vă servi. Apoi să vedem ce crede un organ conservator despre un asemenea mod de a reprezenta puterea și de a guverna țara? *L'Indépendance roumaine*, luînd act de această nouă alianță a guvernului cu radicalii, se exprimă astfel: „În ceea ce privește înfrîngerea noastră de la Iași, ea este fără îndoială dureroasă pentru noi, cu toate acestea are o mîngăiere, ea dovedește neeficacitatea concursului radicalilor. Noi mărturisim că nu prea ne plac alianțele în cari preocupățiunile materiale predomină și în cari principiile nu au nici un rol“. (Aplauze.)

Și mai la vale spune guvernului m.-sale că „aceste combinațiuni îndoielnice nu sunt de natură nici de a moraliza moravurile, nici de a propaga ideea conservatoare“. (Aplauze.)

În rezumat, care este caracteristica regimului actual? Alianța la dreapta cu junimiștii — adică alianță de mîna dreaptă — alianță de mîna stîngă cu unii liberali de prin provincie și mezialianță cu radicalii. (Aplauze.) Dați-mi voie să zic atunci că edificiul conservator nu se poate saluta cu respect.

Și dacă ați fi întrebuințat, în scop de a stăpîni țara, numai alianțele de tot felul, nu ar fi fost nimic; dar ați făcut ceva mai mult, ceva mai grav. Ați întrebuințat forța fără de lege; ați despărțit forța brutală a statului de legalitate, ajutați în această cale de o mare lipsă de scrupul.

Și pentru ca să fie bine înțeles că nu ați voit să rămîneți ceea ce ați fost, conservatori cari să guverneze țara cu d-a sila, ați inaugurat multiplicitatea formulelor. Cu alte cuvinte, pe corabia conservatoare a început să filfîie un fel de drapel multicolor, încît oricine poate să intre pe acea corabie și oricine poate să iasă.

Ați înlesnit conștiințele nelămurite încă prin atîtea denumiri, încît să ajungeți la asociațiunile cele mai nenaturale. Și aceasta e cel puțin contra legilor morale, dacă nu contra legilor scrise. Junimiștii, cari au inventat moda denumirilor fără înțeles politic, au dăschis o școală în politică, pe fron-tispiciul căreia poate fi scris: „Aici pot intra numai aceia cari fac prea puțin caz de conștiința lor“. Căci a face politică cu o denumire care nu te angajează la nimic e a provoca toate șovăirile și a acoperi toate păcatele.

Acei cari și-au zis în politică „junimiști“ au dat exemplul cel dîntîi că oamenii se pot grupa în țara românească fără să fie angajați de a spune ce este în sufletul lor, cari sunt aspirațiunile lor. Și dacă gruparea junimistă va fi avînd merite în alte direcțiuni, în direcțiunea politică nu are decît păcate, mai ales sub raportul moralității publice. Noi am dăschis ochii pe două partide: partidul conservator și cel național-liberal. Între amîndouă, atras de două părți, fiecare ar fi putut șovăi pînă a se hotărî desăvîrșit într-un fel; dar în sfîrșit, în momentul hotărîrei, știa cu cine are a face, știa cu cine se duce și încotro se duce.

Știa că trebuie să-și aleagă or pe aceia cari au privirea încă îndurerată, când se uită spre trecutul lor, ori pe acei cari au privirea deschisă și luminoasă, așteptând într-un viitor apropiat realizarea reformelor celor mai democratice.

Nu tăgăduiesc că timpul, că nevoile sociale au dat naștere și la alte grupări. Cine va face copilăria de a tăgădui că nu există alte grupări în România? Există grupul radical, există grupul social-democratic.

La poartă, la sfârșitul secolului nostru, bat probleme mari, și cei mai nerăbdători ne acuză, pe d-voastră și pe noi, că înfrizăm umanitatea. De aceea ei s-au constituit în altă grupare, cu o denumire specială de „social-democrați”. Deși în limba românească „radical” ar însemna ceva care nu ți-ar spune nimic despre politică, cu toate acestea, citind programul, citind tendințele radicalilor din alte părți, putem prinde un înțeles oarecare despre radicalism. Cât despre social-democrați, cine nu le înțelege tendința și idealul, acela dovedește că nu le-a citit nici cel puțin ziarele zilnice.

Dar să vii d-ta și să spui că eu nu sunt conservator, nici național-liberal, nici radical, nici social-democrat, ci sunt *junimist*?

Din punctul de vedere al politicei, ce însemnează *junimist*? Nimic! Cel mult poate însemna tinerețe, sau, dacă voiți, copilărie. (*Ilaritate.*) Orice poftiți, dar în politică nu însemnează nimic. Și ce este mai curios este *contrastul* dintre înțelesul posibil al cuvântului de *junimist* și dintre oamenii cari ori au albit, ori, dacă n-au putut albi, e că n-au avut destulă capelură pentru a le trăda vârsta. (*Ilaritate.*) Să admitem însă că aci, în România, nu putem înțelege ce însemnează *junimism*, dar nici în străinătate nu l-a purtat vreo formațiune politică.

(*O voce.* Ai uitat titlul de *liberal-conservator*.)

În numele de liberali-conservatori se presupunea ceva: se presupunea o concesiune făcută de conservatorii prea reactionari față de drepturile și prerogativele cîștigate de națiune. Peste numele de liberali-conservatori trecuseră cîțiva ani cari domiriseră pe toți despre tendințele acelei grupări.

În orice caz, acei cari au susținut-o cu convingere, aceia n-au renunțat la ea și au trecut în opozițiune în contra d-stră (*Aplauze.*)

Junimismul va caracteriza timpul în care trăim: am văzut bătrîni senatori cari au votat 12 ani cu regimul liberal, și

acum votează cu regimul actual, sub cuvînt că ei, octogenarii, sunt *junimiști*. (*Ilaritate.*)

Ați amestecat cu această etichetă imaginațiunile slabe și ați fascinat îndolența senilă, ținînd și pe unii tineri, și pe unii bătrîni sub o etichetă care i-a împăcat pururea cu oricine a fost la putere.

Să fim însă drepti, *junimismul* are o valoare. Și cine s-a uitat pe acea bancă și împrejurul ei a trebuit să o înțeleagă.

Ei, d-lor, de 24 de ani *junimiștii* stau la putere, spuneți-ne ce culoare politică au? (*Aplauze.*) Să nu credeți că numele lor a contribuit puțin la acest succes de putere. Apoi am văzut și tineri și bătrîni zicînd: „Suntem liberali”. „Ce fel de liberali, cînd votați cu *junimiștii*?” „Dar ce, *junimiștii* sunt conservatori?” Și, mai scurt, un *junimist*, tînăr sau bătrîn, cînd prezidează d. Th. Rosetti, este *junimist* pur și cînd prezidează d. Lascăr Catargiu este conservator pur.

Dar, d-lor, atît de bine a fost înțeles farmecul acestor denumiri elastice, încît ele au fost întrebuițate chiar de conservatorii adevărați.

Ați uitat cum se făcea invitațiunea majorității acum 2 ani și jumătate? „*Amicii guvernului* sunt rugați a lua parte la consfătuirea politică care va avea loc etc.”

Pe atunci ministerul era prezidat de d. general Manu. Și d-sa, explicîndu-se asupra acelei formațiuni, spunea în Parlament: „sunt dator, d-lor, să vă explic modul meu de a vedea în cestiunea de față, mai cu seamă că am avut onoarea, în timp de un an și trei luni, să reprezint guvernul pe acea bancă în numele *mai multor amici ai mei politici din partidul conservator*”. Va să zică, nu partidul conservator a reprezentat pe acea bancă, ci o parte din amicii săi conservatori.

Dar, pentru a atrage întreaga majoritate, întrebuițata denumirea de *amici ai guvernului*, amici ai puterii, amici ai tuturor avantajelor cari le dă guvernul și puterea de toate zilele. La aceasta, d-lor, trebuie să mai adăogăm încă formula de „concentrați”; și, d-aș voi să exagerez, v-aș aminti că v-ați numit și partidul „elitei sociale”.

Așadar din punctul de vedere al tendințelor, al aspirațiilor, al idealului d-voastre politic, noi suntem în drept a zice că nu știm ce sunteți și ce voiți. O singură dată știm ce voiți: cînd vin luptele electorale; da, atunci suntem foarte constrînși de a înțelege ce voiți, fiindcă ne convingeți cu cio-

mege pe spinare. (*Aplauze.*) Reprezentați și astăzi ceea ce ați reprezentat întotdeauna : o *afiliațiune guvernamentală*, dar nicidecum un partid. D-voastră voiți să stați la putere ; acesta vă este tot idealul. Și, pentru a vă satisface idealul, ați dat dovezi de dibăcie și de hotărîre extraordinară. De hotărîrea d-voastră ne-ați convins în alegeri. Dibăcia este evidentă pe banca ministerială. Când v-ați trezit d-voastră, ultima fază sau una din fazele vechiului partid al privilegiatilor, când v-ați trezit că, din lipsă de muncă, terenul conservator a rămas uscat, ars și fără rod, atunci v-ați pus întreaga speranță pe o aluviune de o bogăție mefitică. Și nu v-ați întrebat dacă acea aluviune s-a sudat de stîncă conservatoare. Și nu v-ați gîndit că ceea ce ați prins cu cangea, dintr-un curent înîmplător, va fi răpit de un alt curent dezordonat. V-ați zidit cetatea pe pămînt strein și neconsistent, și în curînd veți privi întristați cum drapelul d-stră va fi luat de ape și dus în depărtări întunecoase. Și veți rămînea iar săraci pe stîncă uscată. (*Aplauze.*)

D-lor, dacă ar fi să urmăim înclinarea de a profetiza a unuia dintre cei mai cunoscuți și mai însemnați oameni ai regimului de astăzi, am putea zice că istoria, privind la frămîntările timpului și la formațiunile conservatoare din anii aceștia, va rezuma astfel regimul de la 1888 și pînă astăzi : „regim de apăsare și de nepăsare“.

Nepăsători față de opiniunea publică, deși sunteți datori să o pipăiți, să o înțelegeți și să o respectați, cel puțin să o respectați cînd nu puteți să o satisfaceți, nepăsători față de legi, pe cari le călcați ori de cîte ori este vorba de a nu vă scăpa puterea din mînă, nepăsători față de țară, nepăsători față de constituțiune ; ați dat lovituri grele atît în ordinea politică, cît și în ordinea morală, atît în ordinea legală, cît și în ordinea națională.

În ordinea politică putem declara cu siguranță că nu se va putea dezminți serios niciodată următorul adevăr : *ordinea politică și constituțională la noi a încetat de a mai fi*. Dacă, pe ici, pe colo, mai pătrund cîtiva din minoritate, aceia izbutesc fiindcă s-au hotărît să intre nu în lupte electorale, ci în măceluri electorale. Știu că s-a zis : este o banalitate a mai vorbi de alegeri. Și totuși, în această banalitate stă tot secretul puterii d-voastră, căci niciodată nu vă veți hotărî să faceți alegeri serioase și curate. Degeaba ne ziceți că avem libertatea presei, că avem libertatea întrunirilor publice, și că,

prin urmare, ordinea politică este respectată. Nu, d-lor, libertatea presei și libertatea cuvîntului nu însemnează nimic dacă ne sugrumați, în zilele de alegeri, libertatea de a vota. Atît libertatea presei, cît și a cuvîntului sunt subordonate libertății alegerilor. Libertatea presei și libertatea cuvîntului sunt instrumentele constituționale ale ordinii politice cari se rezumă în *libertatea alegerilor*.

Dacă d-stră ne mai acordați cele două prime libertăți, este fiindcă voiți un lucru : să ne acordați cel puțin consolațiunea de a ne plînge nenorocirile noastre și nenorocirile țarei. (*Aplauze.*) Ce-mi folosește libertatea condeiului și a cuvîntului dacă, dupe mai mulți ani de luptă, în ziua cînd poporul este chemat să aleagă între cei cari atacă și între cei cari guvernează, nu poate vota decît cu o condițiune : sau să voteze pentru guvern, sau să plece de la urnă cu capul spart ? Ce a rămas din libertatea cuvîntului și a presei cînd, în ziua de alegeri, ceea ce am clădit eu, adică acea conștiință a mulțimei în contra apăsătorilor, nu se poate manifesta ? Și ați prezidat o serie de alegeri cari vor rămînea de-a pururea legendare.

Să nu veniți cu sistemul următor de a combate dreptățile mele : „dar d-stră n-ați făcut în cutare ocaziune cutare greșală și în cutare rînd cutare păcat ?“ Apoi bine, acest mod de a raționa este trist, cînd vine mai ales de la un tînăr conservator. Cu modul acesta consacrați următorul sistem : *greșalele mele îți dă d-tale dreptul să comiți păcate ; păcatele d-tale îmi dă mie dreptul de a comite nelegiuiri și nelegiuirile mele îți dă d-tale dreptul de a comite crime*. Acest ruginit mod de a cugeta și de a simți este contrariu legilor, civilizațiunei și umanității.

Să intrăm într-o altă cale, în care păcatul unora să nu fie scuzat cu greșelile altora, nelegiuirile cu păcatele și crimele cu nelegiuirile. (*Aplauze.*)

Alegerile d-stră se pot caracteriza cu două exemple de fapt. Rectorul Universității din București vine să-și dea votul la una din secțiuni. Să nu uităm că rectorul este ceea ce nu este orice ministru și prim-ministru, pentru că reprezintă cultura și demnitatea unui stat civilizat. (*Aplauze.*) În fața lui apare inspectorul de poliție și-l întreabă : „Cine ești ?“ „Sunt rectorul Universității.“ Inspectorul poliției îi răspunde : „Treaba d-tale este la Universitate, iar nu aici !“ (*Aplauze.*)

De la vârful acestei scări să mă scobor la cea din urmă treaptă, din punctul de vedere al culturai, și să vă aduc următorul exemplu : M-am dus la un cetățean, un cârciumăraș, și i-am zis să vie la vot. Când își punea haina, soția lui apare cu un copil în brațe și, cu mari lacrimi în ochi, începe a mă ruga să nu-i iau bărbatul la alegeri. Eu n-am insistat. Dar bietul om era hotărât să meargă. Atunci soția lui mi-a zis : „să vedeți, d-le, ce fel de ordin ne-a dat poliția“. Soția lui m-a dus în spaatele casei, și am văzut că jumătate din peretele casei era uns cu păcură. „Dacă bărbatul meu se va duce la alegeri, un chibrit, la noapte, și focul ne va prăpădi casa.“ (*Ilaritate, exclamări.*)

Mie-mi place acest fel de umoare. Văd că sunteți fericiți ! Da, sunt fericiți ! Cei cari sunteți aleși cu 125 de voturi, dintre cari 100 ale funcționarilor, vă credeți în drept de a rîde și de a sublinia asemenea atrocități comise de regimul d-stră ! (*Aplauze.*)

(*N. Filipescu. Nedovedite.*)

Eu am făgăduit d-lui Filipescu că am să-i dovedesc lucruri la cari nu se așteaptă d-sa. D-stră știți că rectorul Universității trăiește ; întrebați-l, și veți afla că nu i s-a dat drumul să voteze decît numai cînd i s-a șoptit inspectorului : „Ce faci ? E părintele directorului poliției !“ Dar tăgăduiești, d-le Filipescu, că porțile erau închise cu lanțuri ?

(*N. F. Negreșit, înainte de a se începe alegerea.*)

Tăgăduiți că ați introdus în fiecare local de alegere cîte o bandă de 70—80 inși, de pe la miezul nopții ? Dar d-ta, d-le Cerchez, tăgăduiești că nu ne-ați scăpat din mîinile bandiților polițienesci ? Eu n-am uitat, d-le Cerchez, că m-ai scăpat din mîna zbiriilor.

(*N. F. Cer cuvîntul.*)

Dar, după ce bandele au operat în zilele de alegeri, nu le-ați văzut dvs., tineret conservator, de atîtea ori, nu le-ați văzut ce triumfalnic mergeau cu masalalele la palat ? Eu am avut curajul să mă strecor pînă în curtea palatului, ca să văd cu ochii mei pînă unde poate merge dăsfriul și imoralitatea ! Dvs., cei din provincie, poate nu știți, poate n-ați avut ocazia tristă de a vedea, dar eu am văzut pe regele României ieșind în balcon ca să mulțumească la ovațiunile bandelor ce miroseau a prăstină și a sînge.

(*N. F. Vă înșelați, regele nici nu era în București.*)

Nu vorbesc de alegerile din urmă. Ai puțină răbdare. Apoi vă întreb : cînd bandele sunt protejate și comandate de poliție, cînd vin și primesc răsplata de la acei cari le-au închiriat brațele, cînd sunt purtate în triumf pînă în curtea palatului, cînd dau cu ochii de șeful statului, care este silit să iasă în balcon și să... cum să zic ?... să le salute, vă întreb : cam ce curagiu pot prinde asemenea bande în lupta contra drepturilor și a libertăților publice ? (*Aplauze.*) Dar mă rechemati la alegerile din urmă. Ei bine, să vorbesc și despre aceste alegeri din urmă, fiindcă trăsurile generale ce le-am expus pînă acum privesc toate celelalte alegeri ale regimului.

Tăgăduiți d-stră că nu erau la fiecare local de alegeri inspectori, subinspectori, comisari, subcomisari, cu toată poliția ? (*N. F. Nu.*)

Nu tăgăduiți. Atunci să binevoiți a citi legea electorală, și apoi să-mi spuneți, ce căutau acolo poliția și bandele ?

(*N. F. Poate să nu fie drept.*)

Poate ? D-ta știi foarte bine. La coloarea de verde, inspectorul polițienesc, în timpul votărei, îmi spunea treptat : „Avem atîtea și aveți atîtea voturi“. La urmă, înainte de a se despuia urna, mi-a spus cifrele exact. M-am întrebat atunci de unde știe inspectorul poliției cît are *lista Filipescu* și cît are *lista Fleva* ?

(*N. F. Acela era un inspector care vă teroriza ?*)

Dvs., d-le Filipescu, să știți un lucru : tot ce v-am spus, și nu v-am spus decît foarte puține, s-a petrecut în capitală.

Te rog declară că nu s-a pus lumea pe goană, că nu am fost scăpat prin delicateța d-lui Cerchez !

(*N. F. Cînd s-au spart capetele ?*)

Nu vă vorbesc numai de alegerile din anul acesta.

(*N. Cerchez. Nu merit mulțumiri, eram la Bușteni.*)

De ce vă faceți că nu înțelegeți ? V-am vorbit de alegerile generale de Cameră și Senat.

La alegerile din urmă am fost surprins de a vedea că inspectorul poliției știe numărul voturilor. Am vroit să văd dacă este adevărat. Am stat acolo pînă la despuirea scrutinului și m-am convins că cele spuse de inspectorul poliției erau exacte — să nu uit o mică greșală — se înșelase cu *două voturi*. Să vedeți acum că chiar faptul acesta vă va dovedi cît a fost de secret votul sub dvs. S-a înșelat cu două, și iată de

ce : doi cetățeni, de frică de a nu fi scurtați d-o palmă de agenții poliției, au preferit să-și scurteze buletinile cu un deget, pentru ca, îndoite în două, să umple plicul întreg, ca și lista Filipescu. Iacă de ce aceste voturi au fost înnumărate ca ale dvs. Chiar d. Filipescu nu poate tăgădui că, ori cu câtă iuțeală ar fi fost culese voturile, din cauza marei diferențe între buletine, de la 3 și 4 m. se putea vedea bine care vot este al listei Filipescu și care al listei Flea.

Iată de ce de rîndul acesta nu s-a făcut vărsări de sînge. Erați asigurați de triumf prin votul pe față.

Ei, d-lor, nu avem eroi, avem cetățeni convinși; eroi, nu. Și chiar dacă cetățenii ar avea destul curaj, gîndiți-vă că sunt oameni sărmani cari au femei și copii, și pentru un vot nu consimt a-și lăsa copiii orfani și femeile văduve.

Și mă întrebați dacă s-au comis sau nu brutalități în aceste alegeri din urmă? Nu știți ce s-a întîmplat la albastru? Vă vor vorbi cei cari au fost acolo.

Să trec peste faptul că s-a votat pe față; să ating în treacăt cestiunea pe care a ridicat-o d. Filipescu ieri și să vedem dacă este bine să întemeieze tocmai d-sa, conservator tînăr, modul acela de a face politică. Ce zice d-sa? „M-ați dat în judecată; dovadă că nu aveți dreptate e că v-ați abandonat acțiunea.” Și nu se mulțumește numai cu atît, și mai adaogă: „Au fost cîteva ștergeri nedrepte din listele electorale, dar nu erau din oameni însemnați, prin urmare a putut fi o eroare”. Și ne-ați mai zis: „Dați-ne unul care să fie o persoană importantă, să aibă dreptul de vot și pe care să-l fi șters sau să-l fi omis”. Și d-ta, d-le Filipescu, urmînd exemplul d-lui Carp, care întotdeauna atacă energic pe cîți nu-i vede în față, ați venit aici să ne prezentați, în ironia majorității, pe un om care nu poate să se apere, nefiind în mijlocul nostru. Nu numai ați contestat dreptul de alegător al d-lui Carada, dar ați voit să-l ridiculizați, și aceasta nu era permis nimănui, și mai puțin primarului capitalei.

Ce ai zis, d-le Filipescu?

D-ta singur ai ales exemplul d-lui Carada pentru a susține că listele nu au fost falsificate. Primesc pozițiunea de drept și de fapt pentru a vedea dacă aveți sau dacă avem dreptate.

D-le Filipescu, ce vei zice cînd îți voi dovedi că tot ce ai afirmat, dar tot, este fals? Întîi ai zis: „D. Carada nu are

censul cerut de lege, cu toate că d. Carada conduce partidul liberal, cel puțin în mod ocult, și este un om cunoscut. M-aș fi gîndit la *dispensă*, dar ce să fac dacă d-sa nu are *nici patru clase gimnaziale*?”

Dar, d-le Filipescu, mi se pare că ați fost foarte crud, nu cu d. Carada, ci cu d. prim-ministru, fiindcă ați vorbit în fața majorității de *patru clase gimnaziale*, cînd regimul are în fruntea sa, în vîrfurile piramidei, pe d. *Lascăr Catargiu*!

(Preș. Nu provocați cestiuni personale.)

Eu nu zic nimic contra vreunei persoane. Eu nu zic că d. Catargiu nu trebuie să stea în capul guvernului și să dispună de soarta regimului. Eu spui d-lui Filipescu că nu trebuie să vorbească cu atîta dezinvoltură de certificate în contra adversarilor săi, mai înainte d-a privi bine la banca ministerială.

(N.F. Nu v-am vorbit de I. Brătianu.)

Dar, d-le Filipescu, ce vă autoriză pe dvs. să ziceți că d. Carada nu are 4 clase... acum ziceți gimnaziale... Fie, eu am auzit primare...

(N. F. N-a probat, și d-ta trebuia să probezi.)

Mă iertați, ați găsit dvs., d-le primar al capitalei, pe d. Carada înscris în listele electorale?

(N. F. Nu.)

Atunci să-mi dați voie să vă spun că funcționarii dvs. își bat joc de administrațiunea centrală. D. Carada, de acum doi ani, a fost înscris în liste cu sentința Curței de casațiune.

(N.F. Nu figurează în liste.)

De ce l-ai șters?

(N. F. Nu l-am șters.) (Întreruperi.)

Ziceți că nu are 4 clase gimnaziale. Ei bine, vă prezint aceste certificate, care dovedesc că are echivalentul de bacalaureat. (Întreruperi.) Și dacă n-a putut, în anul 1856, să se ducă la vreo universitate din străinătate, fiindcă n-a avut partea să fie copil al unor părinți bogați, aceasta nu e vina nimănui. (Întreruperi.)

D-lor, dvs. ați mai zis încă ceva, că ați auzit de milionul d-lui Carada. Apoi, d-ta, primarul capitalei, vorbești astfel? Dar cînd v-a somat, pe dvs. de la putere, să dovediți ce afirmați, ați dat din colț în colț. Apoi d. Carada are case în București.

(N. F. Poate pe B-dul Malherbes.)

Vă repet că d. Carada v-a somat, și pe tinerii și pe bătrînii conservatori, ca să-i dovedești ceea ce afirmați; și aveți puterea și aveți toate dosarele, dar în fața acestei desfideri ați tăcut.

(N. F. Carada nu plătește decît 6 lei impozit...)

D-le Filipescu, binevoiți de a vedea aici ce plătește d. Carada. Nici acum nu vă satisfac? Plătește întîi pentru o casă la Craiova. (Intreruperi.) Mă iertați, o să vă pară rău de aceste glume. Plătește la Craiova pentru un venit de 1.200 lei; plătește în județul Vîlcei pentru un venit de 1.600 lei.

Să vă explic, însă, de ce d. Filipescu a zis că n-a găsit la nici o percepție urmele impozitelor d-lui Carada. D. Carada are case în București de 2 ani, și de 2 ani cere neconținut casieriei centrale ca să fie înscrisă proprietatea pe numele său. Casierul are copie legalizată de pe actul de cumpărare, și, totuși, refuză de a trece în roluri numele proprietarului.

(N.F. Casa e scutită de impozit-nouă. N-are de unde ști.)

Ești dator să știi toate acestea. Dar știți foarte bine că d. Carada a cumpărat casa d-lui Lehtu încă de 2 ani. Și cînd funcționarii regimului refuză de a trece în roluri numele său, uzează de un mod revoltător de a considera drepturile civile și politice ale unui cetățean. D. Filipescu nu vede casele d-lui Carada, dar vorbește de niște milioane imagine.

Apoi, d-le Filipescu, știi d-ta sau nu că d. Carada a făcut vreodată parte din Parlamentul țării?

(N.F. Nu.)

L-ați atacat atît și nu știți? Să vă spun eu că a făcut parte din Parlament și că art. 68 din legea electorală prevede că un fost reprezentant al națiunii este dispensat de orice cens și poate figura în lista Colegiului I de Senat. Ei bine, dvs. l-ați șters de prețutindeni.

Apoi, încă o dată, în acest mod se poate șterpele toate drepturile politice a o mulțime de oameni din partidul adversarilor.

Cît pentru aerul, cam prea de sus, al d-lui Filipescu, de a vorbi despre capacitatea și cultura d-lui Carada, eu nu i-aș dori d-sale ca să stea de vorbă cu d. Carada, cel puțin în materie de finanțe, deși este de cîtăva vreme primar al capitalei.

Cel puțin, cînd vorbiți de asemenea oameni, mai întrebați și pe alții, pe guvernatorul Băncei, pe directorii numiți de dvs., și veți vedea dacă aveți dreptate de a trata peste picior pe un

om care este recunoscut ca autoritate de către financiarul conservatori.

(Preș. Să treacă la cestiune.)

Sunt gata să vă urmez sfatul, însă să-mi permiteți de a face o mică rectificare: n-am apărut pe d. Carada... am acuzat pe primarul capitalei. Am dovedit că d. Filipescu a șters din listele electorale pe un om politic însemnat. A fost înscris și are hotărîrea Curții de casație. Apoi cu sistemul acesta, cei cari vor veni după dvs. ar putea face pe mulți dintre dvs. să sufere politicește de *capitis deminutio*... (Ilaritate.)

Dar să onorăm partea finală a alegerilor din cari a ieșit triumfător d. Filipescu.

Aș ruga pe onor. d. primar al capitalei să binevoiască a da atențiune la aceste ultime observațiuni ce aduc alegerilor d-sale. Am aci, aș putea zice, *girul politic* al alegerilor comunale din urmă. Ieri, cînd am întrerupt pe d. Filipescu, zicîndu-i: nu fiți așa de prezumțioși, căci vă voi dovedi că s-au comis falsuri extraordinare și la Colegiul I și la Colegiul al II-lea, d-sa nu știu ce mi-a răspuns; mi se pare că mi-a spus cam așa ceva: „s-au petrecut cîteva incidente regretabile în aceste alegeri, votînd unii de mai multe ori. Ei bine, aceștia, cînd au venit să-și ceară plata pentru isprăvile făcute în alegeri, i-am trimes la Parchet!” Fără îndoială că o asemenea conduită îl onorează! Dar știe d. Filipescu că sunt o mulțime de agenți cari s-au plîns la tribunal că nu au fost plătiți de subalternii d-sale pentru cele comise în alegerile din toamna aceasta?

(N.F. Poate face oricine plîngere.)

Dar cînd acel *oricine* sunt agenți electorali ai regimului, de la 1888 pînă acum, atunci mai sunt ei „oricine”? (Aplauze.)

D-le Filipescu, dacă voiți a vă da osteneala, am aci o hîrtie care vi s-a dat... nu știu dacă a ajuns pînă la dvs. Apropiati-vă ca să vedeți mai mulți agenți, cunoscuți dvs., cari vin și cer plata isprăvilor lor...

(N.F. Văd aci un funcționar destituit.)

(Preș. Lăsați dialogurile. La cestiune.)

D-le președinte, vreau să dovedesc d-lui Filipescu și majorității lucrurile petrecute în alegeri. Să dovedesc acum Camerei și d-lui Filipescu că alegători cari, neluînd parte la vot, de fapt au votat.

(O voce. Aşa a votat şi la Craiova.)

Dvs. poate nu aţi prins corpul delictului.

Sunt gata să prezint Camerei spre examinare următoarele cărţi de alegători, în cari stă dovada scrisă că toate semnăturile alegătorilor au fost făcute de funcţionarii primăriei. Dupe alegeri aceste cărţi erau destinate focului. Din nefericire pentru dvs., parte din ele au căzut în mîna opoziţiei.

Poftiţi de vedeţi minuni : cărciumari iscălitându-se cu semne de telegrafişti. Aş dori să-mi spuie d. Filipescu dacă iscăliturile de pe aceste cărţi sunt ale lui Ilie Dumitrescu, Constantinescu...

Tăgăduiţi că toate aceste iscălituri sunt de funcţionarii primăriei ? Dacă aveţi acest curaj, fac apel la trei membri din majoritate, şi împreună cu d-ta, d-le Filipescu, să mergem din casă în casă să întrebăm pe toţi aceşti oameni dacă sunt sau nu ale lor iscăliturile de pe aceste cărţi. Primiţi ?

(N.F. Poate s-a întîmplat, dar le-am trimis la Parchet spre pedepsire.)

Constat, dar, că nu numai au votat unii de mai multe ori, ci că au votat mulţi agenţi de ai primăriei în locul adevăraţilor alegători

(Al. Marghiloman, min. justiţiei. La care colegiu ?)

Şi la Colegiul I, şi la Colegiul al II-lea. Tîu la dispoziţia dvs. un grup de cărţi de alegător cu iscălituri false, cari să ilustreze Colegiul I, şi un alt grup, care să ilustreze pe al II-lea. În aceste cărţi de alegător stă numele unor oameni cari au fost în zilele de alegeri afară din ţară şi cari nici pînă azi nu s-au întors. Nici atîta pricepere nu aţi avut a nu lua pe oamenii care sunt la Paris şi a-i pune să voteze prin reprezentanţi. Este un funcţionar farmacist, care fiind în concentrare, nu putea fi la vot, şi, cu toate acestea... a votat. Ştiţi pe ce mă bizui afirmîndu-vă acest fapt ? Pe chiar scrisoarea farmacistului.

Vă pot dovedi vreo 50 de asemenea falsuri de la o singură secţiune, şi numai cu cărţile cari au trecut prin mîna unui singur funcţionar. Vă puteţi închipui la ce sumă să poate urca falsurile de pe la toate secţiunile ! Apoi cu asemenea alegeri nu vă puteţi făli nici astăzi, nici faţă de istorie. Am auzit cu multă plăcere pe d. ministru de finanţe zicînd : „Noi ne prezentăm cu încredere faţă de istoria pe care o ridicăţi dvs. contra noastră“. Ei, dacă ar fi vorba numai de deficite

şi de excedente băneşti, aşa ar fi poate, dar cînd e vorba de pierderi şi de cîştiguri morale, din acest punct de vedere istoria nu ştiu ce va zice, şi nu ştiu dacă va precumpăni în paginile ei acea mult cîntată regularitate financiară a d-lui Ghermani sau dezordinea politică şi morală a întregului regim ! Dvs. vă vine foarte uşor ca să rîdeţi, ca să vă consolăţi cu puterea ; dar, drept să vă spun, cred că sunt printre dvs. oameni cari se vor convinge că nu trebuie să deţie puterea cu orice preţ. Deja văz, printre aceia cari afirmau cu mai multă cutezare că nimeni nu se poate atinge de alegerile din Bucureşti, că, în urma probelor aduse aici, încep a se mai linişti şi a mai sta pe gînduri. V-am produs fapte materiale, dovezi brutale. Acum vă e greu să mai susţineţi că aceste alegeri au fost curate.

Dar despre restul ţării ? Nu insist ; trec repede. D. Popp, conservator, a fost bătut ; d. Mănculescu, conservator, a fost bătut ; la Drăgăşani, alegerile s-au făcut cu armata. Un oraşel în stare de asediu. Atîta aviditate aveţi de putere, încît acolo a fost un adevărat măcel ! Aşadar, alegerile, vorbind chiar numai de cele din urmă, alegerile dvs. au fost pătate de ilegalitate, pătate de violarea secretului votului, pătate de ingerinţe brutale, materiale, manifestate prin bătaii şi prin teroare.

D-lor, de la ordinea politică şi constituţională să trecem la *ordinea legală*. Aci putem pune ca axiomă că, ori de cîte ori a venit în atingere cu interesele politice, ordinea legală a fost desfiinţată. De cîte ori prin respectarea legilor s-ar fi produs oarecari avantagii politice pentru adversarii regimului, de atîtea ori legile au fost călcate. Gîndiţi-vă la modul de a întrebuiţna forţa armată faţă de manifestaţiuni, faţă de activitatea opoziţiunei. Aş vrea să ştiu dacă credeţi că e legal, fără a vă mai întreba dacă credeţi că e bine şi patriotic.

Credeţi că este legal ca ori de cîte ori guvernul se simte atacat de opoziţiune să dispuie de armată cum dispune la alegeri de bandele de bătauş ?

D-lor, noi facem parte dintr-un partid care crede în armata ţării, care o iubeşte, o respectă şi care caută să o apere în toate împrejurările.

De cîtva timp, însă, în apărarea noastră începem să fim strîmtoraţi. Putem apăra orice s-ar face de armată, orice ar comite armata din ordinele dvs. ?

Apoi oricîtă iubire și oricîtă credință am avea noi în armată, vă întreb: am fi putut noi să o apărăm de devastarea făcută la redacțiunea *Adevărului*? Putem noi să ne solidarizăm, din cauza dragostei pentru armată, cu toate excesele unor ofițeri orb-supuși la ordinul regimului? Aceasta nu o putem face! Și a trebuit să dezaprobăm acea devastare și să constatăm că dvs. comiteți cele mai revoltătoare ilegalități cu armata țării.

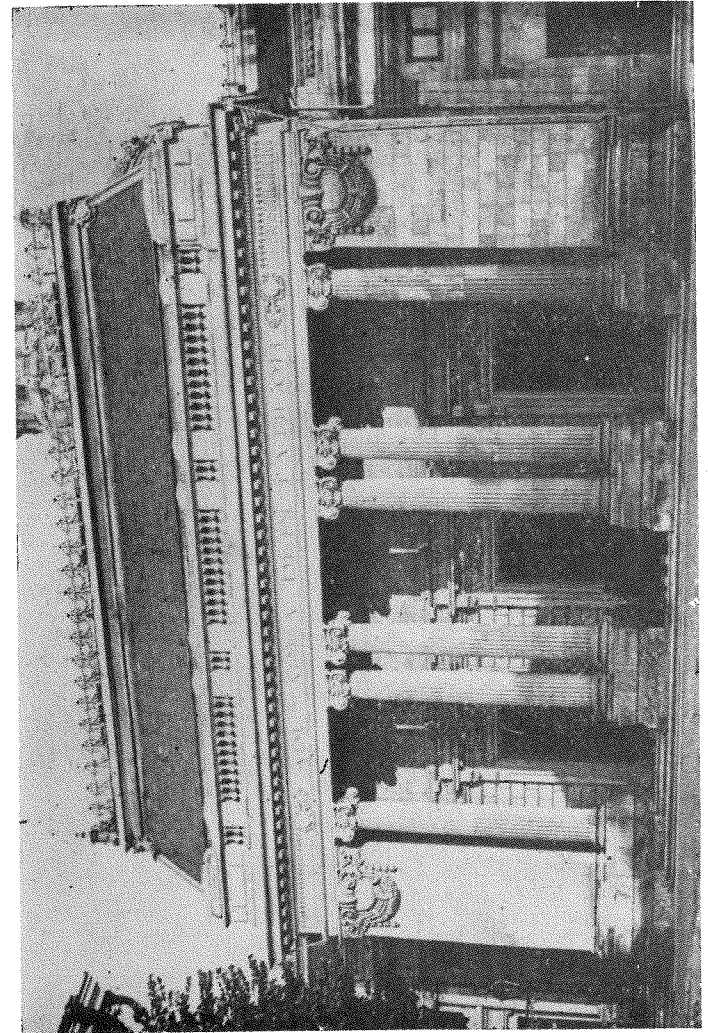
(*I. Docan.* Soldatul e dator să tragă și asupra tatălui său...)

Cînd anul acesta, sunt d-atunci cîteva luni numai, opozițiunea, uzînd de drepturile pe care i le acordă legile și constituțiunea, făcea întrunirile cele mari, și cînd de la aceste întruniri pornea mulțimea, ca demonstrațiune legală și liniștită, cu ce drept ați scos armata și ați desfășurat-o pe ulițele capitalei? Ați impus colonelilor, maiorilor, ofițerilor inferiori și soldaților rolul de a apăra, de fapt, existența unui regim contra căruia capitala se ridicase. (*Aplauze din minoritate.*)

Este adevărat sau nu că în acele luni s-a guvernat, de fapt, cu o stare de asediu? Este adevărat. Cînd nu poate o întrunire să defileze și cînd acea întrunire este liniștită, cînd a dat dovezi că nu aruncă insulte la adresa suveranului... Vă întreb ce a motivat ieșirea din lege și întrebuițarea armatei, așa cum ați întrebuițat-o? D. Arion mă întreabă dacă am uitat discursul meu. Eu nu l-am uitat; e probabil însă că d-sa nu l-a citit. Unii din noi au putut spune ceea ce cred, și la adresa guvernului, și la adresa suveranului. Dar nici o gîndire, nici o frază nu conțin insultele și trivialitățile pe care dvs. le-ați aruncat regelui nostru.

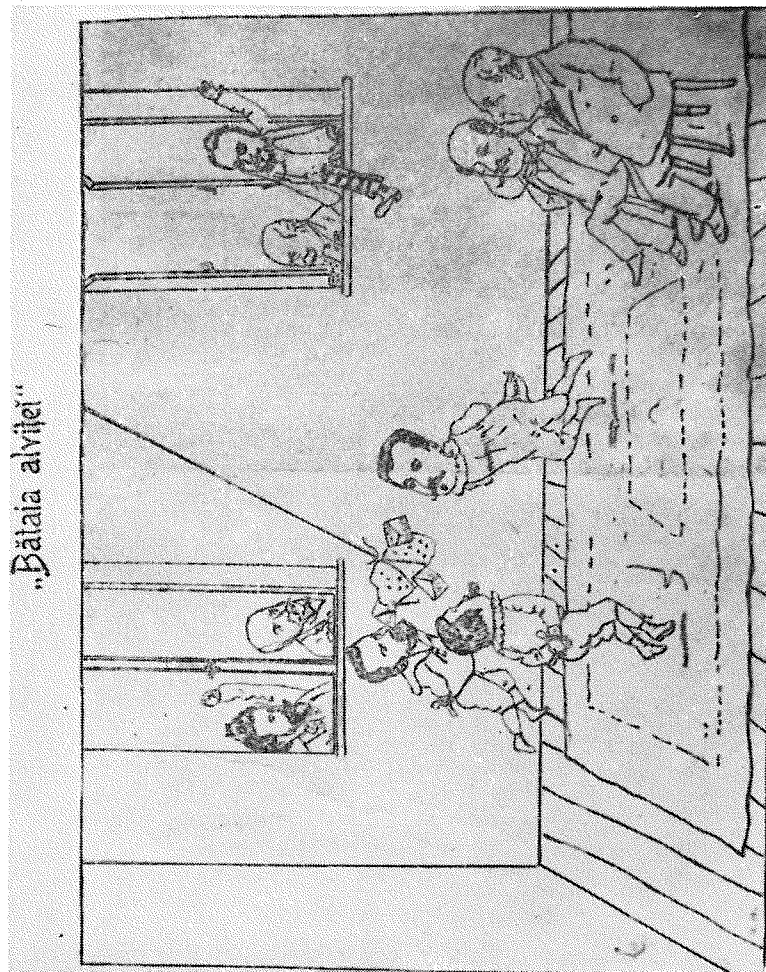
(*C.C. Arion.* Este o amendă onorabilă.)

Credeți sincer că un om ca mine, fără vreo însemnătate în politica țării, face amendă onorabilă? Eu știu că dvs. toți la un loc, un partid întreg, în timp de șapte ani, sunteți în continuă amendă onorabilă, dar nu onoratoare, în virtutea căreia stați la putere. Ați dovedit că în rîndurile noastre erau oameni cu pietre și cu mere murate? Nu. Din rîndurile noastre n-ați auzit nici o șuierătură la adresa suveranului, nici o ofensă la adresa sa, cînd trăsura regală trecea prin mulțime. Ce v-a îndreptătit, dar, să vă dați aerul către suveran că-i apărați persoana și palatul? Suveranul nu este al dvs., ca să-l încin-

Intrarea Parlamentului. Adunarea deputaților

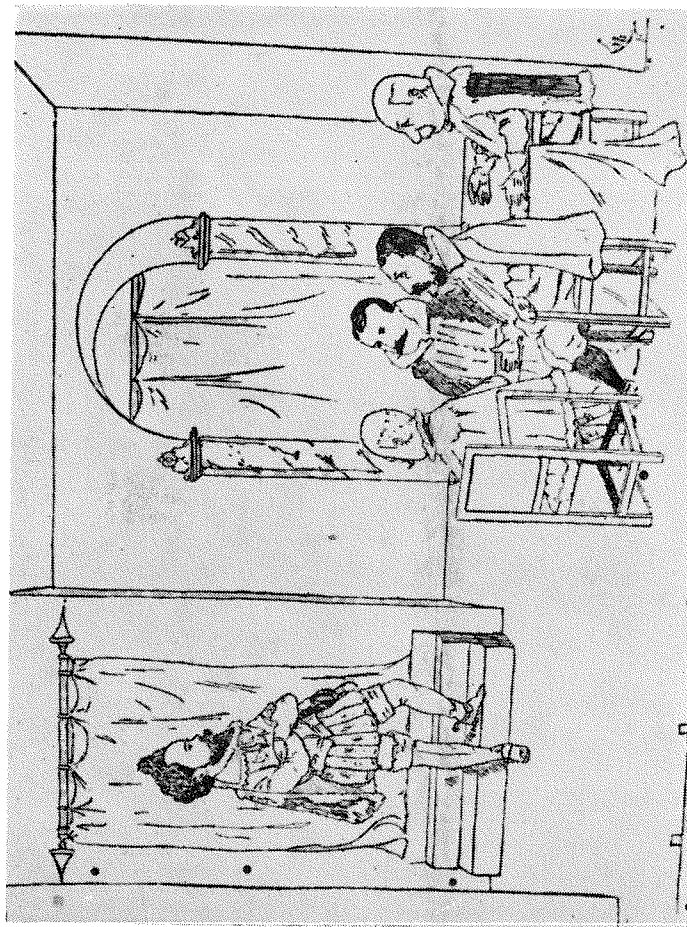
„Bătăia alviței”

Caricatură din epocă :
lupta pentru por-
foliu a conservatori-
lor, în vreme ce libe-
ralii așteaptă. La una
din fesele, D. Stur-
dza și Delavrancea

Delavrancea în fracul de primar, 1899—1901. Caricatură

Caricatură de epocă : „Poftă bună, domni mei”, le urează sarcastic Delavrancea (Ruy Blas), înșelat în așteptările sale

geți cu ziduri de armată. Nu este al dvs., este al țării, și numai când am fi dat dovezi că vream a face manifestațiuni necuviincioase la palat, numai atunci ați fi putut face apel la armată, ca să oprească defileurile noastre. Este evident că v-ați temut de o impresiune puternică când pe sub geamurile palatului ar fi trecut 15-20.000 de oameni, și de aceea ați întrebuințat forța armată. Iacă de ce am dreptul să susțin că cu forța și cu mijloace ilegale ați voit să covârșiți manifestațiunea unei opozițiuni legale. Credința mea este că nu dvs. veți apăra în mod serios și eficace pe suveran ; credința mea este că numai țara îl poate apăra ; credința mea este că sunt oameni cari nu știu când sunt mai periculoși : când îl atacă sau când îl apără ? (Aplauze.) Dvs. ați făcut, în opozițiune, din rege, *țintă*, iar la putere ați făcut din rege *pavăză*.

(I. Docan. Nu mai amesteca persoana regelui.)

Mai credeți, vă rog, d-le Docan, că la cei tineri singele este mai iute.

Dar, d-lor, aceste călcări de lege au un înțeles, fără a avea vreo scuză. Sunt însă călcări de lege cari, politicește, nu folosesc întru nimic regimului.

Apoi ce exemplu mai nemerit, pentru a ilustra afirmațiunea mea, voiți dvs., decât următorul : de pe banca ministerială, de către un ministru, pe cale administrativă, se desființează o sentință judecătorească definitivă. Nimeni nu a uitat *afacerea Bedmar*, pe care nu o discut, ci o dau în treacăt ca exemplu. (Ilaritate.) Aș mai înțelege să rîză alții, dar oamenii cari au pretențiunea de a fi oameni de legi ?...

Când statul este pus în posesiune printr-o sentință judecătorească, când în contra acestei sentințe moștenitorii testamentari fac apel și Curtea de apel dă dreptate tribunalului, și când moștenitorii nu aveau decât numai recurs în casațiune, și când ministrul, cu de la sine putere, scoate pe stat din posesiune, atunci vă întreb pe dvs., oameni de legi, de cine rîdeți ? De legi, sau de ministru ? (Aplauze.)

Cu ocaziunea răspunsului la mesagiul regal din 1894, eu am voit să vă dovedesc că au fost atinse, știrbite și maltratate și ordinea politică, și ordinea legală !

Să vin acum la *ordinea națională* !

D-lor, în cestiunea aceasta vă voi spune deocamdată foarte puține, rezervîndu-mi dreptul să o discut pe cale de interpretare.

Mesagiul ne afirmă că relațiunile noastre cu străinătatea, grație prudenței, tactului guvernului actual, sunt din cele mai bune și de cari avem dreptul să ne felicităm.

Eu nu voi intra în o așa de profundă diplomație, în care a intrat ieri un orator al guvernului. Și, drept vorbind, nici nu am elementele necesare pentru a cunoaște intențiunea marilor puteri !... D. Filipescu v-a putut spune, bazat pe combinațiuni de politică exterioară, rusească sau austriacă, dacă noi vom veni mai curînd sau mai tîrziu la putere.

Eu nu știu ce se petrece în cabinetele diplomaților, și nici nu voi să știu. Întrebarea e dacă, independent de preocupările diplomaților din țările străine, are sau nu vreo datorie regimul care ne guvernează într-o problemă atîta de mare.

D-lor, încep prin a exprima, și cred că sunt interpretul simțimintelor tutulor amicilor mei, deplina noastră satisfacțiune pentru partea finală a discursului d-lui Filipescu. Sunt și suntem de acord cu d-sa cînd declară lămurit că un guvern nu poate să zică : „n-am nici o datorie în cestiunea națională”. Guvernul nu poate să zică : „n-am nici o datorie” cînd peste Carpați 3 milioane de români gem sub despotismul sălbatec al ungurilor. D. Filipescu a fost și mai lămurit cînd a afirmat că guvernul poate avea mijloace de intervențiune, nu cu arma în mînă, nici chiar de la ministrul de externe al României, la ministrul de externe al Austro-Ungariei, ci cu un alt mijloc mai nemerit și mai puțin alarmant.

D-sa zicea : guvernul României are de încheiat *convențiuni*, are relațiuni economice cu Austro-Ungaria, prin urmare, cînd e vorba de a discuta concesiunile reciproce, de ce guvernul m.-s. n-ar putea să servească și cestiunea națională ? Foarte bine, foarte frumos ! D. Filipescu are perfectă dreptate. Dar d-sa, fiind desigur, absolut sincer, face declarațiunile acestea ceva cam... tîrziu. Mă rog, de ce n-ați emis asemenea păreri înainte de a încheia, pe 10 ani, convențiunea cu Austro-Ungaria ?

(*Al. Lahovari, min.ext.* Convențiuna se poate denunța în orice an.)

Să poate denunța în fiecare an... Atunci, în urma discursului d-lui Filipescu, avem dreptul să sperăm că la sfîrșitul anului o veți denunța !

(*Al. Lahovari.* Să nu fie păgubitoare țării.)

(*N. F.* Propune d. Delavrancea denunțarea în numele partidului liberal ?)

Dvs. în numele guvernului și al partidului conservator ați vorbit ?

(*N. F.* În numele meu.)

Pentru ce, cînd ați încheiat convențiunea cu Austro-Ungaria nu ați fost animați de ideile ce ați expus ieri ? Ați spus, însă, ceva și mai mult. Ați pomenit despre un mare om de stat al Italiei și despre regele galantuom. Atunci v-a întrerupt d. ministru de externe. Dvs. știți ce voia regele Italiei, și dorințele sale s-au realizat. Știți că era vorba de reînțoarcerea la Italia a mai multor provincii italienești. Cred dar că prin asemenea apropieri veniți și dați o lecțiune băncii ministeriale.

D. Filipescu amintește cuvintele lui Gambetta majorității, guvernului țării : „sunt cestiuni la care necontenit trebuie să cugetăm, dar despre care să nu vorbim niciodată”.

Dvs. știți la ce făcea aluziune Gambetta. Făcea aluziune la Alsacia și Lorena. Așadar, un membru al majorității conservatoare, primarul capitalei, un om atît de influent, omul speranțelor dvs. și, cu drept cuvînt, un om muncitor, convins și de talent, spunea aci, în cestiunea națională, că putem merge mai departe decît merg cei de dincolo. Repeta cuvintele lui Gambetta și ne arăta exemplul lui Cavour și al regelui „galantuomo”.

(*N. F.* N-am zis aceasta.)

Da ! Nu puteam să vă înțeleg altfel, dovadă că însuși d. ministru de externe, în a căruia pricepere de cele fine nu puteți să nu aveți încredere, v-a întrerupt spunîndu-vă „că două luni dupe declarațiunile regelui Italiei s-a declarat războiul”.

Atunci, d-lor depe banca ministerială, d-lor din majoritate, d-lor conservatori, pentru ce ne atacați cu atîta înverșunare, pentru ce ne aruncați nouă, prin întruniri, în Parlament și prin presă, acuzațiunea că noi facem din cestiunea națională o cestiune de interes meschin, în scop de a ajunge la putere ?

Nu vedeți cît de nedrepti sunteți cînd ne acuzați pe noi de ceea ce de ieri ați început să susțineți și dvs. ? Avem o mîngîiere însă : e că începe să recunoască, cel puțin unul din dvs., că ați făcut rău pînă acum în cestiunea națională, și că de acum înainte veți căuta să faceți ceva mai bine. Vedeți ce folositoare este citirea, din cînd în cînd, a studiilor cari sunt

în afară de politica zilnică ? Nu-mi explic declarațiile d-lui Filipescu, căldura cu care a vorbit, convingerea sa de bun patriot, nu mi le explic decât ca un rezultat al citirei studiului d-lui Sturdza, publicat în *Revista nouă*. Numai în acel studiu să găsesc lucruri cari sunt absolut potrivite cu explicațiile și cu declarațiile d-lui Filipescu, ba chiar cu unele fraze. Numai acolo se pledează cestiunea din punctul de vedere al importanței noastre geografice ; numai acolo se susține că Europa nu poate ține socoteală numai de valoarea numerică a unui popor, ci și de valoarea lui morală. D. Sturdza, dacă nu mă înșeală memoria, a arătat și punctul strategic pe care-l ocupă România în lanțul de apărare, într-o conflagrațiune generală ce s-ar ivi între Orient și Occident.

Dacă, dar, din punctul de vedere al importanței noastre geografice, cestiunea națională se poate apăra, dacă, din punctul de vedere al valorii noastre morale, putem să ridicăm glasul, atunci, d-lor, cari ar fi alte puncte de vedere ce ne-ar răpi dreptul de a ne amesteca, cu înțelepciunea cuvenită, în cestiunea națională ? Apoi, când luați concluziile studiului d-lui Sturdza drept dogmă națională, vă întreb, cum puteți împăca acele concluziuni cu declarațiunea că „nu toate revendicările celor de peste Carpați sunt legitime“ ? Și când asemenea declarațiuni se fac de pe banca ministerială, spuneți-mi dacă serviți pe românii de peste Carpați sau dacă nu serviți pe ungurii de la Budapesta ?

(O voce și d. Labovari. D. Sturdza a spus-o.)

Nu ! N-a putut zice asemenea lucruri d. Sturdza. D-le ministru de externe, d. Sturdza a declarat că are încredere în înțelepciunea celor de peste Carpați ; că ei vor ști ce să lase și ce să nu lase și a dat *exempli gratia* autonomia Transilvaniei. Mă fac forte de a vă dovedi aceasta cu *Monitorul oficial*. Dar tot așa de forte mă fac să dovedesc d-lui Filipescu și d-lui ministru de externe că unul din miniștri a zis că : „nu toate cererile românilor de dincolo sunt legitime“. Acesta este adevărul. Dar spuneți-mi dvs., cari văd că ați început să vă schimbați părerile în cestiunea națională, spuneți-mi : s-a servit cestiunea națională când de pe banca ministerială s-au pus la îndoială ororile comise peste Carpați și consemnate de presa europeană ?

Când sufletul întristat al României, ca să mă serv de o expresiune a d-lui ministru de externe, când sufletul ei întristat

și emoționat nu știa ce se va întâmpla cu o parte din fiii ei, atunci s-a ridicat un ministru de pe acea bancă și a ținut limbajul următor : „mi se spune că la Turda casa șefului partidului național de dincolo a fost distrusă, că în temniță gem atîția oameni devotați dreptului lor și naționalității lor, dar oare toate sunt adevărate ?“

Și asemenea îndoieli au fost exploatare de întreaga presă ungurească. Eu unul nu mai înțeleg... cum să pot împăca noua fază a dvs. cu conduita dvs. de mai înainte, declarațiunile miniștrilor cu acelea ale unui membru însemnat din majoritate ?

S-a aruncat în cestiunea națională cuvinte de o imprudență extraordinară. Tot de pe banca ministerială ni s-a zis că noi, țara românească, să nu uităm că ungurii tratează pe români ca de la „cuceritori la cuceriti“ ; să nu uităm că istoria joacă un mare rol și justifică, cu alte cuvinte, o bună parte din conduita maghiarilor. N-ar fi rău să se mai citească istoria, și să se citească ceva mai bine decât s-a citit. Cestiunea națională nu se înțelege așa de ușor numai din forma ei actuală, numai din dăzbaterile repezi din presă, nici chiar din câteva broșuri apărute în timpul din urmă. Binevoii a dăschide marea istorie a țării de dincolo, și atunci vă veți convinge că românii de peste Carpați nu cer nimic care să nu fie sau în legile existente ale Ungariei, sau să nu fi fost consacrate lor prin legi ale imperiului Austriei. Toate cerințele lor sunt, parte, legale chiar față de Ungaria și, parte, istorice și legale față de imperiul Habsburgilor. Cu alte cuvinte, afară de autonomia Transilvaniei, toate celelalte cereri ale românilor sunt coprinse în legile existente ale Ungariei ; cît pentru autonomia Transilvaniei, această autonomie, istoricește, ei au avut-o. Nu este adevărat că astăzi se ridică niște *cuceriti* cu pretențiuni absurde față de *cuceritorii* lor. Să nu ni se vorbească de timpul în care românii au putut să fie servi, căci toată țărâtimea de acolo, germani, unguri și secui, toți au suferit servajul. Și dacă această stare a servajului n-a atins drepturile politice ale celorlalte națiuni, ea nu poate să se invoace contra românilor. A se evoca astfel istoria, de pe banca ministerială a României, este a se comite un păcat pe care nimeni nu-l va ierta.

Ați uitat, ne-a zis d. ministru de externe, că idealul dvs., fostul șef al partidului național-liberal, în cestiunea națională a răspuns d-lui Kogălniceanu : „ți-e ușor să vorbești de pe băncile opozițiunii, dar eu, care stau pe banca ministerială“...

Apoi se poate apăra un guvern cu asemenea citațiuni ? Așa este. Așa a zis d. Brătianu. Dar ce înțeles clar era în acel limbaj ! Îi era greu să spuie ceea ce credea, căci era la guvern. Dar i-a fost lui așa de ușor ca dvs. să declare că cererile românilor de dincolo nu sunt legitime ? A afirmat el că nu toate plîngerile lor corespund la fapte reale ? A dat el să se înțeleagă că istoria explică și legitimează întru ceva supremația despotică a maghiarilor față de românii de peste munți ? Dar nu simți că răspunsul lui Ion Brătianu n-a deprimat sentimentul național și nu a izbit în aspirațiunile generale ale celor de dincolo ? Ion Brătianu a refuzat de a vorbi, dar n-a voit să lase fără mîngăiere nici pe țară, nici pe amici, nici pe adversari, ci le-a spus închinînd : „Românii de dincolo de munți, ca și cei de aici, nu vor peri niciodată !” (*Aplauze.*)

(*Voci : Sunt șase ore.*)

Atunci voi continua mîine.

(*Sedinta se ridică la 6 ore, anunțîndu-se cea următoare pe a doua zi, 30 noiembrie.*)

II

Domnilor deputați,

Ieri, începînd a discuta cestiunea națională, am fost întrerupt de pe băncile majorității și de pe banca ministerială. Azi vă veți convinge că ați comis o mare greșală cînd ați tăgăduit ceea ce eu am afirmat.

V-am spus că de pe banca ministerială a României s-a declarat că nu toate cererile fraților noștri sunt legitime și s-a pus la îndoială barbariile și ororile ungarilor.

(*D. ministru de externe.* Cu restricțiune că nu s-a zis niciodată.)

Veți binevoi să constatați, împreună cu mine, că tot ce am afirmat ieri este absolut adevărat.

Iată ceea ce spunea d. Carp, în Senat, anul trecut : „Cînd își vor pune întrebarea dacă este mai bine să aibă buni ori răi cetățeni, atunci desigur că cestiunea este dezlegată și că vor da satisfacțiune *revendicărilor legitime*, căci *nu toate sunt legitime* ale românilor...”

Așadar, un *ministru* a declarat că nu toate revendicările celor de dincolo sunt legitime, iar nu d. Sturza, după cum s-a

afirmat de către d. primar al capitalei și de pe banca ministerială.

Mai adăugam că nu vreunul din noi, și nu d. Sturdza, a pus la îndoială barbariile comise contra fraților noștri de peste Carpați.

Să-mi dați voie să vă dovedesc aceasta. Iată cum se exprima d. ministru de externe, în Senat, anul trecut, cînd cestiunea națională a fost pusă în dăzbaterie : „Acolo, zice *d. Sturdza*, se petrec lucruri brutale și grozave, acolo se bag oamenii în închisori și tot lor li se strică casele de către o mulțime sălbatică și violentă ; aceasta nu se petrece în nici un stat din lume, zice *d-sa*”.

Vedeți... nu v-am dovedit ceea ce voiam să vă dovedesc ? Acolo, în Transilvania, se bagă oameni la închisoare, zice *d. Sturdza*, dar d. ministru de externe nu crede ? Acolo se comit lucruri barbare, nedemne de secolul în care trăim, zice *d. Sturdza*, dar d. ministru de externe nu crede ? Dar să vedem cum d. ministru de externe devine și mai clar în calea aceasta patriotică și românească !...

D. Lahovari continuă : „Nu putem ști pînă la ce punct toate acele lucruri (barbariile ungarilor) sunt adevărate”... Acum v-ați convins că eu am avut dreptate și că d-voastră ați comis o mare greșală cînd m-ați provocat să vin cu *Monitorul oficial*. Și se potrivește o astfel de atitudine de pe banca ministerială cu discursul cald al d-lui Filipescu în cestiunea națională ? Și se potrivește tendința d-lui Filipescu cu încrederea pe care d. Filipescu o acordă guvernului majestății-sale ?

Mai mult, de pe banca ministerială a României s-au ridicat avocați ai guvernului maghiar, căci același ministru a cercat să spele, de răspunderea ororilor comise peste Carpați, pe guvernul din Budapesta.

Iacă, d-lor, apărarea pe care o face d. Alexandru Lahovari, ministrul nostru de externe, ministrul dv. de externe... al majorității...

(*D. președinte.* Vă rog să nu vă puneți în revoltă cu legile țarei.)

Domnule președinte, cred că nu am depășit cuviința parlamentară susținînd că miniștrii sunt ai majorității ; dacă nu sunt ai majorității, ci majoritatea este a lor, nu sunt miniștri constituționali...

(D. președinte. Negreșit, domnule Ștefănescu, că majoritatea indică cine să fie sau să nu fie pe acea bancă reprezentanții statului. Vă rog însă să nu vă puneți în revoltă contra legilor noastre.

D. N. Fleva. Luăm act de această declarațiune.

D. președinte. Cunoașteți foarte bine, ca nuanță, ce se poate și ce nu se poate zice.)

Rog pe d. președinte, în cestiune de nuanțe, să binevoiască a ne numi așa cum am fost aleși de colegiile noastre respective, și să nu facă din aceasta o cestiune conservatoare, ci să o reducă la o simplă cestiune de cuviință.

(D. președinte. Binevoiți a ne explica, cum să vă numesc în viitor ?)

Vă rog să mă numiți așa cum vă plătesc birul, așa cum mă insultați prin jurnale, așa cum mă indicați la urgia bandelor...

(D. președinte. Înțelegeți bine că nu sunt eu chemat să dau nume cetățenilor ; vroți să vă zic Delavrancea ? Iau act.)

Să șoptește de banca ministerială de actele stărei civile ? Prea bine ; dar să știți că voi veni în același timp cu istoria pentru a vă dovedi că jumătate din dv. nu purtați numele cari ar trebui să le purtați ; și să știți că nu vor scăpa nici cele mai pretențioase nume. Nu crez că e bine să mă întrerupeți cu lucruri cari nu sunt la înălțimea cestiunii, forțându-mă să vă spun ceea ce nu eram hotărât să vă spun.

D-lor, susțin că de pe banca ministerială s-a făcut apărarea guvernului maghiar în niște momente critice și dureroase pentru frații noștri de peste Carpați. Apărare este a ține astfel de limbagiu : „eu cred că cel puțin violențele de stradă nu pot să se petreacă nici cu permisiunea, nici chiar cu îngăduirea guvernului de la Budapesta“.

D. ministru de externe crede că cel puțin violențele de stradă nu pot să se producă nici cu permisiunea, nici cu îngăduirea guvernului din Budapesta.

Face dar o apărare a acelui guvern care a aruncat atîta martiri în temnițele Ungariei, fiindcă au luptat pentru drepturile lor înscrise în legile Ungariei.

Ați crezut însă că puteți afirma că d. Sturdza ar fi declarat cererea autonomiei Transilvaniei de nelegitimă. Să lămuresc și acest neadevăr, cu documente, cu cuvintele d-lui D. Sturdza consemnate în coloanle *Monitorului oficial*.

D. Sturdza, vă spuneam ieri, a zis doar că are încredere în înțelepciunea celor de dincolo, că ei vor deosebi ceea ce este oportun de ceea ce nu este oportun, că ei vor ști ce trebuie să ceară imediat și ce trebuie să amîie. Și s-a servit de autonomia Transilvaniei ca de un exemplu. Atît numai. Ați tăgăduit aceasta. Ei bine, iacă ce spune d. Sturdza în această privință :

„Voi vorbi numai în treacăt despre cererea autonomiei Transilvaniei, adică a ideei de a se despărți Transilvania de Ungaria. Dacă pot bine să-mi dau seama, această cerere românii din Ungaria au înscris-o în programele lor de la 1848 încoace, mai mult pentru că ei cred că această formulă este pentru dînsii o garanție în contra tendințelor de maghiarizare. Singurul și unicul scop al mișcării românești de peste Carpați este numai să nu fie maghiarizați, să rămînă români. Și-mi închipuiesc că dacă ei ar afla această garanție în altele, unirea Transilvaniei cu Ungaria nu va forma o dificultate de împăciuire dintre maghiari și români. Așa-mi închipuiesc eu, pentru că am văzut în bărbații de dincolo, nu de astăzi, ci de mult, o așa pricepere, cumpăneală, pătrundere politică, încît ei vor ști totdeauna deosebi ceea ce e cu puțință și util de ceea ce e cu neputință și inutil.“

Așa e că d. Sturdza lasă cestiunea autonomiei absolut la judecata, la înțelepciunea, la patriotismul lor ? D. Sturdza nicăieri și niciodată, nici în Senat, nici în întruniri publice, n-a declarat că autonomia Transilvaniei ar fi o cerere nelegitimă a românilor.

D. Filipescu a mai formulat o imputare cam în felul acesta : „să nu ne lăsăm a fi tîrîți de prea mult *sentimentalism* în cestiuni grave, în cestiuni mari“. În treacăt voi spune că sunt cestiuni în care sentimentalitatea, căldura marei mulțimi hotărâște și constituie adevărata forță a celor reci și celor cumpătați. În cestiuni naționale sentimentalitatea unui neam dă forță, dă rezoluțiunea și asigură drepturile. (Aplauze.) Pentru ce vă ridicați contra fazei de sentimentalism în care pretindeți că a intrat această mare cestiune ? Pentru ce deveniți voi, tineri conservatori, așa de reci înainte de vîrstă ? Nici un înțelept n-a prețuit mult pe oamenii aceia cari s-au răcit înainte de vreme. Marcu Aureliu, profundul înțelept și împăratul celui mai mare imperiu din timpul lui, zicea : „Mulțumesc zeilor că nu m-a făcut om înainte de vîrstă“. (Aplauze.)

Nu cereți dar, d-lor, tinerimei ca într-o asemenea cestiune să apară rece, să apară calculatoare, să apară cu acea înțelepciune care nu se poate datorî decît timpului și îndelungei experiențe. Cine n-a avut avînt și imaginație nu poate deveni profund și înțelept. (*Aplauze.*) Știu că vorbind astfel sperați a vă legitima o parte din conduita d-voastră.

În adevăr, de la cuvinte la fapte. Să vedem cum v-ați purtat în această cestiune atunci cînd ați avut ocaziunea de a vă pune în practică principiile, adică de a fi pururea în contra oricărui sentiment național. Unul din exemplele cele mai potrivite, pentru a vă măsura înțelepciunea și răceala care o recomandați în această cestiune mare, este desigur conduita d-voastră față de manifestațiunea studenților.

D-lor, dușmanii noștri ne acuză pe noi, popor românesc, de *șovinism*. Eu nu cunosc popor mai domol, mai blînd, mai tolerant, în cestiune de naționalism și naționalitate, decît noi, românii. Lucrul se explică; nu voi căuta acum cauzele acestei răceli de cari vă bucurați d-voastră.

(*D. N. Filipescu.* Nu se bucură nimenea.)

Vă întreb, dar, ce credeți d-voastră, sincer, în conștiința d-voastră, că tinerimea română este prea entuziastă, că este prea patriotică? D-voastră o criticați pentru sentimentalismul ei.

Eu cred că îi mai trebuie pînă să o admirăm pe deplin, că este afară din cale înțeleaptă în formele în cari își manifestează sentimentele ei. (*Aplauze.*)

D-lor, nici în politica zilnică, nici în scrierile noastre de altă natură, nici în școalele noastre, nici chiar în casele noastre nu se face îndeajuns patriotism. Și cînd de nicăieri tinerimea noastră nu se poate inspira de un puternic sentiment de naționalitate, credeți că este bine să-i mai dați la cap atunci cînd voiește să sărbătorească numele marilor eroi ai patriei noastre? Credeți că este bine să izbiți în tinerimea universitară cînd ea voiește să sărbătorească datele gloriei noastre naționale? Cînd tinerimea abia a început să se preocupe de cestiunea fraților noștri, găsiți că este bine, în interesul patriei și a existenței noastre, ca să o opriți din avîntul ei?

Ați mărturisit că în această cestiune nimic nu este mai detestabil decît o conduită de *duplicitate*. Sunt de acord cu d-voastră. Ia să vedem cum s-a purtat regimul față de una din

cele mai mari și mai importante manifestațiuni care a avut loc în capitala României.

Nu voi intra în toate detaliile privitoare la scenele sălbatice, petrecute în ziua și noaptea de 14 septembrie. Mă voi mulțumi numai cu cîteva trăsături generale, pentru a vă dovedi că acolo unde a fost barbaria a fost și *duplicitatea*.

Studenții noștri, întorcîndu-se de la congresul din Constanța, împreună cu oaspeții lor din Bucovina și Transilvania, voiau să intre triumfalnic în capitala României. Ei credeau, cu drept cuvînt, că cetățenii capitalei îi vor primi cu dragoste și cu entuziasm. Sărbătoarea trebuia să se sfîrșească la statua lui Mihai Viteazul, unde avea să se depue o coroană. Ce ați făcut d-voastră? Ați crezut că această sărbătoare, acest marș triumfalnic al tinerimei va putea turbura cordialele relațiuni dintre d-voastră și guvernul din Budapesta. Și ați socotit cuminte, ați socotit patriotic, în orice caz ați socotit diplomatic, să faceți tot posibilul de a năbuși această manifestațiune. Și de dimineață, pe la ora 10 1/2, în ziua de 14 septembrie, toate zidurile capitalei erau acoperite cu o ordonanță a poliției în care se citea: „orice atrupament în masă, manifestațiune în cete sau procesiuni de orice natură este interzisă, pe stradele, trotuarele și piețele capitalei“.

Nu voiesc să discut dacă ceea ce ați făcut era legal. Să admit că era legal. Nu vreau să discut dacă folosea o asemenea măsură marelui cestiuni. Să admit, pentru un moment, că guvernul era într-o pozițiune grea și critică. Ce voiți mai mult? Prin urmare, să fiu cu acel sînge rece, să fiu cu înțelepciunea aceea pe care ne-o recomandă tînărul conservator și să admit că guvernul român nu putea face altfel. Ei bine, cînd ați luat o asemenea hotărîre, dictată de împrejurări imperioase, ba, mai mult, dictată de considerațiuni de înaltă diplomatie, ce ați făcut? Ați aplicat-o? Ați oprit, la ora cuvenită, orice atrupament, orice procesiune, pe stradă, pe trotuare, pe piețele publice? Nu. Ați lăsat să se adune toate drapelele și toate miclele grupuri de cîte 10-15 inși. Acele mii de oameni s-au format rînd pe rînd, picătură cu picătură, sub ochii agenților d-voastră, cu toată ordonanța prefectului de poliție. Puteați d-voastră să opriți o asemenea manifestațiune? Puteați. Cînd ați dat dovadă că din armată faceți un instrument de guvernămînt și cu ea ați oprit 10-15 mii de oameni cari porneau de la întrunirile noastre, cum de n-ați oprit societățile cari rînd pe

rînd se adunau în Piața Sfîntului Gheorghe ? Vă întreb, de ce n-ați oprit de la început formarea treptată a maselor cînd ați dat o asemenea ordonanță ? Nu puteați ? Ba da. *Duplicitate*. Ați dat acea ordonanță căci vă trebuia un document pentru cei din Budapesta. În fața opiniei publice însă ați șoptit : puteți sărbători, ordonanța nu vă privește. *Duplicitate*. Lipsă de înțelepciune și de tact. (*Aplauze*.)

Mai departe. Ce s-a întîmplat cu acea mulțime ? S-a adunat în număr de mii și a pornit liniștit spre gară.

Ați lăsat miile de cetățeni să se adune la gară, în scop de a primi pe studenți, dar ați oprit trenul. V-ați creat dar un soi de notă bună pentru străini. Ați zis : iacă, pe lîngă ordonanța noastră am făcut și altceva, am cercat să punem în imposibilitate de a veni pe studenții cari trebuiau să fie primiți în triumf. Aceasta pentru străinătate. Dar pentru capitală ? Ați întîrziat trenul patru-cinci ore, și la urmă le-ați dat voie să vie. Ați întîrziat trenul pentru opinia publică din străinătate, ați dat drumul trenului, după patru ore, ca să satisfaceți opinia publică a capitalei. *Duplicitate*. Mai departe. Mosafirii au fost priimiți în triumf. Ați încongiurat însă o legațiune cu forța armată, cînd nimenui nu-i trecea prin minte de a face vreo demonstrațiune necuviincioasă la acea legațiune. Încă o recomandațiune pentru străinătate. Legațiunea părea asigurată de d-voastre, deși entuziasmul tinerimei noastre v-a probat că este incapabil de a comite acte nepatriotice, acte de acelea cari s-ar putea confunda cu nebunia. (*Aplauze*.) Știu că v-ați gîndit la demonstrațiunile trecute, cari n-au cunoscut nici o măsură, atunci cînd n-ați voit să știți dacă geamurile cari se spărgeau aparțineau vreunei case particulare sau palatului țării ! (*Aplauze*.) Tinerimea noastră nu e capabilă de asemenea dezordine. Tinerimea mergea înainte, cîntînd *Deșteaptă-te, române*. Da, mult timp, și din toată inima, trebuie să se mai cînte acest cîntec ! (*Aplauze*.) Unde s-au dus ? La Bulevard, la statua lui Mihai Viteazul. Ce ați făcut d-voastre ? Ați arătat de cîtă putere de lumină sunteți capabili în cestiunea națională ... ați stins lămpile de pe bulevard...

(*O voce*. Cine le-a stins ?

N. F. Eu le-am stins.)

Nu întreb.

(*N. F.* Ce ? Credeți că mă feresc de asta ?)

Știu că aveți curajul faptelor d-voastră.

(*N. F.* Așteptam interpelare ca să răspund. Ați evitat-o ?)

Interpelarea va cuprinde altceva mai important.

Va să zică, lăsați pe tinerime să meargă în triumf. Cînd ajunge la bulevard, stingeti lămpile. Vroiați să țineți străinilor următorul limbaj : iacă, noi am luat toate măsurile, dovadă că am stins și lămpile de pe bulevard.

Nu știu dacă cei din Budapesta vă vor fi recunoscători pentru asemenea măsuri, dar știu că de rîs au rîs. (*Aplauze*.)

Tinerimea înaintează în întuneric. Statua lui Mihai Viteazul era înconjurată cu armata țării românești... pentru prima oară eroul avea să lupte contra armatei române ! (*Ilaritate, aplauze*.)

Ca să vedem dacă este vreo logică în conduita d-voastră, vă întreb : ați pus dăstule forțe pentru ca, ajutați de întunericul nopții, să sfărîmați masa triumfală ? Nu ! Va să zică ați pus armata pentru a arăta că v-ați făcut datoria, dar pe de altă parte nu ați pus armată îndeajuns pentru a împiedica discursurile de la statuă.

Este aceasta *duplicitate* ?

Discursuri se țin și sunt ascultate în aplauzele mulțimei. Apoi pornesc către un banchet care avea să-l dea mosafirilor în nu știu care hotel. Drumul era pe la Prefectura poliției. Se mai răspîndise zgomotul că unii studenți au fost arestați. Studenții, cîntînd *Deșteaptă-te, române*, se apropie de poliția capitalei.

Întuneric. În fața poliției, baricade, făcute de forța publică. Ne da exemplu, nouă, cum să ne apărăm drepturile cetățenești... a voit să ni se amintească baricadele de odinioară...

Tinerimea se izbește de căruțele răsturnate. În întunericul nopții nu se văd decît lucirile baionetelor.

Tumultul a fost mare. Mulți au fost răniți. Teroarea a fost extraordinară, ca și rușinea unei asemenea sălbăticii. (*Aplauze*.)

Nici aci nu vedeți... cel puțin, *duplicitate* ?

Ca să satisfaceți pretențiunile străinilor, a unor anume străini, ați măcelărit pe studenți în fața poliției capitalei. Dar cînd ? La miezul nopții, ca astfel capitala să nu vadă, să nu se revolte.

În fața țării ați voit să aveți aerul de a fi lăsat liberă sărbătoarea, dar în același timp, către cei din Budapesta, ați putut zice : „am făcut tot, am scos forța armată, am vărsat sînge, ce mai vreți de la noi ?“

Nu este aceasta *duplicitate* ?

Mai departe. A doua zi lucrul se află; lumea se emoționează; tinerimea se adună; încep protestările. Și atunci ce ați făcut? Ați îndepărtat din capul poliției pe d. Deșliu, prefectul acelei zile și acelei nopți de crimă și rușine. Ce este în această îndepărtare? Purtare înțeleaptă, calcul rece, diplomatie? Mă rog, în această măsură sunt două sensuri, și orice act cu două sensuri este o duplicitate.

Pentru tinerime: „v-am satisfăcut, căci am dat afară pe prefect“.

Pentru cei din Budapesta: „N-a fost capabil. Am făcut tot posibilul ca să împiedicăm manifestația, dar prefectul de poliție n-a fost capabil și de aceea l-am dat afară“. (Aplauze.)

Mai departe. Să dai afară pe un prefect de poliție, pur conservator, e lucru grav... și indispuneți o parte din conservatori.

Ați găsit și aci meșteșugul. L-ați înaintat. L-ați făcut secretar general la Ministerul de Interne. Va să zică: d. Deșliu satisfăcut, tinerimea satisfăcută, opiniunea publică din Budapesta satisfăcută. Eu tare bănuiesc că pe nimeni, dar pe nimeni absolut, n-ați satisfăcut cu o astfel de brutală duplicitate. (Aplauze.)

Iacă cum vă purtați cu cei cari-și exprimă, în mod legal, tineresc și demn, entuziasmul lor pentru marea cestiune națională. Și izbînd în asemenea sentimente ale tinerilor, izbiți profund în aspirațiunile țării și ale neamului românesc. Voiți să ajungeți la o tinerime rece, egoistă, care să înceapă a calcula de pe băncile Universității avantajele și dezavantajele materiale? Veți avea o tinerime vestedă, fără ideal și nedemnă de a lua soarta de mîine a țării în mîinile ei. Ați încercat, în adevăr, să izbiți în tinerime și pe o altă cale, care denotă ceva și mai grav decît duplicitatea din cestiunea națională. Ați încercat, prin mijloace de corupțiune, a presăra în tinerime uneltele și spionii guvernului. Cu aceste instrumente degradate, pe cari le plătiți, fie direct, fie indirect, faceți următoarea socoteală: cînd tinerimea va face vreo demonstrațiune noi avem acolo spionii noștri cari să arunce strigăte sedicioase pentru a legitima toate măsurile de reprimore brutală și sălbatică.

Sunt convins că ați văzut tabloul intitulat *Radeau de la Méduse* de Géricault. În mijlocul valurilor, cîteva scînduri, cîteva bîrne. Pe dînsule, oameni desperați privind în depărtare, corăbii pierdute la orizont. Nici o speranță de scăpare.

Iacă imaginea morală a unei tinerimi în care se distrug toate iluziunile. Ea privește desperată cum i se perd în depărtare toate marile aspirațiuni. Ca și nenorociților din tabloul lui Géricault, nu-i mai rămîne decît să fie înghițită, cît mai repede, de valurile adînci și amare.

O asemenea tinerime voiți d-voastre? Astfel preparați d-voastre viitorul României?

Acum, d-lor, să-mi dați voie ca, foarte pe scurt, să vă spun ce înțelegem noi prin datoria noastră în cestiunea națională.

Nu ne gîndim să pornim cu forța armată și să luăm Transilvania; nu înțelegem să nutrim, în spiritul tinerimei și al țării, ideea de *iredentism*. Iredentiști apăreți d-voastre cînd declarați că pricepeți cestiunea națională ca Gambetta și Cavour...

(D. N. Filipescu. Cînd am dezmințit o dată puteți să mă credeți pe cuvînt, dar nu vreți.)

Am în sprijinul meu impresiunea d-lui Lahovari și a băncii ministeriale.

(N. F. Cînd vă declar un lucru, cred că este suficient.)

Cînd noi vă declarăm neconținut că nu facem iredentism, pentru ce presa guvernamentală continuă d-a ne acuza?

(N. F. Deloc.)

Nu înțelegem dar să facem iredentism. Înțelegem să ne călăuzim sentimentele cu înțelepciune și chibzuială, dar nu înțelegem să năbușim orice sentiment național în țară. Nu înțelegem să oprim orice avînt cînd este vorba de o cauză care este a noastră, căci de drepturile fraților noștri de a fi români atîrnă existența întregului neam românesc. Suntem datori ca cu inima și cu obolul nostru să ajutăm pe martirii de peste Carpați...

(D. Miculescu. La nevoie, expulzați pe Ciurcu.)

Reveniți asupra acelei cestiuni și vă asigur că nu aveți deloc dreptate. Pe atunci vă amintesc că șefi-conducători dincolo erau acei de cari se lepăda d. Filipescu alaltăieri, în discursul d-sale. P-atunci domina *mocionismul* în cestiunea națională; astăzi cestiunea națională a intrat în altă fază...

(N. F. Atunci și d. Dimitrie Brătianu și d. Kogălniceanu și d. Paladi, cari erau alături de noi, toți erau iredentiști.) (Zgomot.)

Aș vrea să răspund unuia. (Întreruperi.)

(D. președinte. Doresc și vă rog să nu întrerupeți. Rog mai cu seamă pe d. Delavrancea să nu provoace întreruperi. Să nu credeți că justific întreruperile, departe de mine de a justifica întreruperile; trebuie însă din când în când să le scuzez, când sentimentul omului este revoltat de acușările ce i se aruncă și pe cari le crede cu totul nefundate. — *Aplauze.* — Așadar, d-lor, vă rog fiți cu sînge rece și să îndurați.)

Sunteți nedrepti cu noi și în special cu mine; d-voastre aveți aplauzele majorității, d-voastre aveți albu la alb, negru la negru, ce vă mai trebuie? Fiți mai drepti și mai senini, fiindcă aveți forța.

Noi înțelegem să susținem pe românii de peste Carpați cari nu cer altceva decît ceea ce li se cuvine, în virtutea legilor existente din Ungaria și a unor legi din trecut, sfășiate fără conștiință lor. Mai clar: noi nu voim a-i conduce; nu le dictăm linia de conduită; nu le alcătuim, nici nu le modificăm programul; noi nu-i azmuțim contra coroanei, nici contra imperiului. Nu ne ascundem însă și mărturisim că nu este vorba numai de iubirea firească de la frați la frați. Noi susținem că dacă regatul român va fi desfăcut de stratele românești cari-l înconjoară, susținem că existența noastră este pusă în primejdie. Așadar, în cestiunea națională noi avem mai mult decît o datorie de frați, căci o înțelegem ca o cestiune de propria noastră existență.

Dar, d-lor, sunt străini cari înțeleg mai drept și mai serios cestiunea decît d-voastre, cari stăpîniți regatul român. Cel puțin ca străinii cei luminați și drepti să înțelegeți cestiunea națională. Un singur exemplu din atît de multe. Cel mai însemnat organ francez, *Le Temps* se exprimă astfel asupra pretențiunilor revoltătoare ale celor din Budapesta: „La question n'est pas une question d'académie. Ce n'est pas une chose morte, c'est une réalité vivante, sentante et souffrante. La théorie unitaire de l'État ne peut s'appliquer qu'entre les frontières qui renferment une race unique. Là où cohabitent deux, trois, quatre races, comme en Hongrie même, elle ne peut prévaloir sans danger pour la communauté. L'État n'est pas, en soi, un organisme, c'est un mécanisme. L'organisme irréductible, immortel jusqu'au dernier individu, c'est la race. Cela ne peut tuer ceci.”

Și sunt străini aceia cari gîndesc astfel. Ei vă spun că *rasa* este ceva *irreductibil* și că unul, un singur român dacă ar

rămînea, cu conștiință de rasă, el ar avea dreptul de a zice: „sunt aici, naționalitate românească.” (*Aplauze.*) De ce nu simțiți astfel cestiunea națională? Să sfîrșesc această parte cu o întrebare pe care o adresez și majorității, și guvernului majestății-sale. Declară guvernul că se asociază la modul de a pricepe cestiunea națională a primarului capitalei? Declarați d-voastră că, chiar admitînd poveștile de înțelepciune pe cari ni le dă d. Filipescu, nouă și tinerilor, declarați că concluziunile sale sunt și ale d-voastră? Dacă declarați aceasta, atunci și noi vă spunem că d-voastră v-ați apropiat așa de mult de noi, încît putem să ne confundăm în cestiunea națională. Dar declarați-o! (*Aplauze.*)

Dacă tăceți, vă rog să-mi spuneți ce sens a avut discursul primarului capitalei, un om atît de important, omul chemat să administreze capitala țarei, membru influent în partidul conservator... (*întreruperi*)... om muncitor, om cu nume, cu pozițiune înaltă (*întreruperi*)... ce rost a avut, ce înțeles a avut discursul d-sale?

(D. I. Miclescu. Denunțați pe d. Filipescu?)

Este curios acest mod de a mă tot întrerupe. Eu nu denunț pe d. Filipescu, d-sa s-a denunțat în cestiunea națională.

Dar dacă d-voastră, fie de pe băncile majorității, fie de pe banca ministerială, fie prin presă, nu veți voi să spuneți nimic asupra concluziunilor puse de primarul capitalei, în Parlament, atunci voi fi nevoit să crez că d. Filipescu, dacă a fost, cum cred că a fost, sincer, s-a pretat, fără să vrea, la o nouă *duplicitate*. D-sa, pe de o parte, ca tînar conservator și primar al capitalei, a voit să înlînzească opinia publică din România, iar pe de altă parte, a lăsat majorității și guvernului rolul de a înlînzi pe cei din străinătate.

Cu o nouă duplicitate, la care d. Filipescu contribuie fără să vrea, se va încerca a se potoli și cei din Ungaria, și cei din România. Dar nu astfel se servește cestiunea națională. (*Aplauze.*)

D-lor, dupe mine, în ordinea națională intră cestiunea țărănească. (*Mirări.*) Vă mirați cînd auziți aceasta. Eu cred că problema populațiunii rurale este, fără îndoială, o problemă economică, o problemă socială, dar mai presus de orice este o cestiune de existență națională. (*Aplauze.*)

Între clasele conducătoare și muncitorimea rurală, între temelii neamului românesc — așa o numiți, așa o numim — și

noi toți s-a săpat, din ce în ce mai adânc și mai larg, o prăpastie.

Abia mai sunt câteva slabe și înguste treceri de la ei la noi și de la noi la ei. Pe când pe ei i-am lăsat în mizerie, în dureri, în prada boalelor și pe mâna unei administrațiuni vitrege (*aplauze*), nouă ni s-a creat drumuri-de-fier, orașe mari, instituțiuni de credit, școli, comerț și industrii. Nu credeți d-voastră, cari vă îngrijiti așa de mult de bulevarde și de tramvaiuri electrice, nu credeți că a sosit timpul ca să simțiți că cestiunea țăranilor este o cestiune de existență națională?

Din capul locului vă declar că și această cestiune, pentru a fi înțeleasă, are nevoie nu numai de înțelepciunea ce ne-o recomandați, ci și de multă, de foarte multă iubire a claselor conducătoare pentru această mare și adevărată clasă românească.

Dacă nu vă veți apropia de ea cu dragoste, nu veți înțelege niciodată nici nevoile de cari ea suferă, nici soluțiunile cuvenite suferințelor lor.

Știu că veți zice: „Partidul liberal a stat 12 ani la putere și ce a făcut pentru țărani?” A stat 12 ani la putere, dar a avut în primul rînd de rezolvat cestiuni de o natură extraordinară. A trebuit să creeze România cu aspectul ei modern, spre a-i legitima existența ei în concertul celorlalte state europenești. Din această cauză, cea mai mare parte din timp a fost absorbit pentru ridicarea orașelor, pentru crearea de instituțiuni, pentru crearea de drumuri-de-fier, pentru dezvoltarea comerțului și a industriei. Dar pentru țărani n-au făcut nimic?

D-l ministru al instrucțiunii publice, vorbind despre munca consacrată pentru ridicarea țăranilor, zicea că partidului liberal i se cuvine „magna pars” în această operă, că liberalii au dezrobuit și împroprietărit pe țărani, că ei au împroprietărit pe însurăței, că au desființat execuția cu călărașii, ultima rămășiță din privilegiile clasei de odinioară, că ei le-au creat școlile, că ei vin cei dintîi cu o lege mai omenoasă de tocmeli agricole și de vînzare în loturi mici a domeniilor statului.

Dar recunosc că, preocupați de stabilirea noastră ca stat europeanesc, n-au rezolvat întreaga cestiune; v-a rămas și d-voastră, și v-a rămas destul de făcut, dupe cum ne veți lăsa și nouă foarte mult de făcut de aci înainte.

D-voastră ați priimit țara cu aspectul ei modern, cu dreptul de a fi în concertul lumii civilizate; ați primit o Românie independentă, cu dreptul de a încheia convențiuni și de a le denunța. Vi s-a dat o țară care aproape nu mai semăna cu aceea pe care o primiserăm.

Vă rămînea în primul rînd cestiunea țărănească. Nu există o altă cestiune mai mare în România.

Ea nu se poate rezolva prin măsuri mărunte și treptate. Cine voiește să o cuprindă trebuie să o înțeleagă în tot, într-o sumă de reforme. Împămîntenirea țăranilor nu e de ajuns. Cestiunea izlazurilor, cestiunea tocmelilor agricole, cestiunea drumurilor și cestiunea școlilor, toate acestea împreună, alcătuite într-un mod armonic, pot rezolva, cel puțin pentru o durată de timp, problema țărănească.

E drept că d-voastră v-ați gîndit bunăoară la biserica rurală. Da, ați făcut o lege imposibilă, despre care un țăran zicea: „Azi, pentru a săruta icoanele, trebuie să le arăți răvășelul galben”. Ați venit cu legea maximului; ați revoltat pe țărani.

Ați venit cu legea tocmelilor agricole.

Comparați-o cu proiectul de lege din 1888 și veți vedea ce a mai rămas din acele făgăduieli.

Și pentru a vedea că este o glumă junimistă, iar nu o lege, nu aveți decît să citiți articolul final, și vă veți convinge că cu același vot o consacrați și o dăsfîințați, căci prin acel articol este lăsată la grația proprietarului și a arendașului. O lege facultativă la care se va supune numai cine va voi.

Asemenea lege este o tristă ironie în fața celei mai dure-roase probleme din România.

De la legi, la fapte. Cum v-ați purtat cu țărani?

Nu voi vorbi decît în treacăt despre această parte înfiorătoare din conduita regimului.

Cum v-ați purtat față de sătenii revoltați de mizerie, revoltați de biruri, revoltați de reaua și de barbara administrațiune?

Știți cum v-ați purtat, știe țara întreagă. Și aceia cari au asistat la procesele țăranilor au venit cu convingerea că preparați o revoluțiune care va pune în primejdie existența noastră ca popor liber. Și să nu ziceți că ați voit să păstrați ordinea, căci acest drept nu-l au decît aceia cari întrebuintează toate măsurile blînde de domolire. Din dezbatările de la curțile cu jurați, ba și din dosare, s-a dovedit că țărani au fost îm-

pușcați fără să li se fi făcut barim cele trei somații ale d-lui Carp.

S-a comis următoarea oroare, între multe altele : pe când sătenii ciocneau ouă roșii cu ofițerii, dodată, fără veste, fără nici o prevenire, se pomenesc cu cavaleria asupra lor, și se trag salve de puști asupra femeilor, bătrânilor și copiilor.

S-a dovedit că ați făcut mai mult ; ați întins pe oameni la pământ, după ce a încetat orice mișcare, și i-ați bătut pînă la sînge. Și acest mod sălbatic de educațiune l-ați aplicat și femeilor. La aceste scene odioase și revoltătoare asistau reprezentanții administrației locale și ofițeri inferiori și superiori.

Eu nu mă mir de atîta indiferență din partea dv. Din ceea ce ați făcut reiese nepăsarea d-voastră istorică față de elementul care are cel mai mare drept de a zice : „Suntem poporul român !“ (*Zgomot. Ilaritate.*)

Conversați, nu ascultați, rîdeți... va veni o zi cînd vă veți căi. Atunci veți înțelege ce va să zică o revoluțiune țărănească ! (*D. Rosetti-Tețcanu. Cer cuvîntul.*)

Ca dovadă, d-lor, că eu am dreptate, e însuși d. Tețcanu care ceru cuvîntul. Răscoala din județul Bacău a coprins și proprietatea d-sale. Aduc omagiile mele d-lui Tețcanu. D-sa, junimist sau conservator, nu importă, om de inimă, român bun, s-a dus în mijlocul sătenilor și le-a zis „pace vouă“, și pace s-a făcut. Vedeți ce ușor să potolesc sătenii noștri ? Acolo însă unde nu s-a găsit un asemenea om s-a comis cea mai mare crimă istorică ce se putea comite în secolul nostru. Nu înțelegeți nici problema, nici crima. Nu mă mir. Dacă nu simțiți profund această cestiune e că nu cunoașteți întru nimic poporul român. Cei din orașe, și în special d-voastră, credeți că România se reduce la clasele conducătoare și la cultura superficială și neromânească a claselor conducătoare.

Cum dar puteau fi înțelese durerile profunde ale poporului român cînd soarta lui să predă pe mîna oamenilor cari învăță românește la 25 de ani ? Sunt cari au învățat pe acea bancă, pe banca ministerială.

Cum voiți d-voastră să înțelegeți problema cînd nu cunoașteți nici limba, nici obiceiurile, nici sărăcia, nici inteligența, nici sentimentul, nici geniul, nici durerile țăranilor români ?

Această mare clasă de nefericiți nu poate să vă lase decît indiferenți.

Vă previu însă, foarte liniștit, căci nu vreau să discut această cestiune mai mult, că ați aprins focul în satele noastre, un foc pe care îl credeți stins, dar care stă încă viu sub cenușe.

Și să nu veniți să spuneți că a fost vreo mîină străină în sate ; să nu spuneți că au fost instigatori. În cestiunea aceasta nu e vorba de liberali și de conservatori, nu e vorba de opoziție și de putere, e vorba de altceva mai mare, și îmi pare rău că nu înțelegeți și nu simțiți. Mi-a părut rău cînd am citit în *Monitorul oficial* că d. prim-ministru, vorbind despre răscările din aprilie, a afirmat că satele au fost răsculate de instigatori liberali.

Au vorbit cu cea mai mare ușurință în cea mai gravă cestiune. D-l prim-ministru are administrațiunea, justiția și întreaga forță a statului în mîină, pentru ce nu a prins măcar un instigator liberal pe care să-l judece și să-l osîndească ca instigator ? Pentru că n-a existat instigatori.

Instigatorii sunt birurile grele pe care le-ați pus, nepăsarea pe care o arătați, lipsa de inteligență și de patriotism față de o cestiune atît de mare și de arzătoare.

(*D. C. I. Stoicescu. A cerut d-l Fleva anchetă și s-a refuzat.*)

Noi am făcut dovadă de un mare patriotism cînd nu am exercitat nici chiar drepturile politice pe care le avem în relațiunile noastre cu satele, de teamă de a nu aprinde focul în țară, foc preparat și atîtat de d-voastră. Ne-am jertfit pentru a salva o situațiune grea pentru țară. Fiți siguri că cu cîteva proclamațiuni, absolut constituționale, cu un fel de blîndă întrebuințare a drepturilor noastre, ați fi văzut, de la un capăt pînă la celălalt al țării, revoluțiunea izbucnind ! (*Intreruperi.*)

Îmi ziceți : „să poftiți ?“ Dar ce ?... Nu am fi avut dreptul să zicem țăranilor : nu mai alegeți pe acei pe cari vi-i impune prefectul ?

Nu v-am cruțat pe d-voastră, am voit să cruțăm țara !

Dar să vă dau un alt exemplu de modul cum înțelegeți cestiunea națională.

Spuneți-mi dacă nu este o atingere a suveranității naționale, o atingere gravă, introducerea silnică a legilor în țară, prin intervenirea străinătății ? Isprava aceasta ați făcut-o ; metoda aceasta de a guverna țara ați inaugurat-o d-voastră.

Cînd, acum un an, în aprilie 1893, capitala și orașele, prin delegațiuni, s-au adunat laolaltă și au protestat în contra legii maximului, în special contra art. 2 din legea maximului, știți ce ați făcut. Ați șarjat mulțimea, v-ați năpustit cu

forța armată asupra unor cetățeni cari nu aveau altă armă decât dreptul lor de a petiționa. Cu toate acestea, sub presiunea țarei, guvernul și majoritatea lui au trebuit să șteargă articolul 2 din legea maximului.

O victorie a opiniei publice, o înfrângere a regimului.

După câteva luni însă, guvernul, prin surprindere, a încheiat convențiunea cu Germania în care a strecurat art. 2 din legea maximului. Prin surprindere și prin presiunea străinilor ați ajuns la o lege care nu se putuse vota din cauza marelui protest al națiunii române.

Și atât este de adevărat că însuși d-voastră v-ați dat seama că stirbiți suveranitatea noastră, încât ați votat cu o repezițiune extraordinară convențiunea cu Germania, într-o singură zi și cu o singură ședință de noapte. Și v-ați ajuns scopul: ați învins, de astă dată, triumfând contra voinței naționale exprimate atât de energic și de categoric în aprilie 1893.

Dar oare de ce d. general Manu, președintele Camerei, n-a luat parte la dezbaterile d-voastră în acele momente grave?

(D. președinte. Vă rog să întrebați pe medicul meu.) (Aplauze).

Toată lumea susținea că d. general Manu nu împărtășește asemenea mod de a trata suveranitatea națională. Este adevărat că în *Monitorul oficial* d. președinte a fost trecut ca bolnav. Eu nu zic că n-a fost, ferească Dumnezeu! Când d. general Manu afirmă că a fost bolnav, noi trebuie să-l credem. Și eu îl cred. Dar tot în *Monitorul oficial*, și în aceeași zi, d. general Manu este trecut că a prezintat regelui răspunsul Camerei la mesagiul regal.

(D. președinte. A fost altă zi aceea.)

D-le președinte, ceea ce vă afirm eu este pozitiv. Dacă voiți, însă, eu admit că nu puteați prezida Camera, fiind indispus, dar ați putut face jertfa de a vă duce la palat în numele majorității parlamentare.

Pe această cale nu mergem departe. Munca atîtor generații mari se pierde prea ușor. Pentru a face bine îți trebuie multă forță, și prea puțină pentru a face rău. Și d-voastră dispuneți de o forță extraordinară de mare.

Cîteva cuvinte privitoare la *ordinea morală*, la halul în care au ajuns moravurile noastre politice și sociale.

Naturaliștii au observat că este un fenomen în natură pe care-l numesc ei „mimetism”. Unele animale sunt prevăzute cu așa forme și colori, potrivite pentru mediul în care trăiesc, încît pentru privirea cea mai ageră nu se pot distinge și scapă dușmanilor și înșală victimele. S-a observat, bunăoară, la păiajenii de struguri, că cei negri își întind pînza lor pe ciorchinii cei negri, iar cei blonzi pe ciorchinii albi, așa încît pot înșela și pe inamicii cei tari, și pe victimele cele slabe. D-voastră ați împestritat astfel regimul încît ați introdus mimetismul în politică, cu mreji extraordinar de mari și de dibace. Aveți miniștri cari să ametească imaginațiunile tinere și să gîdele slăbiciunile senile; aveți miniștri cari să satisfacă tendințele pur conservatoare; aveți miniștri cari să satisfacă tendințe pur junimiste; aveți miniștri cari să împace și pe unele, și pe celelalte; și mai aveți, din cauza atîtor felurite fețe și tendințe de pe banca ministerială, posibilitatea de a împăca pînă și pe cei mai înaintați din cîți fac politică în România. Începeți a satisface chiar și pe social-democrații noștri. Legea, care în curînd are să vină în dezbaterile d-voastră, legea minelor a d-lui Carp, a priimit o bună parte de elogi din partea social-democraților, pentru modul ce se inaugurează în ceea ce privește principiul și dreptul de proprietate.

De fapt, spuneți-mi ce ambițios, mai tînăr sau mai în vîrstă, nu ați satisfăcut îndată ce a voit să între în rîndurile d-voastră? Spuneți-mi dacă cereți vro condițiune cuiva de a figura în rîndurile d-voastră? Oricine poate intra în o asemenea formațiune, orice idee și orice om.

V-ați întrebat însă în ce stare au ajuns moravurile noastre politice?

Dacă cerșiți orice vot, dacă momiți orice încredere, fără a vă preocupa de unde vin și ce reprezintă acele voturi, am dreptul de a susține că nu mai sunteți partid conservator, ci o afiliațiune bugetară.

Cînd aveți pretenția d-a fi conservatori, duceți o viață de echilibru nestabil; astăzi, cînd nu mai sunteți conservatori, ați ajuns la un echilibru detestabil. (Aplauze.)

Cînd stăruieți a sta la putere cu asemenea mijloace, legitimați toate atacurile cari se aduc partidelor numite istorice. Nu vedeți cît de mult serviți pe aceia cari țin partidelor politice următorul limbaj: „Nerespectînd nici legile ce le-ați făcut,

nici constituțiunea ce ați consacrat-o, chiar din punctul vostru de vedere, nu mai aveți rațiune de a mai fi?"

În curînd vă veți convinge că ați călcat niște legi morale și naturale, pentru a deține puterea, și ați distrus partidul conservator.

Poate că istoria, la care făcea apel d. ministru de finanțe, nu va ține socoteală de deficitele și excedentele bugetare; va ține însă socoteală de deficitele moralității și de excedentul imoralității de sub regimul actual. (*Aplauze.*)

Atît ați uitat legile morale, ca și cele scrise, încît, în alegeri, ați ajuns la un război electoral care se aseamănă întocmai cu războiul englezilor în contra Americii.

Vă place adesea — în special d-lui Carp — să amintiți episoade și nume din istoria Angliei. Ei bine, să-și aducă aminte d-sa că în războiul pentru independența Americii, Englitera a întrebuițat toate mijloacele pentru a reprima această mișcare. Și, la început, nici un englez nu a cutezat să-și ridice glasul puternic în contra atitudinii guvernului de atunci.

Cînd însă guvernul englez a tocmit bande de piei roșii, atunci marele lord Chatham și-a ridicat glasul și a acuzat pe guvernul patriei sale de o crimă pe care istoria nu o va ierta niciodată.

D-voastră, în alegeri, ați tocmit bande de piei roșii contra noastră și a drepturilor noastre.

Ce moralitate politică poate să se întemeieze pe o asemenea conduită?

D-voastră nu vă gîndiți că partidele sunt formațiuni organice, după anume legi naturale și istorice. V-ați abandonat dreptul de a fi în ziua cînd v-ați lăsat în voia unei puteri nemărginite de legile scrise și legile morale.

Dar dacă ar fi numai pericolul de a vă distruge ca partid conservator, înțelegeți prea bine că eu, ca adversar politic, francamente v-o spun, că n-aș avea mult de regretat. Cînd însă faceți un valvîrtej din legile țării, din constituțiunea țării, din moravurile publice și din sentimentele naționale, cînd năbușiți toate aspirațiunile tinerimei și cînd nu permiteți spiritului public să se manifesteze liber, cu demnitate și energie, cînd vă aruncați cu baioneta și cu glonțul asupra țărănilor, revoltați de mizerie și de biruri, trebuie să vă gîndiți că puneți în primejdie națiunea română.

Vai de aceia, zice Schiller, cari pun torța aprinsă în mîna orbului, căci lui nu-i luminează; el merge dibuind și aprinde tot împrejurul lui. Puterea în mîna d-voastră e ca torța în mîna orbului. Ați mers pe dibuite; ați aprins deja, și focul va coprinde tot împrejurul d-voastră.

Iacă de ce, din toate punctele de vedere, nu putem admite răspunsul făcut de d. raportor la mesagiul regelui. Acel răspuns se reduce la o formalitate banală.

La această formalitate banală noi nu ne putem asocia, cînd primejdiiți cestiunea națională, cînd satele le potoliți cu baioneta și glonțul, cînd politica o puneți sub stăpînirea bandelor de piei roșii! (*Aplauze.*)

DISCURSUL D-LUI DELAVRANCEA
ROSTIT ÎN ȘEDINȚA DE LA 9 DECEMBRIE
1894 A CAMEREI DEPUTAȚILOR

Domnilor deputați,

Și ca răspuns d-lui Săulescu, și pentru faptul că eram înscris în cestiune personală, independent de observațiunile d-lui Săulescu, să-mi permiteți a vă da câteva explicațiuni.

Încep prin a vă mulțumi de atențiunea care mi-ați acordat-o în timp de 5 ore în discuțiunea răspunsului la mesa-giu. Este drept că am fost întrerupt numai de 50 de ori, n-am să mă plîng de întreruperile fățișe și clare. Mă plîng însă de șoaptele cari întreceau măsura cuviinței și a unei elementare delicateți, șoapte pornind de la unii din domnii miniștri.

Dupe cîte am aflat, v-ați așteptat să vin cu o frazeologie patetic-literară. Am crezut însă că alegătorii mei nu m-au trimes aci la un concurs de retorică și literatură. Am vorbit cu tonul omului convins, fără preocupare de stil, știind că mă adresez la 100 de adversari hotărâți. Fără îndoială că am avut ezitațiuni, și nici nu era cu putință altfel. Intram într-un foc necunoscut mie și voiam să-mi fac întreaga datorie. A vă preocupa dar de stilul meu este a dovedi că nu ați avea habar de psihologia omenească. Nu știu dacă voi avea vreme vreodată ca adevărurile cu cari vă voi izbi să le îmbrac în acea formă care să vă satisfacă excesiva dvs. delicateță literară. Mi-ați imputat că am ținut prea mult cuvîntul. Dar uitați cu plăcere că domnul Arion, în timp de două ore, mi-a aruncat săgețile sale; că domnul Alexandru Lahovari, din cele patru ore cît a durat discursul său, s-a

ocupat prea mult de mica mea persoană; uitați că domnul Tetcanu a presărat prezumțiunile teribilei acuzațiuni că eu aș fi revoluționar județul Bacău.

Ei, nu vi se pare că pentru un debutant, pe care de altmîntrelea l-ați întrerupt de 50 de ori, nu relevez șoaptele d-lor miniștri de finanțe și justiție, fiindcă ele nu onorează pe nimeni, fără să mă dezonozeze pe mine, nu credeți că și dvs. v-ați preocupat prea mult de mine? Ați putut ciupi dupe plac din forma cuvîntărei mele, dar sunt sigur, dupe cum și dvs. sunteți, că nu aceasta v-a oprit în loc, ci cu totul altceva v-a durut. Critica în socoteala formei nu v-a putut alina durerile ce v-au cauzat fondul: faptele cari le-ați făcut și pe cari vi le-am spus fără ezitare. (Aplauze.)

Să-mi dați voie acum să ridic cestiunile personale cari mi s-au făcut mie nu pentru a-mi apăra persoana, ci pentru a scutura acele cestiuni și a vedea dacă dedesubtul lor stă veriun pic de sens moral.

Cum veniți să-mi faceți mie un cap de acuzațiune și să găsiți materie de sarcasm din faptul că am început discursul meu cam astfel: „D-lor, mie mi se pare că dvs. discutați aci foarte liniștit, ca niște oameni fericiți, și se poate întîmpla ca termenii mei să detune într-o academie așa de fericită, se poate ca tonul meu să fie prea aspru, ca al unui țăran de la Dunăre“.

Dvs. ați crezut de o distinsă și colegială cuviință să vă puneți întrebarea: „ce fel de țăran de la...“ Eu m-am grăbit a spune d-lui Arion, fără a mă crede nici atins, nici micșorat: „de la Delea-Nouă“.

Acum să mă explic. Am dreptul și onoarea de a vă spune: „da, sunt țăran“. Părintele meu n-a fost nici boier, nici negustor, ci țăran, clăcaș împrumutat la 64. Așa fiind, am eu ori ba dreptul de a spune că sunt țăran? De ce faceți lucruri extraordinare din nimic? Cine face procese de asemenea natură nu poate dovedi decît lipsa de cuviință față de Parlament și de dvs. Eu, din familia mea, m-am născut în București, ceilalți s-au născut la țară. Sunt și suntem prima generațiune a neamului care a învățat carte!

În satul Sohat veți găsi pe unchii mei, pe verii mei primari, pe veri de al doilea și pe toate rudele și nemiunile noastre, toți țărani, foști clăcași și însurăței împrumutați.

De ce, dar, vi se pare așa de extraordinară mica mea pre-

tențiune de a zice că sunt țăran, mai ales când mă forțați de a spune, și unde găsiți materia comodă de șoapte triviale și de glume distinse?

D. ministru de externe a comis ceva mai grav, tocmai d-sa, care ar trebui să dea exemplu de urbanitate, pentru că stă în legătură cu reprezentanții puterilor străine, oameni subțiri și culți — d-sa, care ar trebui să mai apese câteodată peste temperamentul său prea bogat, d-sa, care ar trebui să se gîndească când scapă cuvinte cari pot învenina pentru un moment pe adversar, dar cari, întoarse în contră-i, îl pot izbi profund, și răni ceva mai grav și pentru mai mult timp.

Ei bine, vă întreb pe dvs. : cuviincios e ca d. ministru de externe să-mi vorbească mie de actele stărei civile? Este demn de un om puternic ca să nu-și mai aleagă armele față de un om mic și neînsemnat? Pe cine a atins, pe cine a micșorat când a uitat că sunt întreruperi cari calcă cele mai elementarii principii de urbanitate? Să vedem cine a pierdut și cine a câștigat scoborînd astfel discuțiunea.

D-lor, fiindcă sunteți gata a veni cu un proiect de lege relativ la fixarea numelor, lege într-adevăr conservatoare și aristocratică, și pentru dvs., boieri de neam și români neaoși, și pentru noi, cei din popor, cred că ne va folosi la ceva următoarele observațiuni.

D-lor, încep prin a vă spune un mare adevăr : „nu sunt jumătate din orașenii României cari să poarte numele cel cuvenit și cel adevărat“. Ce înțelegeți dvs. prin nume? Înțelegeți ceea ce înțeleg francezii, germanii, italienii sau englezii? Ce înțelegeți prin nume de familie? Înțelegeți prenumele¹, ca la școli...?

(D. președinte. Nu voiți să rezervați aceste observațiuni la legea despre care vorbiți? Ele ies din cadrul cestiunei pentru care aveți cuvîntul și vă rog a vă mărgini numai la cestiunea personală.)

Însuși dvs., d-le președinte, v-ați oprit asupra numelui meu. Într-un moment ați uitat că erați cel mare și puternic și ați crezut că vă este ușor a fi crud cu mine.

(D. președinte. Nu-mi aduc aminte.)

D-lor, cred că e o cestiune de cuviință de a da aten-

¹ În text : *pronumele*.

țiune cuvintelor dvs., de a le discuta și de a le reduce la justa lor valoare. Așa se și explică cestiunile personale.

D-lor, numele zis de familie de o jumătate de secol în România s-a format pe tipicul următor : aceia ai cărora părinți i-au chemat, din botez, Ioan, Teodor, Stan etc. au devenit Ionescu, Teodorescu, Stănescu etc. Astfel, nu însă majoritatea a tuturilor „eștilor“, nu însă majoritate a numelor românești, nu sunt adevărate nume de familie, ci niște nume de botez prelungit și transformat care are aerul de a indica un neam, dar care nu reprezintă decît o manie școlărească și sărăcăcioasă de acum cîteva decenii. A... înțeleg nume de familii vechi românești ca Marghiloman, Germani, dar cei în „escu“ să fie ceva mai modești, de teamă d-a nu li se dovedească proaspăta vechime a unui nume fără rost și fără drept.

Dar v-ați dat bine seama de cine stau pe banca ministerială când ridicăți cestiunea numelui? D. ministru al instrucțiunii publice poate afirma că numele d-sale este un nume de familie? Nu. Așa e. D-sa nu tăgăduiește, căci altfel ar deveni inexplicabil ca d-sa să fie Take Ionescu și fratele d-sale să fie Constantin Ghiță Ioan. Când exemple de acestea se pot lua de pe banca ministerială, sunteți și indiscreți și nedibaci când mă întrebați de unde Delavrancea?

Să vă satisfac curiozitatea. Pe tata îl cheamă Ștefan, din botez și, ca mai toți țărani, nu avea și nu perpetua un nume de familie. Și dacă mi s-a zis Ștefănescu în școli, nici nu am voit, nici părintele meu nu a cerut ca copiii săi să poarte numele de Ștefănescu. De altfel, și lui și mie ne-a fost întotdeauna indiferent cum ne vor numi sau sub ce nume ne vor înjuria oamenii. Și dacă m-aș iscăli doar Ștefănescu, vă asigur că ați avea dreptul de a mă întreba, ca și la numele de Delavrancea, de unde Ștefănescu? Astăzi numele în „escu“ sunt multe, foarte multe, în toate stratele sociale, dar banalul de azi „escu“, odinioară, acum o jumătate de secol, era o raritate și nu-l purtau decît boierii ca Goleșcu, Filipescu, Milicescu. Și cînd din întîmplare auzai cîte un Popescu sau Ștefănescu, nume atît de comune astăzi, erau atunci tot nume de boieri, boieri ceva mai mici, dar în nici un caz nume țărănești, sau de meseriași și negustori.

Cred, dar, că nu trebuie să faceți din lipsa de cunoștințe privitoare la istoria numelor de familie din România capete de acuzațiuni puerile contra noastră.

Delavrancea este pur și simplu un pseudonume cu care am scris mai bine de 12 ani. În acest timp îndelungat, prietenii, cunoștințele, ba chiar cei cari nu mă cunoșteau personal au sfârșit prin a mă numi astfel în vorbă și în scris. Astfel că pseudonumele mai mult mi s-a impus ca nume decât mi l-aș fi luat eu.

(*D. președinte.* D-le *Delavrancea*, dar nu vă impută nimeni faptul acesta.)

Vă rog să fiți drepecți, chiar dvs. ați făcut oarecare caz din numele meu.

Cînd astfel stă această cestiune, cînd nu am de ascuns onoarea sau dezonoarea strămoșilor mei simpli și obscuri, cînd asupra mea nu se resfrînge lumina veriunii trecut ilustru, nici nu apasă verio rușine istorică, de ce faceți un caz așa de mare din o cestiune așa de mică ?

Cred că șeade rău și este bine să înceteze o dată pentru totdeauna explicațiunile de felul acesta.

De pe banca ministerială s-a pomenit de actele stărei civile. Dar cînd aș întreba pe acela ce le cere pe ale mele, tot așa v-ați iscălit totdeauna ca și astăzi, ce ar deveni discuțiunea și ce ar putea să-mi răspundă ?

Modificarea numelui poate fi mai gravă decât un pseudonume devenit nume. De exemplu, cineva cu numele de *Chrispos* ar părea grec, *Crispi*, fie italian, și *Crispescu* român. Trei forme ale aceluiași nume, indicînd trei naționalități deosebite.

Ei da, numele strămoșilor mei nu-l va întîlni nimeni în cronicile românilor, dar oasele lor zac în pămîntul României, iar nu peste nouă mări și nouă țări.

Și dacă strămoșii mei s-ar deștepta și ar sta de vorbă cu strămoșii celui care mi-a pomenit de actele stărei civile, sunt sigur că nu s-ar înțelege. Și nu strămoșii mei nu ar ști românește.

Vedeți, d-lor, că asemenea discuțiuni nu mă pot atinge pe mine, ci pe cei cari le suscită, uitînd că ele ies din actualitate și se întind în trecutul fiecăruia dintre noi.

În treacăt, să mă opresc asupra observațiunilor d-lui și prietenului Săulescu. D-sa a făcut ca întotdeauna o declarațiune cît se poate de democratică și de călduroasă. D-sa s-a rezumat zicînd că are în inima sa o profundă milă pentru toți cei mici și umili. Eu aș completa programul sufletului său astfel :

milă pentru cei mici și dragoste pentru cei mari. Numai atît, refuzînd de a mă ocupa de trecutul onor. sale familii. Eu nu fac nici onoare, nici dezonorare nimenui pentru faptele mari sau greșelile străbunilor și părinților lui.

Nu ar fi bine să ajungem, nici eu, nici d-l Săulescu, nici d-l ministru de externe, în halul gîștelor din fabulă, descendentele gîștelor cari au scăpat Capitoliul. Suntem ceea ce suntem și să lăsăm să se odihnească în tihnă pe străbunii noștri și pe ai domniei-voastre.

Eu, d-le Săulescu, nu știu ce a fost familia d-tale, și nu știu cu cîte familii mari de principii a fost în relațiuni intime. Întrebarea ce ți-am pus a fost ceva mai simplă : *sunteți conservator ?* Și-mi trebuie un răspuns pentru lămurirea mea și a Parlamentului. Astăzi ați răspuns, dar așa de vag, că nici nu m-a ajutat, nici nu m-a dezmințit în demonstrațiunea ce voisem să fac, că în majoritate sunt neconservatori cari dau sprijin guvernului și afară din majoritate, conservatori adevărați, cari i-au retras încrederea.

Dvs. spuneți că sunteți pentru *democratizarea* partidului conservator. Dacă aș fi întrebat pe domnul Filipescu : „Ești sau nu conservator ?”, d-sa ar fi răspuns categoric : „Da, sunt conservator”. Și orice altă explicațiune, și eu ; și d-sa, am fi considerat-o de prisos.

D-ta, însă, onorate domn și scumpe prietene, n-ai voit să răspunzi categoric, și dacă pe mine m-ai împăcat în ceea ce privește mila d-tale pentru cei mici și umili, nu cred că ați împăcat cu asemenea răspuns pe colegii d-tale conservatori și numai conservatori.

Trec la o cestiune mai gravă ; domnul Rosetti-Tețcanu, în discursul d-sale, a voit să ne explice cauza răscoalelor țărănești din județul Bacău. Între alte cauze indirecte d-sa cita și niște extrase din *Voința națională*. Vă mărturisesc că m-am simțit revoltat, și nu atît de cuvintele d-lui Rosetti-Tețcanu, cît de atitudinea nedreaptă a doi miniștri, cei mai tineri : d-nii Marghiloman și Take Ionescu. Dvs., domnilor miniștri, nu v-ați sfiit d-a afirma, cu jumătate de glas, dar ați afirmat, că v-am răzvrătit județul Bacău. Pe ce v-ați întemeiat ? Pe un discurs pe care l-am ținut eu în orașul Bacău ? Îl știți ? V-a spus domnul Tețcanu ceva din el ? Nimic. Dar pe ce ? Pe niște extracte din *Voința națională*. Și în acele extracte, eu sau noi asmuțeam pe țărani la revoltă ?

Nu. Și cel puțin acele articole erau adresate țăranilor? Nu.

Dar dacă lucrul ar fi mărginit numai la acuzațiunile indirecte ale domnului Tețcanu și la aprobarea oarecum discretă a doi miniștri, încă n-aș fi zis nimic. Vine însă d-l Maiorescu, un om de altă importanță, rectorul Universității, un om cu pretențiunea de a nu fi „pasionat în politică”, un om care afirmă că „nu vrea nici un portofoliu”, deși vrea să stea în bune relațiuni cu toate portofoliurile de pe acea bancă, vine d-sa și spune: domnul Tețcanu, ca un neexperimentat parlamentarist, n-a îndrăznit să pună punctul pe i, dar eu, ne-pasionatul, dar eu, omul drept și logic, am să pun punctul pe i. Și a pus un cogeamite punctul pe un i foarte mic, acuzându-mă pe mine, direct și categoric, că aș fi revoluționat întregul județ Bacău.

Ați auzit pe domnul Maiorescu cu câtă durere comprimată și cu câtă logică rafinată, pentru trebuința cauzei, se plîngea de acuzațiunile ce i se aduc chiar și d-sale de către ziare, cari au alunecat pe o cale detestabilă și deplorabilă. Și d-sa nu citește ziarele, dupe cum afirma, dar i se spune din când în când cam ce copriind la adresa d-sale, de unii prieteni. Întreb pe domnul Maiorescu, a fost domnia-sa veridată acuzat în ziare de fapte cari se pot confunda cu crima?

Știu că în contra d-sale s-a amintit, poate nedrept și pătimas, oarecari fapte și sentințe de demult. D-sa poate să zică: „e detestabil și deplorabil acest mod de a ataca”. În tot cazul, însă, cei mai răi adversari ai d-sale l-au acuzat cu o „sentință” rămasă definitivă și nesfărîmată de către d-sa.

Dar fost-a d-sa acuzat de verio crimă în lupta cea mai înverșunată dintre noi și d-sa? Oricît de dibaci ar fi domnul Maiorescu, oricît de extraordinare ar fi pasele sale de magnetism oratoric și oricît de mulți ar fi aceia cari se lasă a fi adormiți de un maestru, neîntrecut în felul său, eu mă scutur de sub elocința d-sale, profund revoltat de ușurința cu care m-a acuzat, fără a se osteni să vă producă nici chiar slabe începuturi de probă, și-l acuz eu pe d-sa că s-a făcut culpabil de cea mai odioasă calomnie ce se poate aduce unui om nevinovat! (*Aplauze.*)

Știu că s-a zis demult, de către un om distins, că lumea aceasta este atît de pervertită, încît va compromite în cele din urmă pînă și silogismele cari trăiesc neclintit cel puțin de la Aristotel pînă astăzi.

Domnul Maiorescu cred că se va trezi din farmecul unei logice de afirmațiuni mai mult muzicale decît serioase și intelectuale, și se va convinge că a aruncat asupra unui om absolut onest cea mai oribilă crimă. Voi răfui aceasta mai departe cu domnul Maiorescu, și-l voi sili să producă probele cuvenite, dacă probe are, sau să rămînă dovedit că d-sa s-a făcut culpabil nu de „modul deplorabil al unui scriitor din presa noastră”, ci de un mod mai deplorabil, scoborîndu-se de la înălțimea la care stă în statul român pînă la cea mai de jos treaptă a calomniei.

Domnul Arion m-a somat față de dvs. să declar dacă am făcut sau nu amendă onorabilă față de m.-s. regele. Mi-a spus chiar: „faci amendă onorabilă”. D-lor, este bine, este moral, este parlamentar să ne lămurim și credințele, și simțimintele, și conduita noastră. De ce vi se pare dvs. că eu am făcut amendă onorabilă cînd am susținut următorul lucru: În discursurile mele pronunțate la „Orfeu” și „Dacia” puteți vedea vehemență, violență de limbaj, pasiune, orice; dar nu veți găsi nici o injurie, nici o trivialitate la adresa regelui, personal, sau la adresa suveranilor.

Eu, d-le Arion și d-lor deputați, aș dori ca să nu fim o țară de răzvrățiți, dar să nu fim nici o țară de lingușitori. (*Aplauze.*) Poetul are dreptate cînd spune că zeii n-au făcut un dar mai periculos regilor decît pe lingușitori. Eu nu aspir la nimic, nici să revoluționez literatura, dupe cum zicea domnul Săulescu, nici să revoluționez politica, ci voiesc, soldat cinstit și convins, să-mi fac datoria conform cu credințele și conștiința mea. Atît și nimic mai mult. În loc de a mă acuza pe mine, ar fi mai bine să vă meremetisiți trecutul, că aveți de meremetisit multe din actele dvs., de la 1886 și pînă la 1888. (*Aplauze.*)

Voiți să vorbim cu întreaga conștiință a binelui și a răului? Atunci mulți ani vor trece, multă apă va curge pe Dîmboviță, și cu nimic nu vă veți putea spăla acele mari pete cari stau pe trecutul dvs. și cari pururea vor rămîne, pentru a caracteriza modul dvs. de a fi fost și de a fi cu suveranul țării.

Eu, în viața mea, n-am avut nici o clipă încrederea m.-sale și nici mă gîndesc la această înaltă onoare. Sunt un cetățean drept și leal, printre celelalte 6 milioane de supuși cari văd în regele Carol pe suveranul legitim al României.

Dar dvs., cari nu ați voit să mai distingeți dacă spargeți geamurile palatului sau ale unei cafenele, dvs. nu aveți dreptul de a mă judeca și a mă acuza pe mine, mai ales, sub acest raport.

Am văzut din partea d-lui raportor o abilitate, vă previn. D-sa a deosebit pe junimiști, cu un cuvânt subțire, de restul conservatorilor; aproape trei quarturi de oră, luînd ca temă dinasticismul, s-a scuturat de conservatori, zicînd: noi, junimiștii, niciodată n-am șovăit, nici unul din noi, vă desfid să afirmați contrariul.

Să vă vin în ajutor, d-lor conservatori.

Se cam înșeală domnul Maiorescu. D-sa are obiceiul de a afirma frumos, și crede că frumosul poate înlocui vreodată proba cuvenită.

Mă mir de d-l Maiorescu, care știe perfect limba germană, că nu a citit încă vol. al II-lea din memoriile regelui. Ar fi putut vedea acolo că în primul minister Epureanu intrase și domnul Carp; și despre d-l Carp, și regele, și părintele său ne spune că scria la un jurnal antidinastic. Iată de ce, din afirmări elocinte, poți dobîndi un succes trecător, dar niciodată nu vei izbuti ca dintr-un neadevăr să tragi concluziuni cu cari să zdrobești pe adversari.

Eu recunosc că junimiștii pot să se fălească că s-au pocăit mai dinainte decît conservatorii. Pe această cale sunt gata a recunoaște junimiștilor că au inaugurat școala constituțională, nu nouă, ci foarte veche, al cărui principiu capital se reduce la: nimic, niciodată, sub nici o formă, să nu se spună suveranului dacă nu-i face plăcere. Ba eu sunt dispus a crede că atunci junimiștii vor îndrăzni a spune adevăruri displăcute suveranului cînd covorul pe care calcă m.-sa s-ar ridica în drapel de rezvrătire. Acesta este meritul junimiștilor, și-l recunosc ca pe un adevăr de fapt, ca pe o notă specială, care îi deosebește de toți ceilalți oameni politici. În primul rînd vă deosebiți mai cu seamă de conservatori, deși unii din ei nu au împărtășit modul de a vedea al majorității conservatorilor în 1886, 87 și 88. Dar pînă cînd istoria va recunoaște cît rău a putut rezulta dintr-o dezlănțuire brutală față de suveran, trebuie să recunoaștem cu toții că nu există școală mai detestabilă decît școala care propovăduiește lingușirea. (*Aplauze.*)

Să trec la șapte.

Rog, în special pe d-nii miniștri, că, dacă au ceva de șoptit în contra adversarilor, să șoptească așa pentru ca să audă numai d-lor și amicii d-lor, căci altfel vor degrada și înflăcără discuția peste orice măsură, legitimînd insulta francă la insultele șoptite și nedemne.

Încei cu provocațiunile ce mi-ați făcut ca ziarist, acuzîndu-mă de violențe pe cari credeți că nu le-ați meritat. Cînd m-ați izbit pe mine, ca reprezentant al presei, nu v-ați mărginit numai la persoana mea. D. ministru de externe a declarat că toată presa „minte“! Dacă este adevărat că toată presa minte, începeți prin a desființa pe a dvs. (*Aplauze.*)

(*D. președinte.* Mă iertați, d-le Delavrancea, eu n-aș fi permis să se insulte presa. Ea este o instituțiune în țară, și eu nu permit nimănui să insulte instituțiunile țarei. D. ministru n-a insultat presa.)

Vă rog, d-le președinte, să mă credeți că am auzit bine ceea ce afirm. Cred, chiar, că unii din colegii d-lui ministru au auzit ca și mine. Apoi dacă toată presa este detestabilă, dvs., d-lor miniștri, sunteți mai de vină decît această presă, fiindcă sunteți în primul rînd cauza violențelor ei. Cînd eu, bunăoară, asist la alegeri, cum am asistat neconținut, și cînd alegerile se transformă în niște bătăi extraordinare, în vîrșări de sînge, și cînd eu pe genuchi sunt nevoit să-mi scriu revista, spuneți dacă mai pot să fiu animat de calmul calculat și disprețul rece și afectat al celor cari se laudă cu nepăsune în politică?

Sunteți nedrepti! Admit că presa greșește uneori, că ea se izbește pe ea însăși. Dorim sincer, cu toții, o îndreptare, un progres, o ridicare. Dar să înceapă d-nii de pe banca ministerială prin a scoate din luptă bandele mizerabile de cari au uzat și abuzat față de cetățeni, și atunci, desigur, nici noi, ziariștii, nu vom persista în calea violențelor. Și cu toate acestea, să nu credeți că în violențele noastre nu am avut nici o rezervă. Eu, personal, vă mărturisesc că am avut în mînă o scrisoare a d-lui ministru de externe, o scrisoare pe care dacă aș fi publicat-o la timp, cel puțin pentru adversari, domnul Lahovari ar fi fost greu izbit. Dar m-am convins că scrisoarea nu ajunsese la destinație și mi-am zis: nu vreau să știu ce este în această scrisoare și nici n-o dau publicității. Această scrisoare a rămas înmormîntată, și niciodată nu va reappare, cel puțin prin voința mea. Și nu zic

că această scrisoare ar fi zdrobit pe domnul ministru de externe, dar țineam să vă dovedesc că nu aveți dreptul de a ne acuza că nu am avut nici o rezervă în luptele din presă.

Dvs. stați liniștiți și fericiți pe acele bănci; vă plimbați când vreți; petreceți; terorizați; corupeți și ne provocați să ne desfășurăm programul și ideile. Vă faceți că nu știți că, în România și în toată Europa, discuțiunea cea mai înflăcărată și cea mai gravă este provocată de ticăloșirea morală, de corupțiune și de abuzul puterii executive. Vă vine ușor să ne vorbiți de idei și să ne cereți a discuta România de peste 50 de ani, pentru ca dvs. să ne ciomăgiți astăzi! (*Aplauze.*)

Când mă gândesc la greșelile presei și la abuzurile dvs. sunt obligat de a vă declara că nu dvs. aveți dreptul de a acuza presa de minciună și decădere. Protestez în numele presei contra dvs., cari nu știți cât de grea este lupta cu condeiul, cât de imposibilă este lupta dintre publiciști și bandiți, dintre condeie și ciomege. Gândiți-vă la această deosebire de arme, și veți înțelege violența din partea noastră.

Începeți dvs. prin a vă modifica modul de guvernare al țării, și fiți siguri că nimeni din noi nu va mai consimți să-și consume viața pentru a constata și a înfiera orori cari dezonorează nu numai un guvern, dar o țară întragă. (*Aplauze.*)

(*Al. Marghiloman.* D. Barbu Ștefănescu voiește să stabilească dreptul d-sale de a se numi în Parlament d. *Delavrancea*. Îi dăm act.)

Dar nu-mi trebuie actul dvs.

CESTIUNEA NAȚIONALĂ DISCURSUL D-LUI DELAVRANCEA ROSTIT ÎN ȘEDINȚA CAMEREI DE LA 13 DECEMBRIE 1894

D-lor deputați, domnul ministru de externe a voit să denatureze sentimentele noastre, ale minorității, și cred că și ale multora din majoritate.

Declarăm că nu facem din această cestiune o armă de opoziție, că nu înțelegem a angaja întru nimic responsabilitatea guvernului, că cestiunea este atât de mare și de nobilă încât trebuie să ne pătrundem de aceeași aspirațiune, toți deopotrivă, indiferent de cine stau pe banca ministerială, pe băncile majorității și pe băncile minorității.

Să nu fim momiți subtilității diplomatice când ni se cere să afirmăm că am înțeles glasul ce se ridică de acolo unde stă falnic și etern columna împăratului nostru! (*Aplauze.*)

Nu, nu voim să încurcăm pe guvern; nu voim să-l facem solidar cu votul nostru; declarăm că nu vom trage nici o consecință, ca de la adversari la adversari. Ce voiți mai mult? Roma vă salută, datori sunteți să-i mulțumiți. Roma vă strigă: „Curagiu!”. Și dvs. dați înapoi? Nu încredere în minister se agită, ci este un moment solemn în care trebuie să spuneți dacă aveți sau nu încredere în vitalitatea neamului românesc! (*Aplauze.*)

Binevoiți să ascultați coprinsul telegramei și să vedeți dacă mai putem sta pe gânduri în fața sentimentului mare și generos al majorității deputaților italieni. Ascultați, și veți vedea că Parlamentul italian a pus o cestiune mai mare decât vă puteți închipui, înălțând cauza noastră națională la

cauza întregei latinități ! (*Aplauze.*) Și când ni se trimite din nou marele nostru titlu de latini de la Dunăre, noi să ne sfiim de subtilități sau să ne temem de amenințări ?

Iacă telegrama : „*Roma, 24 decembrie. 270 deputați, aparținând diferitelor partide ale Camerei.*” Vedeți, nici acolo nu s-a făcut caz de guvern, de majoritate ori de minoritate... „au adresat președintelui, prin mijlocirea biroului, o moțiune dupe care Camera, inspirându-se de principiile de drept public cari au dat existență Italiei, *exprimă o foarte mare simpatie către popoarele române, cari luptă în mod așa de nobil pentru apărarea independenței lor și a comunei lor naționalități latine !*”

Parlamentul italian a înțeles lupta mai mare, mai presus de raporturile triste dintre români și unguri. Cei din Roma s-au inspirat în sentimentele lor de o supremă aspirațiune : rasa latină, unită și tare, în fața dușmanilor cari vor s-o îngenunche ! (*Aplauze.*) Cum ? Vorbiți de Franția ? Dar cei 270 de reprezentanți ai Italiei au exclus ei pe Franția când au înscris pe drapelul lor cauza latinității ? Să nu micșorăm cauza și drepturile noastre cu o prudență care ar dovedi lipsă de energie și de entuziasm.

Știm noi, se întreabă d-l ministru de externe, dacă în telegramă este un adevăr ?

O asemenea îndoială [este] inexplicabilă sau prea explicabilă.

Domnul ministru de externe, trebuie s-o recunoaștem, reprezintă pe acea bancă o abilitate exagerată și, din această cauză, prea evidentă.

D-sa ne întinde o cursă când vorbește astfel : Camera italiană este în prorogare ; deci, mîine, poimîine, poate să nu mai fie o Cameră.

Cu alte cuvinte, vă spune dvs. din majoritate : așteptați pînă s-o dizolve Parlamentul Italiei, și atunci nouă ne va fi mai ușor și dvs. nu veți mai avea cui mulțumi. (*Aplauze.*)

Se ridică marea noastră cestiune, și noi, printr-o amînare nepermisă, să contribuim nu numai la bucuria băncii ministeriale din București, dar și la fericirea băncii ministeriale din Budapesta ! (*Aplauze.*)

D-lor, popoarele nu pier prin arme. Oricîte lecțiuni de istorie mi-ar da domnul ministru de externe, voi rămînea ne-strămutat în această credință a mea.

N-a perit nici un popor prin cucerire ; armele, focul, distrugerea, în toată oroarea și extinderea ei, n-au izbutit să nimicească de fapt popoarele lumii.

Peirea popoarelor nu începe decît atunci când începe și slăbirea conștiinței lor de rasă și de neam. (*Aplauze.*)

Ei bine, din Roma ne vine un glas puternic de redeșteptare ; din Roma ni se trimite din nou, pentru a nu știu cîtea oară, confirmarea nobleței noastre, a latinității noastre. (*Aplauze.*)

Și noi să ne impresionăm de preținsele turburări grave în raporturile noastre diplomatice ? Cari raporturi ? Cu ce diplomați ? Cu cei din Budapesta ? Dar dvs., cei din majoritate, v-ați emoționat sincer de o diplomatie confuză și șovăindă, sau amenințarea d-lui ministru de externe și-a produs efectul așteptat ? În fond, domnul Lahovari n-a argumentat, ci a amenințat.

Dvs. v-a spus : noi nu suntem oameni cari să dăm îndărăt, dvs., majoritate, puteți reveni asupra entuziasmului ce vă animă, puteți da îndărăt, guvernul însă nu. Cu alte cuvinte, ori apăreți niște convinși ai diplomației, ori, dupe expresia d-lui Carp, veți fi niște învinși ai băncii ministeriale. Și atît să fie de ajuns ? Ce, nu simțiți încă că cestiunea națională a românilor a devenit o cestiune europenească ? N-ați citit părerile majorității oamenilor iluștri de pretutindeni ? N-ați înțeles că spiritul civilizațiunii moderne se manifestă pentru noi ? Nu vedeți că Europa întreagă ne zice : „Aveți dreptate”. Și dvs., și noi, speriați de banca ministerială, să dăm îndărăt când inima și conștiința noastră ne strigă : înainte ?

D-lor, dar dacă ne-ați cere să vă rugăm, noi, din minoritate, v-am ruga ; dacă ne-ați cere să îngenunchem înaintea dvs., am face-o, fără a simți greutatea umilinței sau rușinea prosternărei, căci v-am implora în cestiunea existenței întreg neamului românesc.

(*Voce. La jurați.*)

Cum ? Rîzi d-ta, d-le Filipescu ? Nu mă mir ; ai fost cel dintîi care ai dat îndărăt după ce ai pronunțat un discurs cald în cestiunea națională, și azi ești cel dintîi care-ți permiți gluma în aceeași cestiune și mare și dureroasă.

(D. Filipescu. Nu rîd de cestiune.)

A, d-le Filipescu, poți rîde și de mine. Rîsul d-tale îmi este indiferent. Rîdeți, d-lor, dar votați ceea ce vă cere onoarea și drepturile poporului român ! Faceți ceea ce latinitatea face, chemîndu-vă la lupta cea mare, căci altminterlea veți încuragia pe dușmanii de dincolo, pe dușmanii fraților noștri, ca să le dea lovitura de grație, îi veți încuragia prin refuzul dvs. de a mulțumi Romei, cînd Roma vă salută ! (Aplauze.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 16 DECEMBRIE 1894

D-lor deputați, iau cuvîntul la art. 5 pentru a face o repede obiecțiune. Din discuția generală, cît și din discuția specială a art. 4, s-a ridicat observarea următoare : s-a făcut un pas mai mult la centralizare ; spiritul democratic al constituțiunii noastre, nu în anumite dispozițiuni, dar în totalitatea dispozițiunilor ei, se pronunță în contra centralizării. Și noi nu vedem prosperitate și progres în țară decît numai pe calea descentralizării.

D. ministru de finanțe, în fața acestor observațiuni, s-a ridicat și a zis : arătați-mi anume ce dispozițiuni constituționale se calcă, și atunci vom discuta dacă nu putem modifica legea Curței de compturi decît pe calea excepțională, pe calea Constituantei.

D. ministru de finanțe, specialist în ale d-sale, voiește tot-dauna să i se arate și să pipăie anume dispozițiunile speciale, clare, din constituție. D-sa nu voiește să țină socoteală, după cum a spus, de ceea ce noi numim, de ceea ce dvs., majoritate, trebuie să numiți „spiritul general al constituției”.

Nu voi mai reînnoui, desigur, discuțiunea asupra acestui punct, însă observațiunea pe care am să o fac la art. 5 e în legătură cu discuțiunea urmată pînă acum.

D-lor, centralizare s-a făcut prin înmulțirea de funcționari, centralizare s-a făcut, în special, prin înmulțirea subprefecților, și eu aș adăoga că nici leașa nu este indiferent de această tendință, leașa pe care ați sporit-o tocmai atunci

cînd ați înmulțit funcționarii administrativi. Cînd dvs. ați venit și ați izbit în prerogativa Parlamentului de a alege...

(Președintele. Suntem la art. 5...)

Eu nu pot să-mi legitimez obiecțiunile mele fără o preparație premergătoare. Nu se poate discuta cum voiți dvs. ...

(Preș. Reveniți asupra unei cestiuni tranșate.)

Nu revin deloc, ci voiesc să arăt în ce legătură strînsă este observațiunea ce voiesc să fac la art. 5 cu întregul spirit al legii...

D-lor, tot centralizare s-a făcut acum în momentul acesta, cînd ați votat art. 4 și ați acordat băncii ministeriale și d-lui ministru de finanțe numirea membrilor la Înalta Curte de compturi.

Vă rog să nu agravați acest lucru prin art. 5, căci pe lîngă că dați ministrului puterea de a numi el, în loc de a lua dupe lista aleșilor dvs., îi dați și o altă putere mai mare, aceea de a numi în special dintre aceia cari sunt mai interesați la sistemul centralizării.

La art. 5, d. ministru de finanțe s-a preocupat și de titluri, prezumție a culturai, și de experiență. Cultura și experiența se bucură de o egală favoare înaintea d-sale. Nu am nimic de zis deocamdată, afară numai de faptul că titlul de inginer pare a nu fi suficient prin el însuși, fără alte condițiuni, pentru ca titularul să poată figura printre cei posibili de a fi numiți la Curtea de compturi. O observațiune în treacăt ; nu voiesc să mă întind mai mult.

Mă opresc, însă, ceva mai mult la partea a doua a articolului, la categoria a doua pe care a avut-o d. ministru de finanțe în vedere, adică la experiență.

Cînd de la titluri venim la experiență, trebuie să vă atrag atenția asupra unei idei fundamentale la care țin, și pe care majoritatea s-o aibă în vedere.

Iată, d-lor, cum sună alin. 4 din art. 5 : „să fi ocupat cel puțin 5 ani funcțiunea de secretar general al Ministerului de Finanțe“.

Pare a fi destul atît, această condiție de numire, chiar dacă nu ar avea titluri.

Recunosc, însă, că în starea în care suntem ajunși astăzi, nu poate fi oricine secretar general la Ministerul de Finanțe. Admit că poate să nu aibă titluri, cu toate acestea trebuie

să fi fost ceva în statul român, și sub conservatori și sub naționali-liberali, pentru a ocupa această înaltă funcțiune în timp de 5 ani. Cred că același lucru se poate susține și cînd e vorba despre directorii din administrația centrală a finanțelor, inspectori financiari etc. Trec și peste membrii Curței de apel, căci aceștia, pe lîngă experiență, firește că au și titluri universitare.

Să mă opresc, însă, asupra categoriei următoare : *prefect de județ*.

Dvs., d-lor deputați și d. ministru de finanțe, d-sa mai ales, știți foarte bine că pentru a fi cineva prefect astăzi, în starea de moravuri politice în care ne aflăm, în starea de slăbănogire a opiniunii publice, în actualele împrejurări morale, politice și culturale ale statului român, prefect de județ poate fi numit oricine, fără nici o condițiune de experiență administrativă, fără nici o condițiune culturală, fără nici o condițiune morală.

Dar pe lîngă că un prefect, prin faptul doară că a devenit prefect, nu are în favoarea sa nici o serioasă prezumțiune de a putea figura la un înalt corp constituit, are în defavoarea sa ceva grav. Trebuie să constatăm cu regret că cu moravurile noastre politice, așa cum sunt astăzi și cum nu am dori să mai fie mîine, se petrec lucruri degradatoare, comise tocmai de șefii județelor, și dacă voiți să fiu absolut drept față cu dvs., se comit de unii, dacă nu de toți.

Atunci cînd un prefect, pentru a sta mai mult în funcțiune, este nevoit să zguduie și să terorizeze județul, mai ales în zilele de alegeri, nu cred că este bine a-l mai încuraja cu speranța de a fi numit la Înalta Curte de compturi, pe calea în care probează destul curagiu.

Sunt prefecți indicați la ura și vendicta publică din cauza conduitei lor brutale ; s-au găsit prefecți cari să comită atîtea excese, încît au uimit chiar pe aceia cari, acordîndu-le încrederea, nu le cerea să fie gentili cu alegătorii.

Închipuiți-vă că vine un alt d. ministru de finanțe, care să nu aibă toate delicatetele de suflet ce acordați actualului d. ministru de finanțe, care, conform cu legea, voiește să-și aleagă un prefect ce a funcționat 5 ani ca prefect, pentru a-l numi la Curtea de compturi. Atunci, desigur — ca să

mă serv de o imagină — o mină încă plină de sânge se va aplica pe compturile statului.

Vă întreb : credeți că ar fi bine ? Întreb pe d. Germani, pe care nu-l cred nemuritor pe banca ministerială : ce grije poartă de succesorul d-sale ? Un ministru care voiește să se îngrijească de interesele publice cu tot dinadinsul nu trebuie să facă legi în vederea lui personală, care poate fi corect, drept, constituțional, ci trebuie să se gândească și la succesorii, cari s-ar putea să nu fie pătrunși adânc de ideea binelui și răului, moralului și imoralului.

Altfel, un prefect care a bătut la alegeri, a spart capete, a vărsat sânge, a desprețuit și a revoltat opiniunea publică ar putea fi înălțat la demnitatea de consilier la Înalta Curte de compturi de către un ministru fără scrupul...

(Preș. *Vot de blam din partea Camerei dacă va face așa.*)

Îmi pare bine de observațiunea ce-mi faceți, căci îmi dați ocaziunea să vă răspund, chiar cu părerea d-lui ministru de finanțe, care, răspunzînd d-lor Stoicescu și Fleva, zicea : „Dar ce credeți, că pînă acum guvernul nu a făcut ce a vrut ? În definitiv, majoritățile totdeauna au făcut ceea ce a voit guvernul.”

Dacă, dar, majoritățile sunt așa de intim legate de banca ministerială, eu tare mă îndoiesc că ministrul nu va obține un vot de blam cînd va face o numire așa de reprobabilă din toate punctele de vedere.

Nu trebuie, dar, să lăsăm ministrului puterea de a numi pe oricine.

Și dvs., membri ai majorității, cari cu o generozitate neexplicabilă ați renunțat la prerogativele dvs. și ați manifestat încredere deplină d-lui ministru de finanțe, cel puțin să vă gândiți că d-sa va avea urmași cari poate să nu-i semene... doresc să nu-i displac cînd fac teribila profecție că va avea succesorii pe acea bancă.

Să vă gândiți și dvs., majoritate, și d. ministru de finanțe că trebuie îngrădită această putere de a numi, pe care o acordați băncii ministeriale, pentru a nu se coborî la orice prefect...

(Voce. *Se cer titluri și prefecților.*)

Mă iertați, dacă dvs. ați fi crezut că și prefectului de județ i se cer titluri academice, atunci de ce faceți legi cu articole

kilometrice, cînd ar fi trebuit să ziceți : *se cere cutare titlu ?*

În orice caz, este redactat foarte rău art. 5. Și dacă ați înțeles altfel art. 5, nu aveți decît să-mi ziceți : „Nu vă temeți, căci nu numesc pe oricare prefect care a funcționat 5 ani, ci cer să mai îndeplinească anumite condițiuni”. De ce n-ați spus aceasta ?

(Germani, ministr. finanțe. *Condițiile sunt cumulative.*)

Da, însă articolul zice altfel...

(Voci. *Nu zice.*)

Îmi pare rău că dvs. n-ați auzit nici pe d. raportor citind, și nici n-ați citit legea. Eu am citit-o, și iată ce zice art. 5 :

„Art. 5. Nu vor putea fi numiți consilieri la Înalta Curte de compturi decît acei cari ar întruni următoarele condițiuni :

a) Să fie români sau naturalizați români, bucurîndu-se în întregimea lor de toate drepturile civile și politice ;

b) să aibă vîrsta de 35 ani împliniți ;

c) să posedă un titlu academic de doctor sau licențiat în drept sau în matematică sau un titlu echivalent în științele politice, financiare și administrative ;

d) să fi ocupat cel puțin 5 ani funcțiunile de secretar general al Ministerului de Finanțe, director în administrațiunea centrală a finanțelor, inspector-financiar, director general al serviciilor speciale, făcînd parte din administrațiunea generală a finanțelor, membru la o curte de apel, prefect de județ ; procuror la Curtea de compturi sau substitut și referendar la această curte, dupe un serviciu însă în această calitate de 10 ani.

Se vor putea, de asemenea, numi consilieri inginerii făcînd parte din corpul tehnic al statului, cari vor fi ajuns la gradul de inspector, precum și intendenții și subintendenții (colonelii și locot.-colonelii) din administrațiunea militară, dupe un serviciu, pentru unii ca și pentru ceilalți, de 5 ani în gradele respective.”

Cînd dvs. ziceți a,b,c,d, aceasta însemnează...

(Voce : *Însemnează a întruni următoarele condițiuni*)

Dacă aceasta a fost intențiunea dvs., nu era nevoie de aceste capitole și categorii, a,b,c,d, ci era destul să puneți două puncte (:) și să ziceți : *cutare condițiuni trebuie să îndeplinească.* (Zgomot.)

Dorința mea, d-lor, nu era de a vă face opozițiune din acest articol, lucru care nu cred să-l tăgăduiți; eu ceream ca prefectul, nu numai pentru faptul că este prefect, să poată fi numit la Înalta Curte de compturi.

Acest articol trebuie corectat, căci el nu este clar și poate da naștere la interpretări periculoase. Cel puțin din discuțiunea făcută de mine se va înțelege că am putut să fiu înșelat, dar atunci articolul are nevoie de lămuriri, că nu este suficient și că trebuie redactat ceva mai bine.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 10 IANUARIE 1895

Rog pe domnul președinte să binevoiască a repeta domnului ministru de război rugăciunea care am avut onoarea a o face, pentru a se depune pe biroul Camerei dosarul afacerii maior Poenaru.

(D. președinte : Vom repeta cererea dvs.)

D-lor deputați, cînd domnul ministru al justiției a zis : „desfid pe oricare ca să-mi afirme că acum sau altădată, eu, de pe banca ministerială, am avansat vreo *inexactitate*”, am crezut că sunt în drept, fără a depăși regulile de înaltă politeță în cari dorește a pluti banca ministerială, de a replica domnului ministru : „nu pariați !”.

D-sa, om care se emoționează foarte repede, s-a înroșit, și cu o emoțiune nestăpînită a întrebat : „Cine este acela care m-a întrerupt astfel ?” Eu, care știam că-i dădusem un bun sfat și spuseseam unic adevăr, am răspuns : „Eu !”. D-sa imediat m-a somat să dovedesc că a putut spune veridică *inexactitate*. Prin urmare, să facem cu toți onoare somațiunei d-lui ministru.

D-le ministru, *inexactitatea* este cercul larg coprinzător și al neadevărului propriu-zis, și al minciunei. Neadevărul este o *inexactitate* pe care o comiți fără voia d-tale, adică fără știința d-tale că spuni o neexactitate. Minciuna este o neexactitate conștientă, adică cînd afirmi ca adevărat ceea ce știi bine că este neadevărat. Deci, dvs., cînd vă aprindeți la cuvîntul de neexactitate, aveți aerul d-a nu bănuî că în cercul *inexactității* poate intra și neadevărul involuntar și inconștient, și neadevărul voit, conștient.

Suntem datori ca să ne dăm seama de valoarea cuvintelor, dar a-ți da seama de valoarea lor nu va să zică a denatura sau exagera sensul lor propriu.

Acum să-mi permiteți să dovedesc, înaintea Parlamentului, că eu însumi am fost victima unei inexactități pornită dupe acea bancă și de pe buzele d-lui Marghiloman. Și cred că dacă voi dovedi aceasta, unanimitatea Parlamentului va recunoaște că am avut dreptul de a vă zice politicoș și categoric : „nu pariați, d-le ministru“.

Cînd se ridicase mulțimea din capitală în contra legii maximumului, atunci, ca și mai târziu, cu răscoala țăranilor, banca ministerială s-a închietat să găsească pe agenții cari au revoltat mulțimea. Nu voia să vadă, și-mi explic de ce, că adevărata cauză a răscoalei este legea maximumului. Și căuta un liberal cel puțin ca instigator, pe care să-l dea în judecată, să obțină o sentință condamnătoare, și apoi să zică țarei și tronului : „iată agitatorii, iată instigatorii răscoalei, aceștia sunt de vină, iar nu legea noastră“.

Erați pe calea aceasta. Într-o ședință a Camerei, ședință memorabilă de emoțiune și pentru dvs. de pe banca ministerială, și pentru dvs. din majoritate.

D-ta, d-le ministru al justiției, ai înaintat una din acele inexactități care m-a făcut să tresar de o legitimă mînie și să vă adresez o somațiune sub greutatea căreia ați preferit să nu răspundeți.

Ce ai zis d-ta în Cameră ?

Ai afirmat că pe rampa vinurilor căruțașii au băut împreună cu Delavrancea, apoi au pornit beți cu același vinovat în fruntea lor spre Mitropolie, ca să asedieze Parlamentul. (Aplauze.)

În ziua în care afirmați că eu comiteam aceste fapte odioase, eram bolnav așa de greu, încît nu puteam părăsi patul.

O mică șansă și pentru mine : mă îngrijea un doctor, prieten personal, dar cunoscut pentru credințele lui conservatoare.

Ce puteam eu să fac în fața unor asemenea acuzațiuni ? Ce puteam să zic ? Ce puteam crede ? Ce mijloc aveam ca să scrutez conștiința d-tale, spre a vedea dacă acea teribilă inexactitate era conștientă sau inconștientă ? (Aplauze.)

Nu am avut decît un singur mijloc, acela care stă la îndemina oricărui om onest și nevinovat.

V-am somat printr-o scrisoare publică, al cărui còprins se reducea la : „Binevoiti, d-le ministru al justiției, de a mă da în judecată ca instigator, și vă declar pe onoare și pe conștiință, și sunt om care mă țin de angajament, că nu voi avea nici un avocat care să mă apere, că voi ruga și voi interzice oricărui ziar amic ca să nu spună nici un cuvînt despre acest proces ; eu voiesc să fiu judecat cu ușile închise“. Mă dam pradă, fără rezervă, în deplina putere și pasiune a dvs.

Ei bine, ce rezultat a avut această scrisoare ? Nu numai că nu ați priimit calea justiției, dar imediat, a doua zi chiar, gazeta dvs. a secat izvorul injuriilor ce-mi adresa, și nu a mai pomenit nici un cuvînt despre acel om care îmbătase 1.000 de căruțași pe rampa vinurilor. (Aplauze.)

Cînd am văzut acest lucru, ca să fiu drept — și vreau să fiu absolut drept cu adversarii — mi-am zis : „se vede că acea inexactitate, care în fond se confundă cu o revoltătoare calomnie, fusese *inconștientă*“.

Dar, ciudat, atunci ca și astăzi, în afirmările dvs., vă bazați pe același soi de probe ; invocați procese-verbale dresate de inspectori și de comisari polițienesci, ori încheieri de ale primului procuror.

Este adevărat, d-le ministru, că atunci ați avut verio două procese-verbale, ba și o încheiere de procuror, prin cari se constata că eu am îmbătat pe căruțași la rampa de vinuri ? Să nu ziceți nu, căci eu însumi am văzut la dosar unul din procesele-verbale. Dosarul există. Și mi s-a afirmat că sunt două.

Cînd ați citit scrisoarea mea ați înțeles imediat că v-ați cam repezit în afirmațiuni, și ați pus să se cerceteze mai bine afacerea, făcînd apel la un procuror mai mare și de o mai mare încredere pentru dvs.

Acest procuror a prezentat pe un domn comisarului care încheiase procesul-verbal și i-a zis : „*Acesta este Delavrancea ?*“ Iar comisarul a răspuns : „DA“ ! (Aplauze.)

Astfel v-ați convins că era o odioasă calomnie, consemnată în procesele-verbale de agenții dvs. (Aplauze.)

Credeți-mă, d-le ministru, că nu este bine să vă înfuriați. Ceva mai domol n-ar strica. Bine ar fi să credeți, cel puțin cîteodată, că sunteți victima agenților dvs., pentru că sunt prea mulți și prea bine plătiți. (Aplauze.)

Ați putut lua un exemplu de la colegul dvs. de alături, de la d. ministru al instrucțiunii publice; d-sa evită întotdeauna precipitiile cari i se deschid în față.

Dacă d-sale i s-ar fi vorbit despre cestiunea privitoare la înaintarea președintelui, la Înalta Curte de casație, d-sa ar fi evitat așa de frumos, așa de binișor acest precipitiu, încât nu ne-ar fi provocat nici pe mine, nici pe d-l Poenaru ca să-i dăm dezmințirile bine întemeiate pe cari vi le-am dat dvs.

Nu vă pripiti. În cestiunea numirilor de la Casație să binevoiți, în interesul dvs., să nu mă somați, căci m-ați constrânge să fac Camerei destăinuiți ce mi-au fost încredințate de un însemnat susținător al guvernului.

Luați exemplul d-lui ministru de culte, care, îndată ce primește o ghiulea asupra d-sale și o nucă, ia nuca și o jonglează cu o abilitate extraordinară, lăsând ghiuleaua la o parte, ca și cum n-ar fi izbit în d-sa. (*Aplauze.*)

Bine e, dar, în interesul dvs., să nu somați pe nimeni cu atîta repeziciune, cînd vă dovedesc că ați putut fi prada informațiunelor mizerabile ale agenților subalterni, mult prețuiți și bine plătiți de către dvs. (*Aplauze.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR
ÎN ȘEDINȚA DE LA 11 IANUARIE 1895,
CU PRILEJUL LEGII NUMELUI

D-lor, voi face cîteva observațiuni privitoare la acest proiect de lege, și concluzia mea va fi ca și a d-lui Stoicescu, în parte ca și a d-lui Mirea, de a se trimite acest proiect de lege din nou în studiu, deoarece, de la început și pînă la sfîrșit, se prezintă ca o lege amorfă, fără formă, fără înțeles echilibrat și fără chibzuială.

O lege de felul acesta, orice ar zice d-l Demetrescu-Mirea, oricari ar fi preocupările democratice și comerciale ale d-sale, este o lege aristocratică.

D-lor, legile cari regulează numele de familie și armele; legile cari se întind în trecut, retezînd drepturi cîștigate, răsturnînd și reîntorcînd pe bieții democrați la neînsemnatele lor nume de botez, sunt legi cari se preocupă neapărat de drepturile de strălucire și de glorie ale stratului aristocratic dintr-o națiune.

Fiind dar așa, și neputînd fi decît așa, încep prin a mă mira de *seniorii* cari au binevoit să prezinte acest proiect de lege. Eu văd printre d-lor pe mulți cari nu au drepturi stabilite în istoria țării, nici descinzînd din vechile obîrșii dominante ale țării românești.

Ce caută d-l Demetrescu-Mirea în alaiul pompos al acelor cari se preocupă de numele istorice? Eu mă mir și de d-l Butculescu. Nu tăgăduiesc că ar fi avînd în trecut ceva neamuri de o boierie oarecare. Și cred că mă înțelege de ce zic *oarecare*. Ei, ceva cam de a treia sau a patra mîină. Și

aceea nu de sfat, ci cel mai mult de divan. În orice caz, în cronicile țării nu se găsește nici un cooperator care să fi căzut la Călugăreni sau la Rovine.

Printre susținătorii și propunătorii acestei legi, văd și pe fratele d-lui ministru al instrucțiunii publice, pe d-l Constantin Ghiță Ion. D-sa mă surprinde mai mult decât toți ceilalți.

(Președinte. Propunătorii nu sunt în discuție.)

Mă iertați. Nu voi ofensa pe nimeni; dar când este o lege cu pretenția de a regula numele în România, nu-mi este permis mie să vorbesc de numele colegilor noștri?

Da, în adevăr mă surprinde: cum se face că fratele unui ministru de o importanță decisivă pentru idealul conservatorilor să nu se fi gândit că se iscălește *Ghiță Ion*, pe când ministrul semnează *Ionescu*?

Nu voiesc să insist asupra tuturor numelor colegilor din Cameră. Sunt convins, însă, că imediat ce ați vota legea ați fi datori să chemați, tot din inițiativă parlamentară, pe procuror pentru ca imediat să deschidă acțiunea cuvenită, cel puțin la jumătate din dvs.

Dar veniți cu o lege aristocratică. V-ați preocupat într-una de istoria țării noastre, fie ea veche, fie modernă? Ați avut în vedere legiurile vechi și legiurile cele de prin ajunul renașterii noastre? Eu nu văd nimic în lege și raport din toate aceste preocupări. Și cu toate acestea, când veniți cu o lege de un spirit aristocratic, trebuia să vă preocupați în primul rând de istoria țării. Dvs. nu știți nici cum se forma numele boierilor, nu știți nici aproximativ câți au mai rămas din familiile acelea ilustre și mari, nici câte au încetat de a mai exista.

Și ar fi trebuit să reiasă din raport dacă merită ori nu o ocrotire sacrosantă numele acestor familii cari au mai rămas! Vedeți ce jertfă fac trecând peste tendințele prea democratice ale Constituțiunii noastre, care nu vrea să considere într-un nimic nici numele, nici titlurile nobiliare, chiar când ele ar fi fost dăruite de cele mai mari împărății.

Ca să vedeți cât de nechibzuită este legea dvs., să încep mai întâi cu o categorie de nume: toți d-nii în „escu” vor fi chemați imediat la judecată; toți d-nii în „ianu” vor fi

niște delicuenți; toți d-nii în „ici” și „ini” vor fi târâți în fața justiției.

Afirm aceasta fiindcă mai mult de trei sferturi din domni, domnișori de orice profesie din România au nume formate cu asemenea sufixe sub o influență nouă.

Și toți vor trebui ori pedepsiți, ori reînțorși la... ce nume, Dumnezeu știe!

Dar cu boierii credeți că e mai ușor? Puteți ajunge la procese istorice scandaloase.

În interesul multora, cari au străvechi pretenții și legende, să nu provocă istoricul schimbărilor de nume. La noi nu numai cei din popor avem betesug la nume. De, să mă iertați, dar eu tare bănuiesc că pot fi Măgureni transformați în Cantacuzeni, Brîncoveni, în Golești, și alte multe exemple ilustre de felul acesta.

Închipuți-vă că pe un biet democrat îl veți forța, cu legea aceasta, să schimbe numele din *Ionescu* în *Ion*.

Închipuți-vă că democratul are un temperament mai vândicativ și se apucă într-adins să facă studiul istoric al cutărei mari familii și apoi trece la alta și la o a treia. Nu aș avea decât să deschid două-trei pagini din istoria pe care o am sub ochi, și îndată ați bănuî la ce rezultate are să ajungă asemenea răzbunări istorice, pe cari le-ar încerca democratul revoltat în contra boierilor vanitoși.

Ce este absurda pretențiune de a înzestra țara cu o lege aristocratică în felul acesta? Nu știți că țara noastră nu a fost, oricum ați întoarce lucrul, o țară aristocratică? A avut *boieri* și *boierii*. Da. *Privilegiați*. Da. Propriu-zis *aristocrație*, nu. Nu, țară aristocratică nu am fost; unul din cei mai mari istorici vechi, Dumitru Cantemir, enumerând izvoarele boierilor și modurile boierilor, ne încredințează despre aceasta.

La început descălicătorii de țară și cei cari întindeau domnia lor peste ținuturile încă nestăpânite de români, îndată ce puneau mâna pe sate rupte de la leși, tătari, unguri și nemți, le împărțeau la luptătorii viteji, întărind aceste stăpâniri cu izvoade domnești ca pe veci, și sub legătură de afurisenie, ale lor să rămână din neam în neam. Astfel deveneau *boieri*, așa se formau *boierii* la început.

Dar cine erau acești oameni? Erau ei numai boieri de neam? Istoricul ne spune lămurit: „Nu au dat *boierii* mai

mari celor cari aveau *nume de neam*, ci acelora cari întreceau pe alții în viteză și cu credință, punându-i în dregătoriile cele politicești și în cele ostășăști”.

S-ar fi dat și celor de neam mare roman, dacic, sau de altă sorginte, dar dacă se iveau un Ion, Dumitru, Stan, Radu, cari erau mai viteji, istoricul spune că li se dau lor boierii, ba încă cele mai mari.

O altă origină a boierilor. Când s-a sfârșit crăia bulgară și scaunul grecilor din Bizanțiu, o mulțime de familii cari au avut mijloace de a se refugia, cari pe unde au apucat, au venit și în Țara Românească.

Încetul cu încetul, cei mai cu capacitate și cu devotament au căpătat încrederea domnului, și li s-a recunoscut lor boieria avută în Bizanțiu.

„Prin purtările lor cele cu credință au dobândit slavă și boierie.”

Tot asemenea s-a întâmplat, în Moldova mai cu seamă, cu răvăsările tătărăști, cari n-au fost spălate cu desăvârșire. Rămășițele strecurate în țară, când de la natură au fost înzestrate cu forța fizică și intelectuală, și când s-au distins în războaie, asemenea tătări au devenit boieri mari în Moldova dupe cum s-a întâmplat la noi cu unii bulgari.

Mai este și un alt izvor de boieri. Când românii din Principate, dupe lungi, dupe seculare și grele lupte, au slăbănogit, când au trebuit să scape existența acestor domnii cu binișorul, au trebuit să alerge la vicleșug. Am fost dibaci când nu am putut să fim viteji și am căutat să scăpăm domniile noastre capitulând turcilor, cu diferite condițiuni; am priimit, între altele, ca domnul pămîntean pe care îl alegeam noi să-l confirme Poarta; mai apoi domnul să fie pămîntean, dar să-l numească d-a dreptul Poarta; și la urmă, de nevoie, am priimit chiar domni străini pe cari îi numeau turcii. Acești domni străini, țarigrădeni, veneau cu un alai de servitori. Firește, acest alai de servitori erau devotați domnului. Și încrederea domnilor străini, în slugile lor străine de noi, era cu atât mai mare cu cât numai cu ei se puteau înțelege pe deplin într-o limbă străină, când cu românii nu se puteau înțelege. (*Ilaritate.*)

Și astfel aceste slugi, propriu-zis slugi, cum o constată istoricii, au devenit boieri, ba chiar boieri mari în Moldova și Muntenia.

Iată în trăsuri generale izvorul boierilor și a boierilor la noi în țară.

Am dreptate dar să vă spun: țară cu boieri și boierii cât poftiți, dar țară aristocratică, niciodată. (*Aplauze.*)

Nume istorice, iar nu *boieri*, căci boieri sunt foarte mulți, nume istorice nu veți găsi în sec. al 18-lea în toată Moldova [...] decât 73, dintre cari 10 de origină străini, șase grecești și patru leșești și tătărăști. Și în Muntenia împreună cu Moldova numărul acesta abia se ridică la 150. Înțelegeți prea bine că nu este vorba aci de orice boier, de orice nume, nu de acelea pe cari de altmintrelea le găsim și în analele parlamentare, ca logofătul Ilie, vornicul Petre sau spătarul Tusluc. Pentru acești din urmă nu puteți face o lege ca să le salvați numele, fiindcă în definitiv n-au nici un nume, afară de acela din botez: Ilie, Petre, Radu, la care s-a adăugat și veriun rang oarecare de dregătorie.

Acum, dacă v-ați preocupa și de modul de a trece și a înainta în boierii când se stabilise categoric treptele ierarhice, v-ați convinge că nu rezultă nici o glorie istorică din acest mod de a se dobîndi în urmă, mai cu seamă, boierii.

În Țara Românească și în Moldova, în timpurile vechi, *boieria* presupunea viteză, capacitate și devotament. În urmă, însă, se dobîndea în modul următor:

Copilul unui boier trebuia să înceapă prin a fi adevărată slugă. Un soi de școală și de purgatoriu; începea prin a fi slugă la bucătărie și serveau pe boierii cei mai mari cu mezelicuri, cu bucate, cu aperitive, și, încetul cu încetul, dupe ani de serviciu, erau trecuți să servească de la bucătărie la cămară, în casă, pînă când, în cele din urmă, erau aduși să servească în curtea domnească, de acolo li se da cîte o mică boierie de mîna a treia și a patra.

Și dacă astfel se dobîndeau boierii, nu văd nici o fală legitimă în a descinde dintr-un sârdar sau vornic. Eu nu tăgăduiesc, sunt chiar aci nume istorice. Buneoară domnul Carp are un nume istoric, care se găsește în cronicile țării, ca fiind purtat de una din cele mai vechi familii din Moldova. Dar și în Parlament și în țară sunt foarte puțini cari au nume istorice; cei mai mulți din cîți au pretenții la noi descind din boieri, dar nu din familii istorice. Și trebuie să facem

bine această deosebire între *numele istorice* și între *rangurile boierești*, dobândite în urmă pe o cale puțin strălucită.

Nu avem, dar, d-lor, o țară aristocratică. Am avut în trecut o țară cu mulți boieri, dar cu foarte puține nume istorice. Atunci pentru ce veniți dvs. cu o lege care, așa cum o faceți, are aerul de a fi o lege aristocrată ?

Dar legea dvs. se izbește în principii mari de drept, cum este principiul neretroactivității legilor.

Cum puteți întinde închizițiunea asupra numelor și a familiilor până la 1865 ? Și apoi pentru ce vă opriți la această epocă ? Pentru motivul că de atunci s-au înființat în regulă actele stărei civile ?

De ce sunteți nedrepti cu acela care ar putea prin dovezi puternice să întindă procesul și mai departe de anul 1865 ? Eu cred că mai degrabă se poate înșela un ofițer al stărei civile asupra originii unui nume proaspăt decât s-ar înșela un istoric ca Hășdău, care ar vrea să străbată negura trecutului și a lumina și determina un nume.

Pentru ce, dar, voiți să fiți oarecum glumeți și cruți cu noi, democrații de la 1865 încoace, și să faceți scăpata pe boierii cari și-au preschimbat numele ?

(*D. D. Ghica-Comănești*. Democrații adevărați nu-și schimbă numele.)

Să vă fac plăcerea de a admite că ați avea dreptate. Cred însă că tocmai domnul Ghica-Comănești nu trebuia să facă această observațiune. D-sa poartă un nume istoric ; dar oare în istorie erați și Comănești sau numai Ghica ?

(*D. Ghica-Comănești*. De secol — Comănești.)

Fie... Cred însă că din observațiunile ce avusei onoarea de a vi le expune în treacăt reiese marea absurditate a unei asemenea legi.

Dupe legea dvs. trebuie să porniți procese tuturilor cari și-au schimbat numele de la 1865 până azi. Ei bine, în primul rând dvs. ar fi trebuit să știți un adevăr incontestabil : de la 1830 și până azi cei cari au învățat carte au suferit o schimbare de nume din partea dascălilor de la biserică, apoi de la profesorii școalelor domnești, gimnaziilor și liceelor chiar.

Metoda a fost și este simplă.

Profesorul întreba pe copil : „Cum te cheamă ?” „Gheorghe.” „Dar pe tatăl tău ?” „Ion.” „Fiindcă mai este un Ion, tu

ai să te numești Ionescu.” Altuia îi spunea : „Tu ai să te numești Ioniu.” Și legea aceasta a *numelor* s-a aplicat tuturilor copiilor cari au învățat carte în țara românească. Ei bine, cu legea dvs. trebuie să-i dați pe toți în judecată. Dar v-ați gândit la cine are să-i judece ? Nu-i va judeca domnul Lascăr Catargi sau veriun altul cu nume vechi și boieresc. Îl vor judeca tot Ioneștii, tot Petreștii, chiar și Paraschiveștii. (*Ilaritate*.)

N-ar avea dreptul împricinatul să susțină că sentința în virtutea căreia este trimis la pușcărie este nulă, pentru că numele judecătorilor nu sunt cele adevărate, ci niște nume false ? Și n-ar putea el să vină cu copii de pe toate actele stărei civile și să strige judecătorilor : „Dar dvs. nu sunteți Ionescu, ci Ion ; nu Petrescu, ci Petre ; nu Paraschivescu, ci Paraschiva. (*Ilaritate, aplauze*.)

Ce ar deveni, dupe legea dvs., prestigiul justiției, când pentru împricinați ar naște dreptul de a spune judecătorilor că ei nu pot investi o sentință, fiindcă iscăliturile lor sunt *nume false*, pentru care delict ar trebui să fie dați și în judecată ? (*Aplauze*.)

Nu vedeți că legea, așa cum ați făcut-o, este zdrobită de absurd și de ridicol ?

Apoi să nu uităm că pe lângă *escu* și *eanu*, o industrie de nume pur națională, a mai venit și sisteme personale. Să vă dau un exemplu ilustru în țara noastră de sistem personal.

În timpul pe când era mania latinizării cu orice preț, pe când trebuia să descindem direct numai din Traian, sau cel puțin din legionarii romani ; în timpul pe când *ciorba* se numea *sorbitione*, iar literile de făină *scribleți*, așa încât la ciorbă cu litere se zicea *sorbitione cu scribleți* (*ilaritate, aplauze*), se iveau un distins profesor la Craiova, care inaugurează un sistem ilustru de latinizarea numelor. El se numește Izvor sau Izvoranu. Izvor... Izvoranu... Izvorescu... Nimic din marea latinitate în niște sunete slave. Cum s-ar traduce pe latinește izvor ? *Fons*, *fontis*... De aci *Fontăneanu*, apoi *Fontanin*. Și acest profesor, ori de câte ori putea să latinizeze sau italinizeze numele elevilor săi, o făcea cu o deosebită plăcere. Când, însă, nu putea, numele fiind prea rebel, întreba pe elev : „Ce a fost tatăl d-tale, sau bunicul d-tale ?” „Boiangiu.” „Ei, d-ta ai să te numești Tinctorescu.” (*Risete*.)

Să nu credeți că rîdeți de Fontanin, ci rîdeți de proiectul de lege ! (*Aplauze, ilaritate.*)

Cheamă un alt elev. Cum te cheamă ? Stan. Profesorul se gîndește : să-i zic Stăncescu, Stănculescu, nu se potrivește sistemul. „Ce a fost tatăl sau moșul d-tale ?” „Zugrav.” „Ei, să te numești Pictorian.” (*Ilaritate.*)

Un alt elev. „Ce a fost ?” ... „Boiangiu.” Profesorul se gîndește că mai fusese un boiangiu și un zugrav, cărora le dăduse numele de Tinctorescu și Pictorian, atunci celui de al treilea-i dă numele de Colorian. (*Mare ilaritate.*) Și sunt cu astfel de nume advocați distinși și profesori universitari.

Așa încît, pe lângă sistemul lui *escu* și *eanu*, acesta este un sistem personal.

Va trebui, dar, dupe legea aceasta, să dați în judecată mai mult de jumătate din țara românească.

Și v-ați gîndit și la altfel de consecințe practice ? Dupe art. 24 din lege, acțiunea asupra tutulor cu numele în *escu* și *eanu* o are și ministerul public, chiar cînd nu există o parte civilă. Închipuiți-vă că s-ar găsi un *escu* minister public care se încearcă să facă exces de zel și prigoniri politice pe cînd d-l Take Ionescu ar fi tot pe acea bancă. Acuzatul ar putea zice ministerului public : „Pentru ce nu dai în judecată pe ministrul de instrucție publică ? Pentru ce nu pe fratele d-sale ? Și pentru ce nu-ți faci datoria față de amîndoi ?”

Și nu veți scăpa de rîsul care se va stîrni înaintea justiției și care s-a stîrnit și în mijlocul dvs. (*Rîsete.*)

Dar să trecem la o altă obiecțiune. Închipuiți-vă că cineva are un nume nenorocit, și a existat asemenea nume... Cum ? Să vă citez ? Nu pot. Nu îndrăznesc, îmi e rușine să merg pînă unde va merge legea dvs.

De la asemenea nume s-au scos ba o consună, ba o vocală și au scăpat oamenii de consunări indecente. Pentru ce să nu lăsăm pe oameni ca să-și altereze consonanta numelui, cînd ea n-ar fi nici muzicală, nici odoriferantă ?

Sunt unele nume teribile în limba grecească. Închipuiți-vă că pe asemenea greci îi facem cetățeni români. Eu nu sunt mîncător de greci ; admit chiar că acest altoi istoric cu elementul grec a fost în multe bun, căci rasa greacă este vie, puternică, inteligentă. Să ne închipuim că împămîntenim pe

un grec care are un nume teribil ! Dați voie cel puțin dvs. acestui nou cetățean să-și schimbe numele ! (*Ilaritate, aplauze.*)

Această lege nu numai schimbarea numelui o oprește, dar chiar și schimbarea, atingerea de verio vocală sau consună, de veriu sufix sau prefix.

Dvs., urmași norocoși ai oamenilor cu trecut în țara aceasta și cu averi mari, aveți timpul de a petrece, aceasta nu vă împiedică de a studia și uneori a veni cu rodul studiului dvs., cum este de exemplu legea pe care o discutăm. Aveți și timpul să petreceți și aveți și dreptul dupe o muncă de zece luni. Fie părăsind băncile Parlamentului, fie părăsind băncile ministeriale, vă duceți în străinătate. Ei, eu am o colecțiune de cărți de vizită în buzunar, pe care să-mi permiteți să nu o dau pe față. Am adunat asemenea documente fie în vederea unor studii de moravuri, fie ca o simplă curiozitate. Din aceste cărți reiese că avem *conți* în țara românească, ba încă foarte cunoscuți, cu cari vă întîlniți la mese și la serate. Firește, nu *conți* în țară, ci *conți* peste graniță, la Vichy. Am doi *conți* și un prinț de la Vichy. Ei bine, avem prinți, *conți*, baroni, cu un *o* în loc de *u* la sfîrșitul numelui. Vă întreb : pe aceștia îi veți da în judecată ? Ori delictul este comis peste graniță ? (*Aplauze, ilaritate.*)

Închei cu o nouă obiecțiune. Închipuiți-vă, d-lor, că cineva are nenorocirea de a avea un părinte care din nenorocire devine omorîtor și este condamnat ca asasin. Pentru ce voți ca un copil bun să-l țineți neconținut legat de numele unui asasin ? Nu e vorba de a insulta pe părintele său, căci un copil bun nu poate avea decît lacrimi pentru un asemenea nenorocit. Închipuiți-vă că cineva dă un faliment și că rămîne falit nereabilitat. De ce copilul lui să nu poată să schimbe numele ? Închipuiți-vă că cineva face afaceri veroase, revoluționare, degradante, de ce să oblige pe un copil a purta numele unui astfel de om ? Cînd e tînăr se poate ridica prin muncă, prin talent, prin însușiri excepționale, de ce voți să-l legați de un nume veștejit de opinia publică și de justiția represivă ?

(*Marghiloman.* Legea permite, dar cu oarecare forme.)

Legea permite aceasta ? Da, dar d-l ministru al justiției să nu uite că acest drept atîrnă tocmai de la voința și capriciul guvernului. Și aci este un nou semn că legea este aristocrată.

Vedeți, d-lor, că legea aceasta nu este nici în conformitate cu trecutul nostru, nu se inspiră nici din epoca renașterii noastre, nici din spiritul legilor existente, nici moravurile stabilite și dominante în materie de nume românești.

Pentru aceste motive sunt convins că veți retrimete în studiu legea aceasta. Când un proiect de lege dă loc la atâtea glume și este priimit cu o mare ilaritate, cred că un asemenea proiect nu a ajuns la fondul și forma convenită, cari i-ar da dreptul de a sta în discuțiunea unui Parlament. (Aplauze.)

(Gr. Triandafil consideră că D. n-a adus lumină, deși forma umoristică a putut fi amuzantă.)

INTERPELARE ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 12 IANUARIE 1895

D-lor deputați, voiesc să interpez pe d. ministru al cultelor și să-l întreb ce măsuri a luat și ce măsuri are de gând să ia contra acelor slujbași ai bisericii cari își uită de misiunea lor de servitori ai bisericii Mîntuitorului, cari iau măciuca în mînă, cari se transform în bătauși și schilodesc pe alegători înainte, în zilele de alegeri și dupe alegeri.

Voi prezenta d-lui ministru al cultelor și dvs. tipul preotului care își uită haina pe care o poartă, care-și uită de cîrja păstorală și care nu-și aduce aminte de potcap decît atunci cînd este să-l pună în măciucă, să-l scuture în sus, în semn de rezbél, dînd comanda măcelului, ziua, în mijlocul unui oraș și în fața tuturilor concetățenilor săi. Voi cerca să vă prezint un preot epic în alegerile din urmă.

Înainte de 5 septembrie, zi fixată pentru alegerile generale comunale în Roșiori-de-Vede, a avut loc o alegere comună complimentară. La 13 februarie 1894 s-a convocat colegiul electoral pentru a alege patru membri, fiindcă consiliul comunal se descompletase. La aceste alegeri se prezintă o listă a d-lui Mănciulescu și o listă a administrațiunei. Ca în toate alegerile, se începe organizarea operațiunilor electorale cu mult înainte de ziua fixată pentru votare. Bandele chefuiesc în timp de 7 zile, și cheful lor desfrînat este însuflețit de către preotul — pe atunci preot — *Ilie Alexandrescu*. Preotul acesta răspîndește zgomotul că Mănciulescu poate fi bătut, poate fi omorît, dar ales nu va fi cu nici un preț. D. Mănciulescu, care era obiectul atențiunei și a simpatiei marei majori-

tați a concetățenilor săi, aproape sigur că va izbuti la alegeri căuta prin toate mijloacele de a domoli spiritele ; recomanda concetățenilor săi liniștea și ordinea ; ba încă, pentru a nu da loc la o provocare, evită chiar întrunirile publice și se mulțumi numai pe consfătuiri intime.

În ziua de 13 februarie 1894 s-a încercat ca alegerea să nu fie prezidată de judecătorul de ocol, dar nu s-a izbutit. Judecătorul de ocol a prezidat cu atîta tact, cu atîta spirit de legalitate și cu atîta energie, încît scandalul ce se pregătise nu a izbucnit. Alegătorii au avut a face cu un judecător care a voit, într-un mod strict și legal, să-și facă datoria.

Nu s-a vărsat sînge, și rezultatul votului a fost defavorabil administrațiunei. Lista Mănciulescu întrunește 240 voturi mai mult decît lista administrațiunei.

Orășenii, scandalizați de conduita preotului Alexandrescu, au petiționat la înaltpreasfîntul mitropolit, cerînd anchetă și darea în judecată a preotului culpabil de dezmățare și orgii. Preotul Alexandrescu a fost chemat imediat, telegrafic, de i.p.s.s. mitropolitul.

Mulți naivi au crezut că dreapta lor plîngere a fost ascultată și că preotului i se va da cel puțin o pedeapsă disciplinară. Cetățenii și-au făcut iluzii despre dreptatea și evlavia creștinească a celui mai mare dintre monahii bisericei noastre.

La 15 februarie, adică 2 zile dupe alegeri, preotul este înaintat. Preotul Ilie Alexandrescu devine *protoiereul Ilie Alexandrescu*. Cetățenii scandalizați se adresează la înaltpreasfîntul... mă iertați, la d. ministru al cultelor. (*Ilaritate.*) Văzînd că dreptate nu au găsit la un sfînt, s-au adresat la celălalt sfînt. În petițiunea lor, acoperită cu sute de iscălituri, dovedesc d-lui ministru de ce este capabil acest preot și-i pune în vedere că chiar de ce legea d-sale nu întrunește condițiunile cerute pentru a putea fi înaintat la rangul bisericesc de protoiereu.

Dar, dupe cum cu meșteșug... episcopul de Argeș devenise mitropolit primat, cu meșteșug... preotul deveni protoiereu. (*Aplauze.*) Ministrul cultelor aruncă petițiunea la dosar, sub cuvînt că legea se aplică de la 1 aprilie 1894.

Cu alte cuvinte, o deosebită grabă de a înainta la protoierie pe toți aceia cari nu ar îndeplini condițiunile cerute de lege, dar cari îndeplineau alte condițiuni, condițiunea de a pune culionul în baston și a comanda bandelor de alegeri.

Cu ocazia alegerilor generale comunale, o nouă alegere trebuia să se facă și la Roșiorii-de-Vede.

De astă dată, vă aduceți aminte că ați fixat alegerile la o epocă care vă convenea ; într-o epocă cînd o bună parte din alegători erau ocupați cu munca cîmpului ; mulți din cei cari fac politică neconținut nu erau în țară, îngrijindu-și sănătatea în streinătate. Știu că veți zice că și mulți dintre dvs., dintre oamenii marcanți ai regimului, nu erau în țară. Polițiile, bandele și protoiereii ca Ilie Alexandrescu erau însă în țară. Și atît vă e de ajuns.

Ați dat bătălia pe cestiunea pe care ați voit ; ați dat bătălia cînd ați voit. Sunteți stăpîni de fapt ai situațiunei ; aveți puterea ; uzați de ea fără rezervă și fără scrupul. Nu ați ținut seamă nici de legi, nici de epocă, nici de opinia publică, nici de împrejurarea că țara era în munca și agonisirea de la care depinde întreaga producere și economie a României.

Recunosc că aveți o mare forță, aceea de a nu vă sfii de nimic și de nimeni, nici de legi, nici de oameni.

În alegerile generale, protoiereul Ilie Alexandrescu primește un rol mai mare și mai greu. Alegerile de la 13 februarie nu avuseseră importanța celor din septembrie. Acum bătălia era să se dea de la un cap pînă la celălalt al țarei. Roșiorii-de-Vede era un punct, o cetate de cîștigat, din marele cîmp pe care se desfășura un război general.

Cu 20 de zile mai înainte de ziua alegerilor încep a se desemna cadrele. Cu 10 zile înainte, încep cadrele a apărea pe străzi. Cu 5 zile înainte de alegeri, cîrciumile sunt cutreierate de bande cari petrec nopți întregi chefuind și prevestind victoria contra listei d-lui Mănciulescu. Dar pentru ca bandele să fie subordonate complet șefului lor, protoiereul Ilie Alexandrescu le face onoarea ca, din cînd în cînd, în mijlocul nopței, să apară în mijlocul lor, prin diferite cîrciumi, și să le salute cu cuvintele pastorale : „Să trăiți, băieți ! Înainte, băieți !” Protoiereul era ajutat — cum este dat sub dvs. să fie — de administrație și de poliție.

Poliția este pusă la ordinele protoiereului. Pînă la ziua decisivă, se începe prepararea atmosferei, a luptei ce avea să se dea, și se prepară prin procese de furturi imaginare. Aceia pe cari protoiereul și zbirii săi nu-i cred capabili de a vota cu regimul sunt dați în judecată, unul pentru un cal de furat, altul pentru un bou, altul pentru un butoi ; și toate

aceste furturi sunt recunoscute ca imagine de către instrucție. Dar dacă furturile au fost imagine, reală a fost complicitatea și imoralitatea administrației în asemenea procese scandaloase și revoltătoare. (Aplauze.)

Altă măsură : arestarea. Cu câteva zile înainte de alegeri, din senin, fără motiv, se fac arestări de pe strade chiar. Foarte mulți sunt arestați, apoi sunt eliberați, pentru că se constată că au fost niște arestări de aceeași natură ca și procesele de furturi, neavînd alt scop decît acela de a intimida, de a speria, de a teroriza, de a prepara atmosfera bătăliei, prefața celui act sîngeros, în care trebuia să joace un rol însemnat același protoiereu Alexandrescu.

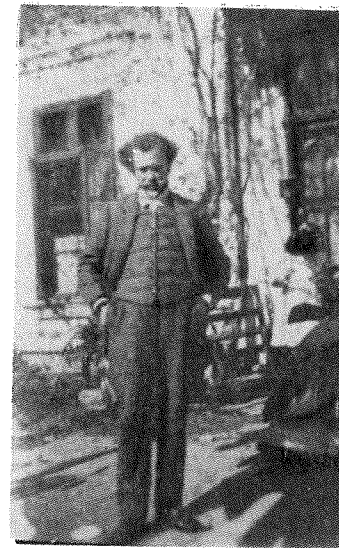
A treia măsură : se pornește un imens număr de procese de contravențiuni. D-lor, știu că dvs. sunteți obicinuiți a auzi protestele noastre împotriva proceselor de contravențiuni cari se fac înainte și după alegeri. Dvs. puteți susține că condamări de 2, 5 sau 10 lei nu însemnează nimic.

Nu tot așa cred și simt alegătorii cei mici. Și aci, în Roșiorii-de-Vede, în deosebire de toate celelalte procese de asemenea natură, se întîmplă că unui om să i se facă mai multe procese într-o singură zi. V-aș putea cita cazuri cînd se fac 3 pînă la 4 procese în aceeași zi aceluiași comerciant, pentru aceeași pretinsă contravențiune.

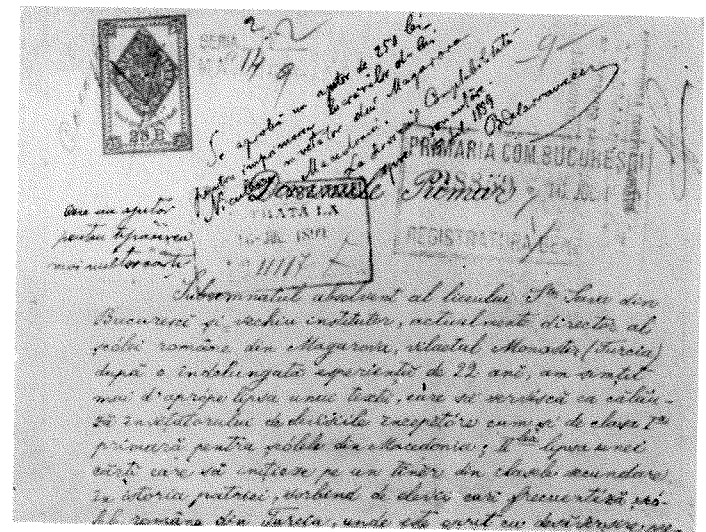
Pe cînd administrațiunea își îndeplinea datoria cu sfințenia pe care avusei onoarea să v-o expun, bandele, încurajate și încălzite, sigure de victorie, cutreieră orașul și ziua, nu numai noaptea ; și în mijlocul lor apare protoiereul Alexandrescu. Și unde se aduna lume mai multă, acolo sîntul părinte vorbea cu cucernicie : „Se va vărsa sînge, dar Mănciulescu nu va izbuti!“ În urmă împrăstie zgomot că s-a hotărît, vedeți ce mijloc de teroare, asasinarea d-lui Mănciulescu.

D. Mănciulescu, în două rînduri, se adresează multsîntului mitropolit cu plîngerii scrise, cerîndu-i să se ia măsuri pentru a-i apăra viața. Văzînd însă că nu obține nici un răspuns și nici o măsură din partea șefului bisericeii, se hotărăște să-i adreseze o telegramă, din care judecătorul de instrucție a căutat să facă un mare caz, pentru a putea să dea în judecată și pe Mănciulescu victimă, alături de protoiereul Alexandrescu, șeful suprem al bandelor.

În această telegramă, Mănciulescu, revoltat de tăcerea mitropolitului, îi expune pe scurt conduita protoiereului, și ter-

Delavrancea în curtea casei din str. Primăverii, nr. 26, în 1900 (azi str. Mendeleev)

Facsimilul unei cereri cu rezoluția lui Delavrancea din 1899, pe cînd era primar al capitalei, prin care acordă 250 lei ajutor învățătorului macedonean Niculescu din Magarova, pentru imprimarea unui manual școlar

Domnii Sale

Domnului Barbu St. Delavrancea
Primarul Capitalei

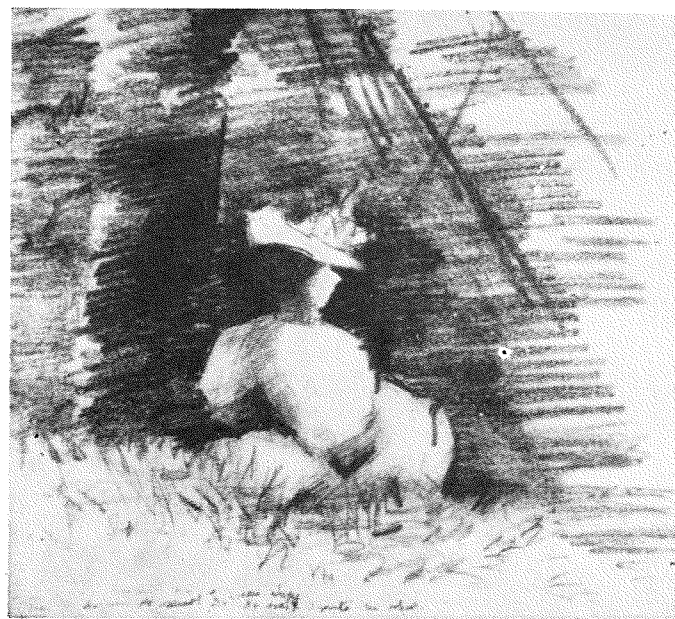
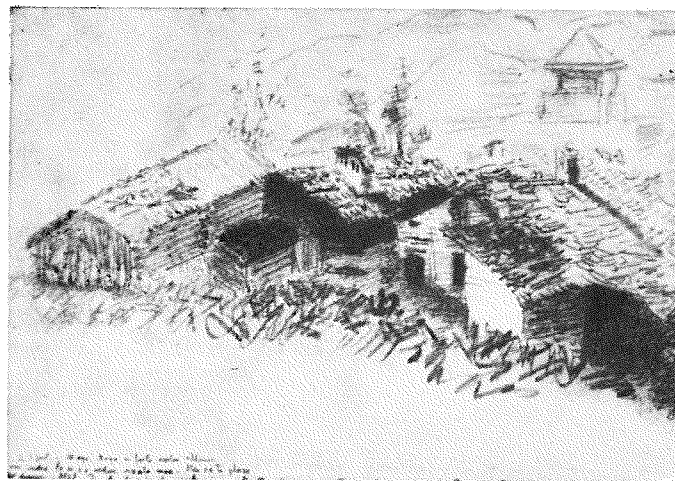
Raport

Domnule Primar,

Afi binamint a mă totăruia
cu facerea unui raport asupra de-
artismurilor artistice, populare,
lău respectos a vi supune aci ra-
portul meu.

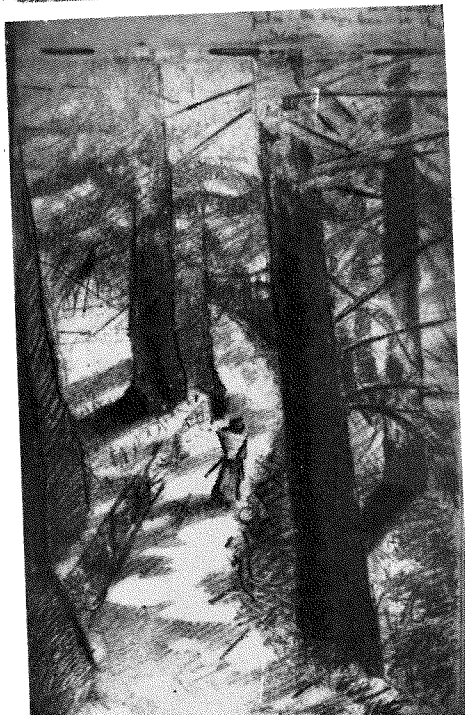
Cu toate acestea frumuse-
țurile și Teatrul sunt, cu se-
numeratele lor genuri, arti de se-
verșiment. Ele sunt de-amintire
cele mai accesibile și înțeleșibile
și mijlocul de publicării celui
mare. Astfel, în raportul meu,
vă voi înțelegi vulgarizarea
lor la noi.

Teatrul stabilit de la început,
Comuna Primar, cu Teatrul și
Muzica, fiind foarte populare,
am să prezint mai multe la voi.

Facsimil de pe raportul lui Caragiale privind înființarea unei
orchestre comunale și a unui teatru popular ambulant, finanțate de
Municipiul București

Desene de Delavrancea. Album din 1895 — Locches les Bains,
Elveția — dedicat soției sale.

Desene de Delavrancea.
Album din 1895
— Loeches les Bains,
Elveția — dedicat so-
ției sale

mină : „Ce vreți, preasînte, să fac în fața unui asemenea tip de asasin ? Să omor sau să las a fi omorît ?”

A ! D. ministru de justiție rîde ! E o încurajare pentru judecătoria de instrucție.

Nu aveți dreptate. Și eu n-am de gînd să apăr pe d. Mănciulescu, căci nici nu am de ce să-l apăr. Dacă vă face plăcere, acuzați-l ! I-ați zdrobit mîinele. E demn de acuzația dvs., ca orice victimă.

Dar cine nu înțelege revolta și sensul din acea telegramă ? Un om, amenințat de asasini, dupe mai multe plîngeri adresate marelui păstor, poate, într-un moment de primejdie, să țină acest limbaj : ce mă povățuiți să fac față de un tip de asasin din sînta biserică ? E ceva de rîs aici ? Ce, dvs. n-ați simți și n-ați scri tot așa ? N-ați face tot așa ? Ba da. Oricare din dvs. și oricare din noi, cînd ar fi pus în trista necesitate de a fi omorît sau de a omorî, sunt convins că va preferi să omoare, și va fi spălat și de morala creștină, și de conștiința publică, și de legile țării ! (Aplauze.)

Abia după această telegramă se îndură cei de la înalta sîntă Mitropolie să trimeată o mîngîiere sufletească celui prigonit, în următoarele rînduri, scrise de la direcția Mitropoliei : „D-le Mănciulescu, telegrama dvs. a întristat mult pe persoana (ilaritate) căreia i-a fost adresată. Știți cît ține la dvs. (Ilaritate.) A dat ordine severe ca inculpatul să vă lase în pace ; contrar va fi dat judecăței.”

D. Mănciulescu n-a uitat aceste făgăduieli, înalte și preasînte și, după ce a mîncat acea bătaie strașnică, a adresat o scrisoare de mulțumire înaltpreasfîntului mitropolit. (Ilaritate, aplauze.)

În jurul lui 5 septembrie, zi de glorie pentru regim, pe la ora 6 1/2 încep a se aduna la grajdurile și soproanele primăriei pompierii, cantonierii, și după ei curg în cîrduri-cîrduri vitejii protoiereului. Se întinde masă mare sub șopron și în grajduri. Sosesc căruțele cu sărături și cu pîine. O oaste întreagă de întreținut ; și trebuie bine nutrită în ajunul bătaiei. Se țin șir hîrdaiele cu rachiu, cu țuică și cu vin. Mîncarea, și mai ales băutura, începe la 7 seara. Pe la 10 se produce oarecare chef. Începe jocul, cîntecele și chiotele ; toată noaptea ține această masă de care nu veți putea zice că era masa obicinuită a pompierilor, că prea era mult foc și prea puțină apă. (Ilaritate, aplauze.)

Pe la 11 și jumătate noaptea apare comandantul șef, protoiereul Ilie Alexandrescu. Ridică mai multe pahare și dă binecuvîntarea cuvenită; apoi împarte — căci are dreptul de a ordona poliției — împarte diferite birji în mai multe părți ale orașului, cu ordin de a căra și pe unii alegători pentru ca să participe la această cinstită și de către protoiereu preasfințită masă.

Astfel se adună, pînă a doua zi dimineata, ca la 200—240 inși, printre cari recunosc că erau și alegători.

Ce fac, d-lor, aceia cari se hotărîseră să susțină lista opozițiunii în contra listei regimului?

Nu uitați că în capul listei era un conservator, d. Mănciulescu. Un conservator devotat și neclintit în zile grele, pe cînd unul din cei mai autorizați dintre dvs. susținea că nu mai erați nici atîți conservatori cît să formați un minister, nici atîți cît să înconjurați o masă verde. Un conservator devotat, în acele zile cînd d. prim-ministru filozofa la moșia d-sale asupra nestatorniciei omenestii. În capul listei era d. Mănciulescu, aprig conservator, o excepțiune de credință printre cei mai credincioși soldați ai partidului; credincios și devotat d-lui general Manu; convins, hotărît, nestrămutat, în acei 12 ani pe cari nici azi nu-i poate răbda d. Lahovari, pe cînd atîți, de pe banca ministerială chiar, se dăduseră la relațiuni directe, blînde, politicoase și avantajoase cu banca ministerială.

D. Mănciulescu era hotărît și urma exemplul de statornicie al celor doi șefi autorizați ai partidului conservator, al d-lui Lascăr Catargi și al d-lui general Manu.

Dar poate de aceea a și fost victimă. Astăzi, în lupta de direcțiune și de preponderanță, se vede că elementele constante ale partidului sunt strîmtorate; se vede că preponderanța este în partea nestatornicilor, a strînsurilor, a beneficiatorilor, a acelor cari dețin puterea în virtutea dezertimilor și a cinismului, iar nu în virtutea unui program conservator.

D-lor, d. Mănciulescu era în fruntea listei, iar ceilalți opt candidați, toți conservatori; toți conservatori, dar toți nemulțumiți de administrațiunea județului și a orașului.

Sperau, dar, că cel puțin ei, *conservatorii*, să scape de urgia bandelor, căci nu se prezentau încărcăți de păcatul, im-pardonabil pentru d. Lascăr Catargi, acela de a fi și de a fi fost *liberali*.

Pe la 8 ore, opozații se adunară la unul din comercianți, împreună cu d. Mănciulescu. Și văzînd pregătirile bandei, înștiințați că se va vărsa sînge, amenințați că zilele șefului lor sunt în primejdie, s-au gîndit că nu pot veni la urnă pe rînd și treptat, de teamă de a nu fi snopiți de bandele puse sub comanda sfîntului protoiereu. Cînd s-au adunat în număr de peste 300, d. Mănciulescu le-a zis: „Cu noi sunt voturile; destul este să putem vota; să ne ferim dar ca să nu dăm cel mai mic pretext de bătaie, căci poate se vor rușina și nu vor începe încăierarea“. Cea dintîi măsură pe care o ia a fost ca toți alegătorii să-și lase bastoanele acolo și să meargă la urnă cu mînele goale.

Cînd apare d. Mănciulescu, împreună cu cei 300 de alegători, la localul de votare, găsește una din porți închise; ces-tiune de strategie electorală; să nu poată opozițiunea să intre pe mai multe părți deodată, ci să defileze unul cîte unul, ca la strungă, pe o singură poartă, ca să-i ia mai bine în primire marea armată. Îndată ce se apropie de poartă, mai mulți cetățeni spun d-lui Mănciulescu că nu trebuie să intre el întîi în fruntea candidaților, deoarece, afară de bandă, observaseră lîngă protoiereu pe doi inși, un toboșar al primăriei, care de astă dată avea haină militărească și baionetă, și un vizitiu al fratelui primarului, vizitiu renumit pentru scandaluri, pentru reputațiunea lui că dă cu barda în Dumnezeu, om capabil de a aduce la îndeplinire zvonul care se răspîndise că va trebui să cadă conservatorul Mănciulescu victimă a regimului conservator. Pornesc alte rînduri de cetățeni; toți cu mînele goale. Dar abia fac cîțiva pași, și apare protoiereul Ilie Alexandrescu, din mijloc, în fruntea bandei. Face semn; banda se aliniază; se pregătește. Într-un moment de tăcere emoționantă strigă puternic: „Să iasă Mănciulescu și să vină să discute cu mine!“

D. Mănciulescu recomandă liniște prietenilor săi, iar protoiereului îi răspunde: „N-am venit aci să discutăm; am venit să votăm“.

Iată scena premergătoare vărsării de sînge; astfel reiese chiar din ordonanța judecătorului de instrucțiune.

La auzul acestor cuvinte înțelepte, mai mulți alegători ridică în sus pe d. Mănciulescu, zicînd: „Acesta este primarul nostru!“ Un vechi obicei pe care îl au și bieții țărani, cînd rareori mai pot să-și exprime liber dorințele și voința lor. Un

obicei solemn, pe care îl găsim la toate popoarele în trecut, ca și în prezent.

Cînd a auzit protoiereul „acesta este primarul nostru !“, a dat semnalul. Mai întîi, huiduielile. Atît însă nu era de ajuns. Protoiereul își pune culionul în cîrja pastorală, care de astă dată era grozav de groasă. (*Ilaritate.*) Ridică cîrja, o clatină în fruntea bandelor și răcnește : „Trageți, flăcăi, dați la mir, că eu răspund !“

Atunci armata proteiereului, bine comandată și bine disciplinată, a început atacul. Adversarii dezarmați sunt împinși, sunt loviți și schilodiți. D. Mănciulescu, prevăzînd un măcel înfiorător, preferă să nu fie ales decît să se verse sînge nevinovat. Și dă ordin la ai săi să se retragă. În retragere sunt urmăriți. Protoiereul a dat dovezi de un bun general. Un general care aruncă pe inamici din pozițiunea lor, nu uită de rolul cavaleriei, ci urmărește consecințele victoriei. Astfel, mai mulți bătauși, animați de cucernicul protoiereu, împreună și cu doi consilieri comunali din Roșiori-de-Vede, se azvîrlă cu ciomegele asupra d-lui Mănciulescu, ca să-l învețe minte de a mai fi conservator convins și devotat ! (*Aplauze.*)

I-a plătit și răsplătit credința nestrămutată din cei 12 ani de opoziție. L-a convins de puterea practică a ideilor conservatoare.

D. Mănciulescu este crîncen lovit peste mîini ; este umplut de sînge ; în stradă primește o lovitură de bolovan în pept.

D. Mănciulescu, plin de sînge, amețit de lovituri, este dus pe brațe de către cei mai devotați alegători către oficiul telegrafic, în scop de a adresa o telegramă procurorului ca să vină să constate ororile și să restabilească ordinea.

Protoiereul înaintază în capul bandei ; urmărește ; comandă neconținut ; risipește cu desăvîrșire pe dușmani și rămîne singur stăpîn pe situațiune.

În timpul cînd d. Mănciulescu, dupe ce fusese pansat într-o farmacie, era dus spre localul clubului, sosește și armata. Rolul armatei a fost, în primul rînd, ridicol, căci fortăreața era luată cu asalt și cîmpul de bătaie netezit. Ridicul[ul] se subliniază de o greșeală a bandelor eroice.

Armata este priimită cu cîteva pietre. Bandele administrative se înșelaseră, confundînd-o cu armata dușmană, din cauza unor uluci înalte. Cîțiva soldați sunt loviți. Și dacă armata nu a ripostat, cauza e că s-a lămurit îndată mica greșeală.

Și asemenea erori, într-o bună administrațiune, și mai ales în timpul alegerilor, sunt foarte scuzabile. (*Aplauze.*)

În privința rolului armatei de pe cîmpul de luptă, vedeți că a fost glumeț, căci ea n-a sosit decît dupe ce fuseseră puși pe goană opozanții. Mai adaog că înainte de alegere, compania de soldați, avînd în fruntea ei un ofițer călare, a cutreierat des orașul, de dimineață pînă seara, cu sunete de tobe și de trîmbițe ; iar preotul Alexandrescu spunea tutulor că aceștia „vor veni de hac d-lui Mănciulescu și opozanților“.

Vă atrag atențiunea asupra unui fapt. Armata a sosit la localul de votare la orele 8 1/2 dimineața. Acest fapt se constată atît din ordonanța judecătorului de instrucțiune, cît și prin telegrama adresată procurorului, căci pe recipisă și în registre stă ziua și ora cînd a fost prezentată.

Cine putea chema armata la această oră ? Neapărat biroul a trebuit să fie constituit, căci numai președintele biroului putea să cheme armata. S-a constituit dar biroul înainte de ora legală.

Peste acest abuz, care trebuia să atragă nulitatea unor asemenea alegeri, d. ministru de interne a trecut și a confirmat alegerea. Cred că și majoritatea și minoritatea au înțeles de ce. Nu izbutise opoziția, ci guvernul. Dacă ar fi izbutit opoziția, o ! atunci, consiliul comunal ar fi fost dizolvat pe motivul că biroul s-a constituit prin călcarea legii.

Și revin asupra unor detalii.

Cînd d. Mănciulescu se retrăgea lovit, rănit și sîngerat, de lîngă protoiereul Ilie Alexandrescu se reped în urmărirea lui vizitiul fratelui primarului și toboșarul primăriei, îmbrăcat cu o manta militărească și încins cu un centuron cu baionetă.

Dupe credința tuturor, misiunea acestor doi mizerabili era să asasineze, să tragă cu revolverul în d. Mănciulescu. Văzînd însă pe d. Mănciulescu încongiurat de amici, n-au cutezat să tragă.

Cînd l-au văzut întrînd în club, s-au depărtat. Unii cetățeni au zărit pe acel vizitiu vorbind cu un negustor bulgar. Îndată ce zbirul plecă, ei au întrebat pe acel bulgar cam ce i-a spus. Negustorul le-a confirmat că acel bețiv avea revolver și că avea ordin să tragă asupra d-lui Mănciulescu. Amicii d-lui Mănciulescu au pus mîna pe acest tip de asasin, l-au căutat și au găsit revolverul încărcat. Origina revolverului se poate dovedi. Cel care-l reparase afirmă că-l adusese d.

Belitoreanu, fratele primarului. Toboșarul primăriei a fost de asemenea prins și cercetat. Asupra lui s-a găsit un alt revolver.

Judecătorul de instrucție caută să răsucescă faptele cum ar veni mai bine regimului asupra acestui punct. Astfel, din telegrama pe care d. Mănciulescu a adresat-o mitropolitului și din o altă telegramă adresată d-lui ministru de război, prin care se plîngea că toboșarul primăriei purta manta și baionetă, fără a vorbi de revolver, judecătorul de instrucție conchide că toboșarul nu avea revolver, ba e grăbit de a crede că victima a amenințat cu moartea pe preasfințitul flăcăi ai protoiereului.

D. Mănciulescu, retras la club, a adresat o nouă telegramă procurorului și alta d-lui prim-ministru. Nu știu dacă nu va fi adresat una și d-lui general Manu.

Procurorul a sosit la orele trei, a găsit liniște la localul de votare — ba vezi că nu era să fie. (*Rîsete.*) Dar procurorul a văzut cu ochii săi pe răniți; toți prietenii ai d-lui Mănciulescu, căci toți sosiseră la vot cu mâinele goale. Doamne, de ce nai-vitate a fost capabil, la vîrsta sa, d. Mănciulescu! Și cum i-a fost dat să-și vadă limpede pe foștii săi amici operînd cu sfinții în frunte!

Reprezentantul ministerului public a văzut pe răniți, a văzut victimele, dar a refuzat de a încheia un proces-verbal. Apoi, deoarece era liniște, pentru ce ar mai fi dresat el proces-verbal? Ce? Nu se alcătuiseră procese-verbale de către comisarii și de către agenții protoiereului Alexandrescu? D. ministru de justiție va trebui să se răfuiască cu colegul său de la culte.

Cine comandă, în cazuri de asemenea natură: popii sau procurorii? Și nu știu, zău, dacă d. Marghiloman nu va abandona pe procurorii săi și nu va da precădere d. ministru al cultelor cu protoiereii săi. (*Aplauze, ilaritate.*)

D-lor, acestea sunt faptele. Acum, pentru a vă convinge și mai mult de cît de puțin s-a emoționat guvernul, vă afirm că d. Mănciulescu, deși grav bătut, și-a urmărit drepturile de cetățean, a urmărit drepturile orașenilor săi, a trimis o plîngere d-lui ministru, în care a descris toate ororile. A făcut recurs la d-sa, căci delegațiunea județeană s-a grăbit să confirme această alegere. Plîngerea d. Mănciulescu a fost prezintată d-lui prim-ministru de o delegație din care făcea parte

și d. Păucescu — un alt utopist, alt conservator care a avut naiva credință că dupe 12 ani de nemulțumire pentru conservatori va sosi pentru țară timpul alegerilor pure și ideale; un alt teoretician care nu și-a dat seamă de timpul în care trăim, de cinismul care triumfă sus și devastează jos, mai ales în zilele cînd țara este chemată să-și dea veridictul. D-sa, împreună cu colegul nostru, d. Burcă, a descris întreaga teroare din Roșiori și s-a plîns de bătăile suferite de cetățeni, de constituirea biroului înainte de ora legală. Și s-a mai plîns și de altceva.

I-a arătat d-lui prim-ministru, alb pe negru, că 700 de alegători, din cei 1.200 înscriși, au protestat la delegațiunea județeană. (*Aplauze.*)

N-a casat alegerea delegațiunea județeană pentru bătăi; n-a casat-o pentru constituirea biroului contra legii; dar n-a casat-o nici cînd 700 de alegători au afirmat că numai 400 au votat, iar ei, cei 700, n-au putut vota din cauza bandelor. Despre acest fapt extraordinar cred că știe și d. general Manu. Și d-sa a fost revoltat; și d-sa a fost înduișat văzînd pe credincioșii partidului bătuti, schingiuiți, maltratați. Și în revolta d-sale, dreptă și de om politic, a protestat înaintea d-lui prim-ministru și a fost de părere să caseze această alegere.

Dar nu direcțiunea celor statornici în principii domină astăzi pe banca ministerială. Și dovadă, d-le general, e că ați fost învinși de forța triumfîndă a celor fără principii, dupe cum d. Mănciulescu și cetatea Roșiori au fost învinși de către forța bandelor ale acestui regim. (*Aplauze.*)

S-a mai dezvoltat d-lui prim-ministru și un alt motiv de casare: trei din consilierii actuali, Guță Ghețu, ajutor de primar, Dumitru Stănescu și Pancu Florescu, care a avut cruzimea de a scoate șiful și a împunge în spate pe un alegător, sunt dați în judecată de către judecătorul de instrucțiune ca vinovați de răni grave.

Și nici acest motiv n-a fost de ajuns. Pentru ce? Și majoritatea și minoritatea înțeleg pentru ce. Pentru motive de altă natură, care n-au existat numai aci, ci și la Ploiești, și la Brăila, și la Craiova, și la Iași.

La Iași am învins noi; la Brăila, noi; la Ploiești, noi; la Craiova, noi; și a fost destul acest motiv pentru ca toate aceste alegeri să fi fost casate. Pe cînd o lungă serie de motive

nu a fost suficientă ca alegerea de la Roșiori să fie casată. Pentru ce ? Pentru că acolo au învins conservatorii ! (*Aplauze.*)

Mai mult, la Colegiul al II-lea din Brăila, și din Ploiești, și dupe casare, am învins tot noi. Eu îndrăznesc să mă fac profet ; intru în domeniul d-lui Carp, și cred că și la Brăila și la Ploiești consiliile comunale vor fi dizolvate pentru marele motiv că a învins opozițiunea și a căzut guvernul. La atita se reduce legea electorală și motivele de casare. (*Aplauze.*)

Acum să vă dau o repede citire, dintr-un document foarte important, pentru judecata dvs., d-lor din majoritate, și pentru muștrarea de conștiință a dvs., d-lor dupe banca ministerială, dacă mai admiteți acest fenomen conștiințial de umănitare.

Procurorul, dupe procesele-verbale încheiate de comisari, își face rechizitoriul ; judecătorul de instrucție își alcătuiește ordonanța ; și mai mulți sunt trimiși înaintea Curței cu jurați.

Ia ascultați, vă rog, să vedeți de ce se preocupă justiția sub dvs., și în special sub d-ta, d-le ministru de justiție. Nu mai e cestiunea de fapte și de lege pentru judecătorul de instrucție, ci de sisteme filozofice ce trebuiesc să se desfășure în alegeri. S-a molipsit de tinerețea d-lui ministru al cultelor căci d-sa în tinerețe făcea foarte multă paradă, în vorbă și în scris, de sisteme, pe cari, de când face politică practică, le-a abandonat cu desăvârșire. Să vedeți cum se judecă victimele și cum se dă ordonanță în contra nevinovaților. Vă previn pe dvs., d-lor din majoritate, să vă sforțați de a fi serioși, de a vă stăpîni râsul. Vă asigur însă că nu veți izbuti. Ascultați ; citesc. E ordonanța judecătorului de instrucție : „Mihail C. Mănciulescu vrea să fie ales printre noii consilieri în comuna Roșiori. Scopul deci ce el își propune este satisfacerea unei pasiuni... (*rîsete*) unei dorințe în propriu-i interes.“ (*Rîsete.*)

Pînă acum, d-lor, nu e nimic. Veți vedea de ce este capabil d. Mănciulescu. Ascultați : „Agentul nu are în vedere o cestiune de utilitate generalmente recunoscută ; nu este vorba de o idee filozofică pe care Mănciulescu ar voi să o introducă pentru binele obștesc (*rîsete*), nu este vorba de un fapt patriotic care să-l animeze, fapte cari, lăsînd să subziste delictul, ar putea da acțiunei o circumstanță atenuantă.

Scopul agentului este de a-și îndeplini o cupiditate (*rîsete*) și aceasta pe căi nepermise de lege și netolerate de respectul

ordinei publice. Aceasta constituie elementul imoral al infracțiunii.“ (*Rîsete.*)

Cine, d-lor, nu întrevade grosul fir de ață albă cu care este cusut acest viclesug pueril și ridicol ? Și cînd zic : ață albă, este prea puțin ! Asemenea dibăcii sunt cusute cu odgon de corabie.

Trebuia, vă înțeleg, ca să tîrîți și pe d. Mănciulescu înaintea juraților. Justiția d-lui Marghiloman nu găsea fapte. D. Mănciulescu fusese bătut, sîngerat ; el protestase ; el reclamase procurorului în ziua alegerii și înainte de alegere ; el este învins, bătut și izgonit ; el, victimă. Trebuia dat însă și în judecată. Dar cum ? Foarte ușor ; are sau nu are victima idei filozofice ? (*Rîsete, aplauze.*) Și descoperă judecătorul de instrucție, în cabinetul său, că d. Mănciulescu nu are idei filozofice și că este caz de urmărire pentru un candidat care se prezintă în fața bandelor fără baston și fără filozofie. (*Rîsete.*)

Autori nu poate să-i lipsească judecătorului de instrucție. Autori cu asemenea capricii trebuiesc căutați în epocile de revoluțiune. Se vede că suntem de fapt într-un fel de dezordine revoluționară. Numai în epoci de nebunie și de zguduiri profunde și confuze s-a întrebat care este sistemul filozofic al cuiva pentru a fi judecător, militar, administrator. Nu știu dacă d. ministru al justiției este hotărît să susțină că se pot da ordonanțe în contra acelor cari nu au sisteme filozofice, atunci cînd candidează pentru Comună, Cameră și Senat.

Și știți de ce nu are idei filozofice d. Mănciulescu ? Pentru ca judecătorul de instrucție să ajungă la concluzia că el a fost care a provocat. Și știți de ce ajunge aci ? Pentru ca mai la vale să uite și să zică că protoiereul Alexandrescu a fost provocatorul. Instrucțiunea e tot așa de logică pe cît e de filozofică.

Adaogați, pe lîngă elementul criminal de a nu avea sistem filozofic, și faptul că judecătorul de instrucție descoperă printre sutele de alegători cari veniseră cu d. Mănciulescu nouă inși, unul certat de justiție pentru loviri, altul pentru insultă etc. Dar tot judecătorul de instrucție constată că d. Mănciulescu a venit acolo cu 300 de inși. Ei, toți aceștia erau tîlhari, bătauși, hoți ? Dar s-a mai constatat că 700 de alegători

au protestat contra consiliului comunal. Oare toți aceștia sunt certați de justiție ?

Pe asemenea nimicuri, pe asemenea copilării revoltătoare, se amestecă victimele cu bandiții, oameni cari își exercită drepturile lor cu acei cari varsă sângele acelora cari luptă pentru cele mai sfinte și cele mai mari prerogative cetățenești.

Acum, de la acest vinovat de păgubaș, să venim la preasfințitul protoiereu, să vedem ce zice judecătorul de instrucție despre această preacurată față bisericească. Ascultați, și veți auzi ideea filozofică a eroului de la Roșiori. „*Cel care provoacă este protoiereul Ilie Alexandrescu*. El cere lui M. Mănciulescu să-i spună de ce a ridicat lumea în așa mod, și-l cheamă să-i vorbească. Mănciulescu însă îi răspunde că *a venit aci să voteze, iar nu să vorbească*. Iar Gh. Călinescu, Ene Bălțățeanu și alții îl ridică în sus, strigând : *ăsta e primarul nostru !* Din alegătorii ce erau împregiurul protoiereului îl huiduiesc (pe Mănciulescu) ; și cînd huiduielile se repetă și din cealaltă parte, *este aproape unanim stabilit* că protoiereul *Ilie Alexandrescu, punîndu-și culionul în vîrfurile bastonului pastoral*, strigă : «*dați, copii, că eu voi răspunde !*» La aceste vorbe se începe o încăierare...”

Încăierarea știți cum s-a terminat. D. Mănciulescu, cu mîinile oblojite, bolnav patru săptămîni ; altul cu capul spart, altul străpuns cu șiful. Un adevărat măcel. O mare victorie !

Iată, d-lor, ce se constată, chiar din actele oficiale, dresate din punctul de vedere al unui sistem filozofic electoral, sistem filozofic pe care dvs. îl ilustrați de atîția ani neconștient. (*Aplauze din minoritate.*)

D-lor, nici eu, care am interpellat, nici d. Mănciulescu, care a răbdat, nu avem verio speranță în dreptatea d-lui prim-ministru. Ar fi absurd să mai încerc ceea ce a încercat d. general Manu, președintele Camerei. Cînd d-sa a fost învins, nu eu voi învinge.

Doresc însă să ridic o întrebare care se impune d-lui ministru al cultelor.

În urma acestei interpelări, în urma faptelor petrecute la Roșiori-de-Vede, aveți de gînd, d-le ministru, să înaintați pe protoiereul Alexandrescu la protopopie ?

(*O voce. La arhierie !*)

Mă iertați, dvs. nu sunteți tari în ale bisericei. Aveți de gînd, d-le ministru, să-l mutați într-un oraș mai însemnat ? Nu credeți că merită vreo catedră ?

Ce veți face, d-le ministru al cultelor, dintr-un soldat brav în timpul alegerilor, dintr-un om care poate bea mai multe nopți în șir ?

Ce veți face dintr-un preot care-și suflecă mînicelul giubelei și pune culionul în bastonul pastoral, și strigă bandelor : *dati, băieți, pe răspunderea mea !* ?

Atîtea merite, atîtea victorii, atîtea calități de strateg nu pot rămînea fără răsplătă. Acest om are marea însușire de a uita cum este îmbrăcat, de a uita că este servitorul bisericei, de a se degrada în beție, în delictes și de a se coborî pînă la asasinat !

Vă rog să-mi spuneți ce grad bisericesc, mai înalt, ați dispus ca să i se acorde ? (*Aplauze.*)

Acestea sunt efectele legii, ale reformelor bisericești făcute de dvs., d-le ministru.

Ați voit să reformați biserica ; ați voit să desgrădinați canoanile din scaunul și înțelesul lor, pentru a trece printre reformatorii bisericei. E foarte probabil ca î.p.s. mitropolitul, dacă va putea să convoace un conciliu ecumenic, vă va sancționa și vă va prenumăra printre sfinții cei mai mari și cei mai puri.

Mai nainte, cînd preotul nu avea de șef decît pe protoiereu, acesta pe protopop, protopopul pe arhieriu sau episcop, și aceștia pe Sfîntul Sinod, înainte, cînd dvs., miniștrii, nu aveți nici o influență asupra numirilor în cele sfinte, și asupra înaintărilor, preoții noștri nu erau amenințați cu rolul pe care unii îl îmbrățișează. Înainte, dvs. nu puteați face pe un preot să se degradeze pînă la ticăloșia la care s-a degradat acel protoiereu, care va rămînea ilustru în istoria alegerilor conservatoare. Rar apar în trecut asemenea tipuri ; pe cînd astăzi se înmulțesc, d-le ministru, căci vă reamintesc că, pe lîngă protoiereul Ilie Alexandrescu, a mai funcționat cu energie și alt preot. Și acest preot a bătut și a schingiuit alături cu protoiereul.

Iată unde ați ajuns cu clerul ; și veți ajunge departe, dacă veți avea norocul de a mai sta pe acea bancă. Veți ajunge să transformați preoțimea în bătauși, în haiduci, în asasini !

Aceasta este calea pe care o deschideți, largă și plină de recompense, servitorilor bisericești și ai lui Christos !

D-ta, cu un spirit de revoluționar, revoluționar neconservator, ai voit să răstorni așezămintele bisericești. Le-ai răsturnat, dar ai ajuns, vorba unui țăran, că în biserică va trebui să prezinți răvașul galben mai înainte de a săruta pe Maica Domnului ; dar la alegeri va trebui să facem o asociațiune generală ca să putem răzbi contra măciucilor, puse sub comanda protoiereilor și a protopopilor, și, mîine-poi_mîine, a întregului viitor cler conservator. (*Aplauze.*)

Acum, d-le ministru, mărginindu-mă numai în a vă fi expus faptele, las dreptatea și pe mine în prada elocinței dvs. Prevăd, sunt sigur, că veți evita faptele sau, dacă nu le veți evita, le veți întoarce, le veți răsuci astfel încît să țipe pînă și această ordonanță a judecătorului instrucțiunei ; veți căuta să faceți apel la trecut ; veți găsi poate veriu un alt preot care și-a uitat misiunea bisericești, dar să nu-i spuneți numele, căci veți supăra pe d. Lascăr Catargi.

Vă este ușor să susțineți orice și contra oricui, căci marele resort al viei dvs. inteligente este indiferența cu care priviți și principiile conservatoare, și principiile liberale, și principiile junimiste, și principiile religioase și civile. Vă veți bizui, zic, pe acest resort puternic, pe care l-ați dezvelit prea mult cînd ați aruncat adversarilor, în discuția mesagiului, cuvintele că „în Parlament ne putem zice orice cuvînt, căci îl uităm, dîncolo, la bufet, cînd ne sorbim cafeaua împreună“.

Marea forță a inteligenței dvs. stă în independența ei de orice condițiune, fie politică, fie filozofică, fie morală. (*Aplauze.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR CU PRILEJUL LEGII PENTRU PROPRIETATEA NUMELUI, ÎN ZIUA DE 19 IANUARIE 1895

D-le președinte, văd că în Parlament nu sunt decît cîtiva deputați.

(*D. vicepreședinte.* Adunarea e în număr. Deputații sunt în cealaltă sală. Aveți cuvîntul.)

Dacă insistați ca să vorbesc, voi face-o, dar discuțiunea se va urma numai cu d. raportor, cu d. ministru al justiției și cu cîtiva domni deputați.

D-lor, v-am declarat în discuțiunea generală că sunt contra acestei legi, contra literei și spiritului ei dintr-o mulțime de puncte de vedere.

Sunt contra legii din punctul de vedere al vechii noastre istorii, din punctul de vedere al istoriei noastre contemporane, din punctul de vedere al datinelor acestei țări, din punctul de vedere al legislațiunei noastre.

Dar fiindcă dvs. sunteți hotărîți, dupe cît am înțeles, să votați o asemenea lege, să mă încerc a împuțina răul, neputîndu-l înlătura cu desăvîrșire.

Voi discuta, dar, la diferite articole și voi prezenta observațiunile mele, avînd însă întotdeauna sub aceste observațiuni regretul că se propune și se votează o asemenea lege.

Să vin la art.1.

Trec peste primul aliniat, care sună astfel : „numele patronimic (de familie) constituie un drept imprescriptibil și inalienabil“, căci consider acest rînd ca un nonsens în raport cu întregul aliniat.

În adevăr, dacă numele de familie este un drept de proprietate, dupe cum susțineți, nu înțeleg ce mai însemnează cuvîntul *inalienabil*. Proprietatea se poate înstreina și este de esența dreptului de proprietate, dreptul de a uza, de a abuza și de a înstreina proprietatea sa.

Cred că se poate elimina acest nonsens, rămînînd aliniatul prim astfel: „numele patronimic (de familie) nu se poate schimba, modifica sau adăogi decît conform prescripțiunilor legii de față”.

Să vin la aliniatul al doilea. El sună: „De la promulgarea legii de față”.

D-lor, sunt aci cîteva cuvinte cari, dupe părerea mea și în interesul legii dvs. trebuiește înlocuite cu altele.

Este ușor de înțeles că vizez cuvintele: „sub rezervele prevăzute în această lege”.

Dvs. voiți a zice cu totul altceva decît ceea ce ați zis. Voiți a zice că nimeni nu mai poate purta decît numele acela pe care-l are înscris în actele stărei civile, afară de *cazurile prevăzute în lege*.

Trec la aliniatul asupra căruia mă voi opri ceva mai mult. Iată ce fel sună acest aliniat: „Locuitorii români săteni, cari nu au nume patronimic, conform cu paragraful precedent, își vor putea forma unul cu numele de botez al tatălui lor, adăogîndu-i una din terminațiunile cari sunt în *datina țării... Numele astfel formate nu vor putea fi acelea ale familiilor cunoscute din istoria națională*.”

Bine, cel puțin, că ați pomenit, într-o lege de asemenea natură, cuvîntul de *datină*. Bine că v-ați gîndit că există datine în această țară și că ele pot determina și conduce pe legiuitor cel puțin cînd voiește a legifera asupra numelor strîns legate cu istoria, cu datinele și cu moravurile noastre.

Dar pentru ce faceți o excepțiune numai pentru copiii de țărani sau pentru țărani cari nu au un nume patronimic? Dvs. nu știți că în toate orașele cele mari, ba chiar în capitala țării, avem zone mărginașe de orășeni cari duc o viață quasi rurală prin ocupațiunile, prin moravurile și prin datinele lor? Nu știți că acele zone încongiurătoare ale orașelor sunt aluviune de populațiune rurală, scuturată împregiurul orașelor? Și acești orășeni, d-lor, nu au nume patronimic, așa cum prevedeți la aliniatul întîi. Și ei se numesc pînă

astăzi Gheorghe, Petre, Radu, Sandu. Copilul pleacă de acasă cu numele Ion al lui Ion, Petre al Mariei etc.

De ce să nu fiți și pentru aceștia tot așa de drepti cum voiți să fiți, cînd nu vă costă nimic, cu populațiunile sătenești?

(O voce. Am admis-o în art.19.)

Vă înșelați; pentru locuitorii orășeni n-ați admis. Cred că ați face aliniatul mai bun, în orice caz, mai drept, în orice caz, principiul legalității ar fi mai observat cînd ați deschide acest aliniat și orășenilor cari n-au nume patronimic. Nu înțeleg să creați prerogative și drepturi la unii cetățeni și să le refuzați la ceilalți.

Dar aci am să fac și o altă observațiune: dvs. ziceți că poate cineva să ia numele de botez al tatălui său și să adaoage, conform datinelor acestei țări, un sufix ca *escu*, *ianu* etc., și astfel să ajungă la nume patronimic. Eu doresc să faceți un aliniat ceva mai românesc, adăogînd și po-recla din care cine ar vrea să-și formeze numele patronimic.

Eu n-am zis că în *datinele* țării avem pe *cunu*, *escu*, *iu*, *ini*, *ici* etc. Ferească Dumnezeu! V-am spus numai că acest obicei s-a introdus în țară de cîteva decenii de *am* doară. Așa aș putea să vă dovedesc că școlarii lui Lazăr nu aveau nume în *escu*; și dacă era unul sau doi, apoi aceia erau boieri. Aș putea să vă dovedesc acest adevăr cu întreaga istorie a școalelor premiată de Academie, o admirabilă operă, datorită istoricului și profesorului universitar Urechia.

V-aș fi putut aduce dovezi și din analele parlamentare. Am văzut, însă, că dvs. socotiți o asemenea discuție ca inutilă.

Cînd am cercat să intru în fondul cestiunii pe tărîmul istoric, mi-am atras observațiuni piezișe din partea d-lui raportor, care a socotit că eu, în discuțiunea generală, am făcut spirit mai mult sau mai puțin permis.

Eu nu am făcut nici spirit, nici blagă, nici zeflema. Și dacă ați subliniat observațiunile mele, cu oarecare ironie, ironia nu mă privea, ci privea forma și fondul cu care se prezintă legea dvs.; dovadă e că ați admis una din concluziunile mele: amînarea discuțiunei. Era în încercarea mea ceva mai temeinic decît o zeflema. Era încercarea de a mă inspira din istoria trecutului țării noastre, încercare

neizbutită, dacă vreți, dar cu atât mai mult îmi pare rău că nu v-am văzut pe dvs. căutînd inspirațiunea acolo unde datori erați s-o căutați.

„Escu” nu este în datina poporului român, ci este numai un obicei, un nărav orașenesc, cu totul nou. *Escu* și *eanu* erau nume numai și numai boierești.

Dacă veți găsi în paginile istoriei noastre, bunăoară, Golești, Olănești, toți aceștia sunt boieri. Nici unui [om din] popor nu-i era permis să adauge la numele său terminațiunea „escu”, „eanu”, „isci”.

Prin urmare, dacă ați făcut un omagiu istoriei acestei țări, întrebînd cuvîntul „datină”, vă rog să scoateți acest cuvînt de unde l-ați pus, căci este întrebînat rău, inexact și în contra istoriei poporului român. Nu întrebînați cuvîntul de *datină* acolo unde nu este datină.

Escu și *eanu* erau niște calapoade terminale în cari se turnau coade numelor boierești și ale familiilor istorice.

Vedeți că nu sunt animat de acel dispreț de care m-a crezut animat unul din autorii legii față de familiile noastre istorice. Ceea ce doresc este să faceți o lege mai puțin rea, fiindcă văd că nu consimțiți a renunța la o lege care, orice ați face, jicnește spiritul de dreptate și democrație modernă în care trăim.

Dacă vreți însă să țineți la datină, binevoiți a consacra ca țărării, sau aceia cari n-au un nume patronimic, să-și poartă forma numele și din porecla sub care ei sunt cunoscuți. Numai astfel puteți face o bună întrebuintare din cuvîntul *datină* și veți aduce un omagiu unei părțicele din geniul poporului român.

D-lor, obicinuiți-vă de a vedea că nu sunt numai cuvinte goale și mari cuvintele de *geniul poporului român*. Depinde și de modul de a spune, de sensul cu care încarci cuvintele și de locul unde se spune, pentru ca ele să reprezinte ceva serios și solemn sau să devină o declamație deșartă și pretențioasă.

Cine s-a ocupat cu *porecla* în țara românească ar putea să-și dea seamă cel puțin de o parte din geniul poporului român.

În aceste porecle veți vedea intențiunea lui de a dramatiza o persoană sau de a o ridiculiza; veți găsi în aceste porecle puțința de a reține datele genealogice ale familiei, de a zugrăvi printr-un cuvînt un temperament, o figură caracteristică sau

un neam, originală. E o datină, și e coprinzătoare această datină a poporului de a desemna în genere pe cei distinși în bine și în rău cu porecle, iar nu cu nume în *escu* și în *eanu*.

Credem că nu e de prisos a vă expune acestea. Și poate că ar fi trebuit să vă gîndiți și la literatură cînd veniți cu un asemenea proiect de lege.

E adevărat că unul singur dintre noi, valorosul și simpativul nostru coleg, d.Porumbaru, a atins în treacăt o parte din raporturile literaturii cu această lege.

D-lor, nu există nici un literat în România, care, de la începutul reînvierii noastre și pînă azi, să fi dramatizat sau să fi lirizat, cu talent și în serios, pe veriu un erou care ar purta numele de Alexandrescu, sau Ionescu, ori Petrescu.

Este aci, sub forma unei constatări simpliste, o adevărată problemă de estetică. Ar părea chiar o naivitate. Dar pentru ce Alecsandri, în dramele lui, cu toate că el s-a ocupat mai mult de istoria timpurilor trecute, pentru ce Hajdău, pentru ce Caragiali, cînd au făcut o dramă modernă, pentru ce He-liade și Bolintineanu, cînd au făcut drame sau poeme dramatice, nu s-au servit de nume ca Alexandrescu, Ionescu etc.? Pentru ce? Pentru că e o mare, intimă și profundă legătură între creațiune și numele care-l poartă cel creat.

E o problemă grea, deși pare simplă și naivă. Unul din cele mai mari genii ale timpurilor moderne — va veni timpul cînd se va justifica afirmațiunea aceasta — cel mai mare geniu al Franciei în literatură, Balzac, avea un fel de torturi înainte de a-și boteza eroii. Și cînd și-a găsit un nume de care și-a legat o întreagă filozofie a timpurilor moderne, acel nume a trecut aproape prin toate volumele, de la începutul pînă la sfîrșitul *Comediei umane*.

Să vă dau un alt exemplu ilustru: Flaubert își terminase celebrul său roman și, cu toate acestea era preocupat, era bolnav, îi lipsea ceva, numele eroinei, numele eroului.

Băgați de seamă ce preocupare, ce durere de creator. Să sufere că nu găsește numele. Și unde? În Franția, unde există o varietate infinită de nume. Într-o zi, dacă memoria nu mă înșală, se plimba într-o grădină cu mai mulți amici, preocupat și întristat că opera lui genială nu va vedea lumina pînă ce nu-și va găsi numele eroinei. A fost destul să auză pe amicul său Zola că va boteza pe unul din rougoni cu numele de *Bauvray*, pentru ca să tresară și să-l implore a-i ceda lui

acest nume. Simțise că acest nume rezumă toată munca lui de 8 ani. Numai grație acestei întâmplări nu s-a întârziat cine știe câți ani aparițiunea uneia din operele cele mai ilustre din literatura franceză.

Deși la noi nu s-a făcut operă de asemenea valoare, dar să nu credeți că toți scriitorii noștri n-au fost netorturați de această mare problemă a numelor.

Bolintineanu, unui personaj dramatic-filozofic nu-i zice Ionescu sau Georgescu, ci-i dă numele de Sorin. Și este o mare înșoală dacă a înșomerit sau nu numele cel intim legat cu acea filozofie lirică.

(C.C.Arion. Nume de făt-frumos.)

Sorin este mai mult un nume din pastorale, un nume de făt-frumos, cum zice d.Arion. Printr-un fel de simpatie a lucrurilor în sine, d-sa a putut găsi mai repede decât oricare tipul căruia s-ar cuveni numele de Sorin.

Nu susțin că aceste preocupări ar putea să vă sporească legea în articole, dar un legiuitor serios le-ar fi avut pe toate în vedere.

S-a simțit lipsa dintre dvs. a unui Hajdău, a acestei minți vaste și profunde, fără de care nu mai poți înainta nici în istorie, nici în filologie, nici chiar în formele externe ale oricărei literaturi. La fiecare pas întâmpini lucrările acestei figuri mărețe și legendară încă din viață. Ar fi fost bine ca dvs. să faceți apel la acest om, fiindcă vă văd preocupați de numele familiilor cunoscute în istoria națională. Lucrul era și ușor, și folositor. Eu nu sunt obicinuit să contest faptele chiar când onorează pe adversari; afirm că o amicitie mare există între d-ul Hajdău și unul din reprezentanții puterii executive, d. Take Ionescu. Și acest d. ministru se interesează foarte mult de proiectul de lege. Ar fi putut face apel la amicul său, la tot-știentul trecutului nostru, d. Hajdău, și s-ar fi folosit mult, foarte mult de sfaturile lui în această materie așa de greu de legiferat.

Cred că pe lângă numele patronimice în *escu* și *eanu* veți respecta un obicei istoric, admitând că și din porecle, cine va voi își va putea forma un nume, dacă nu un renume, vorba lui Alecsandri. Astfel, veți ajunge la nume mai românești, mai potrivite datinelor, mai proprii pentru literatură și istorie. Introduceți, dar, și porecla. (Intreruperi.) Cred că onorata Cameră înțelege ce sunt porecele.

(Gr.Triandafil. Nu nume obscene.)

Mă iertați; poreclele nu vrea să zică imediat nume obscene. Numai la școale, printr-un fel de copilărie, se înțelege așa. Porecla este *sobriquet*.

Să trec la ultimul aliniat.

Ultimul aliniat al art.1 sună astfel: „Numele astfel formate nu vor putea fi ale familiilor cunoscute din istoria națională”.

D-lor, revin în treacăt asupra observațiunei că numele în *escu* și *eanu* au fost purtate în trecutul țării aproape numai de boieri. Adaog că dacă am cerceta bine istoria numelor la noi în țară, am ajunge la concluziunea că sunt două feluri de nume în *escu*. Este o primă categorie în *escu* de nume boierești, cari nu au în radical nume de botez. De exemplu, *Golescu*. *Gol* nu este nume de botez. *Olănescu*, tăind pe *escu* rămîne *Olan*, care nu este nume de botez. A doua categorie coprinde numele de familie din cari, scoțînd pe *escu*, dai peste un nume de botez. În regula generală, cu rari excepțiuni, bineînțeles, numele în *escu* care n-au în radicalul lor un nume de botez sunt mult mai vechi, mai istorice, decât numele boierești în *escu*, al căror radical coprinde nume de botez.

Prin urmare, în acest aliniat, cînd dvs. voiți să apărați numele istorice, să știți că nu apărați pe familiile cele mai vechi, cele mai istorice, ci apărați mai mult și pe mai multe din acele familii ale căror nume sunt ceva mai noi.

Evident, dar, că preocuparea dvs. n-a fost tocmai pentru numele istoric, cît pentru numele cele boierești... Pentru numele vechi și istorice nu aveți nevoie de a le apăra, fiindcă acele nume nu au o bază, un nume de botez, deci nu era nici un pericol că din numele de botez al poporanilor, prin adăogirea lui *escu*, se va forma numele de familii obscure, purtate odinioară de familiile istorice și ilustre.

Va să zică o bună parte din preocupațiunea dvs. n-are rațiunea de a fi.

Să trecem la cealaltă categorie de nume, mai mult boierești decât istorice, la cari poți să ajungi pe calea numelui de botez flesionîndu-l în *escu*. Să luăm de exemplu un *Filip* de la țară. Acest *Filip* face declarațiunea că, conform obiceiului, își va forma numele de familie adăogînd pe *escu*.

Astfel ajunge la *Filipescu*.

D-lor, să-mi permiteți a vă întreba : de cînd dvs. faceți proprietatea cuiva nu din nume, ci din prefixuri și sufixuri ? Care este rațiunea dvs. de legiuitori ? Pe ce principiu, pe ce noțiune de drept vă bizuiți cînd puneți proprietatea silnică pe sufixul *escu* ? Terminațiunea aceasta nu vă aparține, ea este, ea a devenit un obicei general și cade în cercul libertății și al dreptului tuturilor. Dacă aveți un început de dreptate din punctul dvs. de vedere, nu din al meu, să susțineți că numele istorice nu trebuie să fie călcate în picioare, că cutare [...] să se numească Cantacuzino, cutare [...] să nu devină un Cîmpineanu și cutare alt venetic să nu se numească Catargi, dacă din punctul dvs. de vedere, ați avea un început de dreptate ; punînd astfel problema, perdeți pînă și aparența dreptății cînd prescrieți în favoarea unora terminațiunea *escu*. Nu aveți acest drept, căci sufixele și prefixele în limba română nu se pot determina de legile dvs. ; ele se dirig de legile limbei, de bunul-simț și de logica poporului.

Voiți, în adevăr, să apărați numele istorice ? S-a zis, d-lor, că Atena atunci și-a pierdut mărirea cînd s-a umplut de statuele eroilor și a tuturilor persoanelor de oarecare lustru din trecutul ei. Cînd a pornit a face monumente peste monumente și la cei cari au meritat și la cei cari nu meritau, în conștiința publică era mai mult convingerea slăbiciunii prezente decît respectul marelui trecut.

Trecutul poate să merite toată admirațiunea unui popor, dar nu trebuie să-i absoarbă toate preocupățiunile zilnice.

Dar ce credeți dvs. că este nevoie de a se face o lege prin care să opriți de a se purta numele istorice ? Apoi dacă numele acestea sunt adevărat istorice, ele rămîn nedintite, și cine le va păzi mai bine nu este legea dvs., ci paginile istoriei scrise deja. (*Aplauze.*) Și cînd aceste nume istorice [sînt] încărcate cu o bună parte din gloria noastră națională, marea conștiință a poporului le apără de orice ofensă, de orice impietate. Dacă însă sunt nume istorice legate de înjosirea și durerea noastră, atunci vă întreb : De ce vă faceți solidari cu această rușine istorică ? Desigur că nu aveți în vedere decît numai de numele istorice încărcate de glorie. Ei bine, aceste nume ilustre sunt apărate mult mai bine prin faptele mari decît de o lege rea și revoltătoare.

Dar cine va hotărî care este nume istoric și care nu este ? Noi, cei din Parlament ? și dupe ce normă ? Și cîtă istorie ar

trebui să știm din cîtă nu știm ? Și ce fapt și ce ocaziune fac dintr-un nume un nume istoric ? Oare noi, prin faptul că suntem investiți cu mandatul de reprezentanți ai națiunii, am devenit și personaje istorice ? Nu. O ! Nu ! Nimeni din noi nu are această ridiculă pretențiune. Devin personaje istorice și de aci, în bine sau în rău, cînd au albit pe acea bancă... spre binele sau spre rușinea patriei. Dar aureola istorică începe a se aprinde tocmai cînd trebuie să-și ia adio de la lumea aceasta.

D-lor, am avut instituțiuni mari cari, prin ele însuși, sunt și vor rămîne istorice.

Am avut divanul ad-hoc, în care s-au amestecat, în simțiri și aspirațiuni, unii boieri mari cu reprezentanții opiniei, creînd astfel o instituțiune care a rămas în istoria țării. (*Aplauze.*)

Dar dacă această instituțiune este istorică, nu tot așa putem zice de fiecare din aceia cari au participat la această instituțiune.

Apoi dacă nici divanul ad-hoc nu a avut puterea ca să scuture poleiul gloriei pe fiecare din membrii săi, ce altă instituție mai mare am avut ? Camera actuală sau Senatul vor avea oare puterea să boteze istoricește pe fiecare membru al lor ? Nu pretindeți aceasta, o știu. Atunci care este criteriul dvs. ? Numărul străbunilor fără nici o condițiune ? am și eu tot atîția cît și dvs. ; dovadă e că trăim cu toții în același timp. Dacă aș veni cu răboajele părinților și aș pretinde că mă cobor cel puțin din legionarii lui Traian ? (*Ilaritate.*)

Așa e că sunt și eu istoric dupe numărul străbunilor ?

(*Cuza întrerupe.*)

D-lor, de ce vă faceți că nu mă înțelegeți ? Numai prin faptul că am trăit d-a lungul firului istoric al neamului nostru am devenit și nume istoric ? Apoi atunci și mie nu puteți să-mi tăgăduiți dreptul de a fi un om istoric, deoarece trăiesc în același timp cu dvs., autori ai legii.

Apoi dacă nici toți aceia cari au participat la divanul ad-hoc n-au devenit personaje istorice, la ce trebuie să fi participat cineva ca să treacă de persoană istorică, deci cu un nume istoric ? Este destul să se fi încuscrit cu cutare domn, cu cutare familie ? Părerea mea este că cuscrenia nu poate transforma pe cineva în persoană istorică. Cum dar veți alege numele istorice adevărate din acelea cari nu sunt adevărate ?

(*Voce.* Istoria le alege.)

Istoria le alege. Atunci cum puteți face o lege care să recunoască numele istorice când faptul acesta este numai de competența istoriei? Care instanță va judeca? Care curte de apel? Mă rog, judecătorii sau istoricii la noi aplică această lege? Și ce s-ar întâmpla când eu aș izbuti să scriu o istorie recunoscută ca bună cu numele dvs.? Câte din ele ar fi istorice și câte nu?

(O voce. Să ne ferească Dumnezeu!)

Nu vedeți că ați atins un lucru imposibil? Dați la o parte cuvintele de „familii istorice” dacă voiți să aveți oarecare aer de seriozitate. Vă este suficient primul aliniat. Și apoi, să nu uitați versurile lui Alexandrescu:

„Deși mulți au zis-o, eu tot o mai zic:

Gloria străbună pe strămoși cinstește,

În zadar nepotul cu ea se fălește,

Cînd e, cum se-ntîmplă, un om de nimic.”

Dvs., când faceți legea și vă temeți de băiatul unui curelar sau al unui plugar că va impieta asupra gloriei numelui dvs., să binevoiți să faceți legi și contra urmașilor unei familii istorice, care ar terfeli numele aparținînd prin glorie istoriei și patriei! (Aplauze.)

Eu, d-lor, nu sunt în contra numelor istorice; ar trebui să mă credeți un om peste măsură de orb în pasiunile mele ca să nu cinstesc numele istoriei. Eu, fire simplă, român neaș-urmas de clăcași obscuri, mă simt animat de sentimente profunde și pioase pentru familiile cele mari ale țării. Dar tocmai pentru aceea cred că numele istorice și glorioase nu vă aparțin dvs., aparțin neamului românesc întreg. Faceți, dar, legi cu cari să opriți de a mai purta asemenea nume urmașii aceia cari terfelesc și gloria străbună! (Aplauze.)

Iacă ce aveam de zis contra unui articol rău dintr-o lege rău făcută în formă și rău concepută în fond. (Aplauze.)

(Se dă citire art. 6.)

D-lor deputați, orice veți zice dvs., veți face o lege rea de la început și pînă la sfîrșit. Eu mă încerc să vă atrag atențiunea asupra unui defect care atinge grav condica civilă, și o atinge acolo unde se statuează despre liberalități, fie între-vii, fie testamentari.

Îngăduiți-mă cîteva momente încă, în interesul legii dvs., ca să vă faceți opera, dacă se poate, mai puțin rea. Articolul 6,

ca și celelalte, sunt redactate fără să fi gîndit autorii proiectului la legislația noastră.

Cînd ați formulat art. 6 nu v-ați gîndit la condica noastră civilă, și aceasta voi avea onoare să v-o dovedesc în cîteva cuvinte.

De altminterlea, dacă voiți, votați legea și acest articol fără discuțiune, căci eu prevăd că legea aceasta va cădea sub ironia țării românești. Ea nu se va aplica niciodată, fiindcă este inaplicabilă.

Art. 6 sună astfel:

„Dreptul de a adăoga numelui său un nume patronimic, ce se pune ca condițiune unei liberalități, va depinde de validitatea actului de liberalitate...”

Pînă aci n-aș avea nimic de zis. Care este ideea exprimată în aceste două rînduri și jumătate? Consacrați dreptul lui X de a adăoga un nume patronimic la numele său, adăogirea ce i se cere ca condițiune din partea celui care voiește să-i facă o liberalitate. Și acest drept al său depinde de validitatea actului de liberalitate.

Am înțeles. Adăogirea numelui donatorului, pe lîngă numele patronimic al donatarului, depinde de validitatea actului de liberalitate.

Pînă aci n-am nimic de zis. Dar art. 6, mai departe, conține o dispozițiune care nu se împacă cu legea civilă. Iată cum urmează acest articol:

„...și nu va putea exercita decît în lipsa opozițiunei persoanelor în drept de a purta acel nume și cu autorizațiunea consiliului de miniștri.”

A doua parte a articolului este foarte gravă, și cred că dvs. nu v-ați gîndit la gravitatea lucrului.

Ce se zice în această a doua parte a articolului?

Poate cineva să facă un dar unei persoane ilustre și sărace, cu condițiune de a adăoga la numele său ilustru prin muncă și talent numele donatorului. Și dacă voiți, d-lor, să iau un nume cunoscut.

Închipuiți-vă că un boier, Filipescu, n-ar fi avut un fiu atît de cunoscut, de activ și de meritos printre rîndurile noastre. Acest Filipescu ar fi voit să-i dea lui Stan Ion o parte din averea sa, cu condițiune, însă, ca Stan Ion, profesor la Universitate, membru al Academiei, să-și adaoge la numele său numele de Filipescu.

Iată, d-lor, o donațiune valabilă, admisă de codul civil și de opiniunea publică.

Dar se iveste o întrebare : Stan Ion putea-va el să poarte numele de Filipescu ? Da, răspundeți dvs. prin partea a doua a articolului, dacă va avea autorizația guvernului. Și când va avea autorizația ? Când guvernul va crede de cuviință.

Dar mai este o dificultate de învins. Vin ceilalți din familia Filipescu : unchi, veri primari sau veri al doilea, și țin următorul limbajiu : Stai, căci conform aliniatului acestuia, acesta e un drept și o proprietate inalienabilă, și apoi numele de Filipescu este istoric.

Veți găsi judecători cari să admită aceasta. Ei, nu este așa că ați creat prin acest articol o nulitate în materie de donațiuni ?

Fac apel la toți cari vă ocupați și practicați dreptul ca profesioniști : nu este adevărat că am dreptate ?

Faci un act de liberalitate, valabil dupe condica civilă, cu condițiune iarăși valabilă de a adăoga la un nume un alt nume. Stan Ion vrea să accepte donațiunea, dar vine familia și zice : Aci e un nume istoric, și legea se opune. Familia, împiedicând pe donatar de a purta numele de Filipescu, îi atacă prin aceasta actul de liberalitate, îi anulează donațiunea conform cu art. 6.

V-ați gândit dvs. că cu această lege voiți a legifera în materie de donațiuni ? Dacă nu v-ați gândit la aceasta, renunțați la art. 6.

Atât de ușor o asemenea donațiune devine caducă, cu cât depinde întâi de la voința guvernului, al doilea depinde de la familia donatorului, și al treilea, *ipso-jure*, conform aliniatului final din art. 1, donatorul nu poate să transmită numele lui istoric, și deci, nu poate face donațiunea pe care ar voi să o facă.

Vedeți la câte dificultăți de drept dați naștere prin această lege și în special prin art. 6. Dacă nu aveți în vedere de a crea nulități în materie de donațiuni, atunci declarați-o și modificați sau ștergeți art. 6 din lege.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 20 IANUARIE 1895, CU PRILEJUL ARTICOLELOR 9, 10, 12 DIN LEGEA NUMELUI

D-lor deputați, legea aceasta prezintă o mulțime de dificultăți, chiar din punctul de vedere al autorilor ei. La fiecare pas te izbești de o dificultate. Vă rog să dați atențiune la redacțiunea art. 9, devenit 8.

(*Voci. Nu se aude.*)

Ce voiți ? Aceasta este o lege care lasă indiferență chiar pe majoritate, și sper că va lăsa indiferență și pe întreaga țară prin neaplicabilitatea ei.

D-lor, art. 9 este astfel redactat : „Orice persoană care, pentru o cauză binecuvântată, dorește să-și schimbe numele patronomic sau să-i adăoge un altul, va adresa o *cerere motivată* Ministerului Justiției“.

Cererea aceasta motivată, conform art. 10, va trebui să fie publicată în *Monitorul oficial* și în trei ziare din cele mai răspândite în capitală. Așadar, obligați pe cel care ar voi să-și schimbe numele să facă o cerere în scris, pe care să o adreseze Ministerului Justiției, cererea însă trebuie să fie *motivată*. Sunt contra motivărei unei asemenea cereri, și iată pentru ce : legiuitorul trebuie să se gândească la cât se poate mai multe cazuri, dacă nu-i este cu putință să le prevadă pe toate. Ia să vedem dacă este cu putință să fie un caz binecuvântat de a-și schimba cineva numele, și dacă în acest caz este bine ca cererea să fie motivată, cerere care va trebui să fie publicată în *Monitorul oficial* și în trei ziare din cele mai răspândite în țară.

D-lor deputați, trebuie să existe motive grave pentru ca o persoană să-și schimbe numele de familie, când a avut un ase-

menea nume, căci să nu uitați că legiferați într-o țară în care numele de familie, așa cum îl înțelegeți dvs., este o excepțiune. Regula generală a fost lipsa de nume. Familiile la noi au fost și sunt desemnate mai mult prin poreclă. Recunosc că nume patronimice vechi și continue au avut numai aceia pe cari norocul le-a făcut să aparțină unui număr restrâns de familii, parte istorice și boierești, în bună parte numai boierești.

Ei bine, când cineva a avut un nume de familie purtat de părintele său, de bunicul său și toți moșii săi, ce l-ar putea sili ca să se scuture de un asemenea nume? Este evident că nu poate fi decât motiv grav pentru a fi admisibil.

Eu nu cred că un om poate să se lepede cu ușurință de numele familiei lui. Numai să ne înțelegem la cuvinte. Vorbim de adevăratele nume de familie, iar nu de cele luate sau impuse de capricii și împrejurări.

Aci însă să-mi permiteți să fac o mică digresiune. Când d. Ghica-Comănești mi-a zis că un democrat nu se leapădă de numele lui, eu nu m-am simțit atins. Am replicat însă d-lui Ghica-Comănești că este o întrebare dacă și *Comănești* este istoric sau dacă numai *Ghica*. Sunt dator să adaog că eu nu mi-am schimbat numele, căci particip din marea masă a românilor fără nume patronimic.

Cred că am tot dreptul de a răspunde în treacăt și d-lui ministru al justiției. D-sa, răspunzând la o cesțiune personală, a crezut de cuviință să afirme că eu aș fi îndrăznit să iau pseudonimul pe care l-a purtat m.-s. regele.

Găsesc, d-lor, că, dupe banca ministerială, o asemenea observațiune nu este destul de serioasă. Nici n-am înțeles-o, nici n-am crezut-o de un distins gust, nici potrivită convenințelor parlamentare.

Nu știu dacă suveranul țării a luat pseudonimul de *Delavrancea*. Eu sunt sigur că n-a putut purta niciodată acest nume, în această formațiune.

În urma observațiunilor d-lui ministru, am cercetat și am aflat că suveranul, voiajînd odinioară incognito, s-a intitulat *Conte de Vrancea*.

(Voce. De la Vrancea.)

D-lor, eu, când afirm un lucru, îl afirm întemeiat pe cercetări serioase. Vă rog să credeți că ceea ce afirm eu este adevărat.

Așa fiind, eu întreb: dacă între *Conte de Vrancea* și *Delavrancea* nu este o deosebire de nume tot așa de mare ca și între numele unui supus și numele unui suveran? Dar ce, dvs. nu ați avut țărani, cari s-au numit Ghiculești? Așa, bunăoară, țăranii d-lui Ghica, când sunt chemați undeva, se numesc Ghiculeștii.

D-lor, *Delavrancea* nu însemnează nici conte, nici marchiz. Și acest „de la“ n-a fost niciodată în istoria țării încărcat cu veritun înțeles nobiliar.

Prin urmare, d. ministru de justiție ar fi trebuit să se gîndească ceva mai mult atunci când a voit să facă o glumă, prea serioasă ca să fie o glumă, și prea mult glumeată ca să fie o observațiune serioasă.

Eu nu am luat nume pe care să-l fi purtat cineva în această formațiune. Și să vă fac o mărturisire sinceră, căci n-am de ce să mă ascund.

Am luat acest pseudonim pentru a face o serie de observațiuni și de studii în domeniul moravurilor și al moralității publice, pe cari credeam că sunt în drept și dator a le face. Cu un pseudonime mă simțeam mai liber. Dar nu m-am lepădat de nimic, căci nu aveam ce lepăda. Numele de *Ștefănescu* n-a fost numele meu, și nu l-au purtat nici părinții, nici bunii mei.

Iată de ce n-am înțeles nici întreruperile d-lui Ghica-Comănești, nici afirmațiunile pripite ale d-lui Marghiloman.

Nu cred să existe oameni cari să se lepede de numele lor cu ușurință, fie ei democrați, liberali sau conservatori. Trebuie să admitem motive foarte grave pentru ca cineva să renunțe la numele purtat de părinții, bunii și strămoșii lui.

De ce natură pot fi, d-lor autori ai acestui proiect de lege, asemenea motive? Desigur că nu sunetul numelui poate indispupe pe cineva. Desigur că nu gloria strămoșească poate indispupe pe urmașii unor nume ilustre, deși cîteodată apasă cam greu gloria strămoșilor când nu ai destui umeri ca să o suporti. Motivele să le căutăm în altă parte, în nenorociri, în nenorociri de acelea cari vestejesc un nume și întind o nedreaptă responsabilitate morală asupra unei întregi familii. Părintele cuiva comite o trădare de neam în timp de război.

Din fericire, noi nu am avut în armata noastră, și sper să nu avem niciodată, oameni cari să-și predea patria în mîna dușmanilor; cari să-și vîndă steagul sub care luptă. Dar posibil este. Toate națiunile au avut trădători. Ce s-ar întîmpla într-o

asemenea ipoteză tristă și dureroasă ? O vestejire unanimă, o vestejire care pleacă din fundul conștiinței unui popor întreg ar cădea asupra unui nume funest în istorie, și ar apăsa, și ar îndurera pe nedrept pe cei cari ar continua un asemenea nume. Ce voiți să faceți copilul unui asemenea părinte ? Ce poate face el, revoltat în fundul conștiinței lui de nedreptatea pe care i-a făcut-o soarta, de a fi copilul unui trădător de neam ?

Să renunți la un nume care din nefericire a fost înferat de conștiința și disprețul unui popor.

Așa fiind, de ce voiți dvs. să forțați pe acest copil ca să-și motiveze cererea ?

Cum ? Voiți a silui pe acest copil ca să sporească vestejirea generală a părintelui său cu un verdict în scris pe care el să-l adauge la verdictul general ? Nu găsiți că forțați pe un asemenea copil la o durere prea mare ? Nu simțiți că-l forțați la un sentiment deplorabil ?

D-lor, descendenții pot plînge, pot osîndi în taina conștiinței lor păcatele autorilor lor, dar ei nu pot să-i judece și să-i osîndească în public, nu pot, fără a se înfiora de o rușine capitală, să publice și să subscrie o infamie a părinților.

Închipuiți-vă că părintele cuiva devine asasin.

Pentru ce să forțați pe copilul care voiește să-și schimbe numele să o spună în cererea sa către Ministerul de Justiție : „Deoarece părintele meu a comis cutare asasinat, deoarece a fost condamnat de Curtea cu jurați la muncă silnică pe viață, vă rog să binevoiți a-mi acorda dreptul de a purta un alt nume“ ? Și o asemenea cerere motivată va trebui să fie publicată în *Monitorul oficial* și în trei ziare din capitală.

Ei, nu vi se pare că violați natura omenească, că o înjosiți, că-i răpiți sentimentele ei de milă fiească, cari trebuie să existe și să persiste oricare ar fi gradul de ignominie la care s-ar coborî un părinte mizerabil ?

Încălcați dar peste niște sentimente naturale, de o delicateță mai profundă decît considerantele cari vă fac să alcătuiți un asemenea articol, peste niște legi morale mai puternice decît legea dvs.

Vă rog să aveți în vedere toate cazurile în cari un om este nevoit să se lapede de numele pe care l-a purtat părintele său, și vă veți convinge că el nu poate să-și motiveze cererea,

fără a se cutremura de un rol odios pe care i-l impuneți cu atîta ușurință.

Nu din spirit de opozițiune vorbesc astfel contra acestei legi, în contra căreia mă declar din toată inima, ci pentru că este monstruoasă și dezonorantă pentru aceia pe cari împrejurări grave și fatale i-ar constrînge la o schimbare de nume.

Greșeala din art.9 este sensibilă. Sunteți datori să eliminați obligațiunea ca cererea să fie motivată. Să fie cerere în scris, dacă voiți ; și pentru ca ministrul de justiție și guvernul să poată aprecia, cererea să fie susținută oral, fie înaintea ministrului de justiție, fie înaintea Consiliului de miniștri, fie la secretariatul general, rămînînd ca cererea pur și simplă, iar nu motivată, să se publice în *Monitorul oficial* și în cele trei ziare din capitală.

(C. C. Arion... îl acuză de tendință aristocratică. Radu de la Afumați, domn al Țării Românești... Barbu de la Vrancea, domn al lit. moderne al Rom... Radu de la Popești, cronicar vechi, și Barbu de la Vrancea, cronicar modern al Camerei actuale și liberal mare.)

D-lor deputați, art.10 este în intimă legătură, prin una din părțile lui esențiale, cu art.9.

Ceea ce dar aveam să mai adaug la art. 9 voi adăuga la art.10.

Îmi pare rău, d-lor, că atunci cînd se discută o lege, pe care — de fapt ați recunoscut, prin cele trei amînări de pînă acum, că este o lege ce suferă de o mulțime de cusururi — îmi pare foarte rău, zic, că treceți cu ușurință peste observațiuni cari n-au pretențiunea de a fi nici sentimentale, nici elocinte.

Eu, d-lor, nu am înțeles modul de a discuta art.9 al d-lui Arion. D-sa avea de îndulcit oarecari raporturi ministeriale, o recunosc ; d-sa sublinia ieri un fel de divergență de vedere între ministrul de justiție și între d-sa, vicepreședinte al Camerei.

Eu înțeleg că asemenea raporturi se pot încorda de împrejurări, dupe cum înțeleg chiar tendința de a se îndulci, din motive indiferente pentru mine. Aceasta vă privește. Dar ca eu să fiu victima îndulcirii raporturilor dintre dvs., aceasta nu o înțeleg. (Ilaritate, aplauze.)

D.Arion, cu ocaziunea art.9, se năpustește asupra mea. Mă atacă, revenind celor zise de mine în discuțiunea generală.

Îmi critică întregul meu mod de a vedea contra unei legi pentru care nici d-sa nu pare a fi. Pentru ce ? Pentru că probabil... s-a făcut agurida miere între d-sa și d.ministru de justiție. (Ilaritate.) Dar nu erau, d-lor, așa de înăcrite raporturile nici ieri. Și, d-lor, se puteau împăca fără să aibă nevoie de jertfa unui opozant.

D-lor, iată ce observație voiesc a face la art. 10 : cererea de schimbarea numelui ce se va publica în *Monitorul oficial* și în trei ziare să nu cuprindă nici unul din motivele grave cari ar determina o asemenea schimbare.

(Voce. Se va publica un extract.)

Dar ce, nu știți ce va să zică un extract ? Pentru cauză de omor... mai extract decât acesta. Pentru cauză de faliment... nu este nici acesta un extract ? Ei, nu vedeți dvs. la ce supuneți pe bieții oameni ? Apoi nu este destul ca înaintea ministru-lui de justiție și a guvernului să pledeze nenorocirea și motivele pentru cari vrea să-și schimbe numele ? De ce voiți ca aceste motive penibile să figureze în *Monitorul oficial* și în trei ziare ?

(Voce. Sentința e publică.)

Nu vă agățați de cuvinte ; nu intrați într-o luptă de cuvinte, căci nu veți izbuti nici pe această cale.

Apoi o sentință este cunoscută de 20, 30 și, dacă voiți, chiar de 300 de inși. Dar când se publică în *Monitorul oficial* și în trei ziare din cele mai răspândite, cari se tipăresc în capitală în 7, 8, 100 de exemplare, nu vedeți dvs. ce deosebire enormă ? Și nu vă gândiți la ce dureroasă extremitate împingeți pe un bun copil, al unui părinte imoral, când îl obligați a publica și subscri el singur motivele cari l-au determinat să schimbe numele ? Priimiți dar să se adauge cel puțin că publicațiunea se va face fără arătare de motive, și eu mă voi declara relativ satisfăcut, căci, încă o dată, sunt absolut în contra acestei legi.

(Se primește propunerea lui Delavrancea. Vorbește Gr. Triandafil și Marghiloman.)

Vă rog, d-lor să-mi acordați încă câteva minute pentru a vă expune o cestiune cu desăvîrșire de principiu și de drept, cestiune care a scăpat nebagată în seamă din cauză că voiți a trece cu repeziciune asupra art.13.

V-ați întrebat oare : cine are dreptul de opozițiune ? Au dreptul numai părțile cari s-ar opune la acordarea unui nume,

și nu-l are persoanele cari cer schimbarea numelui ? Nu vedeți dvs. ce lege teribilă faceți ? Acum nu mai zic aristocrată, îi zic teribilă. Guvernul va face un act cu caracter judecătoresc, așa cum face în materie de pensiuni. Guvernul este prima instanță. Tot așa și în materie de schimbare de nume, guvernul este o instanță judecătorească.

Dar oricum veți învîrți lucrul...

(Marghiloman. Pensiunea este un drept ; schimbarea numelui, favoare.)

Dar dacă vă voi dovedi eu că am drept să-mi schimb numele ?

(Marghiloman. Cereți rectific. la trib.)

Dar eu vin la guvern și-i spun : nu numai x, y, z, au drept să poarte numele...

(C.C. Arion cere închiderea discuției.)

D-lor, faceți ce poștiți, eu vream să vă arăt că este o cestiune foarte însemnată privitoare la dreptul de opozițiune, pe care neapărat trebuie să-l acordați și păreți principale.

Dacă guvernul este instanță judecătorească pentru unii, pentru ce nu este el instanță judecătorească și față de partea principală ?

Aceasta este, d-lor, o încurcătură de principii și de procedură din care nu veți ieși decât cu alb la alb și negru la negru, iar nu cu argumente.

(Se citește art. 12, devenit 11.)

D-lor, prevăd că veți trece peste observațiunile pe cari le voi face la art.12, dar îmi fac datoria de a dovedi la ce vreți dvs. să reduceți puterea judecătorească, justiția, această mare putere în stat, prin legea dvs.

Dvs. ziceți în art. 12 că dacă opozițiunile au fost găsite fără interes, sau neîntemeiate, cererea se înapoiază ministrului de justiție spre a statua asupra ei.

Dacă părțile interesate au pierdut la Curtea de apel, respingându-li-se opozițiunea, cine va câștiga e acel care a cerut schimbarea sau adăogirea numelui. Dvs. ce faceți ? Deși justiția s-a pronunțat prin Curtea apelativă, trimiteți din nou afacerea la guvern. Și guvernul ce să facă ? Să consacre deciziunea Curței ? Nu. Să statueze. Va să zică, iacă ce se va petrece : o parte face cerere de schimbare de nume la guvern ; pînă să se pronunțe guvernul, vin părțile interesate și fac

oposiție, care se judecă de Curtea de apel ; opoziția lor se respinge ca neîntemeiată, și dosarul afacerii se întoarce la minister ca să statueze. Mai poate guvernul atunci să-i refuze acestei persoane schimbarea de nume ?... (*Înteruperi.*)

D-le Krețulescu, dv., care mă tot întrerupeți, sunteți cel care aveți mai puțină dreptate în cestiunea aceasta.

Pentru că, din întâmplare, aveți un proces tocmai asupra acestei cestiuni a numelui.

Este o cestiune de ordine mai înaltă decât cestiunea numelui, este aceea a raporturilor dintre justiție și puterea executivă.

(*Gr. Triandafil dă explicații.*)

Acum, că mi s-au dat explicațiuni, m-am convins și mai mult că am înțeles articolul. Dar fiindcă l-am înțeles, vă întreb : ce rol dați dvs. justiției în materia aceasta ?

Curtea de apel judecă opozițiunile și găsește că opozițiunile nu sunt întemeiate ; dă o deciziune. Și dvs, ziceți : ministerul va statua. Ce poate să statueze ? Are să admită cererea, sau are să o respingă ?

(*Gr. Triandafil. În afară de opoziție.*)

Am înțeles. Va să zică, iată d-lor, că judecă Curtea de apel toate opozițiunile serioase cari se pot produce. Cari motive ar fi putut fi mai grave pentru guvern ca să împiedice luarea unui nume ? Ca nu cumva numele să fie purtat de o altă familie, sau să lezeze interesele terțiilor. Ori, Curtea a zis : nu sunt motive temeinice, nu au dreptate opozanții. Și ministrii, în urma unei asemenea deciziuni, să poată admite sau respinge o cerere de schimbare a numelui ? Apoi când ar respinge, n-ar fi o bătaie de joc pentru Curtea de apel ? Pentru cazul când se admite opoziția, înțeleg. Guvernul nu și-a dat hotărârea, fiind suspendată de niște opozițiuni făcute în regulă și așteaptă ca justiția să se pronunțe, să judece fondul. Când a găsit justiția că în adevăr partea oponentă este lezată, vă înțeleg articolul. Dar când justiția a găsit că opozițiunea nu este întemeiată, dvs. dați ministerului puțința de a respinge cererea de schimbare a numelui ? Să cîștigi înaintea Curței și să perzi în fața guvernului ? Aceasta ar fi o procedură nenorocită și o ofensă adusă justiției. Văz, însă, că acest articol nu este decât consecința principiilor din celelalte articole.

Eu am înțeles de la început că aceasta este o lege excepțională. Voiți să puneți justiția în funcționarea ei la chereumul

oricărui guvern. Iacă ceea ce nu se poate admite. Dar dvs. ați inaugurat de fapt un asemenea sistem care nu poate duce decât la rezultate triste. Când am văzut că s-au suspendat sentințe rămase definitive, că s-au înlăturat pe cale de administrațiune de ordin ministerial, când statul a fost scos din posesiune numai pentru capriciul unui ministru care ataca și pe președintele Camerei într-un mod care dovedește cel puțin lipsă de tact, era natural să ajungeți la o lege care să subordoneze justiția capriciului puterii executive. Noi însă protestăm când dintr-o excepțiune deplorabilă faceți principiul fundamental al unei legi. Noi nu voim să se închine, în nici o împrejurare, deciziunile Curței de apel voinței ministrului.

Iată pentru ce sunt contra acestui articol.

(*Se citește art. 13, devenit 12.*)

În contra acestui articol iată ce am de zis : desfid pe oricare dintre dvs, ca să-l înțeleagă. Și sper că nu veți fi capabili să-l explicați în mod clar. Atît.

(*Vorbește Triandafil ; Fleva, care dă dreptate lui Delavrancea ; Marghiloman ; C. C. Arion.*)

(*Se citește art. 17, devenit 16.*)

D-lor, art. 17 este și nelogic, și rău redactat în logica lui.

Nu este logic când dvs. admiteți că autorizațiunea de a schimba numele nu profită decât soției și copiilor minori. De ce nu ar profita și copiilor majori ?

Aș vrea să știu de ce divideți familia în două ? Închipuiți-vă că în timpul când sunteți dvs. la putere cineva obține schimbarea de nume și că are trei copii minori și trei majori. Această schimbare profită minorilor, căci toți vor lua numele obținut de părintele de familie ; dar copiii majori, fiind de alte opinii politice decât acelea ale părintelui lor și ale dvs., ce se va întâmpla în această ipoteză ?

Ei se duc la guvern și zic : suntem copiii majori ai cutăruia ; suntem copiii lui legitimi, să binevoiți dar a ne acorda și nouă dreptul de a ne schimba numele. Dar, de... pasiuni politice.

Guvernul refuză de a admite cererea copiilor majori și refuză fără a publica motivele prin *Monitorul oficial*.

Spuneți, nu ar fi un scandal în societate ca unii frați să poarte un nume, cu învoirea guvernului, și ceilalți frați să li se refuze dreptul de a purta același nume ?

Mi se pare, d-lor, că se poate modifica și acest articol. Autorizațiunea de a schimba numele patronimic sau de a adăoga alt nume profită tuturilor copiilor. Acesta ar trebui să fie cuprinsul lui. (*Întreruperi.*)

Eu înțeleg deosebirea și știu că majorii pot voi sau nu să profite de acest drept.

Dar, în sfârșit, mi se pare că veți da naștere la situațiuni ridicule și detestabile, admitînd ca majorii să poarte un nume, iar minorii altul, dupe capriciul și abuzul guvernului.

Autorii acestei legi ar trebui să fie mai atențivi la observațiunile cari nu sunt de natură a le răsturna măreața operă, ci de a le-o îmbunătăți întrucîtva.

A doua observațiune este că partea din urmă a acestui articol e cît se poate de rău redactată.

Articolul zice : „Nu profită decît soției și copiilor minori”.

Ai cui minori ?

Ai soției.

Dar ai bărbatului nu ? (*Întreruperi.*)

Eu văd că nu sunteți mulțumiți, începînd de la d. Arion, care înțelege pe „de la” într-un mod nobiliar. Dar nu stric eu, ci d-sa, care se găsește într-o mică ceartă cu gramatica și cu istoria țării.

Cred, d-lor, că cel puțin partea din urmă a acestui articol trebuie schimbată, căci se poate întîmpla foarte bine ca și soțul și soția să aibă copiii lor minori.

(*Marghiloman.* Ai soției nu pot fi.)

Dar așa zice articolul din lege, d-le ministru. „Nu profită decît soției și copiilor săi (adică ai soției) minori.”

Așa fiind, redactați mai bine articolul în partea lui finală și admiteți ca schimbarea numelui să profite și copiilor majori, bineînțeles dacă aceștia vor voi, căci termenul „profită” nu înseamnă că sunt obligați.

(C.C. Arion iar ironizează numele lui — nobiliar : în fr. *de Vrancea*, germ. *von Vrancea*, it. *Della Vrancea*, spaniol. *de los Vrancos*.)

În italienește și în franțuzește nu ai dreptate, numai în nemțește.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 23 IANUARIE 1895

Eu am luat cuvîntul ca să vă rog, d-le președinte, să binevoiți a interveni pe lîngă d. ministru de răzbel ca, în primul rînd, să binevoiască a-mi pune la dispozițiune dosarul pe care l-am cerut încă de la 20 decembrie anul trecut, privitor la afacerea maiorului Poienaru. Mi s-a răspuns, cu o hîrtie semnată de d. președinte al consiliului, că dosarul este necesar la instrucțiune ; dar acum eu știu că dosarul este liber. Această cerere nu o mai dau în scris, fiindcă am repetat-o de două ori.

Mai rog încă pe onor. birou să intervină pe lîngă d. ministru de răzbel ca să-mi pună încă la dispozițiune dosarul și toate actele și procesele-verbale la arestarea d-lui M. Ștefănescu în zilele de 28, 29 și 30 mai 1894, de către locotenentul Poienaru Petre din regimentul 4 de Argeș. Această rugăciune o voi formula în scris și o voi prezenta la birou.

*

D-lor deputați, articolul 19 este al doilea articol important, predominant în această lege, și dupe părerea mea este un articol dezastruos. Prin art. 1 se consacră principiul aristocratic, un principiu dușman moravurilor istoriei noastre contemporane, tendințelor și aspirațiunilor noastre ca popor.

Art. 19 este tot atît de funest ca și art. 1. Dacă art. 1 atacă tendințele democratice ale unui popor renăscut și pus pe o cale deosebită de aceea pe care fusese îmbrîncit într-un secol și jumătate de umilință ; dacă, zic, art. 1 este un fel de piedică, o încercare de abatere a spiritului public din direcțiunea lui democratică, nouă și fericită, art. 19 este tot atît de peri-

culos prin faptul că lovește nu numai într-un articol important din codul civil, ci și într-un principiu de drept : neretroactivitatea legilor. Și acest principiu nu constituie garanția fundamentală a tuturilor cari au cîștigat drepturi și s-au întemeiat ei pe speranța legitimă a tuturilor ; în sfîrșit, cari s-au crezut siguri pe ceea ce au dobîndit printr-un exercițiu liniștit și neturburat.

Deja, de la începutul luării în considerațiune a acestei legi, s-au ridicat observațiuni importante, privitoare la art. 19. Mulți din dvs., și mai ales aceia cari practică știința dreptului, nu au putut rămîne indiferenți față de o atingere așa de gravă a unui principiu de drept, care este mult mai mare decît orice alt articol înscris în codul civil. Am auzit nemulțumiri chiar și printre membrii majorității.

Dintre membrii majorității, însă, s-au ridicat unii, autori ai acestei legi, ca d. Krețulescu, care a venit să ne facă cele două prime lecțiuni de drept de la orice facultate de drept. Asemenea lecții se fac la cursul de drept roman, la cel de drept penal și la cel de drept civil. Noi am ascultat cu deosebită atenție pe unul din autorii legii. (*Între ruperi.*) În orice caz, pe unul din susținătorii ei atît de călduros, încît poate fi considerat ca un inspirator al proiectului de lege. L-am ascultat pe d. Krețulescu, și d-sa a voit să ne dovedească că sunt cazuri excepționale cînd principiul neretroactivității legilor este înlăturat.

D-lor, un mare istoric englez, Boekle, zicea : „Dacă este destul două-trei exemple ca să dovedim ceva, atunci oricine poate susține, în istoria morală a umanității, orice teză ar voi”. Dacă, cu alte cuvinte, te mulțumești cu cîteva exemple, ca din ele să tragi o concluzie favorită, atunci orice se poate susține în omenire. Se poate susține, bunioară, că domnii cei mai feroci au fost admirabili, dacă te mulțumești cu două-trei acțiuni din viața lor. Cu modul acesta se pot susține toate legile, fie cele mai draconiane, dacă căutăm cîteva excepțiuni.

Principiul general, cînd neretroactivitatea se înlătură, este atunci cînd retroactivitatea aduce o împlînzire, o favoare celui vinovat, cînd, cu alte cuvinte, societatea își împlînzeste măsurile represive, cînd crede util a micșora represiunea față de oamenii vinovați. Atunci se poate foarte bine să stăm de vorbă pe principiul neretroactivității legilor.

Dar în toate celelalte cazuri nu se poate trece peste acest principiu al neretroactivității legilor. Dvs., cari susțineți aceas-

tă lege, vă rog să-mi aduceți un autor, unul singur, care să susțină că atunci cînd societatea agravează pedeapsa unui delict, sau cînd pedepsește ceea ce nu există ca delict în conștiința sa anterioară, are dreptul de a se extinde asupra faptelor trecute.

Nu, desigur, societatea actuală, făcînd asemenea legi, nu-și poate întinde dreptul ei de a pedepsi și în trecut, adică și asupra conștiinței societății trecute, care nu recunoscuse de delict sau quasi delict ceea ce societatea în urmă a recunoscut ca atare.

D-lor deputați, fără a fi un om care să se fi ocupat foarte mult de știința dreptului, fără a practica zilnic această știință, favorabilă tuturilor ipotezelor și tuturilor posibilităților de a susține *pro* sau *contra* în viața noastră particulară, cred, însă, că nu veți găsi un singur autor care să susțină că societatea socială poate pedepsi pe un om pentru actul comis în trecut, pentru care societatea trecută credea că nu trebuie să-l pedepsească.

Ei bine, d-lor, dvs. creați delict sau quasi delict pentru trecut, căci nu știu cum să le botez. Vă voi dovedi, la art. 21, că nici într-un caz nu poate fi vorba de închisoare în materia de care ne ocupăm. Să las această cestiune. Să vin la art. 19.

Acest articol sună astfel :

„Acela care dupe 1 ianurie 1880 își va fi schimbat sau modificat numele său patronimic, îi va fi adăogat un altul sau o terminațiune, va fi luat un nume pe care nu avea dreptul să-l poarte, chiar dacă acest nume este acela al unei localități unde s-a născut sau a trăit, sau va fi purtat un nume în condițiile prevăzute la art. 7 al acestei legi, fără autorizațiunea persoanelor în drept de a purta acest nume, va putea fi acționat dinaintea Curței de apel...etc.”

Pentru ce ? Pentru că a luat un nume care ziceți dvs. că nu este al lui...

(*Gr. Triandafil.* Obligăm, nu condamnăm.)

Mă iertați, la art. 21 condamnăți.

(*R. Krețulescu.* Nu se prevăd pedepse pentru trecut.)

Cum, d-lor, dvs. nu vedeți în art. 19 nici o pedeapsă pentru trecut ? Dvs. nu vedeți nici o ofensă, nici un prejudiciu ? Nici atît ? Dar ce vedeți ? Pur și simplu, condamnarea lui Dumitrescu, Ionescu.

(*T. Ionescu.* Sunt scutiți prin aliniatul următor.)

Apoi nu este scutit în cazul când din numele de botez a căzut peste un nume cunoscut în istorie. Se poate, în virtutea art. 19, să jenați, să ofensați, să prejudiciați pe cineva? Eu susțin că da. Și atât este de adevărat că dvs. călcați principiul neretroactivității, principiu de drept, iar nu numai un simplu articol înscris în lege, încât vorbiți de formalități cari le-ați recunoscut pînă astăzi, formalități cari dădeau dreptul de a-și schimba cineva numele. Astăzi nu le mai recunoașteți nici pentru trecut. Prin articolul 19 spuneți lămurit: că nimeni nu va mai putea invoca nici publicațiunea prin *Monitorul oficial*, nici cererea la tribunal etc., etc.

Cu alte cuvinte, nimic din ceea ce pînă astăzi constituia un drept nu se mai respectă, din cauza art. 19, care constituie o răpire de drepturi.

Este deci evident, d-lor, că dvs. călcați principiul neretroactivității legilor, și țin să vă întreb dacă sincer vă gândiți la efectele legii dvs., dacă sincer vă gândiți să o aplicați numai într-un mod restrîns, privitor la cazurile numelor cunoscute în istoria națională, ori dacă n-o veți aplica în toată întinderea ei? Dar nu vedeți că veți ajunge la o dezordine socială extraordinară de mare? Veți ajunge să cauzăți daune oamenilor celor mai buni și celor mai drepti.

Comercianți mari, cari se vor fi iscălit într-un fel, vor fi nevoiți de aci înainte să-și schimbe iscălitura, vor fi nevoiți să publice în străinătate această schimbare, creîndu-și un alt nume și un alt credit.

Dacă vă gândiți numai la familiile istorice, despre cari este vorba aproape în fiecare articol, căci legea dvs. este lege cu refren, atunci trebuia să fi fost mai sinceri, și poate ați fi fost mai puțin vătămători. O lege franc aristocratică, creată numai în favoarea unor nume istorice, ar fi turburat mai puțin familiile, deși mai multe conștiințe din majoritatea dvs.

Acum să ridic o întrebare: pentru ce întoarceți puterea legii pînă la 1 ianuarie 1880? Ce fel de legiuitori sunteți dvs. cari veniți cu date ce nu au nici un sens? Dupe ce călcați legile țării, dupe ce călcați un mare principiu de drept, dupe ce art. 19 este un izvor de dezordine, apoi mai adoptați și o dată cu desăvîrșire inexplicabilă.

Adică ce este 1 ianuarie 1880? Eu vă mărturisesc că n-am aflat nimic despre ceea ce s-ar fi petrecut la 1 ianuarie 1880. Eu nu văd această dată însemnată prin nimic alt, afară de cru-

cea roșie a sfîntului Vasile. Te-deum la Mitropolie, guvernul cu m.-s. regele la serbare, ca întotdeauna, și altceva nimic. Nu pricep de ce este această dată și de unde ați luat-o. Oare poate să găsim explicarea datei acesteia tot în refrenul legii: familiile cunoscute în istoria națională? Nici atât, căci se vor găsi printre dvs. cari să susțină că 1 ianuarie 1880 nu se potrivește și cu interesul numelui lor, deoarece numele lor au fost luate de alții înainte de 1 ianuarie 1880.

Cînd ați luat data de 1865 v-am spus că și contra aceleia eram. Sunt contra oricărui articol care izbește în drepturile cîstigate, în liniștea și interesele oamenilor, pentru a fi satisfăcute știu eu ce interese, ce capricii ale dvs. Dar cel puțin aveți aerul de a zice: la 1865 s-au introdus actele stărei civile, la 1865 țara își stabilește statutul ei civil; la 1865 aveam condicii ale ofițerului stărei civile.

Era ceva, era o dată, însemna ceva; marca dezvoltarea noastră în două: în influența numai a bisericii asupra statutului nostru civil pînă la 1865; și în influența civilă combinată cu influența bisericii de la 1865 pînă acum. Era ceva. Dar acum, pe ce drept veți putea zice aceluia care a luat un nume dupe 2 ianuarie 1880: te-ai numit, bunăoară, Filipescu de la 2 ianuarie 1880; deși ai numele Filip cu *escu*, dar conform cu art. 19 să încetezi a te mai numi astfel. Cu toate acestea, pe fratele bun al acestuia, care-și va fi luat numele cu trei zile înainte, la 29 decembrie 1879, îl lăsați să se numească Filipescu.

Nu vedeți la ce consecință ridicolă și revoltătoare duce legea dvs. și această epocă capricioasă pe care ați fixat-o? Așadar, data aceasta este cu desăvîrșire arbitrară și se potrivește cu întregul caracter al legii. Este o lege arbitrară. Este o lege pe care ați voit să o scoateți ca pe niște castane din foc cu mîna d-lui Dumitrescu-Mirea și a altor democrați.

D. Dumitrescu-Mirea v-a spus că altfel a înțeles legea. Că altă lege ar fi dorit, cu care să se apere de un pericol de natură cu totul deosebită. Și tot d. Mirea a mai spus că s-a schimbat caracterul legii.

Așadar, atunci cînd dvs., democrații din majoritatea conservatoare, recunoașteți că s-a schimbat caracterul legii, vă rog să vă schimbați și dvs. votul, ca nu cumva să vă schimbați conștiința.

Nu se poate vota un asemenea articol, d-lor ; art. 19 are, după părerea mea, are un curios caracter de aristocrație, un detestabil caracter. Și veți vedea de ce.

Legea cu fixarea retroactivității la 1865, din punctul dvs. de vedere, aristocratic și strîmt, avea cel puțin două motive în favoarea ei : la 1865 s-au regulat actele stărei civile, și apoi că o asemenea dată coprinde aproape toate numele istorice și boierești în apărarea ei.

Ca dată, însă, de 1880, capătă un caracter aristocratic, în-doit de nelogică. Întîi, că este numai unei părți de nume folositoare, al doilea — și aci vă rog să-mi dați atențiune și să înțelegeți bine această observațiune — al doilea, pentru că capătă un caracter mitocano-aristocratic. (*Rîsete.*) Mă voi explica : capătă un caracter de mitocano-aristocratic iată de ce : închipuiți-vă că înainte de 1 ianuarie 1880, bunăoară numele de Goleșcu a fost luat de către un altul care nu era Goleșcu. Veți recunoaște că Goleștii sunt într-adevăr o familie istorică pe care o găsim încă din secolul al XV-lea ; o familie a cărei urmă o găsim în Transilvania, în Banat, într-un timp oarecare și în Moldova, și neconținut în Muntenia ; o familie care a participat la redescoperirea noastră, care a creat o parte din istoria noastră modernă. Sunt familii cari au contribuit să facă și au făcut istoria noastră modernă. Această familie este una dintre acelea. Va să zică, iată o familie istorică păcălită, după legea dvs. Mi se pare... dar ce mi se pare... chiar așa este : sunt Golești care nu aparțin familiei Goleșcu, și cari și-au luat acest nume înainte de 1 ianuarie 1880.

Va să zică, în legea aceasta, una din cele mai ilustre familii nu găsește nici o apărare. În legea dvs. vă îngrijiiți de mitocanii-aristocrați. Mă numesc X sau Y ; de la 1895 încolo nimeni nu mai poate să poarte numele acesta, nimeni.

Și cine este X ? Un om nou. Cum se zicea în timpul decăderii romanilor, un cavalier de Asia. Un om de curînd îmbogățit, devine aristocrat. Numele lui va fi sfînt, iar numele Goleștilor, dat pradă oricui și l-a înșușit înainte de 1 ianuarie 1880. Vedeti dar că îngrijiiți mai mult de mitocanii-aristocrați decît de numele istorice.

Și ceea ce s-a întîmplat cu Goleștii se poate întîmpla cu orice nume ilustre ca Brătianu, Rosetti, Cîmpineanu ; și, ca să nu fac nici o deosebire, să nu iau nume cari nu-mi sunt scumpe mie : Roznovanu, Ghica-Comănești etc. Dar noi cesți-

lanți... de exemplu : Dumitrescu-Mirea, pe d-sa-l apără legea, căci nu mai poate nimeni să pună pe Mirea la Dumitrescu. Va să zică Dumitrescu-Mirea nu mai poate fi altul. Dar pe numele istorice nimeni nu le poate salva, nici secolele prin cari au răzbit, dacă ele au fost uzurpate înainte de 1880.

Și eu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, să pot intenta proces ?

...Afară numai dacă nu mă veți duce întîi pe mine la pușcărie. (*Ilaritate, aplauze.*)

Va să zică acest articol 19 este neconsecuent chiar cu preocuparea dvs. despre numele istorice, tot așa dupe cum este întreaga lege de neconsecvențe cu mulțimea din majoritate care o susține.

Vă repet dar că sunt contra, mai cu seamă a acestui art. 19, pentru că eu, democratul de astăzi, nu aspir să devin mitocan-aristocratul de mîine, care orbit de mîndrie ridicolă, să interzică tutulor de a se atinge de numele meu, pe cînd de numele istorice, înainte de 1880, au putut să se atingă falși Cîmpineni, falși Folești, falși Ghiculești etc. N-aș voi să vedem masa noastră de Ionești și Teodorești și Ștefănești cu aere că descind din strămoși mari, stîlpi neclintîți ai Capitoliului din Roma, în fața invaziunii galilor.

Art. 19 este detestabil, odios și ridicol. (*Aplauze.*)

(*C. Ressu și Take Ionescu îl combat.*)

(*Vorbește în chestiune de regulament.*)

D-lor deputați, fac apel la spiritul dvs. de legalitate, ca să-mi spuneți dacă nu am dreptul de a vorbi în chestiune de regulament, cînd susțin că nu se poate nimic vota în Parlament fără a se discuta, cînd sunt membri aci cari vor să susțină o propunere ce se face, și alții cari vor să o combată, căci aceasta și este misiunea Parlamentului, dupe cum chiar numele său o indică, de a *parla*, de a vorbi, adică a discuta asupra oricărei chestiuni înainte de a lua o deciziune în privința ei.

Ce s-a petrecut adineiori ?

Comitetul delegaților s-a întrunit spre a se pronunța asupra amendamentelor propuse, închizîndu-se discuțiunea asupra art. 19 așa cum s-a discutat și susținut de d. ministru al cultelor, precum și de d. Ressu, și cum a fost combătut de mine. Și de unde acest amendament trebuia redactat în sensul

discuțiunilor urmate, văd că ni se aduce spre a vota un amendament cu totul nou, ceea ce-mi dă dreptul să iau cuvîntul în cestiune de regulament, ca să vă spun că nu puteți să votați un lucru care nu s-a discutat.

Dacă veți vota amendamentul acesta, fără discuțiune, puteți fi sigur că prin aceasta nu numai că impietăți asupra noastră, minoritate, dar renunțați la dreptul dvs. de a discuta. (A. D. Holban și Take Ionescu nu-i dau dreptate.)

D-lor deputați, ați văzut modul de a se discuta legea aceasta în partea ei finală. S-au prezentat amendamente pe cari le-ați votat, dar pe cari nu le-am putut discuta în virtutea forței biroului de a ne fi luat cuvîntul. Îmi pare bine că de astă dată d. președinte a fost ceva mai grațios cu mine, lăsîndu-mă să vorbesc cel puțin la art. 21, pe cînd într-un mod capricios, pe cînd printr-un evident exces de putere m-a oprit de a discuta un amendament care coprîdea o idee nouă, deosebită de aceea a articolului ce se modifică.

Dacă ați fi combinat art. 10 cu art. 66, ați fi aplicat altfel regulamentul, și eu aș fi avut cuvîntul.

D-lor, legea aceasta este plină de rele, și constat că mi se dă dreptate de către un membru al majorității care vă mărturisă că legea a fost plină și de surprinderi.

D. Nicolau, un membru al majorității, s-a declarat cu desăvîrșire nemulțumit de această lege, dupe cum și d. Dumitrescu-Mirea v-a afirmat că este nemulțumit de tendința ei, fiindcă altfel au voit d-lor să facă această lege, animați de un spirit democratic și comercial, pe cînd dvs. ați ajuns la o lege pornită dintr-un spirit aristocrat.

Și pentru a vă da seama de natura și de valoarea acestei legi, gîndiți-vă : de cîte ori ați amînat-o, de cîte ori ați îndreptat-o, de cîte ori ați răstălmăcit-o și de cîte ori ați întrerupt discuțiunile parlamentare, pentru ca să vă sfătuiți nu știu pentru a cîtea oară. Mai gîndiți-vă și la următorul fapt, că la art. 19, dupe ce se pronunță un membru al guvernului în sensul articolului, dvs. veniți cu un amendament care nu se mai discută și se pune la vot, așa încît nu s-a votat art. 19, ci amendamentul despre care d. ministru al cultelor, reprezentantul guvernului în această discuțiune, nu avusese nici o cunoștință și nu se pronunțase asupra lui.

Să-mi permiteți să vă spun că se discută într-un mod neregulat, că se votează prin surprinderi, și din această cauză se sporesc neajunsurile unei legi detestabile.

Ca o răzbunare din parte-mi, mă văd obligat a declara că am auzit atît pe d. ministru al justiției, cît și pe d. ministru al cultelor pronunțîndu-se în contra articolului care întîndea retroactivitatea legii pînă la 1865.

Fac o indiscrețiune, dar ea este legitimă, deoarece nu mi s-a dat cuvîntul să combat amendamentul propus la art. 19.

Doi miniștri de pe acea bancă i-am auzit pronunțîndu-se în contra datei de 1865, și mă surprinde văzîndu-i indiferenți cînd se votează un amendament în contra credinței și declarațiunilor d-lor.

D-lor, art. 21, dacă nu vă veți gîndi bine asupra lui, vă va conduce la un rezultat revoltător : să pedepsiți ca delict ceea ce nu este și nu poate fi delict.

Am înțeles pe d. ministru al cultelor cînd face deosebire între delict și crime. Are dreptate ; în materie de delict așa este. Acțiunea în materie de delict e oare partea lezată și ministerul public.

Dar unde nu am înțeles pe d. ministru al cultelor și unde nu înțeleg art. 21 este asupra naturei faptului de a-și schimba cineva numele.

Ce este faptul luării numelui cuiva ? Și cînd pun această întrebare, gîndiți-vă că legea se întinde cu represiunea pînă la 1865.

Cine spune ce este crimă și ce este delict ? În fond, nici autorii, nici codicele penal, ci conștiința publică, conștiința unei societăți... (Întreruperi.)

Și dovadă că am dreptate eu, iar nu dvs., este că toate legile decurg din conștiința publică ; dovadă că am dreptate este că ceea ce la unele popoare este crimă la altele poate fi numai delict ; ba chiar ceea ce la popoarele civilizate este crimă la popoarele sălbatice poate fi datorie.

D-lor, de aci urmează că nu puteți crea delictes despre cari conștiința publică nu se resimte și nu consacră aceste acte ca aparținînd sferei delictelor.

Să vă dau un exemplu :

O familie din Drăgășani, Filipescu, care-mi pare că nu are legătură de rudenie cu familia boierească Filipescu, și-a

format numele de Filipescu de la prenumele Filip, adăogînd terminațiunea *escu*. Numele acesta l-a transmis și el copiilor, și ei îi poartă de 30 de ani.

Toți cei dimprejurul comunei Drăgășani, toți din toate unghiurile țării, cîți i-au numit și-i vor numi Filipești, nu au avut și [nu] pot avea în conștiința lor că formațiunea naturală a acestui nume constituie un delict.

Poate să existe verio prevențiune din partea unora din membrii majorității, din partea autorilor acestui proiect de lege monstrosos contra acestui mod de a se forma numele de familie în România. Dar nu cred nici pe d. ministru al cultelor, care a susținut art. 21, să susțină că a te numi Filip Filipescu este a comite un delict.

(*T. Ionescu*. Pînă ce sentința nu-l va osîndi să-l lase, nu.)

Dacă nu e delict înainte de sentință, nu poate fi nici dupe.

D-lor, pentru a crea noi delict, trebuie conștiința publică să se pronunțe. Nu există delict, nici crimă pînă cînd societatea nu simte că cutare fapt este delict și cutare altul crimă. Mă ridic dar în contra cîtorva membri al majorității cari creează delict ce conștiința publică refuză a le considera ca atare. Întreb pe d. ministru al cultelor, pe d-sa, om cult, avocat distins în barou și acum avocat al băncei ministeriale; îl întreb pe d-sa, să-mi spună: a comis Filipescu de la Drăgășani delict cînd din Filip s-a numit Filipescu? Dacă în conștiința dvs. nu simțiți că este delict, pentru ce caracterizați faptul de delict?

Prin urmare, vă întreb, cum puteți hotărî în articolul 21 nu numai amendă de la 500 la 2.000 de lei, dar și închisoarea pînă la 6 luni? Cum puteți izbi cu asemenea pedepse pe un om care de 30 de ani se numește bunăoară Filipescu? Cum puteți a-l trimite la pușcărie pentru faptul acesta?

Dar este un fapt cu desăvîrșire inocent a deveni din Filip Filipescu; tot așa de inocent ca și cînd din Ion ajungi Ionescu, din Petre, Petrescu etc.

Ei, cum veniți dvs., pentru un fapt inocent, recunoscut ca atare în timp de 30 de ani, să aplicați închisoarea?

Nu vă mulțumiți numai cu amendă?

Fiți consecinți cu logica socială și cu conștiința publică. Nu pedepsiți cu închisoarea un fapt de o evidentă inocență.

Dar mai mult, veți aplica închisoarea numai pentru Filipescu?

Sunteți datori s-o aplicați dupe acest articol în toate cazurile. Atunci vă întreb: ce se va întîmpla cu acei cari vor judeca aceste procese?

N-ați profitat, d-lor, de observațiunile pe cari le-am făcut, și acum, cînd se încheie proiectul de lege, regret că am luat parte la discuțiunea generală a acestei legi.

(*I. Negruzzi*. Și eu regret.)

D. Negruzzi? Și d-sa, care zace de vreo 25 de ani în Parlament, regretă?

Apoi, d-le Negruzzi, însuși d. ministru de justiție a mărturisit că a profitat întruzeva din observațiunile mele.

Eu, d-lor, v-am prezentat o serie de observațiuni la discuțiunea generală, și sunt nevoit să vă repet din nou una din ele: ce se va întîmpla cu judecătorii cari vor aplica acest articol, cînd nici ei nu vor avea dreptul, conform cu această lege, să poarte numele cu care vor subscrie sentința lor?

Este posibil, d-lor, ca justiția să comită un delict pentru a pedepsi un alt delict? Eu zic delict, dupe părerea dvs., nu dupe părerea mea. Pentru Dumnezeu, d-lor, nu vedeți în ce situațiune grea puneți justiția și pe reprezentanții ei, ale căror semnături vor putea fi contestate de către acuzați? Dar acuzații prevăzuți de actele stărei civile în fața a o mulțime de judecători vor putea zice: poftiți dvs. mai întîi în pușcărie și apoi vom intra și noi.

Cel puțin consimțiți la atîta lucru, scoateți închisoarea din acest articol, pentru ca legea să nu devie odioasă și ridiculă din cale-afară. Scoateți închisoarea, fiindcă veți revolta conștiința publică și conștiințele judecătorilor. Un Parlament nu poate crea delict cînd conștiința unui popor refuză de a le considera ca delict.

(*A. Holban* îl acuză de logomachie.)

Logomachie faceți dvs.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR
LA 31 IANUARIE 1895, CU PRILEJUL LEGII
PRIVIND CĂILE FERATE DIN INIȚIATIVĂ
PRIVATĂ

D-lor deputați, încrederea și votul dvs. prezintă un proiect de lege de o importanță capitală.

Acestui proiect de lege, dupe credința mea, se cuvine a i se aduce o lungă serie de grave și fundamentale observațiuni și critice. (*Întreruperi.*)

D-lor, legea aceasta, dupe părerea noastră, este o adevărată primejdie pentru țară și va trebui, dacă votul dvs. voiește să se obțină prin mistificare, va trebui pentru un asemenea proiect de lege o excepțională dibăcie, și nu știu dacă elocința și dibăcia vor izbuti a-i ascunde consecințele funeste, atât de multe, atât de evidente.

„Proiect de lege pentru construirea și exploatarea căilor ferate din inițiativă privată.” Iată un titlu inocent, ba chiar atrăgător.

Suntem cu toții de acord că la noi inițiativa privată, ca factor al dezvoltării generale, are nevoie de îmboldire. Noi am fi fericiți când guvernul ar găsi farmecele cu cari să ațîțe la întreprinderi puternice capitalurile românilor.

Și noi am dori să mai descărcăm statul de o mulțime de preocupări străine de esența lui, pentru că numai astfel ar putea chiar un rău guvern să facă o mai bună și mai omenoasă administrațiune. Cine, în principiu, s-ar opune la o descărcare a statului de misiuni cari ies din sfera justiției, a administrației și a ordinei publice? Cu toate acestea, gradul nostru de dezvoltare și de cultură e așa, că nu putem încă lua din

sarcina statului o mulțime de atribuțiuni pe cari bucuros le-am răsfrînge în sarcina particularilor.

D-lor, nu sunt contra inițiativei private. Ba am dori să vedem chiar universități întemeindu-se și funcționînd prin capitaluri provenind din asociațiuni private. Dar dacă suntem pentru inițiativa privată, aceasta nu însemnează că suntem într-un mod necondiționat, nici fără o clară determinare a ceea ce trebuie să se înțeleagă prin „inițiativă privată”.

Dacă prin aplicarea inițiativei private vei ajunge ca țara să fie dată în exploatarea forțelor străine; dacă vei deschide patria tuturilor exploatareilor de peste hotare; atunci vă foarte mulțumesc de o asemenea inițiativă privată. Dacă, printr-o necondiționată inițiativă privată, veți îngenuchea țara la un tratat economic și industrial față de străini, dacă o veți pune sub suzeranitatea economică a capitalurilor internaționale, atunci sunt contra unei astfel de inițiativă, căci nimeni nu trebuie să înțeleagă prin inițiativa privată exploatațiunea țarei de companii străine. (*Aplauze.*)

Dacă însă prin legea dvs. ați pune în mișcare toate mijloacele speciale cari să deschidă poftă și speranță capitalurilor românești ca să intre în asociațiuni mari, îndrăznețe și producătoare, oh, atunci aprobarea mea v-aș acorda-o întreagă și aș trece peste cusururile de ordine inferioară. Și dacă nu ne-ați vedea lăudîndu-vă opera de binefacere națională, fiindcă sensul și morala politicej oneste stă încă sub deprinderea de a nu lăuda pe adversari, ne-ați vedea totuși cu o rezervă înțeleaptă și aprobatoare, cu o tăcere care v-ar onora. În liniștea, în seninătatea și tăcerea noastră ar fi o aprobare evidentă și dezinteresată.

Prin urmare, dacă dvs. prin inițiativă privată înțelegeți ca să veniți cu o lege care să ațîțe, care să determine capitalurile străine să vină în țară pentru a ne exploata și stoarce, atunci ne ridicăm hotărîți în contra unei opere detestabilă și primejdioasă, iar dacă ați înțelege a vă gîndi la toate mijloacele posibile a vivifica și a întovărăși capitalurile din țară, noi am tăcea, ba chiar v-am vota opera; și atît sper că v-ar fi destul, căci nu cred că ne-ați putea pretinde să vă aducem și osanele, pretenția fiind prea grea pentru niște adversari sinceri și hotărîți.

D-lor, înțelegeți însă de ce am cerut cuvîntul. Nu numai din proiect, dar și din discuțiunea urmată în secțiuni, ne-am

convins, ascultînd atît pe d. ministru al lucrărilor publice, cît și pe d. ministru de externe pronunțîndu-se asupra acestui proiect, că nu aveți în vedere decît capitalurile străine, asociațiunile de peste hotare, întreprinderile companiilor internaționale.

Articolul întîi din această lege este animat de același înțeles și scop ca și articolele din legea minelor. Numai că art. 1 din legea drumurilor-de-fer e mai dibaci, deși este contra-semnat de un ministru care n-are pretențiune de mare diplomatie. Constat că d. ministru al lucrărilor publice este mai fin decît cel mai pretențios dupe acea bancă, cînd este vorba de a-și atinge scopul prin legi subversive.

D. ministru al lucrărilor publice în art.1 a strecurat așa de blînd o idee care ar trebui să ne înspăimînte pe toți a strecurat-o, și nu mai revine asupra ei, sperînd să o treacă fără discuție, fără a deștepta spiritul public în contra tendinței funeste de a covîrși țara cu asociațiuni de străini.

Articolul 1 este un model de dibăcie.

„Pentru dezvoltarea industriei, comerțului și agriculturii, județele, comunele sau particularii, fie singuri, fie în asociațiuni, pot construi căi ferate de interes local sau industrial, cu autorizațiunea guvernului și sub condițiunile de sub prezenta lege.”

Vedeți ce articol blînd, ce formă inocentă, candidă.

Iar d-nii din comitetul delegaților au considerat că primul rînd din art.1 face parte din expunerea de motive și l-a redus la : „Județele, comunele sau particularii, fie singuri, fie în asociațiuni, pot construi căi ferate de interes local sau industrial, cu autorizațiunea guvernului și sub condițiunile prescise de prezenta lege.”

Aceste două redacțiuni sunt identice din punctul de vedere al preocupărilor mele.

Eu, cînd am citit acest articol, am ridicat cuvîntul în secțiunea III și am zis : „Înainte de orice altă discuțiune, vă rog să-mi spuneți, ce înțelegeți prin acest articol ? Înțelegeți pe oricine și orice asociațiune, cum se spune de atîtea ori în legea minelor ? Vă gîndiți la străini ? Sau înțelegeți prin *particulari, cetățeni români* ? Pentru că, dupe cum veți răspunde, negativ sau afirmativ, discuțiunea se va schimba cu desăvîrșire.

Dacă, prin acele asociațiuni, prin acei particulari, înțelegeți pe cetățenii români și asociațiunile posibil de format în țara noastră, atunci vă declar că discuțiunea ar fi fost foarte scurtă, aproape n-ar exista, căci m-aș declara mulțumit de o lege așa de înțeleaptă și de patriotică ca aceasta”.

A fost destul să ridic aceste observațiuni, pentru ca atît d. ministru al lucrărilor publice, cît și d. ministru de externe să-mi spună : „ei, da, noi n-am înțeles altceva decît pe străini, fiindcă județele, comunele și capitalurile românilor sunt incapabile de întreprinderi”.

Și m-am lămurit. Județele și comunele sunt puse la art. 1, dar așa, de ochii lumii, de mărturie...

Ca stil, cum zice d. Porumbaru. Reminiscentă din clasicitatea latină : „Omne trium est perfectum”. Preocupări de stil și de abilitate, căci la noi, sub regimul actual, județele și comunele au ajuns la faliment, la ruină. Toba deconfiturii generale a început să sune.

Cît despre *particulari*, dvs. ați mărturisit că capitalurile românești sunt timide. Recunosc că găsiți cea mai delicioasă formă de a ne spune că deținătorii capitalului român sunt naivi și fără pic de pricepere. Mi-ați citat ca exemplu liniile de tramvaiuri din capitală.

D. ministru de externe, servindu-se de cuvintele unui împărat roman, pentru a-și sintetiza concepția sa economică de stat, ne-a întrebat dacă banul străin miroase urît.

Vedeți... pe banca ministerială sunt miniștri cari nu se sfiesc de a-și fașona temperamentul dupe maximele și dictoanele diferiților despoți din lume.

Mai alaltăieri am văzut pe d. Carp căutînd să mimeze întrucîtva pe Frideric cel Mare. Dar l-a mimat așa, că ar trebui să-l supunem la pedeapsa paralelelor.

Cînd cineva citează cuvintele celebre, istorice, s-ar cuveni să nu și le însușească, căci se pot găsi oameni cari să-l prindă cu o operațiune care nu onorează.

Ați aplaudat cu toții cuvintele spuse dupe acea bancă de către d. Carp : „eu am o convenție cu presa : ea să zică ce va vrea și eu să fac ce voi vrea”.

Dvs. ați aplaudat acele cuvinte, dar ele sunt ale unui om ceva mai mare decît d. Carp...

(I. Lecca. Nu se poate...)

De, așa mi se pare că este ceva-ceva mai mare decât d. Carp.

Sunt cuvintele lui Frideric cel Mare. (*Aplauze*). Și, în orice caz, dacă aceste cuvinte se pot invoca veridic, se cuvine ca deferență pentru această figură, nu mai mică decât d. Carp, să spună de unde sunt luate. Este un urît meșteșug să smulgă aplauze cu spiritul împăraților. (*Aplauze*.)

Ca și d. Carp, d. Lahovari ne-a aruncat cuvintele unui împărat roman. D-sa, preocupat mereu de monumente, și-a adus aminte și de monumentele... istorice ale lui Vespasian. Și ne-a întrebat de ce suntem așa de grei față de străini, când banii lor nu miroase greu?

Din aceste declarațiuni și din coprinsul nedeterminat al art. 1 rezultă clar că dvs. veniți cu acest proiect de lege numai în vederea asociațiunilor de exploatatori străini, fără nici o preocupare de ideea dezvoltării inițiativei private. În acest caz nu mai este vorba de o inițiativă privată românească, ci de o primă de încurajare pentru companiile străine, deschizându-le țara cu drumurile-de-fer, dupe cum voiiți a face și cu minele, după cum ați făcut și cu convențiile de comerț, dupe cum ați făcut și cu liniile telegrafice de pe linia Dunării.

Pe această cale, fatal vă veți întoarce la poșta străină, la bănci străine, la creditul rural străin; și nu vă veți sfii nici de oțcupurile muscălești. Veți reîntoarce România la epoca în care totul era pe mîna străinilor, iar noi, împărțiți în două: boieri consumatori și mijlocii asupriți și jupuiți. (*Aplauze*.)

Suntem contra acestei tendințe de reîntoarcere economică și socială la un trecut înfiorător. De am simți și de am gândi altfel, am dovedi că nu înțelegem epoca în care trăim, nici misiunea noastră la Dunăre, nici rațiunea noastră de a fi, ca popor liber și independent.

D-lor, un popor nu este liber dacă pe lângă libertatea politică nu are și pe cea economică. Pînă nu se scutură de sub cele două suzeranități, politică și economică, el nu este și nu poate fi liber.

Grecia a pierdut mult din libertatea sa prin faptul că nu a făcut față datorilor și este nevoită să suporte controlul și amestecul străinilor în afacerile ei interioare.

Mare va fi Turcia, dar cînd alții administrează finanțele ei, Turcia nu este liberă. Turcii pot să-și întindă domnia asu-

pra multor popoare, dar la rîndul lor sunt supuși; căci nu există popor liber fără îndoita libertate, politică și economică.

În trecut noi am început lupta pentru libertatea politică mai întîi. Am voit să ne zguduim, deocamdată, de suzeranitatea Porței și de protectoratul rusesc. Nu am îndrăznit ca dintr-odată să ne gîndim la ambele libertăți. Ar fi fost prea mult pentru un popor tînăr și ostenit de atîtea lupte și frămîntări, sleit economic de atîtea spoliațiuni comise, săvîrșite fără milă, fără îndurare de către roii străinilor ce se scuturaseră peste noi. Libertatea politică a fost visul celor de la 1848.

Alegerea domnitorului străin, întemeierea unei dinastii dintr-o familie domnitoare în Europa n-a fost iarăși decât un nou pas făcut în scop de a dobîndi libertatea politică a poporului român. Cînd însă s-a dat rezelul și s-a proclamat independința noastră, atunci am săvîrșit toate actele care puteau determina libertatea politică a unui popor.

După marile sărbători ale încoronării, cari încoronau niște jertfe mari, noi am putut zice: „suntem liberi și stăpîni pe soarta noastră politică“.

Un lanț greu căzuse de pe un grumaz; pe celălalt însă era un alt lanț: lanțul economic. Scosese un picior dintr-un butuc, mai avea să scoată și pe celălalt pentru ca poporul român să fie pe deplin liber.

Și s-a început, d-lor, o serie întreagă de mișcări, de sfîrșiri economice din partea acelor cari ne guvernau, pentru ca să ne descateneze de sub robia economică, de sub suzeranitatea economică în care zăceam de secol. Și atunci au scăpărat acele idei mîntuitoare: crearea instituțiunilor românești de credit, răscumpărarea drumurilor-de-fer, luarea monopolurilor din mîna străinilor, administrațiunea și sporirea avuției noastre prin noi înșine.

Ei, pe cînd oamenii din partidul dvs. ne amenințau că vom da faliment, pe cînd se opuneau din răsuferință la asemenea tentative de libertate națională economică, aceia cari au crezut în crezul lor și în forța vie a poporului român au mers înainte și au fondat instituțiuni de credit cu bani românești, cari au dezrobit proprietățile rurale și urbane din mîinile străinilor. (*Aplauze*.)

Și cît am luptat? N-a trebuit pentru răscumpărarea drumurilor-de-fer o luptă extraordinară de mare? Și în fața noastră

era o putere care dicta lumii în acel moment. A trebuit să fie oameni la cîrma statului de o dibăcie și de valoare excepțională pentru ca să ne salte economicește și să ne libereze din brațele puternice ale unor capitaliști ce aparțineau unui mare imperiu.

Începusem a ne crede liberi printr-o îndoită libertate. A ! nu vorbesc de libertățile politice dinlăuntru, căci pentru un moment sunt suspendate prin falsuri și forța brutală. Vorbesc de libertatea politică internațională. O avem încă. Feriți-vă de a nu compromite și pe aceasta. Și aveam prin tariful autonom, prin instituțiile de credit și prin industria născîndă, o libertate economică.

Această libertate este grav compromisă de cîțiva ani. În curînd o vom pierde. Ați venit deja cu legile convenite pentru o așa pierdere.

De la venirea dvs. la putere ați dovedit că amestecul străinilor într-un stat liber nu vă surprinde, nu vă îngrijește. Noi ne-am înfiorat de un asemenea amestec. Idealul nostru diferă de al dvs.

Al nostru e ceva mai apropiat de noi, căci se confundă cu grija necontenită de naționalitatea noastră. Poate că un asemenea ideal să pară îngust pentru niște boieri internaționali. Și tot în această cauză, desigur, suntem și prea înjurați de toate nuanțele zise democratice înaintate. Suntem prea naționaliști. Toate măsurile, toate legile, toate actele, întreaga noastră luptă este dominată și cîrmuită de acest ideal. Da, așa suntem noi, și mărturisim acest păcat-virtute ; virtute pentru cei cari își iubesc țara, păcat pentru dvs. Noi nu putem să cercetăm o lege, liberi de această grijă. Faceți școale ? Noi trebuie să căutăm unde este partea convenită idealului național. Veniți cu o lege ? Nu o înțelegem fără ideea fundamentală a naționalismului. Voiți noi linii de fer ? Aceeași preocupare ne agită. Voiți să plutiți cu năvile pe Dunăre ? Și această întreprindere o judecăm din punctul de vedere al idealului național.

Suntem un partid cu acest mare păcat pentru dvs. : caută pretutindeni, în toate măsurile și în toate proiectele de legi, partea convenită idealului național. (*Aplauze.*)

Nu ură de străin simțim, ferit-a Dumnezeu ! Știu că ați început să spuneți că noi suferim de xenofobie. Se înșală cei cari vorbesc așa. Nu ura de străini ne conduce pe noi, ci alt-

ceva mai simplu, grija de noi înșine, iubirea de poporul român și suprema lege în politica bunilor cetățeni : existența liberă a unei națiuni.

Eu înțeleg pe democrații germani sau francezi să vorbească fără temere ba chiar să izbească în prea marile preocupări de patriotism. Înțeleg pe aceia să se grăbească a numi șovinism orice sentiment patriotic prea cald. Îi înțeleg pe ei să creadă că șovinismul este un păcat suprem, o boală, o primejdie chiar. De ce nu ? Ei aparțin unor popoare dezvoltate de secole, covârșitoare prin număr, mari și stabilite prin cultură și prin locul care îl ocupă în lume. Existența lor etnică este asigurată, pot dar să-și plătească luxul nepăsării de naționalism.

Dar noi ? Noi facem parte dintr-un popor mic ca număr și îmbucătățit și acela. O Românie liberă și provincii române supuse diferitelor imperii.

Ș-apoi nu știți dvs. că „Dunărea este albastră“ ? Dunărea este fermecătoare, gurile ei sunt punctul asupra căruia se proiectează invidia și lăcomia atîtor puteri, cu cari puteam fi amici de împrejurări... dar, Dunărea este albastră și gurile ei sunt bogate.

Atunci, împărțiți și încongiurați de puteri cari toate ar voi să fie stăpîne pe gurile Dunărei și întreaga vale a celei mai mîndre și mai plină de viață arteră din Europa ; iată de ce noi nu putem fi decît cu mare grijă pentru existența noastră națională. Iată de ce noi, naționali-liberali care ne credem și democrați, suntem atît de naționaliști cum nu sunt partidele democratice din Occident.

Dar și dvs. să recunoașteți : diferiți foarte mult de partidele conservatoare din Occident ; în Occident naționalismul este apanagiul întrucîtva al partidului conservator. Acolo, partidul conservator de secole se bizuie pe poporul de jos, pe micii muncitori ai pămîntului, strate religioase și strîns legate de pămînt și de un trecut feudal, aristocratic, care a prelungit și pînă astăzi ideea dreptului divin printre cei simpli. Partidele conservatoare de acolo țin mai mult la tradițiuni, la limbă și la istorie decît partidul dvs. Zilele trecute, cu ocaziunea discuțiunei legii numelui, ați dovedit încă o dată că nu țineți nici la datinele, nici la legile, nici la istoria poporului român.

În Occident, în Anglia, Franța, Germania, partidele conservatoare sunt partide naționaliste; și, dacă voiți să încarc cuvîntul de o nuanță mai pasională, în Occident naționalismul conservatorilor este șovinist.

Dvs., ca partid conservator, vă diferențiați de partidele conservatoare din Occident.

La noi, liberalii sunt naționaliști, și dvs., conservatorii, sunteți atît de nepăsători față de această idee fundamentală, încît vă vine ușor să o batjocoriți oriunde o întîlniți în legile noastre, în producția noastră, în cultura și aspirațiunile noastre.

Și, pentru a vă izbuti sarcasmul, ați redus industria națională la bomboanele lui Dobriceanu și la licorile lui Alexandriu.

Ați făcut din națiune denațiune, naționalitate-naționalism, un izvor nesecat de glume dureroase. Este adevărat că îndeosebi nuanța conservatorilor junimiști a uzat și a abuzat de o asemenea tendință.

Dar, orice ați zice dvs., conservatorii de baștină, astăzi banca ministerială este policoloră, cu nuanța junimistă dominantă. Coloarea junimistă este foarte gros dată pe obrazul întregului minister.

Aceasta fiind funesta dvs. tendință, e ușor de înțeles diferența pe care o arătați în fața oricărei încercări de a vă convinge că sub toate problemele economice stă ideea de naționalitate ce poate ieși învinsă sau învingătoare.

Dvs. vă este indiferent cine vor face drumuri-de-fer, cine vor deschide minele, cine, în sfîrșit, vor absorbi tot comerțul în România. Vă este indiferent cine vor fi exploatare și cine exploatați.

Ei bine, nouă nu ne este indiferent.

Cînd va veni o companie străină și va construi un drum-de-fer numai pentru ca să înlesnească tăierea și exploatarea unei mari păduri, și, o dată cu despădurirea regiunii să dispară cu capital cu tot, vă foarte mulțumesc de o asemenea inițiativă privată. Noi, într-un asemenea caz ne vom alege cu o linie moartă pe care nimic nu va mai circula, iar străinii cu milioanele noastre. Aceasta o spun din punctul de vedere economic.

Din punctul de vedere național, dacă am avea drumurile-de-fer, minele și comerțul în mîna străinilor, spuneți dacă

noi am mai fi un stat român, sau dacă n-am deveni ceea ce sunt Indiile față de Anglia? Un popor care muncește pentru altul care se îngrașă. India face parte din Britania, ba încă cu titlul pompos de imperiu. În fond, e o provincie sclavizată, este ceea ce s-ar întîmpla cu orice alt popor care ar avea toate instituțiile de producere pe mîini străine.

Dvs. nu vă gândiți la rezultatele fatale ale politicii dvs.?

Cînd am avea 30 de companii germane, austriace, sau ungurești, cînd am avea alte 20 de companii rusești și alte 15 englezești, înțelegeți că toți acești exploatare, aparținînd unor puteri mari, într-un moment dat, ar putea să ne izbească și să ne rupă independența noastră prin amestecul acelor puteri în lăuntru țării.

Nu cred că veți tăgădui că lucrul e posibil, căci am pățit-o cu atîtea alte concesiuni date străinilor. Statul român nu s-a judecat numai cu concesionarii, ci judecata cea mai grea a fost între statul nostru mic față cu opresiunea, intimidarea și amenințarea statelor mari, la cari aparțineau concesionarii. (Aplauze.)

Nu vreau să mai enumăr cazurile și să intru în prea multe detalii; îi cunoașteți pe acești concesionari.

Nu ura de străini, ci teama de a ne perde economicește și de a ne compromite politicește libertatea noastră de popor, iată ce ne face să ne înscriem întotdeauna contra ideii de a ne da cît vom putea mai mult — cum faceți dvs. — în exploatarea străinilor.

Nu este idealul meu și al nostru Ungaria la care vă gândiți dvs.

Știu că în timp de 30 de ani Ungaria a făcut un progres extraordinar, și tot progresul ei s-a bazat pe ideea: să dăm cît vom putea mai multe concesiuni capitaliștilor străini, pentru a ne dezvolta cît se poate mai repede, căci numai așa putem spera (ungurii erau preocupați de o idee, nu economică, ci politică) să scuturăm coroana Habsburgilor și să ne despicăm în două, pînă ce vom deveni un regat independent. Trebuie să ne ridicăm cît mai iute, căci numai așa ne putem pleda procesul în fața Europei; numai așa vom putea scăpa de dominația Vienei.

Și oamenii de stat ai Ungariei s-au pornit pe concesiuni date străinilor. Astăzi Ungaria posedă drumuri-de-fer foarte

numeroase, dar cari nu-i aparțin; posedă mori perfectionate, fabrici de postav, tot ce poftiți... din inițiativă privată... [...]

Astăzi Ungaria, cu aspectul ei de o dezvoltare extraordinară, nu se mai aparține economicește.

Inima care pompează viața economică de pretutindeni pentru a o împrăști pretutindeni, inima aceea nu e ungurească [...]. Vi se pare că aceasta e un ideal pe care noi ar trebui să-l avem în vedere?

Ungurii pot urma calea aceasta; pericolul pentru dînșii poate e ceva mai mic, pentru că se găsesc în legătură de existență politică cu o mare împărăție; oricît de înăspriate par relațiile dualistice, la nevoie ungurii se pot sprijini pe rasa germană. Noi pe ce ne putem sprijini? Pe nimic! [...]

Dacă acesta vă e idealul dvs., mergeți înainte pe calea pe care ați apucat-o; cestiunea însă e dacă și poporul român are același ideal ca și dvs. Dacă vă veți potrivi la umoare, la gusturi și la aspirațiuni cu poporul român, atunci veți învinge, și noi vom fi niște utopiști zdrobiți de indiferența obștească și de deplina dvs. înțelegere a idealului neamului nostru.

Noi, însă, ne facem datoria de a vă spune francamente ce gîndim, cum gîndim și ce simțim.

Noi nu ne sfiim de a vă declara că legea aceasta, fiind una din acelea cari deschid din nou hotarele României asociațiunilor străine, e o lege periculoasă, menită să ne zdruncine temelia pe care stă așezat statul român.

O lege atît de scurtă... o pagină numai, e de felicitat d. ministru al lucrărilor publice pentru dibăcia cu care a închis în cîteva articole o primejdie atît de mare. D-sa, în loc să dea alarmă printr-o expunere lungă de motive, d-sa, foarte delicat, foarte blînd, fără să invoce pe Cicerone, ca în legea minelor, ori pe Frederic cel Mare, d-sa vrea să-și strecoare proiectul cu un cuvînt foarte subțire și foarte scurt... cu o singură pagină.

D-lor, pe lîngă discuția care am făcut-o, ca principiu, ca tendință, vă voi prezenta în al doilea rînd pericolele cari le întrevăd ca consecințe ale acestei legi. Ele sunt multiple și de diferite ordine: de ordine constituțională, de ordine națională, de ordine economică.

Voi începe cu un punct foarte delicat și care ne privește pe toți deopotrivă: pe dvs., d-lor deputați din majoritate, ca și pe noi, cei din minoritate. Vi se cere, ni se cere un nou sa-

crificiu. Voi dovedi că vi se cere să renunțați la una dîn cele mai mari prerogative ale Parlamentului, să renunțați la controlul suveran, eficace și real, pe care îl aveți de drept în toate cestiunile de ordine economică, națională și constituțională.

D-lor, ce zice legea aceasta cînd se ocupă de autorizare și de cedarea în concesiune a drumului-de-fer, așa de rău zisă, din inițiativă privată? Spune că cererea se adresează ministrului de lucrări publice, ministrul lucrărilor publice va sesiza Consiliul de miniștri, care, la rîndul său, va discuta cererea de autorizare și, dacă va crede de cuviință, va da în exploatare concesionarilor străini linia de drum-de-fer. Nu e așa că e cea mai simplă procedură? Dar atunci dvs., Parlamentul, ce rol aveți?

Se cere în concesiune, bunăoară, o linie de la Turnu-Roșu, dacă este posibil, și va fi posibil, și pînă la Dunăre, o linie mare, lungă, de un interes nu atît economic, cît național. Și nici lungimea, nici punctul de joncțiune cu străinătatea, nici direcțiunea liniei, nimic din toate acestea nu vă privesc pe dvs. Partea economică nu vă privește; partea națională, nu; primejdia națională, chiar, nu vă privește. Nu aveți nici un rol; sunteți chemați aci să votați cum va vrea guvernul, și numai asupra legilor pe cari va binevoi guvernul să vi le supună.

Vă cere să votați o lege prin care să-i dați o putere discreționară, pentru a brăzda țara în lung și în lat cu linii ferate și cu companii străine.

(I. Rădulescu. Este controlul ulterior al Parlamentului.)

Legea aceasta este mai gravă decît o credeți dvs., decît se poate crede.

Nu mă mulțumește răspunsul colegului nostru, d. Rădulescu. Cînd ai acordat concesiunea străinilor și cînd s-a făcut linia, puțin îmi pasă mie, deputat, sau simplu cetățean, care mă interesează de soarta statului român, dacă se poate schimba ministerul sau nu. Primejdia țării mă îngrijeste înainte de întărirea sau de slăbirea celor de pe banca ministerială.

Ce va putea face guvernul care va veni în locul celui vinovat? Ce a făcut totdeauna un guvern care vine legat de mîini și de picioare de către guvernul care se duce.

Să nu invocați dar finețea glumeață a răspunderii ulterioare. Asemenea mijloace sunt șubrede în fața unui Parlament.

Eu vă întreb : cu asemenea finețe voiți să treceți peste cea mai mare prerogativă a Parlamentului și să dați deplină putere guvernului în cestiunile capitale de prosperitate și de primejdie națională ? Ei bine, punctul acesta, diminuarea prerogativelor dvs., a mai preocupat o dată Parlamentul. Asemenea proces între banca ministerială și Parlament s-a mai dezbătut. A mai fost un ministru care v-a răpit o prerogativă. Vă amintesc legea Curței de compturi.

D. ministru de finanțe, cu cel mai inocent aer din lume, v-a cerut să renunțați la dreptul dvs. de a alege doi candidați dintre cari d-sa să poată numi unul la Curtea de compturi. V-a cerut să renunțați la această prerogativă. Pe ce motiv ? Nu cred că ați uitat : „Întotdeauna, zicea d-sa, majoritățile, când votează, se inspiră de la voința guvernului“. Prin urmare, de ce ar mai alege majoritatea, când ea, în această operațiune, se supune guvernului ?

Vă mărturisesc că, deși cu regret, dar am înțeles acest motiv și vă declar că nu fac o vină peste măsură de mare d-lui ministru de finanțe, cât sunt hotărât să fac d-lui ministru al lucrărilor publice.

În ceea ce privește Curtea de compturi, ați renunțat la o prerogativă a Parlamentului ; este o gravă atingere de principii ; de fapt, însă, puterea pe care ați acordat-o ministrului de finanțe nu este o primejdie și nu poate fi pentru binele obștesc și siguranța statului român.

Cu această lege a drumurilor-de-fer, cestiunea de principiu se complică cu gravitatea problemelor de fapt.

Ce drum-de-fer s-a construit în țară la noi fără ca Parlamentul, liberal sau conservator, să nu-și fi dat votul său ? În 1881 statul a voit să creeze două categorii de linii de prima ordine, ca grupa Bîrlad, Vaslui, Iași și București, Fetești, Făurei, parte pentru a prelungi linia principală, artera cea mare, parte pentru a lega părțile ei cari nu erau încă întrunite. A doua categorie a fost a liniilor de interes secundar, ca Slobozia, Călărași, Dolhasca-Fălticeni, Golești-C. Lung, Filiași-Tg. Jiu Costești-T. Măgurele și altele. Ei bine, toate aceste drumuri-de-fer nu s-au făcut pînă nu au trecut prin Parlament. Parlamentului i s-a descris importanța liniei, importanța strategică sau economică, i s-a arătat ce foloase are pentru cutare localitate, întrucît contribuiește la folosul general, cite gări pe fiecare linie și locul fiecăreia pe linie etc., etc. Numai ast-

fel guvernul a obținut votul Parlamentului, pentru ca asemenea linie să se înființeze.

Dar, de altminteri, legiuitorul de la 1864, prin legea de exproprieri, s-a gîndit la această prerogativă a Parlamentului cînd a consacrat la art.1 că utilitatea publică, în cazuri de interes general, se declară de către Parlament.

Dar veți zice dvs. că aceasta nu se cere decît pentru lucrări de interes general. Dar proiectul de lege, astfel cum vi se prezintă, coprinde în adevăr linii numai de interes local ? Mai întîi, este foarte greu de demarcat interesul general de interesul local regional. Al doilea, trebuie ca prin lege să ne dați, dacă nu o definițiune a interesului local, cel puțin semnalarea lui. Sunt lucruri cari nu se pot defini, dar se pot semnală. N-ați făcut aceasta nici prin lege, nici prin expunere de motive.

Dar apoi, atît prin expunerea de motive a d-lui ministru al lucrărilor publice, cît și prin expunerea de motive a comitetului delegaților, ba încă chiar prin art.13 din lege, constatați categoric că se pot concesiona linii în virtutea acestei legi, cari să fie de *interes general*.

Așadar, ni se prezintă o lege în virtutea căreia guvernul să poată concede construirea de drumuri-de-fer de interes general, ca și de interes local.

Ați voit să modificați legea din 1864 ? Atunci să o spuneți categoric. Căci legea din 1864, în primul ei articol, vă spune că „utilitatea publică pentru toate lucrările de interes general se declară de puterea legiuitoare“.

Ce ați făcut prin proiectul ce ni-l prezintați ? Unde se regulează acest drept ? Unde ați atins această prerogativă a Parlamentului ?

În art. 3 iată cum vi se prezintă acest articol, în aliniatele 2 și 3 :

„Dupe trecerea a două luni de la primirea cererei și dupe ce va fi rezolvat toate reclamațiunile ivite, *ministerul*, de va fi loc, va interveni la Consiliul de miniștri pentru autorizarea cerută, *declarîndu-se lucrarea de utilitate publică*.“

Declarațiunea de utilitate publică se va face prin decret regal.“

Vedeți, d-lor, cum se calcă legea de exproprieri din 1864. Dar veți susține poate că avem a face cu o lege ordinară, pre-

cum a zis-o d. ministru de finanțe cu ocaziunea discuțiunei legei Curței de compturi, că legea din 1864, fiind o lege ordinară, se poate modifica printr-o altă lege ordinară. Așa ar fi dacă prin modificarea acelei legi nu s-ar atinge de o prerogativă a Parlamentului, de un principiu fundamental al regimului reprezentativ.

Și vă repet, legea d-lui ministru de finanțe nu era de gravitatea acestei legi.

Iată de ce sper că de astă dată veți fi mai aprigi în apărarea spiritului de constituționalism și mai zgîrciți față de o nouă cerere de a renunța la o prerogativă a Parlamentului la dreptul de control și de înfrînare a puterii executive, de control pe care-l au majoritatea și minoritatea; este un drept fundamental, este de esența regimului reprezentativ. Dvs., cîți reprezentați azi banca ministerială, sunteți mai galanți decît alții cari nu sunt azi pe aceea bancă, și cred că-mi veți admite că d. Carp nu este de aceeași opinie cu dvs., căci d-sa reduce totul la o ficțiune; a redus pînă și pe președintele nostru la o ficțiune constituțională. Ei bine, a da în concesiune străinilor linii de drum-de-fer — și dreptul acesta este fundamental, este de esența chiar a unui regim reprezentativ — ei bine, a da în concesiune companiilor străine drumuri-de-fier, fără determinarea lungimei, lățimei, a tipului care poate începe de la 25 cm., a regiunii și fără a specifica unde poate face joncțiune sau nu cu străinătatea... veți admite sper că asemenea lucrări sunt de o importanță excepțională, cari nu pot scăpa de sub controlul Parlamentului.

Ce vă cere dvs. d. ministru? Vă cere renunțarea la această prerogativă; utilitatea publică o va declara guvernul; guvernul va autoriza sau nu crearea unei linii; el, fără votul dvs., va institui în statul român companii străine și suverane.

Ei bine, nici cînd e vorba de linii de un interes general, căci legea d-lui ministru admite asemenea ipoteze, să nu fie chemat Parlamentul a se pronunța? Vi se cere o jertfă prea mare.

Vi se cere să închinați puterea legiuitoare puterii executive.

De la 1864, mai dinainte, de la Divanul ad-hoc, pînă astăzi, utilitatea publică se declară de Parlament, iar nu de guvern, în cazul cînd este vorba de un interes general.

Eu cred că, oricum ar suci problema, d. ministru al lucrărilor publice va trebui să recunoască că am constatat o gravă știrbire a prerogativelor Parlamentului.

D-lor, legea aceasta este o lege discreționară; ea acordă guvernului o putere nelimitată; ea în'ocuieste toate legile cari ar fi putut să aibă loc, dacă, în adevăr, Parlamentul ar fi respectat de către banca ministerială.

La fiecare linie de drum-de-fer, la fiecare concesiune, se cuvine cîte un proiect de lege; fiecare concesiune trebuie să intre în dezbaterea dvs., iar utilitatea publică trebuie să fie declarată, în parte, la fiecare linie, de către Parlament.

Așa s-a urmat, așa se urmează, așa trebuie să se urmeze. Și d. ministru al lucrărilor publice, și guvernul vor trebui să recunoască că prin acest proiect vi se răpește dvs. puterea de control în niște întreprinderi de o natură și delicată, și periculoasă.

Pe calea aceasta, d. ministru al lucrărilor publice n-ar avea decît să vină cu altă lege, care să sune astfel:

„Este autorizat Ministerul Lucrărilor Publice ca de aci înainte să ridice oricîte clădiri va crede de cuviință, acordîndu-i-se toate creditele necesare pentru acoperirea cheltuielilor.“

Să nu credeți că legi de asemenea natură nu se potrivesc cu legea de față; se potrivesc aidoma ca două picături de apă, căci puterea pe care o dați ministrului este de a acorda concesiuni oricui, pe orice întindere, în orice regiune și de a declara el utilitatea publică în orice caz, chiar cînd interesul general ar fi predat în mîinile străinilor. (*Aplauze.*)

Aceasta vă cere guvernul, și sunteți, oare, gata a renunța la o parte din puterea dvs. de a face legi și la întregul control ce trebuie să-l exercitați asupra băncii ministeriale în cestiuni de o gravitate excepțională?

Iacă, d-lor, prima parte a criticei ce aveam de adus în contra acestui proiect de lege.

Dacă onor. majoritate și d. președinte ar binevoi să-mi acorde 5 minute de repaos, aș fi foarte bucuros.

(*Se aprobă, dar la redeschidere, nemaifiind nr. reglementar de deputați, se amînă pentru a doua zi.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CESTIUNE PERSONALĂ
CONTRA LUI A. C. CUZA
ÎN PROBLEMA MANIFESTAȚIEI STUDENȚEȘTI DE LA
14 SEPTEMBRIE 1894,
ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, LA 10 FEBRUARIE 1895

Sunt unii din dvs. cari mă invită să mă sui la tribună. Mi-aduceți aminte cum ați priimit pe d. Cuza când s-a suit la tribună și constat că ați fost nedrepti cu d. Cuza, care v-a servit cât a putut în legea pe care ați votat-o...

D-le Cuza, nu am înțeles prin cestiune personală faptul de a ne certa unii cu alții, dar nici nu am înțeles a vorbi de istoria României, de legea lui Cuza-vodă de la 1864; nici n-am înțeles ca să hotărîm, printr-o cestiune personală, dacă bine a făcut sau nu legiuitorul de la 1864 când a interzis desăvîrșit suirea pe catedrele noastre universitare și beletristice a oricărei celebrități din străinătate. Recunosc că este o problemă mare de discutat. La timp îmi voi spune și eu părerea. Deocamdată, însă, nu face parte din cestiunea personală. Ceea ce ar putea face parte din cestiunea personală ar fi următoarea întrebare: te-am atacat eu pe d-ta? Și cu ce te-am atacat? Am zis: „D-le Cuza, ce fel înțelegi d-ta consecința în viața politică atunci când lupti cu atîta înverșunare când se întîmplă să se strecoare cîte o naturalizare de evreu, fie artist, fie medic, fie literat, și apoi vini să te faci apărătorul unei legi care deschide țara capitalurilor [...] din toate părțile lumii?” (Aplauze.)

Va să zică, îmi faci pe nedrept cestiune personală. Și cred că recunoști că dacă eu și alții n-am fi luptat serios în această lege, s-ar fi dat toate drumurile-de-fer în mîna companiilor străine. (Aplauze.)

Eu atîta observațiune ți-am făcut și înțelegeam ca pentru acest punct să vini să te aperi și să mă acuzi. Să te aperi dovedind că nu ești în contrazicere și să mă acuzi dovedind că am fost nedrept. Nu mi-ai făcut dovada aceasta; dar, în adevăr, m-ai pus pe gînduri.

D-ta vini cu o teorie ciudată. Zici: „Eu nu sunt pentru împămîntenirea evreilor; sunt însă pentru împămîntenirea bogăției, talentului, industriei și a științei”. Mai întîi, aceasta ar fi o foarte minunată împămîntenire, și al doilea că noi nu avem o lege, lucru regretabil, prin care să împămîntenim artele și științele. Ei, ce învățați am deveni într-o clipă prin asemenea legi-talismene! N-am avea decît să votăm pentru fiecare cîte o diplomă și cîte un talent [și] ne-am pomeni care inginer, care doctor!...

(O voce. Nu se poate.)

De aceea îmi permit să cred că sistemul d-lui Cuza nu este posibil. Dar să vedem ce ai mai putut înțelege d-ta. Un evreu este bogat; să-i naturalizăm averea, și pe el să-l lăsăm neîmpămîntenit? (Ilaritate.) Aceasta nu o să o vrea ovreiu! și eu îmi permit să-ți spun că spiritul meu de dreptate m-ar face să trec de partea ovreiuului. Iată un pictor ovrei, și declari toate tablourile lui de tablouri românești și pe el nu vrei să-l naturalizezi? Știința și talentul, separate de persoană, nu se pot împămînteni. [...].

La aceasta reducîndu-se cestiunea personală a d-lui Cuza, vă declar că deși sunt mulțumit de punctul de vedere al îngrijirii ce o arată pentru poporul român, nu sunt mulțumit însă de argumentele aduse pentru ca să dovedească că eu am fost nedrept cu d-sa.

În partea finală, fără să fie o cestiune personală, declar că sunt pe deplin de acord cu d-sa. Poporul român, dacă a luat legile și formele politice din Occident, n-a devenit tot așa de rezistent în apărarea lui națională. Rezistența națională a unui popor nu vine de la lege, ci de la rasă, de la împregiurări și de la timp. Și dacă energia care o avem este apanagiul rasei, pînă acum, de la timp n-am dobîndit nimic, fiindcă nu ne-am putut spori forțele noastre de rezistență printr-o cultură îndelungă. Asupra acestui punct sunt de acord; însă rog pe d. Cuza să lămurească mai des asemenea teorii față de amicii săi politici, iar nu față de mine și de partidul național-liberal. (Aplauze.)

Nu este drept să închideți discuțiunea, dupe ce d. ministru a transformat interpelarea d-lui Grădișteanu într-o cestiune de partid ; și nu este nici cuviincios să părăsiți băncile fără să auziți răspunsul nostru. Trebuie să stați aci, să lămurim acest proces.

D-lor, încep prin o declarație sinceră : nu mi-ar fi trecut niciodată prin minte ca, cu ocaziunea interpelării d-lui Grădișteanu, să fim nevoiți să luăm cuvîntul ca să ne apărăm. Zic aceasta, fiindcă noi știam dinainte că colegul nostru Grădișteanu, și bine, și clar, și elocvent, și românește are să vorbească, și că n-ar mai fi avut nevoie de nici un ajutor.

Mă așteptam ca ministru instrucțiunei publice să fie mai senin în cestiunea aceasta ridicată de un om care stă, cum a zis-o, între partide, a cărui dragoste de noi nu se manifestă prin fapte pozitive, a cărui ură de dvs. nu s-a dovedit în nici o ocazie.

D. ministru putea să pipăie cestiunea fără s-o învenineze, putea s-o scuture fără să revolte, putea s-o prefacă fără să ne dezguste.

D-le ministru, am constatat de la prima dată cînd v-am auzit vorbind că aveți un mijloc teribil de a apăra banca ministerială. Dvs. evitați, întotdeauna, adevărata cestiune. O enunțați, dar treceți asupra ei ușor și repede, cum trece mîna unui artist pe o claviatură cînd nu se gîndește la nimic, apoi o abandonați, o uitați, și începeți o pledoarie pe o cestiune cu totul nouă, cu totul străină, ca și [cum] sincer v-ar peri din conștiință simțul realității.

Cum ? Dvs. ați abandonat acuzațiunea pe care v-o făcea d. Grădișteanu și ați abandonat-o pentru că vă era foarte greu să răspundeți direct la ceea ce afirmase și dovedise d-sa ; și fiindcă vă venea mai comod să vă nutriți elocința din ura majorității contra noastră, contra celor cari turbură fericirea regimului.

Ați transformat interpelarea d-lui Grădișteanu într-o acuzațiune adusă partidului național-liberal.

Să vedem dacă cel puțin aparența dreptății poate fi de partea dvs.

Ce caută partidul național-liberal în cestiunea de la 14 septembrie ? Ce rost are ?

În toate mișcările căutați să găsiți cîte un „agent colectivist”, dupe expresia care vă gîdelă ușurința dvs.

La răscoala din Bacău căutați un agent colectivist.

La răscoala din Huși căutați agent colectivist.

La manifestația studenților căutați „agenți colectiviști” !

Ei bine, d-lor, nu vedeți că este pueril și rușinos ca un guvern care dispune de toate forțele statului să caute neconținut *un agent*, unul măcar, și să nu găsească niciodată ? (Aplauze.)

Să ne dați voie să vă spunem că cu asemenea mijloace de apărare nu apărați guvernul, ci îl terfeliți, fiindcă, neputînd găsi ceea ce afirmați că există pretutindeni, dovedeți că voiți a înșela opinia publică. (Aplauze.)

Pentru ce la 14 septembrie n-ați pus mîna pe un agent liberal ?

Pentru ce în răscoalele de la Bacău și de la Huși n-ați găsit nici unul ?

Pentru ce ?

Pentru că nu există și pentru că dvs. nu vă sfiți de a afirma neconținut ceea ce n-a existat niciodată.

Dar ca să ne atribuiți nouă mișcarea studenților de la 14 septembrie, ar trebui cel puțin să dovedeți că noi de la început am fost amestecați întru ceva în această manifestațiune.

Apoi noi am hotărît congresul studenților de la Constanța ? Nu.

Noi am chemat pe frații noștri din Bucovina și din Transilvania la acest congres ? Nu.

Noi am transportat gratuit pe studenți la Constanța ? Nu !

Dacă dvs. le-ați dat bilete gratis și le-ați pus la îndemîna serviciul autorităților, întru ce suntem noi amestecați ?

Dacă studenții s-au revoltat pe drum în contra dvs., a cui e vina ?

Noi am stricat mașina la Fundulea, admițînd că s-ar fi stricat, deși eu bănuiesc că stricăciunea este aiurea ? Nu. Noi am dat acea ordonanță polițienească ?

Desigur că nu

Puteați aplica acea ordonanță ? Da. Și puteați s-o aplicați pentru că lumea n-a curs în sute și mii de la început în Piața S-tul Gheorghe, ci în grupuri mici de 3, 4 și 5 inși. Și atît de sinceri ați fost cînd ați dat acea ordonanță, încît în Piața S-tului Gheorghe, dupe cum mi s-a afirmat, erau inspectori de poli-

ție cari șopteau : „Puteți să vă adunați, că această ordonanță s-a făcut de ochii lumii“.

Nu spun că nu aveți dreptul să faceți acea ordonanță de poliție. Ceea ce țin să constat, însă, este că, cu forța polițienască, puteți să faceți să nu se adune 20 sau 30 de mii de oameni la gară, și de acolo să se întoarcă înapoi.

N-ați făcut-o pentru că ați adoptat o politică care, dupe mine, nu vă duce la bun sfârșit : politica cea mai uricioasă, în afară și înăuntrul, politică de duplicitate.

Dvs. ați dat o ordonanță de poliție ca să faceți pe placul celor de la Budapesta, și n-ați aplicat-o pentru ca să complăceți și opiniei publice din capitală...

Cînd s-au întors studenții revoltați de pe drum de purtare a administrației, ce ați făcut ? Ați stins lămpile ! Dvs., d-le ministru, ziceți că bine s-a făcut. Se inaugurează o sistemă culpabilă, revoltătoare, de a menține ordinea publică. Ce, aruncînd miile de oameni în baionetele armatei și ale poliției, pe întuneric, se poate menține ordinea publică, d-le ministru ? (*Aplauze.*)

Dar dvs. ați stins lămpile. Pentru ce ? Întuneric și duplicitate. Pentru ce ? Ați mărturisit-o. Sperați în spaima de întuneric. Ați crezut că miile de studenți nu vor intra în întunecime pentru a-și manifesta entuziasmul lor curat și măreț. S-a întîmplat că prevederea dvs. nu s-a realizat. Studenții s-au dus la statua lui Mihai Viteazul. Acolo spuneți că a pus pe goană o companie de poliști.

Dacă dvs. serios ați fi voit să împedicați, în mijlocul întunericului, această manifestație ; dacă serios ați fi voit ; dacă n-ați fi învîrțit o politică de duplicitate, cum ați oprit 20 de mii de oameni în piața teatrului, ați fi putut, în mijlocul întunericului, să opriți și pe studenți de a manifesta. Iarăși o duplicitate, d-le ministru !

Dar spuneți că unii agenți au strigat în mijlocul studenților : „Ia poliție, că s-au arestat transilvănenii !“ În adevăr, iată un strigăt vinovat, dacă n-a fost sincer.

Vă rog, acel strigăt vinovat trebuia să fi ieșit de la cineva, și aveți tot interesul să descoperiți pe acel cineva. Cine e ? De unde e ? De cine a fost pus ? Nu știți nimic. Nu puteți ști nimic. Pentru ce nu descoperiți pe toți acești agenți vinovați, dacă în adevăr ar exista ?

Altă dată, cînd veți veni cu asemenea acuzațiuni, să veniți și cu dovezile cuvenite ; să nu ne dezgustați ; să nu adăogați dezgustul la pasiunile noastre. Abandonați acest mod deplorabil de a înjosi luptele politice prin a afirma fapte materiale pe cari niciodată nu le puteți dovedi.

Se duc studenții la poliție. Afirmați că ei au voit să intre în poliție. Un alt fapt pe care nu l-ați dovedit și nu-l puteți dovedi.

Și cum au fost întîmpinați în dreptul poliției ?

Cînd ordinea publică nu era în pericol, cînd regele și dinastia lui nu erau amenințate, s-a văzut poliția tăcînd baricade în mijlocul capitalei în contra studenților universitari. Aceasta este nedemn, este revoltător ! (*Aplauze.*)

Aș vrea să știu dacă aprobați acest exemplu pe care-l dă poliția, pentru ca să știm cu toții în ce hal ați ajuns cu administrația și politica dvs.

(*L. Catargi.* Unde s-au făcut baricade ?)

În fața poliției au fost căruțe răsturnate. Nu mă surprinde deloc, d-le prim-ministru, că dvs. nu știți. Sunt sigur că sunteți cel din urmă care aflați ceea ce se petrece în capitală.

(*L. Catargi.* N-au fost baricade.)

Eu cînd am întrerupt pe d. ministru al instrucțiunii ca să-mi explice baricadele poliției, d-sa a tăcut și n-a îndrăznit să le tăgăduiască.

(*Take Ionescu.* N-a răspuns pentru că i s-a părut „extra-ordinar“.)

Nici eu nu zic că este ceva ordinar. Dar cînd o sută, două sau trei sute de studenți vor afirma contra afirmației dvs. și a d-lui ministru de interne, atunci tot drept minori, drept naivi și drept nemernici îi veți lua ? Astfel veți trata afirmațiunea unei Universități ? (*Zgomot.*)

(*Vicepreș.* Ministrul n-a folosit astfel de cuvinte.)

A zis că n-au fost decît cîțiva agenți, oameni fără conștiință, studenți de profesie...

Cînd miile de naivi vor afirma că au văzut baricadele, fiindcă nu este o cestiune de apreciere, ci de vedere...

(*Take Ionescu.* De ce n-au spus la instrucțiune ?)

Care instrucțiune ? Îmi pare rău că n-am știut pînă unde veți merge cu tăgăduirea faptelor, căci aș fi venit cu zierele dvs., ca să vă arăt că ați spus lucru inexact și vă constat că baricade au fost.

Cestiunea națională există de mult, dar dvs. ați dovedit că nu o cunoașteți când v-a trecut prin minte că ea a avut aceeași intensitate, același caracter și a impus aceleași îndatoriri. Cestiunea națională a intrat într-o fază nouă, pe care toți o cunoașteți, afară de tinerii și bătrânii de pe banca ministerială. (*Aplauze.*)

Studentii vor să manifesteze; vor să facă întruniri și serbări; ei vor să facă proclamațiuni. De tot ce vor face ei noi suntem răspunzători? Comiteți o conștiință și monstruoasă nedreptate când aruncați asupra noastră tot ceea ce au făcut și ceea ce vor mai face studenții!

Dar d. ministru a împins cestiunea ceva mai departe. D-sa nu s-a mulțumit numai cu acuzațiunea că noi am ridicat tinerimea pentru a face manifestația de la 14 septembrie, ci ne-a acuzat de corupători ai tinerimei din liceu, ba și a copiilor din clasele primare.

Ei bine, când ne acuzați pe noi că suntem corupători ai tinerimei, sunteți datori să veniți cu fapte pozitive, căci nu cunoașteți acuzațiune mai gravă ce se poate aduce unui partid politic. Și când aruncați acuzațiuni de felul acesta, fără să aduceți veridică dovadă, săvârșiți o calomnie, cea mai dezordonată calomnie.

Despre ceea ce s-a petrecut la 1871 nu pot să-mi aduc aminte. Iată un punct comun între d. ministru și mine: eram minori, eram copii amândoi în 1871. Cei mai în vârstă trebuie să știți cum s-au petrecut lucrurile; dar d. ministru, care pe atunci era într-un internat...

D-sa nu poate ști! Dar să admit că ar ști. Să ne spună cât timp a zăcut în sac Mihai Viteazu în 1871?

Dacă ar fi știut, ar fi putut să-și explice revolta tinerimei. Eu cred că nu voi fi dezmințit când afirm că a stat luni de zile învăluit în pînze...

(*G-ral Manu.* Eram primar, citiți discursul meu și al regelui la inaugurarea statuii lui Mihai Viteazu.)

Voi citi, d-le general, discursul dvs., și răspunsul m-s. regelui.

Dar să venim la corupțiunea studenților despre care ne vorbea d. ministru și să spunem și noi cari sunt cele mai teribile mijloace de a corupe tinerimea curată și fără experiență. Dacă aș fi știut, aș fi venit cu un dosar întreg pentru a dovedi cine și unde sunt corupătorii.

Eu cred că în materie de morală, Socrate a avut și va avea totdeauna dreptate. Metoda socratică în morală se bazează pe fapte, iar nu pe vorbe și pe principii. Nu poate exista un volum genial despre morală care să producă mai multă moralitate decât o viață simplă și sfântă; și nu există pamflet detestabil, și scriere obscenă care să depraveze mai mult societatea decât un fapt imoral din viața unui conducător.

Și știți cum a sfârșit Socrate, această figură senină și sfântă care se desface din negura secolilor ca o lumină eternă, ca o forță vie, ca o consolatie supremă pentru toți cîți se devotează binelui și adevărului. Știți că, înainte de a fi judecat și osîndit, putea să scape din închisoare. Și mai știți că pedeapsa ce i se cuvenea, pentru faptul ce pe nedrept i se imputa, era pedeapsa capitală — moartea. Amicilor cari voiau să-l scape cu orice preț, implorîndu-l să scape Atena de o infamie, el le răspunse liniștit și hotărît că nu poate, în interesul lui, să calce legile patriei...

(*Miclescu.* Aici a fost prost Socrate. Boulanger a fugit.)

D-le Miclescu, mă iartă că nu apăr de asemenea injurii pe cea mai frumoasă figură din antichitate.

Decît să dea exemplu, la sfîrșitul vieții lui, de lașitate, de slăbiciune, a preferit să bea cucută. Și moartea lui Socrate a fost fapta lui cea din urmă și cea mai mare cu care și-a ilustrat sistemul lui de morală.

O dată admis acest sistem ca cel mai bun, ca cel mai eficace, să-mi dați voie să vă spun că la noi în țară văd și eu, ca d-ul ministru de culte, că moralitatea publică scade, scade mereu, otrăvind sufletele cele mai curate, cele mai fragede.

M-a durut când am văzut pe unii tineri universitari retrăgîndu-și iscăliturile. Sunt de părere că iscălitura dată în public este o poliță, și fiind poliță, trebuie să fie plătită. (*Aplauze.*)

Dar ce să vorbesc de tinerime? Ce exemple i se dă tinerimei de către cei cari jertfesc orice pentru pofta de a parveni?

Dvs. vă opriți asupra pasiunilor și urilor din luptele noastre politice. Eu sunt convins, însă, că partea politică din luptele noastre a început de mult a-și pierde din importanță pe lîngă partea morală, sau propriu-zis pe lîngă imoralitatea din viața publică. Am ajuns în așa stare, încît trebuie să ne impresioneze mai mult cestiunile morale decât cestiunile politice. Dar

cari sunt cauzele actualei decăderi ? Să mă opresc asupra uneia, asupra celei mai mari. Când un om luptă în politică un timp oarecare, dovedind și capacitate, și talent, și cultură, și când acest tânăr devine un punct de miră al tinerimei, și când acest om încearcă să formeze un grup împrejurul lui, un fel de... nu știu bine cum să pronunț... „The boys”, partidul copiilor, și când acest om însemnat prin talent și prin cultură își afirmă părerile lămurit și categoric, și când acest om dupe cele mai vile interese părăsește programul de astăzi, pentru un program de mâine, steagul de mâine pentru steagul de poimâine... (aplauze), și când acest om se închină unui soare care stă încă sus la orizont, ca la suflatul și providența României, și când acest om afirmă în public că dintr-o zgardă face o cestiune de onoare — și când tot acest om, dupe ce soarele lui a apus în virtutea legilor naturale, se închină la un alt punct de la orizont, un fel de astru fără raze, fără căldură și fără lumină, dar care de fapt deține puterea — acest om a dat tinerimei cel mai teribil exemplu de imoralitate. Acest om face pe tinerime să-și zică : „În țara românească nu este de ajuns nici sănătatea, nici forța, nici talentul, nici cultura”.

Și este destul a gândi astfel pentru a te perde, pentru a te infecta. Și lumea se împarte în două categorii din punctul de vedere al moralității.

Sunt oameni născuți mai tari, mai dârji, cu un temperament mai pronunțat. Sunt alții al căror sistem nervos se dezvoltă mai târziu, al căror ideal moral se încheagă mai târziu.

Și când conștiința și înclinările morale sunt tremurânde încă în mulți, și nu au nici talent, nici cultură, nici independență materială, ce dezastruos farmec va fi pentru ei viața aceluia om însemnat, care a trecut neconținut de la drapel la drapel și și-a vîrît gîtlejul din zgardă în zgardă !

Care din cei slabi nu-și va zice în fața acestui ilustru exemplu de parvenire : „aș fi un vinovat dacă n-aș face, eu, care nu am nici talent, nici avere, cel puțin atîtea berbeleacuri politice pe cari le-a făcut el ?” (Zgomot.)

A ! nu vă place ! Eu cred că cestiunile de moralitate și imoralitate politică ar fi mai bine ca banca ministerială să le evite ; să le evite, căci ne-ar aduce la discuțiuni singeroase pentru alții, iar nu pentru noi.

Toți acei cari n-au dovedit că nu din interesele lor personale au trecut dintr-o parte într-alta, toți aceia sunt factorii imoralității politice din România !

Eu admit că sunt evenimente mari cari determină pe un om ilustru să-și părăsească partidul, cu o condiție însă, această trecere să nu corespundă cu satisfacerea intereselor sale personale.

În genere, când cineva se desparte de partidul lui care este la putere, nu se poate susține că fapta lui este interesată și imorală. În asemenea caz, retragerea este scuzată ; și un asemenea exemplu nu poate demoraliza...

Sunt evenimente cari să îndreptățească pe oameni ca să-și abandoneze partidul și drapelul sub care au încărunit. Da, căci sunt evenimente de la cari poate atîrna existența unei națiuni.

Cînd este vorba de apărarea unei părți din teritoriul țării, cînd este vorba de a scăpa țara de o convențiune dezastruoasă, asemenea evenimente pot legitima trecerea oamenilor politici dintr-un partid într-altul.

Cînd însă cineva trece de la un partid la altul ca să fie ales deputat sau senator ; cînd trece din opozițiune la guvern, ca să ia o funcțiune bine retribuită, sau pentru satisfacțiunea unei ambițiuni, sau pentru a i se cumpăra o casă, aceste dezertări sunt scîrboase și demoralizatoare !

Iată, domnule ministru, ceea ce vestejește și depravează sufletele curate, dar neformate încă.

Și puterea acestor exemple de a diforma și a slăbi simțul moral se întinde, o recunosc, pînă la vîrsta de 13 ani. Cînd copilul de 13 ani citește, bunăoară, că un național-liberal, dupe ce partidul său a căzut de la putere, a devenit conservator ; cînd copiii noștri vor citi că o dată cu căderea de la putere a d-lui Lascăr Catargi și a d-lui general Manu a corespuns și schimbarea la față a unor teribili conservatori, această tinerime fragedă este atinsă de puterea răului, de altoiul degradării publice.

Iată marea cauză a imoralității din viața noastră publică.

În contra acestei cauze ridicăți-vă dacă puteți... în contra acestei cauze ne ridicăm noi din toate puterile.

Dvs. vedeți în mine un adversar pasionat, orbit de pasiune. Cu toate acestea, eu vă spun că nu d. Catargi a dat exemplul de nestatornicie politică. Pe d-sa îl acuzăm de alt-

ceva : că nu a fost respectuos cu legile și cu drepturile cetățenilor. Dar din punctul de vedere al imoralității politice, despre care v-am vorbit, nu-i arunc nici o acuzațiune. D-sa, ca și d-ul general Manu, a fost totdeauna conservator.

Constat însă cu mîhnire că mai toți miniștrii cari se înșiră dupe d-sa pe acea bancă au dat exemple în politică cari, dacă vor fi urmate de tinerimea noastră, vom ajunge un popor de imorali. (*Aplauze.*)

Am terminat.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 11 FEBRUARIE 1895, ÎN CESTIUNE PERSONALĂ

D-lor,

Vă declar că dacă ieri s-ar fi prelungit ședința pînă la miezul nopții n-aș fi avut nimic de regretat, că aș fi ascultat cu răbdare și încredere că va rezulta un pic de bine dintr-o discuțiune relativ sinceră fiind absolut înverșunată.

Ieri s-au dat probe de o mare abilitate și de o profundă revoltă de conștiință.

Să căutăm să învățăm unii de la alții ; poate că astfel conștiințele tihnite și pure vor ieși mai armate în luptele politice și sociale, iar talentele vor deveni mai conștiincioase. Numai astfel nivelul moral și forța de a lucra vor crește, de o parte și de alta, pentru binele tutulor.

D-lor, sunt cestiuni în cari cei mai mici pot avea pretențiunea de a sta pe aceeași linie cu cei mari, în care, uneori, cei mai mari se pot scoborî sub cei mai mici, cestiuni de ordine, pur și simplu, morală. De aceea, sensibilitatea în materia aceasta nu trebuie luată drept prezumțiune și vanitate, ci ca o tresărire a unei conștiinți senine, ci ca o expansiune spre bine în înțelesul său cel mai larg.

Ieri, cînd d. Filipescu s-a ridicat să răspundă admirabilei interpelări, și ca formă și ca fond, a d-lui Grădișteanu, d. Filipescu își pregătise formele și peripecțiile atacului.

Dar d. Filipescu, om abil, om de spirit, deprins deja în lupte grele cu adversarii săi, văzînd că lupta a intrat într-o fază la care nu se aștepta, și-a modificat începutul manevrei, aruncîndu-se în foc altfel decît își pusese în gînd.

D-sa a ridicat o mănuşe ce nu-i fusese aruncată ; eu trebuie să ridic o mănuşe ce nu era drept să mi s-arunce. Aş fi putut să mă fac că nu bag de seamă ; metodă veche şi practică, adeseaori cu deosebit succes.

Consider, însă, ca o lege morală să nu-mi cruţ nici o durere, să nu-mi iert nici un amor propriu, să nu-mi îngădui nici un subterfugiu în dorinţa de a rămînea curat în luptele cele mai murdare. Şi dacă cu astfel de porniri eu voi ieşi învins, atît mai rău pentru bunele moravuri şi pentru moralitatea publică.

D. Filipescu a voit să mă rănească cu armele mele. D-sa, eliminînd din modul meu de a judeca despre moralitatea oamenilor politici tocmai elementul decisiv, s-a întors spre mine şi mi-a zis cu o emoţie greu de definit : „Şi eu sunt de părerea d-lui Delavrancea în privinţa celor ce trec de la partid...” Apoi, cu o căldură ce dogorea la distanţă, a adăugat : „...celor ce trec de la *ziar* la *ziar*”.

Încă o aluziune peste care nu numai că nu trec, dar vă declar că mă priveşte. Şi pentru conştiinţa mea, şi pentru dvs., şi pentru opinia publică, întrucît ea se va fi preocupînd de debaterile noastre, sunt dator să mă explic, să mă opresc asupra unei aluziuni care m-a pus pe gînduri.

D-lor, d. Filipescu, singur dintre toţi tinerii conservatori şi dintre dvs., era dator ca, dacă nu să-mi cunoască multele mele defecte, dar să-mi recunoască unica mea calitate : dezinteresarea pînă la ridicol.

Cu aceasta este a doua oară cînd d-sa trece peste toate cusururile mele, voind cu orice preţ a izbi în singura mea calitate.

Priimesc lupta.

D-lor, sunt aproape zece ani de cînd eu port ponosul *Epocei*, şi sunt aproape şapte ani [de cînd] dvs. îi trageţi folosul. (*Aplauze*.)

Este drept ? Dar nu face nimic ; sunt obicinuit să priimesc în fiecare zi atacuri nedrepte ; îmi dau seama de „lucruri şi de oameni”, şi am o mîngîiere în convingerea că nedreptatea omenească de multe te poate atinge, dar ea niciodată n-a micşorat şi n-a învins o conştiinţă curată. (*Aplauze*.)

Cît se poate de scurt vă voi face istoricul acelei aluziuni pe care d. Filipescu a descărcat-o asupra mea.

Mă întorsesem din străinătate ; nu participasem la nici o luptă propriu-zis politică ; absolut la nici una.

Eram la acea vîrstă cînd credeam că un popor se poate preface în cîţiva ani cu cîteva volume de economie politică. Fără să bănuiesc existenţa măcar a pasiunilor politice, alergam, la început, pasionat dupe armoniile economice ; ba încă începusem şi o campanie de o naivitate extraordinară în *România liberă*. Eram convins că ţărănimia va prospera prin cultura cartofilor, a fasolei şi a linteii, că se va schimba faţa economică a României.

Astfel de preocupări aveam cînd am făcut cunoştinţă cu d. Alexandru Balş, al căruia temperament viu şi franc, a căreia pasiune extraordinară pentru literatură m-au captivat.

Era, cred, pe la 1886... Voiesc să vă fac un istoric sincer, fără dibăcii, fără pregătiri... ba, uitîndu-mă la haină... aş putea zice : sunt gătit, dar nu sunt pregătit. (*Ilaritate*.)

Pe la începutul anului 1886, d. Balş stăruia mult să fondăm o gazetă. D-sa mă puse în relaţiuni cu d. Filipescu. Cunoştinţa d-lui Filipescu mi-a făcut bună impresiune ; aceea a d-lui Balş, însă, îmi făcea o impresiune mai mult decît bună. Amîndoi îmi vorbesc de direcţiunea d-lui Păucescu. D. Păucescu, alt pasionat de literatură, un dominant prin inimă. Cu d-sa, pe cît diferenţa de vîrstă permitea, eram într-o amicitie literară.

Dupe mai multe luni de discuţii şi ezitări, să hotărâşte, în sfîrşit, fondarea unei gazete. La început, nici pomeneală n-a fost de organ *liberal-conservator*. Se face o întrunire ceva mai mare la d. Păucescu, la care participă mai mulţi conservatori. Vedeam, dar nu înţelegeam. Totuşi, am şi eu o scuză. Cînd la această consfătuire s-a susţinut ca noul ziar să fie liberal-conservator, au fost mulţi, şi am fost dintre ei, cari s-au împotrivit acestei tendinţe. Şi apoi îmi aduc bine aminte că d. Balş şi cu d. Filipescu m-au convins că noul ziar va fi un „organ al cetăţii”. D. Ion Lahovari, văzînd că propunerea sa nu este priimită, s-a supărat şi a părăsit întrunirea.

Vrea să zică, luasem şi eu garanţii ca nu cumva să mă pomenesc conservator fără voie.

Epoca a apărut fără denumirea de „organ liberal-conservator” sau „organ conservator”.

Mulți din dvs. m-ați atacat fără a cunoaște aceste detalii semnificative. D. Filipescu însă le știe foarte bine.

Din cine era compusă redacția: d. Păucescu, director; d. Păucescu — un conservator. Era, în adevăr, o naivitate din parte-mi a presupune că organul acesta nu va deveni în cele din urmă organ conservator. Ceva mai în urmă mi-am dat bine seama de greșala pe care o făcusem. Nu acuz pe d. Păucescu. Dacă vreți, împregiurările m-au înșelat, dar nu oamenii. Cum aș fi bănuț eu că așa de repede *Epoca* va deveni așa de conservatoare; colaboratori erau oameni ca Anghel Demetrescu, ca A. Vlahuță, unul profesor și amic, altul coleg și amic, cari nici atunci n-au fost și nici astăzi nu sunt conservatori.

Iată pe ce m-am bizuit când am priimit să fiu redactorul-șef al *Epocei*. Am scris la acest ziar câteva articole; articolele mele sunt iscălite; din aceste articole două sunt în cari am atacat guvernul lui Ion Brătianu; din aceste atacuri unul este pe tema: dați-ne statistica, căci economie politică nu putem face fără statistici, iarăși preocupățiunea de cari v-am vorbit; celălalt privea o temă și mai puțin importantă. Restul, despre țărani. D. ministru al lucrărilor publice poate lua act; și atunci eram în contra sporirii peste măsură a drumurilor-de-fer, și atunci ziceam: în loc de a înmulți liniile ferate, înmulțiți șoselele.

Aceste articole, prea lungi, recunosc, un cusur al meu, nu interesau tinerimea conservatoare. Eu dam întruna cu țărani, și lor le ardea de altceva. Nu veți găsi însă în acele articole nici profesia de credință conservatoare, nici chiar înclinări conservatoare.

Și știți cât am scris la *Epoca*? O lună de zile. Mulți dintre dvs. nu cunoașteți aceste detalii, dar d. Filipescu le știe.

Dupe o lună am înțeles și m-am înțeles. M-am supărat — eram foarte supărăcios, un alt cusur al meu — și mi-am dat demisia. De ce? Fiindcă eu voiesc doar să mă apăr, crezând că mi-e destul atât, fără să transform apărarea în acuzațiune, vă rog să nu-mi cereți a vă mărturisi cauzele supărării mele; mulțumindu-vă cu incompatibilitate de umoare între mine și tinerii conservatori de la *Epoca*; de aci divorțul.

Demisiunea o are d. Păucescu. Și dacă nu m-aș fi gândit că-i turbur delicata sănătate, l-aș fi rugat să o caute printre hîrțile sale. Aș fi dorit să o arăt numai d-lui Filipescu, și cred

că s-ar fi convins că d-sa nu poate face, ca oricare alt neștiutor, aluziuni la un moment pe care e dator să-l cunoască mai mult și să-l exploateze mai puțin.

Dar, în scurta vreme cît am stat la *Epoca*, în acea lună, fost-am eu o dată măcar în clubul conservator? Nu. Avut-am eu onoarea să recunosc de șef pe d. general Manu sau d. Cărtărgi? Nu, dumnealor nu m-au cunoscut și n-au pierdut nimic, și recunosc că și eu n-am făcut rău de a-i cunoaște tocmai astăzi. Ce acuzațiuni n-ați fi ridicat împotriva mea dacă v-aș fi cunoscut șefii și cluburile? Dar am luat eu parte la verio întrunire a dvs.? Luat-am eu cuvîntul pentru dvs.? Nu. Niciodată. Și toate acestea d. Filipescu le știa. Cred, dar, că ar fi trebuit să se gîndească că aluziunea d-sale putea să fie bine, bine scuturată.

Dar mai departe. Ce am părăsit eu de la dvs.? Recunosc și astăzi: o liniște perfectă, dacă aș fi fost om practic, ca să mă servesc de eufemismul șireților. Avantagii materiale foarte mari, onoruri relativ destul de însemnate. Și ce-mi cereați? Aproape nimic. Patru articole pe lună... așa cum era organizată munca la acel ziar, ce ar fi fost pentru mine să mă joc de patru ori pe lună, în niște coloane așa de mici... eu, care sunt așa de lung!

Dvs. nu cunoașteți aceste detalii, d. Filipescu însă le știe bine, perfect de bine.

V-am părăsit toate avantajile materiale. Și m-am dus unde? Nicăieri!

Temperamentul meu m-a făcut să nu pot suferi profesiunea de avocat. Când am fundat acel ziar cu dvs., m-am resimțit, vă mărturisesc, de bucuria de a scăpa de o profesie insuportabilă și pentru felul meu de a gîndi și de a simți.

Și așa de profund a fost acel adio de la mizeriile baroului, încît pot spune d-lui Filipescu ceea ce poate n-a înțeles atunci:

V-am părăsit beneficiile și m-am aruncat în... neant.

Am făcut-o.

Și credeți că mă puteți acuza?

Două săptămîni a stăruit d. Păucescu ca să-mi retrag demisia.

Am fost neclintit în hotărîrea mea. Aș fi dorit să dau publicității demisia pe care i-o adresasem. D-sa însă mi-a zis:

„foștii tăi colegi te vor acuza că în această demonstrațiune este curtea pe care o faci celor puternici“.

De spaima unei astfel de bănuieli n-am publicat demisiunea mea. Am trecut peste interesul meu de a mă justifica. O greșeală din care au profitat mult cei ce m-au criticat mai târziu. Dar și aceasta, ca și celelalte greșeli n-au izbit în partea morală a nepriceputului. Voi continua poate de a face greșeli intelectuale ; mă simt însă destul de forte de a afirma că nu voi comite păcate morale. Aceasta stă în posibilitatea tuturilor. Nu mă prezint dvs. ca un om extraordinar. Credința mea e că binele și răul îl distingem cu toții. Interesul și dezinteresarea cade în puterea de a deosebi a tuturilor.

În ianuarie 1887 d. Păucescu mi-a primit demisia, și eu am consimțit să se însereze în ziar un neadevăr, nevoind să fiu bănuir de interes, că m-am retras de la *Epoca* pentru a mă ocupa de advocatură.

Dar, în loc de a mă ocupa de drept și de afaceri, m-am aruncat în fantezii literare.

Am voit să uit ceea ce mi se părea *greu de iertat*, căci vă mărturisesc că eu eram convins că niciodată nu mi se va ierta imensa greșeală de a fi crezut în iluzia irealizabilă că organul pe care-l fundam cu dvs. nu va deveni organ conservator. Și, cu literatura, am realizat întrucitva o minune, să mă consol cu ea și să trăiesc cu ea. Bineînțeles, o consolațiune reală și un trai mai mult imaginar. Abia trecuseră trei zile de la retragerea mea de la *Epoca*. Scriam la clubul regal, în bibliotecă, cea mai fantastică din cercările mele literare. Când un om foarte puternic în timpul acela vine la mine și-mi zice : *spune-mi ce vrei*.

Am fost foarte surprins, o clipă, dar i-am răspuns : „vreau să trăiesc“. „Dar cum?“ „Așa cum trăiesc acum.“ „Îți dau trei zile să te gândești.“

Aceste cuvinte din urmă m-au întristat. Și am ținut ca dupe trei zile să-i comunic răspunsul în același loc. Răspunsul meu a fost : „Am greșit o dată, n-aș vrea să greșesc așa de iute de două ori. Și apoi aștept ca și timpul să repare greșeala dintr-un moment. Oamenii trebuiesc convinși, iar nu surprinși, căci altfel sunt niște forțe negative de partid și perd și ei și partidele în loc de a câștiga.“

Am vorbit despre mine ca și cum aș fi vorbit despre un altul.

Ei, d-le Filipescu, sincer crezi că ai avut dreptul să-ți formulezi aluziunea ? Sincer ați fost când v-ați dat aerul că-mi adoptați sistemul de a judeca pentru a-l întoarce în contra mea ?

Și n-ați uitat într-adins din sistemul meu tocmai partea lui esențial morală ? Dacă inconsecința politică nu ascunde o satisfacțiune materială, sau o vanitate personală, o asemenea inconsecință poate fi criticabilă, ea însă niciodată și nicidecum nu a putut izbi în morala publică. Nu, d-le Filipescu, d-ta nu ai dreptul de a susține că sistemul meu se întoarce în contra mea. Și vei recunoaște că, cel puțin sub acest raport, ai comis o nedreptate.

Un an de la retragerea mea dintre dvs. ați preparat banchetul pentru fondarea *Epocei* ; d. Păucescu mi-a spus cu acel accent pătrunzător care-l caracteriză : „Să vini la banchet. Ești un fondator. Nu trebuie să te arăți supărat.“

Supărat propriu-zis nu eram. Ieșim din acea luptă cu o impresie de dezgust pe care niciodată n-am uitat-o și n-o voi uita.

D. Păucescu, insistând, m-a hotărât să iau parte la acel banchet.

Uitam să vă spun că, dupe ce mă retrăsesem eu, n-a trecut mult, și toate elementele neconservatoare au părăsit *Epoca*. De ce ? Nu știu ; nu puteau trăi la *Epoca*.

Anghel Demetriescu nu mai colabora. De ce ? Nu știu. Vlahuță se retrăsese. De ce ? Înțelegeți tendința ? Nu fusesem numai eu înșelat în iluzii. Am fost în bună companie.

La banchet m-am convins că chiar directorul, Gr. Păucescu, va fi eliminat. Era la locul de onoare, căci prezida banchetul, și nimeni n-a voit să stea la dreapta și la stînga lui. De ce ? Iarăși nu vreau să știu. Dar o asemenea demonstrațiune crudă m-a revoltat. Eu, musafirul, am părăsit coada mesei, și m-am dus lîngă d. Păucescu, în semn de protestare. Am făcut rău. Nu aveam nici un drept. Recunosc. Era uman ceea ce făceam, nu era nici abil, nici aristocratic. Asemenea capricii din partea mea v-au dat dreptul de a vă revolta în contra mea. Și cînd am luat și eu cuvîntul mi-ați răspuns cu o demonstrațiune destul de accentuată. Mi se pare că începusem a susține că politica cea mare a tinerilor generațiuni nu poate fi decît ridicarea populațiunei rurale. Dar m-ați primit cu murmure, cu

șoapte, cu surîsuri, și furculițele vă cădeau neconținut în farfurii...

În fața unui asemenea succes am pierdut răbdarea — iar un mare cusur al meu — și am părăsit banchetul, aruncându-vă o amenințare pe care o regret, căci unul nu poate amenința 100 fără a avea ceva de regretat.

Aci se încheie istoria participării mele la *Epoca*. Și dacă dvs. până acum nu știți nimic, d. Filipescu știa că nu mi se ceruse nimic, că nu făgăduisem politicește nimic. D-sa știa foarte bine că am greșit așa, ca un naiv, încât răul a fost pentru mine și profitul pentru alții. Nu, d-sa nu va putea susține că greșala mea mi-a atins demnitatea și conștiința. Mi-a fost însă dat ca din acea greșală de inocent să defilez pe dinaintea dvs. ca silueta unui naiv injuriată atîția ani cu așa de puțină dreptate. Atît și nimic mai mult.

Acum, d-lor, voi încheia ridicînd numai o pîrtică din cele spuse de d. ministru al instrucțiunii; d-sa v-a spus ieri, accentuînd cuvîntul, că modul meu de a judeca în morală politică este *simplist*. Poate, și nu mă supăr. Putea să spună chiar că sistemul meu este naiv, de om incult, sau de om care n-are aptitudini politice. În acest sens nimic nu mă supără.

Întrebarea e dacă un asemenea sistem, fiind simplu, este imediat și fals. Și aceasta n-a dovedit-o.

D-lor, în moralitatea politică, ca în orice sferă a moralității, nu există nimic complicat. Cine complică în morală sau se înșală, sau vrea să înșele. Complicațiune cît poftiți în drept, în medicină, în matematici; în morală, în fundamentul ei, totul este senin și simplu. Cel mai profund dintre filozofii germani, cugetătorul cel mai înzestrat cu înclinarea rasei de a aprofunda lumea, natura, cugetarea, este așa de simplu cînd este vorba de fundamentul moralei. Este un simplist. Kant reduce morală la înnăscutele categorice imperative: „Fă binele! Nu face răul!” Și toți l-au înțeles. Că a fost simplu sistemul meu, nu-l regret.

Regreți dvs. că nu l-ați răsturnat. Revolta mea de ieri a fost așa de sinceră și de dezinteresată, încît regret că nu m-am înșelat. Sunt cazuri cînd trebuie să-ți pară rău că ai dreptate.

Este simplu sistemul meu? D-ta ești simplu. Dar d-ta, d-le ministru al instrucțiunii, erai dator să știi că în morală complicatul este deja un început de imoralitate.

Pascal are dreptate cînd susține că în morală totul se poate controversa, dacă nu iei un punct de comparațiune, un punct sigur și invariabil. Așa, de exemplu, zice el, oricine e în dezordine morală poate să strige celui care e în ordine morală: tu ești în dezordine și eu sunt în ordine. Dupe cum cei dintr-o corabie care se depărtează de la port cred că nu vasul se depărtează, ci portul. Aci, însă, punctul de reazim și de verificare este portul. Iată de ce, d-le ministru, și eu am căutat un punct de reazim în ceea ce privește imoralitatea aceloră cari trec de la un partid la altul și n-am găsit decît *interesul personal*.

Nu sunteți mulțumit? Dați-mi un alt punct, un alt element sigur cu care să deosebim o inconsecință politică, onestă, de o dezertare imorală și neonestă. Dar d-ta, d-le ministru de instrucțiune publică, ce ai zis prin 1890? Vă aduceți aminte? Erați acuzat de dezertare politică, și ați ripostat aproape exact cu sistemul meu simplist. Ați răspuns că, în cestiuni de moralitate politică, atît ești dator să dovedești, că, prin schimbarea d-tale, n-ai dobîndit nici o pîrtică de putere, nici nu ți-ai satisfăcut interesele materiale.

Așa e. Aveați dreptate. Dar mă surprinde să văd că vă uitați teoria de morală politică dintr-un an în altul.

Voi încheia, d-lor, cu o sinceră protestare.

A greșit d. ministru al instrucțiunii publice ieri, cînd a afirmat că dacă îl atac pe d-sa, iar nu pe d. Lascăr Catargi, e că d. Catargi e bătrîn, pasiunea se îndreaptă contra celor tineri, cu cari vom lupta de aci înainte.

Protestez în contra acestor cuvinte.

Nu eu voi număra zilele adversarilor mei. Fac parte din acei oameni cari nu pot să se bucure de puterea ce le-o dă înțetarea din viață a adversarilor lor politici. Asemenea sentimente vile nu s-au lipit niciodată de sufletul meu. Și dacă voiți să vă spun sincer, cînd veți cădea de la putere, nu eu voi fi cel mai aspru cu dvs. Este felul meu să fiu aspru cu cei de la putere și blînd cu cei căzuți.

În orice caz, să nu credeți că dacă n-am acuzat de inconsecință politică pe d. Lascăr Catargi, cauza ar fi că i-am numărat zilele. Doresc să trăiască cît doriți și dvs. Nu este permis să tăgăduiți consecința politică a d-lui Lascăr Catargi. Poți să te plîngi, să critici și să lupti contra modului de a fi înțeles și aplicat d-sa politica conservatoare. Dar nu poți să-i

tăgăduiești statornicia. Același lucru puteați să insinuați și în ceea ce privește pe d. general Manu ; dar nici d-sale nu i-am recunoscut consecință în politică pentru că ar fi mai în vîrstă decît dvs., ferit-a Dumnezeu !

Închei prin a vă spune că aș dori să profităm din aceste scuturări reciproce și unii, și alții. Și mi-ar fi indiferent dacă moralitatea publică ar profita mai mult de la unii decît de la alții, căci suntem ajunși în așa grad de descompunere a moravurilor, încît cestiunea care planează peste luptele noastre este o cestiune de moralitate politică. Prea se duc repede și mulți dintr-un cîmp într-altul. Prea sunt indivizi iluștri cari tocimesc cu toate partidele. Prea s-au înmulțit organele democratice cari susțin partidele conservatoare. Prea e multă infecție morală în luptele noastre politice.

Vă doresc să vă opriți odată din calea pe care ați apucat, căci mijloacele cu cari vă înmulțiți susținatorii și întreținutii sunt recunoscute de toți ca imorale și revoltătoare. Am spus ceea ce aveam de spus. (Aplauze.)

INTERPELARE ADRESATĂ BĂNCII MINISTERIALE ÎN ZIUA DE 16 FEBRUARIE 1895

D-le președinte,

Văd că d. ministru al cultelor nu este aci și-mi rezerv dreptul de a vorbi cînd d-sa va fi prezinte.

D-le președinte, am cerut cuvîntul pentru ca mai întîi să adresez o întrebare d-lui președinte al consiliului și ministru de interne și, al doilea, să adresez o interpelare d-lui ministru de rezel.

Rog pe d. prim-ministru să dea atențiune la următoarea întrebare, pentru a evita o interpelare, cînd cred că se poate evita :

În comuna Vîrteju s-a ales primar Radu Grigore. Acest primar, ales contra voinței majorității sătenilor, prin mijloace de cari dvs. aveți cunoștință, s-a dat la abuzuri de tot felul și între altele și la schingiuiuri, la bătăi, la torture. Sătenii au reclamat, atît la Ministerul Justiției, cît și la ministru de interne, cerînd și intervențiunea justiției și ierarhicește și a administrațiunei.

Rog pe d. prim-ministru să ne răspundă dacă a făcut ceva în vederea acestor plîngeri drepte și dureroase.

(L. Catargi spune că în trei zile va răspunde.)

D-lor, n-am acuzat întru nimic pe d. ministru de interne cînd i-am adresat această întrebare. Am crezut că d-sa cunoaște faptele petrecute și să-l întreb numai ce are de gînd să facă cu acele plîngeri.

Dvs. spuneți că nu știți nimic, dar cum se întâmplă că numai noi, cei din opoziție, știm ce se petrece în țară, pe când dvs. nu știți nimic ?

(Președintele Consiliului, L. Catargi, făgăduiește că va răspunde).

D-le președinte, voi să adresez următoarea interpelare d-lui ministru de război :

„Interpelez pe d. ministru de război asupra modului de a se înțelege și de a se aplica regulamentul institutului medico-militar.“

(Textul interpelării se depune la birou.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR
LA 17 FEBRUARIE 1895, PRIVIND LEGEA ASUPRA
PEDEPSEI PENTRU VIOLAREA ȘI DISTRUGEREA
SEMNELOR DE DEMARCAȚIE ALE FRONTIERELOR

D-lor deputați, încep prin a declara că nu sunt cu totul contra acestei legi ; cred însă că ar fi bine să se introducă oarecare modificări.

În primul rând, mi se pare că pedepsele sunt prea grele. Adeseaori pe frontierele noastre turmele sunt păzite de minori, și se poate întâmpla ca din joc să se strice asemenea semne, mai ales că dvs. trebuie să aveți în vedere că semne bine făcute nu avem pe frontieră. Semnele noastre nu sunt îndeșt de bine făcute, ca să se recunoască că sunt anume pentru frontieră. Cred că semnele de hotare ale României ar trebui să aibă ceva de deosebit în ele, ca să atragă atenția oamenilor. De aceea, cu toate că se lasă latitudine judecătorilor în aplicarea penalităților, eu cred că pedepsele sunt prea grele. A doua observațiune. Cred că acest proiect de lege e propus de d. ministru de externe...

(Al. Lahovari. De război.)

Credeam că de d. ministru de externe.

În art. 1, d. ministru de război prevede că „acel ce strică cu intențiune piramidele, semnele, movilele etc.“

Vedeți că chiar art. întâi îmi da dreptate, când vă spuneam că toate semnele acestea de hotare nu sunt așa de bine făcute, încât oricine să vadă că e un semn care desparte țara noastră de statele vecine, căci e vorba și de movile de pământ, e vorba și de parmaci etc. În orice caz, d. ministru de război prevedea că numai acela e pasibil de penalitate care va strica semnele cu intențiune. Proiectul d-lui ministru a fost modificat de co-

mitetul delegaților asupra acestui punct. Comitetul delegaților a șters tocmai aceste cuvinte : „cu intențiune”. Și nu știu dacă s-au șters cu intențiune.

D-lor, intențiunea poate hotărî despre un delict sau poate deveni circumstanță agravantă ori atenuantă în întreaga sferă a delictelor. Judecătorul, îmi veți zice dvs., va aprecia dacă a avut sau nu intențiunea ca să strice cutare ori cutare semn. Cestiunea e că, așa cum s-a modificat legea, intențiunea sau lipsa de intențiune în asemenea delict intră în sfera circumstanțelor agravante sau atenuante, pe câtă vreme cum era redactat de d. ministru de răzbel, intențiunea era un element constitutiv al delictului ; adică, atunci când n-ar fi fost intențiune de a strica, delict nu există și pedeapsa nu are loc. Comitetul delegaților, ștergînd cuvîntul *intențiune*, a consacrat principiul că ori cu intențiune, ori fără intențiune, delictul tot există, rămînd ca judecătorul să constate dacă a fost ori nu intențiune, ca să vadă dacă va aplica o mai mică ori o mai mare pedeapsă.

Dacă dvs. ați avea în vedere că cei cari vor deveni autori de asemenea delict sunt în genere copii sau oameni simpli, păstorii dupe creștetul munților, din cari unii abia din 10 în 10 ani se coboară la orăș ; dacă aveți în vedere în același timp că semnele acestea nu sunt bine făcute și că adeseori se pot confunda cu altele, provenite din capriciul naturei sau ale omului, cred că vă veți reîntoarce la prima redacțiune a ministrului de răzbel și veți admite ca delictul să nu poată exista decît dacă a fost comis cu intențiune.

(Se citește art. 1.)

D-lor, legea este foarte scurtă, nici eu n-am de gînd să vă întretin mult asupra ei. Două-trei minute, și am isprăvit.

D-lor deputați, eu mă declar că nu m-a convins d. ministru de externe. D-sa ne spunea că, în materie de delict, intențiunea trebuie, pentru ca delict să existe. Pînă aci suntem de acord. D-sa, însă, să-mi permită să-i atrag eu atențiunea asupra unui fapt.

Cînd faci o lege specială, se poate foarte bine ca această lege specială să se abată de la unele principii din dreptul comun. Așa, de exemplu, legea silvică este o lege specială, și acolo multe din principiile de drept penal sunt săltate, desgrădinate și împletite astfel încît te pune în situațiuni de drept penal cu desăvîrșire altele decît dreptul penal pe care-l cu-

noaștem. În legea silvică — și d. ministru de externe cred că știe aceasta — nu mai este cestiune de intențiune ; te pedepsește și nu te întreabă dacă ai avut sau nu intențiune.

Acum, d-lor, dacă vă dădai acest exemplu, dacă admitem că sunt legi în cari lipsa de intențiune nu face să dispară delictul special, urmează neapărat că și în această lege se pot crea situațiuni penale excepționale, deosebite întru ceva de celelalte de drept comun.

Avem o lege excepțională. În prima ei redacțiune ați pus *intențiunea* ca element decisiv, pentru ca delict să existe. Ați modificat în comitetul delegaților proiectul și ați scos tocmai cuvintele „cu intențiune”. Așadar, legea dvs., lege specială, crează delict chiar cînd sunt comise fără *intențiune*.

Dar d. ministru de externe ne spune că, dacă s-ar pune cuvîntul „intențiune” ar urma ca Ministerului Public să-i incumbe sarcina de a dovedi intențiunea, și dacă l-a scos comitetul delegaților, a făcut-o pentru că dovedirea lipsei de intențiune să cadă în sarcina pîrîtului.

D-lor, acesta nu este un argument. Mai întîi, să mă ierte ca să spun unui jurisconsult, ca d. ministru de externe, că s-a înșelat în privința Ministerului Public. Oricum ar fi făcut un articol de lege, fie că ar vorbi, fie că n-ar vorbi de intențiune, Ministerul Public are obligațiunea de a dovedi intențiunea în toate cazurile.

În toate delictele, în toate crimele, în toată gama penală a codului penal, dovedirea intențiunii este o datorie a acuzațiunei publice.

Mai departe, d-lor, eu n-am făcut confuziune între art. 1 și art. 2.

Art. 2 se preocupă numai de semnele de hotare, așa cum s-au modificat de comitetul delegaților, și este vorba de a distruge și de a se muta semnele de fruntarii ale țării, și pentru aceasta s-au recunoscut pedepse mai mari. Și eu aș fi de părere ca pedepsele să fie mai mari, dar delictul să nu existe decît cînd va fi intențiune de a înșela pe statul nostru în favoarea statului vecin.

Cer iarăși, ca și la art.1, intențiunea.

Dar ce semne avem noi ? Și observați că legiferăm pentru țara noastră, cu obiceiurile și oamenii noștri.

Așa fiind, eu susțin, în contra afirmațiunei d-lui ministru de externe, că d-sa se înșeală cînd crede că aceste semne de

cari se vorbește în art. 2 sunt așa de excepționale ca oamenii să nu se poată înșela asupra lor.

Eu am avut ocaziune, chiar în vacanța trecută, să umblu pe hotare, să văd asemenea semne. Ei bine, aceste semne sunt niște moșoroaie cari nu diferă de cele ce se fac încă și astăzi, ca semne despărțitoare între moșii. Ei bine, cînd dvs., pentru asemenea delict, aplicați o pedeapsă de 3 ani, și cînd mai scoateți din articol și cuvintele „cu intențiune“, atunci mă iertați a vă spune că faceți o lege nedreaptă și prea aspră.

Cred dar că cuvintele „cu intențiune“ trebuiesc puse și în art. 1 și în art. 2. Cel puțin atît.

(Se admite.)

INTERPELARE ROSTITĂ ÎN CAMERA LA 23 FEBRUARIE 1895, ÎN PROBLEMA STUDENTILOR MEDICINIȘTI MILITARI, ARESTAȚI PENTRU INDISCIPLINA

D-lor deputați,

Sunt cîteva zile de cînd o parte din cetățenii capitalei au privit la următorul spectacol :

Patru tineri duși între baionete, tineri cari nu aveau deloc aerul de a fi pungași sau asasini.

Lumea s-a întrebat foarte curios : cine să fie acești tineri ? Și cu mirare a aflat că sunt studenți ai Facultății de medicină, că unul din ei este doctorand, iar că ceilalți au cîte 4 și 5 ani de studii universitare.

Erau niște interni ai spitalelor militare.

Niște studenți universitari să fie duși între baionete, să defileze pe Podul Mogoșoaiei prin fața palatului și să fie închiși la garda pieței, vă mărturisesc că asemenea fapte nu pot să ne dea o bună impresiune despre noțiunea de disciplină care văd că există la o mulțime din șefii instituțiunilor noastre militare...

(Preș. La șefi ?)

La unii din ei. Eu, d-le președinte, nu am de gînd să atac disciplina, ci am de gînd să dau partea convenită unor studenți de facultate cu cari nici într-un caz nu trebuie să se dea spectacolul de a fi duși între baionete prin mijlocul capitalei.

D-lor, mirarea mea a fost și mai mare cînd, cercetînd cazul, m-am convins că acești studenți ai Facultății de medicină au fost osîndiți, căci nu mai este o pedeapsă disciplinară, la 60 de zile de garda pieței.

Și am cercetat mai departe, socotind că internii aceștia ai spitalului militar au putut comite verio neglijență de acelea cari să pună în pericol viața veriunii soldat, deoarece nu-mi puteam explica o severitate așa de mare pentru alte motive.

Dar mare mi-a fost mirarea când mi s-a spus că elevii astfel pedepsiți au lipsit, o dată sau de două ori, de la conferințele d-lui dr. colonel Demosthene !

Ei bine, d-lor, nu vi se pare dvs. o disproporțiune evidentă între greșală și pedeapsă ? Au lipsit niște doctoranzi la un curs și li se dă o pedeapsă de 60 de zile arest garda pieței ? Pentru ofițeri, pare-mi-se că este o pedeapsă care poate atrage dupe sine reformarea...

(C. Poenaru, ministru de rezbel, spune că asta e floare la ureche.)

Nu mă voi pune pe terenul că studenții n-au comis nici o greșală ; eu admit că ei, neducându-se la cursul colonelului Demosthene, au greșit. Dar vă întreb : dacă unui doctorand în medicină, lipsind de la conferința unui profesor, îi aplică *floarea la ureche* de 60 zile arest garda pieței și-l face să defileze între baionete pe stradele capitalei, vă întreb dacă pedeapsa se potrivește cu vina.

Voiți, d-le ministru, să scoateți din internii militari medici cari să iubească armata și disciplina, și de la început dvs. le altoiți în suflet ura contra armatei și a disciplinei. (Aplauze.)

Dar să vedem, cine sunt acești interni militari ? Ce sunt acești studenți plătiți de stat ca să învețe ? Pentru ce învață ? Și ce scop se urmărește cu acești interni ?

D-lor, știți cum am făcut rezbelul. L-am făcut cu jertfe mari și scumpe ; cu mult sânge și cu multe lacrimi ; l-am făcut cu vitejie, cu glorie, și am dobândit independența ; am cucerit-o, nu mi s-a dăruit. Și aci toți suntem de acord. Și vă aduceți aminte de câte am suferit. Poate în primul rînd am suferit de lipsă de medici militari, de medici experimentați în chirurgia militară, unde se cere iuteală, sânge rece și anume metode potrivite cu cîmpul de rezbel, unde ai să operezi și să îngrijești sute și mii de răniți. Doctorii civili și-au făcut datoria pentru patrie, pentru a umplea multe goluri ; și nu am uitat și nu vom uita dragostea cu care femeile noastre în genere au lucrat pentru alinarea durerilor celor de pe cîmpul de rezbel.

Dupe rezbel, guvernul național-liberal s-a gândit la organizarea și la sporirea armatei ; dar s-a gândit și la crearea unui cadru de medici militari. Făcuse experiența focului.

Astăzi, înainte de orice rezbel, se consultă diplomatul, strategul, administratorul și general doctor.

Guvernul național-liberal în 1884 s-a gândit să înființeze o instituție medico-militară. Institutul acesta a fost alipit la spitalul militar central. Condițiunile cu cari erau priițiți internii se reduceau la următoarele : statul le da 120 lei pe lună, mi se pare, și îmbrăcăminte. Le mai da : locuință, luminat, încălzit, iar ei se angagiau ca, dupe ce vor termina medicina, să servească 6 ani în armată. Înțelegeți bine că nimeni nu se poate angagia pe viață. Dar guvernării de atunci și-au zis în înțelepciunea lor : un doctor, servind 6 ani, o să înainteze, o să se specializeze, o să prindă dragoste de armată și se va devota ei pentru toată viața.

Institutul a funcționat de la 1884 pînă la 1888. Patru ani a plătit statul la peste 40 de interni. Încă 2—3 ani, și armata ar fi dobândit peste 40 de medici militari.

La 1888, sub regimul dvs., un student a lipsit de la o conferință, și, drept pedeapsă, i s-a aplicat o *floare la ureche* ! A fost trimis în Dobrogea.

O asemenea „floare la ureche” a pus în mișcare simțul de colegialitate și de solidaritate al celorlalți colegi. Actele de nedreptate revoltă și unesc pe cei cari se revolt. Vorbesc de revolta morală. Cestiune de solidaritate. Să nu ne ridicăm contra acestei solidarități, căci este baza oricărei armate. Un corp de ofițeri poate greși, dar greșeala cea mai mare este lipsa de solidaritate.

Studenții au protestat contra nedreptății ce se comitea în contra unui coleg ; nemulțumirea a crescut, și guvernul de atunci s-a crezut dator să desființeze institutul medico-militar. Era, dacă nu mă înșel, la Ministerul de Rezbel d. general Manu.

Nu acuz, constat.

Statul a pierdut întreținerea pe 4 ani a peste 40 de studenți, și armata tot atîția medici.

În locul institutului medico-militar, guvernul de atunci s-a mulțumit cu un contract între acei studenți, cari vor voi să servească 6 ani în armată și atît !

O nouă încercare de a se reînființa institutul s-a făcut în 1890, dar nu a izbutit.

În sfârșit, în 1892, fiind ministru de răzbel d. Iacob Lahovari, s-a reînființat printr-o lege specială acest institut absolut necesar armatei.

Să vedem care este înțelesul și scopul legii votată de dvs. Să citim art. 10 din lege : „Studentii în medicină de la facultățile din București și Iași, români sau naturalizați români, pot fi priițiți *interni ai Ministerului de Răzbel*“... Până aci legea este clară. Studentii aceștia nu sunt și nu trebuie să fie *soldați, ci interni, ci bursieri* ai ministerului...

(*Poenaru*. Citiți mai departe.)

Voi citi, d-le general. Nu pot suferi metoda de a citi doar o parte din ceea ce ar trebui să citești întreg. Osîndesc acest sistem așa de plăcut băncii ministeriale. Dar mai departe, d-le ministru, crezi că veți găsi absurditatea legală care să declare pe studenții aceștia soldați ? „Institutul medico-militar este supus *regimului militar*, și un regulament special va determina condițiunile de admitere și toate dispozițiunile privitoare la mersul regulat al institutului.“

D-le ministru, este adevărat că scopul institutului este de a scoate medici cari să se asimileze cu ofițerii. Este adevărat că se vorbește în lege de „regimul militar“. Dar nu veți putea susține că urmează a se aplica internilor spitalului militar regulamentele și școala soldatului. Ar fi ilegal și exasperant.

Dar să vedem cum înțelege acest articol chiar autorul legii, d. general Lahovari.

Iată la ce se reduce acest art.10 : „Precum aveți interni la spitalele civile, zice predecesorul dvs., cari fac serviciul de ajutor de medic, dați-mi și mie voie să am și eu interni militari la spitalul militar din București și la cel din Iași, în limitele posibilului...“

Asemănarea firească între internii de la spitalele civile și de la spitalele militare o face autorul legii, d. general Lahovari. Și mai departe d-sa constată obligațiunea statului de a-i întreține și de a le servi o leafă mensuală, precum și obligațiunea lor de a servi 6 ani ca medici militari, dupe ce vor obține doctoratul.

Intrucât privește disciplina propriu-zisă, fostul ministru de răzbel voiește ca acești interni să fie puși sub autoritatea Ministerului de Răzbel, fiind bursieri ai acestui minister.

„Dar nu pot să mă însărcinez a face internate militare, alipite pe lângă spitalele civile, căci acestea nu sunt sub autoritatea mea.“

Cu alte cuvinte, ministrul de răzbel atît spune : că voiește să aibă sub autoritatea sa internatul militar.

Dacă dvs., d-le ministru, ați fi făcut o lege în care ați fi zis : „internii de la spitalele militare sunt soldați, și ca soldați ei vor fi tratați pînă cînd vor termina doctoratul“, vă asigur că nu ați fi avut nici un intern, absolut nici unul. Credeți că pentru 120 lei un bacalaureat ar priimi să fie șase-șapte ani de zile soldat ? Sunt sigur că nu credeți...

(*Preș.* Nu e soldat, servește 6 ani ca medic.)

Eu sunt de opiniunea dvs., d-le președinte ; dar să vedem dacă și dvs. veți fi pînă la isprăvit de opiniunea mea...

Eu voiesc ca de la început să văd dacă este verio protestare din partea majorității sau din partea d-lui ministru de răzbel. Și aș vrea să știu dacă ați înțeles din declarațiunile d-lui general Lahovari că veți face soldați în timp de șase-șapte ani din acești interni. Da, d-le ministru ?

(*General C. Poenaru*. Voi răspunde.)

Nu voiesc să profit de nimic. Credeam însă că puteți declara de la început că internii nu sunt soldați. Din ceea ce v-am citit, cine ar îndrăzni să susțină așa ceva ar susține o enormitate.

Dupe ce s-a votat legea, urma să se facă regulamentul. Legea se promulgă la 29 mai 1892, și peste o lună regulamentul se prezintă m.-s. regelui. Acest regulament este decretat din Castelul Peleş, la 29 iunie 1892.

Înainte de lege, în școală se găseau o serie de studenți luați cu contract, cari, natural, se interesau de cum avea să fie legea. Ei au înțeles că, conform legii, vor fi interni, iar nu soldați.

Studentii interni asistară la discuțiunea legii, o citiră și nu ziseră nimic, căci nu aveau ce zice. Cînd însă luară cunoștință de regulament, începură a se îngriji și a protesta. În art. 50 din regulament ei constatară că spiritul legii este falsificat, căci citiră următoarele : „regimul militar cere ca orice superior să păzească în interni supunerea cea mai desăvîrșită, ca toate ordinele să fie executate cu punctualitate și fără împotrivire și murmur“... Cu un asemenea regulament deveneau ei soldați sub arme, așa încît chiar în fața unei nedreptăți stri-

gătoare trebuiau să-și încline capul fără murmur, fără protestare ? Și când mai citiră în art. 51 că „se poate depărta internul culpabil de o infracțiune gravă la disciplină“, și că internul... „va fi trimes, dupe caz, la un corp de trupă ca soldat pentru a-și face termenul de serviciu activ...“, când s-au convins că pot fi dați afară și trimiși la corp pentru trei sau cinci ani, s-au hotărât să protesteze la timp. Și au protestat mai întâi la director și apoi la minister.

Drept rezultat s-au ales cu câteva zile de închisoare. Când și-au terminat pedeapsa și s-au întors la internat, directorul, de altfel un om foarte bun și înțelept, a căutat să liniștească spiritele, asigurându-i că regulamentul acela nu va fi aplicat în toată severitatea lui prea militărească. O dată internii potoliți, a fost chemat un preot, pentru ca în fața lui internii să depună jurământul că vor respecta legile și regulamentele. Li s-a citit jurământul, și când li s-a spus să zică „jur“, ei au plecat capul în jos și au tăcut.

Li s-a cerut însă iscălitura și au iscălit. Au iscălit de nevoie, contra conștiinței lor.

Dar, oricum s-ar fi petrecut lucrurile, credeți că un regulament poate călca legea specială și toate legile țării ? Nu se poate. Apoi, dupe acest regulament, internii, deși bacalaureați și studenți universitari, *sunt soldați șase-șapte ani*, până obțin titlul de doctor. Este posibil ? Soldați în internat, ca în cazarmă și când îi dați afară, soldați la regiment cel puțin trei ani ? Este posibil ? Nu vedeți că legea este schimbată de regulament ?...

(I. Dimitriu. Dragă Barbule, legea fixează numai principiul.)

Aș vrea să mă iubești la vot...

Credința mea e că prin regulament legile nu se pot schimba, că prin regulamente nu poți face pe un tânăr bacalaureat să servească mai mult de un an ca soldat, chiar dacă ai izbutit să iei un consimțământ, adeseori de la un minor. Chiar regulamentul acesta prevede cazul când tânărul e minor și se prezintă cu părinții ori cu tutorii. Dar oare părinții și tutorii pot să răpească copiii un drept pe care-l au de la lege ? Nu, fără îndoială.

Dar cestiunea nu e încă aceasta, căci internii spitalului militar nu au de gând să-și calce contractul...

(G.Manu. Nici minorii ?)

Noi, când suntem pe băncile acestea, trebuie să ne gândim la toate cazurile, să prevedem toate dificultățile și să pipăim problemele grele cu toată delicatețea cuvenită.

Cestiunea e aci : dvs. voiți să preparați pe viitorii medici militari bazați pe spiritul legii sau învrăjbiți în litera unui regulament absurd și ilegal ?

Să nu credeți însă că sunt contra ordinei și a unei discipline raționale. Admit că internii spitalelor militare să urmeze cu asiduitate cursurile universitare, că, dacă vor voi să se ducă seara la verio reprezentatie, să-și ceară voie ; admit ca să-și respecte pe profesori și pe toți superiorii, să-și asiste cu exactitate pe medici în vizitele lor ; admit ca să urmeze conferințele practice de medicină militară de la institut, dar să fie practice și să nu se predeze la facultate.

Dar practice sunt conferințele de la institut ? Dupe câte știu, sunt absolut teoretice. Dar toate aceste conferințe nu se aud și la facultate ? Nu. Dovadă despre aceasta este că d. dr. general Petrescu și-a dat demisia din conferențiar de igienă, crezând că nu trebuie să ia de la stat 30 lei pentru o conferință, când aceeași conferință se face și la facultate.

Nu cred să fie un alt motiv care să fi determinat pe d. dr. Petrescu, afară numai dacă nu va fi și d-sa revoltat de modul de a se aplica „florile la ureche“ internilor militari. Nu afirm lucrul acesta, d-lor, fiindcă nu-l știu.

Dar cum ați rînduit conferințele de la institut ? V-ați preocupat de câte au internii de făcut, de audiat și de învățat ? Nu. Ați procedat militărește și ați fost prea milităroși. Ați trîntit în toate serile săptămîinei cite o conferință. În toate serile.

La Facultatea de medicină, de unde nu pot și nu trebuie să lipsească, au, însă, următoarele cursuri și clinice : lunea, miercurea și vinerea pînă la 11 și jumătate ; lunea, miercurea și vinerea pînă la 4 dupe-amiază. Marțea, joia și sîmbăta pînă la 11 și jumătate ; marțea, joia și sîmbăta, pînă la 6.

Ei, nu vedeți că ei au clinici și cursuri în toate zilele, și că, prin urmare, prea împovărătoare devin conferințele în toate serile ?

Nu vi se pare, chiar și dvs., cari ați învățat știința militară, că un astfel de program nu este conform cu facultățile noastre intelectuale ?

Apoi medicina nu e un studiu cu care cineva se poate juca. Medicina nu e ca dreptul. Un examen de drept poate să-l

treacă cineva în trei luni. Pentru un examen de medicină trebuie să înveți !

Sunt peste 20 de catedre la Facultatea de medicină. S-au rînduit dar conferințele institutului medical, fără a se ține verio socoteală de programul Facultății de medicină și fără a se ține seamă de vîrsta studenților cari, minori sau nu, sunt la o vîrstă critică, prin care ați trecut cu toții.

Sper, fără a insista, că ați înțeles cît de posibile și de explicabile sunt unele absențe ale internilor de la verio conferință. Asemenea greșeli trebuiesc înțelese și reduse la porțiunile cuvenite.

Și, dar, măsurile disciplinare trebuiesc să fie proporționale cu vina, avîndu-se în vedere o mulțime de circumstanțe atenuante.

Acești studenți trebuie să se ducă la facultate în fiecare zi, în toate serile la conferințele dvs. și să asiste la spitalele militare. Faceți din ei studenți la facultate, asistenți la conferințe, infirmieri și interni. E prea mult.

În asemenea condițiuni, greșeala din partea internilor poate fi adeseori involuntară.

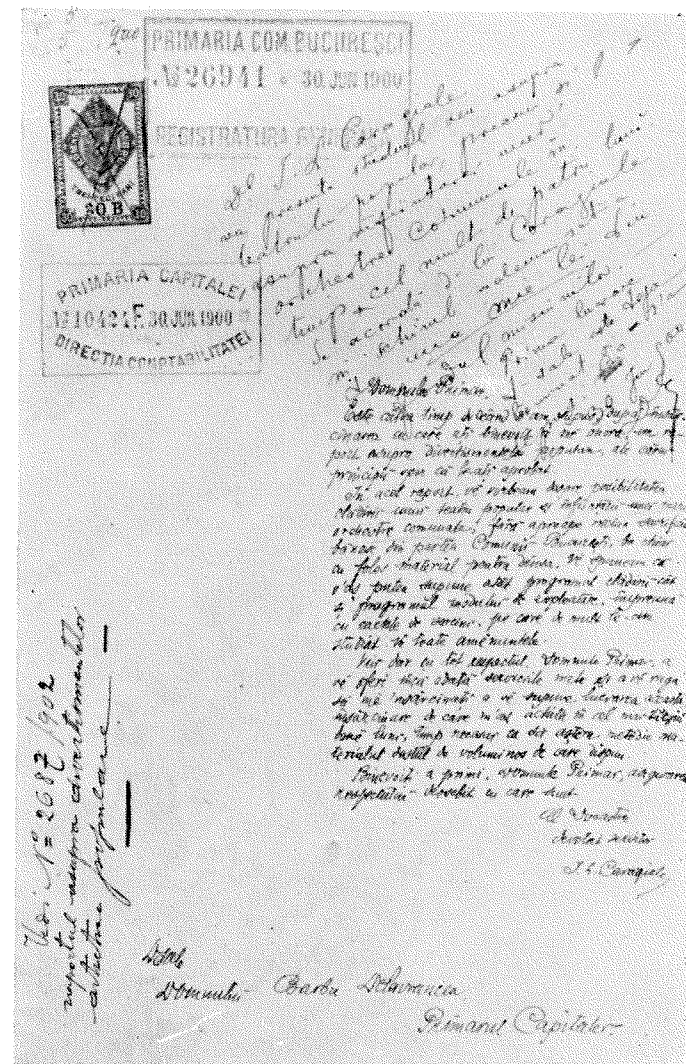
Și ce s-a întîmplat în cazul de care ne ocupăm ? Patru studenți au lipsit de la o conferință a d-lui dr. Demosthene. Acești interni sunt : Drăghicescu, Constantinescu, Cîmpeanu și Christescu.

Trei sunt în anul al IV-lea și unul e la examenul al II-lea de doctorat.

Pentru această greșeală au fost pedepsiți cu 60 de zile la garda pieței ; și pentru că studenții nu se găseau la institut, atunci cînd li s-a aplicat această pedeapsă, ordin s-a dat militărește, recunosc, foarte militărește, pentru ca poliția să-i vîneze și să-i aducă ca în timpurile străvechi. Și au fost aduși între baionete la garda pieței.

Cari dintre dvs. ar pleca chiar acum la garda pieței s-ar convinge de starea în care sunt acești studenți universitari și doctoranzi cari mai au să facă de aci înainte încă 50 zile de garda pieței.

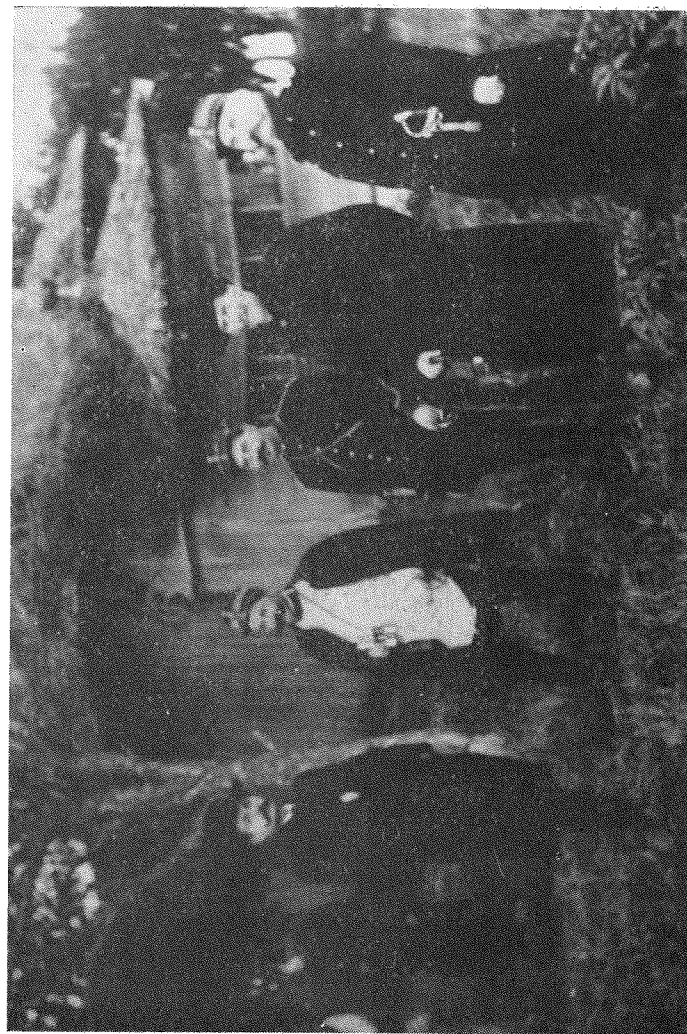
Ei bine, d-le ministru, sunteți hotărît să mergeți pe această cale ? Sunteți hotărît să aplicați un regulament ilegal în toată rigoarea lui, ca și cum, în loc de studenți universitari și interni, ați avea niște soldați sub arme ?

Facsimilul cererii lui Caragiale și al rezoluției primarului Delavrancea, care-i acordă 1 000 lei în 1900, aconto pentru studiul ce va elabora despre posibilitățile de înființare și funcționare a teatrului popular și a orchestrei comunale

Delavrancea în epoca primariatului — 1899—1902

În 1901, la Țîbana, jud. Iași, în timpul manevrelor, cu Eduard Ghica și ofițerii

Caricatura lui Delavrancea în ziarele adversarilor politici

Dacă veți răspunde afirmativ și categoric, atunci vă voi întreba : de ce-l aplicați prea militărește uneori și de ce alteori treceți peste dispozițiunile lui cele mai esențiale ?

Să vă dau un exemplu.

S-au creat conferințele medico-militare. Dar pentru cine ? Art.21 al regulamentului spune lămurit că pentru acei interni cari au trecut primul examen de doctorat.

Cu toate acestea, trei din cei pedepsiți că nu au asistat la o conferință n-au depus încă primul examen de doctorat. Ați călcat regulamentul când le-ați impus și lor conferințele. Și ați călcat regulamentul când i-ați pedepsit, pentru că n-au făcut ceea ce nu erau obligați să facă.

Dar știți de ce ați impus și acestor trei din patru conferințele prin călcare de regulament ? Pentru că ar fi fost foarte greu să motivați conferințele cari costă mult pe stat, pentru un singur intern, căci numai unul aveți care ar intra în pre-viziunile art.21.

Ceva mai grav, d-le ministru. Predecesorul dvs. a modificat mai multe din aceste articole, supunând aceste modificări aprobării m.-s. regelui. Mi se spune, și dvs. sunteți în măsură de a afla adevărul, că art.21 a ieșit modificat într-o ediție tipografică, fără ca modificarea să fi fost investită de iscălitura m.-s. regelui.

Vă rog să cercetați căci cazul este de o gravitate excepțională.

Pe lângă severitatea inexplicabilă, s-au pus în acest regulament o mulțime de condițiuni de admisibilitate, de capacitate. Să vedem ce a mai rămas din aceste condițiuni. Când studenții Facultății de medicină au luat cunoștință de pedepsele grave, imposibile, ce s-au prevăzut în regulament, nici unul n-a mai voit să se prezinte la concurs. Atunci, predecesorul dvs., pentru a avea interni la spitalul militar, a vroit să dea dovezi studenților că regulamentul este o formă, și pentru aceasta l-a modificat în toate articolele privitoare la capacitate.

Dupe cât văd, dvs. țineți mai mult la disciplină decât la capacitate. Din cauza severității disciplinare n-ați avut concurenți și ați căutat să momiți pe studenți, înlăturând din regulament toate articolele privitoare la probele concursului, la note etc., etc. Și aceste modificări au fost prezentate spre aprobare m.-s. regelui. Apoi, dacă ați alergat la momeli, pentru

a avea interni la spitalul militar, vă rog să fiți mai dibaci și să aplicați regulamentul așa încât disciplina dvs. să nu producă revolte regretabile.

D-le ministru, cestiunea disciplinei este o cestiune care are aerul de a fi foarte simplă, și cu toate acestea este una din cele mai grele cestiuni morale. Disciplina astăzi nu se mai confundă cu barbaria, cu sălbăticia. A fost un timp când aceste noțiuni — brutalitatea și disciplina — erau ca cele două fețe ale aceleiași medalii. A fost un timp când disciplina era mîna forte, era vergeaua când se reducea la „continuo virga est super eos”.

Și dvs., cari v-ați făcut educațiunea în Germania, știți că pînă în secolul XVII, în unele școli, în loc de *Tatăl nostru* era o rugăciune disciplinară în forma și coprinsul următor: „O tu, iubita mea vergea, fă-mă bun, fă-mă bun și înțelept, căci numai tu, vergea dragută, mă vei scăpa din mîna călăului”. Vergeaua era sfîntul cel mare.

Dar lumea s-a schimbat. Și să nu uităm că vorbim aci despre o școală superioară, de niște oameni culți, de o studențime pe care nu trebuie nici să o lingușești, nici să o demoralizezi, dar nici să o revolți prin brutalitate.

Ei bine, nu puteți dvs. să aplicați unor studenți universitari disciplina în sensul „sfîntă vargă, fă-mă înțelept și bun!” Și nu puteți ca să le aplicați 60 de zile de garda pieței „floarea la ureche”! Mă grăbesc de a crede că acele cuvinte au fost o scăpare de cuvînt din partea d-lui ministru, și nu voiesc să trag din ele nici o consecință.

N-a existat în lume un¹ spirit mai disciplinat, în viața lui, ca marele reformator Luther. Dar știți cu ce a debutat? Cu revoluțiunea. Dar știți de ce a fost mai întîi un revoltat? Reduc cei mai mulți revoluția la doctrine religioase. Eu cred că disciplina imposibilă a bisericii catolice, eu cred că disciplina în genere, monstruos înțeleasă în acele timpuri, a făcut din Luther un revoltat și un reformator. Într-o zi, ca disciplină, de 16 ori s-a bătut la spete fără nimic pe el. Spiritul de revoluțiune în contra disciplinei a tresărit în el încă de la 11 ani. D-lor, disciplina în sensul sălbatic și injust produce de timpuriu și pentru totdeauna ură în contra regulamentelor și legilor. Cu o severitate necumpătată și necalculată scoti un om

¹ În textul de bază: *acest*.

dezordonat, căci dezordinea și viclenia perversă sunt roadele sălbăticiiei. (*Aplauze*.)

Disciplina se bazează pe înțelesul profund al legilor, al regulamentelor și al oamenilor. Cine face disciplină, aplicînd orbește regulamentele și legile este un temperament sanguinar, un om crud, care dorește disciplină și produce revoltă. Am spus un adevăr și pentru armată și pentru civili și pentru preoțime și pentru școală. Aduceți-vă aminte ce efecte urticioase producea în sufletul dvs. pedepsele pe cari unii profesori nu știau a le proporționa cu greșelile. Eu nu sunt un om puțin respectuos față cu legile țării. Am un respect înnăscut de orice lege. Dar când voi vedea că se falsifică legea pentru a fi izbit pe nedrept, vă declar că voi trece peste acela care o aplică astfel. Nu pot și nu trebuie să ascult de un om decît când el aplică legea corect și omenește.

De cîte ori, în numele disciplinei, nu se comit adevărate crime.

Nu ți-a făcut bine cizmele. Întinde-l jos și trage-i!... Aceasta este oribil oriunde s-ar petrece! (*Aplauze*.)

Un student universitar, intern, obosit de lucru, lipsește la o conferință... 60 de zile garda pieței! Ei, dați-mi voie să vă spun că prin astfel de disciplină veți face niște revoluționari îmbrăcați în uniformă! (*Aplauze*.)

(*D. Orbescu*. Terminați, ne-ați ostenit.)

D-le Orbescu, când vei vorbi d-ta, te voi asculta trei zile. Începi, d-le Orbescu, și termină când îți voi zice eu. D-ta nu te-ai hotărît să sfîrșești odată cu tăcerea?

Eu n-am venit aci să iau 25 de lei tăcînd neconținut, ci am venit să lucrez. Să faceți bunătate când vorbesc de disciplină, să nu-mi dați exemplu de nedisciplină.

Nu trebuie să abuzeze nimeni, este adevărat, nici de majoritate, nici de minoritate, dar nici de vîrstă. Cui nu-i place să mă asculte să iasă afară...

(*D. Orbescu*. Vreți să ne dați afară?)

Îmi pare rău că nu este aci d. Lahovari. V-a mai dat o dată afară... și ați ieșit! (*Ilaritate, aplauze*.)

Și fiindcă m-a întrerupt d. Orbescu, mi-am adus aminte de un exemplu de disciplină rău și barbar înțeleasă.

Un abate se plîngea de elevii săi unui sfînt, mi se pare sfîntului Anselm.

„Nu știu ce să mă fac. Toată ziua îi bat, și ei tot mai răi se fac.”

„Dar ce ajung, întrebă sfântul, când se fac mari, dupe atâtea bătaii?”

„Niște abruțiți.”

Ei, nici aceasta nu vă interesează, d-le Orbescu?...

Vedeți, d-lor, disciplina în sensul sălbatic e contra naturei omenești. Timpurile moderne cer o altfel de disciplină. Patru studenți sunt toți la garda pieței...

(C. Poenaru. Trei — unul a fugit.)

Da, îmi aduc aminte că am citit într-un ziar că pe cel de al patrulea l-ați declarat dezertor. Cred însă că veți reveni asupra acestei declarațiuni, care ar atrage dupe sine consecințe funeste pentru un tânăr care nu este soldat. (Zgomot.)

Cum, nu există disciplină, d-le general? Apoi bine, mă faceți să mă gândesc la o armată... nu voi să provoc rezbel între România și o altă putere străină.

Știți, însă, care țară din Europa are mai mulți generali și mareșali, acolo e și cea mai slabă disciplină. Dar nici acolo proporția între numărul șefilor și al soldaților nu este ca la Institutul medico-militar: 6 conferențieri și 4 auditori... și nu este disciplină? Se vede să regulamentul dvs. este absurd, și șefii institutului au nevoie de ceva mai puțin temperament și de ceva mai mult tact și mai multă răbdare.

Cred că 6 profesori pot cunoaște bine pe patru elevi; și știți dvs. că a cunoaște trupa este cea mai mare virtute pentru un șef. Va avea totdeauna disciplină. Sunt oameni cari disciplinează din ochi; sunt oameni cari disciplinează prin atitudine; sunt oameni cari disciplinează prin cuvânt bun, nu familiar, nu, dar bun și drept...

(G. Manu. Aceasta e conferință pedagogică.)

Conferința aceasta tinde la îmblinzirea unor pedepse; conferința aceasta poate să fie utilă...

(G. Manu. N-o mai faceți. O cunoaștem.)

Poate să fie cineva care nu o știe. Nu credeam să fiți toți pedagogi...

(G. Manu. Oarecari pedepse, o știu.)

Sunt atâtea pedepse!

(G. Manu. Relativ la soldați, negreșit.)

Dar, d-le general, eu nu vorbesc de armată, ci de studenții universitari interni la spitalul militar.

Voi încheia.

D-le ministru de rezbel și d-lor deputați, dacă veți considera că după lege internii militari nu sunt și nu pot fi soldați, că scopul pe care-l urmăriți este de a scoate din ei buni medici, cari să vă servească în armată, 6 ani — că de dorit ar fi să iubească armata și să se devoteze ei toată viața — dacă veți considera că acești studenți nu sunt deprinși cu un sever regim militar, dacă veți considera că sunt oameni din cari cultura a făcut niște ființe mai delicate, mai susceptibile, dacă veți considera că îi recrutați tocmai de la acea facultate care pretutindeni în lume a produs temperamentele cele mai vii și cele mai hotărâte atunci când au fost disperate, dacă veți cumpăni toate acestea, cred, sper că veți ridica pedeapsa exagerată ce s-a aplicat studenților, sau cel puțin o veți micșora.

Dacă, din contră, veți stăruie într-o cale greșită, veți ajunge să aveți 40 de soldați la mai mulți, dar armata va perde 40 de doctori tineri și buni.

Prețuiți ce este mai bine.

Și dvs., d-le ministru, ca șef, ca cel mai mare, faceți uz de blîndețe și de tact și veți avea ordine și disciplină în mijlocul studenților universitari și interni ai spitalelor militare.

Nu cred că veți preferi revolta din cauza unui regulament greșit și ilegal; nu cred că veți preferi să distrugeți din nou o instituție bună din cauza unui rău amor propriu și a unui greșit mod de a concepe disciplină. Am zis.

Dar bine, d-lor, eu înțeleg cestiunea personală și altfel decât în mod agresiv. De ce mă forțați să fiu agresiv cu d. ministru de rezbel? Cum, d-lor, voiți să tac și să nu mă explic asupra unui punct delicat? Eu nici știam că al patrulea student este dat dezertor. Vă aduceți aminte că eu spuneam d-lui ministru: „Patru studenți sunt închiși la garda pieței”. D-sa m-a întrerupt și mi-a spus că unul este dezertor. Atunci am explicat: „Cred, d-le ministru, că nu veți avea cruzimea de a nenoroci pe un tânăr care nu are altă vină decât aceea de a se fi speriat de enorma pedeapsă ce i s-a aplicat fără nici o considerațiune serioasă și explicabilă”.

Aceste cuvinte ale mele au fost priimate cu șapte semnificative de pe banca ministerială. D. ministru de justiție a căutat să arunce asupra acestui student o acuzațiune gravă și neîntemeiată, dînd griji ce eu îi port un înțeles cu desăvîrșire

fals. D-sa a lăsat să se înțeleagă că acest student mi-a dat detaliile interpelării. Înțelegeți, dar, că nu pot să tac, căci nu voiesc să fac rău nimenui, fără vina lui și fără voia mea. Mă forțați să vorbesc. Mă forțați să mă explic. Nu acest tînăr m-a pus în curent cu ceea ce s-a petrecut în Institutul medicomilitar, ci mai mulți studenți de la Medicină, colegi universitari ai celor osîndiți la garda pieței. Nu pot răbda ca eu să nenorocesc pe un tînăr fără să vreau și fără ca el să fie vinovat. Nu vreau ca să mă prezentați în fatalitate pentru un om pe care nici nu-l cunosc. Iacă de ce țineam să vă dau această explicațiune. (Înteruperi.)

(Vicepreș. Vă rog să vorbiți în cestiune personală.)

Eu mă mir de dvs., conservator mai tînăr...

(Vicepreș. Aci nu e vorba de conservator, ci de regulament și de bună-creștere.)

De bună-creștere ? Explicați-vă : ce v-a provocat a spune asemenea cuvinte ?

(Vicepreș. Ați cerut cuvîntul în cestiune personală, și redeschideți întreaga cestiune.)

Atunci să-mi dați voie să vă spun că un alt d. vicepreședinte, d. Arion, a prezidat la o cestiune personală care mi-era mie adresată. Oratorul, d. Cuza, a vorbit mai bine de o oră. Și, deși cel care prezida a declarat oratorului că este cu desăvîrșire afară din cestiune, totuși i-a lăsat absolută libertate de a vorbi. Ei, crezi d-ta că d. Arion a fost rău-crescut cînd a tolerat o astfel de cestiune personală ?

Atrag atențiunea d-lui ministru de rezbel că deși legea zice că sunt supuși regimului militar, aceasta nu va să zică că interzic sunt militari.

Așa, sub regimul militar sunt toți funcționarii civili din Ministerul de Rezbel ; sub regimul militar sunt toți uvrierii de la pirotehnie ; sub regimul militar sunt toți croitorii cari lucrează pentru armată. Toți aceștia sunt sub regimul militar, dar nu veți putea susține că sunt soldați sub arme.

Dar dacă dvs. pedepsiți cu 60 zile pe acești tineri nemilitari, vă întreb : vă atingeți scopul care-l urmăriți ? Ce scop urmăriți ? Să scoateți medici buni, căci nu cred că voiți să scoateți numai niște asimilați cu trese pe tunică. Ei bine, știți dvs. ce efecte produc aceste pedepse ? Ei vor fi lăsați repetenți, conform regulamentului Facultății de medicină. Dvs. nu voiți să vă spun aceasta, și cereți închiderea discuțiunei ?

Regulamentul este aplicat într-un spirit foarte sever și dați 60 zile închisoare. Profesorii Facultății de medicină, conform regulamentului lor, lasă repetenți pe cei cari au mai mult de 6 absențe, fără a fi motivate pentru cauză de boală bine constatată. Acestor repetenți dvs. le aplicați din nou regulamentul institutului și-i dați afară fiindcă au rămas repetenți. Iacă adevărul, iacă consecințele unei severități necum-pănite, iacă unde ajungeți. Dvs. faceți pe interni să rămînă repetenți și tot dvs. îi veți da afară fiindcă au rămas repetenți. Înțelegeți absurdul revoltător al acestei conduite ?... Și închi-deți discuția ? Gîndiți-vă bine, gîndiți-vă mai bine.

Atît mai aveam de spus. Cred că v-ați convins că nimic nu îndreptățește pe d. vicepreședinte ca să se poarte cu mine așa cum nu trebuia, așa cum s-a purtat.

INTERPELARE ADRESATĂ PRIMULUI-MINISTRU ÎN CAMERĂ LA 11 MARTIE 1895

D-lor deputați, pentru a evita o interpelare, mă mărginesc să adresez d-lui prim-ministru o întrebare, așteptînd răspunsul pe care d-sa va găsi cu cale să-l dea la această întrebare.

În septembrie, anul trecut, au fost alegeri generale comunale; o asemenea alegere a avut loc și în comuna rurală Poiana, plasa Cîmpului, județul Dolj.

Membrii consiliului comunal au fost aleși cu o imensă majoritate; dar această alegere, așa cum a ieșit, nu a plăcut unora dintre puternicii aceluia județ, din care cauză s-a căutat a face să fie sfărîmată de către delegațiunea județeană. Părerile delegațiunii au fost împărțite, cu toate acestea, prefectul județului a infirmat această alegere; atunci ei au făcut recurs la d. prim-ministru și ministru de interne și și-au spus drepturile lor d-sale.

D. prim-ministru, văzîndu-se pus între o plîngere dreaptă a acestora și între o hotărîre luată de oameni influenți din partea locului, a voit să vadă de ce parte este dreptatea, și în acest scop a numit o anchetă; ancheta a fost făcută de subprefectul plăsei Cîmpului.

Pînă aci n-am nimic de zis, căci d. prim-ministru s-a adresat la unul din organele administrative în care avea încredere, la subprefectul acelei plăși.

Subprefectul plăsei Cîmpului, d. Baicoianu, făcînd această anchetă, a întrebât pe locuitori cum s-a petrecut alegerea, și concluziunea anchetei d-sale este că alegerea era bine făcută, dreaptă, legală. Convins de aceasta, subprefectul și-a

făcut raportul, în care spunea d-lui prim-ministru că este de părere să se confirme această alegere.

Dupe ce a dat un astfel de rezultat, prima anchetă, subprefectul Baicoianu, cumnat — dacă nu mă înșel — cu d. Boldescu, a fost transferat la această plasă. Dar este ceva mai mult.

(*L. Catargi.* Faceți interpelare! De unde să știu eu toate?)
Am să închei îndată, și veți vedea că nu e loc de interpelare.

(*Preș. Dv.* vă dezvoltăți o interpelare.)

Cred că pînă acum nu am spus nimic care să semene cu o dezvoltare de interpelare; chiar de veți lua de model pe Tacit, nu ați putea zice că nu am fost concis. Rog pe d. ministru să aștepte concluziunea întrebărilor mele.

S-a ordonat o a doua anchetă care a fost dirijată de poștonicul subprefecturii, care și acesta conchide că alegerea este bună, cu toate stăruințele mari ce s-au pus pe lîngă dînsul ca să nu facă o asemenea declarațiune.

S-a ordonat atunci o a treia anchetă, care s-a făcut de subprefectul plăsei Dumbrava-de-Jos, Ionescu, și în ziua — îmi pare — de 15 ianuarie, subprefectul Ionescu a ieșit în fața a peste o mie de oameni și le-a declarat că va spune ministrului că alegerea este bună.

Trei anchete s-au făcut, și tustrele zic că este bună alegerea, și cu toate acestea alegerea consiliului comunal de la Poiana, plasa Cîmpului, a fost infirmată de către autoritatea superioară...

(*L. Catargi.* Lăsați-mă să văd actele...)

(*Preș.* Să depună în scris interpelarea.)

Cum voiți să mă opriți de a spune mai întîi ce conține întrebarea mea? Eu nu mă plîng de ceea ce a făcut ministru pînă acum; v-am spus numai peripețiile prin cari a trecut această alegere.

Dar să venim la ceea ce cer locuitorii. Ei zic: ne-ați infirmat alegerea. Fixați-ne ziua de o nouă alegere. Și 500 locuitori, prin hîrtie formală, au cerut aceasta.

Cazul s-a cercetat și s-a văzut că toate cele ce au spus locuitorii sunt adevărate.

Aș ruga, dar, pe d. prim-ministru să fixeze ziua acestei alegeri în interesul liniștei, al ordinei și al legii, căci altmin-

trelea oamenii acestia vor ajunge a face caz, iar dvs. să ziceți că noi i-am răsculat. (Zgomot.)

(I se cere să depună interpelare.)

Eu v-am expus faptele și vă cer să binevoiți a fixa ziua alegerii.

(Din nou i se cere textul interpelării.)

Nu mai depun nimic și renunț și la interpelare și la tot, căci în modul acesta nu este posibil ca cineva să fie drept și de bună-credință. (Aplauze.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 17 MARTIE 1895

Domnilor deputați,

Vă mărturisesc că nu m-am mirat dacă ieri a ținut discuțiunea atât de mult. Ministerul Instrucțiunii Publice este, după părerea noastră, cel mai important minister, și — cred că suntem toți de aceeași părere — la acest departament aveți pe cel mai prețios ministru.

Religia, moravurile, cultura, progresul, direcțiunea generală a instrucțiunii publice, iată atâtea subiecte asupra cărora se pot desfășura dezbateri vii și importante, asupra cărora putem discuta și astăzi fără a crede că am abuzat de cuvânt.

Ieri, d-nii Cuza și Dobrescu-Argeș au ridicat o problemă gravă, dominantă, în intimă legătură cu starea culturală a poporului român, în special cu starea culturală a populațiunii rurale. Au revărsat o mare lumină asupra nefericitei stări economice în care zac 4 milioane de suflete, cerând grăbire în cultivarea lor.

Știți însă câte proteste au stîrnit din mijlocul d-voastră.

D. Cuza, cel dintîi, a pus întrebarea următoare: este sau nu adevărat ceea ce s-a afirmat, de pe banca ministerială, de către d. Carp, că statul român a făcut atîtea jertfe pentru populațiunea rurală cîte n-au făcut celelalte state pentru populațiunile similare? Și a răspuns la întrebare, potrivit convingerilor sale și întemeiat pe cifre, pe rapoarte și pe concluziuni științifice și oficiale. Bilanțul jertfelor l-a tras astfel: clasele conducătoare au făcut prea puțin, aproape nimic, pentru săteni, și sătenii au făcut prea mult, aproape tot, pentru clasele

conducătoare. Deficit de sacrificii la clasele conducătoare, excesiv de jertfe la marea clasă a muncitorimei.

Nu mă voi opri astăzi asupra acestei cestiuni. Voi evita de a mi se răspunde și mie : „D-ta concepi poporul în felii“. Văd că sunteți dispuși a ne atribui gândul că voim a despica neamul românesc, ca și cum patria noastră s-ar putea lua în brate, ca un frumos vas de marmură, pentru a putea fi trântit și sfărâmat în bucăți.

Nu pot, însă, să trec peste unele cuvinte ale d-lui Filipescu.

D-lor, eu i-am spus, încă de ieri : „Pentru ce atîta mînie ?“ Mînia nu este un bun sfătător.

D. Filipescu constata revoltat că sunt tendințe de a se desface poporul în două, pe cînd nu se afirmase decît enorma deosebire, deosebire care crește, între cultura și starea economică a marelui masă și a restrînsei clase conducătoare. D-sa, în mînie, a voit să se răzbune. Și pe cine i-a căzut sub ochi în acela a dat. A izbit în mine. Mi-a zis : „Aplauzele d-tale sunt ofense pe cari le aduci memoriei lui Ion Brătianu și C. A. Rosetti“.

D-lor, eu pe C.A. Rosetti nu-l cunosc decît din istorie. Pe Ion Brătianu în bună parte îl cunosc din istorie, dar puțin l-am cunoscut și din viață. Nici pe unul, nici pe celalt nu i-am cunoscut la putere. Nu i-am servit cînd țineau în mîni onorurile și cornul abundenței. Alții se mlădiau înaintea lor. Da, pe lîngă partizanii convinși și devotați, au fost și o sumă de ființe parazitare cari se alipesc de putere și de oamenii mari, cum se prind bureții de rădăcina și trunchiul falnicilor stejari. (*Aplauze.*) Cînd am avut onoarea și fericirea de a cunoaște de aproape pe Ion Brătianu, C. A. Rosetti nu mai era, și Ion Brătianu nu mai era la putere. L-am cunoscut sub faza unei noi măriri, cînd iar luase toiagul apostolatului, cutreierînd mulțimea și învățînd-o cu înțelepciune și eroism.

Și nu eu, d-le Filipescu, mă voi atinge de figurile mari ale epocii strălucite din care s-a înălțat România de astăzi. Și merg pînă acolo, d-le Filipescu, cu acest sentiment de delicateță față de figurile istorice, încît, nu, să nu aveți nici o teamă că voi insulta memoria idolului glorios al partidului conservator, a lui Barbu Catargi. Oamenii mari se discută, nu se insultă.

Și apoi, d-lor, în timpul nostru cinic și fără relief, nu mă pot satura de a admira neconținut, și tot mai mult, figurile eroice și geniale ale trecutului. Și apoi, d-le Filipescu, într-un

timp în care rechizițiunea este mijlocul sigur de a spori partidul cînd ai puterea, eu nu mă pot mîngîia decît întorcîndu-mă neconținut cu pietate către un trecut ilustru și curat.

Cît pentru istorie... O ! istoria nu se reface așa de ușor ! Ea nu atîrnă de la voințele d-lor Cuza și Dobrescu, dar nici de la placul d-lui Filipescu. Pentru morții cei mari istoria este făcută deja, este încheiată, și nu o putem noi micșora sau mototoli, din ură și din interes, chiar dacă patimile ar fi servite de geniu. Verdicturile istoriei nu se sfărîmă de noi, cei mici, de noi, epigonii.

Dar dacă sincer i s-a părut d-lui Filipescu că istoria s-a clătinat din claritatea ei, să treacă peste această impresie, căci este o iluzie; să treacă peste istoria făcută de alții și de demult, și să se oprească la istoria pe care o facem noi astăzi. Îl rog să se uite bine în prezent. E de gîndit. E de studiat. Trăim într-o confuziune periculoasă. Și voiește ca confuziunea care-l înghețoară să nu se reverse asupra inimii și minții sale ? Nu are decît să-și pună întrebarea : de ce cînd un conservator, sincer și devotat, se pronunță pentru tendințele mari de partid, de ce majoritatea se despică în două, ba chiar în mai multe grupuri ? Și de ce, sub același drapel, cînd este vorba de putere, iar nu de principii, de ce aceeași majoritate se încheagă, formînd un tot, gata la orice tranzacțiune ?

Puneți-vă, d-le Filipescu, aceste întrebări, gîndiți bine și onest asupra lor, și fiți siguri că veți găsi răspunsul. Veți găsi răspunsul. Cred chiar că l-ați găsit ; îl simțim cu toții. Iată de ce este mai bine să ne gîndim asupra tristei istorii pe care o facem noi și să lăsăm netușburată istoria făcută de alții. (*Aplauze.*)

...Recunosc însă că d. Filipescu, oricari ar fi imputările ce i-aș face eu, a servit discuțiunea, căci ne-a provocat să ne gîndim, fie și în treacăt, asupra unor fapte cu mult mai importante decît au aerul. D-sa a voit să emită, în trăsuri generale, o tendință culturală conservatoare.

Nu tot aceeași metodă a avut d. ministru al instrucțiunii.

În d. Filipescu, agitat, revoltat, am văzut omul de convingeri, și cu anume convingeri conservatoare, gata să lupte, să învingă sau să cadă, pentru ceea ce crede că este fundamental conservator. În d. ministru al instrucțiunii am văzut pe omul liniștit, indiferent, fericit, mirat de căldura și de mînia d-lui Filipescu. D-sa se simțea liber de acele simțăminte cari au

repezit sîngele în obraji d-lui Filipescu. Și ne-a cîntat, pe cifre și pe suprafața lucrurilor, cu un artificiu de calcul și cu o dezinvoltură care onorează talentul, dar dezonoarează principiile.

D. ministru s-a lăsat în voia sistemului său. Ca întotdeauna, și-a pîș la îndemîină comparațiunile, oarecari raporturi meșteșugite și o serie de cifre... cifre cari vorbesc cam dupe cum este interesul celui care vorbește. Profit de faptul că nu vîd pe banca ministerială pe d. ministru de finanțe pentru a fi irreverentios față de socoteli și de cifre.

Cifrele !... cîte banalități nu s-au spus despre cifre și cu ce ton de o gravitate academică ! Mi-aduc amînte cu cît succes și-a bătut joc d. Iacob Negruzzi de unele fraze, de unele formule din Parlament, cari întotdeauna sună așa de pretențios, dar cari niciodată nu spun nimic. Dacă nu mă înșel, d. Negruzzi și-a exercitat sarcasmul și asupra „elocinței cifrelor“.

De cîte ori aud invocîndu-se „elocința cifrelor“, mă întreb, ce fel de elocință va fi aceea ? Eu nu o înțeleg. Ce pot spune cifrele ? Și ce nu pot spune ele ? La noi, și în parlamentele străine, cu cifre, s-au produs adeseaori miragiuri irealizabile și s-a dovedit că cu cifre, ba încă cu aceleași cifre, se poate vorbi și pro și contra, cu același succes și cu aceeași naivitate sau rea-credință. Și m-am întrebat : „de ce“ ? Și am ajuns la oarecare explicațiune. Cifrele notează niște rezultate ; aceste rezultate depind de atîtea împrejurări, de concursul și jocul atîtor cauze ; și dacă-ți alegi anume cauze, adică o parte care-ți convine din toate celelalte, cifrele spun ceva, iar dacă te oprești asupra celorlalte cauze și împrejurări, atunci aceleași cifre spun cu totul altceva. Numai dacă ești cu pătrundere și de bună-credință și pui sub cifre toate cauzele cari le motivează, numai în acest caz cifrele spun un adevăr și unul singur. În acest caz cifrele nu au nevoie de elocință, căci o înlocuiesc cu severitatea lor simplă și imperioasă.

Să vă dau un exemplu de dibăcia și de modul cu care d. ministru al instrucțiunii publice a întrebuițat unele date și raporturi statistice.

Vă aduceți amînte că d-sa v-a zis : să facem raportul dintre cît cheltuiește statul român cu armata și cu școala. Și l-a făcut. Apoi a plimbat acest raport prin Italia, Francia, Germania și Anglia, punîndu-l față în față cu raporturi similare. Și vă zicea triumfător : vedeți, noi, în comparație cu statele

cele mai civilizate, cheltuim mult mai mult cu școala decît cu armata. Pentru d-sa se proba încă o dată elocința cifrelor, pentru mine însă s-a probat o dată mai mult că cu cifrele poți susține orice.

În adevăr, d-lor, dacă o asemenea comparațiune ar fi doveditoare întruceva, apoi vă întreb : de ce d. ministru nu a dus-o la cea din urmă consecință a ei ? De ce n-a ajuns să zică : noi, cheltuind mai mult pentru instrucțiunea publică decît pentru război, în raport cu celelalte state, suntem mai culti decît Francia, Germania și Anglia. Aceasta ar fi trebuit să fie concluziunea formal logică a comparațiunii. Dar o asemenea concluzie o știm cu toții că nu ar fi adevărată.

Cam așa au fost mai toate comparațiunile capricioase între cifrele de la noi și de la celelalte state, fiindcă au fost alese și combinate într-adins, pentru succesul de o clipă, iar nu pentru vreun adevăr serios și durabil.

Cînd însă d. ministru a pîrîut autosugestionat de propriile sale socoteli, devenind radiant de fericire, a fost atunci cînd d-sa a făcut o serie de comparațiuni între cifrele bugetului său din anul curent și cele din bugetul de la 1888, an asupra căruia revin neconținut toți miniștrii cu o elocință care de mult a început a nu mai produce efect. Ba trebuie să mărturisesc că d. ministru al instrucției, de astă dată, s-a simțit jenat de a se reîntoarce iarăși la 1888. Dar s-a reîntors. Și ne-a zis : voiți să știți cam cît progres s-a făcut în 7 ani sub regimul conservator ? Comparați datele din 1894 — 1895 cu cele din 1888—1889. În 1888 se prevedeau peste 13 milioane pentru culte și instrucțiunea publică ; în anul acesta, același buget a ajuns la peste 26 milioane. O diferență de 12 milioane și jumătate. Firește că dupe o asemenea repede comparațiune ați putut exclama în aplauzele majorității : „Am îndoit bugetul instrucțiunii și al cultelor !“ Poate că ar fi fost drept să scădeți din cifra de 26 milioane peste 3 milioane „popăritul“. Și în acest caz n-ați mai fi putut afirma că ați „îndoit“ ceea ce în realitate n-ați îndoit. Dar să nu vă turbur „elocința cifrelor“.

Să vă întreb însă : ați comparat creșterea proporțională a bugetului instrucțiunii publice cu creșterea generală a întregului buget ? Și v-ați întors la 1888 pentru a face aceeași comparațiune ? Nu. Nici să nu o faceți, căci nu vă servește. D-voastră voiți să fiți dibaci. Iacă ceea ce nu vă iartă de a fi larg și în adevăr puternic în argumente și în cifre.

Ne-ați mai întrebat : știți câți învățători erau în 1888 și câți sunt astăzi ?

În 1888 erau 1.200. Așa ați afirmat ieri. Eu luasem act de această afirmațiune. Azi ați rectificat. Ați spus că erau 2.000. Adevărul e că erau 2.193. În 1895—1896 numărul lor a ajuns la 3.700. Nu s-au îndoit, dar diferența, destul de însemnată, v-a făcut să scoateți niște merite exagerate în favoarea regimului actual.

Ei, d-le ministru, pentru ce să fii așa de nedrept cu partidul național-liberal, tocmai când te-ai ridicat în contra acelor cari, pretinzi d-ta, voiesc să taie patria în „felii“ ? De ce tocmai când pari a fi animat de idei, în aparență generoase pentru toate clasele și toate partidele politice, te scobori la rolul de a tăgădui liberalismului gloria reală de a fi întins instrucțiunea publică în popor ?

De ce v-ați oprit la 1888 ? A ! Vă convine ? Atât este destul ? Dar v-ați întrebat : ce a făcut partidul național-liberal în 12 ani pentru cultura poporului român, în raport cu cei 5—6 ani de regim conservator ? Și v-ați întrebat ce s-a făcut de la 1871 și pînă la 1876 pentru luminarea populațiunei rurale, pe când la putere era același partid conservator, în frunte cu aceeași firmă, cu același prim-ministru, ca și astăzi ? Dacă voiti să dovediti mersul nostru progresiv cultural, sunteți dator să treceți peste data de 1888 și să lărgiți tabloul mic al unor socoteli pasionate.

Începeți de a privi altfel acei 12 ani. Știu că vă este greu, la unii chiar imposibil. Sunt miniștri cari, când spun că liberalii au stat 12 ani la putere, se învinețesc, i-apucă florii, tremură, și în tremuratul lor se vede dorința de a se eterniza pe acea bancă.

Vorbiți de școalele rurale.

Ei bine, d-le ministru, cât se cheltuia pentru aceste școale în 1870 ? N-ați vroito să cercetați. Să vă spun eu. Atît : 750.000 lei. Sporitu-s-a această cifră în timp de 6 ani de regim conservator ? Și cu cît s-a sporit ? Trebuie să vedem ce griji a avut în trecut regimul conservator de cultura populațiunei rurale. Deschideți bugetul instrucției publice din 1876, și veți vedea. În 1876 cifra de 750.000 abia s-a urcat la 816.000 ! Adică, în aproape 6 ani de guvernare, abia au crescut cheltuielile pentru învățătura poporului cu 66.000 lei.

Spuneți-mi, domnilor, dacă nu am dreptul să susțin că în timp de peste 5 ani, sub conservatori, bugetul instrucției publice a rămas staționar în partea lui cea mai interesantă ? Apoi dacă sincer ați voit să faceți o comparație între ceea ce au făcut naționali-liberalii și conservatorii pentru cultura țaranului român, pentru ce ați sărit epoci atît de importante ? Pentru ce ați uitat cifre atît de doveditoare ? Partidul național-liberal a priimit de la regimul conservator, în 1876, bugetul de 816.000 lei pentru școalele rurale. Și ce a făcut în acei 12 ani atît de invidiați ? A rămas această cifră staționară, cum rămăsese în timp de aproape 6 ani de domnie conservatoare ? Nu, d-lor, nu, d-le ministru. Ci a trecut peste 2.000.000. Va să zică, pentru o conștiință dreaptă, fenomenul de a se îndoi cheltuielile instrucției poporului român este ceva mai vechi decît vă faceți a crede d-voastră. Un asemenea fenomen s-a petrecut înainte de actualitatea dv. : s-a petrecut sub liberali. Și dacă sincer ai fi voit, d-le ministru, să susțini că toate clasele au contribuit la propășirea noastră culturală, ar fi trebuit să treci peste 1888 și să te duci pînă la 1876, ba chiar pînă la 1870.

Ai voit însă să ai și aparențele dreptății, și avantajile dibăciei. Ai crezut că poți izola pe d-nii Cuza și Dobrescu aducînd elogii tuturilor claselor și partidelor, socotindu-ne pe noi prea vanitoși pentru a fi gîdilați de orice laude, ori de unde ar veni ele. Și când ai socotit că ai zdrobit pe d-nii Cuza și Dobrescu, ai uitat ceea ce afirmaseși, că toate partidele contribuiseră la progresul general, material și moral, și te-ai năpustit asupra partidului național-liberal pentru a-l micșora în imaginația unei majorități de o disciplină specială și fără de asemănare. Ai voit să obțineți aplauzele majorității. Ai izbutit. Dar, pe când erăți în admirațiune, nu zic de d-voastră înșivă, dar de cît au făcut conservatorii pentru cultura poporului român, aș fi putut să vă întrerup și să vă întreb : tot astfel simțeați și gîndeați în 1891 ? Răspunsul nu v-ar fi lipsit. Îl cunosc. Mi-ați fi replicat : „Lucru vechi ; mi l-a mai spus d. Flea, d. Stoicescu, d. Lecca“.

O repede amintire nu strică. În 1891, d-ta, d-le ministru, ai spus un cuvînt care pe mine m-a impresionat și m-a făcut să regret întrucîtva violența cu care v-am atacat în furia luptelor de la 1888 și 1889. În 1891, în Parlament, v-ați exprimat cam în modul următor, adresîndu-vă d-lor Catargiu și general

Manu : „Nu uitați că eu mi-am impus un rol între partide ; sunt un liberal independent și mi-am luat sarcina de a fi un *registrator* ; înregistrez faptele și cuvintele fiecăruia pentru a le aminti la timp și în ocaziuni solemne“.

Cam așa v-ați exprimat.

Și eu, sincer emoționat, mi-am zis : „Iată un om politic, tânăr, care intră pe calea cea dreaptă în luptele noastre ; el, care înregistrează cuvintele altora, nu va putea să-și uite cuvintele sale“. Cât de mult m-am înșelat ! Atunci d-ta declarai, în același discurs, că *magna pars* în progresul general al poporului român se cuvine partidului liberal, rămânând prea puțin pentru partidul conservator. Și d-ta, același om, pentru aceeași epocă și pentru același partid ți-ai siluit credința de odinioară. În 1891 o mare coroană aruncași asupra partidului liberal. Astăzi voiești a-i întinde una mică și veștedă pentru același trecut și aceeași operă.

Da, este cineva care s-a micșorat și s-a veștejit, dar nu e partidul național-liberal. Și nu constat aceasta nici cu plăcere, nici cu răutate. Sunt clătinări de conștiință cari trebuie să ne întristeze, cari trebuie să ne înspăimînte. Unde vom ajunge cu pofta de a triumfa prin orice mijloc ? Oricare ar fi aerul cu care mă înfățișez d-voastră, eu regret, regret, iar nu mă bucur de pierderile morale ce-și impun talentele reale.

Asupra unui punct suntem de acord, d-le ministru. Nu pot tăgădui adevărul. Cum, d-le Dobrescu, cum, d-le Cuza, ați susținut d-voastră că noi, 50 de ani, n-am făcut nici un pas înainte ? Ar fi posibil aceasta ? De 50 de ani tragem neconținut din greul întinericului spre a răzbi în orizontul civilizațiunei, și am rămas tot pe loc, tot unde eram acum o jumătate de secol ? Toate eforturile noastre s-au pierdut ? Toți pașii noștri au alunecat înapoi ? Energia noastră s-a topit fără urme ? Nu. Conștiința se revoltă la o asemenea idee. Dacă am crede că 50 de ani am stat pe loc, ar trebui să credem că suntem osîndiți la peire.

Astăzi, sub puternicul avînt al unei civilizațiuni generale, nici un popor nu poate sta pe loc. Chiar de ne-am înțesta să ne oprim din mersul progresiv, am fi împinși cu de-a sila înainte.

Dar d-ta, d-le ministru, dupe ce ai refuzat de a face parte dreaptă partidului care a luptat mai mult pentru progresul

general, ai uitat să faci partea cuvenită timpului, firește, pentru a o trece indirect în activul regimului actual.

Timpul este marele factor cultural, dupe cum este și marele agent geologic. Timpul, încetul cu încetul, dar sigur și neconținut, prefăce tot. El pilește cele mai tari muchii de cremene, el mănîncă și spală dealurile ; el netezește suprafețele accidentate, umple văile, schimbă cursurile apelor și prefăce întreaga scoarță a pămîntului. Și credeți dv. că unei asemenea forțe poate rezista voința unor clase sau a vreunei bănci ministeriale ? Și credeți dv. că nu a schimbat și nu va schimba neconținut aspectul României ? Da, timpul va împrăstia lumina pretutindeni și va îndulci moravurile politice cari revoltă conștiința publică. Și cînd d. Carp constata, cu un fel de răsfăț nepermis, că mizeria este marele dascăl care va deștepta populația rurală, d-sa uita că mizeria este un dascăl periculos, care poate revolta masele contra acelora cari refuză de a merge în tactul timpului. (*Aplauze.*)

Cred că dacă cel puțin ați fi respectat partea cuvenită timpului v-ați fi mîndrit ceva mai puțin cînd constatați progresul cultural de la 1888 și pînă la 1895.

De la cifre, d-le ministru, pentru a vă spori elogiile, ați trecut la o serie de fapte, mărunte dupe părerea mea, săvîrșite sub direcțiunea dv. Așa, ne-ați spus că ați transformat o sală de dezbateri, din Ministerul Instrucțiunei Publice, în sală de muzeu pedagogic. În acest muzeu, între altele, s-au reproduș în miniatură toate uneltele, întreaga gospodărie a populațiunei rurale, purtînd fiecare pîrtică numele popular și termenul tehnic. Prea bine ați făcut. În treacăt, vă voi spune că eu singur, fără personalul imens și fără mijloacele materiale de cari dispuneți dv., mi-am făcut o bună colecțiune de albumuri în cari am desenat tot ceea ce ziceați că aveți în muzeul dv. pedagogic, unelte, mori, herăstrae, făcaie și am notat cu preciziune numele fiecărei pîrticele.

(*I. Ionescu.* Prea bine.)

Dar eu nu îndrăznesc să mă laud cu asemenea lucru. Iată de ce sunt surprins cînd văd un ministru, cu atîtea mijloace, că se laudă cu ceea ce un simplu particular, singur și fără mijloace bănești, a izbutit să realizeze.

Ne-ați mai zis : m-am preocupat de cărțile didactice și am făcut un progres asupra trecutului.

În adevăr, acela care ar voi să dezvolte învățămîntul în primul rînd trebuie să se preocupe de îmbunătățirea corpului profesoral și a cărților didactice. Nu tăgăduiesc celorlalte cerințe ale școlii importanța lor ; afirm însă că locul cel dintîi îl ocupă dascălii și cărțile.

Să vedem însă la ce se reduce meritul d-voastră întrucît privește cărțile didactice.

Și mai întîi nu cred că veți tăgădui că au fost înaintea d-voastră alți miniștri cari s-au preocupat serios de cărțile școlare. Și ca să vedeți cît sunt de drept, atît cît omeneste este posibil, vă voi cita un fost ministru pentru care nu am avut și nu am nici pic de simpatie politică. D. Titu Maiorescu s-a ocupat cu tot dinadinsul de cărțile didactice. D-sa, în deosebire de metoda d-tale jupiteriană, a crezut că poate ieși ceva bun și întreg și din mai multe capete, iar nu numai dintr-unul. Vedeți, tocmai d. Maiorescu, despre care publiciștii prieteni au zis că are în critică o seninătate de Jupiter, n-a îndrăznit să se creadă Jupiter în direcțiunea culturai generale a poporului român. Nu a venit cu sistemul trufaș că în problema culturai naționale o idee dominantă trebuie să iasă neapărat și numai dintr-un singur cap, pentru a fi bună și întreagă. Personalismul puternic poate contribui mult la avîntul culturai, dar nu o poate dirige cu cumpătare și cu siguranță. Oricît de superioară ar fi o inteligență, ea are nevoie de sfat îndelung pentru a organiza o idee reformătoare.

D. Maiorescu, pentru a ajunge la un început de cărți didactice mai bune, a adunat la d-sa, și aiurea, o mulțime de profesori și de scriitori, și a discutat mult, și s-au răzgîndit mult și mulți laolaltă. Din această colaborare au ieșit mai multe opere școlare, cari au însemnat un progres în raport cu trecutul.

Un alt fost ministru, la al cărui nume nu vă puteți stăpîni de a nu tresări, d. Sturdza, a dus mai departe ceea ce d. Maiorescu începuse. D-sa, pe lîngă metoda consfăturilor și a colaborărilor, a mai adăugat și însărcinările speciale de a scrie anume cărți didactice, încredințate unor anume profesori, cari au lucrat pe îndelete în timpul vacanțelor.

D-ta, d-le ministru, ai încercat sistemele predecesorilor d-tale. Prea bine ai făcut. Ai voit chiar să faci un pas înainte. Te-ai oprit la ideea concursurilor pentru a aproba și a premia bunele lucrări didactice. E o idee, și nu am nimic de zis contra ei. Atîta doar că ideile cele mai fericite, cînd nu sunt serios

organizate, produc efecte glumețe. Și d-ta se vede că nu ai avut timp de a munci pentru acea bună idee. D-ta îți risipești activitatea mai mult pentru celelalte ministere decît pentru instrucția publică. Răspunzi pentru toți, cum se poate răspunde cînd te împarți tutulora. Mi se pare că nu v-a scăpat decît Ministerul de Externe și cel de Rezel. S-apoi, sunteți preocupați de atîtea combinațiuni politice, de atîtea întorsături, de atîtea întruniri, încît fatal nu vă rămîne timpul necesar și forțele cuvenite de a vă preocupa de vreo idee ce ar putea fi folositoare instrucțiunei publice. Ce a produs ideea concursului ? Pînă acum, vă voi dovedi îndată, nu a dat roade sănătoase și coapte, nici chiar pîrguite, ci veștede. Ați publicat concurs cu premiu pentru cea mai bună carte de citire în vederea clasei a doua primară urbană și rurală. Și ați aprobat și ați premiat o asemenea lucrare. O am la îndemîna. O știți. Vă rog să nu-mi cereți numele autorului. Ia, mă rog, deschideți-o la pagina 175. *Copilul curajos*. Să citesc. „Într-o zi dupe prînz, un copil se întorcea de la școală. Școala era foarte departe de casa părinților lui. Era în timpul iernei...” „Era în timpul iernei...” mă iertați, nu seamănă a românește... este aci o traducere, după cum simțiți, și o traducere neizbutită. Dar am aci o carte scrisă în altă limbă, de un autor ilustru, aprobată și aceasta pentru copiii de aceeași vîrstă. S-o deschid la pagina 81. *Pitié et courage*. Să citesc : „Un soir, le jeune Antoine revenait de l'école, qui se trouvait assez loin du hameau où il habitait. On était en hiver...”

Iacă ceea ce explică acea frază : „era în timpul iernei”. Construcție siluită și neromânească, care-ți spune că este luată după : „on était en hiver.” Și întregul capitol este o rea traducere din cartea franceză.

(Al. Lahovari. Cîte d-astea și chiar de la tribuna Camerei.)

Pe d-ta, d-le ministru, nu te interesează o asemenea discuțiune. D-ta ai ce ai cu puterile mari. (Ilaritate.) D-ta ai gîndirea peste hotare ; noi, oameni mai mici, ne preocupăm de nevoile interne ale țarei.

(Al. Lahovari. Am putea să ne criticăm și pe dvs., și pe noi.)

În cestiunea aceasta, întîi pe d-ta. Dar trec, d-lor, la un alt capitol al cărței premiate.

Pedagogul voiește să învețe pe copil ce este și cît de frumoasă este cîntecul. În acest scop îi povestește următoarea isto-

rioară : pag. 151, *Copilul cinstit*. Să citesc : „Un pescar scotea o dată plasa sa din apă“. Ați înțeles ? Pescarul scotea o singură dată plasa din apă, iar nu de două ori.

Și, cu toate acestea, autorul premiat a voit să zică : „Odată, un pescar...“ (*Aplauze. Ilaritate.*) Mai departe : „În fundul plasei zări un crap mare și frumos, care se mișca cu repeziciune“. Ei, să vedem și dincoace, cam ce găsim la pagina 73. *L'honnêteté*. Să citim. „*Jacques le pêcheur retirait son filet de l'eau. Au fond du filet (în fundul plasei) il aperçut une énorme carpe qui bondissait très haut...*“

Și mai departe merge din cuvînt în cuvînt, cu o lungă serie de greșeli de construcție.

Crezi, d-le ministru, că poți învăța pe copii onestitatea cum să zică... cum ar zice d. prim-ministru, cu „ciupeli“ cari numai oneste nu sunt ? Ce ați zice de un predicator care ar vorbi dreptilor-credincioși despre cinste slujindu-se de un discurs furat din Bossuet sau din alt mare orator eclesiastic ?

Și să nu credeți că era permis unui ministru, cînd se ocupă de premiarea cărților didactice, ca să nu cunoască cartea franceză pe care a copiat-o așa de rău autorul premiat. Această operă nu este de vreun profesor de clasele primare din Franția. Nu. Ea este scrisă de un om despre care s-a zis, cu drept cuvînt, că este un scriitor și un cugetător genial. Pe scoarța cărții franceze stă numele lui Guyau. Comisiunea d-voastră era datoare să cunoască și numele, și opera.

Eu nu susțin că nu-ți este iertat ca să iei mici subiecte din alți autori, din alte limbi. Poți lua fabule și să le verifici în limba ta ; poți scrie istorioare scrise de alții. Una e a lua un subiect și alta e a traduce. Și dacă, în sfîrșit, nu vrei decît să traduci, atunci se cere să traduci bine și apoi să spuni de pe cine ai tradus. D-voastră ați premiat o traducere cu două mari păcate : traducere rea și fără mărturisirea că este o traducere.

Și dacă cumva lucrarea v-a impresionat, cauza e că în bună parte a fost luată dupe opera unui om mare, coprinzînd subiecte admirabile și pedagogic concepute și executate. Cred că acum ați aflat pe adevăratul autor : un adorator al imensului, al oceanului, și al naivului, al copilului.

Recunosc că ați avut și o altă idee. Ați început a publica în ediție școlară „autorii români, vechi și contemporani“. Foarte bine. M-ați crede însă răutăcios dacă v-aș întreba cam ce în-

semnează o lungă serie de cuvinte cari nu mai trăiesc în limba noastră de astăzi. Vă asigur că n-ați ști înțelesul și valoarea lor, d-voastră, șeful actual al direcțiunii culturale din România. Cred dar că și institutorilor, și, *afortiori*, școlarilor, le va fi iertat ca să nu le înțeleagă.

(*D. Take Ionescu*. Cărțile acestea nu sunt pentru clasele primare, ci pentru clasele secundare.)

Prea bine. Dar cînd d-ta, ministru al instrucțiunii, nu ai pricepe o mulțime de cuvinte, permiteți și celor din cursul secundar ca să nu le priceapă. Ați comparat d-voastră publicațiunile acestea, de la noi, cu publicațiunile didactice similare din Germania, din Franția, din Italia ? Ați văzut bunioară edițiile școlare din Dante ? Și aiurea, peste autorii mari ai trecutului a curs vremea, a învechit unele cuvinte, le-a șters din limba vie, a apăsât asupra unor construcțiuni și le-a diferentiat de aspectul și de normele actualității. Acolo însă dificultățile de cuvinte și de construcțiuni sunt însoțite cu adnotațiunile necesare. Iar cînd la unii autori v-ați preocupat de asemenea lucrare, ați greșit. Ați pus sub unele cuvinte înțelesul, dar nu ați constatat evoluțiunea pînă la forma cea nouă. Lucru foarte important, căci numai astfel stabilim, și prin limbă, legăturile prezentului cu trecutul, turnînd în conștiința actualității fazele prin cari am trecut în cursul timpului.

Iacă cam la ce ați ajuns chiar cu ideile cele mai bune.

Idei... ideile mari și generoase sunt astăzi în aer ; ele circulă și cad în puterea inteligenței a mai tuturor, ca și cum le-ar bate vîntul de peste hotare asupra noastră. Nu suntem ca chinezii închiși în hotarele și în zidul lor. Ideile vin cu drumul-de-fer. Și dacă voiți, ele încep de la rondul al doilea, ceva mai subțiat, îndesîndu-se cu cît se apropie de Episcopie și atingînd maximumul de densitate în fața Universității.

Meritul nu este al aceluia care ar prinde o idee, oricît de mare, ci al aceluia care ar transforma-o în fapt.

(*Voci*. Așa e.)

Ați avut o idee bună, de ce n-a dat roade ? Una din cauze v-am spus-o. Vă împărțiți și vă împuținați forțele la celelalte ministere și în toate combinațiunile politice, practice pentru regim, dar nefaste pentru cultura poporului român. Și apoi ați procedat prin simpatii și antipatii politice, ocupîndu-vă de instrucțiunea publică. V-ați închis într-un cerc prea îngust.

De aci o mulțime de greșeli. Așa de pildă, ați publicat un nou concurs pentru o carte de lectură de clasa treia și a patra primară. Și ați pus termenul de șase luni. Apoi serios credeți că în șase luni se poate face o astfel de lucrare? Nu cunosc carte școlară mai greu de făcut ca o bună carte de lectură. Ce e drept, nici nu cred să fie alta mai ușor de ticluit ca o proastă carte de lectură. În șase luni nu s-ar putea alcătui decât câteva capitole bune.

Și dacă voiți, în adevăr, să isprăvim cu orientalismul nostru în cultură, de care vă acuza d-nii Cuza și Dobrescu-Argeș, trebuie să înceteze odată ministrul instrucțiunii publice cu meschinele combinațiuni ale politicei militante și să se ridice, dacă poate, la înălțimea senină a mării lui misiuni. Lumină cât mai întinsă și cât mai degrab. (*Aplauze.*)

Să vin acum la o socoteală mai însemnată.

D-le ministru, politica zilnică, cu patimile ei, a aruncat asupra inteligenței d-voastre umbra unei eclipse. Adevărat că eclipsa nu este totală și de aceea partea care iese din întuneric pare mai strălucitoare. Așa apare și cornul de aur al lunii când numai un corn este văzut din întregul ei disc. Din partea eclipsată a minții d-voastră a ieșit legea învățământului primar. De aci și grija adâncă cu care se discuta legea d-voastră de către d-nii Cuza și Dobrescu. De aci și întrebarea pe care v-a pus-o d. Miclescu. Ce aveți de gând, d-le ministru? Voiți să mergeți înainte pe calea funestă în care ați intrat cu legea învățământului primar?

Pasiunile politice cresc în jurul d-tale, te coprind și ți se ridică pînă dincolo de privirile d-tale, întunecîndu-ți privirile cari ar putea străbate departe, falsificîndu-ți puterea de a gândi și de a dezlega problemele culturii generale. Sunteți coprins de o gravă și primejdioasă eroare. Vă văd că aveți aerul de a fi convins că un partid, un guvern sau un ministru ar fi în stare să se joace cu legile selecțiunii naturale. Ieri ne spuneai că de la sate la orașe nu pot veni și nu trebuie să vină decât cei însemnați de la făptură cu inteligență puternică, cu talente, ba mai știu eu... cu geniu. A!... va să zică d-ta îți alcătuiesti legile în vederea numai a talentelor și a geniilor?

Mai întii, ai face bine să lași geniile deoparte. Să nu legiferezi în vederea lor. Geniile n-au nevoie de d-ta. Ele răzbat și înving, ele răstoarnă și nu se pot comprima; ele nu

au nevoie de protecțiunea nimenui; doar numai natura le poate învinge, numai ea însăși își deschide sînul pentru a-i priimi în adîncul și în misterile ei. (*Aplauze.*) Ele plutesc pe dasupra d-tale, d-le ministru, pe dasupra legilor d-tale și pe dasupra votului d-voastră.

Dar se nasc geniile din senin și fără nici o legătură cu națiunile cărora aparțin? Nu, d-lor. Ele sintetizează întinse grupări etnice. Și dar: cu cît masa luminată va fi mai vastă, cu cît aluatul frămîntat și dospit de idei și aspirațiuni largi și binefăcătoare va crește, cu atît va crește și posibilitatea de a răsări acele stele de prima ordine pe orizontul națiunilor. (*Aplauze.*) Iacă de ce comiți un păcat de neiertat cînd reduci prin legi înguste și cauze artificiale atmosfera necesară acelor organizațiuni excepționale cari se numesc genii. Și, cu sau fără voie, d-ta izbești cumplit în neamul care te-a pus pe aceea bancă... dacă, în adevăr, de la poporul român ai primit portofoliul pe care-l deții... (*Înteruperi, protestări.*)

Am zis ceva prea tare?

(*G-ral Manu.* Noi te ascultăm cu plăcere cînd te exprimi poetic.)

Ce fel poetic? Aci nu e vorba de poezie, d-le general. Eu nu am obicei de a lua frazele oamenilor mari și a pretinde că a fost o întîmplare. Eu vă mărturisesc că am exprimat niște idei stabilite și dovedite de alții, de oameni de știință. Ceea ce vă spusei aparține, în fond, unui autor pe care d. ministru al instrucțiunii îl admiră, dar, dupe cîte văz, nu-l înțelege. E vorba de Darwin. Eu n-am făcut decât să vă spun, într-o formă populară, ceea ce la acest om de geniu este scris într-o formă severă și științifică.

A te îngriji de împrăștierea culturii în toate stratele, a spori numărul inteligențelor prin educațiune, a susține talentele, aceasta este oarecum posibil; și numai astfel, d-le ministru, indirect, prepari atmosfera generală și marele pedestal pe care să se rădăce geniile. Cînd însă d-ta restrîngi, prin măsuri și prin legi rău chibzuite, numărul celor în drept de a se lumina — și toți au acest drept — sporești posibilitatea selecțiunii artificiale și împuținezi posibilitatea selecțiunii naturale. În seră se pot ivi flori gingașe și frumoase, dar numai sub cerul liber, în mijlocul naturei, pot crește stejarii falnici.

Ș-apoi selecțiunea artificială este destul de mare pentru a o dezvolta și mai mult.

Vă rog să nu credeți că vorbesc cu ura mică și înjositoare a unui sărac, ambițios și lacom, contra bogaților. Ferit-a Dumnezeu ! Dar bogăția celor mult mai puțini și sărăcia celor foarte mulți este de ajuns pentru a întreține în organizațiunea socială o întinsă selecțiune artificială.

Să lăsăm geniile. Ele sunt fenomene rari. De, la noi... avem și noi un geniu... dacă ar fi să credem ceea ce d. Carp crede despre d-sa... (*Ilaritate.*)

(C. C. Arion. Lăsați pe d. Carp.)

D. Carp, vorbind despre mizeria țăranilor, invocă pe Wertheim. Și ne zicea : iacă unde a ajuns un simplu lăcătuș. D-sa însă nu ne spunea câți Wertheimi au fost în toată rasa germană. Nu cu asemenea oameni extraordinari putem ajunge la vreo concluzie. Dar inteligențele, dar talentele, fără acea organizație cari să le facă a triumfa de toate piedicele unei societăți, sunt susceptibile de descurajare. Ele pot peri covârșite de împrejurări. Și, în primul rând, de fapt, condițiunile materiale ale societății nu prea sunt în favoarea talentelor.

Spuj un adevăr când susțin că un sărac, un copil de sătean, numai *întîmplător* poate străbate toate gradele învățămîntului pentru a-și dezvolta darurile și talentul cu cari a sosit de la natură. Cîte talente nu s-au stins și se vor stinge ! Știu că-mi veți zice : „Liceele nu sunt pline de săraci ?” Așa este. Săracii însă sunt dezarmați. Crez că vei înțelege, d-le ministru. Adu-ți aminte ce luptă se petrece în capul unui sărac cînd se izbește de secretele limbei franceze. El n-a simțit, n-a gîndit decît în limba lui. Niciodată, pînă la liceu, n-a cugetat că este posibil a trece, sunetele și formele limbei lui în alte limbi. Pe cînd cei bogați aproape n-au muncit pentru această teribilă problemă, căci limbile străine și trecerile de la limba lui la celelalte s-au dezvoltat firesc și lent, aproape cu laptele pe care l-au supt. Și în lupta de emulațiune, mai ales în primele clase, bogații-mi apar ca niște luptători înzeoți, iar cei săraci ca niște eroi dezarmați și goi. Și rezultatul general al acestei lupte, pentru cine s-a ocupat de cultura noastră, este următorul : media săracilor este scăzută din cauza limbilor pentru care muncește desperat, și media bogaților se ridică din cauza limbilor pentru care nu-și dă nici o silință.

Dar termină săracii liceul, câți îl pot termina. Trec la Universitate. Obțin o diplomă. Câți din ei pot să-și dezvolte studiile în străinătate ? Mai nici unul. Și apoi de ce să se

ocupe cînd și-a luat diploma ? De înclinările lui ? Dar n-are ce mîncă și intră în profesiune pentru traiul zilnic. Ce mai poate produce pentru onoarea neamului ? Nimic sau aproape nimic.

Și dacă veți admite că dezvoltarea celor mai multe talente este împiedecată de sărăcie, am tot dreptul de a vă spune că asupra lor apasă o selecțiune artificială, iar nu naturală.

Eu nu voiesc să ridic pe sărac contra bogatului, ci constat cu liniște deosebiri și rezultatul logic al lor. Nu uitați că dacă veți spori și mai mult, prin legi nechibzuite, inegalitățile dintre bogați și săraci față de cultură, veți mări numărul revoltaților de mine, cărora le veți da dreptul de a vorbi nu cu liniștea cu care vă vorbesc eu. (*Aplauze.*)

Pentru ce v-ați preocupa tocmai de cei cari au destule mijloace de a se cultiva și de a învinge ? Mai întîi, este nedrept, al doilea, mi se pare că a devenit clasa cea mai puțin interesantă. Și iată de ce zic aceasta. Sunt atîția tineri bogați cari au învățat cît au vrut și cît au putut ; printre ei sunt unii culti, inteligenți și probabil înzestrați. Pe aceștia, sărăcimea muncitoare și producătoare are dreptul să-i întrebe : „ce ați produs pentru cultura generală ? ce lucrare ? ce operă ? unde vă sunt tablourile, operele literare și științifice ?” Dacă trecem peste cei mai în vîrstă, peste moșii și strămoșii bogaților de astăzi, și ne oprim la generațiunea actuală, întreaga ei energie o vedem risipindu-se în petreceri și în lene. Singura răzbunare a sărăcimei este că de fapt aproape numai ea a produs în timpul actual oameni cari să se devoteze științei și artelor.

Să fiu însă absolut drept. Nu numai mijloacele de petrecere face pe fiii bogătașilor ca să nu producă nimic sau aproape nimic, dar mai este și altă cauză naturală. Numărul celor bogați este foarte restrîns, este mic, iar numărul săracilor este foarte mare. De aceea selecțiunea naturală are un cîmp mai vast în săraci decît în cei bogați. Numărul, d-lor, este o îndoită fericire pentru clase, ca și pentru popoare, în lupta pentru existență și pentru progres. Un popor numeros are pe de o parte mai multă forță vie de apărare națională, și apoi, are mai multă posibilitate d-a se vedea ridicîndu-se din el talente, talente mari și genii.

Cred că am dovedit că a mărgini posibilitatea săracilor de a trece prin toate gradele culturale este a mărgini posibili-

tatea poporului român de a-și afirma înclinările lui, geniul lui. Și avem nevoie de aceasta, în interesul existenței noastre ca popor liber și independent. Am luat o Plevnă, mai avem de luat alta... Mă iertați. Mă veți înțelege. Să nu mă acuzați de lipsă de patriotizm când vă voi zice că poporul român, pentru a-și întări drepturile existenței, trebuie să se prezinte lumii cu un tablou, cu o statuă, cu un volum, cu o invențiune. Trebuie să dovedim lumii că suntem folositori și omenirii, iar nu numai nouă. Și te rog, d-le ministru, să nu vii asupra acestui punct cu o lungă enumerațiune de ceea ce am produs pînă acum. Să nu mă acuzi că privesc viața noastră culturală de pînă acum pe o perspectivă falsă; să nu mă acuzi de miopie...

Avem datoria de a dovedi lumii înclinări serioase pentru frumos, pentru adevăr, pentru moral. Numai astfel ne vom așeza bine în temeliile noastre. Și sunt semne, sunt probe. Cine a avut un Alecsandri poate avea un Dante. Cine a avut pe Bălcescu și are un Hașdău, geniul nu-i lipsește și poate spera să se ridice la înălțimea celorlalte popoare, mari prin civilizațiune.

Nu contestez geniul poporului român; ba tocmai fiindcă cred în el, vă acuz că, excluzînd masele de la lumină, împiedicați selecțiunea naturală de a-și produce marile ei roade. Suntem puțini la număr; nu ne mai împuținați față de cultură. D-voastră contestați cifrele d-lui Sturdza, noi vă contestăm cifrele d-voastră. Dar și zece milioane de am fi în hotarele României, încă n-am zice că suntem prea mulți.

Ș-apoi, d-lor, marele nostru drept de a exista, ca popor cu aspectul lui și cu însușirile lui caracteristice, stă tocmai în limbă. Oricari ar fi numărul radicalelor străine în limba noastră, poporul român a creat o limbă, n-a rămas la un dialect. El a supus la legile geniului lui romanic tot ce a fost străin; a topit tot; a vivificat tot; și a scos o limbă cu legile, cu subțimile, cu energia și cu fizionomia ei. Iacă opera maselor, a sărăciei, a poporului, iar nu a cutărei clase bogate sau a cutărui grup de învățați. Dar mai mult. Cu toate nefericirile istorice prin cari am trecut, tot masa poporului român a creat opere în cari scînteiele de geniu sar la prima cercetare. Luați colecțiile de poezii populare. Citiți-le bine. Sunt în adevăr inegale, naive, cu o formă aspră și primitivă uneori. Dar aceste opere sunt ca zgura din care faurul stoarce

prin foc picăturile luminoase de aur. Creațiunile populare sunt desigur un alt titlu al existenței noastre naționale. (*Aplauze.*)

Și numai cînd ați fi cu inima caldă și cu brațele deschise poporului român ați avea dreptul de a striga: „nu ridicați zavistiile de clase!”

Dar așa ați fost? Așa sunteți?

Ați venit cu legea învățămîntului primar. Cum ați legiferat față de masa întinsă a populațiunii rurale? Ați întocmit două feluri de școale, școale rurale complete, cu doi instructori: unul plătit de stat și celălalt de comună. De la aceste școale se poate trece la o școală secundară. Dar cu cîte greutăți! Îi supuneți și la un nou examen?

A! nu zice nimic legea! Nu-mi spuneți însă dacă sunt supuși la un nou examen. Ce se întîmplă însă cu școlarii din școlile rurale cu un singur învățător? Ei nu au dreptul de a trece într-o școală secundară sub cuvînt că un singur învățător nu poate preda toate studiile necesare la 60-70 de școlari, pentru a putea apoi să urmeze cursurile secundare.

Sunt învățători cari au realizat minunea de a dirige 1.000 de școlari. Sunt sigur că d. ministru cunoaște viața lui Lancaster. Și un învățător român să nu fie în stare a prepara nici doi-trei școlari cari s-ar distinge prin inteligență și statornica voință de a învăța? De ce? Eu văd aci o eliminare...

(*T. Ionescu.* Nu sunt eliminați de loc.)

Îi supuneți la un nou examen...

Dar cînd școala cea mai apropiată este în oraș, pot trece examenul la oraș?

(*T. Ionescu.* Pot, cum nu!)

Examen la oraș... cădere sigură pentru bieții copii de săteni, obicinuiți cu un mediu simplu și naiv, iar nu cu acela al școlilor de orașe.

(*General Manu.* Voiți să avem învățămînt secundar la toate comunele?)

Regret, d-le general, că într-o discuțiune atît de importantă nu mă urmăriți. Dar ca să vedeți că v-am înțeles tendința, n-am decît să adaog că sunteți pe cale de a duce mai departe sistemul de eliminare de la cultura înaltă a sărăciei. Ați alcătuit un anteproiect de lege al învățămîntului secundar. Vi-l cunosc. Și cînd va deveni proiect de lege veți elimina mai pe toți copiii sîrmani de la școlile secundare. În acest proiect

ați hotărât ca copiii cari vor trece peste 12 ani să nu poată intra într-un gimnaziu...

(*Vicepreședinte C. C. Arion.* [...] Rog pe d. Delavrancea foarte amical și blînd să revină la buget.)

D-le președinte, eu sunt la buget, iar nu aiurea. Vorbesc la capitolul întâi, la ministru, la șeful instrucțiunii publice; deci am dreptul de a discuta tendințele ministrului de învățămînt.

Cînd d-voastră puneți limita de 12 ani peste care copiii cari ar trece nu sunt priimiți în licee, prin această măsură nu dați, în genere, dreptul la cultură decît copiilor bogați, căci numai ei pot avea mijloace de a fi preparați la timp și înainte de 12 ani. Nu, nu aveți dreptul de a împărți, în fața legilor, pe copii în săraci și bogați; și nu aveți dreptul de a hotărî de vîrstă cînd inteligența cuiva trebuie să dea dovezi că este sau nu bine sau rău înzestrată. Aceasta nu o puteți face. Natura nu se supune la aceste hotare pe cari le trageți dv. Ce, nu cunoști d-ta, d-le ministru, oameni de geniu, cari pînă la o vîrstă destul de înaintată au fost socotiți drept proști și imbecili? Și nu cunoașteți copii precoci și tineri de mari speranțe cari au sfîrșit prin a nu fi nimic? Nu cunoașteți debuturi modeste cari au devenit lumini puternice și focuri bengale cari s-au stins repede, nelăsînd în urma lor decît o lumină și un zgomot tot așa de trecător?

D-le ministru, rolul unui ministru de instrucțiune publică, la noi în țară mai ales, poate fi extraordinar de mare și de frumos. El, cînd ar voi, ar putea schimba aspectul întregii țări. Pentru aceasta, însă, i se cere cultură serioasă, al doilea, convingeri profunde, al treilea, statornicie și demnitate în luptele noastre, al patrulea, o autoritate morală nediscutabilă, al cincilea, să ne cunoască pe noi românii în toate însușirile.

Aci să-mi dați voie să vă spun că clasa conducătoare păcătuiește printr-o mare necunoștință de noi înșine. Dacă prin „noi înșine” înțelegem 2-3.000, clasa conducătoare, atunci recunosc că ne cunoaștem, și vai! ne cunoaștem așa de bine, că ne coprinde o profundă întristare. Dacă însă prin „noi” înțelegem pe poporul român întreg, ne întristăm de altceva: de puțin ce ne cunoaștem.

Ei, dacă ne-am coborî în marea și via masă a poporului român pentru a o studia în limba ei, în moravurile ei, în tendințele și geniul ei, ne-am ridica mai cu curaj și cu mai

multă încredere în noi înșine, și, desigur, mai curați și mai entuziaști decît putem fi într-o clasă restrînsă de două-trei mii de politicieni. E cazul de a medita asupra cuvintelor socratiene „gnothi savton”¹, adică cuvinte mai vechi decît Socrate, scrise pare-mi-se pe templul de la Delfi.

Poporul francez a avut cusurul contrariu. Francezii se cunoșteau prea mult pe ei și aproape deloc pe ceilalți. Lumea se închidea pentru ei în hotarele Franciei. Parisul era capitala lumii. Adevărul e că acest popor fermecător atrăgea atît de mult, încît capitala lor era imaginea lumii întregi. Toate limbile, toate aspectele, toate popoarele erau acolo reprezentate. Astăzi au recunoscut greșeala și au început a cunoaște pe ceilalți în limba, în operele și în geniul lor.

Noi avem celălalt cusur. Cunoaștem prea mult pe alții și aproape deloc pe noi. Eu pariez că cea mai mare parte din deputați și miniștri știu mult mai mult din istoria altor popoare decît nu știu din istoria patriei noastre. Și sunt absolut de părerea d-lui ministru de externe în ceea ce privește limba. Iacă, d-sa, bunioară, ar face mai multe greșeli în românește decît în franțuzește...

(*Al. Lahovari.* Voi lua lecțiuni de la d-ta.)

Altădată, d-le ministru, am dat lecțiuni la copii mici, și vai de capul meu ce am pățit! (*Ilaritate.*) Eu nu am zis cu răutate cuvintele cari v-au supărat.

(*Al. Lahovari îi reproșează că folosește cuvîntul pari în loc de prinsoare.*)

Aci m-ai prins. (*Ilaritate.*) Dar, d-lor, greșind, și greșesc des, vă dau o dovadă mai mult că am dreptate.

Iacă de ce, la formula veche și înțeleaptă, ar trebui să adăogăm încă ceva pentru a ne servi de călăuză educatoare: „gnothi savton, ina gnostos esi”. Cunoaște-te pe tine dacă vrei să fii cunoscut, dacă vrei să te recunoască ceilalți. Și suntem datori să facem tot posibilul pentru a fi recunoscuți ca un element de cultură și de progres în omenire.

Omenirea ne cere altceva pe lîngă școli, oricît de numeroase și de superioare ar fi ele; ne cere altceva pe lîngă numărul celor știutori de carte și celor culți, oricît de mare ar fi acest număr. Ea ne cere să ne probăm geniul prin opere artistice și prin opere științifice. Cît au făcut Liszt, prin muzică, și

¹ Cunoaște-te pe tine însuți (gr.).

Munkacsy cu Christul său admirat de lumea întreagă, nu au făcut pentru unguri nici revoluțiunea de la 1848, nici Kossuth.

Ce am făcut noi pînă acuma pentru a fi admirați de omenire? Și a cui este, sau, mai corect, a cui va fi răspunderea? A generațiunilor trecute, sau a acelor cari au urmat imediat dupe marea generațiune a epocii noastre de renaștere? Nu. Aceștia nu au putut să se ocupe de manifestațiunile estetice ale neamului românesc, căci aveau marea și greaua misiune de a stabili și organiza un stat nou, un stat europeanesc. Această misiune le era de ajuns; și gloria lor este nediscutabilă. Și cînd în istorie se va ridica în fața lor întrebarea: „Ce ați făcut pe cînd talentele din timpul vostru zăceau pe la ospicii, sau piereau în mizerie și suferință?” În istorie se va găsi răspunsul lor: „Am creat România modernă”.

Dar de la un timp încoace, pentru cei ce dețin sau vor deține în mâinele lor destinele României, acest răspuns nu mai poate fi dat de istorie.

D-voastre, d-lor, ați spus-o: a încetat epoca faptelor extraordinare; să nu aspirăm decît la onoarea de a dezvolta și organiza înăuntru ceea ce s-a dobîndit cu jertfe mari și cu lupte glorioase. Așa este. Ei, dacă este așa, ce ați făcut și ce aveți de gînd să faceți, în sensul europeanesc al cuvîntului, pentru cultura și operele culturale? În lume popoarele nu sunt admise decît în haine de sărbătoare, ca la un bal al omenirii, nu sunt admise fără podoabele artistice cari dau dreptul de a avea loc de onoare printre celelalte neamuri. Înțelegeți ceea ce spun? Ce aveți de gînd? Zîmbiți? Da? Dar ce veți răspunde cînd istoria vă va întreba: „Ce ați făcut pentru geniul artistic al poporului român pe cînd talentele de seama lui Caragiale deschideau birturi în gările drumului-de-fer?” Cel mult: „Am petrecut”. Ei, pe timpul cînd Bălcescu pierdea pe țarmuri străine, cînd Bolintineanu se stîngea într-un ospiciu, cînd Alexandrescu suferea sub privirile unei capitale întregi, este un răspuns, vi l-am spus: lupta pentru întemeierea și existența României. Dar acum? Nu știu ce veți răspunde. Știu însă că în acest buget al instrucției publice se vor găsi unele foi pătate de cifre... giulgiuri pentru conștiințele moarte ale mercenarilor vii.

A!... nu sunt oameni? Dacă nu sunt, nu vă cer să-i inventați. Dar ce ați făcut pentru poezia, pentru muzica și pentru arhitectura poporului român? Ce au produs școlile

speciale? Ce a ieșit din școalele de belle-arte și din conservatoarele noastre? De la 1864 și pînă acum, și de acum înainte, aceeași direcție din care n-a ieșit aproape nimic. Într-o jumătate de secol din viața poporului român și cu zecimi de milioane cheltuite, nu s-a produs o bucată de muzică pe care lumea s-o admire, nu avem o pînză care să facă 5.000 de lei.

(O voce. Școală a fost.)

De organizația acestor școli sterpe mă plîng și eu. Cît pentru artiștii excepționali, ei nu sunt produsul acestor școli. Paginile fermecătoare ale lui Grigorescu sunt ale lui, și el este al naturei. El este un reprezentant al poporului român, dar nu un produs al școlilor noastre. Același lucru zic și de Andreescu, al căruia talent a lăsat urme neșterse, pe al cărui talent îl plîngem și astăzi. D. ministru îl cunoaște; posedă cea mai perfectă poate din operele lui. Andreescu a murit în mizerie, a murit de mizerie.

Ei bine, d-lor, să știți că, cel puțin de acum înainte, noi toți nu vom mai avea nici o scuză. Generațiile tinere, în primul rînd, au datoria de a organiza ceea ce nu este organizat, pentru a duce mai departe cultura poporului român și a da un avînt puternic marilor sale înclinări.

Nu cu pasiune, ci cu profundă și liniștită convingere vă spun că aveți datoria de a gîndi mai mult și mai înălțat cînd stați în fruntea culturei noastre. Cugetarea d-voastră bate pe o rază prea scurtă și se mișcă într-un cerc strîmt, încărcat de fumuri, de parfumuri și de miasme. Scăpați din această rază, lărgiți cercul gîndirii d-voastră; descindeți în masa vastă a poporului; studiați limba și geniul lui. Numai astfel veți fi în stare să guvernați cultura și talentele, numai astfel veți spori forțele de producțiune ale neamului nostru.

Și cînd vreți să reformați, nu umblați dupe dibăcii și surprinderi... Să nu credeți însă că eu admit absolut formula „noi prin noi”, chiar pentru acele școli speciale. Perspectiva s-a descoperit de mult. N-am să aștept de aci înainte sute de ani pentru a descoperi noi ceea ce este descoperit de alții. S-au descoperit legile armoniei. Trebuie să facem apel la cei ce posedă pe deplin secretele artei și să-i plătim pentru a ne învăța.

Încă cîteva momente, și voi isprăvi.

(Vicepreședinte. Vă rog să vă țineți de cuvânt.)

Orice ați zice dvs., am și eu o mică nemodestie : oi fi lung, vă displac, dar se găsește câte ceva bun în ceea ce spun eu.

(General Manu. Să ne chemați la Ateneu, acolo vă vom asculta cu plăcere.)

În Parlamentul Angliei, în cestiuni de instrucție publică, s-a discutat și cu Omer în mână. Acolo s-a pronunțat multe conferințe, când s-a discutat direcțiunea generală culturală. Binevoii, d-le general, a asculta și câte o rară conferință în Parlamentul român.

(Vicepreședinte. În Englitera oratorii sunt mai scurți.)

D-lor, între știință și artă sunt multe deosebiri. Mă opresc numai asupra uneia. Științele se codifică ; rezultatele cercetărilor științifice se imprimă. Prin tipar, știința se transmite întreagă oriunde, la orice distanță. Oamenii culți, oriunde s-ar afla ei, se pot specializa fără a avea nevoie ca să facă apel la străini. Iacă de ce în învățământul superior științific nu avem nevoie de savanții Europei. Putem astăzi „noi prin noi“. Știu că-mi veți spune că Germania, Anglia, Italia și Franța chiar au făcut uneori apel la celebrități străine. Eu cred că cu mijloacele de astăzi nu avem nevoie de alții. În ziua când se va micșora lăcomia multora de a câștiga prea mult, cu corpul nostru profesoral universitar vom face progrese enorme. (Aplauze.)

Nu tot așa este în arte. Aci secretele artelor nu se pot codifica, nu se pot transmite decât foarte imperfect prin tipar. Pînă nu vei vedea un mare maestru, stăpîn pe desemn și pe coloare, lucrînd cu iubire și cu pasiune, pînă nu vei vedea cum trec din creierul lui prin mînă impresiile pentru a se fixa pe pînză, pînă nu vei surprinde cum un maestru însemnat face să plutească firul melodiei pe legile armoniei, pînă atunci nu vei face pasul decisiv în arte.

Să facem jertfele cuvenite.

Și cînd zic aceasta nu înțeleg să înlocuim pe profesorii noștri, ferit-a Dumnezeu, ci să facem apel și la alți maeștri străini, pe lîngă ceea ce avem.

Să facem jertfele cuvenite, căci nu înțeleg să stăm indiferenți văzînd cum alte popoare cari au început cu noi ne trec înainte ; și ar fi o adevărată nesimțire cînd am vedea popoare de ieri lăsîndu-ne înapoi. Eu, care nu admir pe unguri, trebuie să recunosc că ei au înțeles de timpuriu că

arta nu este un lux, ci o necesitate, ci un drept de existență națională. Ungurii au făcut jertfe extraordinare pentru arti. Numai astfel au izbutit să aibă un Munkacsy.

Ei, ce ne lipsește nouă ? Suntem noi mai inferiori organizați decît ceilalți ? Aceasta este inadmisibil. Între simțul vederei și pictură este o intimă legătură. Popoarele cari au produs mai multe capete de operă în pictură sunt acelea cari au avut ochi sănătoși, puternici, perfect organizați fiziologic. Care din dv. nu știe că noi avem o vedere excepțional de bună ? Cine-și dă seama bine de geniul limbei noastre înțelege și din limbă puterea vederei poporului român. Verbul „a vedea“ înlocuiește pe toate verbele corespunzătoare la celelalte simțuri. Cînd vrea cineva să înțeleagă expresiunile „vezi cum cîntă“, „vezi ce dulce e“, „vezi ce moale e“, trebuie să admită că la noi simțul vederei predomină peste toate celelalte simțuri.

Nu, d-lor, nu ne lipsește nimic de la natură ca popor, dar ne lipsește mult ca organizație culturală.

Termin.

Ați declarat în 1888 că toată gloria v-o puneți în organizația dinlăuntru. Ați priimit, cum ziceți, un mare și frumos edificiu : statul român independent și cinstit în afară. Ei bine, ce ați făcut pentru a perfecționa organismul interior, ce ați făcut pentru ordinea și împodobirea lui interioară ? Legi ? Dar legile d-voastre, rău chibzuite și apăsătoare, a revoltat țărîmimea, pe care n-ați potolit-o decît prin vărsare de sînge. Și ce conduită aveți cu speranța de mîine a României, cu tinerimea universitară ? Dupe ce-i dați bilete de drum-de-fier pentru a-și manifesta sentimentele și aspirațiunile ei mari și generoase, o dați pe mîna bandelor mizerabile pentru a fi insultată și maltratată.

Și cînd vă dovedim dezordinea și decăderea, d-voastre ne vorbiți de creșterea bugetelor și de cifre, de cifre cari pot spune orice cînd nu te preocupi de toate cauzele lor. Cifrele ? Dar, d-le ministru, eu cu bugetul d-voastră, cu cifrele din el vă pot dovedi că ați sporit numărul personalului de la direcțiunea centrală de la 50, cît era în 1888, pînă peste 140. Vă pot dovedi apoi că, dupe ce ați întreit personalul, în loc de a scădea media anuală a costului, ea a crescut. De la 3.500, cît era în 1888, s-a urcat la 4.000 în 1895. De la 200.000 de lei din 1888 ați ajuns, în direcția centrală, la 600.000.

Și câte exemple și dovezi de felul acestora nu v-aș fi putut da !

Am voit însă să trec peste toate aceste critice pentru a atinge probleme culturale cari stau în legătură cu destinele noastre de mîine, pentru a vă spune că trebuie să încetați de a face politică, politică îngustă, militantă și de partid, acolo unde omul trebuie să se devoteze și să se jertfească pentru întemeierea, printr-o largă cultură, a dreptului nostru de a fi într-un mod demn. (*Aplauze.*)

Mă ridic, d-lor, contra tendinței de a deosebi poporul român în clase : unele cari să aibă toate foloasele culturei, prin lege, dupe ce are toate foloasele avuției și ale norocului, și altele cari să aibă toate dezastrele ignoranței dupe ce are toate durerile mizeriei.

Ne-ai zis, d-le ministru, că noi nu trebuie să deosebim țărănimea de orășenime, că toți trebuie să fie mîndri de gloria României. Da. Dar noi niciodată nu vom consimți ca gloria noastră să se întemeieze pe lacrimile celor mai mulți pentru fericirea celor mai puțini.

D. ministru de externe, care are meșteșugul marilor figuri retorice, ne zicea, aci în Parlament, luați seama cînd vorbiți de aspirațiunile mari ale neamului românesc, căci ele nu se pot realiza trăgînd sabia de la 1590 a lui Mihai Viteazu, ci pe aceea a regelui Carol.

Am înțeles. Sabia eroului stă încheșată în teaca ei de bronz. Am înțeles... Dar, figură pentru figură, și crez că în fond dreptatea e cu mine. Cînd, d-lor, cultura se va întinde în toată românimă, cînd prin lumină poporul nostru va ajunge la conștiința deplină a drepturilor, a menirii, a forței și a geniului lui, atunci, d-lor, sabia glorioasă a eroului, care stă încremenită, rezistînd la sforțările zadarnice ale d-lui Lahovari, atunci, aceeași sabie va ieși strălucitoare în mîna regelui Carol !

Încetați cu o politică îngustă și primejdioasă la Ministerul Instrucțiunii Publice, dați lumină maselor, și geniul poporului român va triumfa !

Am zis. (*Aplauze.*)

INTERPELARE ADRESATĂ PRIMULUI-MINISTRU ÎN CAMERĂ LA 22 MARTIE 1895

Am interelat pe d. prim-ministru asupra celor ce s-au petrecut cu voința fermă și legală a comunei Poiana din județul Dolj, fiindcă d-sa, la simpla întrebare ce am avut onoare să-i adresez, nu a vroit să-mi răspundă. Eu vă mulțumesc, d-le ministru, pentru refuz și nu aș dori decît ca și dvs. să-mi mulțumiți pentru interelare.

Vă mărturisesc că simt o deplină satisfacțiune cînd ridic glasul din cînd în cînd în favoarea comunelor rurale, căci îmi îndeplinesc o datorie care corespunde cu idealul meu de român, de cetățean și de om.

Cînd comunele rurale vor ajunge la conștiința că au drepturi sfinte și neprescriptibile și la putința de a-și exercita aceste drepturi, fără îndoială că atunci nu veți mai surîde, cel puțin unii din dvs., și nici nu veți mai murmura, ascultînd discursuri privitoare la populațiunea rurală, atunci poporul român se va ridica ceva mai sus, se va ridica de o sulită din praful în care zace, și politica noastră va deveni mai largă și mai românească. Iată de ce sunt mulțumit.

D-lor, din ceea ce vă voi spune că s-a petrecut în comuna Poiana, cea mai mare comună rurală din Dolj și poate din toată țara, veți înțelege clar modul de a gîndi al puterei executive față de drepturile comunelor rurale.

Iată, d-le prim-ministru, ce s-a petrecut în comuna Poiana.

Nu voi spune lucruri necunoscute d-lui prim-ministru ; voiesc, însă, ca întregul Parlament să le cunoască ; voiesc ca

țara să știe că Parlamentul a fost prevenit de ceea ce se petrece în satele noastre :

În 6 noiembrie 1894, în comuna Poiana au fost alegeri comunale. Un consiliu comunal a fost ales. Nu știu ce culoare politică avea acest consiliu și nici dacă avea vreo culoare. Ceea ce știu și sunteți datori să știți și dvs. e că acest consiliu corespundea voinței ferme și legale a marelui majorității a sătenilor din comuna Poiana. În timpul când se făcea alegerea, prefectul de Dolj și-a trimis un reprezentant oficial acolo, pe un ajutor de subprefect. Acest agent se prezenta cu pretextul de a îngriji ca alegerea să se facă legal. Și, în adevăr, alegerea s-a petrecut în așa condițiuni, încât chiar ajutorul subprefectului telegrafiază prefectului : „Totul s-a petrecut în ordine ; alegerea este legală”. Au fost, însă, și nemulțumiți influenți de această alegere ; aceștia au protestat la prefect și prefectul a numit o anchetă.

Ancheta a fost făcută de subprefectul local. Subprefectul a cercetat și a făcut un raport favorabil pentru această alegere.

Fără îndoială că un asemenea raport nu putea să mulțumescă pe aceia cari aveau interes personal de a fi nemulțumiți.

Atunci, ce a făcut prefectul județului ? A numit o nouă anchetă. De astă dată ancheta a fost făcută de către ajutorul de subprefect, acela care asistase la alegere.

Dar ce fel de anchetă putea face slujbașul care se găsea legat de propria sa telegramă ? Nu fusese el carele afirmase că alegerea s-a petrecut în deplină ordine și legalitate ?

S-a găsit și aci mijlocul, d-le prim-ministru : a dispărut telegrama din dosarul afacerii.

Se poate constata că o telegramă s-a dat la 6 noiembrie prefectului de Dolj și că acea telegramă nu se mai găsește la dosar.

O dată scăpat ajutorul de subprefect de acest act, a ticluit un raport care a crezut că convine autorității superioare. Același slujbaș care constatase mai înainte că alegerea fusese legală a constatat că s-au petrecut ingerințe în ziua de 6 noiembrie.

Bazat pe acest raport, prefectul înaintează delegațiunei județene această alegere, și delegațiunea județeană, în majoritatea ei, casează alegerea.

Sentința aceasta este nemotivată. Este, însă, o opinie aparte, și opiniunea aparte este făcută de însuși președintele delegațiunei județene, licențiat în drept.

Acest licențiat în drept, motivându-și părerea atât din punctul de vedere al faptului, cât și din punctul de vedere al legii, susține că alegerea s-a petrecut în deplină ordine și în perfectă legalitate.

Locuitorii, văzînd că li se casează alegerea, se adresează la dvs. Petițiunea lor este iscălită — dvs. știți mai bine decît mine — este iscălită de vreo cîteva sute de locuitori.

Prin acea petiție, ei, d-le prim-ministru, vin la dvs. ca la șef, marele șef al administrațiunei generale din țară, să-și expuie pîngerile și drepturile lor.

În desfășurarea acestui proces caut, ca de obicei, să fiu absolut drept. Nu vă voi acuza de primele demersuri. Îmi rezerv dreptul de a vă arăta adevărata vină și răspundere.

De la început nu ați confirmat sentința delegațiunei județene, și, prin urmare, nu ați confirmat dorința autorității administrative superioare a județului Dolj.

Ați stat pe gînduri ; v-a impresionat și pe dvs. ; ați avut aerul de a vă zice : „Pentru a da eu o hotărîre, mai îmi trebuie ceva”.

Și ați însărcinat pe prefect sau pe directorul de prefectură ca să facă unul din ei o nouă anchetă.

Sincer ați crezut că prefectul sau directorul său vor fi într-adevăr drepți și imparțiali ? Ce, nu știți că de la un cîrd de vreme încoace, în toate cele ce se petrec în România, cauza răului este sus ? Tot vorba veche : „peștele de la cap se împute”. (Aplauze.)

Dorința, însă, a dvs. nu a fost satisfăcută. Această a treia anchetă nu a fost făcută de către prefectul județului Dolj, nici de către directorul prefecturei, ci de către un om numit ad-hoc pentru asemenea anchetă.

Subprefectul plăsei fusese, cam cu voie, cam fără voie, permutat în altă plasă. Și un nou subprefect, adus acolo, a fost însărcinat cu ancheta. Ancheta a avut loc în primele zile ale lui ianuarie anul curent. La primărie s-au adunat șapte-opt sute de țărani. De... erau cam mulți și aveau prea multă dreptate. Poate că din această cauză subprefectul ieșea din cînd în cînd din primărie și zicea oamenilor : „Oameni buni, fiți încre-

țara să știe că Parlamentul a fost prevenit de ceea ce se petrece în satele noastre :

În 6 noiembrie 1894, în comuna Poiana au fost alegeri comunale. Un consiliu comunal a fost ales. Nu știu ce coloare politică avea acest consiliu și nici dacă avea vreo coloare. Ceea ce știu și sunteți datori să știți și dvs. e că acest consiliu corespundea voinței ferme și legale a marei majorități a sătenilor din comuna Poiana. În timpul când se făcea alegerea, prefectul de Dolj și-a trimis un reprezentant oficial acolo, pe un ajutor de subprefect. Acest agent se prezenta cu pretextul de a îngriji ca alegerea să se facă legal. Și, în adevăr, alegerea s-a petrecut în așa condițiuni, încât chiar ajutorul subprefectului telegrafiază prefectului : „Totul s-a petrecut în ordine ; alegerea este legală“. Au fost, însă, și nemulțumiți influenți de această alegere ; aceștia au protestat la prefect și prefectul a numit o anchetă.

Ancheta a fost făcută de subprefectul local. Subprefectul a cercetat și a făcut un raport favorabil pentru această alegere.

Fără îndoială că un asemenea raport nu putea să mulțumescă pe aceia cari aveau interes personal de a fi nemulțumiți.

Atunci, ce a făcut prefectul județului ? A numit o nouă anchetă. De astă dată ancheta a fost făcută de către ajutorul de subprefect, acela care asistase la alegere.

Dar ce fel de anchetă putea face slujbașul care se găsea legat de propria sa telegramă ? Nu fusese el carele afirmase că alegerea s-a petrecut în deplină ordine și legalitate ?

S-a găsit și aci mijlocul, d-le prim-ministru : a dispărut telegrama din dosarul afacerii.

Se poate constata că o telegramă s-a dat la 6 noiembrie prefectului de Dolj și că acea telegramă nu se mai găsește la dosar.

O dată scăpat ajutorul de subprefect de acest act, a ticluit un raport care a crezut că convine autorității superioare. Același slujbaș care constatasese mai înainte că alegerea fusese legală a constatat că s-au petrecut ingerințe în ziua de 6 noiembrie.

Bazat pe acest raport, prefectul înaintează delegațiunei județene această alegere, și delegațiunea județeană, în majoritatea ei, casează alegerea.

Sentința aceasta este nemotivată. Este, însă, o opinie aparte, și opiniunea aparte este făcută de însuși președintele delegațiunei județene, licențiat în drept.

Acest licențiat în drept, motivându-și părerea atît din punctul de vedere al faptului, cît și din punctul de vedere al legii, susține că alegerea s-a petrecut în deplină ordine și în perfectă legalitate.

Locuitorii, văzînd că li se casează alegerea, se adresează la dvs. Petițiunea lor este iscălită — dvs. știți mai bine decît mine — este iscălită de vreo cîteva sute de locuitori.

Prin acea petiție, ei, d-le prim-ministru, vin la dvs. ca la șef, marele șef al administrațiunei generale din țară, să-și expuie pîngerile și drepturile lor.

În desfășurarea acestui proces caut, ca de obicei, să fiu absolut drept. Nu vă voi acuza de primele demersuri. Îmi rezerv dreptul de a vă arăta adevărata vină și răspundere.

De la început nu ați confirmat sentința delegațiunei județene, și, prin urmare, nu ați confirmat dorința autorității administrative superioare a județului Dolj.

Ați stat pe gînduri ; v-a impresionat și pe dvs. ; ați avut aerul de a vă zice : „Pentru a da eu o hotărîre, mai îmi trebuie ceva“.

Și ați însărcinat pe prefect sau pe directorul de prefectură ca să facă unul din ei o nouă anchetă.

Sincer ați crezut că prefectul sau directorul său vor fi într-adevăr drepți și imparțiali ? Ce, nu știți că de la un cîrd de vreme încoace, în toate cele ce se petrec în România, cauza răului este sus ? Tot vorba veche : „peștele de la cap se împute“. (Aplauze.)

Dorința, însă, a dvs. nu a fost satisfăcută. Această a treia anchetă nu a fost făcută de către prefectul județului Dolj, nici de către directorul prefecturei, ci de către un om numit ad-hoc pentru asemenea anchetă.

Subprefectul plăsei fusese, cam cu voie, cam fără voie, permutat în altă plasă. Și un nou subprefect, adus acolo, a fost însărcinat cu ancheta. Ancheta a avut loc în primele zile ale lui ianuarie anul curent. La primărie s-au adunat șapte-opt sute de țărani. De... erau cam mulți și aveau prea multă dreptate. Poate că din această cauză subprefectul ieșea din cînd în cînd din primărie și zicea oamenilor : „Oameni buni, fiți încre-

dințați că dacă veți avea dreptate, dreptatea vi se va da". Aceste cuvinte li s-au repetat ca un refren pînă cînd un bătrîn din mulțime a răspuns : „O ! vai de păcatele noastre, domnule, de cîte ori nu ni s-a cîntat cîntecul ăsta !"

Și dupe o zi de anchetă, subprefectul și-a făcut raportul său. D-ta, d-le prim-ministru, îl cunoști mai bine decît mine în toate amănunțimele lui. Sunt, însă, sigur că nu mă veți dezminți cînd vă voi afirma că acest raport este făcut așa și așa, în doi peri.

Scopul este ușor de înțeles : citit țărănilor, ei să nu-l înțeleagă pînă va trece subprefectul gîrla.

Prefectul de Dolj, însă, l-a citit, și nici lui nu i-a venit la socoteală un asemenea raport.

Iacă de ce prefectul se grăbește să scrie cu mîna sa într-o adresă că din acest raport s-a dovedit că ingerințe au avut loc cu alegerea din comuna Poiana. Cu alte cuvinte, mai înainte de a vă da dvs. sentința, dvs. cari erați în drept să vă pronunțați ca ultimă instanță, prefectul hotărăște.

Ei, ce ați făcut, d-le prim-ministru ? Ați hotărît imediat ce dorea prefectul de Dolj ca să hotărîți ? Nu. Ați ezitat, ați așteptat pînă a venit prefectul în București, care, pledînd cine știe ce împregiurări și interese, v-a făcut pe dvs., dupe atîta ezitare și anchete contra dosarului, contra faptelor și a dreptății, să casați o alegere perfectă din toate punctele de vedere.

Iacă, d-lor deputați, acestea sunt fapte[le] și peripețiile prin cari a trecut alegerea din comuna Poiana.

Vedeți, d-le prim-ministru, că ați călcat peste voința expresă și constituțională a unei comune rurale, înlocuind-o cu voința, fie a prefectului, fie a dvs., căci în locul consiliului comunal ați pus o comisiune interimară.

Și apoi nu sunteți dvs., d-le prim-ministru, care ne afirmați zilele trecute, și care ne-ați afirmat și astăzi, că în termenul cel mai scurt posibil, de 15 zile, convocați colegiul electoral comunal, dupe ce s-au casat alegerile ? Nu sunteți dvs. care ne-ați spus că doriți ca comunele rurale să se administreze cum cred ele mai bine ? Apoi așa vă purtați, cum vă este vorba ?

În Bacău ați recunoscut că impiegații dvs. nu v-au ascultat și că de aceea îi veți pedepsi, și permiteți-mi indiscrețiunea : cam ce pedeapsă le veți da ? Îi veți pune în genuchi ? (Ilaritate.)

Ei bine, cînd legile nu sunt respectate, cînd nici chiar voința dvs., mult mai mare decît legile țării, nu mai este respectată de subalterni, atunci ce trebuie să mai credem despre o administrație care de mult ne-a vestejit orice iluzie ?

Dupe cîte înțeleg, nici în cazul comunei Poiana nu v-au ascultat agenții dvs., d-le prim-ministru, căci nu a trecut 15 zile de la casarea alegerilor, ci aproape două luni, dacă nu și mai mult, și colegiul electoral nu a fost convocat încă.

Vedeți, d-lor deputați, cum se poartă administrațiunea cu voința legală a comunelor rurale ?

Apoi dacă este așa, atunci de ce păreți surprinși cînd auziți discursurile pe cari le pronunțăm noi în numele țărănilor ? Pentru ce vă siliți a avea aerul de a crede contrariul, cînd noi constatăm că populațiunea rurală începe a fi tratată ca *paria* de către clasa guvernantă ?

Este dreptă, este sinceră mirarea dvs. ?

Apoi nu se știe că constituțiunea nu se aplică decît în parte și în razele orașelor ?

Ce, există constituțiune și drepturi politice în sate ? Ați cuteza să afirmați aceasta ?

La sate nu există nici constituțiune, nici drepturi politice, ci numai numiri, execuțiuni și ucaze.

Nu se fac alegeri, ci se dau ucaze, căroră *paria* trebuie să se supună.

Spuneți-mi dacă într-un sat ar putea avea loc o întrunire politică fără ca țărani să nu fie puși pe goană de călărași cu săbiile scoase ? Spuneți-mi dacă s-ar putea funda o gazetă în comunele rurale fără ca fundatorul să nu fie trimis imediat la pușcărie ?

Eu știu, d-lor, că în viața noastră politică, că în întreaga noastră viață morală, legea inerției din lumea fizică se aplică. În virtutea inerției morale, se continuă întrucîtva a se face astăzi ceea ce s-a putut face adineaori, se continuă răul de ieri pe ziua de azi, ca să se transmită zilei de mîine.

Cu toate acestea, s-a apropiat ziua dreptății, cînd oamenii aceia de la sate au să rupă cu această inerție morală. Sunt semne. Știți foarte bine că s-au repurtat victorii sîngeroase contra sătenilor. Dar în aceste victorii stă o mare învățătură : voința satelor a început să se manifeste. Nu vă îmbătați cu ideea că este liniște în țară, fiindcă liniștea aceasta poate fi turburată dintr-o zi în alta, turburată tocmai pentru că se

violentează drepturile cele mari ale populației rurale, tocmai pentru că se violentează conștiința acestor oameni cari muncesc ca niște robi, pentru ca să țină în spinarea lor edificiul statului. Gîndiți-vă, d-le prim-ministru, că pe calea acestor victorii sîngeroase nimeni nu poate triumfa mult timp. Este bine și este timp să puneți capăt acestor victorii. Vă rog să vă gîndiți la cuvintele unui ministru bătrîn care, prevăzînd cele mai triste zile din istoria Franciei și uitîndu-se la părul său alb, a zis adînc mișcat : „Quand cette neige sera fondue, il y aura bien la boue !“ Cînd această zăpadă se va topi... ce de noroi ! Ce de noroi, ce de noroi, în Franția !

D-le prim-ministru, este și timp pentru dvs. de a medita asupra acestor cuvinte... Vîrsta dvs. trebuie să vă facă să cugetați asupra lor. Gîndiți-vă cel puțin în sfîntele zile ale răstîgnirii ca de aci înainte să nu mai răstîgnați voința legală a comunelor rurale, a rarelor comune cari își manifestă dorința de a-și exercita niște drepturi imprescriptibile.

Aștept răspunsul dvs. (*Aplauze.*)

D-le prim-ministru, să mă credeți că oricare ar fi credințele mele despre dvs. și oricari ar fi convingerile și pasiunile mele politice, să mă credeți, d-le prim-ministru, că nu sunt în stare nici să fac, nici să trimit pe alții ca să facă ceea ce dvs. mă acuzați că fac eu direct sau indirect.

A treia oară mă acuzați că am răsculat satele. Și nu protestez de temerea răspunderii. Nu mă tem de justiție, cum nu trebuie să se teamă orice om drept și bun român. Am însă o temere : poate că vor fi oameni cari să creadă cu ușurință ceea ce dvs. spuneți cu o prefăcută gravitate.

Eu nu fac parte din aceia cari azmut mulțimile, cari cutreieră satele și îndeamnă pe locuitori ca să pună mîna pe topor, pe coasă și pe foc pentru a năpădi asupra celor cari stau în capul țării. Au fost asemenea oameni. S-a petrecut așa ceva... dar nu eu eram priuitor agitatilor de la sate, ci alții, pe cari d-ta îi cunoști prea bine...

Erau amicii d-tale ; erau oameni cari se află pe acea bancă ministerială. (*Întreruperi.*)

Dar, d-le prim-ministru, eu cînd aș crede că trebuie să agit și să răscol, aș simți o mare datorie de om : m-aș crede dator să stau în fruntea răsculaților. Și pe cîtă vreme nu mă veți vedea în fruntea lor, să știți că nu sunt eu acela care

din loc sigur trimit mulțimea în săbiile și în gloanțele dvs. (*Aplauze.*)

Dar pe lîngă dvs. am fost acuzat de un om foarte serios. În ziua aceea, de la tribuna Camerei, s-a dat exemplul celei mai urîcioase glume, cînd mi s-a pus în spinare că eu aș fi răsculat județul Bacău. La început am surîs ; am protestat apoi, și astăzi resping cu indignare asemenea bănuieli calomnioase.

Dar voiți să știți cine complotează, căci complotează cineva contra ordinii și siguranței statului nostru ? Voiți să aflați ? Vă voi spune...

(*Vicepreș. Depășiți cestiunea personală.*)

Vă rog, d-le președinte, să nu fiți nedrept cu mine...

Dacă voiți să știți... această liniște aparentă stă pe ceva foarte cald, aprins, incandescent. Și cine a provocat această incandescență pe care stă liniștea aparentă a statului nostru ?

(*Marghiloman întrerupe. Ce poate fi această „incandescență“ ?*)

Dvs., d-le ministru al justiției, nu o să înțelegeți multe din cîte vă voi spune eu, și nu mă mir. Dvs. tratați lucrurile cu o ușurință foarte grațioasă, dar cu ușurință...

(*Marghiloman. Joseph Prudhomme a trecut la posteritate cu „carul statului care navigă pe un vulcan“ — d-ta vei trece la nemurire cu „incandescența care servește de bază unei liniști aparente“.*)

Ai găsit un tip care poate fi atins chiar și de critica d-tale.

Vă dau voie să nu înțelegeți. De altminterlea este și un drept... Dar să revin. Știți cine provoacă răskoalele de prin sate ? Nu eu, nu noi, ci administrația dvs., și legile dvs., și birurile grele, și sărăcia.

Iacă cine complotează și amenință siguranța statului.

D. Carp vă spunea că este mizerie la sate ; și d-sa spunea că se bucură că este mizerie la sate, fiindcă mizeria este cel mai mare dascăl.

Eu susțin că mizeria, unită cu nedreptatea și cu birurile, aprind revoltele într-un popor ! (*Aplauze.*)

(*Vicepreș. Incidentul e închis.*)

Se închidea mai curînd dacă mă lăsați în pace.

D-lor deputați, în ședința de la 8 februarie, d. N. Filipescu, membru al majorității, a adresat guvernului o interpelare. Această interpelare, dintr-un punct de vedere mai înalt, este

de o gravitate excepțională. Nu știu dacă d-sa a depus în scris interpelarea la biroul Camerei, nu-i cunosc forma definitivă, dar am auzit-o și m-a impresionat. Și nu m-am încrezut în memoria mea, nici chiar în zările amice d-lui Filipescu, ci am răsfoit *Monitorul oficial*. Ascultați, vă rog, ceea ce citesc la începutul ședinței de la 8 februarie: „D. N. Filipescu: D-le președinte, am onoare să interpelez pe guvern în privința comunicatului neexact, apărut astăzi în *Monitorul oficial*. Țin să declar un lucru: că dacă comunicatul este opera d-lui guvernator al Băncei, atunci renunț la interpelarea mea. Afirmațiunea mea cred că este suficientă pentru toți.” (Aplauze.)

D-lor, o asemenea interpelare m-a pus pe gânduri. Simteam o enigmă, dar nu o puteam dezlega. Mărturișiți, însă, că e și grea. O asemenea interpelare, în forma și cu coprinsul acela, adresată guvernului, de cine? De către un membru important al majorității, atât de important încât este fala dvs., cumulând și onoarea de a fi primar al capitalei. Enigma începe. Și vă mărturisesc că în aerul, în discursurile și în conduita d-lui Filipescu, pînă la 8 februarie, nu văzusem nimic care să mă facă a crede că d-sa face verio deosebire de nuanță și de simpatie între aceia cari stau pe banca ministerială. Interpelarea de la 8 februarie m-a făcut să cred că d. Filipescu, ca toți conservatorii puri, văd două nuanțe, ba chiar două colori deosebite acolo unde nu ar trebui să fie decît o singură nuanță a aceleiași colori. Veți zice, însă, că despic firul în patru, că mă las în porniri de transcendentalism politic, că pe nimeni nu interesează asemenea analize prea complicate. Vă înșelați. Dacă puțin ați analiza cuvintele d-lui Filipescu, sunt sigur că ați crede ca și mine că ele pot interesa opinia publică.

D. Filipescu este un orator care-și cîntărește cuvintele, cel puțin cînd se adresează guvernului și majorității. Sunt în drept de a crede că d-sa și la 8 februarie și-a cîntărit cuvintele. Cuvintele d-sale par a fi alese, căutate, ba... cum să zic... nu știu dacă d. ministru al justiției va aproba calificarea... cuvintele d-lui Filipescu, unele, cel puțin, sunt fosforescente. (Aplauze.)

(Marghiloman recunoaște că le-a calificat bine.)

Așa? Vă mulțumesc și vă asigur că dupe părerea mea cuvîntul cel mai fosforescent este acela de *neexact*, adresat

băncei ministeriale. Nu știu dacă și aci d. ministru al justiției este de părerea mea. (Ilaritate.)

(Vicepreș. Ministrul justiției vă roagă să-l lăsați în pace.)

Prea bine; cu plăcere. Ei, d-lor membri ai majorității, ce ați simțit dvs. cînd ați auzit pe d. Filipescu spunînd guvernului: ați publicat în *Monitorul oficial* un „comunicat neexact”? Mie — de ce nu v-aș spune adevărul? — mie mi-a făcut o deosebită plăcere. (Ilaritate.) Mi-aduc aminte că la această parte a interpelării ați tăcut, uitîndu-vă lung la orator. Nu vă convenea. Nu știați ce să ziceți, ce să credeți. Cînd însă d. Filipescu a declarat că va renunța la interpelare dacă acel mare neadevăr, comunicatul, ar fi opera d-lui guvernator al Băncei, cînd d. Filipescu și-a exercitat sarcasmul, declarînd că în fața guvernatorului afirmațiunea sa este suficientă pentru toți, pentru a fi crezut d-sa și a nu fi crezut altcineva, v-duceți aminte, d-lor din majoritate, cum ați priimit asemenea cuvinte ale d-lui Filipescu? Eu nu am uitat! *Monitorul oficial* e de față. Ați aplaudat. Și fiți, vă rog, drepti, cînd vă rezum ceea ce ați aplaudat la 8 februarie, aplaudați și astăzi. (Aplauze. Ilaritate.)

A! va să zică primarul capitalei pune problema astfel: guvernatorul Băncei a publicat în *Monitorul oficial* un comunicat neexact. Lucru grav. Și dvs. ați aplaudat. Lucru foarte grav. Și guvernul a tăcut. Lucru și mai grav. Era permis guvernului să tacă? Eu cred că nu. În prima parte a interpelării, d. Filipescu admitea că comunicatul să fie opera guvernului și îl declara de neexact. Guvernul nu avea nevoie de cele trei zile regulamentare ca să răspundă. Și a tăcut. În a doua parte a interpelării, d. Filipescu admitea ipoteza că comunicatul putea fi opera guvernatorului Băncei, și în acest caz știți cum ați aplaudat sarcasmul și clara insinuațiune a interpelatorului. Și guvernul a tăcut. Ba era pe acea bancă chiar d. ministru de finanțe. D-sa, dar, mă surprinde și ne surprinde cînd știm că la 8 februarie n-a zis nimic, și astăzi declară că comunicatul este opera d-sale.

Eu, d-lor, admitînd că comunicatul ar fi al d-lui guvernator, vă declar că nu aș mai ști ce să cred. Sufletul meu ar balanța între cei doi mari demnitari ai statului. (Ilaritate.) Între primarul capitalei și guvernatorul Băncei, și n-aș ști cari din amîndoi au comis verio neexactitate publică în ziua de 8 februarie.

Este ceva foarte grav : să fii acuzat că ai... că ai dat comunicate *neexacte* prin *Monitorul oficial*. Este și mai grav să acuzi că spune neexactități pe omul care reprezintă și trebuie să reprezinte creditul în România. Iacă de ce am socotit că nu putem tăcea, că suntem în drept și datori a cere să se clarifice o situație morală confuză, pentru ca să știm cine a spus adevărul și cine neadevărul, în *Monitor* sau Parlament ?

Și să nu credeți, d-lor, că eu am profitat de greșalele cuiva pentru a declara micul meu rezbel de o intrigă trecătoare. Eu nu sunt de felul meu amator de dibăcii. Ridicați-vă mai sus de asemenea bănuiele, și veți înțelege că în interesul moralității publice și a demnității Parlamentului trebuia să avem o explicațiune. Și vă mărturisesc că n-aș fi făcut această interpelare dacă nu aș fi văzut că au trecut o săptămână, două, trei, o lună, ba una și jumătate, și d. Filipescu nu-și mai dezvoltă interpelarea sa.

Și nici dupe atîta așteptare nu mi-aș fi pierdut răbdarea, căci am mai multă răbdare decît nu au uneori cei cari ne prezidează...

Dupe atît timp de așteptare, m-am adresat d-lui Filipescu și l-am întrebat dacă își va mai dezvolta interpelarea, prevenindu-l că eu sunt gata să mi-o însușesc în caz cînd d-sa ar renunța la ea. Și cînd d-sa mi-a răspuns că renunța la interpelarea sa, atunci am adresat pe a mea. Vedeți dar că nu am voit să surprind pe nimeni, că nu am alergat la abilități cari adeseaori calcă peste formele elementare ale unui război franc și leal.

Acum să-mi dați voie să vă arăt piesa, documentul, pe care d. Filipescu l-a tratat de o *neexactitate*, publicată în formă de comunicat oficial. Documentul acesta este publicat în *Monitorul* de la 8 februarie. Iacă întregul lui coprint :

„București, 8 februarie. Jurnalul *Timpul*, pe baza unor afirmațiuni eronate, expune cele petrecute la Banca Națională cu ocaziunea cererei unei liste a acționarilor, făcută de d. Flea, în mod neexact. Lucrurile s-au petrecut cum urmează : d. Flea, cerînd lista miercuri, d. guvernator i-a răspuns imediat că, avînd în vedere precedentele cari erau în sens contrariu, d-sa nu poate satisface cererea fără a o supune consiliului. Consiliul adunat în ședința de vineri (căci joi fusese sărbătoare), a autorizat pe d. guvernator a face comunicarea despre care d. Flea a fost avizat sîmbătă dimineața...”

(Flea. Nu este exact.)

Mă rog, eu vă citesc un act public, un comunicat al guvernului. Acest document continuă astfel : „De altminterlea, d. ministru de finanțe a comunicat Camerei rezultatul, adăogînd că aceasta s-a făcut nu ca o favoare pentru d. Flea, ci ca o dispozițiune pentru toți deponenții interesați. Deci aprecierile *Timpului* sunt cu totul nefundate. (Comunicat.)

Eu, d-lor, am crezut că comunicatele sunt niște acte grave, prin cari un guvern se pune în relație directă, pe calea publicității, cu opinia publică, pentru a dezminți ceea ce socotește că-i atinge autoritatea sa morală, sau aceea a instituțiilor mari de stat. Am crezut că asemenea acte scrise nu pot emana decît de la guvern, sau cel puțin de la un ministru, punînd în joc răspunderea întregului guvern, sau cel puțin a unui membru din guvern. Și niciodată nu am crezut că, afară din guvern, un înalt funcționar de stat ar putea să dea comunicate prin *Monitorul oficial*.

Dar d. Filipescu a avut darul de a-mi răsturna credința mea. D-sa a aruncat o gravă bănuială asupra... în parte, asupra guvernului, și... în bună parte asupra unui înalt demnitar. Și mi-am zis, cam cu voie, cam fără voie : poate că în fața puterii executive, care prea a căutat să impieteze asupra celorlalte puteri, s-o fi găsit veriun meșter care să fi cucerit o părtică din drepturile puterii executive. Am întrebat. Am cercetat. Am vrut să mă conving. Și toți m-au asigurat că mă înșel. Dar, dupe ce m-am încredințat că un comunicat nu poate privi, ca răspundere morală, decît pe guvern, sau cel puțin pe un membru din guvern, am căzut în prada altei nedomiriri. De ce, Doamne, o majoritate așa de disciplinată să fi aplaudat interpelarea d-lui Filipescu ? Cum, *neexactitatea* să fie imputată guvernului, de fapt și de drept, și majoritatea să aplaude ? Cum merg lucrurile de la un cîrd de vreme ? Chiar ieri mi-am pus această întrebare cînd s-a dăracit așa de mult lîna de la domeniul, încît, zău, nu știu ce lîna va mai fi rămas pe d. ministru al domeniilor. (Iaritate. Aplauze.)

Din toate aceste nedomiriri reiese ceva. E un început de lămurire. E oarecare lumină și pentru mine și pentru dvs. Încep a vedea, dar să nu-mi cereți să vă spun tot ce văd... de, sunt oarecari secrete ale sufletului meu... aș voi să înțelegeți dvs. fără să vă spun tot ce gîndesc... atît doar că eu aș dori ca d. Filipescu să aibă deplină dreptate. Zic aceasta dupe ce scot

din discuțiune, pe bună dreptate, pe d. guvernator al Băncei, căci este evident că nu d-sa a fost autorul comunicatului despre care vorbim. Și mai zic aceasta fiindcă sincer aş dori ca tinerimea conservatoare să fie de aci înainte absolut convinsă când afirmă ceva grav, fie contra adversarilor, fie contra amicilor.

Rămîne, doar, bine înţeles că d. Filipescu nu a putut acuza decît pe guvern, sau pe o parte din guvern, şi dar guvernul este dator să dovedească cine anume a comis *neexactitatea* : el sau acuzatorul.

Daţi-mi însă voie să ating în treacăt o cestiune foarte importantă în legătură cu publicitatea, cu presa. S-a acuzat presa, şi acuzat de mult, şi înainte de 1888, şi înainte de 1876, şi dupe 1888. Dvs., d-lor de pe banca ministerială, astăzi mai ales abuzaţi de aceste porniri de a insulta presa. D. prim-ministru ne spunea mai zilele trecute : „eu, eu nu am ziar, şi nu vreau să ştiu de ziare“. Este aci un prea mare dispreţ şi un dispreţ nejustificat pentru omul care, neavînd veriun ziar, are toate mijloacele de a dispune de o parte din presă, mijloace pe cari le întrebuintează. (*Aplauze.*) Când întrebuintezi o parte din presă, d-le prim-ministru, nu vă este permis să vă lepădaţi absolut de presă. Sunt miniştri cari au împins dispreţul pînă a zice de pe banca ministerială : „toată presa *minte*“. Şi să nu-mi ziceţi că în *Monitorul oficial* nu se găseşte asemenea sentinţă injustă şi detestabilă. Aţi auzit cu toţii asemenea injurii. Eu am luat act de asemenea cuvinte, şi nimeni nu a îndrăznit să mă dezminţă.

Cînd, dar, acuzaţi astfel presa, pînă şi presa care vă serveşte, daţi-mi voie să vă spun că nu serviţi bine opinia publică, nici nu voiţi a se face veriun progres în moravurile noastre. Dacă sunteţi convinşi că toată presa *minte*, sunteţi datori, dupe cum v-am mai spus, să desfiinţaţi presa dvs.

Conduita dvs. este absurdă. Chiar d. ministru al cultelor, mai zilele trecute, smulgea aplauzele majorităţii răsuflînd în contra presei, afirmînd cu un glas aprins că niciodată presa n-a aruncat mai mult noroi asupra veriunui om politic decît a aruncat asupra d-sale în ultimii ani. Ei, d-le ministru, de ce atîta emoţiune zadarnică ? Ce, nu ştii că noroiul nu pătează decît feţele uşor de pătat ? Te rog, primeşte de la mine un sfat pe care ţi-l dau cu toată modestia şi sinceritatea cuvenită : de noroi nu trebuie să se sperie decît aceia de cari noroiul

se prinde, şi noroiul nu se prinde decît de cel destinat de la natură pentru noroi. (*Aplauze.*)

D-lor, în valvîrtejul moral în care trăim, am vrut să-mi fac o datorie de conştiinţă : am cugetat mult şi dezinteresat asupra presei. Am scris apoi o serie de articole, atît de obiective, atît de reci, încît păreau pedante. Mi-am pus în temă, crud şi cinstit : de cari greşeli este vinovat ziaristul la noi. Şi nu am menagiat pe acest martir al condeiului. Dar oricît de hotărît am fost de a ne acuza pe noi cari scrim de starea presei, mi-a fost imposibil să nu văd un raport fatal între presă, între violenţele şi nedreptăţile ei, şi clasele conducătoare şi guvernele cari deţin puterea.

O, Doamne, cum de credeţi dvs. că ziaristul este fiinţa teribilă care se năpusteşte asupra conştiinţei curate, asupra onoarei ministrului fără vină, asupra inocentului, numai din patima de a terfeli, numai din plăcerea de a calomnia ? Cum, aşa vă închipuiţi dvs. în genere pe un ziarist ? Nu admiteţi nici chiar că se înşală, fie chiar că s-ar înşela cu uşurinţă ? Nici atît ? Ei, d-lor, dvs. vorbiţi cu uşurinţă despre nişte muncitori pe cari nu-i cunoaşteţi şi nu cunoaşteţi nici jertfa pe care le-o cereţi. În ziua cînd ziaristii vor avea deplină conştiinţă de jertfa pe care o fac, în acea zi se vor simţi ceva mai mult între ei, în acea zi nu va mai fi iertat nici unui ministru ca să declare că „presa *minte*“ !

(*Vicepreş. V-aţi cam depărtat.*)

Vă înşelaţi. Eu nu cred în pornirea naturală de a calomnia. Cunosce ziaristi cari au ţinut în cartioanele lor denunţuri grave şi precise cîte 7—8 luni, denunţuri iscălite, pe cari nu le-au dat publicităţii decît dupe lungi şi scrupuloase cercetări.

Să presupun că şi în asemenea caz, cu toate cercetările cuvenite, să presupun că publicistul s-a înşelat. El însă începe atacul, un atac pe care îl va continua. Ce puteţi face dvs. ca publicistul să nu continue a fi înşelat, ca opinia publică să nu fie înşelată continuu şi ca dvs. să nu fiţi victima unei grave erori ? Ce puteţi face pentru un ziarist...

(*I. Miclescu. Să-i dea 100 fr. mai mult.*)

Iacă, iacă ce părere aveţi de presă ! Şi mă surprinde cum de mai găsiţi nefericiţi cari să se înhame la carul regimului... (*Aplauze.*)

Se atinge onoarea guvernului — vedeţi ce grave atingeri — sau a unui ministru... Ce puteţi face ? Să răspundeţi numai

prin presa oficioasă ? Dar nu vedeți ce credeți despre presă ? Ce garanție mai are presa când afirmați că cu 100 de lei mai mult se poate susține orice ?

(*Vicepreș. E opinia individuală a d. Miculescu.*)

Am auzit la mulți din dvs. asemenea opinii individuale. Să revin : ce poate face guvernul în cazuri grave ? Are *Monitorul oficial*. Poate da comunicate. A ! Un comunicat pune pe gânduri. Ziaristul care a putut fi victima unei erori, a unor documente false, a unei mistificațiuni, când citește comunicatul, începe o nouă cercetare și poate afla adevărul. Vă poate prinde sau se dă de învins. Adevărul triumfă. Opinia publică nu este îndusă în eroare. Vă rog să-mi spuneți, de ce în împregiurări grave nu ați uzat de comunicate ? De ce ? De ce v-ați mulțumit doar pe fraze ce produc efecte momentane ? (*Aplauze.*) De ce ? Nu înțeleg !

Dar v-ați plîns că presa se atinge pînă și de viața privată. Da ? Și credeți serios aceasta ? Ba încă în această privință ați putea spune că nu se pot da comunicate. D-lor, și aci faceți o regretabilă confuziune între cercul vieții private și cercul vieții publice. Dvs. nu voiți să vă dați seama de un fenomen foarte simplu : cu cît omul ocupă o pozițiune mai înaltă în stat, cu atît cercul vieții publice crește și acela al vieții private se micșorează. Și astfel stă raportul între aceste două cercuri încît același fapt la un simplu particular face parte din viața privată, iar la ministru, din viața publică. Un negustor petrece la Herăstrău. A băut prea mult. Se întoarce acasă, dar... se cleatănă pe picioare. De, este un fapt cam rușinos, dar este un fapt din viața lui privată. Când însă un ministru ar face același lucru... nu, d-lor, actul lui ar ieși din viața privată, ar trece în sfera vieții publice și ar cădea sub controlul și cenzura presei și a opiniei publice. V-aș putea da exemple ceva mai sensibile, cred însă că... m-ați înțeles.

În loc de a acuza presa, d-lor, ați face mai bine să nu confundați lucrurile, și să uzați de dreptul de a da comunicate prin *Monitorul oficial*, înfrînînd astfel eroarea, violența, ba, de voiți, și calomnia. Dați însă astfel comunicatele așa încît să nu revoltați pînă și pe partizani, căci este dezgustător să vezi un guvern care spune neadevăruri prin acte publice, inserate în *Monitorul oficial*. Iacă de ce v-a acuzat d. Filipescu. Eu mă asociez la acuzațiunea sa, și vă cer să vă explicați ? (*Aplauze.*)

D-lor, eu vă rog să amînați discuțiunea aceasta pe mîine, căci vă întreb : fi-veți dvs. în stare acum, când suntem la 6 ore, să mă ascultați pe mine încă trei ore de aci înainte ?

D-lor, ședința s-a prelungit în urma rugăciunei d-lui ministru de finanțe. D. Filipescu vine cu o moțiune, dupe un repede sfat cu banca ministerială. Nu cunoaștem moțiunea. Trebuie să o discutăm. Nu ne faceți să regretăm că am fost gentili cu d. ministru de finanțe, îngăduindu-i prelungirea ședinței... (*Întreruperi.*)

(*Filipescu. Noi cerem urgența.*)

Atunci voi vorbi acum...

D-lor, regret că n-am înțeles și sunt sigur că n-ați înțeles nimic din răspunsurile d-lui Filipescu și d-lui Germani privitoare la interpelarea mea. Eu am vroit să știu : este *exact* comunicatul guvernului de la 8 februarie ? Căci exact dacă ar fi fost, aplauzele cu care ați priimit acuzațiunea d-lui Filipescu este o ofensă nemeritată pentru guvern. Eu am vroit să știu : este *neexact* comunicatul de la 8 februarie ? Căci dacă ar fi neexact, aplauzele dvs. de la 8 februarie au fost un blam meritat de către guvern. Și nici d. ministru, nici d. Filipescu nu ne-au lămurit. Toți am înțeles că un neadevăr gras și public s-a comis... dar cine l-a comis din cele două părți ? Ați văzut pe d. Filipescu... D-sa ezita... D-sa ne spunea : „Recunosc că am de regretat forma interpelărei“. Da ? Dar fondul ? D-sa avea aerul d-a spune : „Într-un moment de aprindere mi-a scăpat un cuvînt... *neexact*“. Aprindere ? Și ce regretă în epitetul de *neexact* ? forma noțiunei sau noțiunea însăși ? Eu nu cunosc formă mai liniștită și mai delicată pentru *neadevăr* decît cuvîntul *neexact*. Și, în loc să vă explicați serios, veniți să scăpați cu o moțiune...

(*Vicepreș. N-aveți dreptul de a discuta moțiunea.*)

Aveți puțința, d-le președinte, de a părăsi fotoliul, de a ridica ședința, dar nu puteți să-mi luați cuvîntul... (*Zgomot, proteste.*)

(*Nu mai sunt în număr. Ședința se ridică.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 13 APRILIE 1895, LA LEGEA MINELOR

D-lor deputați, în întruniri publice, în presă și în Senat s-a discutat legea minelor aproape sub toate raporturile, juridice, economice și constituționale. Legile de aiurea, în tendințe generale și în note speciale, opiniunile autorităților recunoscute, fazele prin cari a trecut legislațiunea minieră, întregul acest material bogat a fost desfășurat în dezbaterile cari au precedat dezbaterile noastre. Și apoi, în Cameră, n-am auzit pe d-nii Stolojan și Ceaur-Aslan discutând cele din urmă puncte noi cari scăpaseră vastelor discuțiuni din Senat și din presă?

Am citit și am ascultat cu interes tot ce s-a scris și s-a spus asupra legii minelor, și fiindcă cred că și dvs. v-ați făcut această datorie, nu voi mai reveni asupra punctelor capitale discutate în Senat și în Cameră.

Înainte însă de a începe cu acea parte care voiesc a trata, vă voi face o scurtă mărturisire de conștiință. Într-o discuțiune atît de gravă omul are o datorie morală de îndeplinit: dacă nu va spune tot ce crede, cel puțin să spuie numai ce crede. Nu înțeleg și nu admit ca tocmai cei cari, dintr-o formațiune politică, nu împărtășesc fondul unei legi să ridice cuvîntul în sprijinul ei, un cuvînt slăbit prin contraziceri dureroase sau concesiuni triste de conștiință. Aduceți-vă aminte că ieri d. Ceaur-Aslan a denunțat o serie de membri din majoritate cari s-au pronunțat odinioară contra acestui proiect de lege, susținînd, în materie de mine, o opiniune cu desăvîrșire contra fundamentului acestei legi. Și nu este așa că asemenea membri din majoritate nu ar trebui să susție acum ceea ce au combătut

altădată, tot aci, în Parlament? A! ce ușor a devenit surîsul pentru aceia cari se schimbă ușor! Îmi pare rău să o spuie pentru unii prieteni personali: asemenea surîsuri grațioase au aerul de a acoperi conștiințe vinovat îmbătrînite.

Cît pentru d. Săulescu, am regretul de a-i anunța că schimbarea d-sale este ceva mai proaspătă și se dovedește prin documente scrise și subscrise de către d-sa.

Care este una din ideile fundamentale ale legii minelor? Acordarea minelor exploatatorilor străini, chemarea capitaliștilor străini în România. E evident. Legea o spune; expunerea de motive o susține, și d. ministru al domeniilor în secțiuni a avut ocaziunea d-a afirma că legea nu s-a alcătuit decît în vederea străinilor. Ei bine, care este credința intimă a d-lui Săulescu în ceea ce privește marile concesiuni în raport cu capitaliștii străini? Cu toții l-ați auzit spunînd adineaori: „La noi, într-un stat tînăr, am ajunge la zdruncinări financiare dacă am arunca statul în întreprinderi extraordinar de mari“. Cam așa vorbea d-sa, cerînd de la noi să-l credem convins de ceea ce susținea. Dar bine, d-le Săulescu, fraza cu care începeai a susține eliminarea statului din întreprinderi miniere, pentru a fi înlocuit cu societăți de capitaliști străini, seamănă așa de mult, așa de mult, cu fraza de aci, din această scrisoare: „Într-un stat tînăr, în formațiune, tot trebuie făcut cu îndrăzneală, și avînd mai ales în vedere viitorul, căci asociațiile de capitaliști nu vînează decît dividendă. Tot ce s-a făcut de stat și prin stat este mai bun decît tot ce inițiativa privată or diverse asociații de speculanți străini au cercat să facă în țara noastră. Spune-mi, te rog, dacă am avea un kilometru de cale ferată dacă am fi așteptat inițiativa privată, or capitalele străine.“

Este scrisoarea d-tale! Ea coprinde o sinceră revoltă contra acelor cari vor să dea marile întreprinderi din România pe mîna străinilor, a asociațiilor de capitaliști cari nu vînează decît dividendă și jaful. Este scrisoarea d-tale! Din ea reiese credința că, în starea noastră morală, politică, economică și culturală, numai statul poate duce la bun sfîrșit lucrări și întreprinderi mari. Este scrisoarea d-tale care protestează contra discursului d-tale. Am uzat de ea fiindcă nu mi-ai scris-o mie. Cel care mi-a dat-o mi-a acordat voia de a ți-o citi în caz cînd ai trece peste conștiința d-tale pentru a susține legea d-lui Carp.

Și am citit-o ca o dreaptă și meritată pedeapsă pentru aceia cari pledează într-o afacere gravă, cari pledează de... de clacă, robiți de bunăvoie. Sunt contra instituțiunei clăcașilor morali de partid. Și cînd aud pe asemenea aserviți vorbind contra suflului lor, admit teoria d-lui Săulescu : clăcășia este un drept de proprietate al stăpînilor miniștri asupra partizanilor-servi. (*Aplauze.*)

Dar știți cu ce ocazie se pronunța d. Săulescu, în scris, contra capitaliștilor străini și pentru stat ? Cînd autorul unui studiu admitea ca să se dea unor societăți străine canalizarea marilor noastre râuri. Pentru o întreprindere așa de imensă, d. Săulescu se pronunță sincer revoltat contra străinilor. Și astăzi se pronunță pentru străini în niște împrejurări tot așa de mari ca și canalizarea râurilor noastre. Dar, d-lor din majoritate, abandonați dreptul de a susține legea minelor acelor cari pot crede în ea, căci un asemenea drept nu naște decît din convingerea că susții de voie liberă ceea ce crezi... (*Înterupe Săulescu.*)

Cînd susții că statul să facă drumurile de fer, cînd susții că statul să întreprindă canalizarea apelor, crezi că ai dreptul de a susține că capitaliștii străini să exploateze minele din țară ? Dar nu vezi că în fond este același lucru, același principiu fundamental peste care calci ? Vor judeca, d-le Săulescu, alții, iar nu d-ta, dacă documentul scris și subscris de propria d-tale mîină te atinge sau nu.

Iacă ceea ce voiam să spui unuia din susținatorii acestui proiect de lege.

Să vin la opera d-lui ministru al domeniilor.

Cunoscînd pe autor, poți judeca apriori opera. Și de la început vă declar că gravitatea legii se mărește prin liniștea cu care se izbește în pactul nostru fundamental. Știu că sunteți dispuși a zice că este o banalitate evocațiunea constituțiunei. Am însă datoria de a vă convinge și de a vă dovedi opiniunei publice că eu cred într-un mare atentat, în cel mai mare care s-a comis contra constituțiunei noastre. Și această datorie mi-o voi împlini, oricare v-ar fi conduita în fața unui adversar convins și hotărît.

D-lor, în acești șapte ani de regim, zis conservator, nici o lege, ba nici toate laolaltă, n-au avut importanța și n-au fost de gravitatea acestei legi a d-lui Carp. Și este firesc. D-sa este de talia oamenilor extraordinari, cari încheagă păcile și

declară războaiele... Iacă o siluetă jupiteriană... Din senin, aprinde fulgerile și își trimite săgețile pentru a vesti muritorilor că este cineva sus... Și de astă dată săgeata a căzut, din creștetul luciu... al cerului, drept în mijlocul constituției. (*ilaritate. Aplauze.*)

D-lor, gravitatea legii minelor reiese din conflictele constituționale, din mișcarea profundă a opiniei publice (*protestări din majoritate*), din rezistența relativă, dar pozitivă a celor doi președinți ai Corpurilor legiuitoare, din dăzlipirea a o mulțime de deputați conservatori de majoritatea regimului, din faptul că suveranul este sesizat de o bună parte din opinia publică printr-o petițiune acoperită cu mii de iscălituri. În ceea ce vă enumerai, ca dovezi de gravitatea legii, este o parte de fapt cu un caracter de actualitate trecătoare ; și nu-mi ascund credința : peste această parte veți trece cu succes, o veți învinge. Este însă și o parte de principiu, cu un caracter de permanență, violarea constituțiunei. Ei, această parte se ridică mai presus de actualitate și de interesele trecătoare ; această parte, indiferent dacă a găsit sau nu apărători în noi toți și în unii conservatori, la urma urmelor va învinge, și dvs. veți fi învinși. Veți fi învinși în curînd, și atunci veți medita mai serios asupra unui adevăr elementar : pe sacrilegii nu se pot întemeia legi ! (*Aplauze.*)

A ! d. ministru al domeniilor se amuză... își sporește partidul cu porumbei de hîrtie... (*mare ilaritate*) și va avea două voturi... conștiente... mai mult, fiindcă atîția porumbei și-a mai adăogat la stolul său... (*Mare ilaritate.*)

Ei, d-le președinte și d-lor deputați, dacă ar fi să luăm în considerație seriozitatea ministrului, dacă ar fi să privim la distinsele și cavaliereștile sale manieri, mulți din cei cari au vorbit n-ar fi vorbit și mulți din cei cari au să vorbească n-ar mai vorbi. (*Aplauze.*) Dar discutăm ceva mai grav decît modul de a fi al d-lui ministru. Iacă de ce nu mă voi plînge de nimic. Este liber să se plimbe, să fumeze și să-și continue jucăriile.

Am zis, d-lor, că toate demonstrațiunile de fapt vor fi deocamdată învinse de puterea executivă. Nu sunt un mare profet, prevăzînd cum vor pica bilele în urne. Și de ce veți învinge ? Fiindcă la guvern se găsesc nu oameni de principii și de partid, ci oameni hotărîți la orice ruină morală, politică și socială, în unicul scop de a deține puterea. Și cum, Doamne,

nu veți trece peste noi, peste disidența conservatoare, peste opiniunea publică și peste cele mai mari interese ale țării? Aveți voia, o aveți, de a învinge cu orice preț, o voie care nu constituie un drept, ci o monstruoasă forță. Vă aduceți aminte că aci, în Parlament, d. Lahovari, a cărui bogăție de temperament i-am recunoscut-o întotdeauna, ne zicea, plin de mînie, cu un gest amenințător: „Faceți ceea ce am făcut noi, și numai atunci vă vom da puterea!” Aceste cuvinte au un mare și funest înțeles. Ele înseamnă: uitați de grija țării, perdeți orice respect de lege și orice credință în rege!... (Aplauze.) Întindeți mîna oricărei mîni străine ar pluti pe dasupra României... mîna văzută odinioară chiar de guvernul junimist... afară numai dacă n-ar fi de ajuns să opuneți simpla denegare sau afirmare a onor. primar al capitalei la tot ceea ce se afirmă sau se neagă de către toți junimiștii laolaltă. (Ilaritate.) Cînd d. Lahovari ne zicea: „faceți ca noi”, acest îndemn însemna: aprindeți satele, răsculați ulițele, spargeți geamurile palatului și... dar să tac, aducînd un omagiu acelei figuri politicoase care în retorică se numește reticență.

Da, v-am înțeles; sunteți hotărîți să nu cedați puterea decît numai — cum se zice în graiul popular — în ziua d-apoi, zi care poartă și numele de ziua judecăței.

Dar în contra legii s-a mișcat profund opinia publică. Dvs. nu recunoașteți dreptul de veto opiniei publice. Încai, autorul legii nici nu voiește să recunoască în țara reală decît niște indivizi cari se plimbă și petrec.

Din cauza acestei legi s-au desfăcut de regim un număr însemnat de deputați conservatori. Ei și? Disidența pentru dvs. n-are nici o însemnătate. Aveți și aci o teorie comodă, expusă în Parlament de către d. N. Filipescu. N-are drept de a fi disident orice conservator. Abia ați acordat această onoare d-lui Gr. Păucescu. Și cine știe... dacă n-ar fi fost ministru! Aș voi să știu dacă un asemenea drept nu l-ar avea și fostul președinte al Camerei, boierul mare și conservatorul care nu voiește să admită politicește compromisuri cari compromit politicește, d. Rosnovanu? Acest conservator nestrămutat, acest conservator care v-a prezidat de la acea înălțime a biroului a făcut o declarațiune prealabilă că este contra legii minelor. Și nu știu dacă unui asemenea om veți binevoi să-i acordați dreptul de a-și zice disident, dar sunt convins că banca ministerială era datoare să-i răspundă. D. ministru al domeniilor a priimit

declarațiunea solemnă a fostului președinte al Camerei cu un suris sarcastic, urmat de o tăcere semnificativă. Ca cuviință a fost prea puțin, ca necuviință a fost prea mult.

Dar suveranul a fost sesizat de o parte din opinia publică, depunîndu-i-se o petițiune acoperită cu peste 8.000 de iscălituri. Mi se spune că peste 10.000, strînse în mai puțin de o lună, într-o țară în care, recunoașteți că statul e prea puternic și opinia publică prea timidă. Veți trece însă și peste această dificultate. D. ministru al domeniilor ne-a expus întreaga sa teorie despre rolul guvernului în alcătuirea legilor. D-sa a susținut că regele are două momente cînd este factor eficient al legilor: cel dintîi, cînd enumără prin mesagiu proiectele de legi, cel de al doilea, cînd sancționează legile votate de Parlament. Și cînd susținea asemenea teorie? În ziua cînd d. Fleva și-a dezvoltat interpelarea sa privitoare tocmai la legea minelor. Dupe teoria aceasta ar urma că suveranul s-a pronunțat pentru legea minelor. În principiu, teoria este neconstituțională; și de fapt d. Carp a dezvelit prea mult o Coroană de oțel și prea și-a dat pe față o mină de aramă. (Aplauze.)

Dar în contra legii s-au ridicat cei doi președinți ai Corpurilor legiuitoare. Nu mai e nici o taină. Opinia publică a luat act de această înaltă demonstrație. Eu nu împărtășesc opinia d-lui Carp asupra președinților, cel puțin asupra președintelui nostru. Eu nu-l cred, sau nu cred pe d. general Manu numai o ficțiune... vreau să zic numai o prezumțiune... ci îl cred o expresiune reală a majorității. Așa fiind, demonstrațiunea politică a celor doi președinți a trebuit să producă — și a produs — o mare speranță în opinia publică și o serioasă emoțiune în sînul guvernului. Ce urmăreau președinții? Să facă dîintr-un proiect de lege neconstituțional o lege constituțională. Și știu că au obținut ceva... dar izbutit-au pe deplin? Evident că nu. Dar pace s-a făcut și curcubeul s-a întins peste un cer turburat, prevestind senin și liniște.

D-lor, de fapt, nu mai rămîne decît o dificultate: opoziția nemiluită — în sens istoric — a partidului național-liberal. Dar ce însemnăm noi pe lîngă imaginația și baionetele ce vi se pun la dispoziție?...

În 1886 ați reușit într-un singur oraș și la un singur colegiu electoral, cu ocazia alegerilor generale comunale. Regele era la Sinaia și l-ați acuzat că a abandonat țara liberalilor

deoarece nu a stat în capitală. Astă-toamnă, în 1894, noi am izbutit pe deplin în 11 orașe mari. Regele era în străinătate. Noi nu ne-am plîns decît de operațiile dvs. electorale. În 1886 ați crezut că zdrobiți pe liberali, și în 1894 v-ați crezut mai tari ca întotdeauna. Dacă la o asemenea imaginație vi se adaogă și forța baionetelor, învingeți neapărat, ne învingeți, dar învingeți și niște mari principii, cari se vor răzbuna în curînd în contra victorioșilor de astăzi. (*Aplauze.*)

Am terminat cu factorii luptei politice ce s-au ridicat cu prilejul acestei legi.

Să vin la punctul culminant al discuțiunii noastre.

Nu voi cerceta nici asemănarea, nici neasemănarea legii cu celelalte legi de la cari s-a inspirat; nu voi discuta nici avantajele ei economice; nu mă voi încerca să dovedesc nici dacă legea va îmbogăți pe străini și ne va săraci pe noi; nu voi insista asupra datoriei ce ar fi trebuit să aibă guvernul de a face studiile premergătoare înainte de a veni cu asemenea lege. Iacă atîtea cestiuni de o importanță excepțională cari au fost pe deplin lămurite înainte de a lua eu cuvîntul.

Mă voi opri numai asupra punctului capital din discuțiune: violarea constituțiunii.

Înainte însă de a începe cu dezbaterea acestui punct, sunt nevoit a mă opri puțin asupra cestiunei ridicate de d. Filipescu. D-sa a discutat mai mult a doua parte a legii, pe care, cu drept cuvînt, a calificat-o de a doua lege.

D. Filipescu s-a ridicat împotriva ideii de a crea case de ajutor obligatorii pentru lucrătorii minieri. De ce? Pentru că în această dispozițiune a văzut sporirea puterii statului. Și, curios, tot d-sa, preocupîndu-se de întărirea statului, a făcut o serie de comparațiuni cari au fost, dupe părerea mea, contra concluziunilor d-sale. D-sa ne zicea: În Germania, pentru a fortifica statul, trebuie să te întrebi care este esența lui. Germania este un stat autoritaro-conservator, și mai mult autoritar decît conservator. Deci, dacă voiești să întărești Germania, întărește pe împăratul ei. În Anglia, stat parlamentar, cu camera lorzilor de secole, dă mai multe puteri acestui corp dominant. Eu, d-lor, i-am amintit de Camera comunelor, și d-sa a binevoit a adăoga: „Întărești și Camera comunelor”. Dar dupe acest raționament și dupe propria d-sale afirmațiune, la noi statul fiind atotputinte, ar urma neapărat să sporim forțele lui pentru a ne întări. Atunci pentru ce, dacă vede în

casele de ajutor obligatorii o putere mai mult pentru stat, este contra acestei a doua părți a legii? Am observat în argumentația aceasta o confuzie și o contrazicere deopotrivă de mari, fără a înțelege cum sporirea obligațiunilor statului ar spori puterile sale de oprimare.

Ceea ce a făcut pe d. Filipescu să apară astfel n-a fost calculul rece al omului politic, ci pasiunea și căldura partizanului, a conservatorului intransigent, a omului convins că libertatea muncii și a învoielilor este singurul mijloc al pro-pășirii sociale. Eu am cu totul un alt motiv de a fi contra acestei părți a legii. Sunt contra ei pentru că sunt contra oricărui privilegiu, oricare ar fi clasa pentru care se creează. Nu voi consimți la privilegiile legale pentru cei mici și săraci, dupe cum nu voi consimți la privilegiile pentru cei mari și bogăți. Voiți să protegiați munca? Sunt de acord. Dar protegiați munca tuturilor. Nu împărțiți pe muncitori în două categorii: în muncitori subterani privilegiați și în muncitori supra-terani neprivilegiați. Hotărîți pentru toți muncitorii măsurile drepte și umane de protecțiune, și atunci vă declar că voi fi satisfăcut.

D. Filipescu, discutînd această parte, s-a arătat coprins de spaimă în fața socialismului năvălitor. Rău pentru un om politic. Spaima nu salvează. Dacă într-un viitor nehotărît formele socialiștilor se vor turna și vor fi admise de conștiința umanității, nu spaima de astăzi, nici mînia nu vor fi în stare să împedice o evoluțiune naturală, dacă naturală va fi. Cu mult mai bine e să vorbim cu liniștea cuvenită despre progresul¹ omenirii și al poporului român și să vedem dacă au sau nu dreptate acei cari rezolvă viitorul cu o imaginație prea violentă...

(*N. Filipescu.* Cu dezinteresarea d-tale nu vom învinge pericolul.)

Nici indiferent, nici dezinteresat nu sunt, dar liniștit. Ce vrei, în d-ta spaima a găsit o frază elocinte, sub care stă o frică exagerată. Ne-ai zis: „Să nu mărim puterea statului, căci acest stat poate să cadă în mîinele...” Și ai ezitat. Ai voit să zici: *în mîinele socialiștilor*, și ai zis: *în mîinele unui aventurier*. Apoi ai continuat: „Nu voiesc nici ca eu să trimit pe d. Mortzun la pușcărie, dar nici d-sa pe mine la eșafod!”

¹ În textul de bază: *procesul*.

Eu prefer să mă vezi d-ta pe mine indiferent decât să-ți apar așa de înspăimântat. Nu, d-le Filipescu, eșafodul nu va fi ridicat de nici un partid, de nici o grupare în țară la noi. E contra naturei noastre. Retrăiți în tăcerea cabinetului trecut românilor și vă veți convinge că nici pădurea de țepi a lui Vlad Țepeș, nici piramida de capete a lui Lăpușneanu nu caracterizează natura românilor în trecut. Și dacă ne apar, din când în când, siluetele întunecoase veriunii bandit celebru sau a veriunii boier mare clătinându-se în ștreanguri de ramurile groase ale copacilor bătrâni, acestea sunt în istoria noastră excepțiunile istorice. La noi pedeapsa cu moartea a fost des- tiințată nu de legi, ci de blînda fire a neamului nostru. (Aplauze.)

Pe mine, d-le Filipescu, la început nu m-a impresionat frica d-tale, dar îți mărturisesc că mai în urmă mi-a fost frică de frica d-tale. Da, cugetînd mai bine asupra temerei d-tale, am văzut dedesubtul ei falsul motiv al tuturilor măsurilor de teroare ce sunteți capabili să luați contra opiniunii publice, contra libertății convingerilor. (Aplauze.) Aș fi fost dispus să cred în sinceritatea temerei, dar nu am văzut consecința omului convins. Te-ai declarat contra principiului din a doua parte a legii și apoi ai zis : „voi vota pentru lege“.

Iacă ceea ce nu pot înțelege : iacă ceea ce mi se pare inexplicabil. Atît despre această parte.

Să vin, d-lor, la cestiunea care trebuie să domine discuțiunea noastră. Ați violat constituțiunea. Violarea constituțiunii, iacă, dupe părerea mea, dupe simțul public și chiar dupe „trefondul“ conștiinței dvs., cestiunea emoționantă și pentru partidele cari recunosc constituțiunea, și pentru poporul român, care s-a înzestrat cu această supremă lege, și pentru suveran, care a jurat că o va păzi în toată întregimea ei. Și nu voi intra nici în doctrină, nici în studii de legislațiune comparată, nici în istoricul constituțiunii noastre. Nu. Evidentul pierde cînd voiești a-l proba cu mijloace savante. Evidențele nu trebuiesc probate, existența lor se probează prin semnalarea lor. În orice flagrant delict acuzatorul trebuie să se sfiească de prea multă dibăcie. Și eu susțin că noi, naționalii-liberali, președinții corpurilor legiuitoare și disidenții conservatori, v-am prins în flagrant delict de violare a constituțiunii.

Ce însemnează micile și șiretele modificări ce ați făcut în proiectul primitiv al legii, atunci cînd toți s-au ridicat împotriva dvs. ? Ce vi se imputa ? Că violați pactul fundamental. Și ce ați făcut ? Ați modificat forma legii în părțile ei neconstituționale. Este în această conduită o mărturisire de vinovați, prinși în flagrant delict. Și ce ați modificat ? Nimic. Cuvintele. Să vă dau un exemplu decisiv. În proiectul primitiv, articolul 7 era astfel formulat : „*Dreptul de exploatare* odată obținut, mina constituie de la acea dată o *proprietate distinctă* de aceea a suprafeței, fie rurală, fie urbană, *imobilă, perpetuă, disponibilă și transmisibilă ca orice alt bun*“.

Și cînd vi s-a zis : nu puteți face pe străini proprietari asupra unor mine *imobile-rurale*, căci violați articolul 7 din constituțiune, v-ați modificat astfel articolul din lege : „*Dreptul de exploatare... este imobiliar, transmisibil ca orice bun, susceptibil de ipotecă și privilegii și distinct de proprietatea suprafeței*“.

Este aci o evidență : ceea ce în prima formă a articolului numeați corect și precis *proprietate și proprietar*, ați denumit în urmă, ca o concesiune făcută președinților Corpurilor legiuitoare, *drept de exploatare și exploatator*.

Să-mi dați voie, d-le președinte, să vă spun că guvernul a adăogat o ironie la violarea constituțiunii, că în fond nu s-a schimbat nimic, că așa despre care ne-ați vorbit, dacă nu s-a rupt, cauza e că cineva i-a dat drumul de la unul din capete.

Să nu ni se zică că *dreptul de exploatare* se dă pe timp limitat de 75 de ani. Ei și ? Dacă dreptul acesta de exploatare este, și nu poate fi decât un drept de proprietate, oricare ar fi spațiul de timp pe cît se concede, constituțiunea este tot așa de violată ca și cum s-ar acorda în perpetuitate. Perpetuitatea nu este caracterul decisiv al proprietății. Poți fi proprietar 75 de ani, cinci ani, un an, o zi, a clipă, ca și în perpetuitate. Timpul nu e de esența dreptului de proprietate.

O ! nu, să [nu] credeți că veți înșela pe cineva. Cu cîteva cuvinte schimbate nu veți acoperi odiosul atentat comis contra constituțiunii ! Eu înțeleg că constituțiunea noastră tinută să nu se potrivească cu violența constituției a d-lui Carp, dar nu vă înțeleg pe dvs., pe aceia cari pretindeți că sunteți puri conservatori. Nu vă înțeleg cînd abandonați cu o ușurință monstruoasă zguduirea dreptului de proprietate sub transparentul cîtorva cuvinte copilărești. Ce ați ajuns ? Ce

veți deveni ? Dacă ar fi să procedăm cu ușurință, vă asigurăm că ar trebui să ne veselim văzându-vă cum sfîșiati tot ceea ce strămoșii dvs. au prețuit mai scump. De astfel de sentimente ni s-ar umplea sufletul, dacă în atentatul ce vi se impune nu am vedea prefața celei mai teribile anarhii.

D-lor, în violarea constituțiunei eu văd două părți : ușurința cu care sunteți capabili d-a o viola și rătăcirea care v-a coprins, izbind tocmai în dreptul de proprietate, drept pe care partidele conservatoare pretutindeni l-au apărut cu nestrămutată hotărîre.

De ușurința cu care violați pactul nostru fundamental nu mă mir. Sunt ani la mijloc de cînd regimul reprezentativ este siluit, falsificat, anihilat. Intră în ordinea înclinărilor de sus înlăturarea poruncilor constituționale. Și apoi, nu erăți dvs., conservatori tineri și bătrîni, cari ați declarat, pînă la 1889, că nu recunoașteți constituțiunea noastră, așa cum a fost modificată ? Nu ați sosit la putere cu ură manifestă contra ei, sub cuvînt că a fost preschimbată numai de unii contra celorlalți ? Și dupe cît se vede, ura unora contra legii legilor se explică printr-o concepție îngustă de partid, de clasă, de veche clasă boierească, care nu ar mai fi trebuit să existe decît doar ca o amintire istorică. Da, în fundul conștiinței multora, constituția de la 1866 apare ca un tractat de pace între lumea veche și lumea nouă, între forța oarbă și spiritul de regenerare, între clasa învinsă a privilegiaților și între vasta masă a aserviților, ridicați la egalitate de drepturi și la libertate deplină. Ei da, cei ce văd în Constituție o capitulație umilitoare a clasei boierești nu pot simți decît o profundă bucurie cînd pot să o izbească și să o sfășie !

Cît pentru aceia cari susțin, cu o mîndrie afectată, că marea lege de la 1866 este opera conservatorilor, iar nu a liberalilor, nu am decît să-i întreb : ce faceți cu opera și cu memoria strămoșilor dvs. ? Ei, d-lor, dacă în adevăr constituția ar fi opera numai a conservatorilor, eu aș fi gata să adresez autorilor dvs. fraza unui orator englez, modificată puțin, drept orice elogi : ei au știut să voteze contra lor, numai astfel au votat pentru patrie ! (*Aplauze.*) Ei, d-lor, dacă constituția ar fi opera numai a conservatorilor, dvs., cari o călcați astăzi, dovediți lumii că nu vă puteți înălța inima și mintea pînă la acele simțiri sfinte și idei geniale la cari s-au ridicat autorii pactului fundamental.

Iacă de ce mă revoltă, dar nu mă miră sacrilegiile de cari vă faceți culpabili.

Cînd însă izbiți în fundamentul constituțional al proprietății, rămîn uimit.

În rătăcirea și păcatul de sus eu văd două atentate : unul contra dreptului în sine de proprietate și altul contra misiunii naționale a proprietății.

Dreptul de proprietate, așa cum îl găsim încheșat în articolul 19 din constituțiunea noastră de la 1866, nu are drept izvor voința celor de la 1866, nici nu este o inspirațiune provocată de legiuirile Calimach, Caragea și *Regulamentul organic*, ci a durat și străbătut multe secole, ca un drept absolut, sacru și inviolabil. Ați auzit ieri pe d. Ceaur-Aslan făcînd istoricul dreptului de proprietate în Occident. Eu vă voi face pe scurt istoricul dreptului de proprietate la noi, pentru a vă convinge de marile deosebiri ce au existat între acest drept din trecutul nostru și același drept din trecutul popoarelor occidentale.

D-lor, deschideți istoria și cercetați în documente, în hrisoave și legiuri, și vă veți convinge de concepțiunea poporului român despre dreptul de proprietate.

Poporul român — fie din voința clară de a rămîne vecinic acolo unde și-a pus stăpînirea, fie din cauză că de la origine chiar fusese pus în Dacia așa cum romanii și-așezau pretutindeni coloniștii, în proprietăți distincte — ajunge din cele mai depărtate timpuri la concepția dreptului de proprietate ca absolut și deplin. Pe cînd pretutindeni, în secolul al XIV-lea, dreptul de proprietate era știrbit, condiționat, la noi proprietatea apare lămurită și independentă. Patru sunt felurile ei : *proprietatea colectivă*, devălmășia moșnenilor sau a răzașilor ; *proprietatea individuală*, moșiile boierești ; *proprietatea domnească*, domenială, a voievozilor ; *proprietatea zisă de mîna moartă* a bisericilor și mînaștirilor. Și în ce raporturi stau între ele ? Sunt ele subordonate unele altora ? Nu. Boierii seniorii noștri, nu au nici un drept asupra proprietății răzașilor. Domnul nu are nici un privilegiu asupra proprietății boierești, individuale.

Aceste patru feluri de proprietăți sunt depline și stau unele lîngă altele independente, fără subordonare de jos în sus, fără rezerve pe seama treptelor de sus asupra treptelor

de jos. Nici confiscările moșiilor boierilor răzvrățiți contra domnului nu ating dreptul în sine de proprietate, căci asemenea confiscări erau pedepse sau abuzuri, iar dacă aceste moșii confiscate erau transmise altora, li se transmitea de veci, fără ca domnul să-și rezerve veriu drept pentru el sau pentru urmașii lui. Și cari sunt apărările dreptului de proprietate în acest secol depărtat? Nimeni nu poate planta pe pământ străin vie sau pomet. Nimeni nu poate pășuna prin pădurile în cari proprietarul a oprit pășunarea. Nimeni nu poate clădi pe pământ ce nu-i aparține, sub pedeapsă de a perde clădirea. Nimeni nu poate pescui în bălți, ba și pe ape curgătoare de pe proprietatea altora. Ei bine, d-lor, este verio asemănare între dreptul de proprietate de la noi și acela din feudalitatea occidentală? Acolo seniorul are o întreagă serie de rezerve asupra dreptului ocupantului; acolo cel dîntîi senior, principele, are o serie de rezerve asupra dreptului celorlalți seniori. Iacă de unde provine regimul regalian în materie de mine. Dar la noi, chiar din învoielile ce interveneau între proprietar și neproprietar, reiese dreptul de proprietate întreg și absolut. Numai cu învoirea proprietarului se putea munci pămîntul, dîndu-i-se decima, dijma, 1 din 10 din bucate, și tastina, 1 din 20 din măsurile de vin.

Nici o altă legiuire din secolile următoare nu se atinge de întregimea dreptului de proprietate; ba din contră, el iese și mai întărit, în special prin legiuirile lui Vasile Lupu și Matei Basarab. Acelora însă cari se opresc prea mult asupra legiuirii Calimach am trei observații de făcut: ei nu privesc mai departe în trecutul nostru cînd voiesc să înțeleagă din istorie dreptul de proprietate — uită că în epoca fanarioților statul devenise străin de națiune, că adevărata istorie a românilor a fost întreruptă de împregiurări covârșitoare și, în sfîrșit, că chiar *Regulamentul organic* s-a reîntors în bună parte la regimul nostru istoric în ceea ce privește dreptul de proprietate.

Dar, d-lor, chiar cei cari au făcut lovitura de stat, chiar regimul statului, împroprietărind pe clăcași, a căutat să susțină că istoricește li se cuvine pămîntul și, deci, dreptul de proprietate nu fusese atins sau micșorat. Și aci e locul de a spune în treacăt că dreptul proprietarilor asupra clăcașilor nu a fost niciodată un *drept de proprietate*, dupe cum a susținut și d. M. Săulescu. Asupra acestui punct istoric și juridic d-sa

„Măestrașul“ A. Vlahuță, la Dragosloveni

Delavrancea însoțind pe Tia Petrescu în 1909, la Breaza

Fiițele lui Delavrancea — Riros și Pica

Delavrancea gata să izbucnească împotriva adversarilor politici.
Caricatură

s-a arătat conservator-reacționar, susținând aceeași teorie la care se alipiseră cei mai înțestați privilegiați din timpul loviturii de stat. Aceștia și d. Săulescu s-au bizuit pe așa-zisa instituție de robire a țăranilor pe care ar fi creat-o marele Mihai-vodă. Eroare, gravă eroare istorică, provenită numai dintr-o rea traducere a cuvîntului slavon „syséd”, care înseamnă *vecin*, și care s-a tradus *vecinic* și apoi *rob*.

Iacă pe ce fals istoric s-au bazat toți aceia cari au susținut că a existat la noi robia, pentru a putea susține că clăcășia presupunea un drept de proprietate.

Ei, d-lor conservatori, acum înțelegeți originea art. 19 din constituție? Vă dați seama că aceia cari au înscris acolo că proprietatea este „sacra și inviolabilă” nu au făcut altceva decît să se supună la o poruncă istorică, la o credință nepreschimbată, de secole, la o concepțiune etnică a întregului popor român? Și nu simțiți în dvs. răsunînd protestul întregii istorii cînd zguduiți art. 19? Să știți, d-lor, să știți că dvs. călcați nu numai articolul din constituțiune, nu numai voința constituanților din 1866, ci voința istorică a întregului popor român! (*Aplauze.*)

D-lor, am vorbit despre dreptul de proprietate în sine, consacrat de art. 19 ca o poruncă istorică, drept pe care dvs. voiți a-l călca, trecînd și peste pactul fundamental și peste istoria noastră.

Voiesc acum să vă dovedesc că în art. 7 din constituțiune s-a consacrat misiunea istorică a proprietății noastre. Voiesc să vă dovedesc că proprietatea imobiliară rurală, la noi, a avut o misiune națională și, dar, că violînd art. 7, violați cea mai înaltă misiune a proprietății rurale.

D-lor, să nu credeți că atunci cînd constituția zice la art. 3: „teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gînte străină”, și la art. 7, al. 5, că: „numai românii sau cei naturalizați români au dreptul de a dobîndi imobile rurale în România”, să credeți că aceste mari apărări contra străinilor este o concepțiune din secolul nostru, fie a liberalilor, fie a conservatorilor. Nu, d-lor; pămîntul nostru să fie numai al nostru, iar nu al străinilor, este o măsură de apărare a naționalității, este o idee mîntuitoare, pe care o găsim în tot trecutul poporului român.

Către sfîrșitul secolului al XIV-lea apare primul document în acest sens. În tratatul încheiat la Nicopole între Mircea-

cel-Mare și Baiazit, se recunoaște dreptul Munteniei de a se guverna dupe propriile sale legi, interzicându-se prin aceasta puțința turcilor de a se stabili pe pământul românilor. Și să nu se zică că din cauza religiei se interzicea turcilor dreptul de a dobîndi proprietăți în România. Nu, d-lor. Voievozii noștri, victorioși sau învinși, ori de cîte ori au încheiat tratate de pace, au consacrat numai pentru români dreptul de a posedea pământ în România, ca o măsură sigură de apărare a naționalității noastre. Vă veți convinge îndată despre aceasta. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, Vlad Țepeș încheie capitulația cu Mahomet al II-lea. În acest tratat se hotărăște categoric că turcii nu pot dobîndi proprietăți în țară, nici nu pot să se așeze în ea. Și dovadă că nu e vorba de religie e că cestiunea religioasă este prevăzută la un alt articol din acest tratat, interzicându-se turcilor și dreptul de a ridica geamii pe pământul românesc. La începutul secolului al XVI-lea se încheie tratatul de alianță între Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, cu Baiazet al II-lea. Iată un tratat încheiat de bunăvoie, dupe sfatul dat de marele Ștefan fiului său, căruia i-a zis cu limbă de moarte ca să aibă mai multă încredere în turcii păgîni decît în statele creștine dinprejurul Moldovei. Și în acest tratat misiunea națională a proprietății este deosebită de partea religioasă. Și prin acest tratat, turcilor li se interzice dreptul de a dobîndi pământ în Moldova, precum și dreptul de a ridica geamii.

[...] În sfîrșit, tot în aceste timpuri — și pentru a tăia pofta acelor cari se prefac a crede că religia a fost veridată cauză de prigonire — găsim în Muntenia așezămîntul lui Ștefan Mihail Racoviță. Acest așezămînt se ridică împotriva tuturilor străinilor, absolut indiferent de religia lor. Domnul Țării Românești, văzînd năvala prea mare a străinilor, adună înaltul sfat al domniei și hotărăște: întîi, ca nici un străin să nu se mai însoare în România cu fată de pămîntean, doar fetele străinilor să se poată mărita cu pămînteni, „fără însă de a încuiba pe ai săi aici în țară”; al doilea, ca străinii cari au apucat a se însura în țară înainte de acest așezămînt, vor fi răbdați a locui în țară, dar să nu mai năzuiască a se ridica la o treaptă mai înaltă de boierie decît aceea pe care o au, căci altfel vor fi dați peste graniță și li se vor confisca averea

în folosul domniei; al treilea, străinii nu mai au voie să cum-pere moșie, vie, casă, moară, prăvălie și nici un fel de imobil.

Ei, d-lor, ați înțeles acum că nu e vorba de religie? În-țeles-ați că e vorba numai de misiunea națională a proprietății noastre, îndeosebi a proprietății rurale? Dar încă o dovadă că asemenea așezăminte nu au în vedere decît apărarea națională. Așezămîntul domnului Racoviță prevede lămurit că toate popririle acestea nu privesc pe moldoveni.

Acestor domni și boieri mari, cari s-au gîndit să-și apere neamul de covîrșirea străinilor, li se cuvine cinste și glorie, și din partea conservatorilor, și din partea liberalilor. Și pe cînd noi ne îndeplinim această datorie, dvs. treceți peste numele lor și le răsturnați așezămintele lor. (*Aplauze.*) Ce deosebire între strămoși și urmași! Să ne închipuim o clipă că țara ar fi fost deschisă, mai ales în secolul al XVIII-lea, tuturilor străinilor, oricare putînd să devină proprietar în pămîntul României. Ce am fi devenit? Un popor de simbriași și de clăcași, slugărnîcînd străinilor stăpîni ai patriei lui.

Dar și în secolul nostru, chiar de autorii dvs. a fost bine înțeleasă misiunea națională și istorică a proprietății. Dovadă lupta crîncenă contra lui Bibescu-vodă în cestiunea Trandafilof, și, mai tîrziu, înfrîngerea acelor puternici neguțatori de carne omenească cari voiau să împlînte în România colonii germane.

Iacă dovezi decisive că ideea de apărare națională din art. 3 și 7 din constituțiune este tot așa de străveche ca și ideea dreptului de proprietate din art. 19. Și violînd art. 7 violați iarăși, pe lîngă pactul fundamental, un edict istoric al poporului român.

Și violați atît art. 7, cît și art. 19. E evident. Exploatarea minei, fie și pe 75 de ani, este un drept de proprietate. Nici un autor, nici un legiuitor, nici un jurisconsult nu a susținut și nu va susține că este o simplă închiriare. Căutați cu tot dinadinsul tot ce s-a scris în străinătate despre această cestiune, și nu veți găsi un rînd pe care să-l invocați în sprijinul teoriei dvs. Dar apoi, pentru a da unui străin exploatarea unei mine, neapărat că-i acordați dreptul de a distruge o parte din suprafața pămîntului și o alta pentru a clădi magazii de vite și mașini, pentru a face căi, canale, poduri, zăgazuri și drumuri-de-fer. Cum puteți să acordați asemenea drepturi unor exploatare fără a viola art. 19? Sub ce motiv?

Că sunt niște servituți? Dar servituțile nu pot schimba și distruge proprietățile. Și apoi, citiți tot ceea ce s-a zis de către constituanții din 1866 la art. 19, și veți vedea că ei nu au admis decât trei cazuri când proprietatea cuiva poate fi atinsă și expropriată. Și dar nu puteți să vă atingeți de nici o palmă de pământ fără a viola art. 19, căci nu puteți invoca nici comunicația, nici salubritatea publică, nici lucrările de apărare a țării.

Mă aștept însă ca d. Arion să ne răspundă: dar naționali-liberalii nu au violat art. 19 prin legea de încurajare a industriei naționale? Dacă voiți să faceți verio asemănare între acea lege și legea minelor, nu am de gând să vă combat cu înversunare, deși nu puteți tăgădui că acea lege nu privește proprietatea privată, ci numai domeniile statului, ale comunelor și județelor, deși nu se acorda industriașilor decât maximum cinci ectare și cu obligațiune ca într-un timp scurt lucrătorii să fie cel puțin pe jumătate români.

Să zic însă că asemănarea ar fi completă. D-lor, șeful nostru v-a declarat în Senat, franc și categoric, că dacă legea de încurajare a industriei atinge în ceva constituțiunea, o vom desființa. Și sunteți la putere și mai degrab trebuia s-o aboliți decât să vă faceți din ea un motiv de a viola fățiș și grav constituțiunea! (*Aplauze.*)

Greșeala unui partid nu dă drept celuiilalt de a comite păcate. Un asemenea sistem ne-ar duce la consecințe teribile. Căci unde s-ar mai opri partidele pe povârnișul ilegalităților și al arbitrariului?

În sfârșit, violați art. 132 din constituție, când scoateți pe săteni din pământurile lor inalienabile. Și nu admit răspunsul pe care l-ați mai dat că li se va plăti o redevență anuală egală cu îndoitul venit al pământurilor lor. Când vorbim de violarea unui drept mare, banii nu pot avea nici un rol, nici o valoare. Cu banii străinului nu se cîrpește constituțiunea noastră. (*Aplauze.*) Aci e locul să ne amintim că președinții corpurilor legiuitoare au mai obținut cu rezistența lor mărirea redevențelor și îndoita valoare a suprafeței distruse și ocupate pentru proprietari. Și dvs., proprietari și reprezentanți ai proprietarilor, v-ați mulțumit? Atunci, vă rog să-mi spuneți pe ce preț vă vindeți fiecare drept constituțional? Și dacă sunteți gata a vă prețui în bani drepturile, am ajuns rău, rău

de tot, așa încît în curînd ați putea să bateți toba în piețele Europei pentru a anunța un popor de vînzare! (*Aplauze.*)

Dar, d-lor, țărani și proprietari mari și mici vor avea dreptul de a nu se supune legii dvs. Ei vor invoca constituțiunea când nu vor voi să-și vîndă drepturile pe bani. Ei vor ajunge și vă vor tîrî înaintea justiției și vor dovedi acolo că exploatarea minei este un drept de proprietate și, ca atare, nu poate cădea în mîna străinilor.

Justiția s-a pronunțat prin curțile de casație, în străinătate și la noi, numai în sensul acesta. Iacă unde veți ajunge.

Știu că ne veți zice, cum ne-ați mai zis și prin presă, și în Senat: „Sunteți mai conservatori decât noi, sunteți reacționari când vă opuneți la o lege care restrînge prea absolutul drept de proprietate”. Fără a discuta întreaga economie a legii, noi v-am răspuns de la început: „Voiți să vă atingeți pe dreptul de proprietate, așa cum este el consacrat în constituție? Mergeți înaintea poporului român, supuneți-i problema; luați din mîinile lui mandatul de a modifica constituția în sensul în care va consimți el, și nu vom mai zice nimic. Aceasta este calea, onest politică și corect constituțională, căci v-o repet: pe sacrilegii nu se pot întemeia legi.

Dar dacă este vorba de conservatorism, am dreptul să vă întreb: ce fel de conservatori sunteți dvs.? V-ați numit oamenii ordinei. Ce ordine legală va mai fi posibilă? Ne-ați numit, d-le Filipescu, o democrație obosită, eu văd în dvs. o clasă anarhică. În adevăr, cu ce veți convinge opinia publică că veți mai respecta verio lege când cu atîta ușurință violați constituțiunea? Cu ce veți convinge țara că sunteți oameni de ordine când învălmășiți în conștiința tutulor pînă și ideea dreptului de proprietate? Și unde veți ajunge când stîrpiți din sufletul țaranului credința că fiecare trebuie să fie domn și suveran în bucățica lui de pământ? Îi violați un drept stabilit de secole și-l deprindeți a viola, la rîndul lui, tot cu atîta temei cît aveți și dvs. Ei bine, oameni ai ordinei, cît sînge sunteți dispuși să vărsați în satele noastre pentru a potoli noul foc pe care îl veți aprinde? (*Aplauze.*)

Ș-apoi vă prezentați țării ca și cum ați fi spăimîntați de socialiști? Și de ce n-aș spune întregul adevăr? Comparația între dvs. și socialiști este în favoarea socialiștilor. Sistemul lor este clar, convingerile lor nu șovăiesc. Dacă dăm la o parte pe anarhiști, repudiați de către toate nuanțele socialiste, crezul

socialist este cunoscut tutulor. Știm ce vor și cum concep lumea viitoare, când, dupe speranțele lor, proprietatea individuală și capitalul vor cădea cu zgomot adânc pentru a acoperi o lume învechită și trecătoare. Omenirea a trecut prin robie, sclavagiu, și a ajuns la salariu. Încă un pas mai înainte, și faza cea din urmă a lumii va reda pământul tutulor a tutulor oamenilor și va înceta, într-o înfrățire generală, lupta dintre capitaliști și salariați, dintre capital și muncă. Aceasta este speranța și crezul socialiștilor, fără a discuta dacă este un vis irealizabil sau o formă naturală la care va ajunge lumea viitorului.

Știm dar, clar și pozitiv, ce vor socialiștii. Dar dvs., partid conservator, ce văiți? Mai sunteți un partid? Vă mai putem recunoaște? Cari vă sunt tendințele generale? Care vă este caracterul esențial? Pretutindeni partidul conservator se prezintă ca naționalist. Și dvs. deschideți granițele tutulor invaziilor străine. Pretutindeni partidele conservatoare se întorc cu dragoste către trecut, nedăzlipindu-se de el decât încet, câte puțin și numai când sunt forțați de împregiurări mai mari decât forțele lor de rezistență. Și dvs. renunțați, numai pentru a deține puterea, chiar la acele mari principii din istoria noastră cari se găsesc consacrate de pactul fundamental. Întotdeauna partidul conservator a imputat liberalilor și democraților că violentează mersul regulat, evoluțiunea lentă a popoarelor, aruncându-le în salturi periculoase. Și dvs. ați ajuns niște reformatori de ocazie, cari sfîșiați pînă și reformele și drepturile constituționale sub cuvînt că vroiți progresul. Dar n-ați fost și nu sunteți pentru libertatea deplină de a munci și a contracta? Și ce-ați ajuns? Sub siluirea d-lui Carp mulți ați devenit intervenționiști. Noi nu admitem libertatea neîntărită de a contracta, căci nu este libertate posibilă de luptă dreaptă între un nenorocit muncitor și un mare proprietar, cum nu ar fi între un leu și un șoarece. Spuneți-mi ce sunteți: intervenționiști sau nu? V-ați despăcat în două: unii intervenționiști, alții neintervenționiști. Aceasta va să zică un partid conservator? Mă rog, ce sunteți?

Eu am dreptul de a vă soma să vă alegeți la un fel, căci așa cum sunteți azi, unii intervenționiști și alții nu, puteți sta laolaltă ca niște ciosvîrți apropiate, fără a forma o ființă logică și naturală. Pretutindeni partidul conservator nu a cedat nimic din dreptul de proprietate. Și dvs. violați tocmai arti-

colele din constituțiune privitoare la proprietate. Mergeți, d-lor conservatori puri, la Maia, opriți-vă pe mormîntul gloriei dvs. și citiți pe peatra mormîntală a lui Barbu Catargiu cuvintele: „Pacea, d-lor, pacea și odihna e scăparea țarei, și voi preferi moartea mai nainte de a călca sau a lăsa să se calce veriuna din instituțiunile țarei!”

Aceste cuvinte le-a zis în Cameră la 8 iunie 1862, presimțind împroprietărirea țăranilor.

Iacă crezul conservatorilor adevărați. Dvs. însă preferați puterea, și mai degrabă abandonați crezul dvs. decât puterea. (*Aplauze.*)

Dar să vă spun eu adevărul: legea minelor este răzbunarea d-lui Carp contra conservatorilor cari i-au măcelărit întregul program din 1888. (*Aplauze.*) În 1888 d. Carp a pus în programul său ideea ca statul să cumpere moșiile scoase în licitație pentru a le revinde în loturi țăranilor...

(*O voce.* Ești contra?)

Nu, nu sunt contra. Partidul național-liberal are în cartoanele sale un proiect de lege în acest sens. Dar cînd noi nu v-am combătut ideea, v-ați despărțit în două, și o parte din dvs. a învins pe cealaltă. Ce fel de partid sunteți?

(*Filipescu.* Niciodată ideea aceasta n-a fost în programul conservator.)

Nu mă bizui numai pe memoria mea, ci și pe declarația de ieri a d-lui Carp.

Dar vine d. Carp cu legea tocmelilor agricole. Ce luptă înverșunată! Toți conservatorii, ziși puri, se ridică contra d-lui Carp. Îi ciopîrtește legea, și nu se mulțumesc numai cu atît. I-o desființează printr-o măsură care răsfrînge ridicolul asupra autorului. Îi pune în coadă un articol prin care o declară lege facultativă. (*Ilaritate.*) Ei, ce fel de partid sunteți? Și cum v-ați tratat pe cel mai mare reformator de pe banca ministerială, afară numai dacă d. Catargi nu se crede și mai mare prin legea servitorilor? Dar a venit și ziua cea grea pentru dvs. D. Carp v-a impus legea minelor, răzbuindu-se de toate umilințele ce i-ați impus. (*Aplauze.*) D. Carp v-a dovedit că știe să se răzbune. E vindicativ și v-a spus-o cînd va amenințat că „va da cu piciorul în baracă”.

(*P. P. Carp.* Nu am amenințat pe nimeni.)

A venit și timpul d-tale, cînd ai învins fără să mai pomești de baracă.

(P. P. Carp neață.)

Ba da. Când ai amenințat, ai fost învins : acum, liniștit... învingeți. Atât de adevărat e că forța e senină. Anticii nu săpau în marmură pe Hercule cu mușchii revoltați...

(P. P. Carp. N-am fost niciodată iritat.)

O dată ai plîns, aci, în Cameră...

Eu vă constat lacrimile, nu vi le ofensez. Dar din secția mea ai plecat furios. D-le ministru, nu sunteți liniștit întotdeauna. Azi, da... căci azi ai învins partidul conservator. În această victorie este o distrugere...

Ai învins, n-ai învins pe aceia cari dau firma guvernului. D-nii conservatori sunt învinși și umiliți. Ei plătesc o greșală mare, aceea de a nu fi observat că d. Carp este un temperament cezarian.

Pentru d-sa nu există principii conservatoare, legi și constituție decât numai cînd se potrivesc cu propria sa voință și constituție. V-a dovedit cu legea minelor. Voiți și alte probe ? Vă voi da. D. Carp, ori de cîte ori caută o frază de efect, în care să-și zugrăvească întreaga fire, o caută în marii despoți, în suveranii cezariani. „Zică presa ce va vrea, și eu voi face ce voi vrea.”

Iacă disprețul cezarianului. Și de unde a luat fraza ? De la Frederic cel Mare. Și a spus de unde s-a împrumutat ? Nu.

Dar ce este Frederic cel Mare pe lîngă d-sa ? D. Carp a mai aruncat o formulă care a circulat pe buzele tuturilor partizanilor săi, în semn de admirațiune. D-sa a zis, în 1891, vorbind de adversari : „Îi vom convinge sau îi vom învinge !” Nu vedeți temperamentul înclinat să treacă peste orice rezistență umană și legală ? Dar și aci e vorba iarăși d-un... împrumut forțat.

Înainte de a pronunța d-sa acele cuvinte, apăruse o parte din studiul lui Taine despre Napoleon cel Mare.

În acest studiu se vede că Napoleon a zis, în consiliul de stat care îi făcea prea dîrje opoziție, că este hotărît „à convaincre ou à vaincre !”.

Îmi pare rău că turbur credința multora în originalitatea d-lui Carp, dar trebuia să vă arate originea formulelor sale pentru a-i înțelege temperamentul.

Dar nu vedeți pe cezarian în modul de a trata pe toți ? Chiar acum, sub surîsul d-sale eu citesc ce gîndește despre

mine. Mă tratează și pe mine ca și pe d. Popp, drept o altă muscă a leului.

Leul este d-sa. Comparațiunea cezariană care îi aparține... adică pe care nu știu încă de unde a împrumutat-o. Să-mi dea însă voie a-i spune că nici noi nu suntem așa de muște, nici d-sa așa de leu. Și-apoi, d-le Carp, a trecut timpul fabulelor, cînd oamenii se speriau de pseudolei cu piei de împrumut. (Aplauze.)

În curînd, d-lor, vă veți convinge că legea minelor a subminat constituția ; că explozia va izbucni ; că tendințele d-lui Carp vor ruina și vor distruge partidul conservator. În curînd vă veți convinge că tovarășia dvs. va sfîrși trist, ca o veche tovarășie dintre doi, din cari au pus unul capitalul și celălalt experiența. Cel ce a pus capitalul s-a ales cu experiența și cel ce pusese experiența s-a ales cu capitalul. (Aplauze.)

Dvs., conservatorii, ai pus capitalul, d. Carp a pus experiența sa anarhică și cezariană.

În curînd vă veți număra, și nu vă veți considera... și vă veți convinge că ai rămas cu o tristă experiență fără de capital. (Aplauze. Mare ilaritate.)

Dar pînă să vă treziți din letargia în care ai căzut, partidul conservator dă țarei cel mai funest exemplu, sfîșîind constituțiunea, violînd dreptul de proprietate și desfăcînd proprietatea de misiunea sa istorică și națională ! (Aplauze prelungite.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 15 APRILIE 1895

D-lor, am cerut cuvîntul ca să vă fac o declarațiune. Este inexplicabil ca cineva, vorbind asupra unei legi de importanța legii minelor, la votarea luării în considerare, să lipsească. Am lipsit de la acel vot și sunt dator, atît pentru dvs., cît și pentru mine, să vă explic absența mea.

M-am aflat pus între datoria mea de deputat și între datoria mea de cetățean, ca să apăr o cauză tot politică și foarte dreaptă înaintea Curței de casațiune. Cînd e vorba de două sute de false înscrisuri într-un colegiu electoral, cred că cineva nu trebuie să ezite de a-și face datoria ca să conteste și să anuleze acele înscrisuri.

Acest proces contra a două sute de falsuri într-un colegiu electoral de la Prahova a trebuit să-l susțin înaintea Curței de casațiune, de la orele 2 și jumătate pînă la 7, și de aceea nu am putut participa la votul de ieri.

Este adevărat că am două mîngăieri : întîi, că administrațiunea dvs., din acei 200 de înscrisuri, a pierdut 192, și al doilea, am mîngîierea că, dupe cîte văd, aș fi dat și eu un vot nul, dupe cum și dvs. șaptezeci de nule ați dat.

(Preș. Nu putem primi cuvîntul „nule“.)

Nu am voit să zic că nulă au fost votanții, ci voturile lor.

(Preș. Delavrancea a înțeles greșeala și a rectificat.)

D-lor, nu rectific nimic. Atunci cînd am de gînd să fac înțepături, le iau asupra mea de a le face, fără nici o ambiguitate. Aci nu am căutat să înțep pe nimeni. Prin 70 de nule am crezut că este ușor de înțeles 70 de voturi nule...

De ce voiți, d-lor, să trecem așa de repede peste o discuțiune așa de importantă ? Vedeți, d. prim-ministru a înțeles importanța cestiunei și a căutat să expună, într-o manieră destul de clară, dupe părerea d-sale, care e programul socialist. Vedeți, dar, că d. prim-ministru nu s-a temut de a merge mai departe decît întrebarea pusă de d. Lecca.

Vă rog, dar, să mă lăsați a spune cuvintele pentru cari eu cred că nu trebuie să închideți această importantă discuțiune. Fiți mai îngăduitori, căci v-ați numărat ieri la vot și ați văzut că sunteți mulți și disciplinat supuși.

Noi cerem un răspuns categoric d-lui prim-ministru.

Eu cer d-lui prim-ministru să ne spună care articol din constituțiune dă guvernului dreptul ca să împiedice o defilare de mai mulți oameni ?

Ei vor să sărbătorească solemn o zi pe care și-au ales-o ca zi de sărbătoare.

Constituțiunea dă dreptul d-lui prim-ministru de a opri o asemenea sărbătorire pacinică ? D-sa zice : da.

Binevoiți de a citi cu atenție articolul pe care-l invocați. Art. 26 din constituțiune e adevărat că vă dă dreptul de a opri întrunirile sub cer liber. Aceste întruniri ați putea, chiar de ar fi pacinice, să le împiedicați, dar nu vă dă dreptul ca să opriți o manifestare solemnă și liniștită, care ar consta într-un defileu ordonat și pacinic.

Dar dvs. ați mai zis : „Așa am procedat întotdeauna și față de liberali, și față de socialiști, și față de orice grupare politică“.

Mai întîi, d-le prim-ministru, a spune cuiva : așa am procedat totdeauna — nu înseamnă imediat că și ai dreptate. Poți cel mult să dovedești că întotdeauna ai călcat constituțiunea.

Dar, de fapt, întotdeauna ați procedat așa ? Ați procedat cu noi, cu naționali-liberali, aci suntem de acord. Ori de cîte ori am voit să defilăm fără scandal, fără demonstrațiune, întotdeauna ați pus cordoane de armată, și cu forța publică ne-ați împiedicat, ne-ați împrăștiat. Nu numai ne-ați combătut, dar chiar ne-ați și bătut. Dar cu socialiștii așa ați procedat ? Acum un an nu au defilat socialiștii pe stradele capitalei ? Acum doi, trei, patru, cinci ani, acești oameni au defilat sub ochii dvs. și ai capitalei, și nimeni nu a protestat contra acestui drept fiindcă era un drept constituțional.

Vedeți, d-le prim-ministru, că ați înaintat Parlamentului o inexactitate de fapt.

Și dacă i-ați lăsat să uzeze de un drept constituțional 5, 6 ani în șir, și v-a dat dovezi că nu fac manifestațiuni sedicioase și afară din constituțiune și din ordinea legală, vă întreb: ce motiv vă face ca astăzi să le răpiți un drept constituțional?

Nici noi, nici socialiștii pînă acum nu am dat dovezi că putem defila pe stradă și termina defileul nostru cu injurii aduse suveranului și cu manifestațiuni brutale și spargerii de geam la palat.

Aduceți-vă aminte de faptele dvs., și cel puțin atîta lucru să întrebați pe socialiști: „Binevoiți a ne spune: aveți de gînd să vă purtați cum ne-am purtat noi, conservatorii?”

Dar e evident că pentru a răpi drepturile altora sunteți hotărîți a călca constituțiunea.

Protestăm energic contra acestor manifeste tendințe și acte de a oprima orice manifestațiune a convingerilor și vă declarăm că de azi înainte ne vom gîndi și noi dacă mai este posibil a vă răbda abuzurile, brutalitățile și călcările de legi. (Aplauze.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 20 FEBRUARIE 1896

D-lor deputați, mă simt dator să încep prin a mă opri asupra celor din urmă cuvinte rostite de d. Dobrescu. D-sa și-a permis să se îndoiască dacă eu am fost sau nu politicește onest în discursul pe care am avut onoarea de a-l pronunța în mijlocul dvs.

Eu nu cunosc mai multe feluri de onestități. E una singură. Și cînd altfel decît politicește nu ești cinstit, desigur nici politicește nu poți fi cinstit. (Aplauze.) Atît despre această imprudentă a d-lui Dobrescu. (Aplauze.)

Să trec acum repede, și cît voi putea mai pe scurt, la celelalte observațiuni, la celelalte imputări ce mi-a făcut, la acele atacuri personale pe cari și le-a combinat, de ieri pînă astăzi, cari n-au nici meritul de a fi inteligent plăsmuite.

(D. Argeș jură că nu l-a aranjat.)

Eu sunt hotărît să nu mai cred pe omul care nu și-a respectat o dată jurămîntul. Și apoi, dupe cîte știu, nu este obiceiul aci, în Parlament, să se limpezească cestiuile politice cu jurăminte. (Ilaritate.)

Ați auzit, d-lor, cum s-a rezumat d. Dobrescu, în interesul cauzei d-sale. Ne zicea, ca și cum am fi uitat cele petrecute ieri în Parlament: „eu am vorbit fără pasiune, fără ură, obiectiv și nu am făcut personalități; iar d-ta te-ai năpustit asupra mea și m-ai acuzat cu vehemență că întemeiez un partid țărănesc”.

Că ai vorbit fără ură eu contestez. Cît pentru acuzațiunea pe care pretinzi că ți-am făcut-o, de ieri am declarat că nu

acuz, ci constat. Eu să vă acuz ? Nu, rolul de acuzator propriu-zis nu-mi convine. Acuzațiunea poate se va face, dar nu de mine, ci de altcineva — atunci când vei confunda rolul de șef de partid nenăscut încă cu interese de ordine privată.

Am constat numai și am avut dreptul să mă mir și ieri și astăzi. Și mă mir de rolul ce dai „partidului țărănesc”, acela de a servi ambele partide, firește, când pe unul, când pe celalt.

(D. Argeș. Pe orice partid.)

Am înțeles fără să mi-o spuneți. (Ilaritate.)

Ce partid ideal ! O punte de trecere între toate partidele și clasa rurală. Concepțiune minunată și poate cu profituri respectabile. Cred, aceasta e convingerea mea, că, cu un asemenea partid, și numai cu atât, țărani vor rămâne în mizeria actuală, deși prosperitatea d-tale va crește direct proporțional cu mizeria lor. (Ilaritate. Aplauze.)

V-ați întrebat : „Ce a făcut pe colegul nostru Delavrancea să fie așa de violent cu mine ?”

Dacă am fost sau nu violent — este o cestiune ; dacă am fost sau nu nedrept — este alta, și de o importanță morală mai însemnată. Nu cunosc om, oricât de scoborât în opinia publică, în fața căruia să nu mă resemnez de a-i cere iertare pentru nedreptatea pe care i-aș fi făcut-o. Și d-tale ți-aș cere iertare pentru o nedreptate.

Dar mai întâi, am fost sau nu violent ? Și dacă aș fi fost, n-am avut nici un cuvânt de a fi ? D-ta ieri, în loc de a discuta legea clădirilor școlare, te-ai ridicat cu vehemență, cu ură, contra tuturor acelora cari au cârmuit statul român, și le-ai aruncat acuzațiunea : „De 30 de ani v-ați făcut culpabili de o neglijență criminală față de sătenii noștri !”

(D. Argeș. N-am zis așa.)

Cum ? Dar chiar astăzi, modificând cu o dibăcie prea evidentă acuzațiunea, ai rezumat-o astfel : „noi, clasa conducătoare, ne-am făcut culpabili de o neglijență criminală”. Și sunt cari — lipsiți de experiență și de cunoștința deplină a oamenilor politici — pot să nu te înțeleagă. Eu însă te înțeleg, și te înțeleg perfect de bine. D-ta, când acuzi și zici „noi”, înțelegi „voi” ; d-ta, când lauzi și zici „noi”, înțelegi „eu” ; eu, șeful partidului țărănesc ! (Ilaritate.) Iacă ceea ce explică acea parte de pasiune pe care am putut-o avea în discursul meu. Ea e provocată și justificată pe o cunoaștere perfectă a omului care, în contra realității și a propriei sale conștiințe, a numit „cri-

minali” pe aceia cari, dacă nu vor fi făcut tot pentru țărani, dar au făcut o bună parte, au făcut mult, și vor continua de a face, în interesul țăranilor și al patriei. (Aplauze.)

Da, sunt convins că nici scuza de a-i rechema la datoria lor nu aveai când i-ai acuzat așa de pățimaș. Nu, nu te gîndeai la aceasta, ci la efectul ce vor produce cuvintele d-tale când vor fi citite de cei simpli, de cei ușor crezători și ușor de înșelat. Vrei să te prezinți în fața acestora ca mîntuitorul lor. Dar pentru ipoteza „mîntuitorului” să nu uii că vi s-ar cere și mai multe virtuți decît acelea ce vi le-am cerut pentru ipoteza „revoluționarului”.

Trec acum la o parte pur personal[ă], și cer scuze Parlamentului. Am fost acuzat de d. Dobrescu-Argeș, am fost... aș fi zis, maltratat, însă — constat cu regret, iar nu cu răutate — orice cuvînt ar scăpa de pe buzele d-lui Dobrescu-Argeș nu mă pot atinge, deoarece cuvintele d-sale de mult au început să peardă din sensul și valoarea lor morală.

V-ați întrebat ce pot avea contra dvs. Și ați răspuns că nu bănuiri. Voiți să aflați ? Sper că veți înțelege, deși voi spune prea puțin.

Odinioară, omul care fu acuzat de d. Dobrescu-Argeș că pune pasiune în orice, că elementul pasional îi determină întreaga fire, că totul și pe toți îi vede în negru și că va sfîrși prin mania persecuțiunei, acest om a fost unul din cei mai călduroși și cei mai apriși apărători ai d-sale. Era acuzat de lucruri grave de către mulți din amicii mei personali și politici. Și eu, omul rău și pasionat, învins adeseaori de faptele ce i se imputau, țineam limbă următor : „Sunt greșeli cari trebuiesc iertate ; n-avem dreptul de a osîndi definitiv pe un tînăr ; a osîndi definitiv este a perde pe unele suflete care pot reveni, care se pot limpezi”.

Ce vreți, d-lor, nu-mi puteam închipui, refuzam de a-mi închipui o inteligentă condamnabilă ieșită din sînul poporului. Într-o zi însă — fiindcă fu vorba de iluziuni pierdute — d. Dobrescu-Argeș veni la mine, foarte îngrijat, și-mi zise : „Cum ? D-ta ai putut crede că am iscălit darea în judecată a lui Ion Brătianu ? Dar ar fi o crimă ca eu, țăran, să iscălesc darea în judecată a lui Ion Brătianu !”

Îmi vorbi față de martori, și eu eram profund emoționat. Nu mă gîndeam la deziluziunea mea, ci mă temeam ca nu cumva alții să nu întinză această deziluziune asupra întregii

clase din care a ieșit d. Dobrescu. I-am răspuns, d-lor : „Îți mulțumesc ; cuvintele d-tale sunt o mîngîiere pentru un suflet îndurerat de 24 de ore“. Și m-ai autorizat să declar că este o infamă calomnie aceea pe care ți-o făcea ziarul d-lui Panu. Te-am ascultat. Am dat *Luptei* o dezmințire categorică. Și știi care a fost răspunsul *Luptei* ? M-a acuzat atunci, cum mă acuză astăzi d. Dobrescu. Mi-a răspuns că nu știu ce fac, deoarece iscălitura d-lui Dobrescu-Argeș este pusă pe actul de acuzațiune. Am rămas uimit. A doua zi d. Dobrescu m-a autorizat din nou să dezminț. Și am primit același răspuns din partea *Luptei*. În sfîrșit, d. Dobrescu-Argeș m-a rugat a treia oară să dezminț, legîndu-se că chiar în aceea zi să ia cuvîntul în Parlament pentru a protesta contra aceluia care îl acuzau că a iscălit darea în judecată a lui Ion Brătianu. Am așteptat să-l văd protestînd în Parlament, dar a tăcut atunci, a tăcut cum îl vedeți tăcînd astăzi înaintea dvs.“ (*Aplauze prelungite.*)

Nu, d-lor, nu e vorba de ură, dar sunt mîhniri profunde, cari durează în orice suflet, oricît de bun și de îngăduitor ar fi el.

Iacă prima mea deziluziune privitoare la d. Dobrescu-Argeș. Și a dovedit că nu mă înțelege cînd vorbea de articolele ce aș fi scris contra d-sale în *Voința națională*. O singură dată, vă mărturisesc, am pus mîna pe condei ca să scriu contra d-sale, dar am aruncat condeiul din mînă. N-am putut scri.

Mai tîrziu d-sa a bătut cu stăruință în poarta sufletului meu. Și am cedat. Am cercat să admit că aceea iscălitură i-a fost smulsă. Iacă omul hotărît să vadă totul în negru, iacă omul rău și pătimaș, despre a căruia fire nu găseai destule cuvinte înfiorătoare pentru a o zugrăvi, d-le Dobrescu !

Dar dupe această nouă iertare a urmat o nouă deziluzie. Ei, să-mi dai voie să nu mai încep cu noi iluzii, avînd siguranță că vor fi urmate de noi deziluzii. (*Aplauze.*)

Mi-ați făcut însă un proces prelarg de temperament. Aveți dreptate : e singurul proces pe care mi-l puteți face dvs. Că temperamentul meu va fi ceva mai vivace decît al d-tale, e posibil. Aceasta însă nu dezonorează. Cînd îmi vei dovedi că faptele mele sunt revoltătoare, că pasiunile mele politice au ca resort interese personale, atunci, dar numai atunci, vei dobîndi dreptul de a te ridica contra acestor pasiuni. Pînă atunci, am dreptul de a-ți spune că pasiunile mele, oricît de profunde ar fi, se țin ceva mai tare pe terenul moral și politic decît argu-

țiile oamenilor cari s-au dezarmat de dreptul pasiunilor nobile și curate.

Nu oricine poate vorbi cu pasiune. Nu e vorba de temperament. Oricare ar fi temperamentul unora, pasiunile lor îți inspiră surîs sau milă, căci nu se găsesc laolaltă cu niște conștiințe senine și neprihănite ! (*Aplauze.*)

Ce să zic, d-le Dobrescu, de mirarea d-tale ? Ce fapt al meu rămîne inexplicabil ? Eu, ziceai, care am luptat în opoziție cu pasiune, cu ură — aceasta nu este adevărat — ar fi trebuit să iau altă poziție față de actualul guvern. Te așteptai — nici mai mult, nici mai puțin — să mă fi deprins așa de mult cu opozițiunea, încît astăzi să fiu contra guvernului național-liberal. (*Ilaritate.*) Și d-ta îmi critici logica sentimentelor și a temperamentului meu ? Dar nimic mai ușor de înțeles pentru cei ce pot înțelege naturile leale și consecințe. Am luptat cu pasiune contra conservatorilor ; voi susține cu energie actualul guvern, expresiunea legală și naturală a partidului național-liberal. (*Aplauze.*) Nu oamenii ale căror pasiuni nasc din convingeri se schimbă de azi pe mîine. Schimbători sînt zeflemişti, cei fără pasiuni și fără convingeri, și îndeosebi sunt jucăria împregiurărilor aceia cari în politică nu au o poziție lămurită, preferind a fi pururea punți de trecere, punți trecătoare, punți pe cari trec așa de multe pe lumea aceasta. Acum, cred că și d-ta te vei fi convins că sofisticăria d-tale cade mototol, ca cîrpa aruncată într-un zid, cînd voiești dovedi inconsecința mea politică. (*Aplauze.*)

Ai cutezat, d-le Dobrescu, să-mi adresezi cuvintele „prin cîte partide te-ai plimbat... ai fost chiar socialist!“... Am fost eu socialist ? Este aci în Cameră un bărbat ale căruia convingeri le combat, dar a cărei inimă o stimez, care te-a judecat și te-a osîndit cînd ai afirmat tristul neadevăr — trist pentru d-ta, neadevăr pentru toți — că eu aș fi fost veridică socialist. Aș fi putut fi, dar n-am fost. Aș fi putut reveni de la niște convingeri dobîndite prea de timpuriu. Aș fi mărturisit însă tot adevărul, căci nu curagiul moral de a recunoaște eroarea ta proprie te poate micșora sau pierde. Dar, încă o dată, n-am fost socialist. Nu se va găsi un alt om, afară de d. Dobrescu, care să afirme acest neadevăr. Eu am avut și am prieteni socialiști, dintre șefi, dintre cei mai însemnați. Prietenia noastră se explică și se bazează pe puncte de contact străine de sistemul lor social. Literatura, istoria, studiile asupra limbei române,

iacă ceea ce m-a apropiat de unii socialiști, și n-am să mă plîng de prietenia celor mai mulți dintre ei. Mai bine, d-le Dobrescu, mai bine inventai cîrma balonului sau cîrma bărcii d-tale politice — deopotrivă de greu — decît inventai acest neadevăr. (*Ilaritate. Aplauze.*) Nu pricep cum propriul d-tale interese nu te-a oprit de a-mi spune că am fost socialist...

(D. Argeș. Ai ținut conferințe revoluționar-socialiste la Ateneu.)

Vă voi dovedi că și în această privință aveți parte de aceeași parte de adevăr. Am ținut eu la Ateneu conferințe revoluționare, socialiste ! Să mă explic. Am ținut la Ateneu un ciclu de conferințe, toate privitoare la limba și creațiunile poporului român ; proverbe, verbe, proza și poezia populară, doina, și în cele din urmă am încheiat cu *Țăranul nostru și țăranul mizeriei* ; un titlu, recunosc, nu tocmai românesc, dar care îmi rezuma mai bine subiectul conferinței. Am dezvoltat publicului un contrast între tipul țăranului, ca viață, moravuri și putere intelectuală, cînd este mai cu dare de mîna, și tipul țăranului istovit de mizerie. Am voit să arăt de la ce farmec și mîndrie sufletească cade și cît de dureros ne apare omul ajuns la sărăcie lucie. Iacă ce am făcut. Este aceasta o conferință socialistă și revoluționară ? Că s-au găsit unii cari să exploateze această conferință, da, o recunosc ; dar eram eu de vină ? Și cum rămîne cu afirmațiunea d-tale ?

În care alt partid am mai fost eu ? Ai fost aci, în Parlament, cînd m-am explicat cu d. Filipescu, despre colaborarea mea la *Epoca*. Am colaborat o lună și jumătate. Am subscris articolele mele. Și m-am retras, convins că nu pot trăi în atmosfera tinerilor conservatori, ca nepotrivire între modul meu de a fi, ca nepotrivire între temperamentul meu și al lor, între aspirațiunile mele și ale lor. Atît. Dar n-am fost în acea lună și jumătate nici membru al clubului conservator, n-am luat cuvîntul în nici o împregiurare în partidul conservator, al cărui membru nu eram, și n-am spus în nici un articol că aș avea ceva de conservator. Și d-ta știi că d. Filipescu mi-a răspuns delicat, preferînd abilitatea, în fața explicațiunilor mele sincere și categorice. Și știind aceasta, mă mir de curajul d-tale de a afirma că m-am plimbat prin mai multe partide. N-am făcut parte din nici un alt partid. Partidul politic în care am intrat întîiași dată și în care stau cu devotament dezinteresat este partidul național-liberal. Iacă întregul adevăr. (*Aplau-*

ze.) Și dacă, atacat pe nedrept, de atîtea ori prin presă, am tăcut, cauza a fost convingerea mea că în politică eu nu am acele proporții care să legitimeze discuțiuni prea dese despre persoana mea. Azi am cedat. Lucrul se explică. Am fost atacat în față și, de... om pasionat... a trebuit să mă mișc, bineînțeles, mai mult de neadevăr decît de atacuri. Voi mai da o nouă dovadă de pasiune. D. Dobrescu mi-a zis : „nu înțeleg pe d. Delavrancea să fie așa de crud, cînd exercită puterea”. Nu eu am puterea, nu eu am exercițiul ei. Fac parte din majoritatea partidului care se află la putere. Dar recunosc ca bună regulă de conduită aceea pe care o recomandă d. Dobrescu. Da, puterea nu trebuie exercitată nici cu pasiune, nici — mai puțin — cu ură. Mă declar pentru această regulă de conduită. Și dacă uneori mi se va întîmpla să desprețuiesc omul, voi respecta dreptatea lui, oricare ar fi el, firește, cînd o va avea.

Dar să vedem dacă într-adevăr a uzat cineva cu ură de această putere în contra d-lui Dobrescu. Și ieri și azi Parlamentul și d. președinte au lăsat pe deplin cuvîntul d-lui Dobrescu. Și ieri ai acuzat clasele conducătoare ca niște clase criminale față de populația rurală. Și azi ai depășit față de mine ceea ce-ți era permis.

Mi-ai făcut un proces mai mult decît ofensător dacă mi l-ar fi făcut altcineva. Ai susținut că pasiunea și fantezia mea mă duc la rezultate inconștiente.

E altceva care rimează cu fantezia și care într-adevăr dezonorează. Dar nu mie mi se poate imputa asemenea rimă. Ai spus mai mult. Și nu-ți era permis. În special d-tale nu-ți era permis, căci știi bine cît rabd, cît te-am răbd, căci știi bine cîte ți-am iertat. Cei cari mă cunosc, și nu se aseamănă cu d-ta, cei cari m-au văzut luptînd și îndurînd tot cu o resignare de care nu sunt capabili violenții despre cari vorbeai nu pot să-mi facă in justiția pe care mi-ai făcut-o d-ta. Ei, d-le Dobrescu, dacă în pasiunea mea nu voi fi comis nedreptăți mai mari decît acelea pe cari zici că le-am comis în contra d-tale, îți declar că nu aș avea nimic de regretat, îți declar că m-aș crede om fără de greșeli și fără de regrete. (*Aplauze.*)

Mi-ai pomenit, cu o emoțiune preparată, că suntem amîndoi din aceeași sorginte și că regreți cînd ne vezi așa de despărțiți. Crezi oare d-ta că eu n-am regretat, că pe mine nu m-a durut cînd te-am văzut pe d-ta nu departe de partidul din care fac parte, ci atît de departe de acea conduită care s-ar

fi cuvenit să o ai pentru ca, ieșind din opincă, să impuni respect și admirațiune adversarilor personali și politici? Întrucât privește cestiunea guarzilor de artilerie și atacurile din *Voința națională*, dă-mi voie să-ți reamintesc că această cestiune dureasă, care te preocupă pe d-ta mult și pe mine deloc, a fost ridicată aci în Parlament și apoi a trecut prin ziare. Sunt greșeli scuzabile. Dar când greșelile devin prea disproportionale cu demnitatea oamenilor politici, ei ar trebui să fie mai rezervați, mai modești, așteptând ca timpul, care repară greșelile omului și ale societăților, să-și îndeplinească rolul său binefăcător. Mă grăbesc d-a adăoga că timpul singur este nepuținios dacă omul și societățile nu-și dau silința cuvenită pentru îndreptare și iertare.

Închei, d-lor deputați, recunoscând că eu și d. Dobrescu avem aceeași obârșie. Văd că d-sa nu este dispus a-mi contesta origina mea de țaran cu vivacitatea cu care mi-o contesta un fost ministru conservator, ca și cum mi-ar fi contestat un titlu de nobletă în acela de țaran. (*Aplauze.*) Da, părintele meu a fost clăcaș, probabil moșnean acela al d-lui Dobrescu-Argeș. Sunt din prima generație a unei familii de clăcași care a învățat carte. Da, d-lor, este adevărat că eu și d. Dobrescu am pornit din același izvor limpede, ca două fire curate la începutul lor. Dar unul din aceste fire s-a turburat. Mă refer la conștiința acestui Parlament ca să judece care din noi este cel turbure. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 8 APRILIE 1896, CU PRILEJUL NATURALIZĂRII LUI SCUPIEWSCHI

D-lor deputați, nu am nici un motiv de a pune la îndoială buna-credință a colegului nostru care se pronunță contra indigenatului d-lui Scupiewski. D. Dobrescu ne produse mai multe soiuri de argumente.

Prima clasă de argumente decurge din faptul că două-trei persoane, la care d-sa ținea, n-au putut obține încetățenirea.

Între cei citați de d-sa nu mă sfiesc de a declara că sunt unii a căroră cădere o regret și eu. Se cuvine însă să avem toată deferința față de Corpurile legiuitoare și [să] ne supunem cel puțin cu resignare sentințelor lor. Dar din faptul că au căzut alții pe cari am fi dorit să-i vedem în cetatea noastră nu se poate forma un motiv în contra tuturilor, căci atunci am ajunge la următorul rezultat: căderea unuia ar fi căderea tuturilor celor cari ar urma unui asemenea vot.

Alt argument al d-lui Dobrescu e că d-sa nu cunoaște nici o industrie pe care s-o fi înființat d. Scupiewski.

Este adevărat că la noi în țară, cu drept cuvânt, s-a căutat și se va căuta mult timp să se încurageze industria.

Fără îndoială că e un motiv a primi în mijlocul cetății noastre pe aceia cari vin să multiplice avuția națională, prin faptul că transformă produsele solului nostru. Fără îndoială că trebuie să primim cu simpatie pe toți aceia cari dezvoltă manufactura în țara noastră, dar să-mi permită d. Dobrescu a-l întreba dacă faptul de a ține la manufactură îl împiedică de a ține la capofaktură. (*Ilaritate.*)

(D. Argeș cere cuvîntul la „capofaktură“.)

Foarte bine faceți că cereți cuvîntul la un cap foarte important al discuțiunii. (Iaritate.)

D-lor deputați, cînd d. Dobrescu se întreba ce industrie a înființat d. Scupiewski în țara românească, trebuie să-și aducă aminte sau, dacă nu găsește în reminiscențele sale ceea ce trebuia să găsească, putea să întrebe pe alții ce va să zică munca condeului într-o țară a cărei cultură este la începutul ei.

La noi nu a existat, și pentru mult timp încă nu va exista, o clasă mai muncită, mai nefericită și mai maltrată decât clasa acelor cari se devotează condeului.

D. Dobrescu are fericirea de a nu ține un condei în mînă, și mă așteptam dar la mai multă generozitate față de aceia cari vin să ceară dreptul la cetățenie, în virtutea acelei jertfe, pe care ar trebui să o considerăm ca pe una din cele mai mari, și nu mă sfiesc de a zice, ca pe cea mai mare ce poate exista în țara românească. Aud unele șoaapte. Fac apel la delicatețea dvs., să nu ridicați cestiunea salariului în materie de publicitate, căci veți deschide o cestiune cu mult mai gravă, desigur, pentru aceia cari, neparticipînd la jertfa publicității, nu se sfiesc de a combate pe nefericiții condeului.

Ar trebui să fiți mult mai blînzi, mult mai îngăduitori cu aceia cari o viață întreagă s-au devotat publicității. Și nu mă sfiesc de a spune că nu mă ridic contra acelor streini cari au lucrat 20 de ani cu condeul fie pentru partidul liberal, fie contra partidului liberal.

Oricîtă pasiune ar pune acești publiciști în lupta grea și zilnică, și oricărui partid s-ar devota, ei contribuiesc la ridicarea culturală a claselor sociale. Atît este destul, și n-am să cercetez mai departe ceea ce-i pot face să fie cu noi sau să fie contra noastră.

Dar dacă de la această ocupațiune a d-lui Scupiewski am trece la o altă preocupare de aceeași ordine, tot așa de onorabilă și tot așa de puțin răsplătită, atunci, d-le Dobrescu, dvs. ar fi trebuit să vă ocupați de cultura națională și să nu combateți pe un scriitor care nu cere Camerei să fie admis ca cetățean al României decât în virtutea scrierilor sale.

Să admit că dvs. ați crezut că sunteți în drept de a trece cu o inimă neîndurată peste jertfa ziaristului. Dar dacă nu țineți socoteală de aceasta și profesăți dispreț inexplicabil — și

constat cu întristare că s-a prea întins disprețul de presă — apoi atunci vă atrag atențiunea că d. Scupiewski are alte lucrări, de altă ordine, și cel puțin acestea se impun tuturilor ca folositoare pentru cultura națională.

A lucrat, și a lucrat mult, pentru istoria patriei noastre. Operile sale sunt cunoscute de cei cari se ocupă de trecutul nostru. Și cel puțin cu asemenea lucrări și-a arătat neîndoiește simpatia sa pentru poporul românesc. Sunt mai multe volume de documente traduse de d-sa din limbele slavice. Dacă Academia n-ar fi găsit un om și de știință și de devotament... (D. Kogălniceanu întrerupe.)

Cunosc bine metoda aceasta. Am văzut-o practică și de alții zilele acestea.

La legea instrucțiunii publice s-a arătat o mare admirațiune pentru d. Sturdza, în scop de a izbi în colegul d-sale. Crede-mă, d-le Kogălniceanu, că nu eu voi atinge înaltele merite ale d. Sturdza. Dar d. Sturdza are o altă inimă decât i-o presupuneți. D-sa va recunoaște meritul fiecăruia din noi, și nu d-sa, desigur, va pune la îndoială sinceritatea, munca și devotamentul d-lui Scupiewski pentru istoria patriei noastre.

În virtutea acestor considerațiuni, rog Camera să binevoiască a vota împămîntenirea d-lui Scupiewski. (Aplauze.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 24 APRILIE 1896

D-lor deputați, am cerut cuvîntul pentru a da o explicație în privința participării mele la scena regretabilă care a avut loc în Parlament sîmbăta ce trecu.

Voi da această explicație pentru respectul ce port Parlamentului și pentru respectul ce purtăm cu toții aceluia care prezida sîmbăta trecută și al cărui glas a fost, pentru un moment, acoperit de o iritațiune neprevăzută și necalculată.

D-lor, ce aș fi putut avea eu, personal, contra colegului nostru, d. Fleva? Ce explică — a doua oară în sesiunea aceasta — vivacitatea mea față de d. Fleva?

Punînd această întrebare, nu ascund nimănui că într-un timp — și nu e mult de atunci — eram așa de prieten cu d. Fleva, încît aș fi putut zice că mă bucuram de onoarea intimității sale, deși această intimitate a fost de multe ori turburată de o prea mare francheță din partea mea.

Ce v-ar putea explica această nouă atitudine?

Ce, nu cumva eu sunt un om care stimez cu ușurință și abandon fără motiv? Nu aci e adevărul. La mine impresiunile nu rămîn la suprafață, ci se adîncesc și durează. Nu am cusurul de a fi lesne schimbător în impresiile și credințele mele.

Să fie oare ceea ce, în anii din urmă, s-au încercat unii din adversari să-mi atribuie? Să fie oare invidia? D-lor, permiteți-mi luxul de a nu dezminți cu energie ipoteza unei patimi înjositoare, de care nu am suferit niciodată. Acela care suferă de invidie se arată ușor prin lipsa sentimentului de admirațiune și lăcomia de a ajunge cît mai repede și cît mai sus.

La mine, d-lor, sentimentul de admirațiune nu este strimtorat de cercul mic al amicilor, nu se închide nici în cercul mai larg al prietinelor, el trece dincolo de hotarul partidului nostru, recunoscînd adversarilor politici și chiar dușmanilor personali calitățile superioare pe care le pot avea. Cît pentru ambițiunea de a ajunge... sper, d-lor, că am dat destule dovezi în 8 ani de luptă fără odihnă și fără interes, că n-am aspirațiuni altele decît acelea ale unui soldat devotat și hotărît.

Ce aș avea, dar, eu contra d-lui Fleva? Oare unii amici de ai d-sale, indispuși pe guvern și îndeosebi necăjiți contra d-lui prim-ministru, ar putea presupune cu ușurință că aș fi fost designat pentru odiosul rol de instrument al nu știu căror uri politice și personale?

Mi se poate atribui mie rolul de instrument, inconștient sau conștient, de surpare și de executare a d-lui Fleva?

Sunt convins că nu este nici unul dintre dvs. care să nu simtă ridicolul unei asemenea ipoteze. Dar, în casa d-lui Fleva, față de o mulțime de amici, i-am spus că d-sa este omul de acea valoare încît are dreptul de a nu se teme nici de adversari, nici de dușmani, nici de cine știe ce grupări politice. Persist în această credință. Însă adaog ceea ce am adaogat și atuncea, că d-sa are un dușman redutabil de care să se ferească, și acel dușman este însuși d-sa.

Și împărtășind asemenea credințe, ipoteza că m-aș supune la poruncile cuiva este cel puțin neadmisibilă.

Prin ce aș fi dovedit eu că sunt făcut pentru a mă supune la porunci? Fiți încredințați că atunci cînd, în loc de argumente, ni s-ar da porunci, sau ni s-ar arăta gîrbaciul, ca să mă servesc de nenorocoasa expresiune a d-lui Fleva, n-ar fi un rebel mai hotărît decît mine în contra aceluia care ar ține gîrbaciul.

Care dar să fie cauza că eu, de două ori, nu mi-am putut comprima sentimentele de revoltă în contra d-lui Fleva? Ce a putut provoca asemenea explozii cari, la urma urmelor, nu pot folosi nimerui?

D-lor, vin la adevărata cauză, cu dorința de a lămuri odată unele confuziuni, căci numai astfel se vor înlătura pe viitor o mulțime de scene regretabile.

Vă rog, dar, să-mi acordați deplina dvs. atențiune.

D-lor, cred că nu este nevoie de a dovedi un adevăr care să impune oricărui, că revolta este și naturală, și logică când omul se găsește în fața *inexplicabilului*...

Mă veți înțelege îndată. Când vezi, simți, pipăi și compari lucruri și fapte, fără să poți ajunge la un rezultat clar, sigur și categoric, este fatal să te revolți. O asemenea pornire este profund umană și se verifică în toate manifestațiunile vieții, în știință, ca și în politică. Cu d. Fleva, din nenorocire, am ajuns la convingerea că asupra d-sale planează un mare inexplicabil politic, și acest inexplicabil este un izvor permanent de revoltă, firește, pînă cînd d-sa sau împrejurările îl vor risipi sau limpezi, spre binele și liniștea tuturilor.

Eu n-am voit să urmăresc într-adins prea strîns viața politică a d-lui Fleva. Ci cu d-sa mi s-a întîmplat, din cauza unei înnăscute tendințe de a analiza, ceea ce mi s-a întîmplat cu mulți amici și adversari.

L-am analizat prea mult. Din această cauză, greșit sau nu, am ajuns la un contrast prea mare și prea inexplicabil pentru mine, contrast evident între atitudinea d-sale față de guvernul conservator și de majoritatea conservatoare și atitudinea d-sale față de guvernul național-liberal și majoritatea național-liberală din acest Parlament. Și acest contrast pare a deveni și mai mare cînd apropii modul d-sale de a fi fost cu d. Lascăr Catargiu și modul d-sale de a fi cu d. Dimitrie Sturdza.

Această constatare nu este o părere de ocazie. Am spus-o demult chiar unora amici ai d-lui Fleva.

Și dacă mie-mi apare ca inexplicabil acest contrast, să nu credeți că e din vrun resentiment contra d-sale. Mai ușor contrariul a putut fi la început cauza acestei mari nedomiriri. Ce vreți, mi-ar fi fost ușor să clarific toate impresiunile ce-mi lasă d-sa. N-aveam decît să plec de la ideea — admisă de unii — că d. Fleva a contractat o ură iremediabilă contra multor amici politici și o iubire neavuabilă de unii adversari politici, și ceea ce-mi apare ca neexplicabil ar fi prea explicabil. Am rezistat însă la invaziunea unei asemenea idei, considerînd-o — cel puțin în prima ei parte — ca o monstruozitate, și rezistînd la un rău am căzut peste altul mai mare. În fundul conștiinței mele, ca, probabil, în fundul multor conștiințe, stă inexplicabilul contrast dintre cele două atitudini ale d-lui Fleva, ca ceva obsedant și revoltător.

Să dovedesc acest contrast cu fapte, cu fapte consemnate aci în dezbaterile Parlamentului de anul trecut. Și vă previn că le voi expune absolut exact, așa încît să nu mai fie nevoie de a le citi din cuvînt în cuvînt.

Știți, d-lor, că acum un an am avut norocul de a reprezenta în opoziție un colegiu electoral despre care am crezut și voi crede că a-l reprezenta este una din cele [mai] mari onoruri... (*Murmure în minoritate.*) Cu toate acestea, fiți siguri că sunt întotdeauna pregătit să renunț la o așa de mare onoare dacă nu aş putea-o obține decît prin șovăire în convingerile mele...

(*G. C. Dobrescu.* Să se noteze bine de stenografi.)

Voiti să se noteze bine. Da, să se noteze că nu cunosc nici o onoare pentru care să jertfesc datoriile mele de membru convins și devotat al partidului național-liberal.

D-lor deputați, avînd norocul de a reprezenta cel mai valoros colegiu electoral, am luat loc printre amicii mei politici, fiindu-ne lider onor. d. Fleva. Și am intrat în Parlament hotărît să lupt în fiecare zi, neconținut, fără nici o rezervă, fără nici un menajement pentru adversari sau pentru mine.

Într-o sesiune întreagă am avut ocazia de a vedea bine atitudinea d-lui Fleva față de banca ministerială conservatoare, față de d. Lascăr Catargiu și de majoritatea sa parlamentară. Vă mărturisesc că temperamentul robust, fugos al d-lui Fleva nu s-a manifestat în toată vigoarea și extensiunea lui.

Uneori, în lupta d-sale, a pus atîtea mînuși, atîtea perechi și așa de mari, încît părea că dispăre în acest lux de forme și de precauțiuni. Și avea în fața d-sale pe d. Lascăr Catargiu, pe adversarul istoric al ideilor partidului național-liberal. Și eram în al 7-lea an de luptă încordată. Iar personal d. Fleva se afla într-o împregiurare de natură a-l face să-și desfășure toată puterea sa de combativitate.

Intra în Parlament dupe ce fusese ofensat, înjuriat de bandele de la albastru și pus în imposibilitate chiar de a depune buletinele pe biroul electoral.

Cîteva exemple, pentru ca să vedeți dacă mă înșel sau dacă am dreptate.

La discuția mesagiului regal, d. Lascăr Catargiu încheie discuția generală declarîndu-ne violent că va face alegerile cu baioneta.

Și cine a protestat? Și ce efect a făcut asupra d-lui Fleva o astfel de amenințare provocatoare? Alții au protestat cu energie. Frații Lecca, d. Popp... (*Întreruperi.*)

(*Al. Scorțeanu.* D-ta ai spus că d. Nacu stă în cașcaval.)

Știu bine că dvs. sunteți hotărâți să afirmați tot ce vă trece printr-o fantezie liberă. Eu însă, cu liniștea cuvenită, nu voi spune decât ceea ce se poate verifica și ceea ce-și poate permite o conștiință perfect onestă.

D-lor, amenințarea revoltătoare a d-lui Lascăr Catargiu a fost relevantă mai slab decât blajin de către d. Fleva, zicind doar că se aștepta la o asemenea declarațiune. Atît.

(*O voce.* Era o ironie.)

O ironie? Nu tăgăduiesc. Dar cred că atunci d-sa era în drept să vorbească de gîrbaciul cu care conducea d. Lascăr Catargiu, iar nu astăzi.

Atunci era un prim-ministru care ne amenința cu baionele...

(*Ceaur-Aslan.* E un proces pe care-l faceți d-lui Fleva...)

Cînd d. Fleva ascultă acest proces, pe care sunt hotărît să-l desfășur într-un limbaj absolut parlamentar, nu pricep de ce atîta nerăbdare din partea dvs.

Tot cu ocazia discuțiunii generale a proiectului de răspuns la mesagiul regal, d. Al. Lahovari — pe atunci ministru de externe — provacă un tumult care nu s-a potolit decât cu suspendarea ședinței, dupe ce un amic de al nostru fusese chemat la ordine. Acest tumult era scuzabil, era legitim. D. Lahovari, în elocința d-sale violentă, ne acuzase pe noi, cei din opoziție, că am pus bande la alegeri. Asemenea acuzațiune am resimțit-o cu toții din miroritate ca pe o ironie singeroasă. Noi cei bătuți și împrăștiati de bande să fim acuzați de faptele neomenoase ale regimului? Era prea mult pentru a tăcea și a răbda.

D. Fleva, luînd cuvîntul a treia zi, declară că regretă faptul că ministrul de externe fusese întrerupt pentru un moment în discursul său. Asemenea regrete era un blam nemeritat pentru noi.

Încă un exemplu.

D. Filipescu, primar al capitalei, anunțase o interpelare onor. d. Menelas Germani, ministru de finanțe. D. Filipescu afirmase, anunțînd interpelarea d-sale, că guvernul dăduse prin *Monitorul oficial* un comunicat fals, privitor la o operațiune electorală de la Banca Națională. Fapt de o gravitate

excepțională. Văzînd însă că d. Filipescu își abandona interpelarea, am adresat eu o interpelare guvernului conservator, pentru a se explica față de o acuzațiune așa de categorică, făcută de un membru important al partidului conservator.

Era, cred, un atac permis și drept și meritat. Rezultatul interpelărei mele a fost — nu zic un succes al meu — un eșec pentru adversarii noștri. D. Filipescu a mărturisit că forma interpelărei sale fusese precipitată.

Onor. d. Germani n-a avut obicinuia claritate a d-sale în răspunsul ce mi l-a dat.

D. Fleva ia cuvîntul și trece succesul de partea guvernului. D-sa izbește în amicii noștri politici de la Banca Națională. D-sa vine cu figura retorică a marelui cașcaval în care stau virîți niște șoareci lacomi. Și cu întristare am văzut pe d. Fleva aplaudat de majoritatea conservatoare, aplaudat de pe banca ministerială. Nici atunci nu m-am putut opri d-a nu-i spune în Parlament: „Nu vezi ce repede i-ai democratizat? Te aplaudă și miniștrii, și majoritatea conservatoare!”

Iacă exemple, iacă fapte certe — și sunt multe altele de aceeași natură — cari dovedesc că atitudinea d-lui Fleva față de guvernul și de majoritatea conservatoare era rezervată de regulă și uneori de o grațiozitate pe care eu nu am putut-o pricepe.

Vă rog comparați o asemenea atitudine cu atitudinea d-sale de acum, cînd luptă contra guvernului național-liberal, cînd are în fața d-sale o majoritate național-liberală. Comparați rezervele ce avea cu d. Lascăr Catargiu cu violența ce manifestă contra d-lui Dimitrie Sturdza. Ce a putut revolta pe d. Fleva, sîmbăta trecută, așa încît să justifice ofensele aduse și primului-ministru și majorității? Cari sunt cuvintele d-lui Sturdza, așa de aspre, încît să revolte pe amici și să exaspereze pe adversari? D-sa, luînd cuvîntul, a sfătuit blînd pe cei din minoritate la liniște, întrebîndu-i ce ar deveni Camera dacă toți deputații ar imita zbuciumul a doi-trei? Și apoi a spus, cu un ton cu desăvîrșire calm, că regulamentul se aplică de birou. Atît.

Sunt sigur că vedeți încă figura spăimîntată pe care o avu d. Fleva cînd ceru cuvîntul ca să răspundă. Și care-i fură primele cuvinte? O ofensă revoltătoare la adresa noastră, a tuturor. D-sa ne aruncă cuvintele: „Atît sunteți de obișnuiți de a fi conduși cu gîrbaciul”...

(Fleva. Voisem a izbi în primul-ministru.)

Da, și de aceea ai și spus că gîrbaciul este în mîna d-lui prim-ministru, bun pentru o majoritate care-și mîlădie spetele sub loviturile de sus.

(Fleva. N-am zis așa.)

Așa am auzit eu, și mulți au auzit ca mine.

În tumultul acela se poate înșela cineva. Vă repet însă : eu așa am auzit. Fac apel la toți să-mi spună dacă nu au auzit ca și mine. (*Aprobări din majoritate.*)

Ei bine, ce justifica violența și insulta aceea ? Ce se întîmplase ? Zis-a d. prim-ministru că va face alegerile cu baioneta ? Chemat-a d. președinte pe cineva la ordine ? Fusesse rupt cuvîntul cuiva printr-un abuz de putere din partea noastră ? Și care dintre dvs. a uitat primul cuvînt pe care l-a adresat d. Fleva băncii ministeriale la prea puține zile dupe ce d-sa se coborîse de pe acea bancă ? „*Ați sfeterisit* conștiințele“, zise d-sa, adresîndu-se d-lui ministru de interne. Am aci dezbaterile din anii din urmă. Ei bine, desfid pe oricare ca să găsească în lupta d-lui Fleva contra conservatorilor violențe de limbaj ca acele pe care le are în contra guvernului și majorității național-liberale.

Constat dar acest contrast inexplicabil între d. Fleva din Parlamentul conservator și d. Fleva cel de astăzi...

Și cînd nimeni nu poate avea iluziunea că drapelul partidului național-liberal s-ar afla de partea unor nemulțumiți, probabil, vremelnici, iar nu de partea aceasta, atunci înțelegeți bine că d. Fleva, vrînd-nevrînd, ridică lupta împotriva chiar a acestui drapel pentru care ar trebui să lupte. (*Aplauze.*)

V-am declarat de la început că nu voi asculta de porunca nimănui. Este însă ceva la care mă supui fără murmur, chiar cînd ar fi să-mi abandon unele nuanțe de credință, dar acel ceva este o idee, un ideal, este drapelul național-liberal.

Și sub acest drapel nu va fi jertfă destul de mare pe care să n-o fac, și nu va fi om destul de mare împotriva lui pe care să nu-l combat.

(*Al. Scorteanu.* Vezi că nu te aplaudă.)

Alții vorbesc pentru aplauze și nu pot vorbi neaplaudați. Eu pot vorbi și fără aplauze.

Am terminat cu primul inexplicabil care stă asupra d-lui Fleva, cu prima cauză de revoltă în contra d-sale, revoltă pe care regret că nu o am putut, pentru a doua oară, stăpîni.

O a doua cauză, cu care voi încheia, este un al doilea inexplicabil.

D-lor, eu nu susțin că un om politic ar fi ținut să răspundă la orice acuzațiuni ce se produc în focul luptelor, și îndeosebi nu este obligat să răfuiască acuzațiuni vagi, a căror cruzime este distrusă prin însuși nedeterminarea a nici unui fapt împotriva omului politic. Cînd însă se produc acuzațiuni precise, privitoare la fapte determinate, nu crez că este bine să te ridici cu mîndria pînă la o tăcere inexplicabilă, o tăcere care forțează logica fatală să ajungă sau la concluziuni funeste, sau la o revoltă perpetuă contra unei atitudini inexplicabile.

Vă declar că am rezistat cît omeneste este posibil de a fi tîrit de vasta masă a șoaptelor ridicate în jurul d-lui Fleva, din care se degajau de pretutindenii bănuielei mai grave decît le formulez eu : o disproporție între via expropriată a d-lui Fleva și valoarea primită de d. Fleva. Era vorba de un fapt determinat, precis, iar nu de o imputare generală, în fața căruia un om onest să ridice cu succes din umeri. Vă mai declar că nici anul trecut, nici acum nu simt în mine pornirea de a crede ceva veștejitor pentru d-sa, dar și atunci și acum mă revolt contra tăcerii d-sale, tocmai fiindcă sunt înclinat de a crede că are toate mijloacele de a risipi o confuziune care se lățește în detrimentul bunelor moravuri politice. Este un sistem nefericit acela de a zice : „30 de ani de luptă este de ajuns să reziste oricărei bănuielei“.

Pentru amicii personali este suficient poate, chiar cînd se răspunde astfel la o acuzațiune — fie nemeritată — limpede și precisă. Pentru adversari și pentru amicii politici impresionabili nu este de ajuns. Acest mod de a vedea l-am formulat în contra adversarilor, și nu-mi este iertat să nu-l formulez în fața amicilor.

Dar să vă dau un exemplu cînd un adversar de mare valoare a admis același mod de a vedea. D. Al. Lahovari este un bărbat politic din care temperamentul său robust și talentul său incontestabil face un adversar redutabil. Așa fiind, nu este de mirare că a fost obiectul atîtor atacuri.

Credințele sale, vehemența, pornirea sa de conservator reacționar, talentul său, toate laolaltă explică atîtea atacuri pornite contra d-sale. Dar cu toată înverșunarea luptelor de mai nainte și din urmă, nimeni n-a atacat pe d. Lahovari în onestitatea

sa privată. Un singur caz știu cînd s-a făcut o aluziune care ar fi atins întrucîtva această parte a omului, a adversarului.

S-a zis că d. Filipescu, primar al capitalei, ar fi consimțit să acorde un preț exagerat pentru niște case de care se apropria d. Lahovari. Știți cum a răspuns d. Lahovari la această aluziune? N-a invocat cei 25 de ani de luptă politică, ci a provocat un juriu, declarînd că este gata de a se supune verdictului lui.

(G. C. Dobrescu. Lăudați pe d. Lahovari.)

Văd că nu mă poți înțelege, d-le Dobrescu. Vă declar însă că nu voi tăgădui evidențele, chiar dacă ți-aș displace d-tale.

(Al. Scorțeanu. Nu-l lăuda. Cînd va veni la putere va închide pe mulți dintre noi.)

Vom suferi pușcăria cu resignare pentru o bună cauză și o evidentă dreptate.

(C. G. Dobrescu. Lahovari, *Epoca* — e totuna.)

Cred că în privința aceasta am dat destule lămuriri pentru cine are puțința de a înțelege bine și onest. Dacă voiți, însă, voi reproduce într-o broșură acele cîteva articole subscrise, din *Epoca*, poate că astfel se va convinge și d. Dobrescu că nici atunci n-am fost dușman al partidului național-liberal.

Dar să revin. Cînd unii adversari se leapădă de sistemul de răspuns al anilor de luptă drept garanție suficientă în contra acuzațiunilor determinate, socotesc inexplicabil ca noi să procedăm altfel. D. Fleva cred că era în stare să risipească grava hănuială ce s-a ridicat așa de crescînd încît a coprins pe mulți, pe mulți cari n-ar fi voit să fie coprinși. De ce n-a provocat un juriu? De ce, de ce a preferit o tăcere prea lungă și cu desăvîrșire absurdă și inexplicabilă?

Dar d. Fleva face o tranzacțiune între primăria capitalei, pe cînd d. Filipescu era primar, și mai mulți antreprenori de axize. N-am nimic de zis. Chiar dacă tranzacțiunea s-ar fi făcut pe niște chitanțe false, pe niște documente plătuite, se poate zice că avocatul nu a avut nici o cunoștință. Și sunt înclinat să cred că așa i s-a întîmplat d-lui Fleva. Dar d-sa ajunge ministru de interne; d. Filipescu, primar încă, îi denunță d-lui Fleva că tranzacțiunea încheiată de către d-sa se descopere în urmă a fi facilitată cu niște acte false. D. Filipescu publică și subserie aceste fapte. Și d. Fleva, care la fitece aluziune cît de mică publica lungi comunicate în *Monitorul oficial*, nu răspunde nimic acestei scrisori. Și nici o măsură nu ia,

ca ministru de interne, cînd i se face asemenea denunțări din partea primarului capitalei. În sfîrșit, afacerea ajunge la Parchet. Se dă o ordonanță definitivă în contra mai multor acuzați, părtași la acea tranzacțiune. Se publică această ordonanță însoțită de niște zincografii de pe registrele acuzatului principal. În aceste zincografii figurează d. Fleva că a luat, pe cînd era ministru, o sumă de bani de la acel acuzat. La 3 octombrie era ministru și la 13 octombrie stă în filele reproduse că a încasat o parte din bani. Și d. Fleva tace, nu ia cuvîntul, nu scrie, refuză orice mijloc de a limpezi această confuziune. Nu este inexplicabilă această tăcere? Nu este de natură a-i vătăma d-sale, nouă și opiniei publice? Este destul disprețul și tăcerea? Nu am dreptul, nu avem o datorie de conștiință a-i spune d-lui Fleva că face rău să tacă? Dar d-sa, care se revoltă la cea mai mică atingere, care nu lasă să treacă cuvinte de o maliție inocentă fără a le releva și combate, nu înțelege că o astfel de prelungită tăcere, în privința unor fapte categorice, este vătămătoare d-sale și bunelor moravuri publice?

Iacă al doilea inexplicabil. Eu, unul, îl rog să se explice, și convingîndu-mă, dupe cum sper, că faptele d-sale nu se potrivesc cu niște aparențe materiale, voi fi gata a-i declara în public: „prea marea d-tale mîndrie și prea mica mea pricepere m-au înșelat“.

Iacă, d-lor, ceea ce de cîtva timp m-a făcut să mă revolt contra d-lui Fleva. V-am făcut aceste mărturisiri și vă rog să credeți că nu m-am consultat cu nimeni afară de propria mea conștiință. Nu e vorba de ură, căci nu acesta este limbajul urei. Poate să fie o utopie, dar pururea mi-am repetat cuvintele unui propovăduitor al bisericei creștine: fă-ți din adevăr brîul tău de apărare și din dreptate zaoa ta de rezistență. (Aplauze.)

(G. C. Dobrescu. Spune că, după teoria lui Delavrancea ar trebui să ne revoltăm împotriva baloanelor, dacă nu ni le putem explica.)

În contra baloanelor care plesnesc.

(C. G. Dobrescu întreabă de ce Delavrancea n-a spus mai demult. Și pentru alții e inexplicabil că Delavrancea scria în 1887 la *Epoca* și în 1888 la *Voința națională*.)

(Acuză pe Delavrancea că insinuează calomniile.)

D-le președinte, protestez contra cuvîntului de calomnie. Eu am vorbit despre fapte și nu mi-am permis nici chiar să le tălmăcesc.

(C. G. Dobrescu îl face bufon; Al. Scorțeanu îl numește măscăriciul guvernului.)

(N. Fleva se disculpă, spunînd că a renunțat ca ministru la un venit de 40.000 lei pe an.)

Eu n-am la ce renunța fiindcă nu am nici o lăsaie de nicăieri.

(N. Fleva îl numește indianul care trage la carul de aur al oculte guvernamentale. Delavrancea îl întrerupe cu indignare.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 20 MARTIE 1897, LA LEGEA INSTRUCȚIUNII

D-lor deputați, la dorința d-lui Iulius Iulich nu avem alt răspuns decît: legile nu se modifică pe cale bugetară...

Ar fi dar o pierdere de timp să discutăm asemenea deziderate cari se repetă regulat pe la bugete cu o liniște care semnifică o dorință mai mult pentru acei cari citesc *Monitorul oficial*.

Dați-mi voie însă să mă opresc ceva mai mult asupra celor rostite de colegul nostru, d. I. Bianu, deși — sunt dator să vă previn — amicul meu, d. Xenopol, delegat raportor la buget, abia sunt cîteva minute de cînd mă înștiință că este bolnav și că trebuie să iau asupra mea sarcina de raportor.

D. Bianu a început prin a mulțumi subcomisiunii bugetare de spiritul ei larg, de grija delicată cu care a reparat o greșală mare, comisă de d. ministru al instrucțiunii publice. D-sa afirma că d. ministru redusese fondul pentru creare de școli la 60.000 de lei, și că nouă ne revine onoarea de a-l fi restabilit la 100.000. O grațiozitate pentru noi, nu de dragul nostru, ci pentru a apăsa puternic asupra celui ce stă pe banca ministerială. Să ne oprim asupra acestei aluziuni.

D-lor, bugetul instrucțiunii publice este cel mai discutabil buget. O lună de zile, și încă n-ar fi de ajuns. Cauza? Acest buget stă în legături directe și strînse cu cele mai înalte, cu cele mai generale și mai generoase preocupări culturale, naționale, umanitare, beletristice etc. Și-apoi, natura financiară specială a acestui buget aștîț și mai mult dezbaterele. Acest

X
buget a crescut în cheltuieli, crește și va crește. Nimeni și nimic nu va împiedica sporirea lui. În orice caz, nu partidul național-liberal va face economii detestabile în paguba culturii naționale. Anul acesta bugetul acesta a crescut în cheltuieli, și la anul va crește — o zic fără să fiu profet. A crescut cu cca. 290.000 lei. Și iarăși, ca și anul trecut, ca și la anul viitor, anul acesta s-a criticat cu oarecare asprime sporul în cheltuieli, preocuparea generală fiind : echilibrarea bugetului general al statului.

I s-a cerut dar d-lui ministru oarecari reduceri, și asemenea reduceri au căzut asupra cifrelor : fond pentru creare de școli și fond pentru ajutarea bisericilor românești din străinătate. Noi, în subcomisiune, fără discuție, căci n-am întâmpinat nici o rezistență din partea d-lui ministru, am restabilit ambele fonduri în întregimea lor.

D. Bianu, d-lor, a vroit însă să arunce indirect asupra d-lui Mîrzescu o grea răspundere, aceea d-a nu aplica cu destulă estenziune o lege admirabilă, o lege care în curînd toți o vor înțelege ca un titlu de fală pentru partid și ca un drept la recunoștința tuturilor pentru autorul ei. D. Poni a fost ministrul carele anul trecut a înzestrat învățămîntul public cu una din cele mai mari legi, cu o lege care va spori mult gloria acestui partid. Așa e, și cine ar contesta meritul d-lui Poni ? Cine, din bărbații care se preocupă de cultura poporului român, nu ridică mari laude și bine meritate acelui ministru care a întemeiat „Casa școalelor” ? De la 1864 și pînă anul trecut, învățămîntul primar obligatoriu era o iluzie, mai ales în ceea ce privește pe țărani. De la legea „Casei școalelor” această mare aspirațiune începe a deveni o realitate. Efectele prime și imediate ale acestei legi au fost : peste 300 de școli întemeiate în mai puțin de un an de zile ! Da, putem să constatăm aceasta cu o legitimă mîndrie ; și suntem dator să onorăm pe acel bărbat însemnat care a creat această instituțiune. Dar tocmai cînd îți amintești de o operă măreață și de autorul ei, cred că nu este bine, că în orice caz nu este frumos să-ți nuanțezi admirațiunea pentru unii cu aluziuni răutăcioase și nedrepte față de alții.

Mă rog, d-le Bianu, prin ce s-a arătat d. ministru al instrucțiunii contra „Casei școalelor” ? A redus fondul creațiunilor ? Dar v-a spus că d. ministru făcuse o reducere oarecum impusă și a restabilit fondul în întregimea lui cu o evidentă plăcere.

Iaca, d-lor, de ce cred că d. Bianu nu a fost drept nici în elogiul ce ne-a adresat nouă, nici în critica ce a adresat d-lui ministru.

D-lor deputați, noi, membrii din subcomisiunea bugetară, am regretat hotărîrea d-lui Haret de a nu participa la toate ședințele noastre. Anul acesta, ca și anul trecut, am fi dorit să-l vedem pe d-sa raportor al bugetului instrucțiunii publice. Dar am rămas cu regretul ; era destul, nu era nevoie să mai adăogăm și bănuiala. Iacă ce aveam de spus ca răspuns delicat la mirarea ciudată a d-lui Haret.

Dar să trec înainte. Nu voi urma pe d. Haret într-o discuțiune care ar fi fost mai potrivită la discuția generală, fără a zice printr-aceasta că nu a fost destul de instructivă și la capitol. Mă voi mărgini să răspund numai la cele mai importante obiecțiuni ce d-sa făcea transformării unor gimnazii reale în licee reale. Care este deosebirea între un liceu real și un liceu clasic ? D-sa se întreba și, fără a spune această deosebire, își răspundea : sunt mulți cari cred că o catedră de limba latină, adăogată sau scăzută, face un liceu clasic sau îl transformă în liceu real. Oricari ar fi deosebirea — căci nu voiesc să intru într-o discuție pe care d. Haret a evitat-o — e cert, dupe d-sa, profesor însemnat, că liceul real din Brăila a dat bune roade. Ei, atunci de ce numai acest liceu real din Brăila ar fi bun și folositor și nici un alt liceu real, din alt oraș, n-ar putea fi bun și folositor ? De ce ? Care să fie cauza acestei favori ? Gimnaziile reale din țară în cele 4 clase ale lor au același program ca și cele 4 clase inferioare ale liceului real din Brăila.

Deosebirea : în Brăila școala e completă, e liceu. Copiii ieșind d-acolo sunt preparați să intre la Poduri și șosele, la Medicină etc. Ar rezulta d-aci tocmai altceva decît ceea ce a susținut d. Haret, adică ar rezulta să completăm învățămîntul real, dacă voiam să dea roade bune, iar nu să rămînem la gimnazii reale, cu rezerva de a le critica întruna, comparîndu-le cu liceul real bun — bun pentru că este complet.

D. Haret însă face o observație în principiu dreaptă. D-sa zice : nu pe cale bugetară vom rezolva noi probleme mari ca problema învățămîntului real. Așa e ! Așa ar fi să fie. Dar cite ministere și cîți miniștri nu au căzut și nu vor cădea încă

pînă ca întregul nostru sistem cultural să se determine prin legi hotărîte. Dacă miniştrii de pînă azi ar fi urmat rigiditatea d-lui Haret, astăzi învăţămîntul nostru ar fi fost ca cel de la 1864. Dar au fost mulţi cari au îndrăznit, pe cale bugetară, şi bine au făcut, căci în toate faci cum poţi, nu faci cum vrei. Şi d-sa, sunt convins că, de pe acea bancă de miniştri, va gîndi mai altfel decît acum.

De unde ştiţi, zicea d. Haret, că nu veţi fi nevoiţi să desfiinţaţi prin lege liceul de la Slatina, pe care voiţi să-l înfiinţaţi pe cale bugetară? E un argument acesta? Dar atunci de unde ştiau toţi miniştrii, cari, de la 1869, au înfiinţat treptat gimnaziile reale în ţară, că nu se vor desfiinţa prin legile viitoare? Şi liceul real din Brăila nu este înfiinţat tot pe cale bugetară?

E cert un lucru: gimnaziile reale sunt rele tocmai fiindcă nu sunt complete, fiindcă nu sunt licee. Şi iarăşi e cert alt lucru: creaţiunile făcute pe cale bugetară, multe din ele, au făcut mult bine culturei noastre generale şi speciale.

Dar d. Haret, care nu admite calea bugetară, o admite ceva cam prea repede cînd e vorba de alte oraşe mai mari ca Slatina. A, da! d-sa primeşte să se înfiinţeze clasa V-a la gimnaziul real din Craiova. Ba încă insistă prea mult în deosebirea ce face între cele două oraşe. Are aerul de abil, de abilitate. Nu bănuiesc intenţiunea d-sale, dar constat aparenţele. Da, Craiova, care are toată *admiraţiunea noastră*, are de 4 ori mai mulţi locuitori decît Slatina, dar şi mai mulţi deputaţi şi senatori, şi, de, pe timpurile acestea de oarecare confuziune, a atrage împrejurul tău, fie şi pe cale bugetară în învăţămînt, cît mai mulţi deputaţi, este bine, poate chiar foarte bine.

Să vedem însă dacă comparaţiunea făcută de d-sa între Slatina şi Craiova ne aduce la desfiinţarea clasei a V-a de la liceul din Slatina, sau dacă nu ne-ar duce la înfiinţarea acestei clase şi la Craiova, şi la Slatina. Iacă ce face d. Haret: Slatina are 7—8.000 de locuitori, Craiova are de 4 ori mai mult, deci clasa V-a de la gimnaziul real din Craiova ar deservi o populaţie şcolară de 4 ori mai mare. Aşa ar fi dacă creaţiunea unei şcoli, de orice grad ar fi ea, ar atîrna numai şi absolut numai de numărul populaţiunei.

Nu cred că este un fericit principiu de a rarifica sau condensa cultura numai dupe cum populaţia ar fi mai mică sau mai mare şi mai grămădită. Sunt şi alte consideraţiuni de altă ordine decît statistica rece şi adeseori rău întrebuiţată. Uită

onor. d. Haret că sunt oraşele ca Tg.-Jiu, Slatina, Piatra, în care se revarsă o populaţie şcolară în majoritatea ei din ţărănime?

Şi o asemenea consideraţie s-ar răsturna de nişte date statistice şi acelea nesigure? Cine refuză unor asemenea oraşe mai mici învăţămîntul secundar îl refuză nu oraşelor, ci tocmai celor mai distinşi copii de ţărani. Iacă adevărul.

Alt argument. Iarăşi cifra. De ce am înfiinţat noi catedre cînd din 890 de profesori din învăţămîntul secundar, nici 50% nu sunt provizorii, nu ocupă catedrele prin concurs? Nu avem profesori destul de preparaţi nici pentru catedrele actuale, cînd peste 50% sunt suplinite.

Este acesta un serios, un decisiv argument? Dacă ar fi, ar fi ceva mai trist decît îşi pot închipui mulţi dintre noi. Dacă ar fi un argument decisiv acela invocat de d. Haret, atunci ar trebui să ne gîndim nu la neînfiinţarea clasei a V-a de la gimnaziile reale din Slatina, Piatra şi Craiova, ci la desfiinţarea a cel puţin jumătate din şcoalele secundare din ţară.

Cam la aceasta s-au redus principalele observaţiuni făcute de d. Haret în calculatul şi cumpănitul său discurs.

Voi termina cu o tendinţă generală care s-a relevat în cuvîntarea d-sale şi în contra căreia mă declar categoric.

D. Haret este un profesor bine preparat în ale învăţămîntului. Distins profesor universitar, cu experienţă în administraţia şcoalelor, autor al unui studiu amănunţit şi preţios asupra stărei învăţămîntului nostru. Dar sunt probleme şi preocupări de altă natură, cari par a fi scăpat distinsului nostru profesor şi coleg.

Greşesc sau nu? Discursul d-lui Haret m-a convins că d-sa n-a înţeles pe deplin întregul avînt al partidului naţional-liberal în ceea ce priveşte cultura naţională; n-a înţeles că acest partid a trebuit să jertfească o parte din logica severă, aspră, neîndurată, pentru a face să triumfe o logică ceva mai mare. Ce? Nu cumva bărbaţii iluștri cari au precedat pe d. Haret în preocupările lor asupra învăţămîntului nostru, ce, nu ştiau ei bine, tot așa de bine ca d. Haret, că nu avem un corp profesoral îndestul de preparat? Ce, nu ştiau ei că nu avem îndestul nemuritori cari să stea în Academie, îndestul clișicieni pentru a fonda o facultate de medicină, îndestul ingineri savanți pentru a ridica o școală de poduri și șosele? Ba da; dar mai ştiau ceva mai bine: că suntem cu cîteva secole

întârziati de împrejurări fatale și că suntem datori să ne grăbim ca să putem intra în concertul lumii civilizate. Ba da ; dar ei treceau peste logica rece și sever răstrinsă, pentru a se ridica la o logică potrivită cu nevoile, cu aspirațiunile și cu salvarea unui popor. Au voit să violenteze progresul ; n-au așteptat ca timpul și alții să ne tragă de urechi în mersul progresiv al lumii.

Și ce ar fi fost de noi dacă ei ar fi fost animați de logica, bună — desigur — pentru alte popoare, d-a nu crea instituțiuni pînă ce nu ar fi avut oameni îndestul de preparați ?

Și cine ar putea contesta că marile noastre așezăminte culturale, înființate înainte d-a avea oameni, n-au mărit viteza progresului nostru ?

Sunt alții cari au făcut din logica aspră a d-lui Haret un crez politic, dar nu asemenea tendință poate să cadreze cu trecutul și avîntul partidului național-liberal.

Termin, d-lor ; învățămîntul real, așa cum e, necomplet, poate funcționa încă un sfert de secol, și rezultate fericite nu va da, tocmai fiindcă nu e complet. Eu, unul, sunt de părere a se transforma treptat toate gimnaziile reale în licee reale, și de aceea v-aș ruga d-a vota clasa V-a și pentru Slatina, și pentru Craiova, și pentru Piatra.

O mică explicațiune la cuvîntul cam greu, probabil spus din repeziciune, de către d. Stolojan. Crez că „eroare“ a înțeles d. Stolojan că s-a făcut cînd a întrebuintat un alt cuvînt nepotrivit...

(A. Stolojan spune că la propunerea prim-ministrului s-a șters liceul real din Slatina și s-a făcut la Craiova.)

D-le Stolojan, n-aveți cuvînt de a fi așa de neliniștit. Nu sînt în contra înființării unui liceu real în Craiova. Sunt pentru. De fapt, însă, subcomisiunea a votat înființarea clasei V-a pentru Slatina ; în comisiunea plenară s-a cerut și pentru Craiova, și s-a admis. Iacă de ce în raport s-a trecut Craiova și în buget a rămas Slatina. Eroarea era posibilă, e explicabilă și scuizabilă...

(A. Stolojan. Vă înșelați.)
Nu mai am nimic de răspuns d-lui Stolojan.

Domnilor deputați,
Întrucît privește amendamentul propus și susținut de colegul nostru, d. Procopiu, sunt dator a vă da următoarea ex-

plicațiune : d-sa dorește a se înlocui cuvîntul *estetică* cu altul mai larg, *filozofică*. Anul trecut, lucrînd în subcomisiune, am dat peste un „preparator“ la filozofie. Așa era trecut în bugetul d-lui Take Ionescu. Noi, cu drept cuvînt, am șters din buget un asemenea preparator și, dar, fără să vrem, am comis o nedreptate față de un distins tînar care era *conferențiar* de fapt, de estetică și metafizică. Anul acesta am reparat greșeala. Și de aceea am prevăzut din nou însărcinarea de conferențiar de estetică, deoarece pentru această materie avea delegațiune de la Facultatea de filozofie. Dar voiți să înlocuim cuvîntul de *estetică* cu cel de filozofie ? Subcomisiunea nu se opune ; ea nu dorește altceva decît să se creeze ceea ce era util și să se repare o nedreptate involuntară.

Al doilea amendament privește ștergerea alocațiunii prevăzută la art. 77.

Vă voi da franc și întreg, în puține cuvinte, explicațiunile necesare : D. Stolojan, cînd vorbea de *cinste*, fără să-și dea seama de eroarea ce se strecurase și fără să cîntărească îndestul cuvîntul scăpat în pripă, a dovedit că nu s-a ocupat de bugetul instrucțiunii publice. Și să-mi dea voie să protestez în contra și mai pripitelor acuzațiuni ce a aruncat asupra amicului meu, d. Xenopolu, cînd zicea că raportul său i s-a făcut din nu știu ce cancelarie. D. Xenopolu nu cred că va primi lecție de cugetare și de scris de la oricine. Ș-apoi, și d. Xenopolu, și eu chiar, fără a vorbi de d. Haret, avem pretențiunea de a cunoaște mai bine decît d. Stolojan bugetul instrucțiunii publice.

În privința amendamentului propus de d-nii Mortzun, Dobrescu, Bianu și alții, sunt dator să vă dau următoarea explicațiune : în subcomisiune vă declar că majoritatea am fost în contra acestei alocațiuni, dar dupe o discuțiune mai îndelungată, mărturisesc că am cedat. Da, diurnele pentru decani sunt contra legii.

Discutînd din nou cestiunea în subcomisiunea bugetară, întrunită aci, ne-am declarat în unanimitate pentru primirea acestui amendament, adică pentru ștergerea alocațiunii de la art. 77.

În ceea ce privește amendamentul d-lui Cosmovici, ce tinde a se înființa la laboratoriu de zoologie și fiziologie comparată două posturi de asistenți, sunt dator să vă spun următoarele : catedrele de zoologie și fiziologie comparată sunt ținute de un

singur profesor, ce nu are decît un asistent. E adevărat că sunt două laboratorii, dar ținîndu-se seama că deocamdată nu este decît un profesor, subcomisiunea respinge acest amendament.

Amendamentul propus de d. G. Dem. Teodorescu, subcomisiunea l-a respins pentru că a avut în vedere motivele serioase pe cari le-a invocat Facultatea de medicină din Iași pentru înființarea acelor catedre.

Iată, d-lor, rezultatul deliberărilor noastre.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 9 DECEMBRIE 1897

D-lor deputați, fiecare din dvs. își dă seama de situațiunea delicată ce ni s-a creat nouă, unora, membri ai aceluiași partid, veniți în Parlament din același entuziasm general al țării, pentru ca abia dupe doi ani să ne resimțim de griji de o ordine superioară, cari trec, și trebuie să treacă, peste preocupările personale și peste interesele de o actualitate trecătoare.

Voi căuta, dar, pe cît îmi va fi cu putință, să păstrez o măsură în cuvînt, cea bună măsură care să-mi permită de a spune tot ceea ce cred că e o datorie de a nu tăcea.

Aș voi să nu grămădesc asupra mea o atmosferă de bănuieli, cu atît mai ușor de format cu cît aerul ambiant e deja vițiat de cea mai ușurică dintre slăbiciunile omenesti, și, dupe mine, de cea mai revoltătoare : bănuiala.

Știți, domnilor, că au fost unii dintre noi, membri ai aceluiași partid, ai aceleiași unanimități, care și-au permis să critice unele legi. Pentru că și-au spus părerea lor categoric, au fost bănuți că urmăresc scopuri personale.

Știți că sunt unii cari s-au arătat îngrijați de norma de direcțiune, întrevăzînd oarecari neajunsuri, dar au fost bănuți că urmăresc execuțiuni capitale pentru propria lor întronare.

Mai știți că sunt unii cari nu au avut la început decît inocența vină — dacă vină poate fi — de a nu voi să atace cea formațiune guvernamentală care a salvat puterea în minile partidului liberal, și atît au fost de ajuns pentru a fi tratați de dușmani ai succesorilor ei.

Bănuiala a crescut repede, luînd forme regretabile. În cele din urmă a trecut orice măsură. Cei mai tineri dintre noi, dupe atîtea dovezi de dezinteresare, de devotament și de acel bun-simț care pune cumpănă între aspirațiune și putere, am fost bănuți și acuzați de sentimentul cel mai josnic. Am fost bănuți că am privi cu pică, cu invidie, la cei mai tineri, cari au ajuns, în virtutea împrejurărilor, pe banca ministerială.

Au fost nedrepti și cu mintea, și cu inima noastră.

Vă declar de la început că nu voi căuta încheieturile armurilor onor. tineri miniștri. Un solz din zaua lor nu voi atinge. De altfel, mi-ar fi și greu. Armurile se studiază pe cîmpul de luptă, și ocaziunea aceasta eu n-am avut-o. (*Aplauze, ilaritate.*)

Dar să mă apropiu de discuțiune.

Răspunsul la mesagiu coprinde trei părți.

În cele două de la început, cum se și cuvenea, stă omagiul de respect, de iubire și de admirațiune pentru suveran și dinastie, și bucuria ce simte Parlamentul — ce a simțit și țara — la norocul pe care l-am avut cu toții că am scăpat de dezastul ce ne-a amenințat cu boala principelui moștenitor.

Firește, n-avem nimeni nimic de zis.

Rog, însă, pe onor. d. raportor să nu-mi ia în nume de rău impresia ce-mi lasă mie, personal, tabloul de la început. El îmi pare prea lung, desigur din cauza colorilor prea intense. Nu cunosc finețele delicate din palatele capetelor încoronate. N-am avut înalta onoare de a fi fost vreodată în fața regelui nostru. Nu știu însă de ce am impresia că ar fi greu să te prezinți cu tonuri prea vii, prea... — nu găsesc cuvîntul — ca : cumplit, îngrozitor, și altele de aceeași familie.

Sunt însă sigur — aci n-am nici o îndoială — că nu merge deloc „compătîmirea”. Un asemenea cuvînt trebuie neapărat înlăturat. Capetele încoronate, ca și moștenitorii coroanelor, nu se compătînesc. Nici chiar marii bărbați de stat. Cînd aș fi auzit că moartea lui Ion Brătianu a inspirat sentimentul de milă și compătîmire, iar nu un altul mai înalt, mai demn de acea măreață figură, mi s-ar fi părut că i se aduce o ofensă printr-un sentiment ce se resimte de toți, dar pentru toți. (*Aplauze.*)

Trec la acea parte limpede și categorică de omagii, de iubire și de admirațiune pentru m.-s. regele și pentru dinastie.

Ei, nu avem nimic noi de observat ? Nu stil, dar altceva. Să nu fie nimic de meditat ? Eu cred că da.

De 31 de ani, toate partidele politice și mai toți bărbații însemnați — zic mai toți, aproape toți, cu rare excepțiuni — au exprimat o dată pe an, dacă nu de două ori, aceste omagii de iubire, de devotament, de admirațiune. Și pe cînd acest fenomen se petrece de 31 de ani, un fenomen paralel s-a produs și tot de 31 de ani, pare că provocat tocmai de această admirațiune, de acest devotament. De 31 ani se critică coroana.

Curios lucru ! La fenomenul acesta am contribuit cu toții, și cred că trebuie mărturisit o dată și de la putere, cu sinceritatea cuvenită, pentru a fi clasat la locul ce i se cuvine.

Curba acestei ireverențe se poate determina cu preciziunea cu care se determină revoluția unui corp ceresc.

La început, în opoziție, o ia oblu, crește neconținut, cu o viteză proporțională cu numărul anilor din prima perioadă a luptei, se iuște vertiginos în a doua perioadă a luptei și atinge culmea în penultimul an, scade repede în ultimul și se stinge, ca prin farmec, în ultima lună, cu finala criză a celor de la guvern, lăsînd loc liber sentimentului de devotament la primul răspuns la mesagiu al opozantului devenit guvernant. (*Aplauze. ilaritate.*)

(*D. I. Bianu. Îți faci propria psihologie !*)

Da, domnule Bianu, îmi fac propria psihologie ! D-ta ești singurul om care nu te-ai resimțit de psihologia celorlalți. Eu mărturisesc că m-am resimțit. (*Aplauze.*)

Dar, cinstit vorbind, nu este vorba de un om, ci este vorba de un adevăr care se întinde asupra tuturor.

Domnilor, eu nu zic că această curbă n-a variat, dar chiar în variațiunea ei se observă o normă : punctul ei culminant descrește neconținut, așa că, în cele din urmă, s-ar putea zice că n-a pătruns categoric și în sfera persoanei suveranului, ci s-a mărginit la prerogativele coroanei.

De ce constat această inconsecvență ? Cred că va fi de veriun folos. Cred că ar trebui să ne temem ca nu cumva vorba noastră gravă, ca și cea liniștită, să nu-și piardă înțelesul și valoarea. Cred că, urmînd pe calea veche, toate partidele și mai toți bărbații politici ar consacra o tristă confuziune între înfumurarea de departe și demnitatea din apropiere.

Nu vedeți că am răsturnat legea fundamentală a perspectivei ? Prea părem mari de departe și prea ne micșorăm apropiindu-ne... (*ilaritate. Aplauze.*)

Si vă mirați, onor. domnule Bianu, de așa mărturisire din partea mea, din partea mea mai ales? Știți însă de ceea ce ar trebui să vă mirați mai mult? De ce m-am mirat eu în cele din urmă. Cum se poate ca bărbați încărungați, îmbătrâniți în luptele politice — cari au fost de mai multe ori consilieri ai tronului și cari știu bine că aveau să mai fie — cum se poate să nu fi tresărit în fața acestei inconsecvențe?

Mi-am pus această întrebare — ca un punct de întrebare peste un abis — dar n-am găsit nici un răspuns. Și la ce dureros-delicate momente trebuie să fi expus pe mulți, când au ajuns acolo unde știau că au să ajungă!

Două metode au întrebuințat unii bărbați politici ca să se acopere. Prima: o uitare afectată. În zadar li s-ar spune: dar ați făgăduit că veți lua domeniile coroanei? Dar ați afirmat că suveranitatea poporului a fost stirbită de cealaltă suveranitate. În zadar. Ei își răspund cu rolul României în concertul europeanesc, cu rostul poporului român în progresul lumii... (Aplauze.)

Mai e și altă metodă, cam semitică... (Aplauze.) Evreii nascociseră în copilăria istoriei lor un mijloc ieftin de a scăpa de toate păcatele dintr-un an. Un țap era de ajuns — țapul emisar — pe care-l încoronau cu flori, cu foi de mirt și de dafin. Asupra lui își scuturau păcatele și-l părăseau în mijlocul deșertului, ca singur vinovat și răspunzător înaintea lui Iehova. (Aplauze. Ilaritate.)

Cei cari real dețin puterea au atâtea mijloace de a izola pe unii sau pe unul, de-a-l semna ca pe un temperament prea viu, firește, ca privire retrospectivă, ca și cum temperamentul unora, iar nu înțelepciunea altora au condus partidele. (Aplauze.)

Cine nu vede tabloul și nu simte justetea comparației? Ați aplaudat discursurile temperamentelor, i-ați încurajat, i-ați felicitat, cuvintele lor au fost imprimate în broșuri elegante și în mii de exemplare, i-ați sărbătorit... V-ați împodobit țapul, pentru ca, aruncat în pustie locuri, să răspundă pentru toți și să mediteze asupra nobilului sentiment de justiție a bunilor bărbați de stat! (Aplauze.)

Dacă nu se va recunoaște dreptatea cuvintelor mele, se va face o dovadă mai mult că nu ne vom hotărî a pune în concordanță cuvintele din opoziție cu conduita de la putere. (Aplauze.)

Cu aceste observațiuni pot să declar că n-am nimic de zis față de omagiile — sincere, nu mă îndoiesc — ce aduceți, în numele Parlamentului, suveranului și dinastiei.

Mulțumindu-vă de atențiunea și de buna primire ce ați făcut cuvintelor mele, trec la o cestiune de o delicateță excepțională. Vă declar însă că mă voi sili să înlătur toate acele detalii cari ar avea un răsunset prea personal. Da, voi evita detaliile și de teamă ca nu cumva, voind să fiu drept cu persoanele, să fac veriun rău unei cauze prea mari și scumpă nouă tuturor.

Domnilor, vă este cunoscută discuțiunea îndelungată ce s-a alțoit pe vizita m.-s.regelui la Budapesta. Câte întrebări nu s-au ridicat! Pentru ce s-a ales Budapesta? Pentru ce majestatea-sa n-a fost însoțit de nici unul din consilierii săi? Pentru ce majestatea-sa n-a fost însoțit îndeosebi de primul-ministru? Pentru ce domnul prim-ministru a avut aerul că privește cu nepăsare la evenimente atât de importante? S-a decorat ori nu cutare maghiar? Și dacă s-a decorat, e cineva de vină? E greșală? E nepricepere? A cui e răspunderea? Să fie greșală din partea unora sau mai mult o șiretenie de partea altora fără scrupul și fără delicateță?

Guvernul a tăcut. Presa oficioasă a păstrat aceeași tăcere. Și o discuțiune, fără obstacol, amenința și amenința să ție indefinit.

Trecînd peste toate acele detalii, cred, fără umbră de îndoială, că, oriunde majestatea-sa reprezintă numele și drepturile poporului român, le reprezintă în toată întregimea lor, cu mindrie și înțelepciune. (Aplauze.)

Domnilor, în nebuloasa acestui proces există o stea de prima ordine, cestiunea națională, asupra căreia stau ațintiți ochii a zece milioane de români. (Aplauze.)

Despre ea voi vorbi.

Cestiunea națională nu este opera unui om, oricît de genial ar fi fost sau ar fi el, nu este concepția unei generațiuni, oricît de măreață ar fi fost sau ar fi ea; nu este nici lozinca unor revoluționari, oricît de eroici ar fi fost sau ar fi ei. În lumina conștiinței dvs. este convingerea că o așa de mare cestiune nu se poate restrînge la o generație, nici nu se poate coborî la micșorimea unei persoane.

De la început trebuie să declar că abia mai merită un răspuns acuzatiunea ce presa maghiară și cei din Parlamentul

maghiar ne aduc de „iredentiști“, de „daco-romaniști“. Nimeni din noi, nimeni de peste Carpați n-a cerut altceva decât legitimele drepturi istorice și naturale ce se cuvin celor 3 milioane de români, stăpîni pe pămîntul de unde niciodată n-au fost înlăturați.

Și aceste drepturi le vor cîștiga, afară dacă nu s-ar admite ca posibil distrugerea fizică a unui popor de 3 milioane, căci unul, unul singur dacă ar rămînea, ar putea vorbi în numele unei ființe etnice cu drept de viață. (Aplauze.)

Curios lucru ! Pe cînd românii de dincolo cer egală îndreptățire, maghiarii le răspund : „Nu, voi voîți o Dacie mare, din pustele Ungariei și pînă în valurile Mărei Negre“.

Ce scop urmăresc ? Ei vor să ne prezinte Europei ca pe un popor de dezordine spre a ne îpușina simpatiile și credința marilor puteri în înțelepciunea și trăinicia noastră.

Dar, urmărind acest scop, ei pot să atingă un altul. Noi de aici și conducătorii de dincolo vroim să ținem deșteaptă conștiința despre legitimele drepturi ale fraților noștri. Maghiarii se silesc să întretie un vis care, ca orice vis, prin o prea îndelungată continuitate, poate deveni o posibilitate istorică.

La strigătul de „libertate“, maghiarii răspunzînd „daco-romanism“, siluiesc conștiința unui popor ca să conceapă, în cele din urmă, salvarea lui într-o posibilitate la care nu se gîndește.

Spiritul revoluțiunii îl atîță asupra lor prin ura lor necum-pătată ; drepti și înțelepți sunt încă asupra lor... (Aplauze prelungite.)

(Voci. Prea bine.)

Domnilor, cestiunea națională s-ar putea, întrucîtva, dacă nu defini, semna.

Suntem datori să ne lămurim, o dată și bine, pentru ca să evităm prea multul entuziasm dintr-o pozițiune și prea multă moderațiune din cealaltă pozițiune, și să scutim conduita noastră de contradicții prea dureroase, nu de teamă d-a nu ne micșora pe noi, ci de frica d-a nu vătăm cauza însăși.

Cestiunea națională este formula actuală a energiei în virtutea căreia poporul român a străbătut secolii, păstrîndu-și unitatea în limbă și identitatea în conștiința sa despre sine însuși. Sub diferite state am constituit întotdeauna o singură ființă cu funcțiuni de viață care nu se pot reteza, cum se retează pe

harta Europei teritoriul unui popor aparținînd la diferite state. Circulațiunea vieții noastre se face perfect de la centru la periferie și de la periferie la centru, fără ipoteza unei revoluțiuni, fără ipoteza unor dezlipiri și alipiri. Circulația se face normal și firesc.

Tînăra și profunda școală germană, cu un puternic răsunet în toată cultura europeană, nu are altă concepție la baza istoriei, a sociologiei și a tuturor științelor morale.

Așa fiind, durerea fraților noștri trece la noi pe căi naturale, durerea lor e durerea noastră. Cînd vom înceta de-a mai simți astfel, sau că o atrofiere se va produce în extremele organismului nostru, sau că un nor gros și năbușitor va înfășura conștiința noastră, reducîndu-i lumina la niște pîlpîiri ce s-ar putea stinge fără ca lumea să prindă de veste. Aceasta nu se poate. Suntem popor tînăr, în creștere, nu cădem de gîrbovirea unei bătrîneți covîrșitoare. Avem de trăit, avem de spus cuvîntul nostru în armonia lumii, și ființa aceasta de zece milioane are menirea ei în progresul umanității. (Aplauze.)

Așa concepînd cestiunea națională, rezultă, ca o consecință fatală, că ea nu poate aparține unuia sau cîtorva, nici chiar unui partid, ci ei suntem subordonați cu toții, ca unui categoric imperativ al existenței noastre.

Ce vroiți, domnilor ? Cînd nu ai destulă experiență și cînd nu cunoști decît o față a politicii noastre, aceea a opozițiunii, și cînd vezi pe bărbații îmbătrîniți în luptele publice că aprind speranțe ce trec peste puterile lor de realizare, găsești o slabă mîngîiere în faptul că cei mai tineri nu numai că nu i-au întrecut, dar au rămas ceva mai înapoi ! (Aplauze.)

Domnilor, ceea ce ne-a zguduit pe noi va mărturisesc că nu este o impresiune a momentului ; sunt oameni însemnați cari știu că am avut multe nedomiriri în această ordine de idei — ceea ce ne-a dus... cum să zic... la o binefăcătoare neîncredere în parte din avînturile de pe timpuri, a fost înfiorătoarea afirmațiune că există printre noi românii atîția trădători de neam. Dar ne-am întrebat cu spaimă : este cu putință să admitem atîția mizerabili într-un popor ? Și cu cît s-a înmulțit numărul trădătorilor, cu atît s-a îpușinat numărul credulilor. (Iaritate. Aplauze.)

Și cînd am auzit cu cîtă asprime se poate judeca din dulceața cabinetelor noastre, acei cari zăceau în umezeala de la Seghedin și Vatz, vă mărturisesc că n-a rămas nici un pic de

credință în modul acesta d-a citi în evenimente și d-a pătrunde în oameni.

Și ne-am zis : dacă ne vom prezenta, rînd pe rînd, și cu o reciprocitate ușoară și vinovată, ca niște trădători cari trec pe la guvern, vom ajunge să convingem lumea că suntem un popor care ar merita să nu mai existe, de teamă de a nu lăși mizerabila molimă a trădării în națiunile oneste și liniștite. (Aplauze.)

Să ne lecuim de credulitatea că o asemenea cestiune se poate trăda. Da ! se poate întîmpla ca să nu o servești cît ar trebui, nici cît ai putea. Aceasta se poate, dar trădare, nu ! Se poate trăda un secret de stat, dar nu poți să trădezi un adevăr mărturisit. Se poate trăda o armată, dar nu poți trăda o stare sufletească.

Și cît bine nu s-ar face cînd am părăsi absurditatea și patima !

N-am avea regretul d-a constata următoarele fapte : acum 3-4 ani, în organele de publicitate ale conservatorilor, abia zăreai cîte ceva despre evenimentele de dincolo și cît se poate de domol și de uscățiv ; pe atunci, în organele partidului național-liberal erau atît de multe și se spuneau cu vioiciunea care denotă credință și entuziasm. Astăzi proporția s-a răsturnat : ce multe și emoționale știri în organele partidului conservator și ce puține în organele oficioase ale partidului liberal !

Eu cred că nu este decît un leac : Cestiunea națională să stea mai presus de partide și să ne înfiorăm de a pune mîna pe ea ca pe o armă cu care să ne sîngerăm unii pe alții. Cu o mare ușurință am continuat de a comite un mare păcat în contra unei cauze sfinte. (Aplauze.)

Domnilor, trec la a treia parte, atît de condensată, a răspunsului la mesagiu. Activitatea parlamentară ce se făgăduiește estimp. Dar oare activitatea noastră de partid nu este ea condiționată de starea noastră sufletească ? De ce m-aș opri, rînd cu rînd, la cele făgăduite prin mesagiu și la cele făgăduite prin răspunsul la mesagiu ? Nu văd în mesagiu sau în răspuns legea drumurilor-de-fier de interes privat, și știți cît am luptat cu toții, aci, contra partidului conservator, în contra guvernului junimist-conservator ; și lupta a fost atît de vie din partea noastră, încît ministrul a declarat că nu mai apără legea. Nu văd nici legea minelor. Apoi nu ne-am ridicat

noi cu o extremă încordare de forțe contra acestei legi ? N-am prezentat noi suveranului o petițiune acoperită cu mii de semnături ? În sfîrșit, nu ne-am hotărît noi să părăsim băncile Parlamentului ? Oare guvernul n-a avut timp de a modifica legea minelor ? Dar doi ani în opoziție și doi la putere fac patru. Apoi cine n-ar fi în stare să coprindă o cestiune în patru ani nu ar fi în stare să o coprindă nici în 40 de ani.

Dar, fie ! Nu văd însă nimic care să ne amintească cea mai scumpă preocupare a noastră, cestiunea țărănească. Din marea lumină pe care o prezentăm în toate întrunirile noastre, pare a fi trecut în penumbră, și acum în umbră, în eclipsă totală. Da, nu e vorba de o problemă simplă, ci de o greutate și de o complexitate extraordinară. D.Carp venise acum 9 ani cu un întreg sistem de reforme, sistem pe care noi nu-l împărtășim. Nu zic că guvernul ar putea veni cu ușurință ca să rezolve o problemă atît de grea. Dar nu văd începutul, preocupările, cercetările premergătoare, nimic care să ne facă a spera că se urmărește cu pricepere și dragoste acea cestiune pe care bărbații serioși ai partidului o declarau de cea mai mare cestiune a timpurilor noastre. (Aplauze.)

Domnilor, puterea de producere a partidului e condiționată de pacea și armonia dintre noi, e condiționată de bunul cuvînt și dreapta rațiune, iar nu de poruncă și de strășnicie. (Aplauze.)

Și în ce stare sufletească ne aflăm noi ? Este atît de evidentă, încît dacă n-ai curajul de a spune adevărul este de preferit tăcerea.

Prin tăcere ai evita două lucruri : faptul de a te înșela și faptul de a înșela, dupe cum vei fi de bună ori de rea-credință.

E evident : forțele partidului sunt împrăstiate, asupra tuturor apasă o deziluzie și o îndoită răspundere față de țară și față de coroană.

Care să fie cauza ?

Puterea noastră de producere să fie sleită ? Nu, ci în imposibilitate de a se manifesta.

Care să fie cauza ?

D.Carp, una din figurile cele mai puternice ale timpurilor noastre, a voit să dea o explicațiune, dovedind în Senat că nici așa oameni ca d-sa nu sunt scutiți de greșeala de a pune mîna pe orice armă cînd voiește să-și dea lovitura. D-sa a zis : „Nu

sunteți un partid politic ; sunteți o creațiune bugetară a lui Ion Brătianu“.

Îndoită nedreptate : una, cu memoria celui mai mare bărbat de stat, pe care l-a admirat și desigur îl admiră și astăzi d-sa. A doua, cu partidul liberal, care, deși din nenorocire a pierdut pe Ion Brătianu, totuși a dus o luptă atât de puternică și de unitară în timp de 7 ani, încât poate să revendice onoarea de a zice : „chiar din opozițiune am guvernat țara“. (*Aplauze.*)

Dar acuzațiunea se explică când vine de la d. Carp. D-sa este un individualist în concepția vieții publice, crede în oamenii-fenomene, nu crede în mulțime, nici în partide, căci tot așa de puțin credit ne acordă nouă, cât și partidului conservator. (*Ilaritate. Aplauze.*)

Nu afirmarea domnului Carp ar putea fi cauza stărei noastre, a partidului național-liberal.

Vă voi spune credința mea cât mai scurt și cât mai repede. Domnilor, din punctul de vedere al idealului urmărit de partide — și cât timp vor exista oameni cari să-și caute izvorul inspirațiunilor mai mult în trecut, iar alții mai mult în viitor, politica este : conservatoare sau liberală. Nu vorbesc de marea mișcare modernă, social-democrată, pentru că până acum nicaieri nu s-a încheiat bine în partid de guvernământ.

Din punctul de vedere al mijloacelor întrebuintate în urmărirea idealului, trei moduri de a fi a admis și admite politica.

Este o politică opresivă. Unul sau prea puțini împrejurul unuia gîndesc, voiesc, decid pentru toți. Sistem ilustrat și dezvoltat în monarhiile absolute, unde bărbatii de stat, ca și suveranii au imprimat epocilor pecetea puternicei lor personalități.

O politică opresivă este posibilă și într-un regim reprezentativ, când instituțiunile sunt noi, fragede. Da, au fost oameni cari au crezut că aceste noi forme sunt pentru popoarele tinere ca niște vestminte prea largi în care se împiedică mersul lor. Și au mototolit instituțiunile prea liberale pentru ei cu atât mai ușor cu cât au avut la îndemînă un sistem electoral cu care să năbusească orice curent popular. Știți că de politică opresivă a fost acuzat partidul conservator în perioada de la 1870—1876.

Diametral opus politicii opresive este politica expansivă. Să nu luați cuvîntul sub raportul sentimentalității și al căl-

durei ce întotdeauna se naște în orice activitate omenească ; nu, ci mai ales sub raportul intelectualității.

Oameni chemați să realizeze mari reforme au căutat să adune, să combine, să coordoneze cît mai multe forțe, maximum de forțe posibil, desfășurîndu-le pînă la maximum lor posibil. Știți, domnilor, că acela care a reprezentat într-un mod excepțional acest sistem de expansiune al forțelor noastre naționale a fost nemuritorul Ion Brătianu.¹ (*Aplauze.*) El, prin bunătatea fără de margini care, cîteodată, se contrabalanta într-o impetuoșitate excepțională, el, care dispunea de o pătrundere genială a naturii omenești și de un farmec irezistibil, el s-a adresat la mulți, s-a sfătuit cu toți, a atras pe toți cîți i-a stat în putință de a-i atrage. Vă aduceți aminte că Ion Brătianu și Rosetti, avînd bărbatii iluștri ca Chițu, Cîmpineanu și d. Stătescu, ca d. Aurelian, d. Sturdza, d. Fleva, totuși a căutat să atragă bărbatii ca Vasile Boerescu, Mavrogheni, Conta, într-un timp și cîtva timp pe un Maiorescu, pe un Carp, și puțin a lipsit ca întreaga grupare junimistă să fie contopită în partidul național-liberal. Dar Ion Brătianu căuta orice talent, orice speranță legitimă, și știți că a deschis ușile Parlamentului tinerilor ca domnii Panu, Dimitrescu-Iași, Take Ionescu, Dissescu, Arion, pare-mi-se și d. Al. Marghiloman. Mai departe, el își aruncă privirile în Europa și puse ochiul pe toți românii distinși în știință și îi atrase prin jertfe în țară, pentru a ri-

¹ Aici, ca și în alte discursuri rostite în acești ani în Parlament, elogiul adus lui I. C. Brătianu este expresia unor știute oportunități politice. Delavrancea era membru marcant al grupării liberale dizidente de sub conducerea lui P. S. Aurelian. Gruparea lui Aurelian se afla într-o neîmpăcată inimicizie cu cea majoritară din partidul liberal condusă de D. A. Sturdza, devenit președinte al P.N.L. (în 1892) după moartea lui I. C. Brătianu (1891) Gruparea disidentă a lui Aurelian izbucnise să obțină pentru o scurtă perioadă (noiembrie 1896 — martie 1897) chiar guvernarea, înlăturînd — după zgomotoase lupte politice — cabinetul lui D. A. Sturdza. Curînd a fost nevoită să cedeze din nou puterea lui D. A. Sturdza. Delavrancea, ca întreaga grupare din care făcea parte, a privit cu ostilitate mereu în creștere personalitatea liderului liberal într-adevăr lipsit de scrupule, gata la orice pentru menținerea fotoliului prezidențial. Așa se explică și elogiul adus de Delavrancea fostului lider liberal, I. C. Brătianu (tema o regăsim în mai toate discursurile rostite de fruntașii grupării lui P. S. Aurelian). Examenul comparat urmărea să releve valoarea deosebită a lui Brătianu în comparație cu turpitudinea lui Sturdza. Luminile și umbrele, riguros distribuite, se răsfrîngeau automat și asupra anturajului din imediata apropiere a celor doi fruntași politici (n. red.).

dica cultura națională. Și vă atrag atențiunea că acest om, care avea o intuițiune genial de mare, poate nu ar fi avut trebuință de atâtea ajutoare, de atîția colaboratori. (*Aplauze.*)

Iată o parte din secretul puterii uriașe cu care Ion Brătianu a ridicat poporul și statul român în rîndul celorlalte popoare și state civilizate ale Europei. Acestei politici de înflorire a forțelor naționale datorim cele mai frumoase opere ale României moderne.

Între politica opresivă și politica expansivă, este și o a treia, care nu are nici curajul de a oprima, nici inima de a atrage : politica depresivă. (*Aplauze prelungite.*)

Voiți să dovedesc cu fapte, cu fapte triste, cari ar năspri inutil discuțiunea, efectele unui asemenea sistem politic ? Le știți cu toții, le știți, nu le puteți tăgădui nimeni, în fundul conștiinței dvs. le regretați cu toții. Mă voi ridica dar la o constatare mai abstractă, mai generală.

Domnilor, efectele politicii depresive se coboară de sus în jos ca o atmosferă grea, neoxigenată, sub care partizanii se ofilesc fără să-și dea seama de ce. (*Aplauze.*) Sub cari energii politice încep a se neliniști și a respira zgomotos și repede, sub care fiți siguri că confuziunea și răcăcirea este fatal să se producă. Cu toții ne simțim sub această atmosferă, ca și cum am descinde pe niște trepte din ce în ce mai jos și mai în întuneric, trecem printr-o serie de stări sufletești bine determinate : îndoiala, grija, neîncrederea, resignarea, și la unii, prin reacțiune, resignarea se transformă în revoltă. (*Aplauze.*)

Această politică depresivă se întemeiază pe o întreită greșală : greșeala de a porunci într-un organism obicinuit cu judecata ; greșeala de a veni, chiar în cestiunile cele mai grave, cu fapte îndeplinite, într-un partid obicinuit cu deliberarea ; greșeala d-a considera o comuniune politică ca o sumă aritmetică, iar nu ca un complex de valori, de ființe vii, cu defecte și calități. (*Aplauze.*)

Rezultatul îl cunoașteți cu toții : împrăștierea tuturilor forțelor de partid, ca și cum în centrul directiv ar exista o mare putere de repulsiune. (*Aplauze.*) Rezultatul ? O secetă care ne usucă, o bănuială care ne dezgustă, un fel de fulgerare asupra iluziilor noastre, cari se scutură ca niște roade fără de noroc. (*Aplauze.*)

Domnilor, într-o asemenea stare sufletească, în zadar ne vom întoarce ochii încărcăți de lacrimi către un trecut prea

glorios. În zadar, cu așa sistem, vom avea soarta armatelor împrăstiate cari nu-și pot salva onoarea, nici redobîndi gloria, repetînd neconținut victoriile trecute. Vom avea o soartă și mai rea : ca o armată în confuziune, ne vom răni și învinge noi pe noi, cu propriile noastre arme ! (*Aplauze.*) Și nu zic aceste cuvinte cu dezgustul unui soldat care-și frînge arma, gata de a părăsi lupta, ci cu dureroasa convingere a unui soldat care vede primejdia pentru toți și mai speră încă în scăparea tuturilor ! (*Aplauze.*)

Da, este o salvare ; să abandonăm politica de depresiune și să ne întoarcem la politica de expansiune, la politica de strîngere și coordonare a forțelor, singura tradițională în partid și corăspunzătoare cu gloria din trecut și cu aspirațiunile din viitor. (*Aplauze.*)

Și d-ar fi să pierd, ceea ce n-aș voi niciodată, bunele sentimente ale unor bărbați pentru care păstrez o nealterată admirațiune, tot îmi voi îndeplini datoria de a spune că politica depresivă ne-a împărțit deja în resignați și revoltați. (*Aplauze.*)

Nu luați cuvîntul din urmă într-un înțeles prea vioi, ci ridicați-l la înțelesul lui mai nobil, mai ideal. Un înțelept filozof și profesor german formulează un mare adevăr cam astfel : puternicul agent de progres nu stă în acea resignare îndelung-îngăduitoare, în acea adaptare pasivă la orice realitate, ci tocmai în acel sentiment de nemulțumire, în acea agitațiune plină de griji, care ascute spiritele și ia forma unei revolte care nu se potolește decît o dată cu dezlegarea progresului.

Termin, domnilor, mărturisindu-vă că știam că va trebui să-mi calc pe inimă pentru a-mi face datoria. Și mi-am călcat cu cruzime. Și dacă veriun rău voi fi făcut, răul e numai pentru mine, iar dacă va ieși veriun bine, binele va fi numai pentru partid. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 15 DECEMBRIE

1897

D-lor deputați, martori ai discursului pe care l-am pronunțat în debaterile Parlamentului, martori atunci, vă fac astăzi judecători.

Ați auzit cuvîntul, mai ales unul, cu care mi s-a răspuns. Și fiindcă nu venea de la fitecine — așa oameni nu se găsesc în Parlament — voi scutura, în treacăt, forma și înțelesul acestui atac personal, care nu ne poate atinge pe noi și nu poate onora pe cel care l-a pronunțat.

Sunt dator, și pentru dvs., și pentru mine, să mă opresc asupra acuzațiunilor ce mi s-au făcut de onor. nostru vicepreședinte, d. C.Nacu.

D-lor, d-sa mi-a fost profesor; nu cred însă că d-sa să voiască a-mi prelungi această onoare așa încît să-i rămîi pentru totdeauna școlar. (Ilaritate.)

D. Nacu e un om de spirit și, ca orice om de spirit, cînd își pune în minte să nu fie, izbutește pe deplin. Și cu mine a izbucit, împrumutînd de la altcineva o frază, pentru a-mi spune că am făcut „un frumos discurs și o faptă rea.”

Domnilor, nu constat cu emfază, cum de către toți oratorii s-a afirmat în Parlament, că discursul meu a fost un discurs frumos, ci pentru a trage o concluzie dreaptă din afirmarea tuturilor. Ori discursul meu a fost frumos, ori nu a fost frumos: dacă a fost frumos, a trebuit să cuprindă în el cel puțin un adevăr și un bine. Numai pentru oamenii superficiali frumosul ar putea exista fără bine și fără adevăr. (Aplauze.) Și de ar fi să ne sprijinim pe sintezele acelor genii care domină seco-

lele și formulează adevăruri eterne, v-aș aminti că Goethe, cea mai adîncă și mai senină minte din secolul nostru, a zis: „Frumosul cuprinde binele, și binele e cuprins în frumos.” (Aplauze.)

Ei, de ce am comis eu o faptă rea?

E regretabil că se găsește un om cult, un profesor universitar, căruiu să-i scape, în Parlament, asemenea cuvinte.

Faptă rea! Și de ce a fost o faptă rea? Pentru că m-am silit să-mi spun credințele în forma cea mai delicat posibilă? Fiindcă n-am venit cu fapte? E aci o întorsătură cam prea avocățască.

De la început am declarat că voi evita detaliile cu răsunet prea personal și voi trece peste faptele cunoscute și regretate de toți, tocmai pentru a nu înăspri discuțiunea, preferînd a mă ridica la sinteza lor, dator fiind, cînd mă ridic contra urei și a îngustimei, să mă țin la cuvenita înălțime de limbaj.

Dar voiți fapte?... Aș vrea să știu. Sunt gata, dacă mă forțați, răspunderea însă nu va fi a mea.

Atunci, pentru ce am făcut o faptă rea? Pentru că am fost sincer? Pentru că am spus ceea ce credem noi? De cînd adevărul și credințele sincere pot constitui elementele unei fapte rele?

Nu mi s-a spus lămurit, dar, între altele, mi s-a părut că sunt acuzat că aș fi putut expune situațiunea politică altundeva decît în Parlament. Prea bine. Dar unde? Unde nu suntem chemați niciodată și de unde suntem excluși întotdeauna? (Aplauze.)

Pentru ce am făcut o faptă rea? D. Nacu cearcă a se sprijini pe discursul domnului Aurelian în scop d-a scoate, iar avocățeste, o prezumțiune contra mea. Domnia-sa raționează astfel: nu vedeți că omul înțelept, omul politic și cu tact v-a dezaprobat?

Să ne lămurim. Nu, nu voi urma modul valoroșilor reprezentanți ai partidului conservator și socialist, domnii Take Ionescu și Mortzun, d-a pune în concordanță pe d. Aurelian cu noi.

Eu mă mulțumesc cu *Monitorul oficial*. Aci voi căuta ceea ce alții au crezut să găsească în răstîlmăcirile cuvintelor d-lui Aurelian.

Mă rog, voi citi și veți judeca scena ce a avut loc în Parlament dupe ce am pronunțat discursul meu:

D. președinte : D-lor, sunt dator, în ordinea înscrierii, să întreb pe aceia cari sunt înscriși dacă vorbesc în același sens sau contra de ceea ce a rostit domnul Delavrancea.

În ordinea cronologică vine d. Xenopol, apoi domnul Porumbaru și în urmă domnul Ciocazan. D. Xenopol în ce sens ?

D-l N. Xenopol : În același sens.

D. președinte : D. Porumbaru ?

D. M. Em. Porumbaru : În același sens.

D. președinte : D. Ciocazan ?

D. C. M. Ciocazan : În același sens.

D. președinte : D. Mortzun ?

D. V. G. Mortzun : În același sens.

D. președinte : D. Dobrescu-Argeș ?

Voci : Lipsește.

D. președinte : D. Moisescu ?

D. M. Moisescu : În același sens !

D. președinte : D. Take Ionescu ?

D. Take Ionescu : Cred că nu vă îndoiiți, în același sens.

D. președinte : D. Șendrea ?

D. St. Șendrea : În același sens.

D. președinte : D. Scortescu ?

D. George A. Scortescu : În același sens.

D. președinte : A. Aurelian ?

D. P. S. Aurelian : În același sens. (*Aplauze.*)

Cine nu a înțeles ? E imposibil să existe unul măcar care să nu fi înțeles. D. Aurelian a vorbit în același sens ca și noi, firește însă fiecare a vorbit potrivit temperamentului său, cu forma, cu tactul, cu exigențele impuse de pozițiunea ce ocupă în viața politică a țării. (*Aplauze.*)

Vedeți ? Cine a comis fapta rea ? Eu ? În acest caz prea mulți au comis prea multe fapte rele. (*Ilaritate. Aplauze.*)

Ce mai rămîne din argumentațiunea d-lui Nacu ?

D-sa ne spune : „V-ați făcut apologiștii partidului conservator“. Îmi pare rău că n-am putut fi aci cînd amicul meu, d. Xenopol, și-a dezvoltat cestiunea personală. Sunt sigur că d-sa a spulberat asemenea ciudate acuzațiuni.

Întrucît mă privește, vă rog să-mi spuneți, cînd și cum am făcut eu apologia conservatorilor ? Eu ? Dar n-am pomenit un singur cuvînt despre partidul conservator ! Cine din d-voastră poate afirma contrariul ?... Nimeni. Da, am pomenit în trecăt despre junimiști. Am vorbit despre d. Carp. Dar cum și de

ce ? Pentru a constata că d-sa a comis două nedreptăți : una față de cel mai mare bărbat de stat, Ion Brătianu, și alta față de partidul național-liberal.

A ! poate că d. Nacu n-a putut răbda să audă că eu cred pe d. Carp una din cele mai puternice figuri ale timpurilor noastre ? Da, așa cred. Supără pe cineva ? N-aș înțelege de ce. Cînd aș auzi pe un conservator vorbind în Parlament despre un om de stat ca d. Eugeniu Stătescu ca despre un avocat în drept, ca despre un partizan în politică, ca despre un talent obicinuit în oratorie, nu m-aș reține de a-i spune că nu-și onorează partidul.

În admirațiunea mea stă modul meu, vechi și cunoscut, d-a vorbi despre amici și adversari. Eram în Camera conservatoare, luptînd cu energie și fără ceas de odihnă, și am recunoscut că Alexandru Lahovari este cel mai mare făuritor al celor mai mari imagini din limba românească. Asemenea fapte rele le prefer faptelor bune la cari m-ar îmbia aceia cari mă acuză. (*Aplauze.*)

N-aș vrea să revin asupra unor cestiuni fundamentale cari m-au făcut să vorbesc așa cum am vorbit, cu durere, dar hotărît, după multă gîndire. Sunt bărbați însemnați cari îmi cunoșteau aceste gîndiri mai dinainte d-a veni la putere.

N-am nimic de retractat.

Am făcut o faptă bună. Sunt convins. Efectele ei au început deja. În adevăr, nu este un bine să vedem, dupe nouă luni de tăcere semnificativă, pe d-nii Pherekyde, Nacu, Pallade, și chiar pe d. prim-ministru, admițînd că mai sunt și alți bărbați pricepuți, cu tact, că mai sunt bărbați de stat de a căroră valoare și dorinți va trebui să se țină seamă în interesul partidului și al țării ?

Și cred — e convingerea mea — că dacă unii dintre noi n-ar fi ridicat glasul ca să constate periculosul sistem politic al altora, nici d. Nacu, nici d. Pherekyde nu s-ar fi grăbit să constate înțelepciunea și tactul d-lui Aurelian, și n-ar fi adus omagiile meritate valorii și patriotismului d-lui Aurelian, pe cari nimeni, de altminterea, nu i le poate contesta. (*Aplauze.*)

D-lor, atacurile pornite contra noastră au întărit parte din adevărurile spuse de noi.

Am afirmat, ca un izvor de greșeli, modul de a considera o comuniune politică ca o sumă aritmetică. D. ministru de interne, adresîndu-se nouă, crezu de cuviință a ne însuma, dacă

nu aritmetic, algebric, ceea ce e cam același lucru. D-sa zicea : „nu voi urma pe d. X. și pe D.“ Aș fi crezut că d. F., de la X să treacă la Y, ca cel puțin simbolizarea algebrică să fie respectată. Vă declar că mă surprinde această manieră din partea omului de gust și cu o serioasă cultură clasică.

Am afirmat că bănuiala — cea mai ușorică și mai revoltătoare slăbiciune omenească — este un alt izvor de greșeli politice. N-a trecut mult, și ne-ați aruncat bănuiala că ne-am prepara drumul spre conservatori. De ce ? Cum ? Ce motive aveți ? Nici unul ; nici unul, afară de patima bănuielei pe care o ilustrați neconținut, fără a observa că nu onorați Parlamentul cu asemenea porniri. (*Aplauze.*)

Și setoși d-a ne zdrobi, ne-ați zis celor mai tineri : „Noi am cărunțit în partid, noi am stat, am stat fideli, sub drapel, 20 30, 40, 50 de ani“. Vă rog, binevoiți de a ne acorda și nouă termenile cuvenite pentru a împlini 20, 30, 40 de ani în partid. Ce, nu vi se pare că ne-ați îmbătrânit destul și prea curînd ? (*Ilaritate. Aplauze.*) Voiți să pripiți cursul vremii ? Și apoi : prea țineți ca să ne vedeți copii, prea prelungiți copilăria. (*Aplauze, ilaritate.*) Băgați de seamă ca nu cumva, prelungind copilăria, să nu trecem din copilărie de-a dreptul în bătrînețe, sărind peste bărbăție, ca nu cumva să ajungeți a cumula copilăria cu bătrînețea. (*Aplauze.*) Da, ați stat unii, ați stat mult și fideli în partid. O, da, pe cînd eu căram apă în pumni ca să întretiu verde și plină de viață opera partidului, știu că ați stat, ați stat fideli în partid ! Eu ? Eu n-am stat, am muncit ! (*Aplauze prelungite.*)

Dar am avut eu verio ambiție personală ? Care din dvs. ar putea să afirme veriuna ? Unui actual ministru i-am spus sincer : „N-am nici o ambiție afară de ambiția d-a nu avea nici una“. Mi-a răspuns : „Poate că e cea mai grea ambiție“. Văd acum că este cea mai grea, cînd amicii politici te silesc să ieși din modestia obicinuită și să protestezi în numele muncii pe care ai depus-o cu atîta jertfă de tine, cu atîta dragoste, cu atîta convingere, pentru binele general al partidului. (*Aplauze.*)

Ce ambiție am avut eu ? Suntem la a treia formațiune liberală. Care din miniștrii de acum sau din trecut s-ar putea plînge că m-am uitat cu pică sau că nu l-am crezut la locul lui ? Am zis verio vorbă ? I-am combătut verio lege ? Nimeni nu are dreptul de a-mi scruta conștiința. Lăsați, lăsați, dom-

nilor, bănuiala, nu mai zgîndăriți natura omenească, nu o mai îmboldiți la zădărnicii pe cari unii din noi nu le-au avut niciodată. (*Aplauze.*)

Unui actual domn ministru, mai tînăr, cînd mi-a zis : „nu înțeleg cum d-ta nu te-ai gîndit la minister“, am rămas înmărmurit, și nu m-a domirit nici vorba veche pe care o învoca : „Fiecare soldat poartă în ranița sa bastonul de mareșal“. Nu, și i-am răspuns : „Eu nu admit ca veriunul din cîți fac politică să se gîndească la minister, ci, alții să se gîndească pentru cei cari ar merita această periculoasă onoare“. (*Aplauze.*)

Cu ce am dovedit noi acea rîvnă nepotolită, acea patimă josnică de a sacrifica fie și un pic din caracterul nostru, cu gîndul la banca ministerială ? Dar, d-lor, e o zădărnicie de-testabilă pe care nu o înțeleg. Dar, d-lor, cum își închipuiesc unii că, dacă au fost pe banca ministerială, au fost în adevăr miniștri ? E o iluzie... (*Aplauze prelungite.*)

De așa închipuiri maladive noi nu suferim. Puteți să ne atacați, fiți oricît de nedrepti, noi ne dăm seama de oameni și de timpuri și, oțeliți în luptă și deprinși cu jertfa, nu ne veți descuraja, nu ne veți dezgusta de luptă și de bine. (*Aplauze.*)

Vă văd însă că uitați prea repede și vorbiți prea ușurel de cel pe care l-ați pus la toate muncile și i-ați cerut întreaga lui energie.

Un publicist din Transilvania a făcut socoteala, într-o varietate literară, de cît am scris eu, aproximativ, în șapte ani și jumătate, punînd la socoteală și discursurile imprimate în broșuri. Dupe el, eu aș fi scris 34 de volume a cîte 350 pagine volumul. Și cînd onor. d. Nacu m-a bănuat și m-a acuzat, eu mi-am adus aminte că acele 34 de volume, bune, rele, și mai mult rele decît bune, eu le-am scris pentru partidul căruia nu i-am refuzat nimic. Da, m-am gîndit, trist și mîngîiat în același timp, că mulți stăteau, stăteau fideli în partid, pe cînd eu cutreieram țara pentru a ține mai mult de 100 de discursuri, pe cînd eu singur, fără să-mi vie în ajutor nici un mare avocat liberal, apăram dreptatea bărbatului politic pentru care aveți și pentru care am nestrămutată admirațiune. Și fiindcă mă siliți să vorbesc, cred că este a gîndi pentru un partid cînd încredințezi cuiva onoarea de a-i alcătui manifestele. Și nu cei cari m-au acuzat s-au grăbit a lua asupra lor această grea onoare. (*Aplauze.*)

Voi fi însă drept, domnilor, drept cu toți și chiar în contra mea. Poate că discursurile noastre, cu toată silința ce ne-am pus de a nu fi violenți, să fi iritat pe unii și să-i fi făcut să nu nemerească cuvintele cele mai potrivite sub iritațiunea momentului.

În orice caz, mă mir de d. Nacu, căci nu-mi aduc aminte să-i fi făcut veriu bine. Când însă văd că acuzațiunile d-sale sunt reluate de organul oficios al guvernului și sunt agravate și înrăite, n-am, domnilor, altceva de zis : din partea *Voinței naționale* le merit. Așa mi se cuvine. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 26 IANUARIE 1898,
ÎN PROBLEMA EXPOZIȚIEI UNIVERSALE
DE LA PARIS — 1900

D-lor deputați, regret că văd pe unii dintre iubiții noștri colegi prea grabnici la închiderea unei discuțiuni a căreia importanță — mai ales în urma completei lipse de explicațiuni ce auzirăm de pe banca ministerială — privește partidul național-liberal și atinge serios un mare interes al țării. Ar fi mai mult decât o greșală să cocoloșim sub tăcere o cestiune intim legată de demnitatea regatului. Lăsați, vă rog, discuțiunea să se desfășure ; ea nu va dura mult și va fi de mare folos.

Care din dvs. ar putea să priceapă misterul ce se face din reprezentarea României la cea mai mare expozițiune din câte au fost în lume ?

Să se dea explicațiunile cuvenite unui Parlament. Să ni se dea asigurările pe cari avem dreptul de a le cere băncii ministeriale. Sunt convins că toți v-ați întristat când ați văzut la ce mijloace, de o dibăcie ciudată, a făcut apel d. ministru al domeniilor. Cum... astăzi interpelare, privitoare la neactivitatea ministerului în cestiunea expoziției, și aseară, aseară numirea comisiei în Consiliul de miniștri ? Cum, astăzi amicul nostru Poenaru interpelator, și ieri seară d. Poenaru numit în comisiunea expozițiunii ? (*Aplauze.*) Acestea sunt moravuri demne de Parlament și potrivite cu demnitatea fiecăruia din noi ? De câte ori ridică cineva vocea, convins că-și face datoria, să fie sau bănuțat și atacat, sau arvunit ? Cer iertare amicului meu d. Poenaru, căci toți suntem convinși că nu d-sa va

fi vreodată capabil de a se influența de asemenea sistem, și sunt convins că-mi permite a protesta în numele d-sale, oricât de fină ar părea d-lui ministru acea numire în comisiune. (Aplauze.)

D. Poenaru cere, îngrijat, mai multă activitate și mai puțină somnolență d-lui ministru de domenii.

Mai zilele trecute, când cu toții erați îngrijați de soarta partidului național-liberal, d. ministru de domenii a dezvoltat o extraordinară activitate și a contribuit destul ca să ajungem la situațiunea actuală. (Aplauze.)

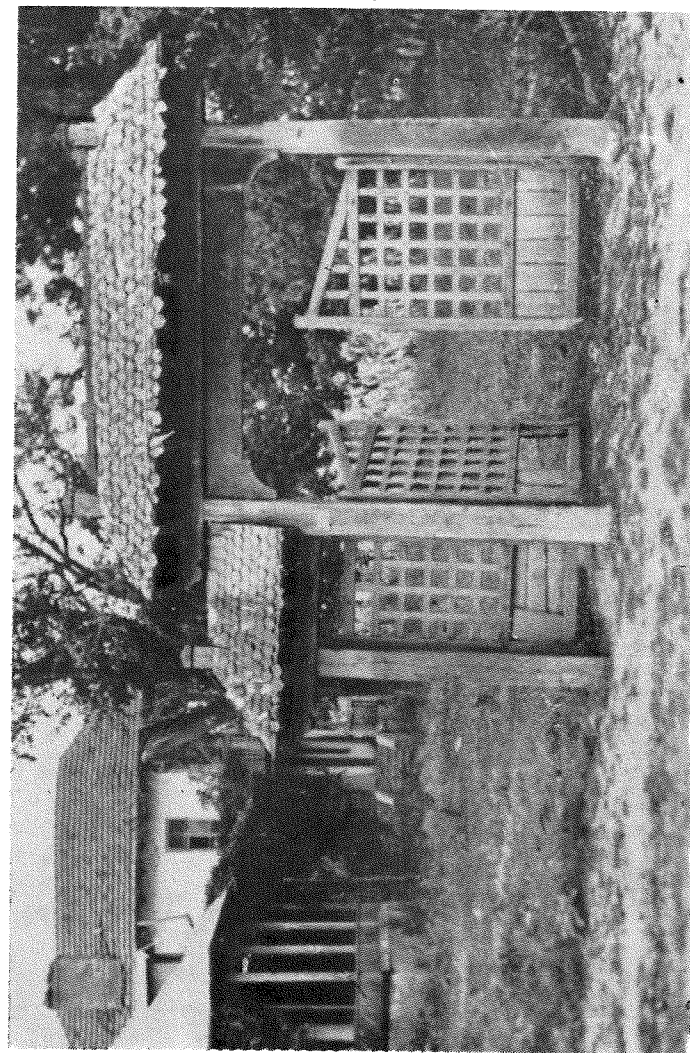
Cît pentru expozițiune... ați auzit ce gîndește d. ministru despre poporul român și îndeosebi despre simțul lui estetic. D-sa ne spunea că vom fi absolut inferiori esteticește cu „oa-lele” și „mobilele” noastre.

Pînă acum d. ministru nu a aflat că un popor poate fi reprezentat, cu demnitate, prin acele produse și opere cari constituiesc fizionomia lui particulară în mijlocul celorlalte popoare. Eu sunt convins că străinii se vor emoționa mai delicat decît d. ministru de acele forme și culori, naive și armonice, ale poporului român, că ne vor înțelege mai bine, că vom fi prețuiți mai mult, așa cum suntem decît cum am părea cînd am încerca să imităm palid operele popoarelor occidentale.

D. ministru crede că nu avem nimic artistic, demn de admirațiunea străinilor? Anul acesta chiar am citit recenziunea unui mare critic german care, vorbind despre ilustrul nostru Grigorescu, cu o admirațiune nemărginită, pare c-ar fi răspuns d-lui ministru că românii nu știu ce artist au în mijlocul lor.

Ați încercat, d-le ministru, să faceți o colecțiune din capetele de operă ale marelui artist? Dar pentru această trebuie timp și chibzuială. Dar v-ați gîndit la acele țesături populare, deși în bună parte au început să dispară — costume, scoarțe, chilimuri — cari dovedesc în poporul nostru un simț artistic înnăscut și excepțional? Dar v-ați gîndit serios la manufactură și industrie? V-ați gîndit la cît timp vă trebuie cînd e vorba de a reprezenta cu demnitate fizionomia, activitatea și însușirile românilor?

Nu, d-le ministru, nu veți izbuti numai cu produsele agricole și nici să credeți că traista cu grăunțe va ameți lumea Occidentului ca pe unii alegători. (Aplauze.)

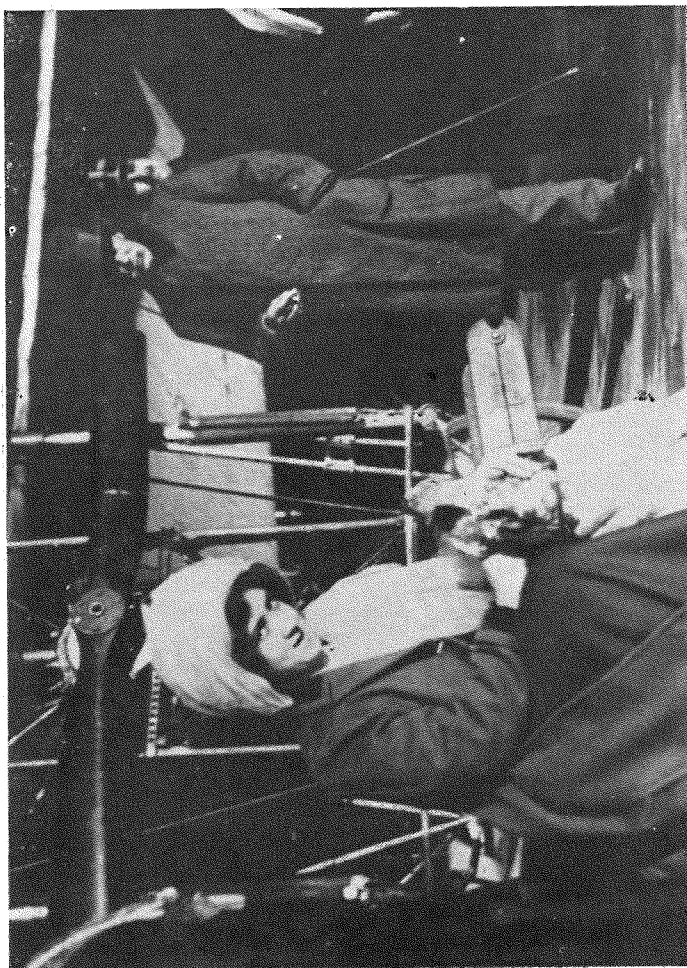
Poarta și casa
lui Vlahuță
de la Dra-
gosloveni

Delavrancea pe vapor cu Tia Petrescu, la Cazane, în 1911

Clădirea Ministerului Lucrărilor Publice în 1911, când Delavrancea era ministrul acestui departament

Delavrancea cu
fiica sa Cella și
câinele favorit,
Șmil, lângă avionul
lui Aurel Vlaicu,
în 1913

D-lor, nu închideți discuția. E ceva mai gravă decât are aerul cestiunea de care ne preocupăm. Dupe răspunsul ce ni s-a dat, sau nu vom participa la expozițiune, sau vom figura într-un mod nepotrivit cu demnitatea țării. Dupe răspunsul ce ni s-a dat cred că dacă veriunul a mai avut vreo iluzie, și-a pierdut-o desigur, pierdere care ne privește pe toți deopotrivă (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 4 FEBRUARIE 1898,
LA REFORMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

D-lor deputați, se discută de atâtea zile și nu ne mirăm și nu ne obosem ; cu toți ne dăm seamă de extraordinara importanță a proiectului de lege în discuțiune.

Cînd reformezi învățămîntul unui popor, hotărăști din prezent despre viitorul lui, și ești de pe acuma răspunzător de ceea ce prevezi că se va întîmpla, ca o serie de urmări ale unei reforme discutabile.

Ne dăm seama de marea noastră răspundere, iacă de ce se discută cu atîta seriozitate și se ascultă cu atîta cuviință.

D-lor, de la 1864 și pînă astăzi toți am crescut sub imperiul aceleiași legi, modificată puțin, neaplicată în parte. Acestei legi datorim cultura, conștiința, demnitatea și onoarea de a vorbi în Parlament. (*Aplauze.*)

Da, acestei legi, spiritului ei și avîntului autorilor ei suntem datori recunoștință, toți Gîrbovicenii, Bienii, Săvenii, toți cari, ca și mine, am beneficiat de instituțiunile culturale ale vremii. Și dacă socotiți că a sosit ceasul ca să înmormîntăm această mare lege, să ne despărțim de ea cu solemnitatea cuvenită, cu onorurile meritate de puterea ei de odinioară, cu pietatea unei generațiuni care găsește în sufletul ei nobleța recunoștinței și concepția deplină a unei înalte justiții.

Chiar de suferințele ce ne-a cauzat această lege să ne amințim cu seninătate, dacă nu cu plăcere. Am suferit de ziduri umede, de brutalitatea unor profesori ignoranți și răi — a unora, căci mulți au fost și înțelepți și învățați — am suferit de cărți greșite, de atmosferă îmbîcsită în toate sferile ei, dar de le-

gea aceasta am profitat, învingînd obstacole mari cu unelte inferioare și am ajuns să avem dreptul de a hotărî, noi, de soarta ei și a culturii neamului românesc. (*Aplauze.*)

Suferințele noastre să fie binele noilor generațiuni, să le cruțăm lor ceea ce a trebuit să îndurăm noi, să îngrijim de sănătatea lor, noi, slăbănogii unei educațiuni greșite, să răscumptăm pentru țară greșelele ce s-au comis cu noi, prin grijea, mintea și dragostea cu care să-i preparăm speranțele ei viitoare. (*Aplauze.*)

Firește, timpul cere o lege mai bună. Condițiunile actuale impun un pas înainte.

Dar — o primă îndoială — nu vi se pare dvs. că trecerea de la legea din 64 la o alta așa de deosebită este o trecere bruscă, revoluționară ?

Să cumpănim cuvîntul, ce pare prea greu. Sunt revoluțiuni morale, fără nici un fel de manifestațiune concretă, revoluțiuni liniștite, cari adeseaori produc în omenire efecte mai mari și mai durabile decît cele mai sîngeroase revoluțiuni. Primele sunt pătrunse de puterea noastră de judecată, cele din urmă excită sentimentalitatea și turbură, grav uneori, imaginațiunea noastră.

În fond, și unele și altele sunt cauzate de puternicii cari se opun d-a recunoaște cuceririle spiritului uman sau cari impun forme și instituțiuni de cari spiritul uman este încă departe.

Mi se pare că trecerea de la legea din 64 la cea de astăzi este violentă, revoluționară, mi se pare că azvîrliți puterea intelectuală a țării dintr-o cale într-alta cu altă direcțiune, mi se pare că rupeți firul unei culturi pentru a începe altul, fără motive de o ordine prea superioară.

Ș-apoi, n-ar fi trebuit ceva mai îndelungate și mai adînci meditațiuni înainte d-a lua o hotărîre așa de gravă ? Cultura o dorim, o vrom nu ca scop, ci ca mijloc de existență, ca o mare speranță că cultura ne va da dreptul și puțința unei existențe indefinite și mai norocoase decît cea pe care a avut-o pînă acum poporul român. Și nu e vorba d-a rezista în războaie și d-a exista prin victorii sîngeroase. Sunt alte războaie ascunse, continui, adînci, dacă nu s-ar fi compromis cuvîntul, aș fi zis „oculte“ (*rîsete*), războaiele economice și intelectuale, cari surpă existența unui popor, pentru ca în cele din urmă, negăsind în el destulă energie morală, să-l șteargă din harta și amintirea lumii.

Și cum organizăm energia morală și intelectuală, această supremă forță de rezistență și existență a poporului, firește că atîrnă de la reforma învățămîntului public și de la buna întrebuințare a timpului. Timpul e cel mai mare reformator. A profita de fiecare clipă a timpului, a nu rămîne în urma lui, a ști să combini ceea ce este al lui cu ceea ce este al unui popor, au fost preocupările oamenilor cari au condus cu succes destinele popoarelor. În afară de noi, timpul, în concordanță cu legile naturii, dăruiește înălțimele, umple golurile, preschimbă tot, abia lăsînd urme din măririle trecute, slabe amintiri din ceea ce odinioară smulgea admirațiunea unei lumi dispărute. Astăzi savanții, coprinși de pasiunea adevărului, se duc în pustiuri pentru a descifra gloria atîtor uimitoare cetăți în cîteva pietre, în cîteva coloane sfărîmate, singurele urme a ceea ce a fost și n-are să mai fie. (*Aplauze.*)

Ceea ce facem astăzi determină ceea ce vom fi într-un viitor depărtat, și dacă opera noastră este greșită, timpul va spori greșala noastră fundamentală, pentru a ne pedepsi ca pe niște îndrăzneți ce n-am ținut socoteală de natura omenească și de adevăratele noastre probleme intelectuale.

Lăsînd la o parte preocupările de școală propriu-zis, ar trebui să vedem că sunt griji de o ordine superioară cari ne pun pe gînduri și ne dau dreptul de a supune Parlamentului meditațiunile și convingerile noastre.

D-lor, reforma învățămîntului secundar și superior constat cu plăcere că se sprijină pe doi stîlpi puternici, pe doi stîlpi ce par necesari: omul de știință pozitivă, ministrul, și omul de concepțiune filozofică și sociologică, raportorul.

În urma unei asemenea constatări, criticile mele vor avea forma îndoielei și, mai corect, sunt pentru mine convingeri adînci; să fie pentru dvs. îndoieli serioase. Nu formă oratorică, nici mai puțin fineță oratorică. Din copilăria noastră, d. ministru al instrucțiunii publice a fost o iluzie, o frumoasă iluzie de liceu, și astăzi nu este o deziluzie de Parlament. Pe d. raportor l-am cunoscut într-un moment greu pentru partidul național-liberal. Se cerea valoare, energie, devotament, jertfă. L-am cunoscut la 1888, și cu d-sa am intrat în focul cel mai viu, învățînd a lupta cu un om preparat de a învinge.

Înțelegeți, dar, că respectul și considerațiunea ce sincer port și unuia și altuia îmi vor da moderațiunea cuvenită într-o

discuțiune care, prin obiectul ei, poate suporta orice pasiune de idei, dar nu orice patimă personală.

Prima îndoială ce am față de opera reformatorilor este următoarea: am avut și avem noi, partid național-liberal, în cercul de conducere, o idee netedă și categorică despre reforma învățămîntului secundar și superior? Dacă n-am avut pînă ce am venit la putere, nu putem avea nici astăzi. Ar fi prea puțin timp pentru a dobîndi convingeri serioase pentru așa problemă. Dacă n-am fi avut și deci n-am avea, discuția ar fi zadarnică; opera ar trebui înlăturată.

Dar nu, nu admit o astfel de ipoteză. Partidul național-liberal a avut și are o idee netedă și categorică despre direcțiunea ce trebuie să dăm învățămîntului public, secundar și superior. Plecînd însă de la această convingere, cad într-o nedomirire pe care v-aș ruga să mi-o risipiți. Ce s-ar fi întîmplat, d-lor, cu învățămîntul public, secundar și superior, dacă niște evenimente pe cari nu voiesc să le caracterizez n-ar fi determinat. (sic!).

Ei bine, ce s-ar fi întîmplat dacă prima formațiune de sub d. Sturdza nu s-ar fi retras de la guvern în 1896?

D. Poni venise cu un proiect de lege care reforma învățămîntul secundar și superior. Acest proiect, cel puțin în ceea ce privește învățămîntul secundar, [era] diametral opus actualului proiect de lege. Ce ați fi făcut cu acel proiect de lege? Răspundeți, răspundeți, conform cu conștiința dvs. L-ați fi votat. L-am fi votat! (*Aplauze.*)

Și ce vom face astăzi cu un proiect de lege diametral opus celui proiect? Ce veți face? Îl veți vota? (*Aplauze prelungite.*)

De la o idee la alta, de la un proiect la altul, într-o problemă așa de gravă? Dați-mi voie să mă îndoiesc și să regret, și pentru dvs. și pentru mine, această stare sufletească, care ne împuținează încrederea și avîntul. (*Aplauze prelungite.*)

Costat cu regret o nouă confuziune în direcțiunea politică, de astă dată privitoare la politica culturală. Știu că această confuziune nu privește pe autorii legii. Ei își vor susține cu netăgăduit talent opera. Dar dvs., Parlamentul, trebuie să recunoașteți contradicțiunea politică și morală la care veți fi condamnați îndată ce veți da putere de lege reformei ce vi se prezintă.

Cauza? Nu eu voi contesta dreptul și puterea partidului național-liberal d-a reforma învățămîntul public. Cauza acestui

impas căutați-o în greșita metodă politică. Ar fi trebuit să fie consultați toți aceia din Parlament cari s-au preocupat de cultura noastră. În programe, în orarii, în tot ce privește de aproape administrațiunea și pedagogia școalei, ministrul și consilierii săi de aproape sunt suverani. În principiile generale și fundamentale ale reformei socotesc că un sfat mai larg ne-ar fi pus de acord și s-ar fi evitat Parlamentului și partidului o contrazicere dureroasă. Nu este iertat unui Parlament, care reprezintă un partid politic, să varieze, dintr-un an într-altul, în ideile fundamentale privitoare la instrucțiunea publică. O așa șovăire îi împuținează dreptul de a reforma învățământul public. (Aplauze.)

De la această îndoială de ordine curat politică trec la o altă îndoială de altă ordine.

De unde această pornire de a reforma grabnic învățământul nostru secundar și superior? Să fie oare la noi atîția publiciști cari să se fi preocupat îndeosebi de școală? Sunt la noi numeroși critici culturali, o mulțime de cugetători, de filozofi, cari, făcînd sinteza învățământului, au ajuns d-a pipăi cauza răului nostru și d-a vedea limpede remediul nostru? Sunt la noi numeroși bărbați de stat cari să-și fi concentrat preocupările lor asupra instrucțiunii publice? De unde a pornit această pasiune de reformă? Nu, nu văd acel vast complex cultural, acea masă de oameni excepțional de culti și de meditativi din cari să pornească curenți puternice de reformă, din cari să se ridice, strălucit, cele mai înalte aspirațiuni culturale, cu vigoare și cu ordine, cu avînt hotărîtor și cu un ideal bine determinat în cele mai complicate probleme de cultură, de morală, de educațiune.

Sunt cîțiva bărbați de înaltă cultură, dar așa de puțini și mai toți așa de puțin preocupați de problemele culturale, încît am dreptul d-a zice că nu au determinat încă un curent serios de reformă culturală.

Cauza, adevărata cauză, eu îndrăznesc a o găsi în dorința d-a imita pe alții. În Europa sunt popoare îmbătrînite în instituțiunile lor, cari își caută întinerirea în primenirea acestor instituțiuni.

De verio zece ani ne-a coprins mania Norvegiei. Mania Nordului. Profesorii și inspectorii sunt trimiși în Norvegia. Este sau nu verio potriveală între noi și norvegieni? Nu se întreabă nimeni.

Mulți au început să uite frumusețile Sudului. E o atracțiune, inexplicabilă, a polului, o suedomanie irezistibilă. Doamnele, sătule de grandiosul Elveției, vor să admire farmecul misterios al fiordurilor. Și cu toată deferința ce am pentru un om de mare talent, pentru un adversar care este o forță excepțională în politică, sunt nevoit d-a constata că mai ales d-sa, d.Take Ionescu, s-a resimțit de acastă manie norvegiană. Dar voi fi drept. D-sa, în primul rînd, cu impresii din Anglia și din Norvegia, și-a zis cu drept cuvînt: „în școalele noastre nu cultivăm fizicul“...

(D. Macri. Are dreptate.)

Am zis eu că nu are? D. Take Ionescu a observat aspectul trist al copiilor în școlile noastre. Slabi, palizi, costelivi, ofiliți.

Și cînd s-a gîndit la copiii voinici și veseli de aiurea, a încercat, prin diferite măsuri, să restabilească un echilibru normal între dezvoltarea intelectuală și cea fizică. D-sa s-a pronunțat îndeosebi pentru acel fel de gimnastică în școli cari să permită spontaneitatea. S-a pronunțat pentru mai multă libertate în exerciții. A avut dreptate. Un mare fiziolog german a observat că între asemenea exerciții nereglementate, cari dezvoltă agilitatea, permițînd entuziasmul și personalismul în mișcare, și între dezvoltarea straturii cenușii al materiei nervoase este o intimă legătură. Sunt vesel că d-sa a realizat în parte aceste reforme școlare. De cîte ori, pe noi, cari am crescut în ziduri umede, închiși ca în temnițe, nu ne apuca dorul de un soare mai cald și mai luminos, de o natură mai frumoasă și mai bună! Și mi-aduc aminte — nu cu ură, căci țin socoteală de timpuri — că primul ministru de instrucțiune care a venit să ne viziteze liceul a dat ordin să reducă și din acei 45 de bani pe zi, cît costa întreținerea unui bursier. S-a gîndit la soldați, fără a se gîndi la frăgezimea copiilor, la faptul că bursierul trebuia să stea 7 ani închis în liceu, nici la viața sedentară, tocmai la vîrsta cînd natura cere mai multă mișcare.

Dar d.Take Ionescu a fost impresionat și de altceva din Norvegia. Acolo — sunt verio 8 ani, mi se pare — s-a propus un sistem de trifurcare în licee, învățămînt clasic, real și unul mediu. Nu știu, însă, dacă pînă acum acest sistem a devenit lege. Iacă de unde ne vine și ce explică faptul că, pentru prima oară, trifurcarea apare în proiectul de lege al d-lui Take Ionescu.

De la început, însă, sunt dator a recunoaște o mare deosebire între reforma proiectată de d-l Take Ionescu și actualul proiect de lege. D-sa propunea un gimnaziu absolut deosebit de liceu. Cine ar fi trecut gimnaziul n-ar fi putut trece în liceu. V-a spus-o : gimnaziul ar fi reprezentat o cultură ceva mai dezvoltată decât clasele primare, rezervat claselor muncitoare, maselor de copii ieșiți din mica burghezie. Nu ; d-sa vă afirma că nu desface, nici nu concepe poporul în felii, dar organiza o școală modestă pentru pungile modeste. Recunosc să sub acest raport, actualul proiect de lege, punând în legătură directă gimnaziul cu liceul și cu universitatea, are o superioritate democratică incontestabilă.

Dar nu numai Norvegia a influențat pe diferiții noștri reformatori, ci și Germania și Franția.

În Germania, dupe marele război de la 1870, ministrul de instrucțiune publică se adresează corpului savant, cerându-i să se pronunțe asupra învățământului secundar. Toți acești savanți, profesori universitari și pedagogi, în frunte cu o glorie științifică a germanilor, Dubois Raymond, se pronunță pentru un singur tip de liceu, liceul clasic, din care să se reverse în universități studenți pentru diferite specialități. Cu toate acestea, ministrul a trecut peste unanima părere a savanților, vroid să ridice învățământul real, cu o mai mare dezvoltare a limbilor vii. Două sunt cauzele acestei tendințe. În Germania nu existau destui profesori de științele fizice, de științele naturale, și de limbile vii ; și apoi gimnaziile reale erau abandonate, fiindcă nu dădeau dreptul elevilor de a trece în universități. Astăzi, din gimnaziul real se admit în Universitate, dar nu la facultățile de medicină, de drept, de teologie și de înalte studii literare, filozofice și istorice, deși în gimnaziile reale limba latină se învață șapte ani. Și în orice ramură de profesorat se preferă cei cari au făcut învățământul clasic înainte de a se specializa.

Dar în Germania, ca și în Franția, s-a putut susține că limbii eline și mai ales limbii latine li s-au dat o intensitate care apăsa greu, imposibil de greu, asupra tinerimei. Versuri latinești, compoziții despre diferiți autori, nu numai într-o limbă latină corectă, dar cât se poate mai apropiată de stilul și dialectul autorului despre care se scria. În sfârșit, în Germania, examenul cu care se termina gimnaziul, trebuia susținut în limba latină.

Să scrii latinește în stilul lui Tacit ? Fie chiar și acela narativ, fermecător, elocinte, al lui Titu Liviu ? Să scrii versuri corecte în felul lui Virgiliu, când versuri bune este greu să le faci chiar în limba ta ?

Să vorbești în latinește în stilul lui Cicerone, când ca Cicerone este imposibil a vorbi chiar în limba ta proprie ? (*Ilaritate. Aplauze.*)

Înțeleg, da, înțeleg ca asemenea probe să fi speriat pe noii pedagogi ; înțeleg, în aceste țări, să fi apărut reformatori cari să restrângă cercul studiilor clasicității și să ceară sporirea studiilor științifice, utilitare, moderne.

Avem noi motivele pe cari le-au avut cei din Germania și din Franția ?

Cam pe la 1880 a început în Franția pornirea, exagerată la unii, a reformelor. Și când s-a ridicat un tumult prea mare și prea ușurel în contra clasicismului, în apărarea înțeleaptă a lui au fost tocmai oameni de știință. Lista ar fi mare. Să mă opresc la unul dintre cei mai iluștri. Cine nu știe că Paul Bert a fost un spirit de o pătrundere excepțională, o minte profundă, un cercetător științific care a onorat Franția ? Ei bine, tocmai acest om de știință s-a pus d-a curmezișul aceluși utilitarism zvăpăiat și îngust. El, cu o rară elocință, a spus francezilor că „civilizația lumii, că bunul renume și gloria Franciei se datorește clasicității.

S-a făcut o greșală, zicea el, de a se neglija învățământul științific, util, practic ; să nu se comită o greșală și mai mare, aceea de a desprețui idealul. „Trebuie ca cultul frumosului, ca respectul neutilului, ca iubirea de ideal să pătrundă adânc sufletele fragede.“ (*Aplauze.*)

Eu sunt surprins, vă mărturisesc, să văd că se invoacă la noi, de la tribuna Parlamentului, greutatea pe cari le suportă elevii din cauza clasicismului. Înțeleg, în parte numai, reacțiunea din Germania și din Franția, dar la noi, în liceele noastre, unde la limbile clasice elevii au fost și sunt promovați... cum să zic... pe mofturi. (*Ilaritate. Aplauze.*) Nu înțeleg nimic. Ar trebui să regretăm că studiile clasice, de la 64 și pînă astăzi, au fost așa de puțin și de rău predate în liceele noastre.

Înțeleg să regretăm că sufletele generațiilor noastre nu au fost pătrunse de spiritul puternic, măreț și echilibrat al clasicismului. Fără să vrem, surîdem, fățiș sau în fundul conștiinței noastre, când se pune la noi problema clasicismului. Vă

atrag atenția că, în Germania și în Franța, profesorii, savanții, pedagogii încep să revină asupra unor pași pripiti, observînd o slăbire în cultura generală, ca și în dezvoltarea specialităților universitare.

D-lor, ce concepțiune avem noi despre misiunea liceului? Credeți că din liceu un tînar de 19 ani trebuie să iasă savant în limbele clasice și filologie, în filozofie sau în științele fizice, naturale și matematici? Dacă așa ceva credeți, atunci puteți bifurca, trifurca și multiplica mai departe ramurile liceale, și învățați din liceu nu veți izbuti să scoateți. Veți scoate, voind să-i faceți savanți într-o ramură, niște originali, maniaci prea de timpuriu, pedanți la vîrsta iluziilor și incapabili pentru toată viața de a concepe existența într-o sinteză de oameni cu minte. (Aplauze.)

Misiunea liceului este alta: să dea o tinerime cu o cultură integrală, cu toate facultățile, în echilibru prin studiile variate ale clasicismului și ale științelor pozitive, preparați de a se specializa în universitate, cu atît mai bine cu cît au sosit acolo oameni complecți printr-o educațiune complexă.

Sosesc, d-lor, la o întrebare de o excepțională însemnătate. Cum influențează studiile clasice și filozofice cerebrațiunea unui elev și cum influențează științele pozitive? Ce rol au unele și ce rol au cele din urmă asupra preparațiunii și formării intelectuale?

Științele, atît cît se pot preda în liceu, în bună parte se reduc la o nomenclatură destul de neplăcută, la o enumerare de fenomene constatate de alții, clasificate de alții. Elevul trebuie să le rețină așa cum au fost determinate de alții. De la el, nimic. Tot ceea ce i se cere e să le înțeleagă, mai adeseaori le va învăța fără înțelesul lor adevărat și complex. Constatările științifice se impun inteligenței elevului cel puțin cu aceeași neîndurare ca și suratele *Coranului* unui bun mahometan. Discuția faptelor și a fenomenelor?

Ce să discute? Ceea ce nu e discutabil? În liceu nu se poate preda marile probleme științifice, marile ipoteze, nici istoria și evoluțiunea spiritului uman, în concepția generală și filozofică a naturei.

D-lor, chiar în științele matematice, a face o demonstrațiune de geometrie, de exemplu, nu va să zică a pune în acțiune puterea de producere a inteligenței, ci tot puterea de reținere. Într-o demonstrațiune nu raționezi... (Întreruperi.)

Vă rog, așteptați; surîsul cîtorva savanți de aci este ușor de învins. Într-o demonstrațiune nu raționezi tu, elevul, ci reproduci un raționament alcătuit de altul, și pe care adeseaori omenirea îl repetă de secole, de multe secole, fără a-l schimba, fără a-l putea schimba întru nimic.

De la Euclid și pînă astăzi, aceleași teoreme fixate într-o formă admirabilă, într-o dialectică deductivă, de o claritate uimitoare, față de care nu-ți este iertat altceva decît a le repeta precis, cu o singură condiție, să le înțelegi în această repetiție, prin care omenirea își arată neconținut admirațiunea sa nemărginită pentru sublima antichitate.

(Gr. M. Sturdza. Dar aplicarea acestor legi, ce zici?)

Da, da, măria-ta, eu am citit *legile fundamentale ale universului*, datorite măriei-tale.

Dar cînd se ridică cineva la această filozofie profundă a universului? Atunci cînd a albit în speculațiuni de înaltă știință, și măria-ta ai albit pînă ai ajuns la sinteza lumii... (Ilaritate. Aplauze.)

Recunosc o deosebire între științele fizice și naturale și între matematici. Cele dintîi, oricît de fermecător le-ar expune un profesor, memoria va juca rolul principal în deprinderea lor; pentru matematici ți se cere mai mult priceperea decît memoria. Însă și față de unele, și față de celelalte, facultățile intelectuale ale elevului sunt ținute într-un fel de *pasivitate*, căci ori trebuie să repete o constatare de fapt, ori se mărginește a repeta un raționament bine determinat de alții, cari nu poate fi întru nimic schimbat, nici în forma lui generală, nici în desfășurarea fatal logică și științifică. Și nu aș putea preciza dacă raționamentul unui copil s-ar dezvolta prea mult prin repetiția strictă a raționamentului altuia, dar sunt sigur, convins de ultimele experiențe psihologice, că memoria, memoria mecanică, aceea cu cari trebuie să rețini întreaga masă de nume proprii, de date, de cifre, de clasificări obositoare, această memorie scade prin exerciții mecanice.

Ce influență au, cum lucrează studiile clasice, literare și filozofice asupra creierului unui elev, și anume, care parte sufletească se dezvoltă mai mult prin aceste speculațiuni intelectuale?

D-lor, nu tăgăduiesc că o parte din studiul limbilor așa-zise moarte pune la contribuție memoria și adeseaori obosește mintea copiilor, dat fiind metoda întrebuintată, metodă

insuficientă și învechită. La noi, mă grăbesc a adăoga că difi-
cultățile cresc prin faptul că nu avem, în genere, un corp pro-
fesor al destul de preparat. Gramatica, cu formele ei multe,
nesfârșitul șir de excepțiuni ce se dau spre memorizare, sintaxa
de multe ori surprinzătoare pentru cei deprinși cu o disci-
plină mai puțin severă și mai puțin complicată a limbilor vii,
toate acestea sunt dificultăți mari de învins. Dar nu această
gimnastică a minții este partea importantă din clasicism. Ceea
ce hotărăște despre imensa importanță a clasicității este acel
frumos, senin, înalt, de o intelectualitate incomparabilă, în
raport cu cele mai desăvârșite creațiuni moderne, în care sen-
timentalitatea, de multe ori nemăsurată, joacă rolul dominant.

Și apoi, în fața unei pagini frumoase, în fața unui adevăr
moral și etern, sufletul nostru este liber; nimeni nu-i poate
determina serios și de mai înainte modul de a înțelege și felul
de a admira. Puterea noastră intelectuală are o amplitudine
indefinită de a se mișca și dezvolta. Simțim cum putem noi,
înțelegem în felul nostru de a cerebra, ne avîntăm dupe pute-
rile și tendințele noastre, dar și simțirea, și inteligența, și
avîntul nostru dobîndesc delicateți și forțe noi nu pentru a
uita realitatea, ci pentru a o privi de la acele înălțimi cari te
prepară pentru viitoarele sinteze cînd vei ajunge om de-
săvîrșit. Facultățile noastre sufletești sunt libere, iar
nu încătușate într-un raționament determinat în forma
generală și de desfășurarea lui inmutabilă, facultățile noastre
sunt arătate la o *activitate* intimă. Sufletul nostru de copil încă
în studiile clasice și filozofice este liber, este activ, așa putea zice
că se deprinde cu acele operațiuni intime cari intră în sfera
creațiunilor.

Între un fenomen natural pe care-l afirmă elevii, fiindcă
l-au constatat alții, între un raționament de matematici pe
care-l transcriu elevii, fiindcă l-au determinat alții, și între
cea mai ușoară încercare literară, bunăoară descrierea satului
natal, este o mare deosebire. Această simplă probă din urmă
face pe elev să se adreseze conștiinței lui, să-și pună în miș-
care și în ordine impresiile lui, percepțiunile lui, întreaga lui
mașină intelectuală în deplina ei personalitate.

Iată de ce cei mai iluștri cugetători au ajuns la deosebirea
următoare: învățămîntul științific, utilitar — vorbesc despre
ceea ce se poate preda într-un liceu — dezvoltă și disciplinează
inteligența, restrîngînd-o însă la *pasivitate*; studiile clasice,

literare și filozofice ațîță și dezvoltă *activitatea* intelectului,
preparînd *personalitatea* fiecăruia.

Să nu se zică: voi da în traduceri cele mai însemnate opere
ale antichității. Creațiunile lumii vechi nu se pot citi ca niște
romane moderne. Cînd te oprești o săptămînă pe o pagină în
original pentru a o înțelege, în aceea muncă necesară ne apro-
piem de inspirațiunea lumii dispărute, pătrundem misterele
unor gânduri fără de seamă, descoperim misterile marelui
echilibru între formă și fond, ne preparăm astfel forța noastră
de a crea în limba noastră proprie. (*Aplauze.*)

S-a susținut aci, de către simpaticul și tînărul nostru coleg,
d. Săveanu, un profesor distins și care a debutat așa de bine
în Parlament, că antichitatea, frumoasa antichitate, nu ne
deprinde cu metoda intuitivă, căci ea nu cunoștea decît pe cea
deductivă. O nedreptate. Lumea antică a cunoscut și pe una,
și pe cealaltă. Concepțiunea științifică a lui Democrit se ade-
verește astăzi. Galien aplicase deja vivisecțiunea.

Ce lipsea, ca metode, celei mai mărețe Academii, școalei
din Alexandria? Observația cea mai severă, ajutată de in-
strumentele cuvenite, experiența cu tendința actuală de a ve-
rifica și explica fenomenele naturale, deducția și inducția, tot
găsim în acest vast laboratoriu al inteligenței, al conștiinței
umane.

Am ascultat cu plăcere elogiul științei făcut de d. Săveanu.
Aș fi voit să știu dacă ar fi izbutit să facă un astfel de elogi,
fără o cultură clasică și filozofică. Mi-am adus aminte de idealul
științei, de visul fericit al ei din discursul marelui Berthelot.
Dar cine e contra științei? Nu, eu nu sînt contra științei, dar
nu pot consimți ca, pentru util, să se stingă prea de timpuriu
idealul, nobilul ideal, din sufletele fragede ale generațiunilor
viitoare. (*Aplauze.*)

Nu mă revolt contra științei, sunt însă revoltat contra por-
nirii prea utilitariste, contra unei îmbătrîniri grabnice, covîr-
șită de preocupări mici și egoiste. (*Aplauze.*) Suntem o societate
tînără, și în repede noastră dezvoltare ne-am molipsit de unele
cusururi, avem cusururile unei societăți care a parvenit într-o
clipă de timp. (*Aplauze.*)

Nu, eu nu ating pe cei trecuți, pe marii noștri oameni. Mi-e
sufletul plin de admirațiune și de pietate pentru dinșii, și nu-i
invoc decît numai în sprijinul ideilor mari și generoase. Le

datorăm lor existența noastră, ridicarea noastră în rîndul popoarelor civilizate.

Repede trebuia să ajungem și repede am ajuns, de aci o serie de neajunsuri de cari nu ei sunt răspunzători, ei, entuziaștii și inspirații. Am însă dreptul de a vă spune: de veți crește oameni cari să se grăbească în triumf, veți crește niște oameni fără ideal. (*Aplauze.*)

Ia gîndiți-vă la figura care domină secolul nostru.

Ce, Ion Brătianu era un utilitarist? Creațiunea lui se sprijină mai mult pe acel realism modern sau științific, ori mai toată se explică prin forța supranaturală pe care el o găsea în ideal?

D-lor, eu m-am silit a-l înțelege la distanță.

Cel mai mare noroc e să lucrezi sub conducerea oamenilor mari. Iacă de ce ar fi uman să nu ni se mai amintească prea des norocul de a fi lucrat cu Ion Brătianu, căci prea ni se repetă nenorocul nostru. (*Aplauze.*)

Da, eu cred că în toate problemele vieții noastre naționale Ion Brătianu avea cuvenita parte de idealitate. Realitatea se mlădia sub idealitatea lui. (*Aplauze.*) Primele cuvinte pe cari le-am auzit din gura lui — și nu le voi uita niciodată — au fost următoarele: „mare jertfă faci intrînd în viața publică; te vei coborî în fiecare zi din nobila lume a idealului într-alta aspră, neîndurată și îngustă, dar pentru nimic în lume să nu-ți abandonezi pentru totdeauna lumea ta ideală.

Să nu crezi că e posibil fericirea unui popor numai cu mijloace practice. Cînd te vei simți obosit și dezgustat, să te ridici iarăși la acele înălțimi senine, pentru ca să te poți coborî iarăși în viața cea grea cu forțe noi de luptă”. (*Aplauze prelungite.*)

Dar în această lume, izvor de energie, singura care prepară frumusețea morală, e greu să te ridici fără ajutorul clasicității și a spiritului filozofic.

Nu, nu este de ajuns literatura și filozofia, mai ales etica modernă. Viața modernă este complexă, operele ei sunt mai confuze. Sentimentalismul e prea întins. Frumusețea, binele și adevărul chiar, întrupate în creațiuni artistice și filozofice, nu apar așa de neted, așa de clar, așa de majestuos ca în creațiunile antice. Confuziunea unei vieți de o complexitate nebănuită de antici se resfrînge asupra celor mai geniale creațiuni moderne. Virtuțile noastre chiar sunt torturate. Jertfile noas-

tre n-au acele trăsături mari. Voiți să creșteți eroi? Antichitatea e cea mai bună școală. Voiți virtutea, frumusețea și curajul? Moartea lui Socrate este exemplul care se impune umanității. El bea de bunăvoie otrava, cînd putea să scape. El, pentru a se supune legilor patriei, își execută singur o sentință nedreaptă.

El, pentru a învăța cum poți muri pentru o idee, își acoperă fața murind, ca cei din jurul lui să nu vadă convulsiile suferinței, să nu vadă decît frumusețea morții. (*Aplauze.*) Și noi, cari ne simțim așa de mici neputînd citi în original autorii antici, în rămășițele acestei antichități — slabe amintiri din cele mai divine opere — găsim cele mai norocoase inspirațiuni ale noastre. (*Aplauze.*)

D-lor, conștiința noastră are două domenii: unul de care ea își dă bine seama, o posesiune directă și exercitabilă continuu, deși succesiv, celalt, poate cel mai întins, domeniul inconștiinței, din întunecimea căreia apar adeseaori lumini surprinzătoare, cari trec în domeniul conștiinței. Un exemplu pentru a ilustra acest adevăr abstract. Un călător obosit de un lung drum, însetat de mișcare și de arșița soarelui se oprește emoționat în fața unui șipot limpede și răcoritor. Bea cu poftă, apoi privește lung. De unde vine această fâșie de apă?

Dasupra ei se ridică o pantă acoperită cu un codru secular, prin care vederea nu poate străbate.

Mai sus de codru, un munte gigantic. De unde vine?

Întunericul codrului, greutatea muntelui, și nimic altceva. De unde vine? Din întunericul codrului, de sub greutatea năpraznică a uriașei înălțimi. Așa apar unele lumini ce trec prin conștiința noastră, din întunericul nepătruns, dintr-un domeniu vast, incomensurabil. Ai crede la prima impresie, că picăturile apei se scutură din buza malului rupt, că unele inspirațiuni pleacă din coprinsul conștiinței, pe cînd ele ne sosesc din depărtări misterioase. (*Aplauze.*)

D-lor, se uită o limbă antică dacă nu o citești neconținut; da, se uită, ca și o teoremă de geometrie, dar urmele lor rămîn, rămîn în domeniul inconștiinței, și din acest domeniu apar, mai tîrziu, cele mai generoase idei, pe cari omul le poate închina umanității. (*Aplauze.*)

Și sub acest raport eu cred că învățământul integral se impune, mai ales când este dovedit că clasicismul și filozofia dezvoltă personalitatea intelectuală a omului. Din liceu să iasă oameni capabili de a deveni ceva în orice direcțiune.

Numai cu studiile științifice nu este preparat pentru a se ridica la înălțimele științelor mai târziu, când se va specializa.

Însemnatul fizician englez Tyndhal a scris un volum celebru ; și-a pus în minte ca prin acest volum să facă pe școlarul cel mai mediocru capabil de a reproduce toate experiențele de electricitate. Cu prea puțin material și cu o minte destul de ordinară, orice copil, cu volumul lui Tyndhal, izbutește pe deplin. Aș vrea să știu ce carte ar fi în stare să facă pe un școlar capabil d-a face o bună compoziție literară ? Nu, pentru aceasta se cere un studiu regulat, metodic, îndelung, firește, pe lângă aptitudinile naturale. Voiți un exemplu mai general ? Îndată ce vorbești cu un tânăr de peste Carpați, simți că-i lipsește ceva ; și recunosc că lipsa e din cauza părții științifice. Frații noștri sunt mai iuți, mai animați, mai pregătiți pentru o înferbîntare ideală, că sunt... dar să nu turbur monarhia vecină... (Ilaritate.)

Vedeți, d-lor, că eu sunt pentru învățământul integral. Cu sistemul dvs. veți scoate oameni de știință fără înclinări de a filozofa și literați și filozofi fără spirit științific. Un rău ca și celălalt, adică două rele deopotrivă de vătămătoare culturii generale a țării.

S-a invocat aiurea surmenajul. Aiurea aș mai înțelege să se înșele. V-am spus ce studii excesive de latinește și de grecește se făcea în Franția și în Germania. Dar la noi ? O, Doamne ! Dar am fost, și probabil continuăm de a fi, așa de șireți, încât nu ne-am prăpădit cu firea din cauza prea multelor studii. De mici am întrevăzut și aplicat „diviziunea travaliului”. Unii preparam problemele, iar alții traducerile, și la tezele în scris era un schimb reciproc : latinește pentru mate-mateci, și viceversa. Am aci un coleg cu care am învățat liceul, un coleg pentru care am o deosebită dragoste și stimă, d. Mihail Ghimpa. La bacalaureat eram în aceeași serie. D-sa a făcut teza latinească pentru toți, și eu partea științifică. (Ilaritate.) Și nu surmenajul ne obligă la acest mijloc copilăresc, ci altceva. Nici greutatea studiilor. Ci lipsa de cărți, metodele greșite și unii profesori ce-mi păreau trimeși pentru a ne tor-

tura bietele noastre tinereți. Generația noastră a suferit de două nenorocuri : nu am apucat nici entuziasmul celor bătrîni, nici preparațiunea mai completă a profesorilor de astăzi. Și de aceea recunoștința noastră e cu atît mai vie pentru acele excepțiuni grație cărora am putut lupta cu chinurile celor mai mulți.

Cred, și rămîn nestrămutat în această credință, că o mare reformă s-ar putea face în învățământul nostru secundar printr-o bună alcătuire a programelor analitice. (Aplauze.) Să se rețină din științele fizice și naturale partea generală și să se reducă ceea ce se adresează numai memoriei, ceea ce este și nefolositor, și obositor, nomenclatura care te dezgustă pînă s-o înveți și nu te face mai cult dupe ce ai învățat-o pe dinafară. Să se reducă din geografie și istorie amănunțimile fără valoare. Să se combine mai bine studiile matematice, în cari domină încă o metodă arhiconservatoare. De la elementele lui Euclide și pînă astăzi nu s-a mai revizuit geometria. Și azi se demonstrează evidente cu o naivitate gravă și impunătoare. Aceasta o susțineam cu oarecare succes față de un savant inginer român. Un exemplu, unul numai, deși v-aș putea da o serie întreagă. În geometrie admiți adevărul incontestabil că drumul cel mai scurt între două puncte este linia dreaptă. Cu toate acestea este o teoremă, aparte, cu o serioasă demonstrație, pentru a ajunge la următorul adevăr : suma a două laturi dintr-un triunghi este mai mare decît cea d-a treia latură. Dar, d-lor, acest adevăr este o evidență ce naște din primul adevăr. Firește ; cele două laturi din cari îți faci suma este un drum la cele două puncte cari determină linia cea de a treia. Este alt drum ! Nu este linia cea dreaptă. Nefiind linia cea dreaptă, e un drum mai lung decît cea de a treia latură, singura linie dreaptă între cele două puncte. (Aplauze.)

Aceeași observație generală și la limbile clasice. Pentru ce atîtea reguli pe dinafară ? Pentru ce atîtea sute de cuvinte învățate în șir ? Pentru ce tendința, scopul de a scrie latinește ? Nu, d-lor, școala este prea conservatoare în metode. S-ar putea trata limbile vechi ca și limbile vii.

Și unicul scop al metodei să fie : puțința de a ceti și înțelege în original operele celor vechi ; atît și nimic mai mult. (Aplauze.)

Cred că astfel am izbuti să avem bune licee cu studii complete, și clasice, și științifice.

D-lor deputați, făgăduisem chiar d-lui ministru ca să termin astăzi...

(S. Haret. Continuați. Doresc ca discuția să fie cât mai largă.)

Recunosc, dvs. m-ați întrebat numai dacă voi termina astăzi...

Nu sunt ostent. Aș putea termina dacă dupe 5 minute repaus ați prelungi discuțiunea.

(Continuarea se hotărăște pentru a doua zi.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 5 FEBRUARIE 1898, LA REFORMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

D-lor deputați, ieri, zorind ca să termin unele mici detalii, nu le-am spus cu o riguroasă precizie; din această cauză, unii colegi s-au putut înșela asupra câtorva nuanțe, căci nu cred că fondul discuțiunei să nu fi fost limpede. Repeziciunea cu care am vorbit explică unele mici erori de fapte. Am zis: „ministrul de instrucțiune al Germaniei“ în loc de al „Prusiei“. Eroare pe care, desigur, dvs. ați rectificat-o. Dar nu asupra unor asemenea lucruri voi reveni. S-a zis însă de un vicepreședinte, pentru care am o deosebită stimă, că eu aș fi tăgăduit partidului nostru dreptul de a reforma instrucțiunea publică. Cred că această greșală n-am făcut-o eu, ci d-sa. Atît am spus: o lege așa de mare avea nevoie de un sfat mai larg între aceia cari s-au preocupat de cultura națională. Cu un asemenea sfat, sunt convins că reforma actuală ar fi fost o continuare a tendinței generale, care a prezidat neconținut în partidul național-liberal, sub raportul cultural.

Mi s-a mai zis că sunt contra învățămîntului științific și utilitar din licee. Ar fi inutil să protestez cu energie în contra acestei imputări. Declar însă că nu-mi explic această confuzie. N-am afirmat destul de categoric că sunt pentru învățămîntul *integral*? Am apăsăat mai mult asupra învățămîntului clasic, dovedind importanța lui în educațiunea noastră culturală și morală, pentru că această parte mi s-a părut micșorată prin noua reformă. M-am oprit asupra deosebirei dintre învățămîntul clasic, literar și filozofic și învățămîntul științific, utilitar și practic. Deosebirea pe care am făcut-o nu este a mea, ci a

tuturilor marilor cugetători și pedagogi. Vă rog să rețineți bine că eu am constatat deosebirea aceasta numai întrucât privește partea științifică ce se poate preda în liceu. Da, are dreptate amicul nostru, d. Săveanu, noul și simpaticul orator, când atît de elocințat constată poezia științei. Dar în liceu știința poate avea acea poezie? Poezia ei stă în profunditatea ei, în marea sinteză a legilor ei, în avîntul cu care tot mai mult scrutează misterile naturei. O asemenea poezie însă o resimt numai spiritele înalte cînd pe băncile universitare și dupe universitate pot să coprindă mijloacele și scopul științelor pozitive, cînd își dau seama de evoluțiunea lor, de fazele trecutului, de starea lor în prezent și bănuiesc viitoarele ei cuceriri. Dar pînă să ajungă aci în liceu, forțat, partea științifică se reduce la reținerea, adeseori mecanică, a faptelor, a datelor, a constatărilor. Că cel mult deprinderea prețioasă a observațiunei se dezvoltă; susțin însă că această deprindere nu este cea mai superioară și că nu are nevoie de o prea mare educațiune. Mai susțin că omul se naște cu înclinările lui utilitariste, și nu de asemenea înclinări trebuie să ne îngrijim cu o deosebită atențiune.

Mai mult. Cum aș fi fost eu contra învățămîntului științific, cînd sunt convins că astăzi studiile filozofice și sociologice au intrat într-o fază științifică? Nu înțeleg un spirit filozofic fără o cultură științifică, dupe cum n-aș fi mulțumit de oameni de știință fără o tendință filozofică și fără o tendință cît de slabă literară. Dar nici silogistica clasică n-ar mai avea sens astăzi fără oarecare cultură științifică. La urma urmelor silogismul tip ce este? Este o operațiune intelectuală abstractă și independentă de știință? Să ne lămurim repede cu un exemplu clasic: „Toți oamenii sunt muritori — y este om — deci: y este muritor”. Această operațiune intelectuală ne-a dus la ceva nou? Deloc. Toată știința se reduce la propozițiunea generală. Mi se pare că Mill reduce silogismul la: precizezi la particular ceea ce se afirma la general. Matematicianul Duhamel îl reduce ironic la dreptul de a mai afirma încă o dată ceea ce ai mai afirmat o dată. Firește, dacă toți oamenii sunt muritori și y este om, cînd ajungi solemn la afirmațiunea că și y este muritor, e desigur un lux de repetițiune, aproape o glumă serioasă, și nimic mai mult. De unde, d-lor, puțința de a silogistica? Din puțința de a dispune de propozițiuni generale sigure.

E evident că astăzi, din științe, din constatările lor vom avea și puțința de a face cea mai simplă teorie de logică. Cum dar aș fi putut fi eu contra învățămîntului științific? Am spus-o și o repet: clasicismul literar și filozofic pune facultățile noastre în activitate, iar cel științific, atît cît se poate preda în liceu, le ține mai mult în pasivitate. Iacă de ce am fost și sunt pentru învățămîntul integral. Acesta e tipul meu de liceu, din care să iasă oameni întregi în cultură, echilibrați în facultățile lor intelectuale și astfel capabili de a aprofunda mai bine specialitatea lor universitară.

Vorbesc de liceele cari prepară pe tinerii universitari, nu vorbesc și nu sunt deloc contra școalelor reale, profesionale, al căror scop ar fi să prepare tineri pentru industrie, comerț și școlile superioare tehnice.

S-a zis: Germania și Francia vor să facă experiența învățămîntului științific în licee. Trec peste detalii. Trec peste faptul că în Germania gimnaziul real are șapte ani de latinește. Trec și peste observațiunea că reforma noastră diferă de a lor. Și răspund: Francia și Germania, dupe o cultură clasică, filozofică și literară de mai multe secole, pot să facă această experiență. Gloria lor este deplină și datorită clasicismului. Atmosfera literară și filozofică acolo este vastă, completă și specialiștii celor mai înfime ramuri științifice trăiesc într-un aer ambiant de intensitate filozofică și literară excepțională. Dar noi? E verio comparație posibilă? E la noi obiceiul d-a frecventa cursurile universitare? Unde sunt muzeele, sălile de conferință, teatrele și publicațiunile literare, beletristice, istorice și filozofice?

În Germania, unde tradițiunile aristocratice sunt încă puternice, oamenii chemați să prezide la soarta marelui imperiu nu sunt nici din mica-burghezie, nici, mai puțin, din vasta masă a muncitorimei, ci din aristocrație în mare parte și din marea industrie. Și toți aceștia au cultura clasică din liceu, oricare ar fi fost mai tîrziu specialitatea lor universitară. Chiar în Francia, iluștrii oameni de stat și cugetători profunzi s-au îngrijit de efectele triste ale unei pripite specializări, deoarece acolo oamenii chemați să guverneze poporul francez, pot ieși din toate stratele sociale, și dar s-ar putea să suie cele mai multe trepte fără să fi avut acea preparațiune generoasă, filozofică, idealistă, capabilă d-a dezvolta și întări virtuțile sociale.

În genere, omul este înclinat către scopurile imediate și folositoare lui, egoismului lui. Cu o prea devreme educațiune utilitară vom prepara niște generațiuni fără acele mari porniri de mândrie națională, de jertfă pentru binele obștesc, fără acel avânt către idealurile depărtate, singurele lumini care îndreaptă pașii unui popor cu drept de viață și de menire legitimă în omenire.

Să vă dau un exemplu. Noi n-am fost și nu suntem destul de preparați în idealitatea noastră. Din această cauză cuvintele lui Darwin, din celebra lui operă, „lupta pentru existență”, ne-a făcut un rău nespus de mare, de 15 ani sunt cuvintele cari s-au repetat mai des, și de 15 ani au apăsât asupra inimilor tinere, vestejind pe multe, slăbănogind tinerețea multora, întunecând multe conștiințe. Au dezvoltat unele aptitudini de șiritic nesuferit, ca și cum „lupta pentru existență” ar fi lupta pentru distrugerea aproapelui tău. (*Aplauze.*) Și voiți ca copiii dvs. să înceapă de la 14—15 ani a se preocupa numai de ceea ce le este lor și numai lor folositor? Nu vă este teamă că pe calea aceasta veți prepara aviditatea unor generațiuni fără inimă? Nu vă temeți că stingeți lumina viitorului? Nu vă este frică că prea mulți oameni fără ideal vor ajunge să conducă afacerile publice? Voiți ca excepțiunile de pînă acum să le transformăm în regula de mîne? (*Aplauze.*)

Iacă motivele de ordine superioară cari mă obligă să fiu contra bifurcării și a trifurcării, într-un cuvînt, contra acelor tipuri de liceu cari vor trimite la universitate tineri fără studiile clasice, literare și filozofice.

În adevăr, d-lor, iacă în cîteva cuvinte la ce se reduce opera reformatorilor noștri în ceea ce privește învățămîntul secundar. Gimnaziul de 4 ani este un fel de învățămînt mediu. Din gimnaziu, toți, cîți pot, trec în liceu, care se împarte în trei tipuri: liceul clasic cu limba greacă și latină, liceul real, fără greacă și latină, cu matematicile în dominanță, și liceul clasic modern în care, în loc de limba greacă, vor învăța științele naturale și fizice.

Pe lîngă observațiunile ce am ridicat contra acestui sistem, adaog o prevedere: cei leneși, cari nu vor suporta dificultățile limbei eline, și cei incapabili d-a trece secția matematicelor se vor scutura în secția științelor naturale și fizice. Aci vor găsi ușurința care place așa de mult la o vîrstă de criză organică și

nu vor găsi decît prea puțin din ceea ce formează educațiunea sufletului. Vom avea liceele clasice și reale deșarte, și afară din cale populate liceele moderne.

Dacă vă temeți că, așa cum sunt liceele noastre, trimet în universitate tineri prea slabi și în clasicitate și în științe, ar fi un mijloc care ne-ar împăca pe toți: bifurcați sau trifurcați mai tîrziu, în anul al șaptelea bunăoară. Eu sunt convins că anul al 8-lea ar trebui să fie un an preparator pentru universitate. Atît ar fi de ajuns. (*Aplauze.*)

Iacă ce aveam de zis în privința învățămîntului secundar, în discuțiunea generală.

Trec la învățămîntul superior. Și asupra acestei părți din lege îmi voi spune toată gîndirea mea, fără temere și fără înconjur. În politica noastră prea mult se urmărește popularitatea și prea puțin marile interese ale poporului. Dupe cum nu m-am gîndit pînă acum nici la elevi, nici la părinți, nici la profesori, cu intențiune de a-i măguli, tot așa și de aci înainte nu voi căuta a măguli pe cei din universitate.

Și de la început vă declar că eu înclin de a fi contra oricărei reforme a învățămîntului superior. Iată de ce.

Cum poți reforma și prin ce mijloace poți ridica învățămîntul superior? Dacă ar fi numai banii o cauză de slăbiciune admit că o mai bună plată a profesorilor și o mai bună înzestrare a facultăților ar ridica îndată nivelul nostru cultural. Dar pe lîngă mijloacele materiale trebuie să dispui de celelalte mijloace cari nu se decretează, cari nu se improvizează. În universitate învățămîntul este încă slab; dar împrejurul universității cultura este ea mai intensă? Unde sunt publiciștii? Unde sunt savanții cari înving mizeria și împing mai departe orizontul științei? Unde ne sunt autorii? Unde, acea masă de cultură superioară din care să poți alege ce e mai bun pentru diferite facultăți? Da, sunt convins că peste 10—15 ani vom avea ceea ce azi nu avem. Dar două rele rezultă dintr-o reformă pripită: legiferată pentru o generație care nu există și contra ei, fără voia dvs., cînd va sosi, cînd va exista. Creați docenți, creați agregați, pe lîngă ceilalți profesori. Veți umple aceste locuri cu ceea ce aveți, și toți docenții și agregații vor ajunge profesori dat fiind bunătatea noastră și mai ales blîndețea excesivă și interesată a oamenilor politici cînd le convine. Și cînd frumoasa și marea generațiune va sosi, ea va sta în picioare,

fără loc și fără considerație, din cauza unei reforme care nu se potrivește cu ceea ce noi avem astăzi.

Cu rari excepțiuni, profesorii universitari n-au produs mai nimic pînă acum. Cauzele sunt multiple. Prea puțini au fost destul de preparați. Cei mai mulți, pînă mai ieri, erau improvizați profesori universitari fără să fi fost supuși la nici o probă serioasă. Mediul care primea pe cei mai preparați în Occident nu era prielnic meditațiunilor serioase, muncii și producțiunii intelectuale. Apoi dorința firească de a ne apropia în toate de popoarele culte din Occident a dezvoltat unele apucături de a parveni cari au împuținat scrupulozitatea în toate direcțiunile. În sfîrșit, să nu uităm că în cultură suntem de ieri, de alaltăieri. Cei mai mulți din cîți au trecut un liceu sunt ei prima generațiune cari au învățat carte. Dar nu există zecimi de generațiuni culturale derivate unele dintr-altele, preparînd aptitudini speciale, forțe excepționale și nobile ambițiuni pentru urmașii lor. În cultură noi ne suntem străbunii. Și oricît de inteligent ar fi poporul român, firește, va suferi încă de toate cusururile începătorilor, a celor repede ajunși, al cărora capital e mai tot provenit din împrumuturi.

Nu vă spune nimic faptul că sunt profesori universitari cari își fac lecțiile pe foi îngălbenite de 30 de ani, foi de toamnă, foi triste, cari nu mai au nici un sens lipite de catedrele universitare? (*Aplauze.*) Și nu înțelegeți nimic din faptul că, afară de rari excepțiuni, mai nici un profesor universitar nu a ajuns să-și publice parte din lecțiunile repetate de 30 de ani? Ar fi fost destul rîvna de a-și împlini...

(*Cosmovici.* Cu ce mijloace?)

Cu mijloace intelectuale. (*Aplauze. Ilaritate.*) Și sunt încredințat, d-lor, că nu am fi mers încet în dezvoltarea învățămîntului superior cu metoda de pînă acum. Nu mă sfiesc d-a spune că mai toate catedrele create într-un mod excepțional și în vederea diferitelor personalități au fost binefacere pentru universități. D-nii Haret, Emanoil David, dr. Babeș, ilustrul Hașdeu, dr. Asaki, d. Maiorescu etc. toți au avut în cele din urmă catedrele lor. Și dacă voiți să zoriți și mai mult dezvoltarea învățămîntului superior, aș fi de părerea dvs. cu o condiție: să nu ne influențăm de o falsă mîndrie națională, să avem curagiul, și eu voi avea, d-a vedea limpede ce ne lipsește și d-a lua de oriunde ceea ce nouă ne lipsește încă. Sunt de părere să atragem cîțiva oameni de știință din străinătate. Și noi am fi cei dinții care

am face apel? Dar Germania, Anglia, Elveția, Italia, fără a mai vorbi de Rusia, chiar și Franța, cînd au avut nevoie și au putut, au atras la ele unele celebrități. D-lor, un om mare este o școală mare și determină curente culturale de o intensitate extraordinară. Pe un Maleschot l-au luat italienii și l-au adus la Milan. Pe un Max Müller l-au luat englezii — astăzi el este una din cele mai mari glorii ale Angliei. Vogt nu era elvețian și a fost atras de Elveția. Ierihng nu era cetățean al imperiului german, și a fost primit cu entuziasm de patria lui de adopțiune. Exemple sunt multe, sunt foarte multe. Nici un popor civilizat, cu universități bătrîne de mai multe secole, nu s-a crezut atins în amorul său propriu făcînd apel la străinii iluștri, ba a crezut că-și sporește mîndria și-și asigură gloria sporînd lumina înaltă prin geniile adoptate. (*Aplauze.*)

Să aducem și noi ceea ce nu avem îndestul. Firește că suntem fericiți a constata în facultățile noastre oameni cari puteau figura cu demnitate pe catedrele Germaniei și ale Franciei. Un Hașdeu, un Maiorescu, un Dimitrescu-Iași, ca să nu citez decît de la Facultatea de litere și filozofie, și alți tineri și bătrîni sunt fala noastră. Dar dacă am ști să atragem la fiecare facultate cîte un profesor ilustru, sunt convins că cultura noastră superioară ar face progresele pe cari le dorim cu toții. Iacă ceea ce cred eu despre reforma învățămîntului superior.

Aș putea termina aci. Permiteți-mi însă să mă opresc o clipă asupra a două cestiuni cari au aerul d-a fi niște detalii. Prima. Sunt fericit de a fi cu desăvîrșire de părerea d-lui raportor în ceea ce privește învățămîntul fetelor, și sunt neîndurat în contra acelora cari își fac din femeie un ideal dezgustător. Femeia — jumătate din omenire — a fost pînă în secolul nostru considerată sau ca o mașină de făcut și de lăptat copiii, sau ca un obiect de petrecere. Cred că omenirea va sfîrși prin a înțelege altfel menirea femeii. Știu că și aci s-a zis: „studiul pentru femeie este un surmenaj, și vom avea niște mume pipernicite“. O asemenea obiecțiune nu este serioasă. Susțin că domnișoarele cari frecventează balurile și seratele sunt mai surmenate, sunt mai slăbite decît acelea cari frecventează cursurile universitare. (*Aplauze.*)

Să mulțumim d-lui raportor că s-a depărtat de o direcțiune ruginită în această privință.

A doua cestiune. Voi fi scurt. Nu admit ca profesorii să poată fi destituiți fără să aibă apărători, fără drept de recurs

și de revizuire. Destituirea nu este o pedeapsă disciplinară. Nu este nici o condamnățiune civilă, ci o pedeapsă care, desigur, e de natură penală. Un profesor destituit perde mijlocul lui de trai, perde considerația de care se bucura pînă atunci, perde tot, și nu poate să aibă nici un apărător, nici recurs, nici revizuire. Nu, o asemenea judecată inchizitorială nu o va primi Camera liberală. (*Aplauze.*) Sunt convins că veți modifica acest articol din lege.

Atît aveam de spus. Am terminat, d-lor ; mi-am spus credințele și temerile mele. Aș fi fericit dacă o părticică din ceea ce am spus eu va găsi ecoul cuvenit în conștiințele reformatorilor de astăzi. (*Aplauze.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 10 FEBRUARIE 1898, LA REFORMA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

D-lor, iată preocupările cari mă fac să zic că limita aceasta, admisă prin art. 16, e vătămătoare. Vă amintesc că atunci cînd un alt partid fiind la putere a propus examenul de admisibilitate în liceu, limita de vîrstă și numărul de elevi în fiecare clasă, în contra tuturor acestor trei măsuri ne-am ridicat și am dus o campanie energetică. Convingerea de atunci unii din noi o păstrează și astăzi.

D-lor, din punct de vedere pedagogic, recunosc că numărul elevilor trebuie limitat. Este adevărat că toate experimentele pedagogice nu se pot face cînd ai avea o sută de școlari sau o sută cincizeci. Recunosc că lecțiunea unui profesor pentru 150 elevi ar profita prea puțin la cei mai mulți.

Dar, d-lor, suntem noi ajunși cu mijloacele noastre culturale încît să ne îngrijim de perfecționarea mijloacelor pedagogice așa de mult, și nu trebuie să examinăm dacă putem avea deodată toată suma de școli cari să satisfacă toate trebuințele culturale ale unui popor ? Eu susțin că nu suntem ajunși acolo, și dacă voiți să dați o prea largă satisfacțiune cerințelor pedagogice, nu sunteți însă în drept, din punct de vedere al necesităților naționale, să limitați numărul școlărilor. Nu vom putea, deocamdată, să avem școlile cele mai bune din lume.

Urmează ca dvs. să cumpăniți cerințele pedagogice cu necesitățile statului. Dacă în clasa I-a, pentru cerințele pedagogice, nu ați primi decît 50 elevi, să știți că desigur refuzați la o sută dreptul de a pătrunde în liceu, și dacă ați satisfă-

cut întrucâtva cerințele pedagogice și le-ați experimentat cu 50 de elevi, ați fost nedreptiți cu cei mulți, călcând peste marile necesități culturale ale țării. Nu există liceu în țară, cel puțin în centrele mai mari, unde cererile de înscriere să nu fie de două-trei ori mai mari decât numărul de 50.

Veți zice, poate : avem un corectiv în lege, aliniatul al doilea din art. 16, care sună astfel : „Numai în caz de trebuință bine constatată statul va putea înființa clase paralele, cari vor face parte integrantă din școală“.

D-lor, nu mă îndoiesc de bunele sentimente de cari este animat d. ministru al instrucțiunii publice, dupe cum nu m-am îndoit de bunele intențiuni ale celor mai intimi consilieri cari sunt în jurul d-sale. Dar mă îndoiesc de altceva : întâi de mijloacele dvs. Veți fi animați de bune intențiuni și de puține mijloace.

Nu veți putea înființa clasele paralele proporțional cu numărul cererilor de înscriere. Nu aveți mijloace și nu le avem, și nu e vina dvs. Sunt alte cauze, în orice caz, de cari nu răspundeți dvs. și nu răspunde nimeni. Noi constatăm, însă, că aceste mijloace nu le aveți.

Știu foarte bine că cu această lege veți mai spori bugetul instrucțiunii publice cu un milion trei sute de mii de lei dupe calculul dvs. ...

(*Haret*. Un milion tocmai.)

Eu afirm înaintea Camerei că va costa mai mult decât un milion. Nu ați putut prevedea toate necesitățile cari nasc din aplicațiunea acestei legi.

În orice caz, dvs. cheltuiți pentru cultura națională, fără să fiți zgârciți, o recunosc, însă mijloacele de a satisface toate cerințele și de a înființa toate clasele paralele nu le veți avea ; vă întreb dar : ce veți face cu toți copiii pe cari îi eliminați ? Mi-e tare teamă că în concurența aceasta la admisiune, date fiind moravurile noastre actuale, în această concurență și în această luptă pentru existență vor pătrunde nu întotdeauna cei mai chemați pentru cultură.

Și vă profetizez un lucru : că cei mai săraci vor fi mai degrabă eliminați decât acei cu mai multe mijloace, și vor fi eliminați din două cauze : întâi, că cei cu mai multe mijloace, cari, de altminterlea, ar putea să-și facă cultura pe socoteala lor, vor fi mai bine preparați pentru licee ; dar dacă ar fi numai aceasta, încă aș zice că se aplică o lege fatală : cei cu mai multe

mijloace triumfă. Însă mijloacele acestea nu vor fi întrebuințate numai la perfecționarea intelectuală a elevilor, ci se pot întrebuința și altfel.

Eu știu, d-lor, că în toate părțile, cu moravurile de pînă acum, banul are farmece prea mari și creează privilegiu adeseori revoltătoare.

Mai departe. Dacă dvs. limitați numărul la 50 în prima clasă, vă profetizez în clasa V, 15 elevi, și, cum dvs. ați trifurcat, vă profetizez că veți face lecțiuni cu cinci.

În sfârșit, dacă este să experimentați pedagogicește și serios pedagogicește, 50 este prea mult.

Iată pentru ce motive vă rog, în numele celor cari nu au destule mijloace de a pătrunde, nici destulă viață de a aștepta pînă ce bugetul vă va permite de a crea clase similare, să țineți socoteală de necesitățile simțite la noi și să măriți numărul în cursul inferior al liceelor.

D-lor, am ascultat cu o deosebită atențiune observațiunile d-lui prim-ministru. Regret că nu m-a convins, și vina nu este a mea. N-am înțeles, mai întâi, tonul, acrimonia, iritațiunea d-sale. Ce să zic de argumentul capital al d-sale, de vîrstă ? Da, știam, și cred că nu mai era nevoie de a spune că d-sa este ceva mai în vîrstă decât mine. Și dacă e mai în vîrstă, vina este a mea ? Și dacă sunt mai tînăr, să fie aceasta un păcat în fața bătrînilor ? Anii nu se pot scădea la unii și nu se pot adăoga dupe plac la alții. În tot cazul, eu rog pe d. prim-ministru să nu-mi declare război cu vîrsta, căci mă va învinge întotdeauna și m-ar deprinde cu tirania anilor d-sale să tiranizez și eu pe cei mai tineri decât mine. Și nu sper că din această apăsare nefirească a anilor celor bătrîni asupra celor tineri să cîștige ceva legea instrucțiunii publice.

Cînd însă, d. prim-ministru trece la al doilea argument — și acesta tot așa de distins și de potrivit cu distincțiunea noastră — mă obligă să mă gîndesc la nestatornicia oamenilor deprinși să stăpînească pe cei cari muncesc și se luptă pentru triumful cauzelor mai mari decât toți bătrînii, oricare ar fi vîrsta lor.

A ! D. prim-ministru se scutură de codăvălmășia de odioară. Ciudat ! D. prim-ministru crede că este bine, crede că este drept, crede că este de bun tact să-mi spună în față : „Nu știu ce ai susținut d-ta în opoziție !“ Da ? Nu știți, d-le

prim-ministru ? Apoi, uitați prea curînd și prea ușurel. Regret, regret mai mult pentru dvs. Eram în Camera conservatoare. În 1894, acolo, a fost cineva care a ținut un discurs, care s-a imprimat în mii de exemplare, purtînd un titlu semnificativ : *Lumină tuturilor*. Acela care a ținut acel discurs, în aplauzele minorității liberale, nu dispunea nici de vîrsta, nici de mijloacele d-lui prim-ministru.

Partidul național-liberal, însă, în frunte cu d. Dimitrie Sturdza, a hotărît imprimarea acestui discurs privitor la organizarea culturală a poporului român. Și nu e nimeni aci care să tăgăduiască acest adevăr. Am, dar, dreptul, d-le prim-ministru, să zic că, uitînd așa lesne lupta unora din noi, uitați angajamentele partidului întreg. Atît, pentru uitarea dvs., atît, de teamă d-a nu aluneca într-o discuțiune iritantă și fără de folos.

Al treilea argument. Ați zis, d-le prim-ministru, că eu pornesc din „partea rea” și dvs. din „partea a bună”. N-am înțeles bine. „Partea rea” a cui ? Și „partea bună” a cui ? A moravurilor noastre ? Omul care vrea să rezolve o problemă trebuie să o coprindă în toate părțile ei. Și „partea bună” este amestecată cu „partea rea”, și nu e minte omenească bine disciplinată care să creadă că poate să dividă ceea ce natural formează un tot, în scop de a-și alege punctul de plecare.

Nu, d-lor, nu este așa. Și d. prim-ministru și eu pornim din același punct de privire, numai cu o deosebire : d-sa privește pe o perspectivă pedagogică, și eu pe una națională. D-sa este preocupat de perfecțiunea culturei, indiferent de masa celor cari vor fi eliminați din licee, și eu mă uit cu întristare la nevoile resimțite de mulțimea care aspiră la lumină, și mă tem, mă tem că cei puțini vor fi tot așa de educați ca și pînă acum, iar cei mai mulți vor fi privați de cultura de pînă acum...

(D. Sturdza. Exagerați.)

Prea bine, d-le prim-ministru, primesc observația cu o condiție : dvs., care aveți patima cifrelor, să binevoiți a veni în Parlament cu date statistice, și să faceți diferența între cererile ce se fac în primul an al liceelor și numărul de 50, pe care-l admiteți, și vom vedea dacă exagerez. Îmi vorbiți mereu de realitatea lucrurilor, și realitatea cînd este dasupra, cînd dedesubtul privirilor dvs. Îmi vorbiți despre noi ca și cum n-ați trăi între noi.

Și vă supără, vă supără, probabil, din dorința intimă de a fi pururea supărat, cuvîntul meu inocent, în orice caz, figurat, de „profeție”. Ei da, sunt sigur, eliminați din liceu vor fi cei din păturile de jos, din sărăcime, din muncitori, tocmai dintre aceia din a căroră lumină și progres zicem că ne-am alcătuit idealul nostru.

Dar, în sfîrșit, cu 50 de elevi în primele clase credeți că veți satisface cerințele pedagogiei ? O iluzie, ca să nu zic o absurditate. Dar care profesor va putea cerceta 50 de elevi într-o oră în fiecare zi ? Invocați pe Germania, și o invocați și cînd nu trebuie. Dar în bunele școli ale Germaniei cu 50 de elevi se experimentează în primele clase ale gimnaziilor ?

(D. Sturdza. Da.)

Atunci am eu mai multă dreptate decît aș fi crezut. Dacă în Germania numărul ar fi de 50 — acolo unde sunt școli vechi și multe, acolo unde învățămîntul privat este atît de dezvoltat, acolo unde cultura în mase este așa de întinsă — nouă românilor, fără cultură veche și întinsă și fără învățămînt privat, nu ne este iertat să punem limita de 50, de teamă d-a nu ajunge în curînd la o restrînsă clasă cultă domnind peste un popor fără lumină și fără conștiință.

Nu este însă așa cum afirmă d. prim-ministru. În școlile cari se silesc să satisfacă cerințele pedagogice ale metoadei moderne, numărul elevilor în fiecare clasă este cu mult mai mic decît 50, și abia poate să treacă peste 25. Numai cu un așa număr mic profesorul poate să cerceteze pe toți elevii, să procedeze cu întrebări și să încerce ca prin elevi să descopere — ca și cum elevii ar descoperi în clasă — adevărul în coprișul și în formele lui. Numai astfel profesorul poate izbuti ca elevii să scoată un nou adevăr din cunoștințele lor mai vechi.

Ceea ce faceți dvs. nu este nici pedagogic, nici democratic, nici național. (Intreruperi.) Vă rog, vă rog să binevoiți a crede că dreptatea mea este mai mare decît neliniștea unora. (Aplauze.)

*

D-lor deputați, am văzut din discursul de adineauri că dvs. sperați că veți avea mijloacele necesare de a satisface cererile de înscriere la liceu prin crearea de clase paralele, și de-oarece cred că sunteți foarte optimiști asupra acestor mijloace,

vă rog să binevoiți a ține seamă de următoarea observațiune ce fac la art. 20, al cărui prim aliniat sună astfel :

„Directorul școalei secundare este, în același timp, și directorul internatului.“

În această privință, eu aș dori ca directorul liceului să nu fie în același timp și director al internatului. Cred că internatele nu vor fi așa de multe și că, prin urmare, nu se va spori așa de mult bugetul, creîndu-se un director special la internate, pentru următoarele motive : dupe cum a spus și d. ministru, directorul liceului se va ocupa îndeosebi de unitatea științifică și literară a studiilor ce se predau în liceu. Aceasta trebuie să fie prima lui îngrijire, și pe urmă se va preocupa, firește, numai pe cât va putea, de partea educativă, morală a elevilor. D. ministru al instrucțiunii publice a căutat să justifice din toate punctele de vedere această părere a d-sale.

Dar dacă directorul unui liceu este preocupat de unitatea învățămîntului și de buna administrațiune a liceului, și de supraveghearea, nu numai în școală, dar și afară din școală, a conduitei elevilor, dvs. înțelegeți bine că, avînd așa de multe ocupațiuni, el nu va mai putea da destulă atențiune internatului.

Multe se cer în direcțiunea unui internat. Internatul nu poate să fie făcut decît în vederea unui corp de elită, pentru toți acei cari sunt săraci și se pot distinge, și le cereți o medie anume pentru a fi admiși în internat, și le veți mai cere o medie destul de serioasă — și bine veți face — pentru a putea sta în internat îndată ce au fost admiși.

Dar pentru aceasta se cere o supravegheare deosebită de supraveghearea generală a liceului ; se cere o aplicațiune a părții pedagogice pentru instrucțiunea lor și pentru educațiunea lor cu desăvîrșire deosebită. Un director de internat trebuie să fie, în primul rînd, un fel de părinte moral al acelor cari sunt în internat ; el trebuie să urmărească de aproape pe fiecare în parte, și lui îi va fi cu putință — dacă admitem că vor fi în internat 60, 80 și chiar 100 de elevi și dacă nu va mai avea altă ocupațiune — să exercite această supravegheare cu interes, cu folos ; să facă educațiunea elevilor așa încît să creeze din acele internate un model de instrucțiune.

Vă rog, dar, să binevoiți a despărți această funcțiune în două și a lăsa pe directorul liceului la liceu și a crea un alt

director, care să aibă ocupațiunea numai cu creșterea celor din internat.

Mai adăog, d-lor, că legea din 1864 și regulamentele de pînă acum prevedeau aceasta, și unul era directorul liceului și altul directorul internatului.

Vă mai atrag atențiunea că dacă internatele pot să fie o binefacere pentru unii, pot să fie și un dezastru pentru mulți. Vă atrag atențiunea că conduita de aproape a unui intern trebuie dată în speciala supraveghere a unei persoane care să nu aibă privirile răspîndite peste tot liceul și în afară de liceu.

Vreau să insist și asupra neajunsurilor și relelor cari se pot dezvolta în internat cînd nu va fi un om care să supravegheze conduita fătășe și conduita tăinuită a bieților copii cari au intrat într-un internat.

D-lor, dacă nu e vorba de economii, avem a face cu două motive pe cari le-a dat onor. d. ministru ; primul motiv e următorul : „unitatea în direcțiune“.

Dar un director de internat nu se preocupă să dea direcțiunea culturii într-un internat ; direcțiunea culturii o dă directorul școalei, o dați dvs. în primul rînd, cu programele, și o veți da și mai bine cînd veți ajunge să aveți programe analitice. Va să zică, provizorii sau directorii unui internat nu pot nici să schimbe studiile, nici să dea o mai mare intensitate unui studiu ca altuia.

Direcțiunea în cultură o dă, desigur, directorul liceului și o impune internatului ; prin urmare, din punctul de vedere al direcțiunii, nu cred — și rog pe d. ministru să vadă — că nu va fi turburată unitatea aceasta în direcțiunea culturală a liceului și internatului.

Al doilea motiv, zice d-sa, nu este cestiune de economie, ci este vorba de a înlătura neînțelegerile ce se pot ivi între director și provizor. D-le ministru, aceasta depinde de la organizația școalei în principiu, de la supraveghearea de sus a școalei și apoi de la oamenii în cari dvs. aveți încredere ; dacă este vorba de neînțelegeri, ele pot fi între director și profesori sau între profesori chiar ; ori aceasta se poate aplană prin o bună și dreaptă cîrmuire a școalelor noastre. Gîndiți-vă bine. Eu nu vreau să insist. D. prim-ministru știe, dintr-o experiență veche, ceea ce se poate petrece în internatele ce nu sunt de aproape supravegheate.

Vă rog să vă gândiți bine ; numiți-l provizor, subdirector, cum veți pofti, dar nu abandonați în mîna unui singur om direcțiunea de aproape a unui internat și direcțiunea liceului.

Nu uitați că, orice am zice noi, omul se naște — cum zice, mi se pare, Pascal — și cu un înger în el, dar și cu un animal destul de urît.

Meșteșugul este să deștepți pe înger și să adormi pachidermul.

(*Se dă citire art. 21.*)

D-lor, iau cuvîntul la un articol care incontestabil că într-o parte a lui ne satisface pe toți.

Aș fi dorit însă ca să avem o proporțiune, căci, d-lor, în cazul cînd dvs. veți face niște internate bune, îmi este teamă că numărul solvenților va fi prea mare în raport cu numărul bursierilor. Sunt mulțumit că a patra parte este rezervată copiilor de săteni ; dar și această a patra parte este supusă la o condițiune firească, în caz cînd elevii săteni nu ar fi preparați în condițiuni satisfăcătoare, și atunci neapărat că n-aș admite ca un om care nu este capabil să-l primesc intern. Prin urmare, în caz cînd nu veți găsi destui elevi distinși de la sate, atunci, desigur, această a patra parte nu mai este rezervată pentru săteni, și locurile vor fi ocupate de bursieri și solvenți. Deja ați văzut că sătenii sunt mai puțin preparați decît noi, fiindcă multe și multe sunt pe capul lor, și-mi este teamă că, dacă nu hotărîți proporția dintre bursieri și solvenți, atunci internatele vor fi populate mai mult de solvenți. Dvs., cari ați zis că această lege este liberală și democratică, cred că ați face un lucru bun dacă ați fixa numărul solvenților și al bursierilor.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 7 MARTIE 1898, ÎN CHESTIE PERSONALĂ CU DIMITRIE STURDZA

D-lor deputați, am ascultat liniștit discuțiunea care durează de mai multe zile. Era dat d-lui prim-ministru ca să mă scoată din liniște și din răbdări. D-sa, cu tactu-i cunoscut, m-a atacat din senin, fără motiv, fără rațiune, tocmai în acea parte a sufletului meu, tocmai în acea parte care ar trebui să fie gloria fiecăruia dintre noi. Oriunde ne-ar chema soarta și meritele, oricît de iluștri și de modești am fi, toate atacurile le putem răbda cu seninătate, afară de acelea cari se aruncă onestității noastre private sau politice. D. prim-ministru a fost cu mine nedrept, hain și ușurel. Și știa bine că nu sunt omul care să primesc ofensa de sus, fără a o respinge, fără a o întoarce cu o energie proporțională cu nedreptatea ce mi s-ar face.

D-sa m-a silit să vorbesc.

Voi vorbi.

D. prim-ministru, încă de la legea instrucțiunii publice, a găsit de cuviință, la un articol mititel, în raport cu importanța legii, să-mi azvîrle cuvintele : „Nu-mi aduc aminte ceea ce a susținut d. Delavrancea în opoziție”. În parte, într-o mică parte, i-am adus eu aminte, regretînd acest sistem de uitare, nu pentru mine, care eram condus, ci pentru d-sa, care era conducător. (*Aplauze.*) Dar mi s-a părut atunci că este un incident trecător, o iritațiune de ordine inferioară, și mă hotărîsem să păstrez o delicată măsură în cuvintele mele.

M-am înșelat.

În discuțiunea ce se desfășură de cîteva zile, cu privire la starea generală a partidului național-liberal, d. prim-mi-

nistru, în dorința d-a-și dăscărca mînia, nu-mi impută verio greșală dezinteresată, ci mă acuză pe mine de ceea ce oricare din noi am avea dreptul să-l acuzăm numai pe d-sa personal. Iacă de ce înjustiția mi s-a părut prea mare ca să nu fiu obligat la un răspuns cuvenit.

D. prim-ministru a afirmat — și veți judeca conștiința omului — în Parlament că eu, cu același condei, cu aceeași inimă ușoară, aș fi scris și manifestele partidului conservator și manifestele partidului național-liberal. Regret, d-lor, regret că am fost nevoit să arunc în fața unui om bătrîn cuvîntul de : „calomnie“ ! Vă rog, însă, să vă gîndiți bine la cuvintele d-lui prim-ministru. Ce partide politice sunt în România ? Ce soi de partide ar fi acelea care ar avea nevoie de un mercenar pentru a le exprima fondul conștiinței lor ? Ce cultură ar avea asemenea partide cînd un mercenar, același, ar formula idealul amîndurora ? Ce moralitate ar avea ele dacă cele mai înalte aspirațiuni ale lor s-ar resfrînge prin conștiința unui mercenar comun ? Și ce omenie ar mai avea aceste partide cînd s-ar degrada pînă la împrumutul și cumpărarea aceluiași suflet pierdut, pentru a le educa mintea și inima lor ? (*Aplauze.*) Frumoasă idee își face d. prim-ministru de viața noastră publică, de starea noastră sufletească ! E inexplicabil cum de nu a înțeles că monstruoasa d-sale acuzațiune cădea asupra celor două partide politice cari au guvernat și vor guverna țara. Cum de nu a înțeles că voind a mă izbi pe mine, v-a izbit pe toți, absolut pe toți, căci toți ați consimțit ca un mercenar să vă formuleze și să vă susție cel mai scump ideal al dvs. ! (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, vă rog să ascultați explicațiunile unui om care a suferit prea mult pentru alții, și mai ales pentru unii așa de răi și nechibzuiți astăzi cu dînsul. (*Aplauze.*)

Am scris eu manifestele partidului conservator ?... Să-mi stăpînesc indignarea. Dacă un manifest conservator aș fi scris, n-aș fi stat o clipă în mijlocul dvs. fără a mărturisi greșala și cauza ei. Greșeli politice ?... Admit. Dar nu este iertat a le uita cu ușurință și a ridica cu îndrăzneală fruntea sus pe dăsupra celorlalți. (*Aplauze.*)

În 1894 am intrat în Parlament. Aveam în contra mea peste o sută de adversari politici, animați — știți — de ce porniri față de acela care cutreierase țara, purtînd cuvîntul partidului național-liberal. În mijlocul unui discurs pronunțat cu

focul tinereței și cu pasiunea omului convins, am fost întrerupt, mi s-a amintit colaborarea mea de la *Epoca*. Și m-am explicat. Eram destul de tare în buna mea dreptate, pentru ca explicațiunea să fie demnă, francă și categorică. Le-am dovedit că colaborarea mea n-a durat mai mult de o lună, că nu am scris decît cîteva articole, pe cari le-am iscălit, că nu mi-am schimbat părerile exprimate prin acele articole, că nu m-am preocupat decît de cestiunea țărănească, și un singur articol cam glumeț era îndreptat în contra d-lui Nacu, căci așa mi se păruse atunci că d-sa era o glumă la finanțele țarei. Amicul meu, d. Iancovescu, știe că pe cestiunea țărănească, îndeosebi, m-am despărțit de cei de la *Epoca*. Și aș căuta și eu niște ochi sus puși, pentru a-i întreba dacă convingerea noastră intimă din tot timpul opozițiunii nu era că cestiunea țărănească este marea problemă a timpurilor moderne. (*Aplauze.*)

M-am explicat, d-lor, în fața adversarilor, și era în Parlamentul conservator fostul director al *Epocei*, care putea să mă controleze și să mă dezmință, și era un Alexandru Lahovari, care, în impetuozitatea sa de o elocință uimitoare, nu s-ar fi mulțumit de la un adversar cu îngînări timide, cu explicațiuni pe jumătate, și erau o sută de inși cari mă priveau cu aceeași mînie cu care se uită astăzi la mine unii de pe banca ministerială. (*Aplauze.*)

Am afirmat în fața adversarilor că n-am primit ca *Epoca* să poarte titlul de organ conservator, că n-am fost niciodată în clubul conservator, că n-am cunoscut nici un bărbat însemnat din partidul conservator, că n-am luat parte la nici o consfătuire și nici o întrunire conservatoare. Demisia mea există în hîrțile mult regretatului Păucescu. În ea stă și motivul că într-o cronică se făcuse aluziuni malițioase la domiciliul omului pe care-l adorați cu toții, și notați bine că nu-l cunoșteam și nici n-am vroit să-l cunosc atunci, tocmai de teamă d-a nu fi bănuir de sufletele ordinare că sunt capabil de lingusiri nedemne și de speculațiuni culpabile. M-am explicat cu adversarii, și, cu toată pasiunea ce mă agita în acea luptă neostiată, adversarii au fost reduși la o tăcere cuviincioasă în această privință, ei mi-au dat dreptatea cuvenită, pentru ca acum să mi-o tăgăduiască aceia pentru care m-am jertfit. (*Aplauze.*) Și de unde cade ofensa ? De pe buzele aceluia de care astăzi nu mă pot apropia — așa de sus se crede pus — pe cînd

odinioară nu era zi fără să facă apel la mine, în numele său și în numele partidului național-liberal ! Câtă schimbare ! Câtă nedreptate ! (Aplauze.)

Dar mai mult. N-ar fi fost scuzabil în timpurile acelea să fac ceea ce liberalii iluștri ca Kogălniceanu, Dumitru Brătianu și Fleva credeau că sunt datori să facă ? Nu vedeți că disidenții de atunci au păstrat convingerea neștrămutată în dreptatea lor de odinioară ? Ei bine, mie nici atât nu-mi puteți imputa. Pentru ce dar d. președinte al consiliului cade asupra mea cu o rostogolire de suflet dezordonată și fără rațiune ? Ce vrea ? Ce urmărește ? Voiește moartea civilă a fiecăruia dintre noi ? Se înșală în blindele sale speranțe. (Ilaritate.)

Și de ce această înverșunare ? A văzut în mine un ambițios ? Am stat eu d-a curmezișul aspirațiilor celor tineri ? Am curajul omului curat ca să întreb : care dintre dvs. a descoperit în cuvintele și în actele mele poște nestăpânite, ambițiuni nemăsurate, dorinți de mărire cari ar strimtora poștele, ambițiunile și dorințele legitime ale colegilor mei din Parlament și din partid ? Cui am cerut ceva ? Când mi s-a părut că mi se impută vrun interes legitim, n-am stat pe gânduri și m-am scuturat, m-am scuturat ca de pulbere de serviciul ce unii s-au crezut obligați a mi-l face. (Aplauze prelungite.)

D-lor, direcțiunei partidului îi imput o vină din care, ca niște consecințe fatale, rezultă toate greșalele. În contra fiecăruia din cei cari imprimă actuala direcțiune nu voi zice nimic, dar în contra lor, împreună, observ că prea se izolează de partid, prea se închid în ei, prea se învâluiesc în puterea de fapt, ca un melc care se învîrtește și se îndeasă în ghioacea lui (aplaude), prea își micșorează orizontul privirilor : prea se cunosc pe ei și prea ne desprețuiesc pe noi. (Aplauze.) Ce le cerem noi, cari nu avem nici o ambițiune personală ? O fire mai modernă. (Aplauze.) Sunt onești. Le cerem să nu confunde onestitatea cu asprimea îngustă și răutăcioasă. Sunt virtuoși ? Prea bine. Le cerem să nu confunde virtutea cu ferocitatea. (Aplauze prelungite.)

D-lor, mă voi opri puțin asupra raporturilor dintre mine și guvernanti, fiindcă n-am avut onoarea, ca d. Djuvara, d-a fi ministru și d-a renunța așa de demn la portofoliul ministerial, nici onoarea d-a refuza un portofoliu ca d. Stelian. Guvernul e cu ortodoxia liberală, și eu sunt tratat de eterodox. Ce m-a aruncat în eterodoxie ? O forță de repulsiune, care,

zi cu zi, încetul cu încetul, m-a dezlipit de aceia cu cari lucrasem cu atita abnegațiune și m-a alipit de aceia cu cari în opoziție am luptat așa de puțin, încît aș putea zice că politicește nu-mi erau nici prieteni.

Să vă ilustrez această forță cu un exemplu. Am vorbit, între alții, la mesaj, eu și amicul meu, d. Xenopol. D. ministru de interne, de a căreia cultură și inteligență am o deosebită stimă și simpatie, ne-a răspuns în parte cu multă dibăcie, dar și inspirat de acea forță care alungă pe luptătorii cei mai devotați. D-sa se credea în drept d-a ne indica Parlamentului cu literele, inițialele : d. X și d. D. Dacă ar fi zis d. X. și d. Y., aș fi crezut că se servește de un simbolism algebric. Așa cum se exprimase, dovedea credința că banca ministerială e prea departe de modestele noastre fotolii, că d-sa e atât de sus pus, atât de sus în raport cu noi, încît abia ne vede, și nu poate reține din noi, cari am lucrat îndeosebi cu d-sa, decît inițialele unor nume peste cari trebuie să treci cu mîndria unei mărimi ministeriale.

Pe aceeași cale a mers mai departe d. ministru de finanțe în aplauzele — desigur meritate — ale multora, și cu o emoțiune, desigur, prea mare, de a căreia sinceritate eu nu-mi voi permite să mă îndoiesc. D. ministru de finanțe, voind să combată o afirmațiune a d-lui Costinescu, vă spunea : „Ieri am privit drept în ochi o persoană care știe adevărul în privința demisionării ofițerilor ; astăzi mă întorc către acea persoană căci acea persoană este aici în mijlocul dvs.“ Vă fac pe dvs., d-lor deputați, judecători ai acestei manieri ministeriale d-a se adresa deputaților. Cel puțin pentru d. ministru de interne eram „d. D.“, pentru d. ministru de finanțe am pierdut și această inițială, am ajuns un anonim. Eu, pentru d. ministru de finanțe, nu mai am nume, nici nu am dreptul de a purta un nume ! (Aplauze prelungite.)

Așa știți dvs. să mînuieți sufletele omenești ? Văd cu regret că vă lipsește elementele necesare d-a înțelege pe alții în partea lor cea mai delicată. Văd cu regret că izbiți în oameni, chiar cînd nu profitați din lovitură. Și mă mir cum de nu înțelegeți ca maniera dvs. d-a face apel la oameni e nepotrivită cu serviciul pe care-l așteptați, și mă mir că tocmai în ziua cînd primul-ministru mă calomniază, Voința națională îl înfășoară în proză, pentru a-l apăra în contra atacurilor amicilor mei. Să vă apărați ca mine și să mă izbiți pe mine fără

nici un fel de scrupul ? Este aci o lipsă, nu zic de cavalierism, nu, ci de omenie. (*Aplauze.*) Prea repede ați uitat elementele conducerii pe care d. Aurelian le reducea la : inimă caldă, minte rece și obraz. Dvs. schiopătați în conducere ; desigur, vă lipsește cel puțin unul din aceste trei elemente. (*Aplauze.*)

Da, lipsesc mult și multe d-lui prim-ministru, când îndrăznește să-mi arunce o calomnie, așa de evidentă calomnie. Apoi, d-lor, eu am scris scrisorile prin cari se denunța rasa Brătienilor ca o rasă vătămătoare neamului românesc ? Eu am scris că jacobinismul roșu al fraților Brătieni și al lui C.A. Rosetti este o primejdie pentru patrie ? Eu am fost ministrul d-lui Lascăr Catargiu ? Eu, sau d. Dimitrie Sturdza ? (*Aplauze prelungite.*)

Eu am fost contra războiului, contra celui război glorios, pe care l-a susținut cu atîta geniu Ion Brătianu ? Eu, sau d. prim-ministru ? (*Aplauze.*) Și susțin că în momente de primejdie popoarele se arată în deplinătatea lor, cu toate însușirile lor mai adînc pronunțate.

În așa momente apare în evidență sufletul popoarelor. Atunci se văd ele, atunci se văd oamenii de stat. (*Aplauze prelungite.*) O ocaziune a avut d. prim-ministru să înțeleagă poporul românesc și să crează în energia lui, și în această ocaziune s-a despartit și de voința poporului, și de geniul lui Brătianu. (*Aplauze.*)

Acum vă întreb : bine a făcut d. prim-ministru să se năpustească în contra mea și să întrebuinteze, într-un atac singeros, armele cele mai nedemne ? Afirm, și nimeni nu va putea dovedi contrariul, că primul partid politic în care am intrat este partidul național-liberal. Afirm că primul om mare, mare într-adevăr — și așa dori din toată inima să se mai ridice și alții la înălțimile lui — pe care l-am cunoscut în politică a fost Ion Brătianu.

Pe d. Sturdza l-am cunoscut ceva mai tîrziu, cînd prima sa conversație cu mine a fost o strașnică răfuială, strașnică și nemeritată. Pe d. Sturdza îl cunosc astăzi. (*Aplauze prelungite.*)

Văd că d-sa nu mă cunoaște niciodată. Eu, dupe o lună de colaborare la *Epoca*, am stat doi ani la o parte, deși, imediat dupe ce m-am retras, un ministru puternic de pe atunci a cerat să mă atragă.

I-am răspuns că nu vreau nimic. Și n-am cerut nimănui nimic. Adaogă, animat de cele mai delicate sentimente, mă

retrăsesem de la *Epoca*, și totuși mă băteam în duel cu d. Djuvara, preferind să fiu rănit decît să nu-mi răfuiesc absolut toate socotelile. Și ca urmare a unei delicatețe exagerate, am refuzat de a intra în partidul național-liberal cînd era la putere, deși fusesem rugat de cel mai puternic ministru dupe Ion Brătianu, pentru ca să mă dau acestui partid trup și suflet, în ziua cînd căzu de la putere : la 14 martie 1888. (*Aplauze.*)

Vă numărați anii de fidelitate în partid și vă făliți cu numărul anilor. Cînd mă gîndesc însă că la 88, noi, voluntarii generoși, eram în fruntea bătăliei, apărînd cu eroism retragerea partidului, cînd mă gîndesc că nu vedeam în luptă pe mulți din cei mari de astăzi, cred că din numărul de ani ai fidelității ar trebui să scoateți anii de beneficii, de fericire, de putere și să vedeți cu ce rămîneți cînd e vorba de numărul anilor de luptă. (*Aplauze prelungite.*)

Rău a făcut d. prim-ministru de a năspri dezbaterele, și mai rău, cînd și-a uitat tot trecutul, tot cursul vieții sale, pentru a-mi nedreptăți cursul vieții mele. Și vă declar că am simțit o mare mîngiere cînd am văzut pe mulți prieteni din majoritate că regretă nedreptele atacuri ce mi-a adresat d. prim-ministru. Și unii sunt foarte aproape de d. prim-ministru. O ! da, așa fi tăcut, m-aș fi mulțumit cu atît, dacă calomnia ce mi s-a aruncat n-ar fi fost destinată pentru *Monitorul oficial*. Trebuia să mă apăr, și sper că dreptatea mea a fost evidentă. (*Aplauze.*)

Ceea ce am regretat poate și mai mult a fost maniera d-lui ministru de finanțe de a face apel la mine. Ce, nu-și mai aduce aminte de numele meu ? Sau voiește să reînnoiască procesul pe care conservatorii, în Parlament, îl deschisese în contra mea ? M-am explicat cu ei și contra lor cu surîsul pe buze. Era așa de firesc ca ei să mă atace, pe cît poate era de firesc să crează că numele meu era slăbiciunea mea. Cei cari erau în Cameră cu mine își aduc aminte că am glumit, am făcut haz de aceste atacuri, dar m-am explicat sincer și complet. Cu actuala bancă ministerială e firesc să mi se schimbe umoaurea. Și n-am de răspuns acestei distinse manieri de a mi se adresa decît puține cuvinte cu oarecare amărăciune. Pentru numele meu am muncit numai eu, pentru numele d-lor au muncit mai mult alții. (*Aplauze.*)

Norocul pe care l-au avut alții eu nu l-am avut. Eu, să fi avut norocul altora, n-aș fi avut trista ocazie d-a vedea pe primul-ministru uitînd viața mea de jertfă și dorind să păteze sufletul meu curat. Cei cari ați avut noroc mergeți în templul zeului care v-a protejat și ardeți-i multă tămîie, căci fără el multe raporturi dintre oameni și lucruri ar fi fost răsturnate. (*Aplauze.*)

Dar, oricare ar fi fost maniera de a mă fi somat, am fost somat să vorbesc chestiunea ofițerilor, și oricare vor fi relațiile mele de amiciție de astăzi, și oricît de mari ar fi amărăciunile de pe urma amicițiilor de odinioară, voi spune adevărul.

D-lor, dacă d. Costinescu a crezut că au fost instigatori cari au hotărît pe ofițeri să demisioneze, s-a înșelat, și eu îmi explic greșala d-sale. Nici d. ministru de finanțe, nici d. Dimitrie Sturdza și nimeni din opoziția liberală de pe atunci n-au instigat pe ofițeri. (*Aplauze prelungite.*)

Iacă adevărul: cu două săptămîni înainte de primirea demisiunii colective vine la mine un ofițer, un brav, un adevărat om al armei sale, un cavalier gata la orice jertfă; un exemplu de bărbat, preparat pentru suprema jertfă, și-mi expune hotărîrea lor nestrămutată de a părăsi armata. Cînd m-am gîndit la cel care voia să-și dea demisiunea și la alți buni camarazi ai lui, vă mărturisesc că am insistat să revie asupra hotărîrei lor. Simțeam că asemenea bravi erau necesari cavaleriei noastre. Și fiindcă îmi prezenta jurămîntul lor și diferite acte, pentru a-mi da părerea asupra redacțiunii, l-am refuzat, rugîndu-l să se mai gîndească, cercînd să-i dovedesc cît pierde armata prin retragerea lor. A doua zi a revenit iar. Și eu am stăruit în părerea mea.

A treia zi, numai a treia zi am spus d-lui Cantacuzino, onor. d. ministru de finanțe, ceea ce-mi ceruse ofițerii de cavalerie prin camaradul lor. Da, recunosc că d. ministru de finanțe, dupe o clipă de gîndire, s-a pronunțat exact în sensul celor expuse de d-sa ieri. Zic sensul, căci mi-ar fi imposibil să-i reproduc cuvintele dupe atîția ani. Vă previn că d. Dimitrie Sturdza a aflat cu mult mai tîrziu. În seara zilei în care mă dusesem la d. ministru de finanțe, a revenit la mine ofițerul, și din nou s-a încins discuțiunea între noi. Într-un moment cînd discuțiunea era mai aprinsă, ofițerul, punînd mîna pe garda săbiei, mi-a zis cu o emoțiune covîrșitoare:

„Mai bine voi vîrî această sabie în mine decît s-o port la brîu cu disprețul ce se aruncă asupra cavaleriei“. Îl cunoșteam bine. Și cu tot regretul, sincer și adînc, regret că asemenea ofițeri nu vor mai fi în armata noastră, am consimțit să dau actelor lor o redacțiune mai potrivită cu o hotărîre așa de gravă. Am ținut, și părerea mea a fost admisă cu entuziasm, ca din actele lor să reiasă categoric că vor păstra întotdeauna nestrămutata credință și dragoste drapelului țarei și regelui. Iacă, d-lor, tot adevărul.

Acum vă voi explica de ce d. Costinescu s-a putut înșela, dacă din cuvintele d-sale a reieșit că ar fi fost instigatori în partidul național-liberal. Regret că n-am știut că d-sa va vorbi despre demisiunea ofițerilor, căci în acest caz vă asigur că l-aș fi pus în pozițiune de a afla cum s-au petrecut acele evenimente.

În primul rînd, pe d. Costinescu l-a putut induce în eroare o notiță care a apărut în *Voința națională* în acele timpuri, o notiță prin care se făgăduia ofițerilor a fi reprimiți în armată printr-o lege specială și a li se ține seamă la vechime timpul cît nu vor fi fost sub steag, în caz cînd li se vor primi demisiile lor. Nu pot afirma că acea notiță a apărut dupe ce s-a primit demisia ofițerilor. N-am avut timp de a controla datele. Afirm însă că cel puțin demisiile erau înaintate ministerului. Adaog că notița n-a fost scrisă în redacție, în tot cazul n-a fost redactată de nici unul din redactorii de pe atunci ai *Voinței naționale*, nici de mine, nici de d. Xenopol, nici de d. Em. Culoglu, secretarul general de la finanțe. Din cauza acestei notițe mi-aduc aminte că organele conservatoare au întreprins o campanie în contra noastră, acuzîndu-ne de instigație în armată. Da, aș putea spune d-lui Cocias, d-sale, care mă acuza ieri, că pe cînd d-sa pleda liniștit la Brăila, eu, luptînd pentru partid, am scris, ca și colegii mei, articole în sensul acelei notițe. Și am scris fiindcă vă mărturisesc, eu n-am crezut că era o „mîngîiere sufletească“.

(*Costinescu. Era un angajament.*)

Da, era un angajament, și sincer am crezut că voi vedea sub drapel pe toți acei tineri și bravi ofițeri. Iacă ce a putut să inducă în eroare pe d. Emil Costinescu.

Acum să explic în puține cuvinte ce m-a făcut să abandonez actuala direcțiune a partidului, căci nu de partid, nici de majoritatea acestui Parlament mă simt înstrăinat, ori-

cît s-ar ciocni în urnă bilele mele negre cu bilele dvs. albe. (*Aplauze.*)

M-am depărtat de actuala direcțiune în primul rînd pentru intoleranța ei. (*Aplauze.*) Intoleranță direcțiune! Ați auzit pe d. prim-ministru cu cîtă asprime mă mustra că am vorbit contra legii instrucțiunii publice. D-sa este dușmanul oricărei discuțiuni. Și vă rog să vă amintiți cît de delicată și de obiectivă a fost cuvîntarea mea. Mai mult, mi-a imputat că am votat contra. Dar ce ideal are d-sa despre moravurile politice? Ce, voiește să vorbim contra și să votăm pentru, să vorbim pentru și să votăm contra? (*Aplauze.*)

D. prim-ministru pururea se ridică contra bizantinismului, și nu-și dă seamă că culmea bizantinismului ar fi să vorbești într-un sens și să votezi în sensul contrariu. Nu cunosc o mai mare degradare. (*Aplauze prelungite.*)

Să vă dau un alt exemplu de netoleranță. În 1896, mai mulți am fost convocați de d. Sturdza la Ministerul de Externe, spre a ne sfătui în afacerea Ghenadie. Nu vă temeți că voi reveni asupra acestei triste probleme. Nu m-am pronunțat de la început în contra soluției date și nu am dreptul d-a mă pronunța acum. Eu nu-mi fac arme din orice. O cestiune de conștiință. La Ministerul de Externe atît am spus: „D-le prim-ministru, eu nu cred că conștiința religioasă a poporului român se va revolta în contra soluției dvs., mă tem însă că se va ridica conștiința lui civică”. Atît. Și atît a fost destul pentru ca seara, convocați din nou, d. Sturdza să nu-mi îngăduie de a mai vorbi. Asta va să zică a te chema la sfat! Atunci am înțeles că direcțiunea partidului cere supunere oarbă. Da, așa cum se zicea ieri: cînd starețul tagmei zice: „așa, așa, nu, nu”, toți călugării cu mîinile la piept trebuie să se închine, plecînd capul pînă la pămînt. (*Ilaritate, aplauze prelungite.*)

Și pentru ca unii să nu creadă cu ușurință în versatilitatea naturei omenеști aș putea să vă fac o confesiune a conștiinței mele. Da, aș putea și eu să caut niște ochi și să privesc drept în ochii unei persoane sus puse, care este aici, aici în Cameră, o persoană de a căruia onestitate și jertfă pentru partid nu m-am îndoit niciodată, chiar acum, cînd am îndoieli asupra tactului ei politic. Da, pot să-l privesc drept în ochi, și sub controlul privirilor sale să-i amintesc toate amărăciunile noastre de odinioară, toate suferințele, toate

jertfele, toate îndoielile și toate revoltele intime din trecutul nostru comun. A! e ușor să mi se caute ochii mei și să se facă apel la conștiința mea cînd e vorba d-a vă servi interesul și cauza dvs.! Caut și eu acei ochi și-i întreb: nu eram în opoziție cînd am spus amărît: „suntem un partid de orfani”? (*Aplauze.*) Și eu am dreptul de a face apel la conștiința celui care m-a cunoscut mai de aproape, pentru a-mi apăra sufletul meu neatins de boala deșertăciunii. (*Aplauze.*) Da, de mult am avut grave îndoieli asupra direcțiunii. Și voi fi absolut sincer. A fost un timp cînd eu, sub influența mediului și în focul luptei, am avut îndoieli și de d. Costinescu. D-sa și d. V. Lascăr nu au admis, cel puțin din 1890, violența luptelor noastre, și politicește am trăit departe de d-lor. În-suși d. Aurelian — al căruia cuvînt înțelept trebuia să-l înțeleagă înțelepții partidului — văd acum, cam tîrziu, ce e drept, că nu aproba direcțiunea prea înverșunată de atunci. Dar, d-lor, cu toate că nu aprobam sistemul moderaților, cele mai grave îndoieli le-am avut față de șeful direcțiunii cu care lucram din toată inima. M-am îndoit cînd l-am auzit de atîtea ori zicînd: „Eu mă retrag, eu voi lucra la Academie la documentele mele”. Una e a ține drapelul glorios al unui partid mare, și alta e a migăli la documente. (*Aplauze.*)

M-am îndoit de d-sa cînd se ridica cu învierșunare și cu vrajbă în contra oricărei observațiuni. Ce partid liberal este acela cînd șeful lui nu îngăduie libertatea cuvîntului? (*Aplauze.*)

M-am îndoit de d-sa, resimțindu-mă de o durere adîncă, cînd l-am auzit la „Orfeu” declarînd că martirii de peste Carpați sunt niște mizerabili cari au intrat în temniță corupți și cumpărați. Europa îi sărbătorea, și noi îi tîram în noroi. (*Aplauze prelungite.*)

Atunci am declarat că suntem „orfani”. (*Aplauze.*)

Dar mi-am stăpînit îndoielile mele. Am avut această putere.

Și acelora cari-mi ziceau: „Nu vezi unde ne duce?”, le-am răspuns: „Aștept încă, voiesc să-mi complectez experiența, căci eu nu am încă decît experiența opozantului”. Cînd am văzut însă sub ministerul d-lui Aurelian, că este destul să declar în mijlocul a 30 de prieteni că nu sunt nici aurelianist, nici sturdzist, ci numai național-liberal, cînd am văzut că atît este de ajuns pentru a fi excomunicat, atunci m-am ho-

tărit. Am abandonat direcțiunea actuală a partidului, cu în-
tristarea omului care se desparte de o viață întreagă, plină
de amintirile atîtor poște naive și cinstite.

Am fost cel din urmă care m-am depărtat de această di-
recțiune, dar vă declar că voi fi cel din urmă care va reveni
acolo, dacă nu se opresc din funesta cale pe care au apucat.
(*Aplauze prelungite.*)

Ce este de făcut? Eu nu văd de ce aș pune la îndoială
onoarea și convingerile celor de pe banca ministerială. Se înșală.
Iacă ce cred. Se înșală cum s-au înșelat atîția oameni
culți și capabili. Nu mă ridic în contra nimănui personal.

Rezultanta direcțiunei este funestă, și această rezultantă
mă revoltă.

Cînd mai multe forțe de tracțiune se aplică unui bloc și-l
pune în mișcare, blocul nu va lua direcțiunea nici uneia din
forțe, ci se va mișca în direcțiunea unei rezultante. Schimbați
unele forțe și, deși nu le-ați schimbat pe toate, rezultanta
va fi alta și blocul se va mișca pe o cale deosebită. Iacă ce e
de făcut: combinați altfel forțele de care dispune partidul,
și veți avea o altă rezultantă, care să aducă pacea și armonia
între noi, care să asigure mersul norocos și mai departe al
partidului.

Nu voim peirea nimănui. (*Aplauze.*)

Și să știți, d-lor, că în mine veți găsi cel mai înverșunat
adversar al amatorilor de portofolii. (*Aplauze.*) Cînd veți voi
pacea și frăția între noi, eu mă voi ridica chiar împotriva ace-
lor amici ai mei — dacă vor fi — cari, prin pofta lor de por-
tofolii, ar împiedica unirea tuturor liberalilor. Fiți încredințați
că știu să citească bine în sufletul oamenilor. Nu trăiesc dasupra
lumei, cum cred unii. Trăiesc în mijlocul lor și-i cunosc și
sunt în stare să pătrund în cele mai ascunse gânduri ale lor.
Fiți siguri că voi fi alături cu dvs, pentru a combate acele
ambitțiuni oarbe cari s-ar împotrivi măririi partidului na-
țional-liberal. (*Aplauze.*)

Voi termina. N-am spus tot ce cred. Cred tot ce am spus.
Regret că d. prim-ministru, cedînd temperamentului său, m-a
provocat. Nu, n-am spus tot. Puterea mea de răbdare și de
rezervă nu e la sfîrșitul ei. În ziua, însă, cînd d-sa va depăși
iarăși dreapta măsură și nu-și va cumpăni cuvintele, în ziua
aceea voi ceda forțat instinctului de apărare, și voi trece
peste orice rezervă, căci prea mult m-am jertfit și prea mi-a

fost dat să sufăr mult de pe urma aceloră pentru cari m-am
jertfit. (*Aplauze.*)

Termin, d-lor, cu un regret. Nu înțeleg de ce d. prim-mi-
nistru pornește din litera sfinților părinți și nu se inspiră din
spiritul bun și înalt al sfinților părinți ai bisericei creștine.
Nu înțeleg ce caută întruna acela care conduce un partid li-
beral și modern în viețile sfinților. Recomand d-lui Sturdza,
dacă este așa de evlavios, să citească mai bine și mai des
Evarghelia și să mai lase dogmele. Îndeosebi să mediteze
ceva mai serios asupra capitolelor XIV și XV din filozoful
evangelist, din marele Ioan. Acolo va găsi făgăduiala bunului
Ius că va trimite apostolilor pe marele mîngîietor, pe sfîntul
spirit, carele nu este altul decît spiritul adevărului și al
dreptăței. Cu un așa spirit d-sa ar putea conduce mai bine
partidul care se despică sub d-sa. (*Aplauze.*)

Dar ține d-sa îndeosebi la sfîntul Pavel? Primim lupta
și pe acest teren. Primim că s-tul Pavel spune că rodul spi-
ritului este iubirea, pacea, îndelunga răbdare și bunătatea, iar
nu îngîmfarea, semeția și îndîrjirea. (*Aplauze.*) Și să știe d.
prim-ministru că tot ce e bun, ce e onest, ce e convins, ce e de-
zinteresat, îl va urmări cu adevăratul Pavel în contra acelu
Pavel al d-sale. De la acel ilustru sfînt ne vom inspira în
lupta noastră pentru binele partidului, căci noi nu suntem,
cum zice el: „oamenii sfielei spre răul tutulora”, ci oamenii
credinței și ai curajului spre mîntuirea tutulor! (*Aplauze pre-
lungite și îndelung repetate.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 21 MARTIE 1898

Domnilor deputați,

De cîtva timp se petrec o anume serie de fapte privitoare la ceea ce domnul prim-ministru, îndeosebi, slăvea odinioară sub numele sfînt de „cestiunea națională“.

Asemenea fapte au pentru cei mai mulți dintre noi — și cei mai mulți este prea puțin — o importanță extraordinară de mare, pe cînd unora — și unora e prea mult — unora sau unuia, ele se prezintă ca ceva normal și indiferent. D-aci o nepotrivire gravă, ce nu se poate șterge prin meșteșugiri ușurele, nici, mai puțin, printr-o tăcere fără de înțeles.

Printre acele fapte pe cari le cunoașteți și le regretați cu toții este și vizita de la Brașov a ofițerilor garnizoanei din Ploiești, care se poate descrie în cîteva cuvinte: primire prietenoasă, masă veselă, toasturi calde, serată animată, danțuri. (Aplauze.) Asemenea eveniment știu că n-au turburat pe unii din cei mai înflăcărați patrioți de odinioară. Vă întreb, însă, dacă o asemenea petrecere ar fi avut loc sub regimul boieresc și reacționar — cum îl numeam noi — vă întreb: pe cine ar fi avut în frunte mulțimea ridicată pentru a protesta? (Aplauze prelungite.)

(Voci. Pe d-l Sturdza. (Aplauze.)

În această privință — spre bucuria naivilor cari cred și astăzi ceea ce au crezut și altădată — a avut loc în Senat o interpelare solemnă, dezvoltată cu o emoțiune mișcătoare, de către onor. nostru amic, d. Costescu-Comăneanu. Dacă la această interpelare s-ar fi dat, de pe banca ministerială, un răspuns

care să echivaleze cu o slabă speranță sau cu o mîngîiere cît de ușoară, vă declar că, pentru vremea care ne apasă, ne-am fi resignat, așteptînd timpuri mai bune, mai favorabile.

Cînd însă la o interpelare gravă se răspunde cu un fond glumeț și cu o formă insolită, eram datori să ridicăm cestiunea și în Cameră, sperînd — dacă ne este iertat a mai spera — un răspuns mai demn de cestiunea națională.

În Senat, d. prim-ministru a răspuns: „S-a dat o importanță mare unui lucru neînsemnat“.

Neînsemnat? Cum neînsemnat? Ca număr? Da, la Brașov n-au fost toți ofițerii armatei românești. Întrebarea e dacă — așa puțin la număr cum au fost comesenii — n-au atins conștiința poporului român în partea ei cea mai delicată.

Onor. nostru amic, d-l Comăneanu, vedea, cu drept cuvînt, semnificarea acestui eveniment în bucuria ce a izbucnit în toată presa maghiară, astăzi, cînd jalea celor de peste Carpați n-a încetat, cînd suferințele lor au crescut, cînd ilegalitățile sunt mai mari ca odinioară, cînd din pușcăriile Ungariei se ridică tînguiri dureroase ale acelorași frați fără de noroc. (Aplauze.)

D. prim-ministru și ministru de externe nu se sfiește d-a răspunde: „Nu știu ce se petrece în publicitatea din Budapesta; nu citesc gazetele ungurești“.

Da așa e. D. prim-ministru nu citește nici ziarele românești, mărturisind singur aceasta cu o ciudată mîndrie. D-sa nu știe multe din cîte se petrec în Ungaria, dupe cum nu știe foarte multe din cîte se petrec în România.

Și tocmai în această neștiință să găsim noi mîngîiere în „cestiunea națională“! (Ilaritate.)

Mai departe, d. prim-ministru, cu o abilitate de o seriozitate îndoielnică, turbură problema, schimbînd ordinea factorilor, adăpostind factorul responsabil dupe factorul iresponsabil. „Cred, adaogă d-sa, că ceea ce m.-s. regele face este în interesul țarei.“

Dar d. Comăneanu interpelase în Senat despre ceea ce face regele? Și crede d. prim-ministru că d-sa — ca oricare dintre noi — poartă o coroană, este iresponsabil, are experiența, seni-

nătatea și înțelepciunea m.-s. regelui? Dacă pe toți ne-am declară iresponsabili, cuvîntul ar dobîndi un înțeles trist pentru fiecare din noi.

Dar cînd un senator întrerupse pe d. prim-ministru, afirmînd că petrecerea de la Brașov a fost organizată, d-sa, cu o iuțală caracteristică, replică: „S-a zis așa: serbarea a fost organizată... *organizată să fie!*”

Iacă o destăinuire gravă. Dacă această sărbătoare ar fi fost întîmplătoare, destul de rău ar fi impresionat pe toți românii; cînd însă se dovedește că a fost și *organizată*, mîhnirea noastră trece peste puterea noastră de răbdare, și nu găsește nici o mîngîiere în îngăimarea că „ofițerii unei armate mai mici au de învățat de la ofițerii unei armate mai mari”.

Iacă, domnilor, ceea ce m-a hotărît să fac această interpelare. Și o fac întristat, mîhnit, căci nu e nici o plăcere cînd ți-aduci aminte că te-ai înșelat așa de mult în judecarea oamenilor încît ești nevoit să treci de la iluziunile de ieri la deziluziunile de astăzi. (*Aplauze.*) [...]

Să ascultăm, domnilor, durerile fraților noștri descrise de *Tribuna poporului* din Arad, organ amic al domnului prim-ministru, și vom vedea că petrecerea de la Brașov este un nou doliu pus peste sufletul celor trei milioane de români. (*Aplauze.*)

Ascultați, domnilor, ce jale provoacă banchetele noastre organizate! (*Aplauze.*) „Ulițele Brașovului sunt împodobite cu steaguri românești și *românii jelesc*. Soldații români venit-au «pe omenie» la noi, și puternicii zilei îi primesc cu brațele deschise, «fișpanul» ungurilor salută pe români și *românii jelesc*. Auzim «buze streine» rostind dulcele grai al maicelor noastre; plebea strigă: «trăiască» pe românește, și seara, la concert, locotenentul de husari cîntă doina românească și *românii jelesc!* Statele se bucură și benchetuiesc, dar *românii sufer și jelesc*...”

Lacrămile acestea sunt ale fraților noștri.

Să credem cel puțin în lacrămile lor, și emoționați de jalea acestor robi, martiri și eroi, să ne potolim pofta d-a benchetui. (*Aplauze.*)

Să nu trecem dincolo, în jalea generală, veselă a ospetelor noastre. (*Aplauze.*) Banchet la Iași, banchet la Craiova, banchet la „Capșa”, alte banchete vor avea loc în zilele acestea... nu vi se pare că prea benchetuim? (*Aplauze prelungite.*) Chefurile noastre trec frontiera; se organizează banchet la Brașov, și românii jelesc, jelesc românii, domnule prim-ministru! (*Aplauze prelungite.*)

Domnilor, într-o repede cercetare, să vedem care este doctrina politică privitoare la „ceștiunea națională” a celui mai „vechi bărbat de stat”, a omului care „de 40 de ani stă în rostul vieții noastre politice”. Și dacă un asemenea „vechi bărbat” avea pînă acum trei ani o *doctrină politică* ca o vie speranță a trei milioane de români, trebuie să o aibă și astăzi, căci nimic nu s-a schimbat dincolo de Carpați. Regimul presei este același; bisericile și școalele sunt și astăzi prigonite ca și în trecut; în ziua cînd pe pieptul lui Ieszensky se atîrna „Coroana României”, falnicul Rațiu intra din nou în pușcărie. (*Aplauze.*) Numărul celor osîndiți crește în fiecă zi, și de va continua, cu progresiunea de pînă acum, guvernul din Budapesta va cere un credit extraordinar ca să zidească noi pușcării pentru români... (*Aplauze.*)

Domnilor, în 1893, cînd marele talent, omul de stat ilustru, care din nenorocire nu mai există, Alexandru Lahovari, a zis de pe banca ministerială că în plîngerile românilor de peste Carpați pot fi și „exagerări”, iar d-l Carp că ungurii, privesc pe români în relațiunile lor politice ca „de la cuceritori la cuceriti”, noi n-am ținut seamă că pot fi cuvinte scăpate în enervarea luptei, dar nici nu ne-am azvîrlit împotriva lor cu înversunarea patimelor de moment. Am studiat 7 luni de zile pentru a le răspunde cu un discurs pe care l-am pronunțat la Ploiești, iar amicul meu, Alexandru Djuvara, a studiat doi ani pentru a scrie admirabila sa broșură în ceștiunea națională.

Împotriva domnilor Lahovari și Carp se ridică d-l Dimitrie Sturdza, p-atunci șeful partidului național-liberal, și în mai multe discursuri își expuse, cu un curaj admirat de mulți, doctrina sa politică determinînd categoric marea datorie pe care un guvern românesc o are față de suferințele românilor de peste Carpați. „Nu trebuie să ne *temem*, zicea d-sa în discursul de la 27 noiembrie 1893, pronunțat în Senat, să vorbim de ceștiunea românilor din Ungaria, pentru că dacă

ne-am teme și am tăcea în Parlamentul român, ce ar mai însemna România? N-ar mai însemna nimic; ar fi o țară aservită; am fi schimbat relațiunile de vasalitate cu Turcia în relațiuni de vasalitate cu Ungaria."

„Acei cari cred că prin sfială și tăcere se pot strecura greșesc; căci tăcînd, numai glasul celor cari cred că pot chinui pe români va fi auzit, și e de temut că nu dupe mult timp vom plînge asupra ruinelor românești din țara ungurească, și greu vom răsufla atunci aici în regat."

Și ce tăcere mormîntală pe banca ministerială! O clipă fu turburată această tăcere, în Senatul României, și d. prim-ministru răspunse, cu asprimea sa obicinuită și cu tactul său cunoscut, că se face din „tîntar armăsar". E și acesta un răspuns. Firește că este. Dar noi, naivii, ne așteptam la altfel de răspuns, legitimă apărare, căci iată, domnilor, cum definea, d-sa cestiunea națională în discursul pronunțat în ședința de la 9 decembrie 1894 a Senatului României: „Se sugrumă o treime a neamului nostru. Iată cestiunea națională. Această treime a neamului nostru care se sugrumă strigă la cer de durere și de îngrijire. Ea strigă la cer: Nu se poate; nu voim să fim sugrumați. Voim să rămînem români. Iată cestiunea națională. Glasul românilor în pericol trece peste Carpați în valea Dunărei și ne înfiorează pe toți. Iată cestiunea națională. Și noi să ne închidem ochii? Să ne închidem urechile? Să ne închidem inimile? Să ne închidem cugetările? Să devenim o bucată de peatră neînțelegătoare?"

Ei bine, domnilor, acea treime nu se mai sugrumă? Nu mai este în primejdie? Dar acei copilași de 2-3 ani, pentru cari d. Sturdza nu găsea destule lacrimi în sala „Orfeu", nu sunt și astăzi răpiți de la sînul maicilor și aruncați în kisdovurile ungurești? (Aplauze.) Nimic nu mai trece de peste Carpați pînă în valea Dunărei? Nimic nu ne mai înfiorează? (Aplauze.)

Dar la emoțiunea de odinioară a domnului Dimitrie Sturdza s-a răspuns de banca ministerială conservatoare că dreptul internațional ne oprește d-a ne amesteca în interiorul altui stat independent; că ar fi un mare pericol pentru noi, țară mai mică, principiul amestecului unui stat în treburile interioare ale altui stat. Șeful de atunci al partidului național-liberal, crezînd că în momentele excepționale sentimentalitatea unui popor îi dă drepturi pe cari nu le are în timpuri

normale, a respins obiecțiunea ministerului conservator, în discursul de la 9 decembrie 1894: „Se vorbește de uzurile parlamentare, de amestecul țărilor în afacerile interioare ale altor țări. Nevoile oamenilor, ideile secolului sunt mai mari decît toate obiceiurile. Acestea au valoarea lor deplină și neștirbită cînd lucrurile stau în liniște și ordine, dar cînd situațiunile ies din calea lor normală, atunci acele nevoi anormale își deschid calea."

Întrebați, domnilor, pe domnul prim-ministru: crede d-sa că peste Carpați situațiunea din anormală a devenit normală, legitimă, naturală? Strigătul de durere al celor de dincolo este justificat de legile umane și de legile naturale? Oare nu se mai ridică pînă la cer disperarea a trei milioane de români? Crede d-sa că două-trei pahare de șampanie băute la Brașov a alinat adîncă durere a fraților noștri martiri? (Aplauze.) Crede d-sa că n-avea altceva de făcut decît o serie de banchete la Brașov, la Sibiu, la Arad, la Budapesta? Nu crede oare că veselie noastră sporește suferințele fraților noștri? (Aplauze.) Nu are d-sa nici o soluțiune în fața problemei care se impune întreg neamului românesc?

D-l Dimitrie Sturdza, în opoziție, avea o soluțiune. Amintea fostului ministru de externe teoria principelui Bismarck de la congresul din Berlin, și îi spunea neted că i se impune datoria de a face pe „samsarul cinstit" între români de peste Carpați și cabinetele din Budapesta și Viena. Eu vă cer iertare — și mulți vor trebui să ceară — căci am crezut că va fi posibil domnului Dimitrie Sturdza ceea ce a fost posibil principelui Bismarck. (Aplauze, ilaritate.) Da, am crezut. Am crezut, căci d. Sturdza își sprijinea teoria pe considerațiuni de o ordine superioară. D-sa afirma, cu drept cuvînt, că pacea lumii are nevoie de energia României. D-sa afirma, cu drept cuvînt, că un popor nu poate să intre într-o constelație politică dacă nu are deplină convingere că este în interesul său, că interesele sale superioare de propășire și existență națională îi sunt absolut asigurate. Iacă, domnilor, cum se exprima d-sa în ședința Senatului de la 9 decembrie 1894: „Ca să mergem într-o constelațiune politică oarecare, trebuie ca poporul să vrea să meargă în acea direcțiune, și pentru a vrea să meargă, trebuie ca să o înțeleagă, să o priceapă, să capete convingerea că e interesul său. Numai atunci se ridică poporul cu drag și cu energie, numai atunci se decide el să

facă sacrificiile cele mari de avere și de viață, când știe că le face pentru interesele sale cele mai vitale... Pentru ca românii într-o constelațiune politică oarecare să ia o atitudine, alături de maghiarii, trebuie ca o înțelegere amicală să fie între dînșii și români. Poate oare să fie stabilită amicitia între maghiari și români pe cît timp cestiunea națională îi va despărți, pe cît timp ea va forma un abis între cele două neamuri, abis care se lărgeste pe zi ce merge? Trebuie dar ca cestiunea românească să fie rezolvată dupe cum cere dreptatea, dupe cum cere umanitatea, dupe cum cere religia creștinească, și numai atunci poate fi vorba și de o conlucrare cu maghiarii.“

Și dacă n-ați înțeles, ceea ce nu-mi permit a crede, cam despre ce configurațiune politică „oarecare“ este vorba, domnul D. Sturdza o spune și mai clar: „Avem simpatii pentru tripla alianță, fiindcă tripla alianță s-a dovedit în curs de un pătrar de secol ca păstrătoare a păcii, de care România are mai mare nevoie decît statele cele mai mari și puternice. Dar, pentru a fi cu tripla alianță, trebuie să lucrăm ca abisul dintre români și maghiari să nu se formeze și începutul formării lui să se închidă.“ Și dupe un an de zile d. Dimitrie Sturdza denunța poporului capitalei că la „umbra triplei alianțe“ maghiarii vor să desființeze pe românii din Ungaria.

Astfel judeca cel mai „vechi bărbat“ de stat „rostul europeanesc“ și porunca guvernului conservator să se facă „samsarul cinstit“ între românii din Ungaria și monarhia Austro-Ungară. Puteam noi, cei mai tineri, să nu credem în cuvîntul d-sale? Puteam noi să nu credem că doctrina d-sale nu ar fi produsul serios și cinstit a 40 de ani de viață publică? Și astăzi, cînd acel abis se adîncește neconținut — abis care nu se umple cu cîteva pahare de șampanie — am dori să știm: pentru ce domnul prim-ministru nu convinge pe tripla alianță că România, ca să se jertfească, în momentele decisive păcii și civilizațiunii europenești, are nevoie ca energia și curagiul său să nu fie turburate de durerea celor de peste Carpați? Pentru ce nu-și ia rolul de „samsar cinstit“? Pentru ce tace? Voiește să ne convingă că doctrina d-sale n-a ieșit din cunoașterea serioasă a „rostului“ nostru în concertul lumii civilizate? (*Aplauze.*)

Iacă, domnilor deputați, la ce se reduce exact doctrina politică a domnului prim-ministru în cestiunea națională. Întîi: o mare greșală este sfiala pe băncile Parlamentului și îndeosebi pe banca ministerială. Al doilea: este o datorie ca să vorbești de pe banca ministerială și de pe băncile Parlamentului în cestiunea națională. Al treilea: suprema obligațiune a unui guvern românesc, în interesul României, al Ungariei și al Europei, este ca să se facă „samsar cinstit“ și să intervină cît mai degrab pentru a stabili bazele înțelegerii și ale înfrățirii între românii de peste Carpați și poporul maghiar. (*Aplauze.*)

Aceasta este doctrina politică de odinioară a domnului Dimitrie Sturdza; și noi, împinși de un entuziasm sincer și profund, am răsfoit prin biblioteci trecutul celor de peste Carpați; am studiat ziua și noaptea, ne-am impus o muncă extraordinară, am cutreierat țara de la un cap la celălalt, convinși că-i ducem cuvîntul mîntuitor. Și n-a fost fapt cît de mititel, în legătură, fie și depărtată, cu soarta fraților noștri, pe care să nu-l studiem, să nu-l judecăm, să nu-l clasificăm cu o grije excepțională. Cînd un Horvath Gyula a venit în capitala României și a ciocnit un pahar de vin cu un tînăr adversar al nostru, un colosal strigăt de „trădare“ a răsunat în rândurile noastre. Astăzi ofiterii români benchetuiesc cu ofiterii de honvenzi și... e pace, e liniște, și dacă se mai aude ceva, e zornăitul triumfalnic al celor cari sugrumă o treime din neamul nostru. (*Aplauze prelungite.*) Ce a mai rămas din caldul entuziasm de la 94? O mare deziluzie, care apasă asupra noastră, asupra unei generațiuni confuzionate de atitudine unor conducători al căror glas din opoziție a amuțit pe banca ministerială. (*Aplauze.*) Ce va înregistra istoria despre generațiunea noastră? În primul rînd, marea ei deziluziune. Și dacă nu vom ști să ne facem datoria, va mai înregistra un complot rușinos între consimțămîntul nostru pueril, și tăcerea egoistă a celor de sus. (*Aplauze.*)

Am vorbit, domnilor, în discuțiunea de la mesaj, despre cestiunea națională. Am voit atunci să fiu sobru, măsurat, cumpănit. M-am încercat să nu supăr pe nimeni. Știu însă că am supărat pe un „bărbat de stat“ cînd am susținut că nu există trădători, că nu se poate trăda cestiunea națională, că nu se poate decît încurca din nepricepere și îngustime de vederi. Și acum nu acuz pe nimeni că trădează, ci acuz

numai de revoltătoare contrazicere între inarea doctrină națională de altădată și mititica tactică de astăzi. (*Aplauze.*) Să dea Dumnezeu să mă înșel. Aș dori din tot sufletul ca eu să nu văd bine în ceea ce se petrece de câțiva timp. Aș dori ca o dibăcie... cum să-i zic?... să împrumut un cuvânt al domnului Fleva... o dibăcie ocultă (*ilaritate*) să dezminț toate temerile, toate gravele noastre îndoieli, și, izbutind să se sustragă de la observațiunile muritorilor de rînd, să rezolve cestiunea națională în folosul întregului neam românesc. Eu însă mă înfiort de această tăcere funeabră. Ea nu-mi dă asigurări de pricepere; căci dacă e vorba să tac și numai să tac și să nu răspunzi niciodată la cestiunile grave cari se ridică în Parlament, atunci... cari din noi nu s-ar pricepe... să tacă, neconțent să tacă? (*Aplauze, ilaritate.*)

Eu nu pretind că știu mai mult despre românii de peste Carpați ca domnul prim-ministru. Eu nu pretind că aș răspunde mai bine decît d-sa. Cred însă că tăcerea d-sale produce efecte funeste și în România, și peste Carpați. Cred că tăcerea d-sale va acoperi, ca un giulgiu, iluziunile prețioase ale tinerimei de aci și de dincolo. (*Aplauze.*) Este adevărat că — după părerea mea — d-sa încă din opoziție a contribuit întrucîtva la vetejirea multor frumoase speranțe, prin unele părți din discursul pronunțat la 1894 în sala „Orfeu”. Atunci, șef al marelui partid național-liberal, vorbi cu autoritatea ce o dobîndise din consensul tuturilor liberalilor, dar vorbi cu de la sine putere, fără să fi consultat pe nimeni, pe nici un amic și consilier din comitetul executiv. Vorbi în numele partidului național-liberal, introducînd în acest discurs un element necunoscut în discursurile de la Senat; patima personală, îndîrjirea crudă în contra unora de peste Carpați. Vă mărturisesc că de la acest discurs m-am resimțit de niște aprehensiuni triste despre tactul și succesul cu care sperau mulți că va conduce d-l Sturdza cestiunea națională. Sunt unii — chiar pe acea bancă — cărora le-am spus, de atunci, bănuielele, temerile și mîhnirea cari mă coprinseră.

În acel discurs, pe care l-am recitat din nou, d-sa mi-apăru ca un ambițios fără măsură, ca un doritor de o glorie neîntărită, ca un om care vroia să se impună drept șef al partidului național-liberal din România și al partidului național din Ungaria. Mi se păru că-i străfulgeră prin minte posibilitatea unei încoronări care să-l ridice în suveran conducător

al întregului neam românesc. Dar pentru a governa pe cei de dincolo n-avu la îndemînă decît aceeași metoadă cu care ne governa pe noi: înverșunarea. Și porni, ca și la noi, la clasificarea celor de dincolo, împărțindu-i în două tabere: creștini și păgîni, patrioți și trădători, virtuoși și corupți. D-sa n-are nuanțe. Între virtute și viciu, un abis, în loc de vastă scară de note și nuanțe pe care se desfășură natura omenescă. (*Aplauze.*) Așa gîndesc toți necunoscătorii de oameni, toți acei cari, neavînd tăria cuvîntului, vor să conducă cu loviturile gîrbaciului. (*Aplauze.*)

Cînd am auzit, domnilor, pe fostul șef al partidului național-liberal declarînd, în numele nostru, că eroii țărănilor de peste Carpați au intrat în temnițele de la Seghedin și Vaș, ademiniți și corupți de banii din București și Budapesta, am părăsit sala cutremurat. Mi se părea, de rușine și de durere, că ne vom scufunda cu toții ca dreaptă răsplată a unei asemenea acuzațiuni. (*Aplauze.*) Ce idee să-ți faci, ce idee să-și facă tinerimea noastră și opinia publică din Europa, despre un bătrîn ca Rațiu, care, albind ca zăpada în lupta de dezrobire a poporului român, pleacă din sînul familiei și din mijlocul poporului, liniștit, ba vesel chiar, corupt de ticăloasa faimă a aurului? Bunul renume al tuturilor românilor de peste Carpați era terfelit în această înfiorătoare acuzațiune ce se aducea bătrînului erou și martir. (*Aplauze prelungite.*)

Am voit să-mi explic această pornire și să cunosc adevăratul păcat al celor din temnițele Ungariei, căci, domnilor, o clipă, o clipă măcar, nu s-a prins de sufletul meu credința că banii au moleșit inimele celor mai hotărîți români de dincolo. (*Aplauze.*) Trebuia să fi fost ceva care să fi jicnit firea autoritară a domnului Sturdza, tocmai în momentul marelui sale aspirațiuni d-a conduce toată suflarea românească. Și în adevăr am găsit cauza acestei înverșunări chiar în acel discurs pronunțat de d-sa în 25 septembrie 1894. Domnilor, domnul Sturdza afirmă mulțimei din sala „Orfeu” că dacă conducătorii de peste Carpați l-ar fi întrebat să-și spună părerea de este sau nu bine ca să intre în temnițele Ungariei, n-ar fi ezitat d-a le spune: „să nu intrați”. D-sa i-ar fi povățuit să treacă granița, așa cum au făcut Garibaldi, Mazzini, Napoleon III, Kossuth, Brătienii, Rosetti, Kogălniceanu, Alecsandri, Bălcescu și ceilalți patrioți de la 1848. Și cînd domnul prim-ministru are o părere, într-o cestiune așa de însemnată,

nimeniu nu-i este iertat să aibă altă părere. Sau se supune, sau va fi dușmănit toată viața. Nu cunoașteți maxima d-sale politică? „Să fim cum suntem sau să nu mai fim.” Nu cunoașteți temperamentul d-sale? Era dar natural ca cei de peste Carpați, când și-au permis să aibă altă părere, să fie denunțați ca niște corupți, maleabili în mânele puternicilor din București și din Budapesta. Aceiași oameni ar fi fost virtuți imaculate dacă ar fi împărțit părerea domnului prim-ministru. (*Aplauze.*)

Ah! domnilor, putea domnul prim-ministru să le ierte curajul d-a intra în temnițele ungurești, era dator să-i ierte, căci nu am fi cerut să-i iubească și să-i admire. Putea să-i ierte că suferă pentru poporul lor, mai ales că cunoștea temnițele Ungariei din rapoartele celor cari au zăcut în ele. Acolo aerul este pestilențial; soarele nu pătrunde; patul de odihnă este tare ca piatra; pînă și nevoile intime — ce ofensă adusă umanității! — sunt obligați să și le satisfacă în interiorul celulelor. Putea domnul prim-ministru să-i ierte, căci nu se duceau la petrecere, la banchete, nici să se tolănească în trîndăvie pe sofale turcești, moi și parfumate. (*Aplauze.*) Da, putea domnul prim-ministru să-i ierte, căci a fost înștiințat la timp, de un român de aici, ce motive mărețe au hotărît pe bătrînul Rațiu să se supuie verdictului de la Cluj. Să nu vă așteptați la prea multe detalii. Voi păstra tăcerea convenită asupra multor fapte. Iacă încă ceea ce i se transmisese domnului prim-ministru, și din care ar fi putut să simță ce inimă bate în eroul care și-a închinat viața cauzei sfinte a fraților noștri. În seculara pădure de lîngă Sibiu se susținea lui Rațiu teza domnului prim-ministru, voind a-l convinge că nu este în interesul românilor să-și înfunde zilele în întunecimea temnițelor. El, privind cu o privire de sus, încărcată de milă pentru omulețul pe care-l credea un răsfățat al libertății și al norocului din România, răspunse: „Sunt bătrîn; nu pot să încalec calul ca un voinic de 20 de ani; jandarmii mă priveghează d-aproape. Spune d-ta, n-ar fi o rușine neștearsă ca eu, Rațiu, să fiu împușcat și suflarea românească să afle că glonțul a intrat prin spate, cum numai fugarilor lași le este dat să piară?” (*Aplauze.*)

Și cînd omulețul din România cearcă să-i dovedească că toți bărbații mari au folosit popoarelor mai mult din exil decît din temniță, bătrînul, într-un moment de adîncă emoțiune,

care îi fulgeră o aureolă de lumină împrejurul capului, ridică ochii încărcăți de lacrimi în sus, către cerul senin și albastru, și zise cu glas tare: „Dumnezeu e sus. El să mă judece. Puțin mai am de trăit. Fericirea mea din urmă, și cea mai mare, va fi aceea ca oasele mele să putrezească în temnițele Ungariei. Din cenușa lor se va ridica triumfalnic cauza națională!” (*Aplauze prelungite.*)

„Gîndiți-vă, gîndiți-vă, gîndiți-vă bine, ce va zice țărănimea, neștiutoare de combinațiunile diplomației, cînd conducătorii vor dosi și se vor răsfăța în onoruri în România, iar cei mici, sărmanii, vor intra în temniță? Țara ar fi coprinsă de o amortire din care mai multe generațiuni n-ar putea să o trezească...”

Ș-apoi, după cîteva momente, ca și cum întreaga lui viață ar fi rețrăit-o în acea clipă, zise, pierdut pe gînduri: „Privește-mă... nu vezi cum sunt?”

Picioarele îi erau umflate; mergea sprijinit în cîrji. Sprijinit pe o cîrje și susținut de umeri a intrat Rațiu în temnița de la Seghedin! (*Aplauze prelungite.*)

Nu e așa, domnilor, nu e așa că asemenea oameni nu puteau fi acuzați tocmai de aceia cari își prepară nemurirea în istorie prin diplomații ce desigur nu vor contribui la mărirea patriei? (*Aplauze.*)

Ceea ce m-a impresionat și mai mult cînd am auzit de-făimîndu-se virtutea celor din temniță a fost următoarea judecată: Europa întreagă luase act de bărbăția lor. Opinia publică din Occident era cu ei, era pentru noi. Jurnale, albumuri, broșuri, reviste erau pline de dovezi de simpatie pentru aceia pe cari noi îi adorăm. Publiciști, literați, artiști, istorici, oameni de stat, oratori iluștri, toți își aruncau cuvîntul în favoarea lor. Femeile chiar începuseră a fi mișcate de suferințele martirilor osîndiți cu atîta cruzime. Două domnișoare, una la Oxford, alta la Paris, ținură două conferințe în cari descriseră în colori vii durerea celor de peste Carpați. De pretutindeni, din Franța, din Germania, din Italia, din Anglia, se ridică o protestare de o înălțime morală demnă de răbdările și de sfînta dreptate a robilor noștri frați. Și tocmai cînd se prepara un verdict mîntuitor în Europa civilizată, în numele partidului național-liberal din România fură denunțați cei cari intraseră bolnavi în temnițele Ungariei, ca niște mizerabili, cumpărați ca să joace comedia dezgustătoare a

unor eroi fără curaj, a unor martiri fără ideal și fără de virtute! (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

A doua impresiune tristă ce mi-a cauzat discursul de la „Orfeu” a fost faptul de a auzi numele atîtor femei, doamne și domnișoare, trecute în lungul șir al nenumăraților trădători de neam. Alții au apreciat acest mod delicat și bărbătesc de a lupta. Eu mă abțin de a-l califica. (*Aplauze.*)

A treia impresiune deplorabilă am resimțit-o, și nici acum nu o pot uita, cînd se denunța — cui? veți judeca și dvs. — izvoarele de ajutor ce primeau românii de peste Carpați. Era partidul național-liberal solidar cu această conduită?... Dar ascultați ce s-a crezut util cauzei naționale a se spune tuturor în întrunirea publică de la „Orfeu”: „În anul 1893-94 preotul Voina din Brașov a rădicat asupra articolului 82 din bugetul instrucțiunei publice, cu *mandatul nr. 169* suma de 58.500 lei; domnul Diaconovici, actualul director al *Dreptăței* și fost redactor la *Romanische Revue*, a rădicat în același an și asupra celuiiași articol, din același buget, cu *mandatul nr. 8*, suma de 2.000 lei, și cu *mandatul nr. 7*, suma de 40.000 lei. În anul 1894-95, din articolul 48 al bugetului Cultelor și Instrucțiunei Publice, s-a ridicat de preotul Voina din Brașov, cu *mandatul nr. 54*, suma de 58.500 lei, și cu *mandatul nr. 1.854*, suma de 45.000 lei; precum domnul Diaconovici, cu *mandatul nr. 1.159* suma de 2.000 lei și Aurel Mureșanu cu *mandatul nr. 4.543*, suma de 5.000 lei. Totalul acestor opt condeie din doi ani dă 300.500 lei.”

Spuneți-mi dvs. dacă aceste grave destăinuiri foloseau cauzei naționale? Spuneți-mi dacă este vro conștiință în acest Parlament, în majoritate și în minoritate, în membrii ai celuiiași partid, care să nu fi înțeles de ce suflitele noastre au fost zdrobite auzind asemenea denunțări făcute de acela care pe atunci era șeful partidului național-liberal? Spuneți-mi dacă toți n-ați simțit cuvintele fostului ministru de instrucțiune publică ca niște palme, nemeritate de noi, cînd în fața domnului prim-ministru se mîndrea că a trimis bani în ajutorul fraților noștri? (*Aplauze prelungite.*)

Chiar contele Kalnoky, pe atunci reprezentînd imperiul austro-maghiar, admitea că se pot da de noi ajutoare pentru bisericile în ruină și pentru școlile românești cari nu au destule mijloace de a satisface cerințele legilor maghiare. Ați înțeles?

Ați înțeles în ce situațiune morală ne arunca conduita aceluia care ne conducea? (*Aplauze.*)

La ce servesc cei 40 de ani de experiență? La ce ar servi longevitatea unui Matusalem, dacă, dupe mai multe secole de experiență, ar ajunge la această înaltă diplomație? (*Ilaritate.*)

Logica și bunul-simț ale unui popor nu pricep bine amănunțimele problemelor speciale, dar cînd e vorba de problemele de la cari atîrnă existența lui, mai sus de simpla și marea logică a poporului nu se poate ridica căpătîna unui singur om. (*Aplauze.*) Și mulțimea a plecat amărită cînd a auzit denunțîndu-se numărul mandatelor, sumele ce s-au ridicat și numele celorl trimeși dupe ajutoare. Și astăzi plătim cu propria noastră umilință tăcerea entuziaștului de odinioară și mîndria cu care recunoaște domnul Take Ionescu că și-a făcut datoria d-a ajuta pe cei de peste Carpați. (*Aplauze.*) Nu știu dacă asemenea destăinuiri sunt combinațiuni de o înaltă diplomație, prevăd însă că, pe calea ce ni s-a deschis, vom merge nu din înfrîngere în înfrîngere, ci din umilință în umilință, din rușine în rușine. (*Aplauze prelungite.*)

Mi-aduc aminte că în acel discurs a fost și o parte glumeață, spusă de altminteria cu tonul unei adînci înțelepciuni. Era vorba ca să ne apere de acuzațiunea că am fi iredentiști, că am voi să tragem sabia, să turburăm pacea lumii și să cucerim Transilvania. Ascultați — citez din memorie, dar citez exact — d-l Sturdza spunea mulțimei: „Nu voim să luăm Transilvania pentru două motive: întîi pentru că nu o putem lua...” (*Risete, aplauze, multă ilaritate.*) „Al doilea — se simțea nevoia de al doilea motiv (*ilaritate*) — al doilea, pentru că dacă am lua Transilvania am compromite existența Austro-Ungariei...” (*Ilaritate.*)

Cred bine că nu era nevoie d-asemenea explicațiuni, ori cît de profunde ar fi ele. Noi [nu] suntem iredentiști pentru motivul că suntem un popor cu minte. În orice caz, diplomații de statistică nu vor înțelege niciodată puterea ce dau popoarelor propriile lor vise. (*Aplauze.*)

Sosesc, domnilor deputați, la un alt act trist al acestei triste tragedii... fie și tragedie.

Am ajuns la putere dupe o luptă grea și continuă de 7 ani și jumătate. Vă mărturisesc că văzînd pe domnul Sturdza prim-ministru, mi-am zis, și ca mine au gîndit mulți: poate m-am înșelat; îndoielile mele pot fi fără temei; cînd un om care a

declarat în Senatul României că suntem datori a lucra din răsu-
puteri ca o treime din neamul nostru să nu se sugrume de
unguri, că principiile dreptului internațional trebuie să cedeze
pasul durerilor unui popor, că un minister românesc e dator
să facă pe „samsarul cinstit“, că miniștrii cari nu intervin să po-
tolească jalea celor trei milioane de români sunt niște „nemer-
nici“, când un asemenea om, „vechi bărbat în rostul neamului“,
dupe asemenea declarațiuni, ia frînele României, este desigur
un triumf al „cestiunei naționale“. Dupe asemenea declara-
țiuni — legăminte sfinte cu poporul român, angajamente cate-
gorice cu diplomația europenească — el va avea forța morală,
sprijinit pe toată suflarea românească, de a grăbi rezolvarea
în bine a cauzei naționale. Da, un așa bărbat de stat, oricare
ar fi fost cursul vieții sale, nu va rămînea numai samsar, ci
va fi un „samsar cinstit“, spre gloria sa și triumful bunei
noastre dreptăți.

La 3 octombrie, mi se pare, am venit la putere...

(O voce. La 5 octombrie.)

De la 5 pînă la 13 — număr nefast — nu sunt decît 7 zile.
După o săptămînă, domnul prim-ministru, fără să consulte co-
mitetul executiv, eu cred că și fără știrea celor mai mulți
miniștri, se duce la Iași și provoacă o întrunire publică...

(O voce. Un banchet.)

Desigur, n-avem noroc la banchete. (Ilaritate.) La Iași, dom-
nul prim-ministru ține un discurs. Și vorbește despre cestiunea
națională, începînd astfel : „În special în cestiunea națională
situațiunea noastră este clară și netedă“. Admirabil început
pentru un „samsar cinstit“. Oricine s-ar fi așteptat să spună
ceea ce spusese pînă în ajun, clar și neted, că sfiala în cestiu-
nea națională este un păcat — clar și neted ; că nu putem
sta în momentele grele alături de maghiari, pînă nu vor sa-
tisface legitimele aspirațiuni ale românilor din Ungaria —
clar și neted ; că dacă vom tăcea nu se va auzi decît glasul
acelora care sugrumă o treime din neamul nostru — clar
și neted ; că la umbra triplei alianțe se comite cea mai odioasă
crimă din secolul nostru — clar și neted ! (Aplauze.) Mi se
pare că așa ar fi fost logic, firește, oricare ar fi fost strălucita
d-sale dibăcie d-a exprima diplomatic fondul acelor idei „clare
și netede“. Ar fi fost logic, căci așa vorbise în 1893, în 1894,
și la Iași era în 1895. D-sa n-ar fi putut spune ca Gladstone,
surprins în contradicție cu o veche credință a sa : „d-atunci și

pînă astăzi puteam să mă nasc din nou, să devin major, și să
împărtășesc altă părere“. E aci o lungă prescripție care presu-
pune schimbarea împrejurărilor, încetarea atîtor cauze, desă-
vîrșirea atîtor evenimente și ivirea altor elemente de calcul,
în legătură cu alte probleme, de altă natură. Domnul prim-
ministru n-ar fi putut invoca lungimea și puterea timpului.
Nimic nu se schimbase ; căci d-sa, chiar dacă s-ar fi asemănat
cu Făt-Frumos din basme, care creștea într-un an cît altul
în zece, tot același ar fi trebuit să rămînă. Nu trecuse nici un
an de la solemnele sale declarațiuni ! (Aplauze.)

Ei bine, domnilor, iacă cum înțelegea d-sa că situațiunea
noastră în special în cestiunea națională e clară și netedă :

„Avem să ne abținem cu toții de la orice act de agitație în
afacerile interioare ale statelor vecine și în special ale monar-
hiei Austro-Ungare“. (Ilaritate.)

Firește ! În special — clar și neted. (Aplauze. Ilaritate.)
Se întîmplase ceva ? Vorbise cineva despre cestiunea națio-
nală ? Salutase veriun bărbat de stat pe cei 40.000 români ce
porniseră la Șosea cu imaginile lui Rațiu și Lucaci în frunte ?
Ridicase veriun „vechi bărbat în rostul neamului de 40 de ani“
cestiunea națională în Senatul României ? Afirmase cineva
la „Orfeu“ că o crimă odioasă se comite la umbra triplei alianțe ?
Aș ! Nimic. Absolut nimic, căci iacă cum continuă domnul prim-
ministru : „S-a mai răspîndit încă o vorbă, că ne amestecăm
în afacerile interioare ale regatului ungar. Nici aceasta nu este
adevărat.“ Da, da, s-a răspîndit o vorbă, așa, din senin. Și
nimeni n-a susținut cu lacrimile în ochi că suprema datorie,
cînd jalea de peste Carpați se revarsă pînă în valea Dunărei,
a miniștrilor români, este d-a interveni ca „samsari cinstiți“
pe lîngă cabinetele din Austro-Ungaria ! Ce ironie ! S-a răs-
pîndit o vorbă, și nici nu este adevărat. Nimic, da' nimic
nu mai era adevărat ! (Aplauze prelungite.) Și ați auzit cu
cît triumf insultător, deși n-a avut intențiunea d-a ne insulta,
cu cît triumf insultător pentru noi fostul ministru al instruc-
țiunei publice afirma, în fața domnului prim-ministru, că de-
clarațiunea de la Iași i s-a dictat într-o cancelarie străină.
(Aplauze prelungite.) Eu nu cred. Întreb, însă, ce s-a schimbat
peste Carpați, pentru ca între d-sa de la 93 și 94 și d-sa de la
95 să se fi operat o așa de mare prefacere ? (Aplauze.)

Domnilor, voi cerca să vă prezint una din cauze. Să nu
vă așteptați însă să fiu destul de clar. Voi spune atît cît cred

că e permis. De va sosi veridicatul moment în care va fi spre folosul „cestiunei naționale“ să mă explic desăvârșit, îmi voi face datoria. Până atunci voi evita ceea ce mi se pare vătămător celor cari s-au jertfit bunului și virtuosului popor de peste Carpați.

În comitetul național știți că s-a discutat dacă trebuie sau nu să intre în temnițele Ungariei. Toți, bătrâni și tineri, preoți și profesori, în frunte cu Rațiu, au fost de părere să se supună verdictului, afară de trei inși cari au trecut granița în România. Și de la început, între cei cari sosiseră la noi — nu totuși, unul îndeosebi — și cei din temnițele de la Seghedin și Văd s-au înăspriț relațiile. Ce aveau de împărțit? Nu știu. Atâta cred, că oricât le-ar fi fost de greu celor din România, le era ceva mai ușoară viața decât celor din temnițele Ungariei. (*Aplauze.*)

Domnul prim-ministru a ținut mult ca pe cei din România să-i numească „martirii exilați“. Fie, eu nu sunt omul aspru și invidios și nu voi lua de pe fruntea lor cununa de martiri exilați. Au trăit cum au putut: scriind, lucrând la Academie, cultivând moșii, dar... martiri, bucurându-se de înalta favoare a domnului prim-ministru. Și nu înțeleg de ce ei, din libertate, n-ar fi fost mai îngăduitori și mai blânzi cu tovarășii lor de luptă, cu acei bătrâni cari nu aveau decât o vină: preferaseră temnița pentru a da pildă nobilului popor de dincolo. (*Aplauze.*)

A fost aci o diplomatie profundă, pe care n-am înțeles-o. S-a crezut că între martirii cari sufereau în România și între cei cari petreceau în temnițele ungurești (*aplauze prelungite*) să se rupă bunele relațiuni, să se înăsprească raporturile, să se încingă, în cele din urmă, o luptă dușmănoasă, o luptă fără sens și fără nici o scuză. Cine a urmărit evenimentele mai de aproape și-aduce aminte de articole, de scrisori, de broșuri cari se făceau ecoul șoptelor defăimătoare și a calculelor misterioase, al cărora scop era evident, al cărui izvor era în întuneric. (*Aplauze.*)

Trec peste această diplomatie. Mi-e frică să apăs prea tare.

A sosit un moment de veselie pentru toți românii. Drăguțul de împărat s-a îndurat de cei întemnițați. Au fost grațiați. Ce era mai firesc? Cei cari suferiseră mult în România și cei cari suferiseră și ei puțin în temnițe, să-și întindă mână frățască, să nu existe Carpați pentru cei încoronați cu spini de

unguri și cei încoronați cu dafini de domnul prim-ministru. (*Aplauze prelungite.*)

Iarăși diplomatie. Ceea ce neamul românesc dorea, ceea ce era natural să se întâmple nu s-a întâmplat.

Dar, cel puțin, aceia pe cari îi uniseră emoțiunile naționale și chinurile temniței, liberi de a călca pe mândrie pe pământul patriei lor, trebuia să rămână în veci nedespărțiți. (*Aplauze.*) Și nici aceasta nu s-a întâmplat. Domnilor, adeseori cei mai profunzi cugetători ai lumii s-au înșelat în judecarea naturei omenești. Îndoitul lanț al iluziilor naționale și al suferințelor crâncene s-a rupt. Dupe 7 luni de la grațiere, comitetul național de peste Carpați s-a despiciat în două, eclipsînd — sper, vremelnic — cel mai luminos ideal al întregului neam românesc. (*Aplauze.*) Iacă o diplomatie în contra căreia mă revolt din tot sufletul, evitînd, cu toată revolta, d-a împărți drept și categoric toate responsabilitățile.

Nu voi acuza pe nimeni de la noi. Dar de la noi a pornit fatala diplomatie. Nu acuz direct pe vreun „vechi bărbat“ cu experiență de 40 ani în rostul țării, dar în apropierea acestei experiențe a fost cineva care a voit să impună comitetului național de la Sibiu o direcțiune a *Tribunei*, o direcțiune rezidentă în București și compusă din trei, doi martiri exilați și un ex-martir. Se pretindea lui Rațiu să se supună, lui, care nu cedase teroarei ungurești. Pe virtutea și gloria lui voia să se ridice calculul ordinar, pusilanimitatea egoistă. (*Aplauze.*) Acest plan inadmisibil i s-a transmis domnului prim-ministru, prevestindu-i-se că dacă nu va domoli pe cei ambițioși, dincolo, în dauna „cestiunei naționale“, se va divide comitetul național în două. Pacea și frăția erau posibile. Și de astă dată, însă, o diplomatie nenorocită a triumfat. Cei de dincolo s-au sfîșiat între ei, și focul a fost pus de aiurea. (*Aplauze.*) Și ca nu cumva, treziți din ameteală, să revină la unire, punînd umărul la aceeași cruce, pe care o purtaseră împreună, s-a fundat un nou ziar la Arad, *Tribuna poporului*. Un enorm abis s-a deschis între frați. Două steaguri, în loc de unul. Oarba neunire, această fatalitate a trecutului nostru, a izbucnit. Și acolo, ca și la noi, diplomatia a împărțit pe conducători în patrioți și trădători. (*Aplauze prelungite.*) Și cînd mă gîndesc, domnilor, că nu s-a urmărit decât reabilitarea unui martir în care opinia publică nu mai credea, și cînd mă gîndesc că nu s-a urmărit decât ambițiuni personale neavabile — și cînd mă gîndesc că nu s-a ur-

mărit decât afirmarea unor valori neexistente, și când mă gîndesc că nu s-a urmărit decât o coroană veștedă de mai înainte și pentru totdeauna, mă cutremur văzînd micimea sufletelor omenești ! (*Aplauze prelungite.*)

Iacă, domnilor, în parte, în mică parte, ceea ce s-a schimbat dincolo, din pricini străine de cei de dincolo.

Alt... nimic nu s-a schimbat. Același tablou, aceleași suferințe, aceleași nelegiuiri. Școlile românești sunt mai puțin prigonite ? Nu. Bisericele nu sunt tot atît de dușmănite ? Da. Egala îndreptățire s-a acordat ? Nu. E vreun semn peste Carpați că orizontul se va lumina ? Nu. În 1898, ca și în 1894. Ba este și o deosebire. În Budapesta s-a dat banchete pentru dezunirea valahilor. Ca și la noi. (*Aplauze.*)

Iacă de ce sunt dator o mărturisire de conștiință față de memoria unui bărbat ilustru. A murit prea devreme și mă resimt de o mîhnire adîncă, amintindu-mi războiul pe care l-am dus contra unui Alexandru Lahovari, pentru o frază, pentru un cuvînt. Văzînd ceea ce văd astăzi, sunt destul de pedepsit. În cestiunea națională sufletul meu e strîns între regret și decepțiune. (*Aplauze.*) Regret, de ceea ce ceream altora, decepțiune, de ceea ce nu fac acei cu cari am luptat. (*Aplauze.*)

Aci e locul să vă amintesc teoria psihologică și filozofică a domnului prim-ministru cu care d-sa explica trădarea „guvernului boieresc”, cum îl numeam noi. Nu știu dacă domnul Take Ionescu sau chiar și domnul Marghiloman au pretențiuni de boieri. Dar așa considera îndeosebi domnul prim-ministru guvernul conservator. D-sa susținea că o forță adînc istorică unește pe boierii noștri cu nemeșii maghiari. Iată, în adevăr, cum se exprima d-sa în 94 : „Pe de o parte, ar vrea ceva, pe de alta, n-ar vrea nimic. Să-și strice popularitatea, dacă mai are, nu-i vine la socoteală. Să-și piardă amiciția nobililor maghiari, greu îi vine. De fapt, boier cu boier se potrivește, își dă mîna (ilaritate) boier cu boier se înțelege. Boier cu țaran ? E prea sus unul și prea jos altul.” Iată teoria domnului prim-ministru. Așa își explică d-sa trădarea guvernului conservator.

Domnilor, dați-mi voie să mă opresc puțin asupra acestei teorii. Dacă e vorba de „boierie”, cu pretenție de a ajunge la o concluzie generală, pe care eu unul n-o admit, vă previn de mai înainte, în acest caz eu văd altfel teoria, mai complexă și

de altă natură. Și veți judeca dvs. dacă așa cum înțeleg eu „boieria” este sau nu vătămătoare nouă și celor de dincolo.

Domnilor, de fapt sunt mai multe feluri de boierii. În primul rînd e aristocrația istorică, *aristocrația* propriu-zis, izvorînd din adîncul trecutului, din forme sociale dispărute, avînd ca semn exterior și distinctiv *numele*. Numele pe care-l regăsim în istoria, cronicile, hrisoavele și zapisele noastre. Din aceste nume adeseori scoatem culoarea și sensul unui trecut depărtat. De fapt, deși constituțiunea a desființat privilegiile, numele dă drepturi, putere, onoruri în ambele partide istorice...

(*D. I. C. Grădișteanu. Mai mult în partidul liberal.*)

N-am făcut încă statistică. Afirm însă că aristocrația numelui există. Am tînar, fără puțința d-a produce, cu un nume ilustru, va trăi bine în statul nostru. Tinerii fără nume, chiar cînd au talente, adeseori pier, pier în masa proletariatului intelectual. În al doilea rînd vine o altă boierie, întemeiată pe teribila forță a *banului*. Știți cîtă valoare politică și socială are banul. Iacă a doua boierie : *plutocrația*. Calicii de acum 30-40 de ani sunt astăzi milionari, profitînd de dorința marei generațiuni — nu critic și nu acuz — de a crea industrie, comerț, de a crea o clasă mijlocie între boieri și țărani. Și de fapt este o boierie cu imense privilegii în toate partidele. Cine ar cuteza să afirme că cuvîntul unui milionar prost nu prețuiește mai mult decât cuvîntul unui intelectual sărac ? (*Aplauze.*)

În al treilea rînd, vine o altă boierie, și e cea mai rea, și la conservatori, și la liberali. Pentru ea am o formulă care o lămurește destul de bine : „cine a mai fost să mai fie, numai pentru că a mai fost”. Nici nume, nici avere, dar a mai fost, și *numai* pentru că a mai fost — nu doar că meritase să fie, sau că ar merita să fie — *numai* pentru că a mai fost, trebuie să mai fie. Un privilegiu special, o boierie bazată pe timiditatea omenească, pe o lasitudine intelectuală, pe o toleranță morală, pe lipsa de critică a celor mai mulți și pe egoismul celor mai puțini. (*Aplauze.*) Același să fie, fiindcă e același. Această boierie se poate numi : *idiocrația*. Nu cunoașteți dvs. greutatea pe cari partidele și guvernele le duc în spinare, fără nici o rațiune omenească ? Aceste greutatea doborîtoare formează *idlocrația*. (*Aplauze.*)

Nu invidiez nici numele, nici averea. Nu m-aș plînge nici de aristocrația de nume, nici de plutocrație. Să mă explic. Cînd cel care poartă un nume ilustru are și capacitatea cuvenită,

numele, pentru un astfel de om, e un bici pentru nervii lui și-l face să dea maximum de eforturi în viața publică, de teamă d-a nu fi covârșit de gloria străbună. Când plutocratul are și capacitatea cuvenită, și inima nobilă, atunci înțelege ceea ce un conservator zicea : „avuția este o funcție socială”. În acest caz el nu întrebuințează capitalul ca să zdrobească mulțimea, ci ca să producă un maximum de fericire posibilă în jurul lui. Până când armonia lumii se va întemeia pe alte baze, până când alte vise vor deveni realități, de atât e capabil și dator plutocratul care aspiră să joace un rol în societate. Altfel, plutocratul provoacă invidia, dreapta revoltă și uneori răzbunarea ce naște din propria lui tiranie. (*Aplauze.*) Și în această luptă nu este propriu-zis lupta dintre sărac și bogat, ci dintre cel cu ideal și fără bani și cei fără ideal și plini de avuții. (*Aplauze.*)

Desigur, domnilor, ați înțeles deja că a treia clasă, idiocrația, niciodată nu este bună, căci dacă ar fi capabilă, ar înceta d-a mai fi idiocrație. (*Aplauze.*)

Toate aceste trei clase de boierii, când se întrunesc laolaltă, sau în proporție dominantă, fără a întruni și capacitatea, constituie o mare clasă, o mare boierie cu trei componente, constituie : „mediocrația”. (*Aplauze prelungite.*) Mediocrația este dușmanul hotărât și primejdios al popoarelor fără experiență. Mediocrația n-are energia d-a vroi, n-are forța d-a concepe, n-are nici un pic de strălucire când execută, n-are plan, n-are ordine, n-are ideal. (*Aplauze prelungite.*) Faptele ei sunt ca roadele fulgerate : rumene pe dinafară, viermănoase înăuntru. (*Aplauze.*) Mediocrația turbură și neliniștește. Sub domnia ei, cei mai liniștiți par revoluționari, cei cu minte, dezordonati, cei cari văd clar, vizionari. Maxima ei e aceea a unei triste figuri de pe tronul Franciei : „După mine, diluviul”. (*Aplauze.*) Ce perspectivă istorică ar putea să deschidă mediocrația ? Îi lipsește idealul și simțul profund de a deosebi evenimentele, faptele și oamenii. De aceea când pe mîna mediocratului cade o cestiune de o ordine superioară, decisivă în viața unui popor, el o tratează ca pe o cestiune zilnică. El nu distinge ce e trecător de ceea ce nu poate înceta decît o dată cu istoria și viața unui popor. (*Aplauze prelungite.*)

Istoria va hotărî dacă noi în 1898 sau dacă conservatorii în 1894 au suferit de aceste boierii, în parte sau întrunite laolaltă. Voiam însă să vă arăt modul meu de a vedea în raport

cu modul de a vedea, de la 1894, al domnului prim-ministru. Sper că am fost lămurit.

Revin, domnilor, și vă las pe dvs. să faceți legătura între această abatere a mea și cestiunea națională.

Cum, domnilor, dupe domnul prim-ministru, cestiunea națională admite petrecerile festive de la Brașov ? Admite tăcerea mormîntală ? E bine să privim cu brațele încrucișate la sfîșierile de peste Carpați ? Și nimeni nu vede contrastul dintre 92, 93, 94, și anul mîntuirii 98 ? Dar nu avem în fruntea guvernului pe „vechiul bărbat” care susținea înflăcărat doctrina „samsarului cîstit” ? Nu suferă „cestiunea națională” când dincolo nu se dă nici ceea ce votați dvs., nici ceea ce admit chiar diplomații Ungariei ? (*Aplauze prelungite.*)

Dar dacă am avea inima destul de împietrită încît să uităm pe cei de dincolo, ar trebui să ne rămînă puțină minte ca să ne gîndim la noi, să ne gîndim că „cestiunea națională” era cea mai bună educațiune a noastră pentru noi. Nu simțiți cît de departe sunt clasele conducătoare de șovinism ? Nu doresc să fim șovini, dar suntem, e evident, niște fericiți indiferenți. (*Aplauze.*)

Sunt două decenii de când domnul prim-ministru, probabil din ordinul nemuritorului Brătianu, se duse la Berlin ca să vadă pe marele cancelar. Acolo, principele Bismarck îi zise : „Țineți mult la libertățile publice, căci dvs. n-aveți încă dezvoltat sentimentul de patrie. Se cuvine să aveți un ideal. Libertățile publice va ține locul unui sentiment pe care nu-l aveți încă.” Probabil că d-atunci d-l Sturdza a înțeles că trebuie să devină liberal. (*Aplauze.*) Negreșit, domnilor, cu toții ținem la libertățile publice, dar ele nu sunt un ideal, ci un instrument. Libertățile publice sunt admise de toate partidele. Așteptăm pe conservatori să-i vedem la putere — bineînțeles cît mai tîrziu (*ilaritate*) — și doresc, în interesul tuturor, să facă alegeri libere ca și acele de la 1895. De fapt, partidele trebuie să consacre, și vor consacra, toate libertățile publice.

Cestiunea națională este și trebuie să fie mai presus de libertățile publice. Ea e străveche, și am zis-o la mesagiu, este vechea energie, sub forma actuală, a neamului românesc.

Nu aparține vreunui om, nici unei generațiuni. Ea a început cu noi, și numai o dată cu noi se va sfîrși. (*Aplauze.*)

Cînd am văzut cu toții pe tinerimea universitară dezvoltînd un entuziasm care aprinsese pînă și cele din urmă rîn-

duri ale maselor simple, ne-am convins că cestiunea națională este marea școală care va topi indiferența claselor conducătoare, care va ridica generațiuni robuste, inimoase, cu un ideal cîrmuitor, cu sfîntul amor de patrie în sufletele lor mari și generoase. (*Aplauze.*)

Unde sunt acele întruniri publice în cari bărbații de stat chemau mulțimea la lumină, la entuziasm, la luptă ? Unde sunt acele procesiuni mărețe, zecimi de mii de oameni, a căroră frunte era la Șosea, purtînd triumfalnic imaginea lui Rațiu și a lui Lucaciu, și ale căror șiruri din urmă abia porneau din piața teatrului ? De unde lîncezirea de astăzi ? Dincolo ? Aceași robie ca și în 1894. Mai mult : de curînd s-a votat o lege în virtutea căreia se vor maghiariza numele tuturor unghiurilor românești. Munții, stîncile, văile, rîurile, codrii, tot ce se leagă cu limba, cu poezia și cu doinele românești, toate numirile ce reînviază trecutul și ține vie suflarea românească vor fi șterse de pe harta Ungariei. Și nimeni nu mai spune o vorbă ? Dar v-ați gîndit la soarta tinerimei ? În locul acelei școli pe cari ați lăsat-o pustie, cu ce apăreți înaintea tinerimei ? Ce voiți să învețe ea dintr-o contradicție așa de funestă din viața bărbatului care stă pe scena politică de 40 de ani ? Scepticism ! (*Aplauze prelungite.*)

Ați făgăduit descentralizarea, ați făgăduit îndrumarea către colegiul unic, ați făgăduit o serie de legi privitoare la propășirea noastră politică și socială. Nu v-ați ținut de cuvînt. E un rău, dar e un rău reparabil. Ați provocat deziluzii, dar într-un cerc mai restrîns și numai pentru un timp determinat.

Vor veni alții și vor satisface legitimizele așteptări ale aceloră cari și-au dat votul încrezători în căldura cuvîntului. Cînd însă, într-un popor tînăr ca al nostru, să provoacă decepțiunea, abandonîndu-se cauza care, izvorînd din adîncul poporului român, își găsisse expresiunea incandescentă în generațiile tinere, se comite cea mai mare crimă pe care o pot comite niște bărbați politici fără prevedere și fără de inimă. (*Aplauze fur-tunoase.*)

Domnilor, în popoare sunt speranțe, iluzii și vise de diferite înălțimi și durate. Speranțe, iluziuni și vise de o zi, de un an, de o jumătate de secol. Sunt însă speranțe, iluziuni și vise seculare, dupe cum sunt altele indefinite, constituind forțe în virtutea căroră geniul popoarelor se dezvoltă și existența lor se garantează. Între florile anuale și cedrii Libanului,

o imensitate de spețe și varietăți. Cestiunea națională coprinde în ea speranțele, iluziunile și visele noastre, nu de un an, nu de un secol, ci de o indefinită durată și de o înălțime de la care pururea ne vom inspira. Cînd aceste speranțe, iluziuni și vise vor peri, istoria noastră se va încheia ca a tuturilor popoarelor cari nu mai există. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

Cauza care întrunea pe discul Ligei banul bogatului și bănuțul luciu al săracului era o forță colosală în virtutea căreia „vechiul bărbat” ar fi putut face pe „samsarul cinstit”, sau cel puțin să ne fi dat speranța că așteaptă un moment mai prielnic.

Domnilor, Nilul, cel mai fertil fluviu din lume, către izvoarele lui, curge căzînd din bazin în bazin, și în aceste bazine suprapuse apele lui i se limpezesc, apoi se întinde în valea Egiptului ca o pînză argintie. Cînd e liniștit și limpede e simbolul sărăciei. Dar epoca ploilor începe. Potopul apelor, în greaua lor cădere, răscolesc fundul bazinelor, și Nilul, roșu ca sîngele, se revarsă încărcat de nomol fertil, pe care-l depune pe cîmpiile uscate din ambele lui lature. În aceste depozite, dupe retragerea apelor, cresc bogățiile Egiptului. Așa se turburase mulțimea poporului nostru, sub jalea celor de dincolo și la discursurile celor de aici. Așa se revărsase mînia turbure aprinzînd imaginațiile, fertilizînd sufletele cele mai reci și mai uscate. Am venit la putere. S-au retras apele. Dar rămăsese întregul popor cu o sentimentalitate în care putea să crească bogățiile noastre. Oh ! ne uităm în toate părțile, și nimic, ca și cum n-am fi semănat nimic... nici o floare, nici un rod... (*Aplauze prelungite.*)

Să mă agăț de o ipoteză ca de o ultimă scăpare. Să admit că eu mă înșel, că nu pricep înaltele combinațiuni politice, că prîpesc o operă care ar trebui să crească încet și trainic. Dvs. sunteți de vină : nu ne-ați spus absolut nimic, ne-ați forțat să ne explicăm în public. Eu sunt gata să declar că m-am înșelat, dar cu o condiție : spuneți ceva, o vorbă, cît de puțin. Spuneți-ne : „aveți răbdare, nimic nu e pierdut”. Nu vă convine formula ? Iscusita dvs. diplomatie presupune artificii mai ingenioase ? Prea bine. Mă mulțumesc pe un cuvînt inocent care să nu turbure Europa. Nu lumină deplină, ci umbra unei speranțe. Mai puțin, și mai puțin. Oh ! domnilor, o șoaptă, o șoaptă măcar, pentru acea generațiune tînără pe care o nă-

bușiți în deziluziune ! Șoptiți ceva, pentru educațiunea și viitorul ei ! (*Aplauze prelungite.*)

Văz cu durere că bărbații cu experiență de 40 de ani, ca și cei tineri, născuți aproape pe banca ministerială, sunt hotărâți să cadă în doctrinele cari aprind în opoziție și în tăcerea care dezgustă la putere. Nu vă uitați la noi. Am ajuns la vîrsta cînd ne stăpînim durerea și putem să respingem năvala deziluziei. Suntem în luptă și suntem hotărâți de a cădea în ea. Gîndiți-vă însă la generația de 20 de ani. În numele ei scăpărați o licărire de speranță, căci dezastrul moral care ne înspăimîntă pe noi o poate ucide pe ea. (*Aplauze prelungite.*)

E o detestabilă diplomatie a nu răspunde nimic nimănui. A vorbit domnul Maiorescu în Senat. Logica d-sale a fost supra-umană. O adevărată vivisecțiune în Senatul României. Și ați tăcut. A vorbit d. Carp, și ați tăcut. A vorbit domnul Take Ionescu, și ați tăcut. N-ați scăpat nici prin tangentă, cum se zice cînd atinge într-un punct și în trecut o cestiune. Declarați astăzi că m-am înșelat, că nu v-ați clătinat în credințele de odinioară, că cuvintele de altădată exprimau credințe împărtășite de sufletul dvs. Declarați că veți lucra, și vă făgăduim că nu vă vom întreba nici cînd, nici cum veți lucra. (*Aplauze.*)

Vă previn însă că vă cunosc răspunsul obicinuit : „Dvs. — adică noi — ați uitat luptele de la 48, ați uitat evenimentele de la 57, treceți peste alegerea de la 66, și nu reluați firul de la 88“. (*Aplauze, ilaritate.*) Și mai departe : „Pe mine lumea mă cunoaște ; am fundament moral ; m-am jertfit 40 de ani.“

În trecut fie zis, mult vă datorește țara ! E debitoarea dvs. Dvs. nu-i datorită nimic, căci pururea ați făcut jertfa d-a nu scăpa ocazia băncii ministeriale. (*Aplauze, ilaritate.*) Și încheiați : „pe mine lumea mă știe, pe dumneata nu încă“. Și acel *dumneata* e un Lascăr — căci nu vorbesc de mine — e un Costinescu. Da, pe un Costinescu nu-l cunoaște lumea, căci nu el lucra în numele partidului, în muncă grea și continuă, pe cînd domnul Sturdza ataca cu înverșunare partidul liberal și rasa Brătienilor și a lui Rosetti. Firește, nu Costinescu ținea condeiul partidului, nu el își expunea viața pentru triumful ideilor moderne și generoase. (*Aplauze.*)

Domnule prim-ministru, sunteți dator să răspundeți. Să nu-mi repetați „petit bonhomme vit encore“, de teamă ca nu

cumva conduita dvs. să nu dea drept neamului românesc de a tresări, văzînd un „faux bonhomme“ acolo unde afirmați că nu e decît un „bonhomme“. (*Aplauze prelungite.*)

Termin, spunîndu-vă că a tăcea, cum tăceți, este o diplomatie cusută nu cu ață albă, ci cu odgon de corabie, care vă va duce din abis în abis — *abyssus abyssum invocat* — spre nenorocirea noastră și a urmașilor noștri. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 28 APRILIE 1898

D-lor deputați, nu eu provoc în Parlament cestiuni personale. Acest obicei este al băncii ministeriale. Chiar când unii din noi nu ne amestecăm în discuțiune, ne auzim numele pronunțat de pe banca ministerială cu o dezinvoltură trivială și cu o ușurință nedemnă de acela care, formal, reprezintă guvernul unei țări.

Mi-e silă să răspund la cuvinte ca acestea : „d. Delavrancea are o limbă de viperă”. Frumoasă retorică ! Multe cusururi voi fi avînd, dar, cert, nimic nu mă aseamănă cu acela care, prin apucături și înfățișare, a fost comparat cu o hienă. (Aplauze.)

D. prim-ministru, de cîtva timp, s-a pornit pe o asociațiune forțată : de cîte ori pronunță numele d-lui Take Ionescu, se crede obligat să pronunțe și numele meu. Mi-a imputat chiar amicitia ce ar exista între mine și d. Take Ionescu.

Nu voi răspunde, din respect pentru bunul-simț al tutulora. Dacă d. prim-ministru ar poseda valoarea cuvintelor, și-ar da seama dacă există sau nu amicitie între doi oameni politici. Dacă d. prim-ministru ar poseda o dreaptă logică, ar simți că cuvîntul de „amic”, fără nici o altă împrejurare, nu poate atinge absolut pe nimeni.

Și tocmai d-sa se crede în drept d-a considera ca un păcat relațiunile personale dintre doi adversari politici ? D-lor, 7 ani și jumătate d-sa ne afirma, cu o vivacitate nestăpînită, că orice apropiere, de orice natură, cu un conservator, ar fi o ofensă adusă virtuței. Eram în primele rînduri ale luptei, ale focului. L-am crezut. Am crezut în bătrînețele d-sale. Dar am

ajuns la putere. Și cînd m-am dus la prima serată a d-lui Sturdza, am rămas uimit : conservatorii erau în majoritate. (Aplauze, ilaritate.)

Și să nu uităm că mulți conservatori invitați au declinat onoarea de a veni în saloanele d-lui prim-ministru. (Aplauze, ilaritate.) Și tocmai d-sa să cenzureze relațiunile dintre oameni și consecințele acestor relațiuni ? Dar ce-i pasă ! E obicinuit să violeze legile bunului-simț. (Aplauze.)

D. prim-ministru a voit să fie rău. N-are nevoie de nici o sfortare. A fost cum este întotdeauna. A pus în îndoială patriotismul meu, și sunteți martori că prin nici un cuvînt nu l-am provocat. D-lor, sunt două feluri de patrioți : patrioți din al căror patriotism profită numai ei și patrioți cari folosesc în-deosebi patriei. Sunt oameni cari se zbuciumă o viață întreagă, conduși de un ideal curat și sfînt, cari scriu, vorbesc în Parlament, în întruniri publice, fără a se gîndi la interesele lor. Sunt însă și patrioți cari intră pînă în gît în instituțiunile publice și private și mulg, mulg, cu o hărnicie și o aviditate excepțională, din aceste două mamele ale patriei, și sug cu o sete nepotolită din ugerul abundent al patriei îngăduitoare. (Aplauze prelungite.) Al acestor din urmă patrioți este triumful. Pentru ei onorurile. Pentru ei averea. Această școală patriotică este în deplină prosperitate. (Aplauze.)

Regret, însă, că tocmai d. vicepreședinte Nacu m-a întrebat ce-am făcut eu pentru cestiunea națională...

N-am de răspuns decît : am făcut cît am putut pentru cestiunea națională, dar pentru nimic în lume nu aș uita-o, pentru nici o situațiune nu aș da dușmanilor neamului românesc informațiunile cu cari să strivească pe cei de dincolo. (Aplauze.)

Iacă ce am făcut și iacă ce nu voi face. (Aplauze.)

Să revin. Adică de ce d. prim-ministru ar fi patriot, și noi n-am fi ? De ce eu aș fi limbă de viperă, și d-sa bunul în-geras, cu o inimă delicioasă, cu o blîndețe care mîngîie pe oricare are norocul de a se apropia de d-sa ? Eu, unul, sunt mulțumit. În sfîrșit : a găsit și d. Sturdza pe unul, din tot neamul românesc, căruia să aibă dreptul de a-i zice că este rău. Și acela sunt eu, iar bun este d-sa.

D-lor, ați ascultat interpelarea d-lui Take Ionescu. Veți înțelege de ce eu nu admit solidaritatea pe care o stabilea d.

Take Ionescu între întregul partid național-liberal și d. Sturdza în cestiunea națională. (*Aplauze.*)

Apoi să-mi permită d. Take Ionescu, d-sa, omul clar și elocinte prin excelență, a-i spune că a lăsat un punct important în obscuritate. Să mă explic. Din documentele citite de d-sa reiese că ministrul de instrucție publică din Ungaria, Vlasici, face în primul rînd istoricul cestiunei naționale, începînd de la 1861, și apăsînd pe date ca 1875, 1883, 1894 și pînă la anul curent 22 martie, cînd se adresează mitropolitului de la Sibiu... Din documente rezultă data...

(*O voce.* Aceasta nu e cestiune personală.)

Ce, credeți că o cestiune personală se reduce la trivialități, la ofense sau numai la respingerea trivialităților și a ofenselor? Într-un Parlament se cuvine să fie cestiuni personale de o ordine mai înaltă...

(*Vicepreședintele.* Să nu se reediteze întreaga cestiune.)

Am fost provocat. Am auzit pronunțîndu-se numele meu, și unii au aplaudat ceea ce s-ar putea considera ca o ofensă ce mi se aducea de d. prim-ministru. Fiți sigur că nu mă voi coborî la insultă. Vă voi dovedi, însă, că acela pe care l-ați aplaudat nu vă merită aplauzele, și ofensa ce se opintea să-mi facă nu vă merită aprobarea. (*Aplauze.*)

În primul rînd, vă întreb: documentele pe cari onor. interpelator le-a citit au fost sau nu tăgăduite de d. prim-ministru? Nu. Cînd în fața unor acte atît de grave, d. prim-ministru zice: „să admitem că ele ar fi adevărate”, eu cred că nu este aci o ipoteză, ci o realitate. (*Aplauze.*) Dacă acele documente n-ar fi fost adevărate, d. prim-ministru ar fi declarat aceasta categoric și ar fi respins atacul cu un singur cuvînt, în aplauzele unanime și entuziaste ale dvs. D-sa, dar, implicit, a admis că documentele sunt adevărate și datînd din 1898...

(*O voce.* Din 1894.)

Vă înșelați. Ele sunt din anul acesta și se referă și la fapte din 1894, dupe cum se referă și la fapte din 1861.

Dar să citim documentul principal. Dați atenție la modul d-a se exprima ministrul Vlasici. El vorbește de ceea ce a făcut acum, în prezent, pe cale diplomatică față de guvernul român:

„În urma acestora, guvernul ungar regesc s-a bizuit a se informa despre starea reală a lucrurilor, și pe baza acelor date — din cari o parte vi s-a comunicat excelenței-voastre

în 22 martie, prin excelența-sa d. prim-ministru — s-a convins că ajutorul anual dat de guvernul român pînă la 1876, pe față, a devenit secret și că autoritățile susținătoare a școalelor din Brașov, cu toată ordinațiunea ministerială din 1875 și, ce e mai mult, în contra art. de lege XXX din 1883, al. 72, îl primesc, ba chiar îl urgencează. Din cauza aceasta s-a văzut necesitat a interveni la guvernul regesc român pe cale diplomatică în chestia subvenției, și aceasta a dat în privința subvențiunei o notă afirmativă cu indicarea sumei.”

Ați înțeles?

(*O voce.* Actele sunt din 1894.)

Faceți un rău enorm d-lui prim-ministru tăgăduind evidența. Ministrul Vlasici scrie în anul acesta și mitropolitul a primit în anul acesta un asemenea comunicat. Ce, altă apărare nu mai găsiți pentru d. prim-ministru decît susținînd că actele ministrului ungar sunt din 1894? Ei bine, vă declar că dacă d. prim-ministru afirmă în Parlament că actele acestea sunt din 1894, iar nu din 1898, sau că aceste acte sunt o intervențiune, vă declar că-i voi face scuzele mele.

Am dar dreptul de a crede că, din documentele citite în Cameră, rezultă evident că, „pe cale diplomatică”, guvernul maghiar s-a adresat d-lui Sturdza, că din documente rezultă că d-sa a dat toate indicațiunile privitoare la subvențiunea școalelor din Brașov. V-am spus-o în interpelarea mea și v-o repet că din 1894, de cînd d. Sturdza a denunțat toate mandatele, cu numerile lor, cu sumele și persoanele cari au primit aceste sume, m-am înfiorat și n-am mai vroit să fie nimic de comun, în cestiunea națională, între d-sa și mine. (*Aplauze prelungite.*) D. prim-ministru a zis că ceea ce d-sa destăinuia la „Orfeu”, în 1894, era cunoscut deja de contele Kalnoky. Să fie exact? Absolut exact? Dar contele Kalnoky afirmase în 7 septembrie 1894, în comisiunea delegațiunilor, că guvernul român a cheltuit 480.000 de lei cu școalele și bisericile de peste hotare, că din aceștia 380.000 au fost dați în Macedonia și numai 100.000 de lei au fost dați în Transilvania, și numai pentru acele școli și biserici cari erau amenințate că vor fi închise. Ce a afirmat d. Sturdza? Că guvernul român a trimis dincolo peste 300.000 de lei. (*Aplauze.*)

(*Ciocazan.* În doi ani.)

Fie, dar chiar așa, d-sa destăinuia sume pe care contele Kalnoky nu le cunoscuse. Acum vă întreb: care este înțelesul

trist, dureros de trist, al acestor dezbateri? Trist înțeles, d-lor, căci acest proces ar trebui să vă smulgă lacrimi, iar nu aplauze. Trec peste toate actele, peste toate detaliile din trecut și din prezent. Mă opresc uimit asupra unui singur fapt: de la 1861, sub toate guvernele, conservatoare și liberale, s-au subvenționat școalele și bisericile fraților noștri, fie direct și fățiș, fie pe altă cale. Ei, nu vă înfioară pe dvs. ideea că numai sub un guvern liberal celor de dincolo li s-a refuzat ajutorul? (*Aplauze prelungite.*) Nu sunteți toți, absolut toți, izbiți în ce are conștiința și sufletul dvs. mai scump? (*Aplauze.*) Vă afirm, și nimeni nu mă va dezminți, că îndată ce d. Sturdza a venit la putere, a refuzat românilor de peste Carpați ajutorul datorit, că sub guvernul d-lui Aurelian, guvern format pe lacrimile fostului șef al partidului național-liberal, s-a dat din nou subvențiunea. (*Aplauze.*)

Cunoașteți omul care vorbește neconținut de bizantinism și de epoca fanarioților? Și nu știți că în splendoarea fanariotismului, boierii cari urmăreau răsturnările treceau hotarele pentru a se închina străinilor și a-și combina meschinele lor intrigi? D. Sturdza, dupe ce a căzut de la putere, a plecat din țară. (*Aplauze.*) Și când s-a reîntors a revenit la putere. (*Aplauze prelungite.*) Ei bine, sub același prim-ministru, românii de peste Carpați nu mai primesc nici un ajutor. Ungurii sunt în drept de a crede că în România stă un guvern indiferent la decapitarea românismului... Aceasta e dureros pentru țară, pentru Parlament, pentru partidul național-liberal, și noi respingem orice răspundere, orice solidaritate! (*Aplauze prelungite.*)

(*D. Sturdza, care plecase când a început Delavrancea să vorbească, revine.*)

Nici eu nu vreau să ascult cuvintele d-lui prim-ministru. (*Aplauze prelungite.*)

(*Delavrancea pleacă din Cameră.*)

(În ședința din 29 aprilie Delavrancea a luat de 3 ori cuvântul. Discursurile nu s-au trimis la *Monitorul oficial*. La 30. IV și 8. V cite un discurs nepublicat în *Monitorul oficial*.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 14 MAI 1898

D-lor deputați, când susțineam că nu eram în număr — și într-adevăr nu eram — cel care se agita mai enervat pe banca ministerială era d. prim-ministru. D-sa vroia cu orice preț să se continue ședința. Dupe ce a vorbit, dupe ce a atacat, făcând din senin cestiuni personale, în cunoscutul d-sale stil, pleacă subliniind plecarea d-sale cu un gest de o delicateță îndoielnică. Constat și de astă dată același curaj în retragere, aceeași procedare ordinară.

D-lor, eu nu mă mir că d. prim-ministru scoate din victoria de la Ploiești obligațiunea pentru noi de a demisiona din Cameră. D-sa afirmă că Colegiul al II-lea comunal din Ploiești s-a pronunțat în contra deputaților din Colegiul al II-lea de Prahova. Nu mă mir de așa logică. D. Sturdza a fost în multe orașe și a luat parte la banchete și la întruniri publice, dar nicăieri nu cunoaște nici un colegiu electoral, dupe cum serios nu cunoaște nici un om politic. Mă surprinde însă când un bărbat cu mult mai ager la pricepere și la toate, cu mult mai pătrunzător decât primul-ministru, când onor. d. ministru de interne ajunge la aceeași concluzie, formulată, recunosc, mai parlamentar, mai delicat, cum se cuvine să fie limbajul celor de pe banca ministerială.

Și iacă de ce.

D. ministru de interne ar trebui să înțeleagă că a reprezenta un colegiu nu va să zică nici a fi robul aceluiași colegiu, nici a robi acel colegiu. Mandatarul e liber, mandanții sunt

liberi. E absurd a presupune poruncă și supunere dintr-o parte sau din alta.

D. ministru de interne ar putea să nu cunoască Colegiul al II-lea comunal din Ploiești, dar nu-i este iertat a nu ști că Colegiul al II-lea de Prahova e compus din șapte orașe. Cele șapte orașe s-au pronunțat pentru noi, și în alegerea din urmă n-a luat parte la vot decât un singur oraș, și acela nu s-a pronunțat în politica generală, ci numai în ceea ce privește administrațiunea orașului de reședință.

Înțeleg ca d. ministru de interne să se încerce a acoperi, prin alegerea comunală din Ploiești, înfrângerea regretabilă pentru partidul național-liberal de la Iași. Și omeneste, și politicește se explică această dificilă efortare. Organul guvernului — vorbesc de *Voința națională* — într-un articol bine scris, vorbind despre victoria conservatorilor de la Iași, făcea o reflexiune tristă și înțeleaptă : „Să ne învățăm minte ca să nu mai dăm un colegiu electoral pe mâna unui singur om“, fie chiar un mare elector. Și toți ați înțeles câte înțelesuri avea această mîhnire tardivă. Fără să mă preocup de cauză, recunosc că pierderea de la Iași e dureroasă și pentru guvern, care reprezintă o parte din partidul național-liberal, și pentru noi, pentru noi toți membrii aceluiasi partid, condus de cîtva timp fără pic de noroc.

Nu vă înțeleg însă pe dvs., d-le ministru de interne, spirit franc și cavaleresc, cum de credeți că prin victoria de la Ploiești vă veți apăra de toate înfrîngerile ce a suferit partidul. Am căzut la Iași, am căzut la Galați, am căzut la Huși, am căzut la Bîrlad, și să ne mîngîiem așa de ușurel cu o victorie comunală ? Rău, foarte rău, căci ar trebui să ne gîndim la adevărata cauză a tuturor înfrîngerilor și să scoatem din ele o lecțiune politică demnă de niște bărbați politici, iar nu un nou element de discordie, ca și cum instinctul de conservare ne-a părăsit în același timp cu sentimentul de realitate.

Îmi imputați că m-am dus la Ploiești în alegerile din urmă.

Eu, d-le ministru, nu reprezint un colegiu dupe saltea, nici nu dătoresc alegerea mea unui guvern. Șease ani am lucrat la Ploiești și în Prahova înainte d-a fi ales, în 1894, deputat în Colegiul al II-lea. Am participat acolo la 40 de alegeri de deputați, de senatori, județiane și comunale. N-a fost întrunire publică la care să nu particip. Nu a fost un reprezentant al Prahovei pentru care să nu lucrez din toată inima, fără

nici un interes personal, fără nici o pretenție. D. Teodorini e aici, d-sa știe...

(*Teodorini*. Așa e, dar cine v-a pus candidatura ?)

N-am nici o pretenție față de primul-ministru. D-sa uită toate cu o fericită ușurință. Am însă dreptul de a cere unui bărbat cu minte și leal ca onor. d. ministru de interne ca să ia altă nuanță cînd vorbește despre mine ca reprezentant al Colegiului al II-lea de Prahova. Voi răspunde și la întreruperea amicului meu, d. Teodorini. Nu numai jertfei mele dătoresc onoarea d-a fi în Parlament și d-a fi fost ales și în contra conservatorilor. Da, dătoresc această onoare și serioasă greutate și celor doi admirabili bărbați cari au fundat liberalismul în Prahova și l-au condus din victorie în victorie. Îi cunoașteți. Numele lor ne este scump tutulora : mult regretatul Radu Stanian și venerabilul d. Grigorescu...

(*Teodorini*. La Ploiești n-ați spus așa.)

Vă înșelați. Ingratitudinea n-a încolțit niciodată în sufletul meu. Cînd, d-lor, între cei doi buni și demni liberali a intrat neînțelegerea, am fost chemat la alegeri în Ploiești. Ce puteam să fac ? Respectam și pe unul, și pe celalt. Prin nimic și pentru nimic în lume n-aș fi consimțit să ating amorul propriu al lor. Iacă de ce atunci am refuzat d-a participa la alegeri. Din nenorocire, unul din ei nu mai există. Ce puteam să fac cînd cel care a rămas m-a chemat telegrafic ca să particip la penultima întrunire publică ? M-am dus, și vă fac judecătorii mei, spuneți-mi sincer și onest dacă altă conduită s-ar fi potrivit cu un om de inimă ? Dar credeți că m-am dus acolo în scop d-a ataca convingerile și onestitatea unor liberali în favoarea celorlalți ? Nu, d-lor, și nu înțeleg ce ar profita partidul și liberalismul din aceste atacuri cari îi taie avîntul, îi împrăștiă mîndria și îi suspectă demnitatea. M-am dus acolo pentru a spune un adevăr dureros : cînd surpați pe Grigorescu, sub victoria dvs., puteți să înmormîntați liberalismul din Prahova. Mi-aduc aminte că într-un moment de emoțiune spuneam bunilor cetățeni din Ploiești următoarea pildă plină de învățămînt : într-un ținut al Americii, un înțelept bărbat a fundat un oraș, adunînd împrejurul lui mulțimea și povățuind-o la muncă și propășire. În cîtiva ani colibe s-au transformat în palate. Numai bătrînul înțelept și blînd a rămas cu coliba lui, loc de meditațiune, de modestie și de puritate. Dar concetățenii lui au vroît, uitînd o clipă

binefacerile, să-i exproprieze micul adăpost, ca nemaifiind potrivit cu splendoarea celorlalte palate. Bunul filozof n-a voit să consimtă, dorind să aștepte urmașii cetății de unde a început splendida cetate. Într-o noapte, unul din bogătași dă foc colibei. Un vânt se ridică, și flăcările coprinde întregul oraș. Din flăcările colibei s-a consumat frumoasa și bogata cetate. Băgați de seamă, când vă ridicați împotriva lui Grigorescu, ca nu cumva din ruina lui să ajungeți, fără să vreți, ca o pedeapsă de sus, la ruina liberalismului din Ploiești.

Acesta e, d-lor, felul meu de a vorbi când cred greșiți pe amicii și coreligionarii mei politici, când discuțiunea nu este înveninată de acel spirit mic și plin de răutate. Sunt convins că m-ați înțeles și că în fundul conștiinței dvs. mă aprobați.

Sunt dator însă o rectificare. Nu am vroit să zic că ați izbutit la Ploiești cu concursul conservatorilor. Nu pot să afirm. A fost un zvon. Aceasta am vroit să zic. În orice caz, iată ceea ce pot să afirm politicește: victoria dvs. de la Ploiești a provocat în rândurile conservatorilor o bucurie cu mult mai mare decât bucuria dvs. De aceea ar trebui să nu vă bucurați deloc. Conservatorii știu ceea ce dvs., d-le ministru, regret că nu știți; e mai ușor să ia Colegiul al II-lea de Prahova din mâinile altora decât din mâinile lui Grigorescu. De aceea victoria dvs. s-ar putea să fie începutul unui dezastru, dacă învingătorii de la Ploiești nu vor ști să-și domolească entuziasmul și să închege unitatea partidului din localitate. S-ar cuveni, dar, d-le ministru de interne, ca oamenii politici să nu se încurce de aparențele înșelătoare, să nu dea curs iluziilor până nu se apropie de realitate, care de multe ori e tristă sub un aspect fermecător.

Ș-apoi, ați izbutit la Ploiești fără nici o alianță? Să ne explicăm sincer și cinstit.

(Teodorini. Nu recunosc...)

Vă rog, nu vă grăbiți. Veți înțelege îndată de ce sentiment delicat de dreptate sunt animat. Dvs. aveți aerul de a fi făcut calculul următor: conservatorii s-au aliat cu radicalii, liberalii se pot alia cu socialiștii. Nu critic. Constat.

Radicalii declară că sunt conservatori. Altoi și altoi. E un progres, doresc să fie un progres. Dar să fim drepti. De ce radicalilor li se zice: nu vă cunoaștem, nu sunteți conservatori, și nu s-ar zice socialiștilor cari intră în partidul național-

liberal: nu vă cunoaștem? Să fim drepti cu toții și să vedem în ei ceea ce ei declară că sunt. În orice caz, operațiunea politică începe prin alianță și apoi devine contopire. V-ați aliat la Ploiești cu d. Alexandru Radovici. N-am nimic de zis. V-ați aliat cu un tânăr cult, onest și de talent, dar care a fost adânc convins, în timp de 20 de ani, de principiile fundamentale ale socialismului celui mai intransigent. Acestui aliat, pe care l-ați ales și confirmat primar, nu datoriți nimic în alegeri? Este absurd a tăgădui adevărul cunoscut tuturor. Așadar, și sub acest raport victoria dvs. trebuie prețuită la justa ei valoare. Nu, d-lor, nu asemenea victorii pot acoperi toate pierderile din țară și nici nu poate autoriza pe oamenii cu minte să meargă pe calea greșită pe care au apucat.

Termin, recunoscând că tonul d-lui ministru de interne, când face personalități, este admisibil și civilizat, chiar când se nuanțează de oarecare autoritarism. Cu d-sa se poate discuta fără a înjosi discuția. Cu colegul d-sale și prim-ministru nu se poate discuta nici modest, nici demn. Și vina este a d-sale, care face personalități fără nici o formă, depărtându-se de cuviință până a se cufunda în cea mai dizgrațioasă trivialitate. Și apoi, când e să-i răspunzi, fuge. Această manieră nu-l onorează. Am zis.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA
LA 16 DECEMBRIE 1898

Domnilor deputați,

Mi s-a părut că ieri nu am fost destul de înțeles. Vina poate să fie a mea. Nu m-oi fi exprimat limpede într-o discuțiune pripită. Voi cerca astăzi să lămuresc o idee dominantă, sperînd că vă voi convinge că să nu consacrați într-o lege așa de importantă o nedreptate bogată în rele consecințe. Iacă problema: este o mare deosebire între dreptul statului d-a exploata sarea oriunde s-ar afla ea și între dreptul de proprietate al statului asupra sărei oriunde s-ar afla ea. Primul drept este tot așa de întins din punctul de vedere al foloaselor ca și cel d-al doilea; cel din urmă, nejustificat din toate punctele de privire, ar provoca un conflict între stat și proprietatea privată, fără a spori beneficiile statului. Primul drept, bine organizat, ar fi opera înțeleaptă a unui legiuitor cu minte, cel d-al doilea, o măsură violentă fără nici un avantaj real.

Vă mulțumesc, domnilor, că de ieri ați hotărât să faceți o deosebire cuvenită, lămurind dreptul în sine pe care statul îl are asupra minelor de sare. Această bunăvoință a dumneavoastră m-a făcut să iau din nou cuvîntul.

Voi vorbi asupra capitolului X, „dispozițiuni speciale asupra sărei”, evitînd astfel discuțiunea asupra fiecărui articol în parte, subiect tot atît de greu cît și de frumos, important din punctul de vedere al trecutului nostru și din punctul de vedere al actualității pentru niște bărbați serioși, cari vor să determine și să organizeze dreptul statului. Drepturile nu se creează din senin. Punctul lor de plecare se perde în confuzia

timpurilor, mersul lor, însă, evoluțiunea lor se impune legiuitorilor cari nu vor să înceapă istoria de la mica lor personalitate.

Nu am pretențiunea de a spune un cuvînt definitiv asupra unei probleme așa de vaste, îmi permit însă a vă prezenta cîteva indicațiuni istorice asupra dreptului pe care voiți a-l organiza, socotindu-le de folos dezbaterilor și hotărîrilor dvs. Nu vă pot preciza cu de-ămanuntul toate izvoarele unui studiu complex — pretențiune pe care nu o am — în trecut vă spun că mi-au folosit vechile hrisoave, încheierile și anaforalele sfaturilor înaltelor divane, pronomiile referitoare la drepturile locuitorilor din partea munților, discursurile mai din urmă în divanurile ad-hoc, cum ar fi discursul lui Kiseleff de la 10 martie 1831, istorici și documentaliști, cum sunt bunăoară Miron Costin, Paul de Aleppo, Cantemir, Fotino, notițele asupra ocnelor Moldovei, de prințul Nicolae Șușu, și diferitele proiecte de legi, începînd cu acela al lui Manolache Kostaki din 1859 și terminînd cu ale domnului Petre Carp.

Ce drepturi a avut statul asupra sărei? Primul, și cel mai vechi document al lui Mircea cel Mare de la 1392, ne dă primul răspuns istoric. Venitul sărei este în lista veniturilor domnești, venituri cari, pe acele timpuri, se confundau cu veniturile statului, sau, mai potrivit zis, cu ale stăpînirii.

Pentru a ne da seama întrucîtva de ce domnul era stăpînirea, statul, mă voi opri puțin asupra ideii de proprietate. De patru feluri era proprietatea de pe acele vechi timpuri. Proprietăți imobiliare moștenești, răzășești, un fel de proprietate colectivă, o indiviziune care nu presupunea neapărat egalitate de drepturi; proprietate boierească, individuală; proprietatea domnească; proprietatea monăstirească, așa-zisa proprietate „mîină moartă”. Am greși, însă, dacă am crede că aceste forme de proprietăți erau așezate pe drepturi definite și definitive. Nici o comparație nu este posibilă între dreptul de proprietate de atunci și cel din secolul nostru. Deasupra acelor drepturi, fără adînci rădăcini, sta enorma putere a domnului. Voința lui era o lege fatală, răsturnînd toate speranțele și toate drepturile. Nimeni nu poseda de vecie. Concepția exista, realizarea ei, imposibilă. Nici bunurile materiale, nici cele sufletești nu erau adăpostite de voința de sus. Avea și onoarea, familia și viața se stăpîneau absolut de unul singur. Din bogat, sărac; din cel mai mare boier, la cel mai

umilit serv — era ușor de scăpat, cum era ușor ca din calic de nimic să ajungi la supremul rang și la imense averi. Așa a fost până într-un târziu, căci Cantemir în *Descriptio Moldaviae* descrie astfel puterea domnului: „Se întindea puterea lor nu numai asupra boierilor și a locuitorilor Moldovei, ci și asupra tuturor de orice condiție, când se aflau în țară. Viața și moartea supușilor stă în mâna domnului. Oștind el pe oricine la moarte, la bătaie, la surghiun, sau la pierderea tuturor moșilor, măcar și cu strîmbătate și tiranie; cei urgișiți pot numai să se roage prin grai sau scrisoare, dar nimeni nu are voie de a cîrți sau a se împotrivi judecății domnești. Și iarăși dacă ar voi să libereze pe vreunul judecat la moarte de toată țara, nimeni nu poate să se opună voinței lui. Toate dregătoriile militare și civile atîrnă de bunul său plac; le hărăzește celor pe care-i iubește, le ridică celor ce-l displac.

Pentru împărțirea lor, domnul nu are nici o lege. Dacă ar voi să facă mare logofăt, cea mai mare boierie a Moldovei, pe un țaran, nimeni nu îndrăznește a se împotrivi, și când ar vrea să ridice din dregătorie pe vreunul, fie și cel mai de frunte neam, acela trebuie să se supune hotărîrii domnești.

În sfîrșit, ascultați pînă unde se întinde puterea domnului, și vă rog să nu simțiți nici o aluzie... „Asemenea putere are nu numai asupra celor mai de jos ai clerului bisericesc, ci încă și asupra mitropolitului (*ilaritate*), episcopilor, arhimandriților, egumenilor și asupra tuturor celor ce sunt de tagma bisericească. Neîmpiedicat, poate să-i scoată din dregătoriile lor, deși nu din cele sacerdotale și, cerînd trebuința, poate și cu moartea să-i pedepsească.

Sub apăsarea continuă a unei astfel de puteri, dreptul de proprietate era slab și într-un perpetuu provizorat. Și o astfel de putere firește că și-a ales veniturile cele mai sigure. În toată lumea sarea este o nevoie simțită, la noi însă a fost o nevoie capitală. Pîinea și sarea. Saramura, mîncarea de toate zilele. Legume în saramură, pește sărat, carne sărată, pas-tramă, brînză sărată, și tot sistemul de aprovizionare al armatelor pe sare era bazat, când cei chemați sub arme trebuiau să-și ducă merindele, pentru cîteva săptămîni, în desagi. Era firesc dar ca un venit mare și sigur să fie al domnului. Nu e locul aci, căci astfel v-aș dovedi că și celelalte mine se găsesc în categoria sărei. Iacă, domnilor, de ce și de cînd

găsim venitul sărei pe lista civilă a domnului, la început confundîndu-se cu venitul general al stăpînirii, mai tîrziu deosebindu-se, pentru a rămînea ca un special venit al lui. (D. I. Bianu. Absolut nu...)

Amicul meu Bianu mă întrerupe. În curînd voi cita o autoritate care sper că mă va apăra în contra amicului meu. Un document important ne-a rămas de la un călător inteligent, și din care rezultă, fie zis în treacăt, că și celelalte mine erau în stăpînirea domnului și a familiei lui. Între 1650 și 1660, arhidiaconul Paul de Aleppo, însoțind pe Macarie, patriarhul de Antiohia, în călătoria sa din Muntenia, Moldova și Rusia, se oprește neapărat și în Tîrgoviște. Aci culege date prețioase despre țara noastră. Întrucît privește obiectul dezbaterii noastre, el ne spune că sarea era un venit al stăpînirii, sare pe care „o vindeau precupețele pe strade”. Între aceste venituri pune el și arama „scoasă din puțuri foarte adînci”, adăogînd că mai sunt băi de aur și argint pe cari muntenii nu le mărturisesc de frica turcilor. Numai doamna primește pe fitece an ca la o mie de bani de aur din partea acelor cărora li s-a dat dreptul d-a aduna aurul „din apa ce curge prin Tîrgoviște”.

(I. Bianu. Acesta era un călător din Orient și se înșală uneori.)

Domnule președinte, nu mă plîng, în această materie întreruperile colegului nostru pot folosi. Domnule Bianu, nu mă îndoiesc că știi: arhidiaconul Paul a fost primit la mese mari boierești, a stat de vorbă cu dregătorii cei mari ai țării, și-a însemnat imediat științele primite, și nu puteți bănuși că s-a înșelat asupra faptelor materiale. Greșalele acestui călător se reduc la unele explicațiuni ce el caută să dea faptelor și credințelor.

Domnilor, interesant este de văzut, printre toate condicele, condica XXXIII de sub Ipsilante. La pagina 271 sunt enumerate 25 de dări ale țarei. Cred că pentru cea din urmă oară se mai găsește, în 1775, darea Soimilor. Întrucît privește sarea, monopolul ei aparține statului, pe care-l transmitea în exploatare unui întreprinzător, însă, dupe un stabilit nart, neputînd vinde sarea pisată mai scump de 5 bani ocaua, iar cea nepisată mai mult de 4 bani. În județele Rîmniciu-Sărat, Buzău și Secueni, de la toți muntenii cu drepturi de a extrage sarea numai în folosul lor, se percepea un impozit anual

de 66 bani de fiecare om cu familie. Interesant este a se consulta și Fotino. Și aci mi-amintesc prima întrerupere a domnului Bianu.

Fotino pune sarea în „veniturile cămărei”, pe lista civilă a domnului, în deosebire de celelalte venituri ale statului. Veniturile domnului se compun din produsul ocnelor, al vâmlor și zeciuială în bani, a oilor, porcilor, stupilor și vinului. Înainte de-a veni la izvoarele mai noi, rezum, domnilor deputați, toate observațiunile mele. Întotdeauna dreptul de a exploata sarea a aparținut domnului, fie că venitul lui era totuna cu acela al statului, fie că mai în urmă s-a deosebit de veniturile generale, dar niciodată, niciodată nu a fost pomeneală că ar avea dreptul de proprietate. Confuziunea aceasta nu s-a făcut în trecutul nostru, și nu dvs. o veți face astăzi, expunându-vă a primejdii fără nici un folos siguranța și drepturile particularilor.

Sosim la dreptul mai nou, la domniile regulamentare, la *Regulamentul organic*. Înainte de a se modifica *Regulamentul organic*, dreptul statului asupra sărei era astfel consacrat în Muntenia: „și nimeni nu va putea să deschidă ocnă de sare pe a sa moșie, fiindcă acest drept este numai al stăpînirii”. În Moldova: „Sarea este un ram deosebit al veniturilor statului, și care nu este slobod a se cumpăra de aiurea, decît din ocnele și magaziiile statului”. Neconținut dreptul de exploatare, monopolul exclusiv al statului, dar nici în *Regulamentul organic* nu putea fi vorba de un drept de proprietate. Și, pentru a limpezi desăvîrșit natura acestui drept, mă opresc asupra dezbaterilor din „Obșteasca Adunare extraordinară de revizuire a *Regulamentului organic*”, dezbateri prețioase, pe cari le puteți găsi în *Analele parlamentare*. În această adunare se deosebesc bine dreptul statului de a exploata, se determină, se țarmurește, împiedicîndu-se toate abuzurile stăpînirii comise în exercițiul primitiv al dreptului ei. V-am spus de ieri, și nu voi reveni pe larg, că sistemul de exploatare de pe atunci presupunea întinse suprafețe, din folosința cărora era alungat legitimul proprietar. Loc pentru guri, pentru curți și bătături. Zecimi de pogoane se răpeau proprietarului care ar fi avut nenorocul ca proprietatea să fie pe un masiv de sare. Din această cauză, pe bună dreptate, se ridică, în ședința de la 20 martie 1831, un mădular al Obșteștei Adunări, vornicul Al. Filipescu, și propune ca

„stăpînirea să despăgubească pe proprietar pe tot anul cu o plată hotărîită pe măsurătoare de pogoane în toată vremea cît locul acela nu va fi în stare de a se ara și a se semăna”. Această propunere „dîndu-se în cercetarea Obșteștei Adunări, s-au primit bună”.

Dreptul de exploatare e absolut al statului, dar suprafața particularului nu o poate deține fără a-i plăti o despăgubire pe tot anul cît timp proprietarul nu se va putea folosi de ea. Era o pace între cele două drepturi. Se deosebesc categoric aceste drepturi tocmai pentru a se pune în armonie. Trecură trei zile de la această ședință, și la 24 martie vîtprezidentul Minciaky, voind să evite favorurile și să ocrotească pe micii proprietari cari ar fi putut fi scoși din întreaga lor posesiune, propuse „că s-ar cuveni proprietarului zeciuială din produsul sărei ce se scoate din ocnă, însă nu în natură, ci în bani”. Să nu vă înșelați a crede că Minciaky, propunînd acest mod de despăgubire și întrebunînd cuvîntul de „zeciuială”, ar fi presupus pe proprietarul suprafeței proprietar al subsolului de sare. În acest cuvînt, înțelesul primitiv se tocise, iar despăgubirea era numai în vederea exproprierei de la suprafață. În adevăr, îndată dupe Minciaky se ridică un alt mădular, vel-spătarul Al. Ghika, și adaugă la propunerea de mai sus: „îndatorîndu-se însă proprietarul a da stăpînirii loc pentru deschidere la ocnă, să se mărginească acest loc în cîtățime de pogoane cu adevărat trebuincioase pentru gură, curte și bătătură de cară”.

Astfel, ajung cei din Obșteasca Adunare la redactarea art. 127 din *Regulamentul organic*, care rezumă exact întreaga discuțiune. Acest articol coprinde trei părți, strîns legate între ele. În primul aliniat, dreptul de zeciuială în bani, a 10-a parte din a treia parte din valoarea sărei la gura ocnei, pentru ocnele cari se vor deschide. În al doilea aliniat, statul nu dă nimic pentru ocnele cari lucrau deja, deși ar fi fost pe proprietăți particulare. În al treilea aliniat se justifică darea cuvenită proprietarului: „Se va îndatora însă proprietarul a da loc pentru deschidere de ocne; acest loc să se mărginească față cu dînsul și cu omul trimis din partea stăpînirii în cîtățime de pogoane, cîte cu adevărat vor fi trebuincioase ocnei pentru gură, curte și bătătură de cară, fără de a se coprinde și pășunea, căci aceasta o va da proprietarul, de va avea, cu osebită tocmeală”.

Dupe *Regulamentul organic* vin încă două proiecte de legi, rămase în cartoane, primul al lui Manolache Kostake, din 1852, cel de al doilea din 1862, cari nu schimbă întru nimic dreptul istoric în ce privește sarea; sub celelalte raporturi, mărturisesc că n-am avut timp ca să le studiez mai de aproape. În sfârșit, sosim la legea domnului Carp din 1895, lege pe care o modificați dvs. În opera domnului Carp este o lacună în ceea ce privește regimul sărei. D-sa a trebuit să aibă în vedere *Regulamentul organic* și a trebuit să știe marea controversă ce s-ar putea ridica, cu noul sistem de galerii, dacă redevența statornicită atunci se mai datorește sau nu proprietarului, când din subsolul proprietății lui se extrage sarea fără a-l turbura la suprafață. Și, cu toate acestea, nu găsim ceva direct și categoric asupra acestei chestiuni. Eu cred, însă, că chiar din această lege, din spiritul ei, se determină dreptul statului, precum și acela al proprietarului.

În art. 77 se hotărăște că dreptul de a exploata sarea „apartine numai statului”. Prin art. 78 — consecință a art. 77 — nu se îngăduie nimăru a exploata acele minerale pentru a căroră extracțiune ar fi nevoie de exploatarea sărei cu care s-ar găsi în amestec natural. Și art. 80 sună: „Dacă, pentru a exploata o materie minerală, este necesitate a se trece prin sare pentru a putea extrage mineralul dat în concesiune, exploatatul va putea străbate sarea sub controlul statului și predându-i materialul salin ce va rezulta din lucrări”. Vedeti, domnilor, tot materialul salin se dă statului; concesionarul, proprietarul suprafeței sau nu, nu are nici un drept asupra sărei; nimic din zeciuiala prevăzută în *Regulamentul organic*, fiindcă nu statul i-a turburat proprietatea la suprafața ei.

Am sosit, domnilor, până astăzi — și din trecutul vechi, și din timpurile mai noi, și din legiurile din urmă, dreptul statului apare clar, întreg, nediscutat. Nu, nu voiesc să înghesui acest drept, ci doresc să-l întăriți și de astă dată, dar așa încât să nu turburați pe nimeni fără folos și să nu expuneți pe stat la controverse păgubitoare. Să nu vă înșelați de a crede că acordați mai mult, creînd drepturi noi cari în fond sunt greutatea nemăsurată de mari. Să limpezim o confuziune. Scurt istoric pe care ați binevoit a-l asculta cu atențiune a risipit, cred, în bună parte, confuziunea provocată de proiectul modificator al legii din 1895. Una este *dreptul de*

proprietate al statului asupra sărei, și alta este *dreptul de exploatare*. Nu le confundați, în interesul ordinei publice, în interesul acelor principii abstracte, dar vii și eficiente, de la cari atîrnă seninătatea și siguranța socială.

Statul, sub orice formă, în toate timpurile, la noi a avut numai dreptul de exploatare a sărei, monopolul ei nediscutabil. A-i da astăzi statului dreptul de proprietate va să zică a decreta o violență, alungare a unui nedeterminat număr de oameni din proprietățile lor liniștite și legitime. Cine hotărăște că statul e proprietar asupra sărei hotărăște că statul e proprietar și asupra suprafețelor de sare de pe orice proprietate privată. Și cum veți împăca dvs. dreptul de proprietate al statului asupra sărei cu dreptul necontestabil al particularilor pe suprafețele de sare de pe proprietățile lor? E adevărat că proprietarul nu poate exploata suprafața de sare, dar e tot așa de adevărat că el poate clădi pe ea, are trecere, are dreptul de a-și stabili turmele și cirezile, toate folosințele dreptului de proprietate, mai puțin dreptul de exploatare. Simți ceea ce a indus pe unii în eroare. Când statul se coboară de la dreptul său abstract de exploatat la fapt, la realitate, în punctul unde începe a exploata, dreptul său se confundă cu dreptul de proprietate. Așa e, din cauza naturei speciale a oricărei mine. Ceea ce ai extras nu se mai reproduce. În locul materialului ridicat, golul pentru totdeauna. Dar faptul acesta nu poate ameți pe acei cari disting bine drepturile în principiu. Ei vor legifera așa încât să nu se ajungă la consecințe nu numai absurde, dar și periculoase.

Sunt convins, domnilor, că dvs., cari ați admis că proprietarul suprafeței este și proprietarul subsolului — eu nu vă împărtășesc părerea — că dvs., cari trăiți pe un pământ neînchipuit de bogat în sare, nu veți admite dreptul de proprietate al statului asupra sărei de teamă de a nu expulza fără drept și fără folos pe particularii pe a căroră proprietăți s-ar găsi lacuri sărate și suprafețe de sare, dezvelite de timp, de ploii și de toate accidente naturale. Este conform cu trecutul nostru, potrivit cu înțelepciunea tuturor timpurilor, și este destul pentru stat dreptul absolut de exploatare a sărei, și pentru proprietar dreptul de a fi despăgubit numai când va fi turburat în stăpînirea sa de la suprafață. Această soluțiune se impune: ea împacă pe toți, căci nu jicnește pe nimeni. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 16 IANUARIE 1899,
LA LEGEA REPAOSULUI DUMINICAL

D-lor deputați, pentru prima oară am auzit afirmându-se că d. Stolojan este un om fără noroc. Simpaticul nostru coleg, d. Mortzun, a voit să zică, poate, că d. Stolojan este un ministru fără noroc. Da, fără noroc ministru este d-sa față de legea repaosului duminical.

Sunt aproape doi ani de zile de când se încearcă să alcătuiască regulamentul acestei legi. Nimic pînă acum. Și nimic de aci înainte. Făgăduieli? Da. Prea multe. Timp avea. Timpul însă nu folosește acelor cari nu vor sau nu pot să profite de timp. Și vă declar că sunt în contra metodei de a tăgădui neconținut, cu evidenta rezervă că nu ești politicește și moralmente obligat de a te ține de făgăduieli.

Actualul ministru de domenii a ilustrat această metodă. Cariera d-sale politică este rezultatul pernicios al acestei metode.

V-aduceți aminte cum a răspuns d. Stolojan la interpelarea d-lui Poenaru-Bordea, în privința expozițiunii de la Paris. „Am numit comisiunea, zicea d-sa, și d. Poenaru face parte din comisiune.” Știți că comisiunea nu fusese numită, dar ministrul scăpă cu un mijloc puțin subțire de răspunderea momentană. Astăzi, interpelat în privința legii repaosului duminical, răspunde ca și atunci :

„Iată regulamentul gata, l-am litografiat ; îl voi împărți colegilor mei ; vor medita, și regulamentul va fi o operă chibzuită.”

Dvs. sperați ceva ? Eu nu sper. Și cînd văz că d. Stolojan cere certificat de la noii aliați socialiști, certificat de democatism, sunt convins că ministrul este și acum evaziv ca altădată.

(Mortzun. Sunteți dușmanul socialiștilor ?)

Dușmănie ?... Nu.

(Mortzun. Atunci sunteți pentru.)

Desigur că sunt contra. Nu pot fi și național-liberal, și socialist. Nu pot fi și *pentru* și *contra*. (Ilaritate.)

D. ministru al domeniilor ne zicea : „În guvern nu este un spirit de ostilitate contra legii repaosului duminical”. Eu mă îndoiesc de afirmațiunea ministrului.

N-am uitat că, la votarea legii, în organul guvernamental a fost o serie de articole nedrepte și injurioase. Astfel a fost primită legea. Se vorbea de popularitate, ca și cum ar fi un păcat ca liberalismul să dobîndească popularitate prin legi bune și umanitare.

De muncitori această lege a fost înțeleasă ca o operă de civilizație, de progres, de îndulcirea moravurilor, de respect și simpatie pentru munca producătoare și grea a claselor muncitoare.

Să nu uitați că cea mai mare parte din muncitori nu-și puteau vedea niciodată copiii lor. Dimineața copiii lor nu se deșteptau cînd muncitorii plecau la lucru, iar seara se întorceau așa de tîrziu, că copiii lor adormiseră deja. Să le dăm dreptul de a-și mîngîia copiii, de a și-i iubi, de a și-i crește, de a și-i cunoaște. Să le dăm puțința de a se odihni și speranța că viața le va deveni mai bună. (Aplauze prelungite.)

De fapt, o știți cu toții, legea nu se aplică decît cît convine și unde convine politicei zilnice și meschine.

Două săptămîni înainte de alegerile comunale, în capitală, afară de centru, legea a fost suspendată. Se facilita alegerile prin călcări de legi.

Și la noi, d-lor, e nevoie de o asemenea lege. În alte țări sunt bunele tradițiuni respectate și spiritul religios cari consacra repaosul duminical.

În Anglia ar fi inutilă o asemenea lege. Dar la noi ? Spiritul religios al claselor conducătoare aproape nu există, iar umanitatea stăpînilor nu este destul de dezvoltată. Vorbesc de majoritatea lor, iar nu de excepțiuni. Scăpare nu e decît

în lege și în onestitatea guvernelor, în respectul lor de legi, în datoria lor de a aplica legile.

Acei cari se odihnesc toată săptămîna pot să muncească duminica. Guvernul actual să odihnește neconținut. Și de la asemenea odihniți e greu să cerem ca să înțeleagă legea repaosului duminical. (*Aplauze.*)

Camera e datoră să oblige pe ministrul domeniilor ca să alcătuiască regulamentul. Camera este datoră să oblige guvernul ca să respecte o lege bună, umană și civilizatoare. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 19 IANUARIE 1899, LA LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

D-lor deputați, de mult nu s-a propus un subiect mai vast dezbaterilor dvs., o lege cu speranțe mai mari și — dupe părerea mea — așa cum e, cum vine și cînd vine, niciodată lege n-a fost mai zadarnică, mai inutilă.

Nu contest că onor. d. ministru al domeniilor n-ar fi fost omul care să fi fost preocupat de multiplele și grelele probleme sociale moderne.

Nu contest d-lui ministru al domeniilor că n-ar fi avut destul timp — dat fiind vîrsta d-sale, vechile sale aptitudini și preocupările sale de problemele științifice și economice — că n-ar fi fost omul chemat să-și spună cuvîntul într-un mod cuviincios, într-o cestiune atît de grea ca syndicatele agricole.

D-sa, în toată viața, a fost caracterizat printr-un fel de neastîmpăr științific; am întrebuintat cuvîntul neastîmpăr nu pentru a-l atinge, ci pentru a-mi spune modul meu de a-l stima. D-sa este un om care a citit mult, care a înțeles multe, avînd în unele direcțiuni un spirit practic personal.

Nu, dar, eu voi veni astăzi, din porniri străine de lege, să-i contest titlurile la o îndrăzneală științifică ca legea syndicatelor agricole. Într-un cuvînt, sunt convins că d-sa reprezintă pe banca ministerială cultura modernă a guvernului actual; sunt convins că, pe cînd ceilalți au rămas în specialități, restrîngîndu-se în cercetări prețioase și academice despre trecutul nostru, d-sa s-a preocupat de problemele mari cari agită lumea modernă. Ca atare, dacă voi fi sever cu legea, voi păstra considerațiunea cuvenită autorului ei.

D-lor deputați, în discuțiunea de ieri vi s-a afirmat că lumea începe a renunța la luptele pur politice, ocupându-se îndeosebi de problemele științifice, de problemele economice; și cuvîntul la modă astăzi fiind cuvîntul *social*, voi zice: de problemele sociale. Am zis „la modă” nu pentru a-i micșora importanța. Cuvintele trec, dar ideile reprezentate, la urmă, triumfă, dacă se sprijină pe necesitățile mari și legitime ale omenirii, și cad dacă sunt mai mult speculațiuni superficiale, fermecătoare în aparență și zadarnice în fond. Sub cuvîntul *social* nu stă un gol la modă și care va trece fără urmă. Formula acestei idei va triumfa așa cum e astăzi? Nu s-a găsit încă formula cea adevărată? Poate se va găsi mîine. Unii cred că s-a găsit, alții contestă formulei puterea triumfului.

Era natural dar ca acel ministru, care reprezintă cultura întinsă pe banca ministerială, să vină cu un proiect de lege în atingere cu grelele probleme sociale. Da, în principiu, ar fi una din legile care corespunde la o parte din grijile moderne. Poate că din cauza disproporției de cultură modernă dintre d. ministru de domenii și ceilalți colegi ai d-sale a întîrziat legea aceasta aproape doi ani; poate că d. ministru al domeniilor a trebuit să lupte mult în Consiliul de miniștri pînă ce să izbutească. Și poate că, dintr-un sentiment nemărturisit, legea a trecut fără discuțiune în Senat. Noi regretăm. Senatul ar fi trebuit să fie un izvor de informațiuni pentru noi, după cum noi luptăm să fim un izvor de informațiuni pentru Senat.

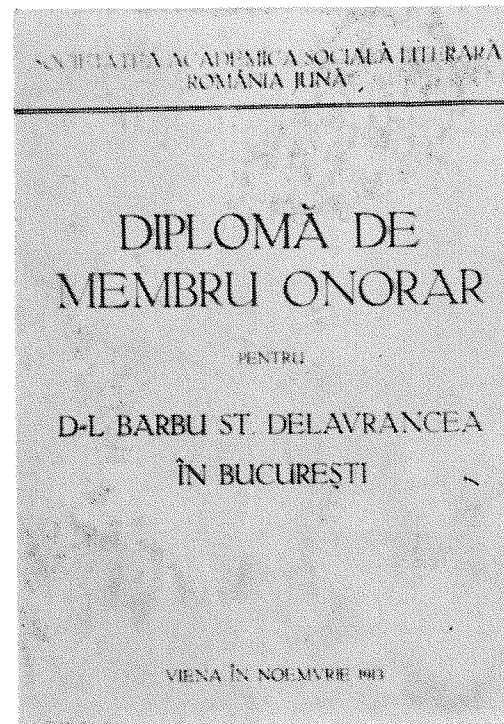
Ieri, în Cameră, primele discuțiuni au fost de o importanță netăgăduită.

Mă voi sili să-mi spun părerea mea despre legea actuală.

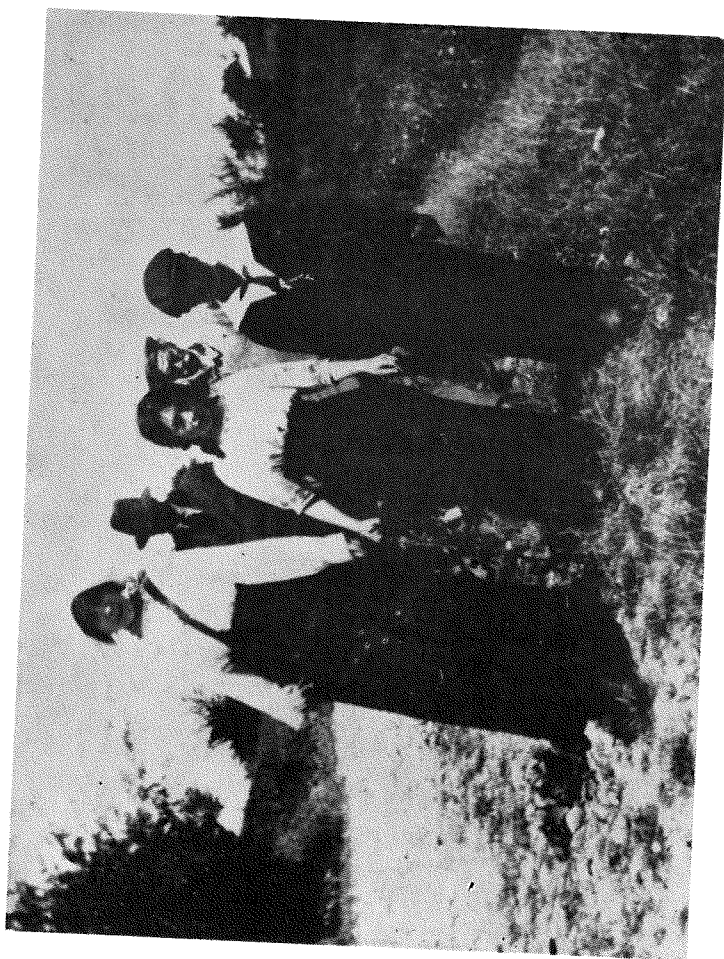
D. ministru al domeniilor și-a proiectat caracterul firei sale în proiectul de lege. D-sa e o figură, o personalitate. Și orice ar face o personalitate, caracterul său intim răsare în orice acțiune. Era dar natural ca d-sa să considere societatea noastră ca o societate confuză; și era natural să facă o lege confuză. În confuziune stă caracterul intim și practic al omului. Practic, căci e cu mult mai ușor să scapi din dificultăți dezbaterile cu pretenție științifică, venind cu o operă vagă, decît cu alta clară și categorică. Cînd nu te pronunți nici într-un fel, nici într-altul, cînd vii cu un proiect de lege care știi mai dinainte că nu va produce nici un bine, cînd știi că vei fi scutit de răspundere, căci nu produce nici un rău,

Delavrancea la manevre în 1915

Diplomă de membru de onoare al societății „România jună” de la Viena, trimisă după alegerea lui Delavrancea ca membru activ al Academiei Române

Riri și Bebs Delavrancea,
Lily Lupașcu (Teodorea-
nu), Gheorghe Grigorescu
— fiul marelui pictor —
și Delavrancea, porțiți de
la Dragosloveniului Vla-
huță către Budăle Negre
de la Dumitrești

FLACARA

LITERARĂ • ARTISTICĂ • SOCIALĂ

Num. 10, No. 20 — 1 Martie 1934

Director: C. BANU

Pe 10 bani — la abonamentul 20 bani

DOI ARTISTI. Tatăl și Fiica

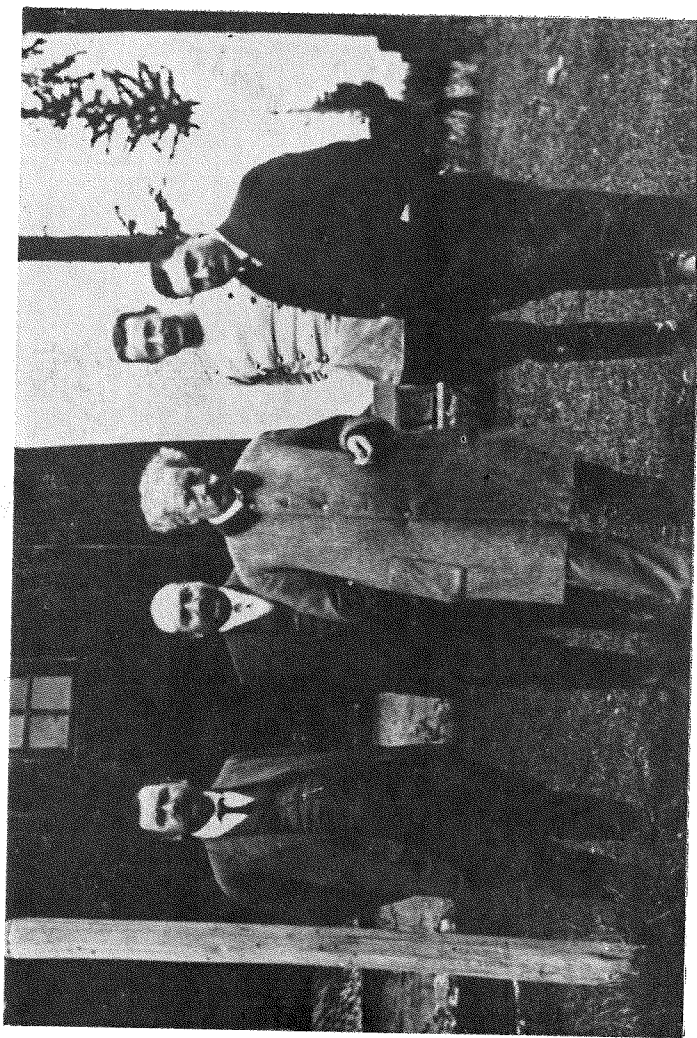
W. Tell și Avram Iancu . . . St. O. IOSIF
O mare artistă: CELLA DELAVRANCEA

De sufletul celui care
Căpitan
Conferențier, profesor la noi
V. Pădure, eleganter conștient de Camera și Senat
Alina de gâscă

Carte de
Cronica muzicală
Cronica teatrală
Cronica de

AL. CAZDAN
Mareșal Dem. RADULESCU
Cant. PAUL
P. LOUSTIANU
Vice-LEON
Recl. FORTUNA
Cronica MILAN
M. MARGHITESCU
P. L.
C. M. MONTES

Delavrancea și pianista Cella Delavrancea — doi artiști

Delavrancea la
manevre în
1915

ești un reformator practic, ai și aerul de a fi cult și modern și ai și siguranța că nu vei turbura nimic în vechile apucături, în ordinea veche a lucrurilor.

D. Stolojan a fost întotdeauna om modern, nepericulos societății. Legea d-sale este că d-sa are aerul d-a începe o lume nouă și nu va atinge nimic din câte sunt astăzi.

Și de aceea, d-lor, unde voi părea aspru în observațiunile mele, să știți că se adresează operei, iar unde voi părea că admir ceva, să știți că se adresează autorului. (Ilaritate.) Cu aceste explicațiuni pot să merg înainte, știind că dvs. veți ține seamă de această declarațiune.

Să faci o lege a sindicatelor pentru noi, fără să ții socoteală de starea noastră, aceasta ar fi o greșală; când însă nu ții socoteală nici de ceea ce se petrece aiurea, aceasta este o fineță.

Nu am înțeles surîsul cu care era primită o declarațiune a d-lui Pană Buescu. D. Pană Buescu zicea de la tribună: „Lămurii bine cestiunea, faceți o lege a sindicatelor pentru proprietarii mari? aveți în vedere pe micii agricultori? vroiti să faceți o lege mixtă? Eu sunt contra ei, căci o lege mixtă a unor syndicate mixte este inaplicabilă la noi.”

D-lor, d. Pană Buescu avea dreptate; rău înțeleg marii proprietari problema dintre ei și țărani; sper că în viitor nu va mai fi dușmănie în raporturile lor.

Dar d. Pană Buescu vorbește astăzi, impresionat de starea actuală.

Iacă de ce oratorii de ieri aveau dreptate să vă ceară o hotărîre categorică. Voiți syndicatele agricole? Faceți o lege pentru marii proprietari, faceți o lege pentru micii muncitori, dar faceți-le clare. Asociați ceea ce este posibil de asociat și cu un scop posibil de atins.

Așa cum se prezintă legea, sunt contra ei. Când ai dorința de a confuziona lumea, faci ceea ce s-a făcut prin legea de astăzi. Articolul prim este de ajuns spre a dovedi afirmațiunea mea. El sună astfel: „Syndicatele sau asociațiunile înființate în județe între agricultori de orice categorie capătă drepturile de persoană civilă, dupe ce vor fi aprobate de Ministerul de Agricultură etc.”

D-lor deputați, confuziunea aceasta se impunea, căci se urmărea scopul: popularitatea ieftină și fără griji ulterioare.

Onoarea discuțiunii se va răsfrînge asupra autorului ei, răspundere nu va fi, căci legea s-a născut moartă.

Totuși, trebuie să mulțumim d-lui ministru al domeniilor căci tăcerea care durează de atîta timp în Parlament o întrerupe o lege inaplicabilă, care a dat ocazia de a se discuta o problemă așa de importantă.

Vă declar de la început că am privit cu un fel de neîncredere și regret ori de cîte ori s-a făcut o lege din inspirațiuni de peste hotare fără să se recurgă la izvoarele ce le avem în țara noastră. Aceste regrete, în cazul de față, sunt mai mici, căci foarte puține izvoare am avea în trecutul nostru. În istoria noastră agricolă nu avem nici un fel de asociațiuni asemănătoare cu syndicatele de azi. Dacă am apropia asociațiunile primitive și forțate cu syndicatele moderne, am ajunge la concluzia că la noi au fost atîtea syndicate cîte proprietăți existau în țară. Aserviți pămîntului, țărani noștri erau transmiși cu proprietățile. Dar pe lîngă dureroase obligațiuni, aveau și drepturi. Asociațiuni forțate, înjositoare, primejdioase și pentru aserviți și pentru stăpîni, dar, afară de acestea și de asociațiunile moșnenilor, nu există altele, în ceea ce ne privește pe noi, în ramura agriculturii.

Firește, dar, că mai mult la celelalte popoare vom găsi izvoarele necesare. Și, chiar în Occident, nu pot să cred că asociațiunile agricole de pînă la jumătatea secolului nostru ar fi suficiente ca să înțelegem pe deplin avîntul syndicatelor și speranța lumii în binefacerile asociațiunilor. Și-apoi, d-lor, eu nu văd ce deosebiri fundamentale ar exista între muncitorii din orașe și muncitorii agricoli. Nu înțeleg de ce asociațiunea unora n-ar fi instructivă pentru asociațiunea celorlalți.

Ostilitatea ce se remarcă de unii între orașe și sate este mai mult aparentă. Sub ea armonia naturală se impune. Cauzele unor aparențe sunt trecătoare. Insuficiența omenească explică unele deosebiri de tendințe. Pentru un moment, muncitorii de orașe — vorbesc de unele țări din Occident — sunt dominați de concepțiunea proprietății colective, iar cei din sate stăruiesc în fundamentala concepțiune a proprietății individuale. Nu tăgăduiesc că printre susținătorii proprietății colective nu au fost și nu sunt figuri admirabile, prin virtuțile, prin pasiunea convingerei și vasta lor învățătură. Eu sper însă că, în viitor, un *modus vivendi* se va stabili între aspirațiunile din orașe și cele din sate, că, sub diferitele asocia-

țiuni, același substrat binefăcător se va distinge, căci aceleași legi economice și naturale domină orice asociațiune omenească. Nu pot concepe o ciocnire posibilă între orașe și sate fără a întrevede o revoluțiune imposibilă a întregii omeniri.

Iacă de ce nici nu pot vedea în syndicatele meseriașilor orașeni și syndicatele agricole două concepțiuni în luptă ci numai una singură și aceeași, cu asperități trecătoare. Voi vorbi dar — și foarte repede — mai întîi despre asociațiunile profesionale și voi continua cu syndicatele sau asociațiunile agricole.

D-lor, în evul mediu și pînă la începutul secolului nostru capitalul-pămînt predomina. De la începutul secolului și pînă acum vro 40 de ani, capitalul-pămînt este precumpănit de capitalul propriu-zis, capitalul-ban, și în a doua jumătate a secolului nostru, capitalul-muncă începe a-și spune cuvîntul său și a-și revendica legitimele sale drepturi, oricare ar fi confuziunea sistemelor propuse dezbaterilor lumii civilizate. Trei mari factori determină astăzi marea problemă a omenirii: capitalul-pămînt, capitalul-ban și capitalul-muncă.

Armonia dintre acești factori se caută cu o pasiune explicabilă. Din turburarea raporturilor lor, grija și durerea omenirii întregi, iar consecințele funeste nu sunt numai de ordine economică și politică, ci și morală. Eu nu voi susține, ca o evidentă, că oriunde o turburare economică se produce, cauza ar fi o călcare a unei legi morale, dar sunt convins că un neechilibru economic apasă morala socială și coboară sufletul oricărei asociațiuni omenești.

Pe la jumătatea secolului al XIII-lea apar, în societățile medievale, primele corporațiuni la popoarele neolatine, ghildurile la popoarele germanice. Cadrul corporațiunilor este de origină romană, regulamentarea lor este de origină germană. Corporațiunile au avut de scop perfecționarea produselor și apărarea producătorilor. Acest scop a fost depășit. Și era firesc. Efectele politice s-au simțit. Dacă nu chiar organizarea comunelor, dar desigur că imensa putere a unora din ele se datorește corporațiunilor. Flandrele și nordul Franței cu asemenea instituțiuni au ajuns la vechea lor mărire. Dar progresele științei și primele licăriri ale libertății individuale trebuiau să turbure corporațiunile învechite. Amenințate, ele cer sprijin la puterea centrală. În Franția. Colbert le dă o organizare uniformă. Și tocmai în această organizare puternică,

dar fără să se ție seama de diferența naturală dintre fiecare profesiune, stă decăderea corporațiilor. Revoluțiunea cea mare, minată de acea filozofie utopică și nivelatoare, prin legea de la 1791, desființează corporațiunile. Este interzis, prin primele articole, orice asociațiune profesională. Nu este îngăduit nici unei adunări de meseriași, de muncitori ca să-și aleagă președinte, secretar, casier, chiar cînd ar fi fost vorba de un sfat trecător. Nici o autoritate, comunală sau județeană, nu poate primi petițiuni profesionale sau dacă din forma ei exterioară ar rezulta că este alcătuită de profesionali. Nu vreo concepție economică a fost cauza acestei legi, ci dorința unei egalizări utopice. Nu fac aci critica Revoluțiunii franceze, căci dacă resimț fiori ori de cîte ori mă gîndesc la profuziunea cu care s-a vărsat atîta sînge, știu că mult bine a împrăștiat în omenire acea mișcare uriașe. Revoluționarii vedeau în corporațiuni o inegalitate și spectrul lumii de mai nainte și era natural să le desființeze.

Trei perioade se disting în asociațiunile de cari ne ocupăm. Prima, din secolul al XIII-lea și pînă la 1791. Perioada de mărire și decădere a lor. A doua perioadă, de la 1791 și pînă la 1884, perioadă de prohibițiuni și de toleranță de fapt. A treia perioadă începe acum, în timpurile noastre.

Vă atrag atențiunea că la 1884 corpurile legiuitoare din Franția discutau un proiect de lege privitor la asociațiunile profesionale. Pe cale de amendament, tocmai la a doua deliberare a Senatului, s-a introdus și cuvîntul *agricol* pe lîngă acelea de industrial și comercial. Astfel, Franția a ajuns la o lege generală în 1884 în care s-au prevăzut și syndicatele agricole.

Dar marea speranță în asociațiuni, dorința de mai bine și de mai degrab a împărțit lumea în două școale independente de naționalitate. Unii s-au oprit la școala oficială franceză : asociațiunile libere sub protecția unei legi care să garanteze oarecare avantaje legale pentru cei cari se asociază. Alții, fascinați de speranțele mari ce-și pun în syndicate, s-au reîntors la vechile forme ale corporațiilor. Sunt state cari au intrat deja pe această cale. De exemplu, Austria, de la 1885, dacă nu mă înșel asupra datei, a consacrat printr-o lege principiul asociațiunilor forțate, ca și vechile corporațiuni. În urmă, Ungaria a admis același sistem. La noi, d-lor, vă aduceți desigur aminte că d. Carp a vroit să reînvieze vechile

stărostii sau bresle. În toamna anului 1888, în *Monitorul oficial* fură publicate o serie de legi. Știu că noi am criticat acest procedeu. Îl consideram ca insolit. Dar și atunci, ca și acum, nu aveam alt argument. S-ar putea zice însă că din exemplele ce vă dau n-ar rezulta decît o pornire autoritară din partea unor state și a unor bărbați de stat. Vă înșelați dacă aci veți reduce înțelesul acestor încercări. Curentul reîntoarcerii la vechile corporațiuni este puternic chiar în masele muncitorilor. Mulți din ei admit formula : „Corporațiunea obligatorie a patronilor și a uvrierilor de aceeași meserie este un organism necesar în regimul muncii“.

Această teză, această credință a făcut obiectul discuțiunii din marele congres — al treilea congres — al uvrierilor din Elveția. La Bienne, în 1893, 2 aprilie, se adunară 309 delegați oficiali, reprezentînd 111.500 de muncitori. Și aci, în unanimitate, admiseră, ca „unic program social“ „corporațiunile obligatorii“. Sub această impresie, în ziua de 4 martie 1894, poporul elvețian fu chemat să-și exprime dorința sa prin vot *ad referendum*, în privința art. 34 din constituțiunea federală. Din 700.000 de alegători, nu luară parte la vot decît 280.000. Din 280.000 de votanți abia cu o majoritate de 20.000 se respinse „corporațiunile obligatorii“. Constat dar că ideea aceasta pătrunde adînc în masele muncitorilor, și n-ar fi imposibil să vedem și alte state intrînd pe calea începută de Austria.

Da, problema muncii și a muncitorilor preocupă în primul rînd statele cele mai civilizate, lăsînd pe al doilea plan problemele pur politice, formalist-politice. Aiurea, nu numai oamenii de știință, dar și oamenii de o veche aristocrație se îngrijesc cu tot dinadinsul de muncitorime. În Reichstath, în ședința de la 17 iunie 1891, principele Alois de Lichtenstein nu se sfii de a declara : „Astăzi meseria este o carieră de pericune. Mestieri și calfe la isprăvit se întîlnesc în aceeași tristă stare de robi salariați, muritori de foame, la bunul plac al marilor exploatatori. Ei se întîlnesc în fundul unui abis în care nu mai pătrunde nici o rază de speranță, în care nu se mai coboară nici un inspector industrial ca să vază dacă se aplică sau nu legile contra exploatărei abuzive.“

Asemenea cuvinte, pronunțate de un om în al căruia suflet sunt atîtea tradițiuni senoriale, trebuie să producă în noi aspirațiuni generoase, griji de o profundă umanitate, simpatii calde pentru aceia cari muncesc de dimineața pînă seara,

de multe ori fără nici o speranță când se gândesc la bătrânețele lor. (*Aplauze.*)

A venit d. ministru al domeniilor cu legea sindicatelor agricole. Crede oare serios d-sa că cu o asemenea lege vor prospera muncitorii noștri agricoli? Crede d-sa că o asemenea lege va îmboldi progresul agricol? Și cine se syndicează pentru progres? Nu cred că veți pune temei pe starea economică și culturală a țăranilor. Dar starea culturală a marilor proprietari vă inspiră dvs. mari speranțe? Ați copiat, și ați copiat greșit, legea din 1884 a Franciei. Este oare vro apropiere posibilă între starea culturală a marilor proprietari din Franța și aceea a marilor noștri proprietari? Dar, d-lor, în Franța sunt tradițiuni și școli culturale-agricole pe cari noi nu le avem. De la 1823-1843 a predominat tipul cultural de la Roville, introdus de Mathieu de Dombasle.

Îngrășăminte terenurilor cu gunoi, cu bălgar de fermentație era fondul acestui sistem. Al doilea tip se fundă la Grignon, de Auguste Bella, acest spirit larg, care, deși admise sistema „tout pour le humus”, totuși fu un spirit mai științific. Sistemul fu luat de la Moeglin din Prusia susținut de Thaër. Doctrina lui se rezumă la cuvintele: „Fiți ca vremea și din vremea voastră, folosiți-vă de progresele științei, nu credeți niciodată în eternizare, în universalitatea sistemelor de cultură. Nu credeți niciodată în imobilitatea științei. Nu poate exista o știință decât cu condiția ca întotdeauna să cerceteze, să studieze.”

Această școală, fundată în 1827, fu în deplină glorie pînă la 1868. În sfîrșit, Franția ajunse la al treilea tip, al savantului Boussingault, tipul de la Bechelbornn, văzînd progresul agriculturii în îngrășămintele chimice.

Dar, d-lor, în Franția, încă din timpul lui Ludovic al XV-lea se fundă o societate agricolă, cu sediul la Paris, pentru dezvoltarea științei agricole. Astăzi ea este o adevărată academie agricolă. În Franția, dar, este posibil syndicate agricole cari să aibă drept scop, pe lîngă interesele asociaților, rezolvarea problemelor mari economice și științifice. Dar la noi?

Cari mari proprietari sunt preparați pentru a prețui și experimenta rezultatele științei? Nu vi se pare, d-lor, că legea aceasta este pulbere în ochi? Nu vi se pare că inducem țara în eroare, făcînd să nască speranțe nerealizabile? Cari vor fi marii proprietari cari să țină seama de legile economice

și naturale cari guvernează producțiunea agricolă? La noi nici nu se bănuiesc unele legi cari ni se aplică fatal și în contra noastră tocmai fiindcă nu le cunoaștem. Lege naturală și fatală este indestructibilitatea materiei și a forței care se aplică în primul rînd la agricultură, producînd efecte colosale. Aș putea zice că această lege a împărțit lumea în două prin aplicațiunile ei. În Europa agricultura este bazată pe oameni și pe vite. În China numai pe oameni. În China agricultura exclude cultura vitelor, și din pasări se mărginesc la palmipede, tocmai la acelea pe cari le pot crește pe apele rîurilor. Tisserand, directorul Ministerului de Agricultură din Franța — am dori și noi să avem asemenea directori de ministere — explică acest fapt economic din China astfel: „De fapt, pentru un animal trebuie două ectare pentru a produce în carne echivalentul pe care l-ar da, ca materii nutritive, un ectar de orez, grîu sau legume.”

În Europa sunt alte condițiuni economice. Între valoarea carne și valoarea-pîine există alt raport ca valoare-ban.

Cine la noi a studiat legea naturală a spețelor, a rasei și a climatei? Totul se reduce la o dibuială, moștenită în cea mai mare parte, a cultivatorilor noștri.

Cine la noi s-a ocupat de legile economice cari domină producțiunea agricolă? Și aceste legi ni se aplică, dar se aplică contra noastră, tocmai fiindcă, necunoscîndu-le, le violăm, dar nu nepedepsiți. Cei ce vor syndica, deși eu nu cred că vor fi, cunosc variabilitatea limitelor produsului brut și a costului de producțiune? Cunosce legea scăderii prețului costului de producere și efectele ei?

D-lor, sunt 50 de ani și mai bine de cînd lumea agricolă fu coprinsă de furia culturii intensive. Era un crez nemărginit: intensivitatea culturii. Nu se mai gîndea nimeni la altceva decât la maximum de cheltuială, la maximum de îngrășare a terenurilor, la maximum de produs brut, crezînd că astfel vor ajunge, oriunde și în orice împrejurări economice, la maximum de produs net. Dezastrele necumpătării fu răsplata multora, iar oamenii de știință ajunse la concluzia că intensivitatea culturii nu este bună pretutindeni. În unele părți, maximum de produs net se obține prin maximum de produs brut, în altele, maximum de produs net se obține printr-un produs brut relativ moderat, dacă nu mic. Adică, echivalent în bani, maximum de produs net se obține în unele

regiuni cu un produs de 1.000 lei pe unitate de întindere, iar în altele, pe aceeași unitate, cu un produs de 500 de lei. În genere, în țările în cari pământul a ajuns la o mare valoare venală, în maximum de produs brut agricultorii își găsesc remunerarea, în țările în care pământul, capitalul-pământ este ieftin, cultura intensivă și maximum de produs brut este o iluzie periculoasă. Noi, românii, am făcut o tristă experiență. Cer iertare colegilor mei din Moldova, dar crez că iluzia aceasta și speranța în cultura intensă prin bani mulți a ruinat pe mulți buni proprietari și agricultori. În Muntenia, cultura mai rea, mai primitivă a scăpat pe mulți de o ruină sigură.

Așa fiind, legea sindicatelor, și mai ales așa cum este alcătuită, ne trebuia nouă? N-avem cultura necesară și potrivită agriculturii noastre. N-avem educația cuvenită. Unde sunt școalele noastre agricole cari să pună în practică rezultatele științei și să ducă mai departe știința? Unde sunt școalele noastre regionale și fermele-model? Nu vreau, d-lor, să izbesc în școala de agricultură de la Herăstrău. Știu că s-a zis că această școală produce candidați de funcțiuni. Așa e. Dar nu școala e de vină, ci în genere educația noastră. Marii proprietari, când s-au adresat la absolvenții școlii de la Herăstrău, au vroit să ia vechili de moșie, iar nu specialiști. Și firește că, în asemenea condițiuni, cei mai mulți din absolvenți n-au văzut în profesiunea lor ceea ce sperau când și-au început-o. Dar aceiași absolvenți, pe Domeniile Coroanei, au produs, au produs bine. De ce? Fiindcă pe Domeniile Coroanei li s-a cerut aplicațiunea științei lor, fiindcă au fost considerați ca oameni cu demnitatea lor, fiindcă un spirit de civilizație domină în această administrație. Adevărul e că de la început, pe Domeniile Coroanei s-a împrăștiat un larg și bine-făcător spirit de bunătate, de lumină, de educațiune.

Guvernul ar fi trebuit să se gândească la starea noastră generală, la lipsurile noastre, la nevoile noastre, și atunci sunt convins că n-ar fi venit tocmai cu legea sindicatelor agricole.

Dar fie. S-a gândit însă ceva mai adânc autorii legii la legea care stăpânește orice asociațiune omenească? Veți vedea.

D-lor, asociațiunea este rezultatul luptei intime între frica d-a nu pierde ceea ce depui și între speranța de un câștig viitor. Să nu perzi ceea ce ai și să câștigi peste ceea ce ai, aci se reduce formula asociațiunei. În lupta aceasta a omului, dacă

speranța de câștig învinge temerea de a pierde, asociațiunea se impune. În țările mult înaintate în cultură, creditul e mare și speranța de câștig așa de dezvoltată, încât frica de a pierde abia se resimte. În țările cari n-au ajuns la un însemnat grad de cultură, frica de a pierde risipește speranța de câștig. Apoi ați uitat că bunicii noștri își îngropau galbenii la rădăcinile arborilor din cele mai întunecoase păduri? Și-acum țărani mai vorbesc de pîlpîirea văpăilor cari ar fi provocate de comorile ascunse. Din așa credit am ieșit noi. Suntem la începutul unei epoci de credit. Temerea de a pierde domină încă pofta de câștigului. La noi capitalurile străine fac minuni. Nu sunt contra lor. Ele ne folosesc prin întreprinderi utile și ne învață binefacerile asociațiunilor capitalului.

Apoi, în starea noastră actuală, ce asigurare dă autorul legii față de naturala temere de a pierde? Citiți articolul final. În caz de dizolvare a sindicatului averea mobilă și imobiliară nu se împarte între coasociați, ci se trece altora cari, în timp de 5 ani, vor fonda alt sindicat, și dacă în 5 ani nu se fondează alt sindicat, întreaga avere se confiscă de stat. Ingenioasă metodă d-a încuraja la asociațiuni, la noi, unde temerea de a pierde predomină și unde societățile în genere s-au dizolvat. (*Aplauze, ilaritate.*)

Nu se vor asocia nici marii proprietari. Dar pentru țărani ce ați făcut? Legea sindicatelor? Iar vroiți să ațîțați speranțe iluzorii? Da, refuzați de a face ceva pentru că ați proclamat un sistem periculos. „Voi să înnodăm firul de la 1888.” Acesta este sistemul dvs. Cu așa sistem ce era să faceți pentru țărani? Da, ați reluat firul de la 1888, ca și cum de la 1888 și pînă la 1895 am dormit cu toții, ca și cum n-am gândit nimeni la nimic, ca și cum ne-ar fi fost scris ca în 7 ani să nu facem nici un progres. La 1888 țărani erau revoltați. S-a vorbit de o mîna străină. Eu nu crez că mîinile străine pot plana cu succes peste o țară bine guvernată, peste un popor prosper.

Mizeria era și ea o cauză în răscoalele țărănești. Și limbajul democratic s-a ținut atunci de un național-liberal, om considerat în presa străină așa de mult încît se ocupă pînă și de saloanele d-sale. Vă aduceți aminte? S-a cerut măsuri urgente și de rigoare tocmai de la un guvern pe care noi îl atacam ca pe un guvern reacționar. (*Aplauze.*) Văd acum cu regret că ați înnodat firul cu 1888, uitînd cestiunea țărănească.

(Aplauze.) Ați uitat multe. Dar 7 ani și jumătate, care a fost preocuparea noastră capitală? N-am plîns noi starea țărănilor? N-am fost noi prezidați de actualul prim-ministru la întrunirile de la Bacău, de la Craiova, din capitală și din tot restul țării? N-am declarat noi în întrunirile intime și publice că există o mare și grea problemă socială, cestiunea țărănească? Pe unde n-am purtat acest glas duios? Dar îl găsiți în toate manifestele și în programul de la Iași. În acest program, ieșit din două tendințe, din două curente, în care veți găsi și din viața sfinților (*ilaritate*) stă scrisă datoria noastră de a ne ocupa de soarta țăranilor. Însuși d. prim-ministru ne spune că, dupe norocul de a fi avut un Ion Brătianu, dupe norocul războiului și al independenței, nouă ne rămîne în primul rînd cestiunea țărănească. Și știu că nici o clipă n-a putut să dispară din mintea și inima admirabilei figuri care nu mai există printre noi, d. George Cantacuzino, această sfință preocupare. (Aplauze.) Dar dvs. ați uitat toate făgăduielile, ați înnodat așa de scurt firul de la 1888, încît plătiți cu ingratitude pe toți cîți n-au beneficiat pînă la 1888, deși fără aceștia ar fi fost unii cari ar fi fost reținuți pe banca acuzației. (Aplauze prelungite.)

Și cu toate acestea, în cestiunea țărănească aveam un plan bine determinat. Era un acord între noi. Să facem o anchetă, nu cu zgomot, ci încet, serios, onest, împărțind țara în regiuni. Să lucrăm la această anchetă 3-4 ani, de va fi nevoie, și apoi să venim cu un complex de legi. Și dacă n-am mai fi fost la putere, să lăsăm studiile noastre urmașilor noștri, ca o comoară națională, căci dacă ei ne-ar fi plătit cu ingratitudea, am fi avut recunoștința țării. (Aplauze.) O asemenea vastă întreprindere trebuia să executăm cu oameni de încredere, ca să nu așptăm poftă și speranțe nerealizabile.

Unde e această anchetă? Nu există. Și nu o veți face, tocmai fiindcă v-ați reîntors la 1888, torcînd firul pe care l-am tors în 7 ani și jumătate. Nu d. Stolojan este personal de vină, ci sistemul direcțiunii guvernului actual. Cu așa direcțiune, nu mă mir că discutăm o lege care nu va face nici un rău și nici un bine, o lege absurdă și inaplicabilă.

Cestiunea țărănească este vastă și grea. Numai fiind la putere o poți coprinde, dacă ai minte și inimă, numai la putere poți face ancheta necesară, prin oameni cari să aibă simpatia cuvenită pentru o așa de mare problemă. Nici un

om politic nu poate rezolva problemele esențiale fără o profundă simpatie.

D. Dobrescu-Argeș se plîngea de dușmănia cu care reprezentanții țăranilor sunt priviți de reprezentanții claselor conducătoare. D-sa exagerează, probabil, o aparență. Nu cred în dușmănie. Țara nu se împarte în două: în fericiți cari urăsc și nefericiți cari îndură. Nu dușmănia, ci incapacitatea întârzie rezolvarea marilor probleme. Și-apoi, trăiește încă acel spirit de fanariotism în mulți din noi, cu toată revolta ce pare a ne anima împotriva fanariotismului, firește, la anumite ocaziuni, în opoziție mai ales. (Aplauze, *ilaritate*.)

Mă îndoiesc de statistica d-lui Dobrescu-Argeș, cînd împarte țara în 800.000 de orășeni și 6.500.000 de țărani, dar împotriva dușmăniei ce susține că există între orașe și sate eu protestez din tot sufletul. (Aplauze.) O asemenea dușmănie ar fi peirea țării. Este adevărat că, făgăduind neconținut și uitînd făgăduielile, creem aparențe teribile în contra noastră, ba, mai mult, uitînd neconținut pe țărani, ne deprindem sufletul cu porniri ce ar putea trece de dușmănie.

Mare exemplu ar da acel guvern care ar preferi să cadă de la putere neizbutind să rezolve solemnele sale făgăduieli făcute în grelele zile de luptă. Educația noastră ar lua calea binelui și a cinstei. Între țară și partidele politice legăturile s-ar strînge. Iubirea și încrederea ar crește. Și din această unitate de aspirațiuni și sentimente ar ieși guverne mai înțelepte și mai puternice, și din asemenea guverne, reforme reale și binefăcătoare. (Aplauze prelungite.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 23 IANUARIE 1899,
LA LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

X D-lor deputați, știți că am combătut legea, declarînd categoric că nu e aplicabilă, că legea sindicatelor, izolată de orice altă măsură și în actuala stare de lipsă de cultură agricolă, nu va face nici un bine și nici un rău. Văz însă că legea va trece. În acest caz, cel puțin, să fie astfel alcătuită încît să evităm, pentru mai tîrziu, relele cari au decurs din celelalte syndicate agricole din străinătate. Iacă de ce am cerut cuvîntul pentru ca să vă dovedesc că multe din amendamentele propuse la art. 1 nu sunt de natură a îmbunătăți legea. Și să nu vă surprinză faptul că încep prin a mă deosebi de părerea d-lui Porumbaru. E amendamentul de care mă deosebesc mai mult. D. Porumbaru, în frumosul său discurs de ieri, v-a dovedit cum multe din syndicatele agricole franceze s-au abătut de la scopul lor. Da, e adevărat că multe, în loc să înlăture pe samsarii intermediari, au devenit cuib de intermediari și că unele din syndicatele agricole s-au transformat pe nesimțite în asociațiuni comerciale.

Multe sunt cauzele acestor deplorabile rezultate, dar cea mai însemnată, dupe părerea mea, e că în legea franceză nu s-a determinat bine scopul sindicatelor. În legea franceză de la 1884, la art. 1, se spune laconic că scopul sindicatelor e de a apăra și studia interesele industriale, comerciale și agricole. Nu există lege omenească pe care oamenii să nu o calce, dacă cei chemați cu paza legilor și apărarea intereselor obștești tolerează aceasta, și mai ales cînd scopul legilor nu este categoric consacrat. Ieri, în principiu, eram de părerea d-lui

Porumbaru, astăzi, în practică, difer de d-sa. D-sa se pronunță contra metodei de a determina amănunțit și categoric scopul legii.

(Porumbaru. Nu m-ai înțeles.)

Se poate. Nu înțeleg nici aerul de supărare. De cîte ori n-am fost și eu rău înțeles, foarte rău, și am răbdat. În orice caz, am înțeles propunerea d-tale de a suprima aliniatele *a* și *b* din primul articol. Nu e așa? Ei bine, eu sunt contra acestei suprimări, căci în aliniatele *a* și *b* stă scopul principal și posibil al legii. Evident. Să faci pe cultivatori ca să dispuie de sămînță mai bună, să faci pe micii agricultori ca prin asociațiune să-și poată procura mașinile agricole, iacă la ce se reduce aliniatele *a* și *b*. Tocmai pe acestea să le scoatem din lege?

D-lor, eu împart art. 1 în trei părți: în aliniatele *a*, *b* și *g*, un scop posibil; în aliniatul *c*, un scop îndoielnic; în aliniatele *d*, *e* și *f*, un scop imposibil de atins. În adevăr, semînțe mai bune, mașini agricole și asigurări mai ieftine admit că e posibil.

Mă îndoiesc că legea va îmbunătăți rasa vitelor în împrejurările noastre economice și în actuala noastră politică vamală. Sunt însă convins că, în starea noastră culturală, syndicatele agricole, dacă se vor forma, nu vor fi în stare „a răspîndi instrucțiunea tehnică și metoadele științifice de cultură a pămîntului și a pădurilor” și, sunt convins, nu vor fi în stare să ajungă la apărări în contra inundațiunilor. Voi vorbi la timp despre îmbunătățirea condițiunilor muncii. În Franța, țară cu instituțiuni științifice încă din timpul lui Ludovic al XV-lea, metoadele științifice, experiențele cele mai dificile pot fi unul din scopurile sindicatelor agricole. Dar la noi? Care proprietar s-a preocupat de știință? Care de legile naturale și de cele economice? Nici 999 la 1000.

În Franța, cînd ilustrul Boussingault s-a ridicat împotriva clasicei școale de la Grignon, nimeni nu s-a mirat. În Franța, cînd Boussingault și-a afirmat teoria sa că vitele distrug îngreșămîntea pămîntului, lumea agricolă științifică i-a dat ascultarea cuvenită și a dus mai departe experiențele întemeietorului școalei științifice pure în agricultură. Dar la noi? D-lor, primele asociațiuni vechi în Franța s-au făcut cu scop de a iriga și asana terenurile. Astăzi, în țările culte, apele sunt supuse omului în virtutea propriilor legi ale natu-

rei. Dar la noi? La noi nu e păru, nu e torent, nu e gîrlă și rîu care să nu fi distrus pe o parte și pe alta moșii întinse. Apele noastre au scos din posesiunea noastră zeci de mii de pogoane. Care proprietar s-a gîndit ca, prin forțe unite, să recucerească ceea ce apele au furat și fură neconținut? Nimeni. N-au nici știința cuvenită, nici spiritul de asociațiune al capitalurilor și al marilor întreprinderi nu există. Cum, dar, credeți dvs. că prin legea sindicatelor și prin legea regimului apelor veți ajunge la acest scop? Nu se decretă ceea ce nu există.

Unul din scopurile pe care nu-l veți atinge este și acela de la litera „f” — „îmbunătățirea condițiilor muncii”. Și, cu toate acestea, mă pronunț contra temerilor și a amenințărilor principelui Sturdza! D-sa crede că acest aliniat coprinzînd și „comisiunile arbitrale”, va provoca o răscoală generală a țărânilor contra marilor proprietari. Nu se revoltă nimeni, dacă umilința, mizeria și urgia nu-l revoltă.

Nu vorbesc de mișcări copilărești, înscenate de oameni fără minte.

Și cînd principele Sturdza afirma că, în caz de revoluție generală va ști ce va face și cu legea și cu autorul ei, se înșeală. În așa ipoteză, nimeni nu va ști ce să facă nici cu legea, nici cu ministrul. (*Aplauze, ilaritate.*) Dar, serios vorbind, e veriunul din dvs. care să spere că condițiile muncii se vor ameliora pentru țărani cu aliniatul d-lui Stolojan? Eram datori să ne gîndim la putere și să lucrăm serios și cinstit pentru a asigura cît mai mult pe țărani în contra exploatarelor, și fără cap, și fără inimă.

(*Pană Buescu. E în program.*)

Programul de la Iași? N-ar fi rău să fie bine în țara românească. (*Ilaritate.*)

Iacă programul în ceea ce privește pe țărani. Aveți o lege a tocmelilor agricole? Nu. Cea care există e facultativă. Ei, cum sperați că proprietarii, de la ei, se vor gîndi la țărani, cînd aceia cari dispun de soarta poporului român nu se gîndesc? Cîte nu trebuie țărănilor! Am auzit zicîndu-se că țărăni sunt leneși. Nu sunt leneși, dar n-au știința muncii. Aceia cari vara caută trotoarele umbrite și mai deschid dasupra scumpului lor cap cîte o umbrelă de soare ar trebui să vază cum se stoarce țăranul sub arșița soarelui, muncind neconținut cîte 14-16 ore pe zi. E adevărat că țărăni,

întimp de 4-5 luni de iarnă, nu muncesc. Nu muncesc, dar nici nu se odihnesc. Nu muncesc, dar nici nu se prepară pentru muncă. În orice direcțiune a activității omenești, antrenamentul hotărăște. Dupe 4 luni de nemuncă, munca e mai grea, mai teribilă.

Era un timp la noi cînd țărăni lucrau și iarna frumoasa muncă a industriilor casnice. Boierime și țărăni aveau ocupație. Erau sate renumite. Unele își păstrează amintirea industriei lor în numele lor, cum este satul *Postovarii*.

Rusia, în unele regiuni prospere, datorește prosperitatea acestor industrii. Orbotăria rusească începe să străbată în Occident. Iacă ce ar trebui să dezvoltăm și la noi.

Vă atrag atenția dvs. Faceți ce vreți. Profități dacă puteți.

D-lor, sunt și contra propunerii făcută de d. Dinu Brătianu.

D-sa propune ca străinii să nu fie primiți în syndicate. De ce? Crede d-sa că astfel se apără românismul? Nu o spune. A! străinii ar dobîndi proprietăți imobiliare rurale? Nu e adevărat. Avera syndicatului, dupe lege, nu aparține nici unui asociat, și imobilele dobîndite de syndicat trebuiesc vîndute în termenul fatal de 3 ani. Și știți că la dizolvarea syndicatelor, averea li se ia, nu se împarte la societari. Atunci de ce arendașii străini să fie eliminați din syndicate? Știți că în agricultură suferim de absenteism, și mare parte din arendași sunt străini. Ei, de ce nu vreți ca străinii să cultive mai bine, să îngrășe pămîntul țării și să îmbunătățească condițiile muncii țărănilor? Vă întreb pe dvs., cari sperați așa de mult în binefacerile acestei legi.

Iacă, d-lor, de ce prefer articolul din lege așa cum este redactat de ministru.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 26 IANUARIE 1899,
LA LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

D-lor, am susținut că legea sindicatelor nu se va aplica, că nu va produce nici un efect, că vom rămînea cu același sistem de cultură multă vreme încă, și aceleași grele condițiuni vor apăsa munca sătenilor.

Spiritul de asociațiune ne lipsește. Pentru a-l dezvolta ar trebui prevăzute în lege multe și însemnate mijloace de încurajare. Acum văd că d. ministru al domeniilor ar fi dorit ceva mijloace de încurajare, dar că n-a putut obține consimțămîntul colegilor săi din guvern. Sunt convins de aceasta cînd văd că singurul mijloc de încurajare de la art. 17 este atacat de către un membru al majorității.

D. Missir a propus un amendament prin care vi se cere să desființați beneficiul de 1/2 centimă pe tona kilometrică pentru produsele sindicatelor. Dar în acest caz, vă rog să-mi spuneți : ce avantaju mai au agricultorii ca să se asocieze ? Să nu faceți din acest punct de vedere vreo comparație între România și Franța. Comparație posibilă nu există. În Franța, unde spiritul de asociație este de mult și mult dezvoltat, știți că, în virtutea legii de la 1791, syndicatele erau interzise. În Franța, legea din 1884, prin faptul că permite syndicatele, că permite ceea ce era interzis, este un enorm avantaju. La noi ? La noi, d-lor, oricine se putea asocia în toate felurile de asociațiuni, de cooperare, de consumațiune, de asigurare, în syndicate, fie industriale, fie comerciale, fie agricole. Am fost liberi ca să ne asociem și nu ne-am asociat. Evident, dar, că ne trebuia altceva, un imbold, un serios avantaju,

pentru a ne asocia. Și se propune ștergerea din lege și micul avantaju de la art. 17 ? Nu vi se pare puerilă o asemenea lege ? Nu am dreptul să susțin că e o lege moartă ? Dar, d-lor, dacă scoateți din lege și beneficiul de 1/2 centimă pe tona kilometrică, legea rămîne numai cu dezavantajele. Dupe lege, arendași străini nu se pot asocia cu agricultorii români, syndicatele sunt obligate ca să-și vînză averea imobiliară în termen de 3 ani — și știți ce va să zică o vînzare cu termen fatal — în sfîrșit, cînd se dizolvă syndicatele, averea lor nu aparține coasociaților, ci sau se trece altor syndicate, sau se confiscă de stat. Iacă cîteva din dezavantajele legii. În schimb, se consacrase un mic beneficiu, și astăzi vi se cere ca să-l ștergeți și pe acesta din lege. Mi se pare că ne jucăm d-a legiuitorii și că, în fapt, nu ne dăm seama de ce scop urmărim cu asemenea lege. În loc de lege de încurajare, facem o lege de descurajare.

Dar să vedem ce argument a adus d. Missir cînd propune desființarea singurului articol din lege care corespunde mai serios cu scopul legii.

D. Missir vă zicea : „Ce avantaju este acela de 1/2 centimă pe tona kilometrică ? *Nimic*. Abia s-ar ajunge la un beneficiu de 20 lei pe vagon și pe o distanță de 400-500 km.“ Da ? Și dacă acest avantaju este mic, așa de mic încît să încurageze syndicatele, care ar fi concluzia logică pentru un legiuitor care n-ar fi dușmanul logicei ? Firește, concluzia ar fi : dacă beneficiile ce rezultă din art. 17 sunt prea mici, să le facem ceva mai mari. Nu, d. Missir, din cauză că avantajele ar fi prea mici, propune desființarea lor. (*Ilaritate*.) Dar, d-lor, într-adevăr, ar fi nesimțite avantajele ? Eu admit cifrele d-lui Missir. Admit un avantaju de 20 lei de vagon... Fie. Admit 10 lei de vagon pe jumătate din distanța pe care pretindeți că v-ați făcut socoteala. Ei bine, un mare sindicat județean din Dorohoi ori de aiurea n-ar putea transporta 4-5.000 de vagoane ? Și mai mult. Da, aveți dreptate. Multiplicați 5.000 cu 20 sau cu 10, și produsul în lei va fi beneficiul real al membrilor asociațiunii. Așa e, d-lor, că beneficiul ar fi de ajuns ca să poată încuraja asociațiunea ? Dar d. Missir a mai produs un argument : „Dacă — zicea d-sa — avantajele vor fi de nimic pentru syndicate, pierderile pentru căile ferate vor fi enorme“.

Gândiți-vă puțin, și veți vedea ce șubred argument. Una din două : ori beneficiile vor fi mici pentru syndicate și mici vor fi perderile pentru căile ferate, ori beneficiile vor fi enorme pentru syndicate și enorme vor fi perderile pentru căile ferate ; dar și mici beneficii pentru syndicate, și enorme perderi pentru căile ferate, aceasta nu se poate. Raportul direct și natural dintre beneficiile unora și perderile altora se opune la raționamentul inadmisibil al d-lui Missir. (*Aplauze, ilaritate.*)

(*Missir întrerupe.*)

D-lor, înțeleg să răspund la întreruperi, dar nu răspund la un discurs debitat în mijlocul discursului meu. (*Ilaritate.*)

(*Preș. Este un rău obicei introdus de dvs.*)

Aș fi crezut că președintele nostru să fie atât de grătos încât să nu turbure fără motiv raporturile de delicateță dintre prezidați și prezident. Dacă avea de constatat vreun rău obicei, era ținut de bunul obicei de a-l atribui cui se cuvine. (*Aplauze.*)

Constat că, dacă relele obiceiuri se amestecă în dezbaterele noastre, de astă dată, cel puțin, cauza este d. președinte. (*Aplauze.*)

D. Missir vă afirmă că în bugetul căilor ferate se va produce un gol de 1.500.000 anual, din cauza acelei 1/2 centimă pe tona kilometrică. Să-mi dea voie d-sa să mă mir de calculul d-sale. Și iacă de ce. În problema d-sale, trei elemente ar fi trebuit să fie cunoscute pentru a ajunge la cel d-al patrulea, la golul de 1.500.000. Primul : câte syndicate se vor forma chiar din primul an. Al doilea : câți membri vor avea fiecare syndicat. Al treilea : ce produse agricole vor avea toate syndicatele. Și din aceste trei elemente nici unul nu este cunoscut. (*Ilaritate.*) Cu ce, dar, a multiplicat acea 1/2 centimă pe tona kilometrică pentru a ajunge la 1.500.000 de lei ? (*Aplauze.*)

Iacă, d-lor, la ce se reduce și acest argument al d-lui Missir. Eu nu prevăd 3 syndicate în toată țara. Și când veți scoate și micul avantaj din art. 17, nu prevăd nici un syndicat agricol, dat fiind lipsa completă a spiritului de asociațiune.

D. Missir, obosit de efectul ce producea argumentele d-sale, se întreba — și a rămas la întrebare : „Unde vom ajunge cu primele de încurajare ?”

Curioasă întrebare și, mai ales, la timp a fost formulată ! Întrebarea aceasta trebuia să o formuleze d. Missir când s-au propus marile prime de încurajare pentru dezvoltarea industriei naționale. Eu nu sunt de părerea acelor care susțin că industria noastră în mare parte nu este națională, fiindcă sunt capitaluri străine în industrie și mulți străini în capul industriilor. Aceia cari au făcut legea de încurajare a industriei s-au gândit și la capitalul străin — capitalul român fiind timid — și la știința străinilor, nouă lipsindu-ne preparatiunea cuvenită în marile industrii. Da, avem o industrie, grație primelor de încurajare și enormelor avantaje din lege. Și cred că beneficiile naționale sunt mai mari decât jertfele de stat. Atât este de ajuns. Eu înțeleg pe oamenii cari au avut fericita concepțiune a industriei naționale, dar nu înțeleg pe aceia cari se întrebă astăzi : unde vom ajunge cu primele de încurajare ?

S-a susținut de pe banca ministerială și de d. raportor, în numele majorității, că legea syndicatelor va dezvolta cultura agricolă științifică, că va îmbunătăți rasa vitelor, că va ameliora regimul muncii. Și când vă așteptați la asemenea rezultate, într-o țară eminemamente agricolă, vă ridicați împotriva primelor de încurajare ? Voiți să ștergeți din lege și micul avantaj, slaba încurajare de 1/2 centimă pe tona kilometrică ? (*Aplauze.*)

Acum vă auz afirmând că acea 1/2 centimă nu va folosi decât marilor proprietari. Dar când eu, în discuțiunea generală, vă afirmam că legea ați făcut-o numai pentru marii proprietari, dacă va fi aplicabilă, tot dvs. mi-afirmați că țărani vor profita mai mult. Vă jucați cu cuvintele, și mi se pare că vă jucați și cu soarta țării. (*Aplauze.*)

Știți, d-lor, că căile noastre ferate se exploatează cu prețul de regie, că nu dau nici un beneficiu real statului, că este aparent beneficiul net ce se constată în bugetul căilor ferate, deoarece acest beneficiu este cu mai mult de 10 milioane mai mic decât suma anuală de amortizare pe care o plătim pentru răscumpărarea lor. Da, știu toate acestea. Și poate că aci putea d. Missir să găsească vreun argument ceva mai serios. Vă declar că admit fără rezervă ideea de a răscumpăra căile ferate și a le dezvolta. Astfel am ajuns la un mare sistem de circulație a avuțiilor naționale, sistem pe care suntem absolut stăpâni și cu care am dezvoltat și vom

spori neconținut producerea națională. Sunt oameni cari concep drumurile-de-fer ca o instituție aparte de celelalte instituții. Dacă vreodată spiritul de descentralizare a fost rău înțeles și vătămător e, desigur, în această ocazie. Cred că din asemenea preocupări strâmte a rezultat propunerea de a se șterge art. 17 din legea sindicatelor: temerea de a nu scădea venitul căilor ferate. Oare să nu existe nici un mijloc d-a acoperi micul gol ce ar putea provoca aplicarea — dacă va fi posibilă — a legii sindicatelor, menținând art. 17?

Îmi aduc aminte de lupta pe care am făcut-o, îndeosebi eu, aci în Parlament, în cestiunea căilor ferate, în contra guvernului conservator. Pe atunci mă aprobați cu toții, toți cei de pe banca ministerială de astăzi, când susțineam că cheltuielile de exploatare sunt disproporționate și că nicăieri nu costă așa de mult administrația centrală. V-ați uitat ceea ce susțineți atunci? Nu vă credeți obligați de nici una din făgăduielile și din criticile din opoziție? Văd, cu regret, că ați uitat și aceasta, cum ați uitat multe altele.

Și, în sfârșit, dacă sunteți convinși că veți fericii țara cu această lege, nu se cuvine să faceți nici o jertfă? Dacă credeți în ceea ce afirmați, ați putea, la rigoare, să sporiți cu foarte puțin taxa pentru cei nesindicați, pînă cînd veți găsi mijlocul posibil d-a acoperi neînsemnatul gol din venitul căilor ferate.

O legendă că țăranii în genere își transportă bucatele cu drumul-de-fer, ca și cum au ce să-și transporte, ca și cum, și dacă ar avea ceva-ceva, nu sunt alții cari să le adune și să profite de munca lor. (*Aplauze.*) Dar nu credeți că puteți spori taxa de transport pentru nesindicați; foarte bine. Eu sunt de părere să acordați această neînsemnată primă de încurajare tocmai fiindcă sunteți convinși că syndicatele agricole vor spori enorm avuția țării și vor perfecționa cultura.

Dar nu credeți în efectele legii? Împărtășiți părerea mea? Atunci fiți sinceri. Aveți grije de demnitatea Parlamentului și de bunul renume al partidului național-liberal. Nu treceți legea prin Senat fără o discuțiune amănunțită, ca și cum legea ar fi perfectă, pentru ca în Cameră să o sfîșiați cu amendamente și să îi ștergeți din ea tocmai ce părea mai bun. (*Aplauze.*)

Văd însă efectele unei școale detestabile. Glumiți cu o lege în care nu credeți și abandonați — lucru nepomenit — pe autorul ei pe banca ministerială. Toți colegii d-sale l-au părăsit și au pus pe unii să-i distrugă legea, sperînd că alții vor zdrobi pe autorul ei. (*Aplauze prelungite.*) Ce tactică care ofensează sentimentul de cavalerism și de demnitate! (*Aplauze.*)

Astăzi, d. ministru al domeniilor nu mai este singur pe banca ministerială. Da, pentru prima oară se întîmplă aceasta de cînd se discută legea. Dar știți de ce a sosit un bun coleg al d-sale? Ați înțeles, desigur: pentru a-i șterge din lege singurul avantaj ce consacrase pentru syndicate. (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, am cerut cuvîntul ca să vă rog să nu închideți discuția. Nu închideți discuția, d-lor, pînă cînd cei doi miniștri de pe banca ministerială nu ne vor spune serios pentru ce unul vă cere să ștergeți din lege singurul avantaj ce se acordă sindicatelor și pentru ce celalt consimte la aceasta, cînd este convins că, afară de jum. centimă pe tona kilometrică, n-a consacrat prin lege nici un alt mijloc de dezvoltare a spiritului de asociațiune.

Dacă ați prelungi discuțiunea, ați vedea la ce se reduce argumentul capital al ministrului de lucrări publice. D-sa, uitînd principiul în virtutea căruia s-a creat industria națională de către predecesorii săi, susținea că ar fi ridicol ca toți să contribuie numai pentru unii, fără a se preocupa dacă în interesul unora n-ar fi o parte din interesul tuturor. Dacă ca d-sa ar fi cugetat aceia cari au voit să dezvolte în organismul nostru social aptitudinile industriale, desigur că n-ar fi ajuns la primele de încurajare pentru exportul alcoolului. Și cu toate acestea, toți contribuim la aceste prime, din cari, superficial, s-ar părea că profită numai cîtorva industriali. Este ridicol să contribuie toți pentru unii? Da? Vă rog să-mi spuneți cine contribuie — dacă nu toți — pentru zahăr? (*Aplauze.*) Vă rog să-mi spuneți cine contribuie — dacă nu toți — pentru hîrtia de la Letea? (*Aplauze prelungite.*)

Argumentele d-sale sunt ca și ale d-lui Missir, nu provin din preocupări generale, ci din mititele puncte de vedere. D-sa a căutat să-și illustreze modul de privire cu o imagine și a iudaizat o veche fabulă orientală. A atribuit lui Rothschild

ceea ce va fi întrebuițat acesta din înțelepciunea altora. Dar pe asemenea motiv glumeț se răstoarnă o dispozițiune serioasă din lege? D-sa se adresa la mine și mă soma să-i spun când, în 4 ani de zile, am propus veriun mijloc de sporire a veniturilor căilor ferate? D-sa administrează, și noi să-l învățăm cum să administreze mai bine? Dar fie. Suntem datori să controlăm gestiunea băncii ministeriale. Dar cum? Dupe ce ne-ați scos din toate comisiunile în cari puteam controla și propune ameliorări, ne cereți control serios și mijloace de a spori veniturile statului? (*Aplauze.*)

Conduși de spiritul nefast pentru partid, ați eliminat tot ce era o personalitate, pe toți cîți vedeți că prețuiește mai mult spiritul de demnitate și independență, duhului de gașcă închisă și răutăcioasă. (*Aplauze prelungite.*) A voit d. ministru al lucrărilor publice să-mi facă un proces personal. M-a somat să-i spun când și unde, în 4 ani, am dezvoltat veriun sistem pentru sporirea veniturilor căilor ferate. Primesc somațiunea și răspund.

D-lor, o problemă economică, în care nu are ce căuta pasiunile de partid, nu admite două soluțiuni: una față de adversarii politici și alta față de amicii politici. O asemenea metodă nu e nici onestă, este și revoltătoare. Eu, d-le ministru, în numele colegilor de azi ai d-tale, și în numele partidului național-liberal, am susținut în opoziție, aci, în Parlament, în contra conservatorilor, că veniturile căilor ferate ar crește dacă s-ar reduce la ceea ce se cuvine cheltuielile direcțiunei centrale. E adevărat că pe atunci d-ta erai în funcțiunea de inginer al statului. Dar credeți oare că ceea ce un partid susține în opoziție trebuie să uite cînd e la putere? Rău faceți, cu atît mai rău cu cît însuși dvs. mi-ați dat dreptate atunci, felicitîndu-mă de acel discurs.

(*I. I. C. Brătianu.* Nu este adevărat.)

Este adevărat! Da, eu nu uit, nu-mi permit să uit chiar cînd uitarea mi-ar folosi personal. Da, ați aprobat un discurs pe care partidul l-a publicat în mii de exemplare, și în acel discurs propuneam mijloacele — în cari cu toții credeți — necesare pentru a spori veniturile căilor ferate. (*Aplauze.*) Poți să susții că mijloacele propuse nu erau bune. Iacă ce admit. Dar, moralmente, este inadmisibil să tăgăduiți că nu am fi propus mijloace de sporirea veniturilor căilor ferate.

D-lor, dacă ați prelungi discuțiunea, v-aș dovedi cam ce valoare au destăinuirile familiare pe cari mi le-a făcut d. ministru al domeniilor, că în nici un caz ele nu ne pot face să ștergem din lege singurul avantaj, unicul imbold pentru dezvoltarea spiritului de asociațiune. Ce ne pasă nouă de iluzia d-sale că pe banca ministerială ar fi domnind completă armonie? Armonie? Înțelegere? Da, este o perfectă înțelegere: toți în contra d-lui Stolojan și a legii d-sale. Iacă adevărul. Și veți vedea în curînd dacă am sau nu dreptate. (*Aplauze.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 25 FEBRUARIE 1899,
ÎN PROBLEMA RĂSCOALELOR ȚĂRĂNEȘTI
DE LA POIANA-DOLJ¹

D-lor deputați, sunt convins că din formularea amănunțită a interpelărei mele ați înțeles că, pe lângă faptele privitoare la răcoalele țărănilor, voi vorbi în treacăt și despre politica generală a actualei formațiuni ministeriale. Am pomenit de ceea ce unii numeau alianță între guvern și socialiști, iar alții, mai insinuânți, deși mai dulcegi în expresiune, o denunțau Parlamentului ca o „colaborare”. Era lesne de prevăzut că nu voi fi indiferent față de direcțiunea ce guvernul prezidat de d. Dim. Sturdza a socotit cuminte să imprime partidului național-liberal.

Vă mulțumesc de atențiunea delicată cu care m-ați ascultat întotdeauna, și vă rog să aveți și de astă dată aceeași bunăvoință, de astă dată și din cauza subiectului, a subiectului, și îndeosebi pentru că în curînd dvs. vă veți întoarce în Parlament și probabil că veți fi scutiți d-a mai auzi atacurile ce în anii aceștia din urmă eu am multiplicat la adresa șefiei pe care dvs. o admirați sau o îngăduiți, nuanțe indiferente din punctul de vedere al dezastrului la care prevăd că vă va duce pe toți. (*Aplauze.*)

Vă asigur — e o datorie ce am față de dvs. — că nici un fel de calcul nu mă va face să ascund adevărul, sau ceea ce cred eu că este adevărat. Nu simpatiile personale m-ar face să

¹ În legătură cu problemele abordate de Delavrancea în acest discurs și, în mod special, cu problema rolului socialiștilor în izbucnirea răcoalelor țărănești și cu aprecierea tacticii politice adoptate de socialiști — a se vedea nota de la pagina 510 (n. red.).

nu mărturisesc reala primejdie a partidului național-liberal. V-am dat dovezi despre aceasta. Cînd am crezut că cea mai nobilă figură dintre noi, de la Ion Brătianu și pînă ieri, nu încearcă să micșoreze iuteala cu care suntem conduși la abis, știți că mi-am călcat pe inimă, am trecut peste sincera și statornică mea admirațiune, și am luat altă cale. Nu indiferent, ci îndurerat m-am hotărît. N-am uitat zilele grele, dar frumoase, petrecute într-o muncă și jertfă comună. Vă aduceți aminte că, într-o situațiune grea, am depărtat o răspundere și mai grea de asupra celui pe care îl admiram, că am luat tot asupra mea, fără a mă gîndi la propria mea micșorare politică.

Să nu credeți că verio speranță ascunsă mă va face să vorbesc cum voi vorbi. Am atîta pătrundere încît să văd că în timpurile fără orizont umplutura rea și egoistă nu turbură vechile apucături și că orice personalitate este o asperitate nesuferită pentru micii socotitori ai vremii. Să nu credeți că ambițiunea personală va avea vreun rol. Am destulă experiență. Anii mei de politică contează îndoit: sunt ani de campanie. Cunosce bine oamenii. Ambițioșii riscă prea puțin și-și rezervă prea mult. Ei taie firile subțiri ale relațiunilor și nu se ating de cele groase. Ei nu dau niciodată nimic, și eu am dat totdeauna tot pentru convingerile mele. (*Aplauze.*) În sfîrșit, să nu credeți că ura s-a strecurat în sufletul meu. Am fost vehement, dar n-am urît. Și dacă șefia dvs. n-ar fi năbușit, cine știe pentru cît timp, cea mai înaltă aspirațiune a timpurilor noastre, fiți siguri că aș fi răbdut cît răbdați și dvs., că m-aș fi resignat, dar nu m-aș fi revoltat. (*Aplauze.*)

Să nu vă temeți că simpatiile, speranțele, ambiția și ura mă vor împiedica de a-mi îndeplini datoria față de Parlament, de opinia publică, de țară. Știu că rasa abilitilor va taxa asemenea pornire de utopie. Mi-e indiferentă opinia lor. Omul politic e dator să sufere toate consecințele atitudinii sale, toate neajunsurile luptei sale. E dator să dea un exemplu cu persoana sa generațiunilor fragede încă, în al cărora suflet deopotrivă se pot imprima adînc elanurile mari, ca și scorbîrea meschină a unor conducători egoiști. Ș-apoi a răbda o clică fără ideal nu e nici virtutea răbdărei, ci numai o acomodare cu umiliațiunea productivă. (*Aplauze.*)

Voi începe.

Am întrebat prin interpelarea mea pe d. prim-ministru și pe d. ministru de interne : de ce natură au fost mișcările țărănești ? A fost o rebeliune ? A fost o răscoală ? A fost un început de revoluțiune ? A fost numai o încercare ca să se afirme niște drepturi iluzorii din partea țăranilor înșelați de niște visători nepricepuți sau de niște agitatori vinovați ? Am ascultat cu atențiune interpelarea din urmă și răspunsul ce s-a dat de pe banca ministerială. Mi s-au părut niște povești. Nimic clar. Ba uneori prindeam impresia — din cuvintele însuși ale d-lui ministru de interne — de o sperietură a unui subprefect oarecare, de deșteptarea prea vie a unui prefect adâncit în indolența somnoroasă a deplorabilei sale administrațiuni. Ce a fost ? Parlamentul este în drept și dator de a ști. Când interesele mari ale țării sunt amenințate, amici și adversari pot să dea un sfat bun, din care să profite guvernul cel mai rău.

Si totuși, din acea evidentă dorință d-a ascunde realitatea, eu am bănuir că sub cenușa groasă stă un foc care nu s-a stins încă. Vântul a dezvelit numai câțiva cărbuni aprinși. Vijelia ar putea să ajungă la jeratic. Bănuiala mea s-a justificat în parte. La Poiana țăranii s-au revoltat, și revolta a avut urmări grave, ce nu s-au putut cocoloși. Mi s-a afirmat — și nu am motive d-a nu crede — că la Poiana revolta este de o natură specială. Țăranii au fost convinși de un străin că fostul proprietar a vândut moșia cu condiție că dupe 2 ani să li se revinză o bună parte din proprietate. Iacă de ce ei s-au răsculat în 1896, cu aceeași credință ca și în 1899. Oricare ar fi cauza răscoalei, de astă dată nu mai e vorba de ramura de măslin cu care niște administratori dibaci ar fi ieșit înaintea revoluțiilor. Faptul e pozitiv : țăranii au fost crâncen maltratați. Armata i-a atacat. Parte din ei s-au risipit, iar parte s-au culcat la pământ, refuzând de a părăsi terenul. Pe aceștia i-au lovit cu patul puștei, deși n-au opus nici o rezistență. A ! contestați ! Prea bine. Mă așteptam. Dar un fapt nu veți putea să contestați. Ați reînviat scenele invaziilor tătărești. Colibelor și coșarelor de trestie li s-au dat foc și au ars, împreună cu vesmintele, cu țealele și o parte din carele țăranilor. Da, recunosc că țăranii nu aveau dreptul de a clădi și d-a se așeza pe acea proprietate. Recunosc. Dar n-ați găsit alt mijloc de a strămuta și a risipi acele clădiri ? Nu știți că ome-nirea are spaimă de loc ? Nu știți că o mică scînteie aprinde

focul mare ? Nu înțelegeți că dați un exemplu teribil al celei mai ușoare crime ? Nu înțelegeți că tot așa de lesne ard palatele ca și colibele ? Când administrația dă un asemenea exemplu contagios, nu am destulă energie d-a protesta în numele ordinii și al siguranței sociale. (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, s-a pus întrebarea, aci în Parlament, cine sunt de vină în aceste răscoale ? Deocamdată, ceea ce știu pozitiv e că o mulțime de țărani sunt arestați. Sunt ei vinovați ? Sunt ei victime ? Nu ni s-a spus limpede. Eu sunt convins însă că victime de vor fi, tot vor fi ținuți mult timp încă în prevenție, și dupe această pedeapsă mai mare decît li s-ar fi dat dacă ar fi fost vinovați, vor fi puși în libertate, recunoscîndu-li-se inocența. Cunosc trista istorie a revoltelor de la 88 și 93. Nu am nici o simpatie pentru cruda necesitate de a reprimă revoltele cari pun în primejdie statul. Sunt necesități dureroase în guvernarea țării. Și acum simț adînc fiorul ce l-am simțit atunci cînd s-a năbușit în sînge revolta din satele noastre. Sînge nevinovat a curs cu profuziune. Vă întreb însă pe dvs., acum, cînd mișcarea țăranilor n-a luat proporțiuni serioase, cît timp veți mai deține în prevenție pe aceia pe cari, într-un moment de expansiune, i-ați recunoscut ca victime ale socialiștilor ? Credeți că victimele, că inocenții, vor ieși din pușcării mai cu respect, mai cu dragoste pentru ordinea socială ? Nu credeți că vor ieși și mai convinși că pentru ei justiția este aspră și dușmănoasă ? Ați arestat pe Ficșinescu și pe Banghereanu. Ne-ați spus însă categoric că ei sunt vinovați, că au răsculat satele. Nu am nimic de zis. Justiția se va pronunța. Ați expulzat un mare număr de străini, cei mai mulți dintre ei născuți și crescuți în România. Pentru ce vină i-ați expulzat ? Sunteți datori să spuneți. Parlamentul are dreptul de a ști. Dacă expulzații sunt amestecați în răscoala țăranilor, legea li s-a aplicat cu drept cuvînt. Dar nu ne justificați cu nimic hotărîrea dvs. Nu ne dovedeți cu nimic că acești străini s-au încercat să surpe fundamentele pe cari stă și trebuie să se dezvolte statul. Și nu cred că este în interesul țării și al bunului ei renume ca sabia dvs. să stea spînzurată pe dasupra atîtor familii, împrăștiind spaima în căminurile nevinovate. Cunosc teoria d-lui ministru de interne. Art. 2 din legea de expulzare prevede că deciziunile să nu fie motivate, deci guvernul ar călca legea cînd ar motiva în Parlament expulzările. Mă mir de această teorie, mai ales că d. ministru de interne e un juriscon-

sult eminent. Cum, nu înțelege d. ministru de interne că una e a nu motiva deciziunea de expulzare, și alta e a nu ascunde Parlamentului pentru ce s-au expulzat oamenii? Teoria d-lui ministru de interne se potrivește cu un temperament despot — și nu-l acuz încă de un așa temperament — dar nu se potrivește cu un ministru liberal. Dacă ați socoti că sunt motive prea grave, și că, în interesul statului, nu trebuiesc spuse în ședință publică, cereți ședință secretă. Prevăd că veți zice că nimic din cele petrecute în ședință secretă nu va rămânea secret. Ei, d-lor, Ion Brătianu, în ajun d-a intra în război, s-a explicat în ședințe secrete, și era vorba de existența României! (Aplauze.)

Știm că ați expulzat, și nu cunoaștem motivele și numărul expulzaților, dar încă nu știm categoric pe cine trebuie să apese răspunderea răscoalelor. Mi-aduc aminte cu regret de confuziunea de pe banca ministerială, de acea clătinare de conștiință în care bănuiam că sau guvernul nu-și dă seama de adevăr, sau că guvernul se teme de a-l mărturisi. Câteva zile dupe răscoale, d. ministru de interne a declarat în Parlament: din informațiuni minuțioase vă asigur că nici un membru din verio grupare politică nu este amestecat în răscoale. Neapărat: nici conservatori, nici socialiști — recunoscute oficial ca grupare politică — și, firește, nici partizani de ai guvernului. (Ilaritate.)

N-a trecut 3 zile, și d. ministru de interne, tot așa de categoric, dar cam din senin, v-a declarat: socialiștii au întemeiat cluburi, și, mascându-și intențiunile sub niște statute viclean alcătuite, au provocat răscoalele țăranilor. Curioasă și repede schimbare... așa de repede... ca și cum o Minervă de sus s-ar fi coborât în Consiliul de miniștri și ar fi scuturat de creștetul capului pe d. ministru de interne ca să [se] lepede de o alianță primejdioasă. (Aplauze.)

Dar să admit că socialiștii, numai ei, sunt cauza răscoalelor. De la început vă întreb: nu vi se pare că acestei idei îi lipsește ceva? Da. Ideea aceasta are nevoie de un compliment: socialiștii au provocat răscoalele, dar trebuia să fiți dvs. la guvern. (Ilaritate. Aplauze.)

Curios: socialiștii afirmați că sunt de vină și tăbăriți pe Adevărul, expulzându-i administratorul și o parte din redactori. Nu înțeleg. Între acest organ de publicitate și socialiști

este o veche și îndârjită luptă. Nu cumva urmăriți vreo răzbunare personală? Cred că nici un om cuminte nu va aproba răzbunarea în politică. Poate că ați voit să răstrângeți câmpul de influență al Adevărului. Vă înșelați. Prigonirea a sporit totdeauna popularitatea unui ziar. Nu vedeți că ați merge contra scopului? Nu mai înțeleg: iubiți sau urîți Adevărul? Vorbesc de ziar, căci pe celalt adevăr știu eu bine cât îl iubiți de mult. (Ilaritate. Aplauze.)

Să revin. Ați afirmat că doi socialiști au cutreierat județul Teleorman și parte din Dolj și Romanați, și că în urma lor s-au întemeiat o sumedenie de cluburi. Aproape n-a rămas comună în Teleorman fără să aibă club socialist. În cât timp s-a desfășurat activitatea acestor doi socialiști? În două-trei săptămâni? Cu neputință. Firește că în fiecare comună le-a trebuit câteva zile: să adune pe săteni, să le vorbească, să le citească și să le explice statutele, să le citească celelalte broșuri, să-i convingă și să-i organizeze, cu președinți, casieri, comitete. O elementară socoteală ne convinge că emisarilor socialiști le-a trebuit mai multe luni de zile ca să întemeieze numeroasele lor cluburi. Unde erau în timpul acesta subprefecții, prefecții și inspectorii administrativi? Cine veghează asupra liniștei și ordinei din județele noastre? Cu ce se îndeletnicesc organele dvs. administrative? E evident că dacă funcționarii și-ar fi făcut datoria, ar fi aflat din vreme de activitatea tovarășilor dvs. socialiști, v-ar fi înștiințat la timp, și nu ați fi avut răscoale de reprimat. Iacă de ce am dreptate să afirm că socialiștii au putut provoca revoltele cu o condițiune: să fiți dvs. la putere. (Aplauze.)

E lesne să aruncați formule ca: salvarea statului „suprema lex”. Dar ce ați făcut ca să nu ajungeți la niște maxime de opresiune? Ce contact aveți cu țara? Cine veghează asupra ei? Când vă auz latineasca mi-aduc aminte de o caricatură a antichității. Doi consuli grași dorm profund. Un asirian îi apără de muște cu lungi pene de pân și surizînd le zice: „caveant consules”. Să vegheze consuli! Așa vegheați și dvs. (Ilaritate. Aplauze prelungite.)

Aci se impune o întrebare. De ce pentru prima oară, sub ministerul prezidat de d. Dimitrie Sturdza socialiștii au aerul d-a subția propaganda din orașe și a și-o întinde asupra sate-lor? De ce sub d. Dimitrie Sturdza socialiștii se hotărăsc să fundeze cluburi prin sate? De ce pentru prima oară declară

că vor îndeplini în sate o datorie pe care liberalii erau obligați s-o îndeplinească, chemând pe țărani la deplinătatea vieții publice și constituționale? Iacă ceea ce nu era fatal logic să se întâmple, și s-a întâmplat în legătură numai cu faptul că sunteți așa cum sunteți la cîrma statului. Ați vorbit de aspirațiuni frumoase. D. prim-ministru, în mai multe rînduri, ne-a pomenit de aspirațiunile generoase ale tinerilor generoși de la Iași, de la Galați, îndeosebi de la Ploiești. Eu nu zic că acei tineri nu sunt onorabili. Ar fi trebuit însă să aibă pentru dvs. un mititel cusur: 20 de ani au profesat principiile socialiste. Și mă întreb și eu de ce, dacă e vorba de aspirațiuni frumoase și generoase, de ce banca ministerială tăgăduiește o alianță cu astfel de tineri, cari le-ar aduce un capital moral și frumos și generos? Cu cine să vă aliați dacă nu cu cei cari au astfel de aspirațiuni? (*Aplauze.*) Căci, de, nu cred să abundați în asemenea capital. (*Aplauze prelungite.*) A! n-a fost alianță? Dar a fost ceva. Ceva a fost. N-ați observat, d-lor, acea efuziune de dragoste de la banca ministerială la socialiști? Nu era numai respectul ordinar de la persoană la persoană, ci o explozie nestăpînită de complimente și drăgutenii într-o dialectică rafinată și emoționantă. De la cuvinte la fapte. D. președinte al consiliului, cu ocaziunea alegerilor generale comunale, a colindat țara, ducînd cu d-sa o mulțime de partizani, și necontenit aceiași cari au ocupat cel puțin pe jumătate sălile întrunirilor publice. (*Ilaritate.*) A fost la Craiova, la Iași, la Galați. La Brăila a fost primit triumfalnic ca un Carol Quintu, cu călăreți purtînd torțe aprinse... nu lipsea din tablou decît femeile subțirel drapate cari să simbolizeze diferitele... virtuți. (*Mare ilaritate. Aplauze îndelung repetate.*) Și oriunde s-a dus a luat cuvîntul în întruniri publice, declarînd că alegerile comunale sunt alegeri politice. Sunt bine informat că în cercuri diplomatice a confirmat acest caracter al alegerilor. Peste graniță, în străinătate, tot așa au fost prezentate. Ei bine, d-lor, cum se explică faptul că în niște alegeri curat politice, pe listele guvernului, la Iași au figurat doi socialiști, la Craiova unul, la Galați altul, și la Ploiești altul?... Cum?... Așteptați. A! da, s-a zis că unii au declarat că nu mai sunt socialiști. N-am văzut declarațiunile lor. Sunt alții cari n-au făcut asemenea declarațiuni. La Iași un socialist este confirmat în funcțiunea de ajutor de primar. Dupe organul național-liberal al virtuții electorale din localitate (*ilaritate*) acest

ajutor de primar și coreligionarul său a fost primiți pe listă în unanimitate de comitetul liberal și de adunarea generală. La Ploiești ați confirmat ca primar pe d. Radovici, carele, de, se poate să facă parte din „tinerimea generoasă”, dar 20 de ani a crezut — și poate continuă încă — că dvs., d-le prim-ministru, sunteți de plîns cînd vorbiți de Evanghelie. Știți cît de generoasă a fost o parte din această tinerime la grea nevoie a partidului. N-ați uitat. Astăzi recunosc și eu că, văzîndu-vă îngăduit ca prim-ministru, acea tinerime este afară din cale generoasă cînd vă compară, cum s-a întâmplat la Iași, cu un soare strălucitor. (*Ilaritate.*) Dupe 20 de ani a văzut splendoarea luminei dvs. Dați-mi voie să mă îndoiesc de sinceritatea și dezinteresarea acestor generoși.

Voți un fapt mai caracteristic? Citiți primele numere ale *Propagandei*, de sub inspirațiunea morală a d-lui Mîrzescu, virtutea electorală...

(*O voce.* Ați zis virtutea.)

Poate că *virtutea* este mai potrivit... (*Ilaritate.*)

Propaganda d-lui Mîrzescu nu se sfiește ca să spuie: socialiștilor de pe listă nu li s-a pus nici o condiție, ei au deplină libertate de convingeri și de acțiune. Vă întreb: toate aceste fapte nu au nici un înțeles? Dacă nu e alianță, ce este oare? Ei, d-lor, efuziunea aceasta de dragoste dintre guvern și socialiști, și reciprocitatea de servicii electorale, iacă ce explică activitatea îndrăzneată a socialiștilor. Se bizuiau oamenii pe ceva, și aveau destule motive. (*Aplauze.*)

Înainte d-a mă apropia mai mult de cauzele răscloalelor, să limpezesc cîteva asigurări pe cari ni le dădea simpaticul nostru coleg, d. Mortzun. D-sa vă zicea: Cum vă închipuiți dvs. că noi socialiștii vom putea răscula satele? E posibil? De cînd armata noastră dispune de arme așa de perfecționate, revoltele nu mai sunt cu putință. Un regiment este de ajuns ca să învingă și să împrăstie imensele gloate ale maselor, cu ciomege, coase și topoare. Dar nu cunoaște d. Mortzun acea putere misterioasă și năpraznică a poporului în revoltă? Nu știe d-sa că masele în mînie, în mersul lor triumfalnic, înghit de multe ori regimentele, neputînd să le învingă, atrăgîndu-le la ele printr-o uriașă sentimentalitate pentru a forma împreună o ființă careia nimic nu-i mai poate rezista? Nu-și aduce d-sa aminte de asemenea fenomene în istoria trecutului? (*Aplauze.*)

(*Mortzun.* Un exemplu din istoria vremii noastre.)

De ce să ne gândim prea departe ? În 1888, în 1893, nu știți ce s-a întâmplat ? Armata noastră era tot așa de bine înzestrată ca și astăzi. Țăranii s-au revoltat. În fața regimentelor au ieșit ei cu pepturile goale. În fața escadroanelor de cavalerie cu săbiile scoase, au stat femeile cu copiii la sân. Am apărat pe țărani la jurații din Bacău. Cunoscedepunerile martorilor și rapoartele oficiale.

(Mortzun. A izbutit răscoala ?)

E un cuvânt ? Ceea ce am vroit să vă dovedesc, cu fapte recente, și de la noi, a fost că armele perfecționate nu sunt o piedică pentru revolte. Totdeauna mulțimile au fost dezarmate în raport cu armatele. Dezarmate au fost în revoluțiunea cea mare, și cunoașteți rezultatele lor. E zadarnic să mai insist. Asigurarea d-lui Mortzun nu ne asigură deloc.

D. Mortzun ne mai zicea : Cum credeți dvs. că socialismul se va întinde în satele noastre ? Nicăieri, în Europa, în sate nu a izbutit. Ideea neclintită a țăranului despre proprietatea individuală este un puternic dig contra invaziunii socialismului.

(Mortzun. N-am spus asta.)

Ba da, de la tribună.

(Mortzun. N-am spus.)

Ideea, iar nu cuvintele.

(Mortzun. Atunci nu mă cita.)

Dar, d-le Mortzun, eu nu vă pun în ghilimele. (Ilaritate.)

Fie ! Dacă m-aș înșela, e fapt sigur că s-a produs un asemenea argument de la tribuna Parlamentului. Prea bine.

Ei, d-lor, ideea proprietății individuale ne va apăra satele de socialism ? Nu. În primul rând să ne gândim la tactica socialistă. D-nii de pe banca ministerială ar fi trebuit să se ocupe de o cestiune așa de mare ca socialismul, de o problemă gravă de astăzi, iar nu de turnul Babilonului. Cine a urmărit congresele socialiste își dă bine seamă de concesiunile de tactică pe cari le-au făcut socialiștii. Votul universal¹, participarea la alegeri, intrarea în Parlament sunt atâtea cestiuni de tactică.

¹ Asupra acestei probleme a votului universal, Delavrancea însuși avea să revină ulterior. În memorabilul său ultim discurs, pronunțat la Iași, în 9 iunie 1917, în fața Parlamentului, el îi implora pe cei prezenți să adopte reforma agrară și votul universal, spre a putea face astfel „tot binele pe care-l puteți face României” (n. red.).

Abandonarea în bună parte a Internaționalei, cu consecința „socialiști naționali”, e tactică. Chiar ceea ce ei numesc „program minimal” în raport cu programul integral, este cea mai elocințivă dovadă de tactică. Socialiștii la noi au întrebuințat o tactică admirabilă când au izbutit să-i aleagă guvernul în comună. (Aplauze.) Ei, da, cestiune de tactică a fost cluburile cu niște statute în cari s-a înscris respectul legilor, căci cine nu știe câtă ură au socialiștii în contra tuturor instituțiilor alcătuiind statul modern ? [...]

Proprietatea individuală ? Cîți au un pogon ? Cîți n-au decât câteva prăjini ? Și cîți n-au deloc în satele noastre ? Mulți. În curînd vor fi majoritatea. Aceștia vor forma digul neclintit contra acelor cari susțin proprietatea colectivă ? Și, apoi, ce concepție de proprietate individuală au moșnenii posedînd în codevălmășie ? Cît pentru cei împrumutați la 64 și cei mai dinco, au ei o profundă idee, o idee istorică, o idee-forță sufletească în care să vedem noi o rezistență extraordinară ? Nu, d-lor, ideea de proprietate individuală la țăranii noștri sau nu există, sau este proaspătă, neadîncită de veacuri în firea lor de oameni simpli. (Aplauze.)

D. Mortzun vă întreba însă : Ce, nu e constituțional faptul de a întemeia cluburi oriunde și prin urmare și la sate ? Dacă mă opresc asupra întrebărei, fără a mă gândi la fapte, răspund categoric : „da, e constituțional”. D. ministru de interne a invocat un pretext pentru a justifica dizolvarea cluburilor. D-sa, inspirat de un tînăr magistrat, zicea : am dizolvat cluburile pentru că s-au comis de socialiști escrocherii, pentru că aceste cluburi ar fi fost o „escrocherie în permanență”. Eu vă declar : nu crez. Înțeleg să combatem pe socialiști, dar trebuie să recunoaștem că ei sunt animați de pasiuni profunde, de convingeri amestecate cu o înfierbîntată sentimentalitate. Sunt înflăcărați, robuști, gata de jertfă, ca apostolii unei noi religii. Asemenea oameni nu întrebuințează escrocheria. Dar chiar așa d-ar fi, d-le ministru, n-aveați decît să arestați pe escroci, dar nu să închideți cluburile. (Aplauze.) Pretextul nu rezistă. D. prim-ministru a găsit alt pretext și mai glumeț. D-sa, cu o adorabilă seriozitate, a comparat statutele cluburilor cu constituțiunea și, dupe această trudă comparativă, a

descoperit că statutele nu coprink ceea ce este în constituțiune. Ce mod ciudat d-a raționa ! Comparați, vă rog, statutele clubului național-liberal cu constituțiunea, și nu veți găsi în ele nimic din constituțiune. Ce urmează de aci, dupe logica d-lui prim-ministru ? Clubul național-liberal nu e constituțional, deci ar trebui să fie închis. (*Ilaritate. Aplauze.*) Regret stângăcia, confuziunea și nesinceritatea cu cari s-a răspuns, în privința aceasta, de banca ministerială.

D-lor, eu mă adresez socialiștilor culți, convinși și de bunăcredință, și-i întreb : ce scop urmăriți fondind cluburi în sate ? Serios, susțineți că le întemeiați pentru a propovedui supunerea la legile țării, respectul bisericii, credința în Dumnezeu, respectul proprietății și al capitalului ? Veți avea curagiul de a afirma că voiți să dezvoltați în sătean o mai adâncă credință în statul modern, în ceea ce numiți dvs. „statul burghez” ? Cum, dvs. preparați înșivă enorme mase de dușmani contra propriului dvs. ideal ?... Vedeți ?... E cu neputință. Atunci fondați cluburi în urmărirea idealului dvs., deci cluburi în contra fundamentelor statului. Așa puneți cestiunea, căci numai așa veți fi sinceri, și pe o bancă și pe alta. De la principii la fapte. Fundați cluburi în contra statului, dar nu vă mărginiți la prepararea conștiinței, ci cluburile cu membrii lor pornesc la răscoală. Răsculați tocmai din cauză că cluburile funcționează. Acum vă întreb : sunt sau nu sunt constituționale asemenea cluburi ? Constituțional ar fi un club, în Calea Victoriei, când și-ar propune ca scop revoluția și ar descinde, prin membrii lui, în stradă atacând proprietăți private ? Eu cred că nu, și guvernul ar fi în drept să dizolve un asemenea club, care ar ieși din domeniul abstracțiunilor și ar intra în acela al faptelor cari sunt contra ordinii constituționale. (*Aplauze.*)

Să vă dau o pildă. E constituțional să fumezi o țigară ; e constituțional să nu o fumezi pînă să-ți frigi buzele ; e constituțional să arunci restul, căci constituțiunea nu te obligă să bagi în buzunar crîmpeie de țigarete. Dar ar mai fi constituțional să arunci crîmpeul aprins într-un butoi cu iarbă de pușcă ? Desigur, nu. [...]

Este în interesul țării și al țăranilor să aruncați scînteia în materia explozibilă ? Da, în satele noastre este prea multă materie explozibilă, căci este prea mare mizeria. (*Aplauze prelungite.*) Și când mă gîndesc că țăranii, ei, ei vor plăti cu

viața lor, iar nu aceia cari le vor făgădui fericirea, nu pot să mă opresc d-a privi problema mai mult în fapt decît în seninătatea principiilor.

Am zis că este destulă materie explozibilă în satele noastre. Nu vă voi face tabloul mizeriilor. De mai bine de 20 de ani, în Parlament, în întruniri publice, în ziare, în rapoarte medicale, în conferințe, pretutindeni și neconținut, se deplînge soarta țăranilor. De patru ani, la fiecă răspuns la mesaj și discuție generală bugetară, ni se prezintă sub ochi suferințele grele ale sătenilor. Și nici un pas nu facem înainte. Am ajuns ca corul din unele opere. Corul cîntă „sauvons-le, sauvons-le”, celui care se înecă, așa de mult, fără ca vreunul să-i sară în ajutor, încît ar avea timp să se înecă de zece ori. (*Ilaritate. Aplauze.*)

Toți recunosc că starea țăranilor este rea, și în multe părți, înfiorător de rea. Cauza ? Asupra cauzei părerile sunt divizate. Unii zic : „dați țăranilor o bună administrație”. Ați auzit chiar pe d. prim-ministru : „administrația este deplorabilă”. Și delicatetea sa, bine cunoscută, constata aceasta, după 4 ani de guvernare liberală avînd alături pe d. Pherekyde, ministru de interne. (*Ilaritate.*) Alții, printre cari spirite practice ca un domn vicepreședinte al dvs., cer „o bună și repede justiție pentru țăranii”. Adevărul e că țăranii să ruinează pînă să termine o judecată mai însemnată. Sunt cari susțin : „dați educație sătenilor”. Un lung șir de păreri : „credința îi va mîntui” — „ridicați biserica și preoția” — „dați cultură” — „dați-le pămînt ; pămînt nu au — „tocmelile agricole, iacă problema”.

Fiecare privește cestiunea dintr-un punct de vedere deosebit. Logica din cubul cu fețe deosebit colorate. Și cel care, văzînd fața cea roșie, și susține că cubul este roșu, și cel care susține că este verde, privind fața cea verde, au deopotrivă dreptate. În cestiunea țărănească suma credințelor reprezintă adevărul. Cestiunea este complexă. Ea nu e de resortul unui minister, ci de al întregului guvern — mai mult, ea e de domeniul tuturor partidelor, căci este o problemă care trece peste cercul economic și se ridică la importanța și gravitatea unei cestiuni naționale. (*Aplauze.*) Nu există o bună soluțiune decît cu condițiune ca ea să fie o însumare de mai multe soluțiuni bune și concordante : spor de viață morală și materială în satele noastre. În zadar vă veți arunca asupra d-lui Stolojan. Cunosc cavalerismul dvs. Acum e rîndul d-lui Stolojan să

joace rolul „țapului emisar“. (*Ilaritate. Aplauze.*) Nu fostul ministru putea să rezolve o problemă pentru care s-ar fi cerut concursul luminat, hotărât și patriotic al întregului guvern.

Ce ați făcut pentru țărani de când sunteți la putere? Să nu spunem adevărul, de teamă că acuzațiunile noastre vor contribui la revolte? Să vă laudăm când meritați cenzura cea mai aspră? Nu împărtășesc această părere. O asemenea laudă nemeritată ar fi bănuită că pornește dintr-un argument sunător... „argumentum ad crumenam“. (*Aplauze.*)

Câte lacrimi n-am vărsat noi, în întruniri publice, sub președenția d-lui Dimitrie Sturdza, pe nefericita soartă a țăranilor! Câte făgăduieli în opoziție și ce nepăsare la putere! Luasem o hotărâre în opoziție, o mare anchetă agricolă. D. prim-ministru și-a amintit în treacăt, la întrunirea de la Craiova. Ei, ce anchetă ați făcut în patru ani de zile? Nici una. Da, ați venit cu legea scăderii prețurilor pentru aceia cari au cumpărat loturi de 25 de ha și mai mult. Așa rezolvați problema? Eu bănuiesc că nu e vorba de țărani; că urmăriți altceva; că vă preparați alegătorii din Colegiul I și al II-lea, în ajunul alegerilor generale, și pe socoteala statului. (*Aplauze.*) D. ministru de finanțe se lauda — nu mă mir — cu legea modificatoare a legii vânzărilor bunurilor statului. Legea conservatorilor admitea și loturi mari. Dvs. ați făcut numai loturi mici. N-am nimic de zis. Aceasta a fost și este convingerea noastră. Dar sunteți dreți? Greu lucru pentru dvs. Legea liberală era aceea prin care se puteau vinde moșiile statului ce nu treceau peste 1.000 de pogoane advocaților, medicilor, negustorilor, samsarilor, căci sunt partizani de toate felurile. (*Ilaritate.*) Câte domenii d-ale statului n-au trecut în posesiunea orașenilor? Nu zic că n-ați avut motive. Ați voit să ridicați o clasă de mijloc între țărani și boieri. Nu vă acuz. Sub conservatori s-a făcut însă un pas înainte, prescriind prin legea lor că moșiile statului nu se vor putea vinde decât la țărani. După ei, dvs. ați mers mai departe: ați duminat loturile mari în loturi mici. Iacă cum a evoluat ideea vânzărilor bunurilor statului. Dar cu asemenea măsuri ați rezolvat problema? Ați schimbat valurile cu câteva picături? Le-ați potolit? Desigur, nu. În schimb, să vă dau două exemple, ca să vedem cum vă ocupați de soarta țăranilor. După legea de înproprietărire din 1864, pământurile sătenilor sunt inalienabile.

Dvs. ați trecut prin Senat o lege — sub cuvânt că vroiți înfrumusețarea orașelului Vălenii-de-Munte — prin care nu numai că admiteți vânzarea pământurilor rurale orașenilor, dar încă dați legii putere retroactivă, consfințind vânzările făcute pînă acum în contra legii din 1864. Sute de pogoane au trecut în stăpînirea cîtorva cîrciumari din Vălenii-de-Munte, cumpărate pe nimic și cu știință că se calcă o lege esențială de stat. Aceștia sunt alegători de ai mei, dar prețuiește mai mult cestiunea țărănească decît mandatul de deputat. D-lui Cereșanu i-am spus categoric că nu numai că nu voi susține legea, dar o voi combate din toate puterile mele. Călcați marele principiu al neretroactivității legilor și despuiați pe țărani de micul lor avut. (*Aplauze. Protestări.*) Un alt exemplu. Ați trecut prin Senat o lege modificatoare a art. 75 din procedura civilă, referitor la citarea în justiție a obștilor. V-ați mărginit la obști? Nu. Din inspirațiune ministerială — e vorba de d. ministru de justiție — ați făcut o lege revoltătoare. Ați propus și susținut un amendament care consacră respectul pentru marea proprietate și disprețul pentru mica proprietate. Ascultați. Marele proprietar beneficiază de regulile de procedură civilă. El este citat în justiție, cu toate gradele de prevedere ale legiuitorului, prescise sub pedeapsă de nulitate. Citația i se va da în mînă dacă va fi la domiciliu, se va lăsa la rudele cele mai apropiate, dacă va lipsi de la domiciliu, servitorilor, dacă nu vor fi rude, în sfîrșit, în lipsă și de servitori, i se va lipi la poartă, încheindu-se un proces-verbal. După noua lege a dvs., cînd un mare proprietar, într-o acțiune reală, se va judeca cu mulți țărani, țăranii nu vor fi citați individual, deși ei vor fi înproprietăriți și divizați, deși proprietățile vor fi alese și vor poseda de drept și de fapt individual. Ci vor fi citați printr-o singură citație colectivă, bătîndu-se toba, duminica, la primărie.

(*Voci. A! a! e monstrosos!*)

Da, e monstruoasă legea care face deosebire între marea proprietate și mica proprietate. Rezultatul? Rezultatul va fi, în cele mai multe cazuri, că marele proprietar se va judeca cu țăranii cari n-au interes de a se apăra, iar cei cari ar trebui să se apere nu vor avea cunoștință de judecată și vor fi judecați în lipsă, fără aplicațiunea art. 151. Rezultatul? Rezultatul va fi că cei judecați astfel se vor revolta, și se vor revolta pe drept cuvînt. (*Aplauze prelungite.*) Incapabilii vor fi considerați ca bine reprezentați de ceilalți, cari nu au nici un inte-

res de a-i apăra. Și pentru ca culmea odiosului să fie atinsă, dacă în cursul judecăței rămân orfani — nefericit cuib de copii mici — pentru ei nu e tutelă, pe ei nu-i reprezintă nimeni, pogoanele lor vor fi răpite de marele proprietar, și nimeni nu va ridica glasul să protesteze împotriva jafului minorilor. (*Aplauze prelungite.*) Sunteți liberali? Sunteți oameni? Nu văd nici principiile, nici inima umană a dvs. (*Aplauze.*) Călcați peste principii cucerite de lumea modernă... mă înșelam din cea mai îndepărtată antichitate, lumea a hotărât ca nimeni să nu fie judecat fără a fi vestit și pus în posibilitatea de a se apăra. Cu asemenea legi voiți să îndulciți soarta țăranilor? Protestez în contra unei legi barbare, și sunt convins că majoritatea nu va vota această violațiune a celui mai sfânt drept! (*Aplauze.*)

V-am dovedit că de patru ani nu faceți nimic pentru țăranii, sau, ceea ce este și mai grav, când vă hotărâți să faceți ceva, veniți cu legi ca acelea pe cari le enumărai.

Să trec la o cestiune dominantă în dezbaterile cari se urmează de mai multe zile în Parlament. Ați afirmat că numai socialiștii sunt cauza revoltelor din sate. Ați înțeles, sper, dacă împărtășesc părerea dvs. Să admit că numai socialiștii ar fi de vină. Ce măsuri ați luat? Ce gândiți să faceți? Dupe ce i-ați adus la comună, ați expulzat câțiva străini, și refuzați d-a ne spune pentru ce. Eu cred că nu v-ați făcut datoria, nici în fapt, nici mai puțin cu discursurile dvs. Ați alergat la subterfugii și în fapt și în cuvânt. Ați pus o întrebare conservatorilor: „dvs. nu v-ați aliat cu radicalii?” O consecință imediată are o asemenea întrebare ușurică: „ne-am aliat și noi cu socialiștii, după cum v-ați aliat, voi, conservatorii, cu radicalii”. Nu insist. Vă întreb însă: așa vorbiți dvs. de radicalism? Nu știți că radicalii nu s-au ridicat împotriva statului modern? Aveți aerul că de 25 de ani n-ați citit nici o carte, nici o broșură din câte au apărut. (*Aplauze. Ilaritate.*) Este ade-vărat că vorbiți despre turnul Babilonului, cu o precizie minunată, ca și cum ați fi fost acolo de când s-a ridicat „de jos de la pământ, până aproape de înălțimea dumnezeirei”. (*Ilaritate.*) Aveați o datorie de îndeplinit: să dovedeți că este o imposibilitate morală și politică apropierea între dvs. și socialiști. Regret sincer că nu v-ați făcut datoria, după cum am regretat că triumful discuțiunii a fost de partea socialismului. Regret, căci aci nu este vorba de liberali, de conservatori și de radicali, ci de aceia cari cred și de aceia cari nu cred în

societățile moderne. Lumea noastră să fie ea așa de învechită, după o jumătate de secol? Să merite ea blestemele „tinerimei generoase”? Spuneți-o dacă credeți. Nu, n-ați dovedit imposibilitatea de apropiere între dvs. și socialiști, și dat fiind serviciile reciproce, din ultimele alegeri, alianța devine o probabilitate, și în trecut, și în prezent, și în viitor. (*Aplauze.*) Am ascultat dialectica dvs. înflorită, minunată în artificii, grațioasă prin complimentele ei reciproce. Aveați însă o înaltă datorie, pe care nu v-ați făcut-o. Nu v-ați gândit nici la generațiile tinere, nici la opinia publică, nici la patria pe care o cârmuiți. Nu v-aș fi cerut o conferință sau un discurs academic, deși am fi preferit și una și alta, dovezilor despre existența diavolului (*Ilaritate. Aplauze.*) A! dvs. nu vă închipuiți cât de tristă, cât de melancolică și de abandonată apărea concepția statului în discursurile dvs.! O veche și ruinată biserică, fără uși, fără ferestre, părăsită și pîngărită! Unde sunt preoții? Unde sunt credincioșii? Doar vîntul se învrî-tește jalnic prin altar, și corbii țipă sinistru în turlă. Așa de trist mi-a tresărit statul din ciudatele dvs. discursuri. (*Aplauze.*) Și cum putea fi altfel, când miniștrii declară, sincer de astă dată, că numai cu ocaziunea perchezițiilor din urmă au luat oarecare cunoștință despre socialismul nostru? Așa se și explică cum de ați comis cu ușurință, în vederea unui mic folos imediat, alianța cu socialiștii, fără să vă dați seama că înfigeți cuțitul pînă în prăsele în inima societății pe care aveți obligațiunea d-a o conduce și conserva. (*Aplauze.*)

Ce este socialismul, d-lor? Nu voi discuta doctrina, o voi expune, deși cred că s-ar fi putut discuta. D. Mortzun a avut ocazia și a preferit abilitatea. Voind să vă captiveze, a vorbit nu ca un socialist sadea, ci mai mult ca membru din aripa stîngă a liberalilor. Iacă de ce, și eu, mă voi mărgini să rezum doctrina socialistă, și să ne convingem de imposibilitatea de apropiere între cei cari cred în societatea actuală și aceia cari sunt absolut în contra ei.

Cuvîntul de „social” și de „socialist”, la noi îndeosebi, a produs o confuziune în mintea multora. Nu cîți pronunță cuvintele au și înțelesul lor neted. Ba am observat și la oameni politici de valoare că această noțiune plutește într-un vag regretabil. Faptul se explică. Socialismul a evoluat pînă să ajungă la ceea ce astăzi se numește [...] „socialism științific”, reprezentat în primul rînd prin Marx și Engels [...] Și unii cunosc un studiu, alții cunosc altul, și cei mai mulți repetă

doar cuvântul. Confuziunea se explică și din cauză că cuvântul „socialism” s-a împerechiat cu alte cuvinte, nebăgându-se de seamă că nu oriunde se aplică implică și înțelesul adevăratei doctrine. S-a zis „socialism creștin”, ba s-a deosebit în „socialism creștin catolic” și „socialism creștin protestant”. Fiecare având autori deosebiți și tendințe cu nuanțe deosebite. Am auzit afirmându-se că Papa Leon XIII este socialist din cauza faimoasei enciclice *Imortale Dei*. Ca și cum, înainte de el, Piu IX, Grigore XVI și alții n-ar fi exprimat același fond de idei. Din Germania ne-a venit concepțiunea de „socialism de stat”. Acolo nu este o invențiune politică, cum s-a crezut, a marelui cancelar, principele de Bismarck. În familia imperială germană este o străveche credință că „domeniul muncii și al schimbului, ca și al războiului, și mai mult decât al învățămîntului și al religiei, este de domeniul statului”. Cei dintîi principii de Brandenburg au fost un fel de întreprinzători de colonii agricole, și s-au crezut în drept de a se amesteca între relațiunile dintre creditori și debitori, acordînd celor din urmă moratorii, cînd erau de bună-credință. În legătură cu așa idei moștenite să ne explicăm „socialismul german de catedră”, „socialismul de stat” al lui Bismarck, și unul din ultimele rescripte... mă înșel, unul din primele rescripte ale falnicului împărat Wilhelm II, în care se consacră ca o misiune a statului german sfîrșitul „nesănătoaselor contraste sociale”. Așa se explică cum Iadgetzow a putut fi ministru de agricultură în Prusia. Grație acestor puternice tradițiuni istorice, Germania economică s-a ridicat așa de sus, dar grație împerecherei cuvîntului „socialism” cu religia, catedra și statul, acest cuvînt a devenit așa de popular, încît a contribuit prin popularitatea lui la extensiunea socialismului propriu-zis. Să ne dăm bine seama : nu există nici un fel de asemănare între un așa socialism și socialismul de care ne preocupăm.

Voi trece peste mutualismul proudhonian, carele vede în cestiunea socială o cestiune morală, și peste socialismul altruist al lui Blanqui, și peste acela al lui Malon, și peste variantele italienești cu Ferri, care crede că lumea va ajunge numai la concurența de demnități și onoruri, și cu elocintele Loria, care întrevede în viitor un fel de mixt-asociațiune între muncă și capital, bineînțeles capitalul care tinde la zero la sută dobîndă va juca un rol secundar. Atît constat, că renunța școală italiană nu tinde la colectivism. Să viu la socialis-

mul nostru, la marxism. Dacă vă veți mărgini la scopul lui, impresiunea nu va fi în raport cu oroarea luptei. Scopul ? O societate fără concurență, în care producțiunea va avea loc fără întreprinderile capitaliste, în care valoarea produselor să se măsoare numai dupe timpul necesar producțiunei, în care consumațiunea să fie imediată. Dar pînă la scop ? Societatea trebuie să cază în ruine, și cînd nu va mai rămînea nici cenușa societății actuale, societatea marxistă se va ridica peste cea distrusă, din care nu va voi să reție nici amintirea ei dezgustătoare. Toată concepția socialismului este un „materialism inexorabil”. Științele istorice și morale sunt refăcute pe concepția brutală a materialismului. Ideile nu mai au nici un rol în omenire. Justiția, ba și pudoarea, sunt niște invențiuni ale capitalismului.¹ „Castele și corporațiunile — firește și clasele sociale actuale — s-au format dupe aceleași legi naturale care prezidă la subîmpărțirea plantelor și a animalelor în specii și varietăți, cu deosebire că dupe o dezvoltare oarecare moștenirea castelor și exclusivismul corporațiilor au fost decretate de legi sociale.” Statul, în concepțiunea lui integrală, este rezultatul luptelor între clase și cuirasa de oțel a claselor cari posedă contra claselor depozitate și posedate. Religie, proprietate, capital, patrie sunt niște arme împotriva maselor producătoare, contra robilor de astăzi, căci lumea trecînd prin formele sclavie, servaj, a ajuns la salariații a căror soartă este mai rea decît a sclavilor din antichitate. Mai fericiți erau robii lui Menelau cari, goi și fără încălțăminte, în arșița soarelui, zdrobeau cu mînele între două pietre grăunțele de făină. Și, dupe proprietatea individuală, „Dieu c'est la mal”, el, capul răutăților, cum zic marxistii, împrumutînd o frază a lui Proudhon.

(Mortzun. Proudhon e anarhist.)

Nu e timp să vă dovedesc eroarea. I...I. Acum, vă întreb pe dvs., d-lor miniștri, pe dvs., onor. majoritate național-liberală, pe dvs., minoritate conservatoare, flevistă și drapelistă, este posibilă vro apropiere între socialiști și dvs. toți cîți admiteți bazele fundamentale ale statului modern ? (Aplauze prelungite.)

¹ Cu toate cunoștințele sale întinse din domeniul istoriei ideilor economice și politice, Delavrancea, cedînd interpretărilor „economiste” curente în acea vreme, interpretează în mod eronat marxismul ca pe un materialism vulgar (n. red.).

Și vă rog să rețineți că nici n-am exploatat sentimentele dvs. de români, de proprietari, de credințe religioase, nici am reprodus atacurile oribile ce socialiștii vă aduc convingerilor dvs. E un păcat, un păcat de neiertat conlucrarea guvernului cu socialiștii. Ce impresie ați produs în țară ? Ce impresie voiți să produceți în tinereea universitară ? Să vede că guvernul nu mai are unde să găsească sfatul cel bun ; se vede că l-au abandonat toți oamenii înțelepți și prevăzători. (*Aplauze.*)

Nu, d-lor, noi n-am pierdut credința în actualele baze ale societății. Lumea nu s-a învechit în instituțiile ei fundamentale. Aceste instituții sunt tinere încă. Se poate ca unele popoare să fie dedesubtul lor, dar nici unul nu este asupra. Nici un secol n-a trecut de când s-au întemeiat în Europa continentală. Și ceea ce lumea, într-un moment de expansiune, de abundent flux cerebral, de genialitate condensată, întrevede și alcătuiește, este superior nu numai trecutului, dar și viitorului apropiat. Noi sperăm că statul actual nu și-a dat toate binefacerile pentru omenire. Nu ne-am pierdut credința. Despre viitorul de peste secole nu avem puțința de a ne ocupa serios.

Și când constatăm nepriceperea și păcatele guvernului, ce ni se răspunde ? Prevăd. E și ușoară prevederea. Parcă auz pe d. prim-ministru : „subtilități de avocat“. De unde această pornire contra advocaților ? Dar nu era d-sa ambulantul, cu o droaie de advocați dupe d-sa ? Dar nu era d-sa care, pe lângă advocații permanenți și pledanți, angajea advocați, anume dupe fiecare Curte, din Iași, din Galați, din Craiova ? (*Aplauze prelungite.*) De atunci a rămas cu această repulsiune puerilă ? (*Aplauze.*) Eu mai degrabă m-aș revolta contra unui asemenea uz de advocați, care atinge prestigiul celor mai mari instituțiuni. Eu nu sunt nici tipul avocatului, nici gloria baroului, dar mi se pare inexplicabil ca un prim-ministru să offenseze continuu o clasă care a reprezentat prima cultură serioasă în România, care a contribuit la atâtea legi organice, căreia i se datorește în fond constituțiunea de astăzi. (*Aplauze.*) Ce ? advocații sunt nefericirea și ruina țării ? Ei învârtesc afacerile misterioase și dezgustătoare de sub protecția guvernelor slabe ? (*Aplauze*) Nu vedeți, d-le prim-ministru, că la dreapta aveți un avocat, la stînga altul, și colo sus, dirigind dezbaterile, nu vedeți că stă d. Gianni, acela care și astăzi crede că reprezintă cea mai pură școală liberală, școala lui C. A. Ro-

setti ? (*Aplauze.*) A ! dvs. detestați subtilitățile ? Doamne, cunoașteți dvs., d-lor deputați, cu cine d. prim-ministru are neconținut relațiuni ? Cu rasa oamenilor naivi, sinceri, cărora le repugnă subtilitățile, cari dintr-o dată își spun fundul gândirei lor cu o candoare de copii. Aceștia sunt diplomații, reprezentanții puterilor străine. (*Mare ilaritate.*) Cu aceștia, d-le prim-ministru, de câte ori vă învârtiți limba în gură — ca să mă servesc de expresia dvs. de predilecție — pînă spuneți un cuvînt ? Cîte sforțări faceți pentru a-i înțelege ? Sau nu faceți nici una ? (*Ilaritate, aplauze.*) Și ce sunteți dvs. în capul guvernului, dacă nu avocatul general al marilor interese naționale ? Și să vă ferească D-zeu d-a mai continua ca să perdeți procesele patriei, căci vă veți sfîrși cariera sub blestemul unanim al neamului românesc ! (*Aplauze prelungite.*) Lăsați, lăsați în pace clasa pe care nu o înțelegeți și care contribuie la justiția și la progresul României.

Mai aveți un răspuns stereotip. Mie știu că-mi răspundeți : „Nu numai că ai vorbit contra legii instrucțiunii, dar ai și votat contra“. (*Rîsete. Aplauze.*) Eu mă mulțumesc cu răspunsul d-lui prim-ministru. Rîsul dvs. mă face să mă mulțumesc, căci, desigur, nu pe contul meu rîdeți.

(*B. Iepurescu.* Nu se știe pe al cui cont, filozoficește vorbind.)

Ei, da, dvs., ca profesor de filozofie... (*Mare ilaritate.*) Dar să revin la al doilea răspuns : trecutul. La orice dezbateri, d. prim-ministru începe cu 1821. Istoria aceasta ni s-a refăcut de atîtea ori, cu oarecari variante, dupe nevoile momentului, încît de mult a început să dezintereseze chiar pe cei mai devotați partizani. D. prim-ministru nu știe că istoria se citește „ad libitum“, cum zice ilustrul scriitor Taine. A ! dacă evenimentele s-ar preciza, s-ar coordona și subordona, în vederea logică și fatal istorică a unei probleme actuale, atunci am înțelege. Dar, de, d. prim-ministru n-are această putere de pătrundere și de inducțiune. Și, în adevăr, d-sa însuși simte aceasta și la nevoie evoacă numele și figura lui Ion Brătianu. Așa de des, așa de nepotrivit, încît cu toții avem impresia că se ia în deșert numele marelui bărbat de stat. Da, în deșert, da, fără pietate, făcînd din memoria lui un paravan al tuturilor greșărilor actuale. Dar ce, de cînd acel farmec fără pereche, acea putere de atracțiune a lui Ion Brătianu ne scapă de forța de repul-

siune din capul guvernului ? De cînd virtuțile lui Ion Brătianu apără pe urmașii lui de păcatele lor ? (*Aplauze prelungite.*)

Vă mulțumesc, d-lor, de atențiunea ce-mi acordați. În curînd voi încheia.

D-lor, acum un an, cu ocaziunea discuțiunii răspunsului la mesagiul regal, am atacat direcțiunea ce guvernul Dimitrie Sturdza începuse a da partidului național-liberal. Vă mărturisesc că atunci speram încă în posibilitatea unei îndreptări printr-o combinațiune care să dea altă rezultată, chiar cu un șef de guvern ca șeful dvs. Astăzi n-a mai rămas în mine nici pic de speranță, cu astfel de șefie. Partidul se va zdrobi în bucăți și nu veți mai ști de pe unde să culegeți peticele cari vor zbura din gloriosul drapel al naționalilor-liberali.

Cînd ne-am despărțit de actuala direcțiune aveam pretențiunea de a fi știut ceea ce făceam. Ne-am grupat în jurul d-lui Aurelian, acest bărbat înțelept, care, într-un moment de primejdie a salvat onoarea și puterea partidului național-liberal. D. Sturdza a luat — nu mă preocup cu ce mijloace — din mîinele sale puterea, dar numai puterea. (*Aplauze.*) Cînd ne-am grupat astfel, am știut că nu contribuim la o solidaritate care ar fi compromis întreg partidul. Cînd am fundat un organ de publicitate, cînd am deschis focul în Parlament, ne-am dat seamă că nu vom spori simpatiile dintre noi. Vroiam să vă zguduim, să vă deschidem ochii. Văd că n-am izbutit. Nu știu despre care bărbat se zicea că are ochelari cu cari nu poate vedea în lături. Șefia dvs. nu vede nici în lături, nici înainte. (*Aplauze.*) Orbește se duce înainte. Tratările au fost niște fățarnicii cari au suspendat viața politică a țării. Nimeni nu va crede că vina este a noastră, iar nu a acelora cari dețin puterea. Și dupe tratări au urmat acuzațiunile nechibzuite ale d-lui prim-ministru în contra noastră, că suntem pusilanimi și că fugim de răspundere.

Ei, d-lor, noi nu așteptăm atacurile șefului dvs. pentru a ne aminti că am contractat cu opinia publică, cu țara, o întreită obligațiune. Am declarat de la început: voim o direcțiune mai civilă, voim contact statornic cu țara, voim un ideal în direcțiunea partidului. Iacă obligațiunea noastră.

Voim o direcțiune mai civilă. Sub d. prim-ministru, de cînd e la guvern, a încetat discuțiunea și bunele sfaturi de odinioară. Mai bine de trei ani am participat la comitetul executiv. Mai mulți tineri, d-nii Lascăr, Porumbaru, actualul ministru de justiție și cu mine, eram admiși în comitet, ca „membri ad-

juncți“, cum ne zicea d. prim-ministru. Și-mi aduc aminte că se discuta pînă și unele cuvinte indiferente din manifestele noastre. De cum am ajuns la putere, toți acei cari reprezentau cuvîntul și acțiunea partidului au fost eliminați de la discuțiunea celor mai importante proiecte de legi. Nu s-a mai discutat, s-a poruncit ca nici o virgulă din proiecte să nu se schimbe. În loc de cuvînt, de tact și rațiune, s-a admis cnutul căzăcesc. (*Aplauze.*) Da, cnutul este simbolul direcțiunii actuale. (*Aplauze.*)

Voim contact cu țara. D-lor, spuneți-mi dacă, de cîte ori auziți pe șeful dvs. vorbind... scrutați-vă conștiința și spuneți-mi, resimțiți ceva, cît de puțin, din aspirațiunile partidului, din sufletul și aspirațiunile țării ? Din *Biblie* nu ne mai scoate. (*Aplauze. Ilaritate.*) Cauza ? Cauza este firea d-lui prim-ministru. Nu cunoaște pe nimeni. Nu înțelege pe nimeni. Orice relațiune, în scop de a cunoaște realitatea actuală, nu-i este posibilă. Închis în hîrtii vechi — lăudabilă ocupațiune pentru Academie — adunînd documente și desprețuind pe oameni... Cu cine n-a cules documente ?... Chiar cu fostul mitropolit Ghenadie. Numele d-lui Sturdza stă în litere mari cu acela al lui Ghenadie, pe aceleași coperte ale unor groase volume... (*Aplauze, rîsete, zgomot.*)

(*Vicepreș. îl roagă să se apropie de cestiunea țărănească.*)

(*Al. Djuvara.* Un nou mod de a conduce dezbaterile sau o ripostă tardivă la apostrofa oratorului.)

D-le președinte, vă rog încă nițică răbdare, și voi termina.

(*Vicepreș. Sunt păzitorul regulamentului. Zgomot. Protest.*)

A, d-le președinte, înțelegeți prea bine că nu pot să închei interpelarea mea așa încît să vă fac plăcere, dvs. și guvernului. (*Aplauze.*)

(*Vicepreș. Continuați.*)

Un ideal în conducere. Iacă, în fine, ce am spus noi țării. Cînd auz elogiile exagerate ce se aduc oamenilor practici, așa-ziii oameni de bun-simț, mă întreb îngrijat, ce generație a ajuns să conducă România ? Oamenii practici ? La tarabă ! Oamenii de stat au în fața lor probleme mai mari decît acelea cari se rezolvă prin comunul bun-simț, probleme de la soluțiunea cărora depinde existența și gloria unui popor. Dasupra cestiunilor de ordine inferioară, pe care orice biurocrat le mînuiește, stă formulele aspirațiunilor seculare. Să te uiti departe în conducerea unui popor. Luminile depărtate călăuzesc în căile lungi. Ne trebuie un ideal, dupe cum vasele pe întinsul

oceanelor, în întunericul nopții, sunt cîrmuite de o stea fixă și depărtată. Această lumină mîntuitoare scînteia cînd ați venit la putere, îndreptînd pașii întregului neam românesc, sporind forțele de luptă printr-o speranță mîngîietoare. (*Aplauze.*) Ați găsit lumina care entuziasmase generațiile tinere, preparîndu-le, prin cea mai nobilă pornire, ca în viitor să se jertfească, de va fi nevoie, pentru poporul pe care-l vor conduce. (*Aplauze.*) Ați găsit în toată splendoarea „cestiunea națională”, care, printr-un farmec uimitor, dezghețase inimele reci și egoiste ale orașelor noastre și deprinsese pe cei mai sceptici să prețuiască interesul tuturor mai presus de ceea ce este „al meu” și „al tău”. Și ați năbușit — cine știe pentru cît timp — marea sentimentalitate a românilor, ați întors vasul nostru din fața luminei conducătoare. (*Aplauze.*) O ! și cîtă trebuință aveam de acest ideal ! Nu cunosc neadevăr mai brutal decît afirmațiunea că noi suntem „șoviniști”. Nu, în noi nici simțul patriotismului nu este dezvoltat. În școalele noastre, nimic. În politică... vedeți ce școală ! O spaimă de străinătate care duce la păcate. Dar dvs., care pe drept cuvînt admirați marele imperiu al Germaniei, nu cunoașteți concepțiunea psihică a popoarelor ? Dupe germani, Carpații nu există pentru neamul românesc. Nu este vorba ca să luăm Transilvania, dar numai de aceea că o singură ființă alcătuim cu cei de dincolo. Și cum v-ați purtat ? Dincolo ați divizat și dincoace ați degustat. (*Aplauze prelungite.*) Să nu vă temeți că voi intra în amănunțimi. Nu, și știți că un munte de păcate s-ar ridica deasupra dvs. Astfel cum ați lucrat în cestiunea națională, v-ați asigurat un capitol în istorie al cărui titlu va fi : *sclera inexplicabilia*. (*Aplauze prelungite.*)

În virtutea acestor obligațiuni ne-am despărțit de dvs., și dacă voi fi izbutit să vă spui întregul adevăr, mi-am îndeplinit întreaga datorie.¹ (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

¹ Membru marcant al grupării liberale disidente de sub conducerea economistului P. S. Aurelian, Delavrancea a găsit, în evenimentele sociale din primăvara anului 1899 un prilej excelent de a ataca guvernul condus de D. A. Stundza. Să notăm faptul că, cu doi ani mai înainte, Sturdza izbutise să provoace în favoarea sa căderea guvernului Aurelian. Prilejul găsit a fost agitația publică determinată de mișcările țărănești care avuseseră loc atunci în județele Romanai, Ilfov, Teleorman. În această chestiune, ca și în altele, oportunitatea politicianistă a deviat la Delavrancea (și nu numai la el) puritatea rectilinie a unor convingeri sociale generoase. E știută simpatia reală a scriitorului pentru soarta țărănimii,

DISCURS ROSTIT ÎN REPLICĂ LA 27 FEBRUARIE 1899 ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR

D-lor deputați, ați prelungit ședința cu o anumită intențiune. Voiți să ne luați repede. Eu vă mulțumesc, căci, credeți-mă, n-aș fi avut de spus mai mult, dupe o zi de interval, decît ce vă voi spune acum la orele șapte.

D-lor, în regulamentul Senatului este o admirabilă dispozițiune : dreptul interpelatorului la replică. Acest drept este

a cărei condiție o voia realmente îmbunătățită. Ar fi eronat și nedrept să se vadă în opiniile dezvoltate în acest discurs, ivit din oportunități politice de moment, o atitudine antițărănească. Că lui Delavrancea nu-i era indiferentă soarta țăranilor, o dovedește elocvent și definitiv atitudinea adoptată cu prilejul dezbaterii în Parlamentul din 1917, la Iași, a proiectatelor legiuri reformatoare, printre care și reforma agrară legiferată în 1918. „Sunt pentru reforme, îndeosebi pentru reforma agrară...” va declara atunci patetic scriitorul, care nu uita să mărturisească : „eu nu pot să uit că sunt copilul țăranului clăcaș împroprietărit la 64”. Și această declarație exprima crezul unei vieți întregi.

Negreșit, în 1899, Delavrancea a dezaprobat (o va face și altădată) calea, să-i spunem, revoluționară (prin răscoală și răzvrătire) de rezolvare a problemei țărănești, atunci de o acută gravitate. Dar, la urma urmei, care dintre scriitorii vremii, integrați în activitatea politică militantă, au aprobat sau cultivat altă cale decît cea a reformelor ? Pînă tîrziu, în 1907, „agitația” printre țărani era dezaprobată, socotindu-se că soluționarea problemei rurale stă în acțiunea culturală. De la scriitorii grupați în jurul lui S. Haret la junimiști și sămănătoriști, soluția aceasta era unanim acceptată. Din păcate, la Delavrancea dezaprobarea mișcărilor țărănești ia forme mai apăsate. Dar aceasta se datorește, repetăm, unor oportune interese de grupare, urmărindu-se administrarea unei lovituri dure partidului aflat la conducerea țării. Ivit din albia învolburată a unor asemenea comandamente de grup, tonul a căpătat — inevitabil — acuități artificiale, excesul fiind explicabil (firește, nu și justificabil).

Mișcările țărănești din 1899 din județele amintite au îngrijorat clăsele avute. Ele nu s-au datorat, cum a susținut guvernul liberal (ministru

un frîu și pentru interpelator, și pentru ministrul interelat. Fiecare din combatanți știu de mai nainte că nu pot afirma nimic fără controlul celuilalt. La noi în Cameră nu există acest drept. Din această cauză, de multe ori suntem nevoiți să cerem cuvîntul în cesiune personală, dorind, în generalitatea cazurilor, ca să rectificăm abuzul de inexactități și excesul de cuvînt al miniștrilor, cari n-au încă o temere, știind că nu există dreptul de replică.

Voi rectifica, în partea esențială din discursul d-lui ministru de interne, unele confuziuni voite, dacă nu și premeditate. D-sa, ca metodă, a fost de o abilitate care îmi rechemă unele înclinări dintr-o decadență antică și ilustră. D-sa mă înțelege. Când îi convenea, amesteca numele d-lui Flea cu al meu, într-o singură apreciere, iar cînd i se părea mai potrivit, ne deosebea, pentru ca și într-un caz, și în altul să fie nedrept cu amîndoi, favorabil guvernului, defavorabil adevărului și plăcut dvs. Cunosc această metodă, de care nu voi uza niciodată. Tot atît m-a surprins faptul că d-sa, dupe trei zile, se crede

de interne : Mih. Pherekyde), activității socialiste la sate, ci situației grele în care se afla țărănimea. Este adevărat că în 1898-1899, partidul socialist îndreptîndu-și atenția spre sate, a izbutit să organizeze într-un timp relativ scurt sute de cluburi țărănești în județele Teleorman, Vlaşca, Romanai, Olt, Dolj, Dîmbovița, Argeș, Buzău. Activitatea acestor cluburi, care grupau mase importante de țărani, a contribuit la dezvoltarea conștiinței politice în lumea satului, ecourile acestei prefaceri făcîndu-se auzite și în comunele care au fost teatrul rezistenței țărănești din primăvara anului 1899. Guvernul, după o scurtă ezitare, a indicat, cum spuneam, drept unică sursă a mișcărilor țărănești, cluburile socialiste la sate. A urmat o repede represiune : cluburile socialiste de la sate au fost închise și interzise, propagandiștii socialiști la sate arestați (intentîndu-li-se, ca lui Th. Ficșinescu și I. Banghereanu, procese absurde, în care acuzația era... escrocheria), iar numeroși militanți socialiști expulzați intempestiv. Grupările adversare liberalilor conduși de D. A. Sturdza s-au grăbit să condamne aceste măsuri, neuitînd să sublinieze însă că anterior liberalii îngăduiseră (ba chiar că au... cultivat) propaganda socialistă la sate. Se făcea aluzie directă la tratativele — știute — dintre liberali și aripa „tinerimii generoase” din partidul socialist, care pregătea dezertarea în cadrele constituite ale „puternicului partid istoric”. Delavrancea nu a făcut excepție. Discursul său utilizează cu aplicație în ale sale remarcabile volute oratorice toate aceste motive, pe care lectorul interesat le poate lesne afla în toate interpretările opoziției, prilejuite de mișcările țărănești din 1899. (Pentru caracterul acestor mișcări și implicațiile lor politice vezi : Damian Hurezeanu — *P. S. D. M. R. și problema agrară. Cluburile socialiste la sate*. În vol. *Mișcarea muncitorească din România — 1893-1900*, Editura politică, 1965. p. 216—268, (n. red.).

obligat să răspundă interpelărei mele. Dar am terminat de mult interpelarea, dar mi-a răspuns d. prim-ministru... și știți că ați ascultat cu o liniște desăvîrșită răspunsul d-sale, dar discuțiunea s-a închis. Și d. ministru de interne îmi reia interpelarea. Nu cumva a crezut că răspunsul șefului n-a fost suficient ? (*Ilaritate*.) Eu nu cred într-o asemenea onoare.

M-ați auzit și ați auzit și pe d. ministru de interne. Sper că mulți din dvs. vor fi avut impresia că d. Pherekyde răspunde altcuiva decît mie. Să las șefia la o parte ; cesiune de apreciere, dacă am fost violent și nedrept cu șeful dvs., sau dacă am fost drept și poate vehement. N-am nimic de zis și nu voi retracta nimic. Este adevărat că n-am nici un pic de simpatie pentru o astfel de șefie. (*Ilaritate*.) Dar întregul meu discurs — fie și în parte — a fost discursul unui agitator ? Am semănat eu prin sate sămînța revoltei ? Cuvintele mele au avut ceva din cuvintele unui incendiar ? Cum ? Dupe d. prim-ministru am vorbit ca un reacționar, iar dupe d. ministru de interne ca un revoluționar ? Dupe unul, Barbu Catargiu, iar dupe celalt Ficșinescu ? (*Aplauze. Ilaritate*.) Cu tonul cel mai serios din lume, se debitează de pe banca ministerială lucruri glumețe, și aceasta nu este în interesul unui guvern strașnic cum este actualul guvern.

Niciodată n-am crezut că este opera unui bun și cuminte român să ducă agitația în biete noastre sate. Mi-aduc aminte — eram în opoziție — într-o întrunire a comitetului executiv, un oarecine, impresionat de reprimarea revoltelor țărănești, a propus să trimitem niște manifeste prin sate.

Eu, cel dintîi, m-am împotrivit, declarînd că acei cari vor să apere drepturile țăranilor în momente de revoltă sunt datori să stea și în fruntea țăranilor cînd armata va trage în ei. Nu, niciodată n-am dorit să curgă sînge nevinovat, în scop de a combate un guvern adversar. Am considerat și consider ca o crimă căptușită cu lășitate asmutirea maselor și abandonarea lor în baionetele armatei. (*Aplauze*.)

Iacă de ce am fost sobru în descrierea revoltei de la Poiana, deși aș fi avut multe fapte emoționante ; iacă de ce am afirmat categoric că țăranii au ocupat o proprietate asupra căreia n-aveau nici un drept, absolut nici unul. Am protestat însă cu energie în contra sălbăticiiei d-a se da foc coșarelor, colibelor, țălelor și în parte și carelor de la Poiana. Am denunțat teribilul exemplu d-a se juca cu focul tocmai administrația.

Să nu puneți torța în mîna răzbunării !... Eram în drept să vă spui cel puțin atîta. Și ați auzit pe d. ministru de interne că nu știe bine dacă s-a pus foc sau nu. Nici acum nu știe bine ? Eu cred că această îndoială este o confirmare oficială a celei mai odioase conduite. (*Aplauze.*)

Și regret, d-lor, că am auzit pe cel mai cult ministru, sub pretext că cenzurează limbajul nostru, asmuțind majoritatea și întrebîndu-vă : cît timp veți răbda ? (*Aplauze. Zgomot.*) (*M. Pherekyde.* Am vorbit de cuviință...)

Ei, da, d-le ministru, iar abilitate. Aștîțați, aștîțați mereu, sub pretext de a reprima închipuite trivialități, și rezultatul știți de mai înainte care va fi : degradarea parlamentarismului. (*Aplauze, protestări.*) Dar cînd am fost eu, d-le ministru, trivial ? Mi-ar fi fost cu puțință să vorbesc atît de mult dacă aș fi ofuscat sentimentul de delicateță al majorității ? Am fost oricum vreți, dar niciodată trivial.

(*M. Pherekyde.* N-am vorbit de d-ta.)

Dar sunt deprins cu asemenea provocări ce faceți contra mea. D. prim-ministru a provocat, de pe banca ministerială, Colegiul electoral de Prahova în contra mea. Ce cavalerm ! Să ai guvernul, să ai administrația generală, județul, comuna și ambele poliții, și să spui celui care te combate : „Să poștești la alegeri !” Firește, e ușor să ne închipuim de pe acum cam care va fi uzul ce va face un așa prim-ministru de forța publică în alegerile viitoare și în contra celor cari-l combat. (*Aplauze.*) Și tot d. prim-ministru, cînd l-am interpellat în ces-tiunea națională, a asmuțit pe ofițerii cari s-au dus la Brașov în contra mea. Noroc că ofițerii au fost mai înțelepți și mai demni... (*Aplauze.*)

(*D. Sturdza.* Inexact.)

Absolut exact. Vă dau cea mai categorică dezmințire. Și alaltăieri v-am recitat discursul. Dar aveți ciudatul obicei d-a uita mîine ceea ce ați afirmat astăzi, și poimîine ceea ce veți afirma mîine. (*Aplauze prelungite.*) Vă convine. Nu e vorbă, cîte spuneți fără control v-ar fi și imposibil să mai țineți minte ! (*Ilaritate.*)

Altă rectificare. D. ministru de interne mă acuza că sunt contra unei legi care garantează siguranța statului. Se înșeală. Mă reproduce inexact. Am zis doar : nu admit sistemul d-a expulza și d-a refuza Parlamentului orice motivare. O lege excepțională nu se întrebuintează nici cu pasiune, nici cu ușu-

rință. Și dacă o lege excepțională garantează siguranța statului, apoi să nu faceți din ea o lege odioasă. O lege odioasă devine și inaplicabilă. Dvs., făcînd-o odioasă, dezarmați statul și pentru timpuri de primejdie. (*Aplauze prelungite.*)

D. ministru de interne îmi răsucea o imagine a mea. Regret că-i dedea atîtea înțeleșuri, afară de cel adevărat. Da, am spus că noi trebuie să avem o lumină depărtată, un ideal în mersul nostru, ca un vas care este condus pe întinsul oceanului de steaoa fixă și depărtată. Dar v-am spus în același timp că noi aveam această lumină ideală și depărtată. V-am vorbit de cestiunea națională. V-am spus că ea ridicase generațiunile tinere la o viață înaltă și generoasă, că ea zguduise cele mai reci inimi, că ea dezmoțise un sentiment nobil în egoismul gros și calculator al orașelor noastre. (*Aplauze.*) Permiteți-mi, d-le ministru de interne, d-a nu găsi că ați fost de o politeță demnă de imitat, cînd, de la această imagine, ați ajuns la aluzia nepoliticoasă și nedreaptă a d-lui Nacu, care ne zicea acum un an : ați devenit conservatori. Dvs., d-le ministru de interne, aveți alte mijloace decît d-a concura la curaj cu d-l prim-ministru, care nu se sfia d-a-mi arunca calomnia că, cu același condei, am scris și manifestele partidului liberal, și manifestele partidului conservator. (*Aplauze, întreruperi, protestări, zgomot.*)

Ce vă face pe dvs. să țineți neconținut acest limbaj ? Să vă spun eu, în parte numai, de astă dată. De la început, de cînd am venit la putere, unii din direcțiunea actuală — și dacă mă provocați vă voi spune și numele — au crezut că ne-au stors destul în opoziție și au voit să ne arunce din corabie, ca pe niște greutateți jenante. (*Aplauze.*) Voiți însă ca majoritatea să nu cunoscă adevărul. Mă iertați, dar mi-aduceți aminte de un fapt din copilărie. Un neamț pretindea că a dresat o pisică. Noi, copiii, dădeam ce bruma de bani aveam ca să vedem minunea. Neamțul porunceă pisicii să treacă dupe un scaun pe altul. Inutil să vă spun că nu izbutea. De aci, dresorul înfuriat lovea cu nuiua și cu biciul pe bietul animal. La urmă izbea în pîntece pe pisică și o azvîrlea pe celălalt scaun. Și uitîndu-se la noi ne zicea : vedeți, a trecut la poruncă de pe un scaun pe celalt. Rezultatul final a fost că într-o zi am văzut pe neamț fără un ochi. Pisica, disperată, îi scosese ochiul. (*Ilaritate.*)

Astfel ne-ați maltratat pe unii din noi, și veniți cu o falsă mirare să vă întrebați de ce nu avem nici o simpatie pentru brutală dvs. direcțiune ? (*Aplauze, zgomote, protestări.*) Dar ne-am crezut jefuiți de tot ce aveam mai scump când am văzut că ne torturați pe noi în cele mai sfinte aspirațiuni ale noastre ! (*Zgomot, protestări.*)

A ! și ce temperament de inchișitori ! Ați auzit pe primul-ministru acuzându-mă că m-am uitat la d. Germani pe când vorbea, ba că l-am ascultat cu atențiune și cu dragoste, mi se pare, ca și cum d-sa ar fi fost ministru de finanțe, iar nu alt financiar. Încă un proces nedemn de un om politic, nedemn de un om. Dar la așa inchișiție dezgustătoare, nu am decît o răzbunare : franchisea și lealitatea. Se discutase primul buget al nostru. Dupe discuție, d. Germani conversa politicos cu d. Cantacuzino, pe care-l combătuse cu cîteva minute mai nainte. M-am apropiat de dîșii și mi-am permis să-i felicit pe amîndoi, mărturisindu-le admirațiunea mea pentru claritatea și înălțimea luptei lor. O clipă n-am crezut că voi mîhni pe fostul ministru de finanțe. (*Aplauze.*) Acum cîteva zile, vorbea d. Germani și combătea pe actualul ministru de finanțe. Da, am privit pe d. Germani. Dar unde era să privesc ? Și unde e răul ? Da, l-am ascultat cu atențiune încordată. Ascultam un om priceput, posedînd pe deplin subiectul, și eu avînd de învățat de la un asemenea bărbat. Dar unde e păcatul ? Ei, da, fiindcă voiți să vă satisfac pofta de inchișitori, ei, da, am avut iluzia că acolo era ministrul de finanțe, iar nu pe banca ministerială. Și dacă este o crimă această iluzie, care este cauza acestei crime ? În mintea mea sau pe banca ministerială trebuie să o căutați ? Și este semn de un om civilizat asemenea procese de conștiință ? Ce ați fi fost pe alte vremuri ? Mă cutremur ! Lăsați-vă, lăsați-vă de asemenea deplorable apucături, cari nu sunt moravuri, ci năravuri, odioase năravuri ! (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 18 MARTIE 1899 ANUNȚIND DEMISIA DIN PARLAMENT

D-le președinte, sunt însărcinat de către amicul meu, d. Em. Costinescu, să dau citire în mijlocul Parlamentului la următoarea demisiune a d-sale :

„Domnule președinte, de mult timp muncit de durerea de a vedea partidul național-liberal desconsiderat de o direcțiune nenorocită, care a atins culmea faptelor sale dizolvante prin înjosirea națională dezvăluită acum, în Camera ungurească ; văzînd de altă parte că orice îndreptare în partid este peste putință pentru cîtva timp, mă simt nevoit să mă abțin de la orice acțiune politică și vă rog, d-le președinte, să binevoiți a comunica Camerei demisiunea mea irevocabilă din mandatul de deputat.

18 martie 1899

E. Costinescu“

(*Aplauze.*)

D-lor, vă mai cer o grație, vă rog să aveți răbdare ca să citesc încă o declarațiune, care mă privește pe mine :

D-le președinte, d-lor deputați, regret că ieri am fost nevoit să părăsesc dezbaterile dvs. tocmai într-un moment și important și grav — important și grav din cauza discursurilor pronunțate în emoțiunea generală a Parlamentului. Îndeosebi ieri toți aveam aceeași datorie de îndeplinit. Să ne spunem, cel puțin prin vot, părerea noastră asupra tristei situațiuni politice în care se află țara.

Cred că atât este de ajuns ca fiecare dintre dvs. să mă considere ca și cum de ieri mi-am exprimat neîncrederea în guvern și mai ales în d. președinte al consiliului.

A doua parte a declarațiunii mele este următoarea :

Ieri s-a redeschis în Parlament acea sfântă și maltrată cestiune care ne sfîșie astăzi și vă va aduce mîine la lupte uriașe. Și fiecare am simțit-o cu nuanțe felurite de stări sufletești și conștiințiale. Unii ca o mîngîiere în restriștea actuală, alții ca o deziluzie în politica noastră zilnică, unii ca o durere covârșitoare, alții ca o spaimă invincibilă, unii ca unica rațiune a jertfirei lor, alții considerînd-o ca o problemă ca orîicare alta.

Fiți încredințați însă că nu voi scormoni acum în inima nimănui.

Ați auzit afirmîndu-se că nimic nou nu s-a produs prin acea faimoasă broșură banfistă. Mie mi-ar fi indiferentă dacă n-aș avea motive intime de a o înțelege perfect de bine în unele puncte capitale. Trec chiar peste dezbaterile din Parlamentul Ungariei.

Ceea ce de cîteva zile s-a petrecut în Ungaria și în România se reduce la niște evenimente cari au rupt și au înveninat o rană veche.

Durerea o resimțim cu toții, căci rana e la inima întregului neam.

Și dacă era fatal să se întîmple aceste evenimente, regret că nu s-au întîmplat mai devreme. Fiecare din noi am fi văzut mai din vreme unde suntem și ce mai putem spera.

S-au desfășurat acum, determinînd în fiecare din noi anumite stări de conștiință.

Pe mine m-au făcut să revăd mai viu ca orîsicînd istoria a zece ani din cestiunea națională. Și cum, d-lor, sunt convins, absolut convins, că actuala direcțiune a partidului, fără știrea partidului, a sfărîmat comitetul național de peste Carpați și a redus la agonie „Liga pentru unitatea culturală” din țară, simt că n-aș mai avea destulă putere de a intra în fapte pe cari cred că nu trebuie să le divulg încă. Și nu sunt eu de vină dacă puterea de rezervă în unele cestiuni și-a atins marginile posibilității.

Să dea Dumnezeu ca tot ce mă sugrumă pe mine să nu fie o realitate, ci un vis urît și trecător, ca puterea de luptă și

sortii de izbîndă a celor de dincolo să fi crescut, și ca măreța școală de educație națională „Liga” să se dovedească în cele din urmă că a fost spre binele românilor, să fie așa cum este cînd eu plîng pe ruînile¹ ei.

Vă rog, d-lor, să țineți seamă de durerea mea și să-mi faceți onoarea ca, în unanimitate, să-mi primiți demisiunea mea din mandatul de deputat.

¹ În textul de bază : *mînile*.

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 27 MARTIE 1899

D-lor deputați, regret că vă răpesc un timp prețios cu explicațiunile mele, acum, mai ales, când ați dat dovezi de o excepțională și admirabilă activitate, lucrînd cu rîvnă și cu spor de dimineața pînă seara. (*Ilaritate.*) Credeți-mă, însă, că nu eu sunt de vină, ci dvs., cari mi-ați respins demisiunea dată cu nestrămutată hotărîre de a stăruî în ea, oricari ar fi pentru mine consecințele acestei demisiuni.

Am demisionat motivat. Într-adins am motivat-o. Vroiam ca să știți o parte din motivele cari mă fac să mă retrag din Parlament și doream ca dvs. să înțelegeți că un om care are așa motive e cu neputință să demisioneze de formă și să cedeze la cea dintîi formă de politeță. Cu toată gravitatea motivelor invocate de mine în scris, ați binevoit să-mi respingeți demisiunea. Acest prim vot al dvs. l-am considerat ca o pornire de o rafinată politeță, datorită în parte și bunelor raporturi ce au fost între mine și majoritate chiar în cele mai înverșunate lupte ce am dus contra guvernului actual.

Am repetat demisiunea mea printr-o scrisoare adresată d-lui președinte al Camerei, menținînd întru toate motivele primei demisiuni. Firește, de astă dată era logic și politicos ca să mi se primească demisiunea. Bizuit pe prima politeță de a mi se fi respins prima demisiune, mă așteptam la a doua politeță, de a mi se primi a doua demisiune.

M-am înșelat, și regret aceasta ! Mi-ați respins și a doua oară demisiunea, și mulți au avut grija de a-mi spune că nu

mi-o veți primi niciodată. Aceasta ar fi inexplicabil, sau de o gravitate neobicinuită.

Cunoașteți motivele demisiunii mele. Două am invocat. Aș fi putut să invoc mai multe, din aceeași ordine de idei, din aceeași cestiune nenorocoasă sub actualul prim-ministru. M-am mulțumit însă numai cu acelea pe cari le cunosc direct prin mine însumi, pentru cari nu aș fi avut nevoie să cunosc vreo broșură sau să citesc vreun ziar sau să vorbesc cu cineva. Și aci stă toată gravitatea asupra căreia vă atrag serioasa dvs. atențiune, și sper ca imediat să vă conving că, dacă și de astă dată îmi veți respinge demisiunea, veți săvîrși cu același vot un aparent exces de onoare pentru mine și un blam la adresa aceluia pe care l-ați proclamat de atîtea ori șeful dvs. În adevăr, d-lor, dacă în urma stăruințelor mele scrise și orale respingeți demisiunea mea, chiar dvs. recunoașteți indirect că am dreptate, că motivele mele sunt întemeiate și că dreptatea mea vă obligă la mai mult decît o politeță, la consacrarea dreptății mele. (*Aplauze.*) Această semnificare va dobîndi votul dvs., îndeosebi, față de opinia publică. (*Aplauze.*) Eu știu că am dreptate, dar mi s-ar părea anormal ca să mi-o dea pînă și acei cari au votat mișunea de încredere în președintele consiliului. (*Ilaritate.*) Dacă m-aș fi retras din Parlament în urma vreunui cuvînt schimbat în căldura discuțiunilor, dacă aș fi demisionat în urma unei porniri de vivacitate, aș fi înțeles atitudinea dvs. Dar eu am pus pe hîrtie două motive grave, le-am subscris, le-am citit Camerei și le-am depus pe biroul ei, declarîndu-vă categoric că a mă forța să stau în Parlament este a mă forța să ies din rezerva ce mi-am impus, întrucît privește o parte dureroasă din cestiunea națională. V-am spus și vă repet că, peste broșura banfistă și discuțiunile din Parlamentul Ungariei, din care eu n-am aflat aproape nimic nou, aș fi constrîns să fac imediat o interpelare primului-ministru și să vorbesc despre fapte și acte pe cari nu cred că ar fi în interesul cauzei ca să le aduc în dezbatere publice. Mi-ați distrage puterea mea de reținere, mi-ați da un drept de care aș uza contra voinței mele, mi-ați da o libertate de conștiință în contra căreia conștiința îmi spune că nu pot triumfa decît retrăgîndu-mă din Parlament. Aceasta voiți ? Acesta vă e scopul ? Nu vedeți că pînă și oamenii faimoși printr-o liniște și ponderanță pe cari unii din noi am sfîrșit prin a nu le mai

înțelege, că chiar oamenii cari tac împotriva dvs. de atîta timp s-au hotărît să spună un cuvînt ?

N-ați citit încă declarația „drapelistilor“ ? Nici de astă dată nu au fost clari și categorici ? Am aci *Drapelul*. Iacă declarația. Citiți-o. E clară : *Cît timp d. Dimitrie Sturdza va sta în fruntea guvernului, nici o speranță de îndreptare și de reîntregirea partidului*. Și cînd vine o asemenea declarațiune oficială ? Prea tîrziu ? Da, prea tîrziu ! Dar tocmai în momentul cînd războiul s-a declarat primului-ministru pe cestiunea națională. (*Aplauze.*) Eu nu văd aci o coincidență fortuită, ci o deliberată alegere a momentului. (*Aplauze.*)

D. Costinescu și cu mine n-am avut această răbdare, nici n-am crezut mult în subtilități și ne-am retras din Parlament văzînd că se întîrzie cu declarațiunea care poate ne-ar fi hotărît la o altă demonstrațiune politică.

Închei, d-lor, rugîndu-vă să-mi primiți, cel puțin de astă dată, demisiunea ; sau, dacă mi-o veți respinge, să știți că voi fi nevoit să interpezlez imediat și să intru în enunțări de fapt pe cari n-aș fi voit să le aduc în discuțiune publică. Vă rog să nu mă forțați la ceea ce eu nu cred încă că este în interesul cestiunei naționale, oricare ar fi trista lumină ce ar răsfrînge asupra aceluia pe care dvs. îl numiți „venerabilul dvs. șef“. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ
LA PROIECTUL DE RĂSPUNS
LA MESAJUL TRONULUI, LA 29 NOIEMBRIE 1899

D-lor deputați, discuția privitoare la răspunsul ce se cuvine să dăm Mesagiului Coroanei durează de mai multe zile. Firește că pe nimeni nu surprinde durata ei. Fiecare din noi simte că un an mai mult s-a crestat în viața patriei, că un nou an începe, prilej binevenit ca unii să-și exprime speranțele, iar alții temerile despre viitor ; și, desigur, moment potrivit ca unii să-și arate încrederea, iar alții neîncrederea în aceia cari țin astăzi, în împrejurări grele, soarta poporului român. Nu mă mir nici de iluziile, nici de deziluziile ce se resimt în elogiile și criticile din Parlament. Va veni desigur o vreme — poate că noi nu o vom apuca — cînd cele ce se petrec astăzi vor fi de domeniul curat și liniștit al istoriei, cînd, din toate învălmășirile și luptele crîncene de acum, se va alege dreapta caracteristică a epocii noastre, a epocii pe dasupra căreia va pluti imaginea măreață a regelui înțelept, ca și cum ar privi neconținut peste noi, cari nu vom mai fi, cum a privit și condus atîtea rînduri de oameni în mai bine de 33 de ani. (*Aplauze.*) Atunci se vor alege nedreptățile ce s-au comis, se vor alege cu mai multă îngăduire, ținîndu-se seamă că într-o viață nouă confuziunile și greșalele era cu neputință să se evite.

Unii din noi, din lipsă de noroc — da ! subliniez cuvîntul de „noroc“ — ne-am zburcînat, jertfindu-ne, ca deziluzia să ne fie răsplata nemeritată. Unora din noi ne-a fost dat să prindem minte dintr-o lungă și dureroasă experiență. Vorbesc despre aceia pe cari un onorabil și simpatic orator îi clasa în „converțiții de cinci ore“, în „botezații cu cîteva picături de

apă, în „pribegii“ cari vor dispărea din „corabia conservatoare îndată ce corabia va lua apă“.

Nu era nevoie de darul profeției pentru ca să știm de mai înainte că astfel vom fi salutați de către unii din bunii noștri colegi. Era firesc să fim astfel priviți, era în logica aparențelor și — voi fi mai franc decât ați crede — era și meritat pentru mine. Se cuvine și această lovitură dupe atâtea cumpelite amăgiri.

Dar pe cei cari ne atacă îi voi împărți în două.

Aceia cari au lucrat cu partidul conservator, avînd drept la o egală glorie cu cei cari dețin puterea, mai ales relativ la ultimii patru ani de guvernare conservatoare. Acestora nu le voi răspunde nimic, sau aproape nimic. Atîta delicateță de inimă și de minte avem, ca să ne aducem aminte că, pe cînd noi îi combăteam cu energie de pe acea bancă, ei erau laolaltă pe banca ministerială, lucrînd pentru bunul renume al partidului și pentru binele patriei. În amintirea noastră despre noi înșine găsim destule motive d-a nu ne permite nechibzuitul curaj ca să vă împărțim meritele sau ca să vă discutăm drepturile.

Atîta doar vă vom întreba : oricît de mulți și de capabili ați fi, credeți d-a binele că partidul conservator nu mai are nevoie nici azi, nici în viitor de nici o forță, de nici un om, de nici un soldat obicinuit cu jertfa, oricari i-ar fi greșalele lui ? Nu există în dvs. o concepție despre mersul și dezvoltarea unui partid ? Socotiți că este în interesul vieții publice ca și dvs. să treceți cu o nepăsare inexplicabilă peste aceia cari s-au smuls de sub călcîiul celor mai reci, celor mai răi, celor mai egoiști oameni politici ? (*Aplauze.*)

A ! nu sunt de ajuns cîteva picături de apă ? Dar botezul este un mister. În conștiința celui care primește botezul e un moment de lumină, de reformă, un moment, o clipă în care se rezumă un lung șir de lupte interne, de suferințe, și în clipa aceasta apare credința și speranța. (*Aplauze.*)

Cîteva picături ! Nu știu cîte picături au curs pe capul amicului meu d. Arion cînd dintr-un botez a trecut în alt botez. Și nu cred că i-a trebuit o Dunăre întreagă ca să se spele de toate urmele vechii credințe... (*Ilaritate, aplauze.*)

(*Arion. Cer cuvîntul.*)

Ei, da, cînd ne-am întîlnit, fără să combinăm nimic mai înainte, cu toții într-o luptă mare, atunci cînd ne-am aruncat

în foc în numele demnității naționale, mi se pare că a căzut peste noi deopotrivă apa aceluiași botez. (*Aplauze.*)

Mă iertați, am declarat că dvs. nu trebuie să vă răspund, dintr-un sentiment de cuviință și de dreptate. Eu, cel puțin, simț că nu am nici un drept d-a mă amesteca în neînțelegerile din familie în care sunt un nou-venit.

Cu ceilalți însă cari ne acuză, dovedind că ingratitudea omenească la unii nu are nici o margine, mă voi răfui, silindu-mă să nu vă răpesc prea mult din prețiosul dvs. timp.

Cînd am intrat în partidul liberal, erau zilele grele acelor cari guvernaseră 12 ani țara. Așa de grele, că mai toți se dăduseră afund, pitulați pe unde puteau : unii pe la bănci, și credite, alții mlădიაți în funcțiunile pe cari le dețineau de la generozitatea ilustrului șef al conservatorilor și de la generozitatea d-lui Petre Carp. Da, dupe natura fiecăruia erau împărțiți în două : unii cari luptau bine și alții cari trăiau bine. (*Ilaritate, aplauze prelungite.*) În toiul luptei nu luam socoteală nimănui. Rareori ne trecea prin minte întrebarea : ce fac acei cari au guvernat țara 12 ani ? Unde sunt ? Și cum se prepară tinerimea pentru rolul la care aspiră ? La adăpostul toleranței adversarilor politici ? Mai tîrziu am văzut că aceia cari își îngrijeau de interesele lor personale, cu aceeași logică egoistă și feroce, au împărțit oamenii în oameni de opoziție și oameni de guvern.

Recunosc că cea mai mare virtute în politică este răbdarea. Dar acelor dintre dvs. cari ar crede că a lupta dezinteresat opt ani de zile nu este destulă răbdare le răspund cu o mărturisire de conștiință : eram hotărît să mor în partidul liberal, dar am simțit că nu pot trăi în partidul liberal. Nu puteam trăi demn, și acolo unde nu poți trăi cu demnitate, nu te poți hotărî să trăiești întreaga ta viață. (*Aplauze.*)

Veți judeca dacă am dreptate.

Am dat luptă vehementă în contra dvs., de la 1888 și pînă la 1895. Ni s-a zis : să doborîm privilegiile pe cari boerii le ascund cu dibăcie sub formele constituționale. Am crezut. Era imposibilă această credință ?

Cei mai tineri ne nășteam pe cînd încă privilegiile nu se stinseseră desăvîrșit. Cei mai bătrîni trăiseră tinerețea lor în toiul boierilor și al privilegiilor. Nu era dar vorba de niște instituțiuni îngropate de secole, ci de niște forme sociale din ajunul vieții noastre moderne. Da, credeam că luptăm nu

în contra unor regrete, ci în contra unor tendințe reale spre o viață socială ce ne amenința existența noastră. Și din mînia acestei lupte ne-am trezit uimiți : noi, dînd asalt unor privilegii imaginare, întemeiam împrejurul nostru și asupra noastră niște privilegii reale. Ne-am pomenit cu privilegiatii noștri. (*Aplauze.*)

Ne-am pomenit cu o boierie — dacă excluzi talentul, știința și eroismul — cu o boierie napoleoniană, cu o boierie proaspătă, leneșă și arogantă, cu drepturi de a moșteni nu numai averea părintească și numele, ci și stăpînirea acestei țări. (*Aplauze prelungite.*)

Și ne-am deschis ochii mari și am văzut că urmașii boierilor munceau în viața publică, se jertfeau pentru credințele lor, ba vorbeau mai neaș românește și scriau mai cu minte și mai în geniul poporului român decît boieria napoleoniană. (*Aplauze prelungite.*)

Luptînd contra dvs., ne-am preparat o tiranie stearpă.

Ce ne rămînea de făcut ? Sau să espîi greșala, vestejindu-ne sub o apăsare de un egoism sălbatic, sau să ne reformăm sufletul, ridicîndu-l la o altă credință. Eu mărturisesc că n-am avut curajul de a mă călugări și m-am hotărît să trăiesc cu dvs. (*Aplauze prelungite.*)

Să nu credeți că izbesc în partidul liberal. Nu. Vorbesc de acea castă fără ideal care stăpînește partidul. (*Aplauze.*)

Vorbesc de acea castă care n-are nimic pentru o luptă leală în opoziție și nimic din cîte i-ar trebui pentru a guverna cu o conștiință senină. (*Aplauze vii.*)

Au luptat în contra dvs. în numele domniei legilor. I-am văzut la putere. Ce dureroasă pedeapsă pentru cei de bună credință ! Domnia legilor ? Au tras zăvoarele domiciliilor oamenilor pacinici, au scotocit geamantanele, au expulzat pe macedoneni dupe ce au încercat să-i corupă cu bani, au reînviat canoanele din Cartagina și Antiochia, ei, democrații... (*ilaritate, aplauze*), au judecat pe capul bisericei fără a-i îngădui un apărător, ca și cum sub asemenea oameni ar fi încetat orice conștiință civilă, orice semn al celei mai de pe urmă civilizațiuni omenești. (*Aplauze vii și îndelung repetate.*)

Iacă domnia legilor. Recunosc că nu m-am putut ridica pînă la speranța unuia dintre cei mai simpatici oameni politici. N-am mai crezut ca valorosul liberal, amicul meu, d. Costinescu, că o asemenea clasă înrăită și ingrătă se mai poate vin-

deca de năravurile ei înăscute, cari și-au atins culmea dezvoltării în cea din urmă guvernare sturdzistă.

Mi-aduc aminte că au fost zile cînd ne culcam cu spaima că a doua zi ne vom trezi cu libertățile publice sugrumate. Să nu mai vorbesc de constituțiune, vād că ea moare și înviază regulat, dupe cum se duc sau vin ei la putere. (*ilaritate. Aplauze.*)

Și cînd am văzut că imnele machabeice ce se înălțau spre simbolul libertăților publice se sfîrșesc cu răpăiala de rețeveie și ciomege de la Tunari (*ilaritate, aplauze*), m-am întrebam dacă n-am trăit printre niște primitivi cari își batjocoresc idoli în unele momente de mînie. (*Aplauze prelungite.*)

Ne-am ridicat împotriva unui cuvînt rostit de d. Carp — d-sa declarase că nu ne recunoaște decît „țara legală”. Vroiam să-i dovedim că există politicește și „țara reală”, că trebuie să existe un raport armonic între țara legală și țara reală. Și cînd am ajuns la putere ne-au convins că „țara reală” este uitată și că „țara legală” în fond nu există sub noua boierie liberală. Am văzut „țara legală” a d-lui Sturdza, umilită, tristă, tăcînd, suferind, votînd și șoptindu-ne : „Aveți dreptate, dar n-avem altul. Iată țara legală” !

Rînd pe rînd, am pierdut toate iluziunile, înmormîntîndu-le în sufletele noastre dezolate. Una cîte una, le-am condus la cimitir, dar cînd a fost să înmormîntăm suprema noastră iluzie în cestiunea națională, din poarta cimitirului ne-am întors revoltați... pe aceasta, nu !... Un așa doliu nu vom purta ! Ne-am întors înfiorați și hotărîți să luptăm, să cădem noi înainte d-a peri ea din noi... (*Aplauze vii și îndelung repetate.*)

Să nu credeți, d-lor, că noi ceream omului funest să tragă sabia și să cucerească Transilvania. Nu noi declaraserăm la „Orfeu” că la umbra triplei alianțe se asasinează un popor. Nu, ci, pe cît ne tăia capul, ne mulțumeam a formula *cestiunea națională*, așa încît să ne afirmăm conștiința națională fără a provoca turburări internaționale. Iacă cum vorbeam în ședința de la 9 decembrie 1897 omului care provocase în opoziție o iluzie egală cu deziluzia de la putere. Iar în ședința de la 2 martie 1898, aceleiași om care aprobase banchetul ofițerilor de la Brașov nu-i ceream decît un cuvînt, o șoptă măcar, o șoptă în amintirea vijeliei de odinioară. Și mi-a răspuns. Ce curios suflet, ce minte răsturnată ! Mi-a zis : „D-tale nu-ți răspund fiindcă nu numai că ai combătut legea instrucțiunei

publice, dar ai și votat contra ei". (*Mare ilaritate. Aplauze.*)
Și d. Ionel Brătianu ne vorbea de sentimentalitatea poporului român. Ce a mai rămas neofensat în această sentimentalitate, când acel șef o calcă astfel tocmai în cestiunea națională?

S-a vorbit de proceduri. O! le cunosc. M-am convins că la boieria liberală se găsesc apucăturile, năravurile, închinările nu ale unei comuniuni politice, ci ale unei caste cu o religie de primitivi. Pe oamenii pe cari îi cred mari și sunt în viață, precum și pe memoriile a unor oameni într-adevăr mari, nu-i venerează ca pe oameni, ci ca pe niște idoli, înaintea cărora se degradează fără a găsi o formulă nobilă și înălțătoare, fără a găsi un elan, o inspirațiune curată și senină. O brutalizare a sentimentului și o întrupare inferior materială. Într-o asemenea religie, micșorarea celor adorați și înjosirea adoratorilor. Fetișismul castei care stăpânește partidul liberal. În Dahomey, călătorilor li se arată casa marelui idol, un chip de lemn, grosolan cioplit, având în mijlocul stomacului un ciob de oglindă. Pe acolo vede tot ce se petrece pe pământ. Semn că în stomac stă toată inspirațiunea și tot cuvântul de a fi al unor asemenea adoratori. Mai departe, casa șerpilor încălziți în blănuri, apoi copacii sacri ai liliiecilor fetiși.

Astăzi, în statul-major al privilegiatilor liberali nu mai e credință, ci fetișism în memoria oamenilor iluștri. Se invoacă un nume sau se arată un idol, orice cuvânt trebuie să înceze. Și în acest fetișism politic s-au întrunit acei tineri născuți fără iluziuni, înziliți la umbra celor într-adevăr mari, cu acei bătrâni cari n-au visat în copilărie, n-au avut fantezii în tinerețe, n-au avut curagiu la bărbăție și nu pot să se ridice la acea filozofie blândă și senină a bătrânelor demne de respectat. (*Aplauze prelungite.*)

Nu, d-lor, nu ne era posibilă viața, viața superioară, condusă pururea de un ideal. A mai fi răbdat cu asemenea oameni nu ar fi fost virtutea răbdărei, ci deprinderea imorală cu o umilință producătoare. (*Aplauze.*)

Astfel, d-lor, eu rog îndeosebi pe acei conservatori cari din mîhnirea actuală numără picăturile de apă...

(C. C. Arion. Nu mai vorbiți de apă, că nu era apa primăriei.)

Regret din toată inima că d. Arion nu m-a înțeles. Nu văz de ce s-ar supăra când fac cînte cuvintelor sale, dovedind impresiunea adîncă ce mi-au produs.

(C. C. Arion. Foarte bine, dar să nu fiți răutăcios.)

Răutăcios? Vă înșelați. Eu vroiam să dovedesc d-lui Arion că botezul meu nu stă în cîteva picături de apă, ci în sudori de sînge. Credința mea a ieșit din lungi suferințe, din acele suferințe cari purifică sufletele, arzîndu-le ca și focul din care toate ies curate, chiar cînd n-ar mai rămînea decît cenușe. (*Aplauze.*)

Nu interesul și ambițiunea m-au făcut să primesc una din cele mai grele administrațiuni din țară. Am primit-o ca o jertfă. Și, nesimțind nici pic de vanitate, nu m-am crezut mai mare, ci mai mic, în serviciul tuturilor acelora cari își caută dreptatea fără a vătăma interesul general al Comunei.

Și dacă se va pune în discuțiune de către acel onor. reprezentat cestiunea națională — dacă nu mă înșel la cestiunea națională a cerut cuvîntul, întrerupînd pe d. Filipescu — vă voi convinge pe deplin cîte am suferit și cîte am refuzat d-a spune, cînd aș fi putut să conving pe oricine de păcatul comis de cîțiva în detrimentul tuturor.

D-lor deputați, am voit să vă explic situațiunea mea, acum în treacăt voi atinge cîteva cestiuni, în treacăt doar, tot din acel sentiment de delicateță care m-a făcut să nu ridic cuvîntul în contra conservatorilor nemulțumiți cu situațiunea actuală.

S-a zis: „nu aveți program”. Cred că o confuziune s-a făcut, voluntară ori nu, între programul unei sesiuni și programul unui partid politic. De aci o lungă discuțiune pe care nu o voi urma. Programul unei sesiuni e ceva hotărît în marginele proiectelor de legi anunțate de guvern, programul unui partid stă mai mult în cele nescrise decît în cele scrise. Un asemenea program este mai mult o tendință generală, o cale de urmat, pe care o vezi limpede la începutul ei, pe care o vezi destul de bine ceva mai departe, dar care se pierde în depărtările timpului în direcțiunea unui ideal care se depărtează mereu de ce te apropii de el. Am auzit pe amicul meu, d. Xenopol, primind cu bucurie aceea ce d-sa numea o concesiune pe care partidul conservator a făcut-o ideii impozitului pe moștenirile directe.

Da, un asemenea impozit n-a fost în programul scris de acum 20 de ani, dar a fost desigur în tendința generală, în

puterea de evoluțiune a partidului conservator. Nu concesiune în înțelesul mic al cuvîntului, ci evoluțiune. Marele Pitt, dacă ar reînvia, nu ar mai recunoaște partidul Tory, dacă în mintea lui genială n-ar fi întrevăzut încă de pe vremuri putința transformărei, lentă dar continuă, adevărata cauză a progresului indefinit.

D. Brătianu a discutat pe larg două cestiuni însemnate. Creditul statului, împrumutul și Porțile-de-Fer ale Dunărei. D-sa a venit cu cifre, le-a combinat cum i-a convenit, destul de limpede, însă a tras o concluziune ce serios nu se poate susține.

Nu se poate susține, indiferent de cifrele încurcate, indiferent de orice altă combinațiune de cifre. D. Filipescu, în admirabilul său discurs, a dovedit cui revine răspunderea în împrejurările grave de astăzi. Peste toate, d-lor, stă o întrebare : ce idee-și fac aceia cari combat guvernul despre creditul statului ? Are România un credit ori nu are ? Dupe concluzia d-lui Brătianu, statul nostru nu are creditul așa de trîmbițat în toate ocaziunile. În adevăr, dacă pînă la martie creditul statului exista, și a încetat d-a mai exista dupe căderea de la guvern a d-lui Sturdza, rezultă fatal că creditul statului era creditul acelei formațiuni guvernamentale, era creditul cîtorva oameni politici. În așa ipoteză să pun aceia cari atacă fără cumpănire împrumutul contractat de guvernul actual.

Și, de, dacă creditul unui financiar ca d. Pallade creează creditul statului, eu cer iertare de a nu mai apăra capacitatea d-lui general Manu. (*Ilaritate, aplauze.*) Cît pentru Porțile-de-Fer, n-am nimic de zis, afară de o mică observațiune : pentru ce numai în ziua cînd d. Sturdza demisionase dădu aceea notă diplomatică ? Cît timp a trecut pînă să-și spuie cuvîntul și un alt funcționar al statului ? Ce valoare pot să aibă asemenea demonstrațiuni ? În interesul cui ? Al țării ? Ce ați zice de o armată licențiată care și-ar da ultimul cartuș în vînt, în depărtare de inamic, cînd ar ști că altă armată activă îi ia locul și pozițiunea, pe care nu era în stare s-o păstreze ? Ce ar însemna această salvă dacă nu deșteptarea inamicului asupra evenimentelor cari vor urma ? Ați urmărit laurii fără jertfă, ați provocat într-adins, știind că alții vor apăra interesele României. (*Aplauze.*)

Dar, d-lor, v-am spus că în treacăt voi atinge aceste cestiuni. Mă țin de cuvînt. Mă simțeam dator o explicațiune și alt nimic. Mă reîntorc, ca să închei, la deziluziile pe cari vi le-am descris.

Da, cu acea clasă de privilegiați înguști și răi, perdusem credința în bine. Dvs. mi-ați redat această credință. Veți vedea cu cît devotament și abnegațiune voi plăti această încredere în bine, fără de care viața ar fi o pedeapsă care ar distruge viața însuși. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

DISCURS ROS II ÎN CAMERĂ LA 13 IANUARIE 1900

D-lor deputați, ieri s-a adresat o cerere băncii ministeriale, îndeosebi d-lui general Manu, ministrul de interne, de către colegul nostru, d. Ion Brătescu. S-a cerut dosarul privitor la concesiunea tramvaielor din capitală.

Regret că n-am fost în incinta Camerei în acel moment, sosind, era prea târziu; principele Sturdza discuta legea cu care vă ocupați de câteva zile.

Vă rog dar să-mi permiteți a vă da astăzi oarecare lămuriri ce vi le datoresc.

D-lor, dacă d. Brătescu ar fi cerut pur și simplu dosarul n-aș fi avut nimic de zis, neavînd nimic de ascuns. Dacă d-sa, cerînd dosarul, ar fi anunțat categoric o interpelare, i-aș fi mulțumit. Chiar de ieri m-am grăbit de a-i mulțumi, neștiind exact cum și-a formulat cererea. Astăzi am citit-o.

De la început vă declar că sunt revoltat contra unei cereri în care se vorbește de neregularități, și totuși nu se conchide la o interpelare. O fi regulamentar. O fi! Eu însă nu pot răbda să văd pe unii făcîndu-se ecoul celei mai mizerabile calomnii, unii fără să-și dea seama, iar alții cu bună-știință că izbesc — și au interes d-a izbi — într-un om absolut curat, absolut cinstit. (*Aplauze.*)

Știam că nimeni pe lume nu s-a născut capabil de a satisface pe toți într-o administrație așa de grea, așa de complicată ca administrațiunea capitalei. Și în orice caz, știam de la început că acela care se va încerca să pună frîu lăcomiei va fi cel

mai puțin chemat d-a satisface pe oamenii de dezordine și poftă. (*Aplauze.*)

Am răbdat și sunt gata să rabd acuzațiunile acelor dușmani feroci și josnici cari prețuiesc cîntea ca un meșteșug mai mult în scop d-a ameți și d-a-și prepara tot felul de moșteniri la cari n-au decît vocațiuni inavuabile. (*Aplauze.*) În contra lor am destule mijloace d-a mă apăra. Nu cer ajutorul nimă-nui. Sunt pregătit să lupt cu cei din față. În contra celor cari te pîndesc pe la spate n-am arme, și mi-e scîrbă să dau asemenea lovituri. (*Aplauze.*)

De unde acest vuiet, care pătrunde și în Parlament, că e ceva ascuns în concesiunea tramvaielor, că se petrec neregularități? Și pentru ce, dacă zvonul a pătruns pînă aci, pentru ce nu este unul care să anunțe o interpelare?

D-lor, sunt mai multe cauze, desigur, nu de natură a spori entuziasmul meu de lucru, dar nici așa încît să am o clipă de îndoială că vor putea să atingă ceea ce am știut să păstrez neatins de nimic și de nimeni.

În treacăt, vă voi indica cauzele principale, pînă ce, în ziua dezbaterilor, voi face lumină desăvîrșită.

Am văzut pe unii — uimit, o mărturisesc — cari n-au putut să-și astîmpere mîncărimea de a-și afirma personalitatea.

Am văzut pe alții, nepreparați, stîrnind vijelia dintr-o bună-credință îndoită cu o egală naivitate și absență a bunului-simț. Atît a trebuit: pripa, necumpănirea, zorul, ca să dea curagiu celor mizerabili, ce pîndesc din ignominie ca să se arunce asupra unui om, ce v-a încredințat dvs. și inima și mintea. (*Aplauze.*) Asemenea adversari au luat vînt din mîncărimea unora dintre noi, și au izbit fără remușcare, deși ei sunt convinși că un om absolut curat pînă la 40 de ani ar fi stupid, mai mult decît imoral, ca să rîvnească la beneficii ilegiteime de cari el n-ar mai avea timp să se bucure. (*Aplauze.*)

D-lor, întrucît privește mintea, talentul, cultura și toate acele bune însușiri ce alcătuiesc noblețea intelectuală a omului, întotdeauna am recunoscut că dasupra mea sunt mult mai mulți decît dedesubtul meu. Și în sus m-am uitat cu admirațiune, iar în jos cu simpatie și milă.

Ca cînte, însă, cunosc egali, cunosc inferiori, sunt și necinstiți, dar superiori nu cunosc! (*Aplauze prelungite.*)

Și cât timp mă veți judeca astfel și voi simți încrederea, dragostea și solidaritatea dvs., voi rămînea la locul greu ce mi l-ați încredințat. (*Aplauze.*)

Vă mai atrag atențiunea asupra unui fapt ciudat. Toată lumea are păreri. Toți știu, și știu mai bine ceea ce trebuie într-o administrație pe care n-au studiat-o, nici n-au fost chemați s-o conducă. Și cînd neastîmpărul unora din consiliu îl văd trecut în presa conservatoare, fenomenul devine ciudat.

Înțeleg — și mă bucur — ca să existe o mulțime de oameni capabili d-a fi în capul comunei, dar fiindcă am cedat, dupe mari insistențe, unor prieteni pe cari îi respect și îi iubesc, să primesc onoarea primejdioasă d-a fi primar, sunt în drept d-a cere sprijin, iar nu ceea ce mi se dă de unii în discuțiuni publice: tot ce le trece prin minte, fără nici o pregătire.

Pe calea aceasta mergînd lucrurile, vă declar, d-lor, că nu aș mai consimți să preocup capitala țarei cu mica mea persoană, nici Parlamentul cu cereri ca aceea a colegului nostru d. Ioan Brătescu.

Ar fi destul să lupt numai cu aceia cari se fac instrumentele oarbe și degradate ale unor dușmani capabili de a-ți strecura scrisori compromițătoare în buzunar, capabili de a-ți atinge obrazul cu puroi din racilele lor infecte. (*Aplauze prelungite.*)

Da, știu că m-au ales acum pe mine ca să-și hrănească patima de a distruge. S-au încercat cu premeditare, ca să le devin victimă... Un atentat... un nou atentat... dupe ce încercaseră cu fotografii scoase din întunerecul Băncii naționale să atenteze contra d-lui Fleva. (*Aplauze.*) Tot de acolo au pornit notițele consilierului care a consimțit să slujească cea mai josnică ticăloșie sufletească. (*Aplauze.*) Și dacă în Consiliul comunal m-am resignat la disprețul cuvenit unui om mic și rău, aici în Cameră nu voi tolera ca ușurința să-și dea mîna, fără să știe, cu infamia. Nu voi răbda ca să se ceară dosare, să se insinueze că neregularități s-ar comite, de cari aș fi răspunzător, fără să se dezvolte o interpelare categorică. Da, d-lor, vreau interpelare, cât mai repede, azi, mîine, noaptea, oricînd și degrabă, căci vă declar: în contra tuturilor mizerabililor sunt destul de armat, am o armă pe care ei nu o au: cinstea. Și atît îmi trebuie în această luptă. (*Aplauze prelungite.*)

Aștept cîteva zile, și dacă interpelarea nu se formulează și nu se dezvoltă, voi ruga Parlamentul să-mi dea voie a face eu lumină deplină în acest complot de necurați! (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

(C. Olănescu, președinte. Nu poate forța pe cineva să interpeleze.)

Mulțumesc d-lui președinte. Persist însă în hotărîrea mea. Dacă nu se va dezvoltă interpelarea cuvenită, voi dovedi eu cum s-a urzit această neomenie. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 28 IANUARIE 1900
CU PRIVIRE LA RENTA ȘCOALELOR DIN BRAȘOV

D-lor deputați, dupe ce reprezentantul Gorjului și-a citit liniștit discursul d-sale, ați auzit discursul d-lui Săveanu. Tactică cunoscută. Numai d. Săveanu nu o cunoaște. Acei cari vor stăpîni partidul liberal nu se ostenesc. Își iau foile și pleacă. Parodiază o luptă pe care nu o pot da, pentru o idee în care nu cred, lăsînd tot greul asupra celor destinați amărăciunii și deziluziilor. (*Aplauze.*)

Și astă dată, ca întotdeauna, mania de a face istorie, cu aceeași metodă, deplorabila metodă — nu liberală — ci sturdzistă; contrafăcînd istoria chiar a celor mai proaspete evenimente cu citațiuni îndoielnice, cu documente din cari scot într-adins frazele ce nu le convin, cu cifre, cu fițuici, porniri de arhivari, înșirate cu specialul meșteșug al oamenilor hotărîți să ascundă adevărul. Metoda sturdzistă, aplicată evenimentelor de la 1821 sau celor de ieri, este aceeași. Îngăimare de mărunțișuri fără viață, fără înțeles; liniile generale și caracteristice dispar; evenimentele mari le micșorează cînd nu izbutesc să le falsifice cu desăvîrșire. (*Aplauze.*)

Metoda d-lui reprezentant al Gorjului seamănă, ca două picături de apă, cu a d-lui Dimitrie Sturdza, pusă în serviciul unor oameni animați de ură nestinsă, de setea răzbunării, de dorul absurd de a izbi acolo unde nu vor ajunge niciodată. (*Aplauze.*) O mică deosebire: reprezentantul Gorjului are un fel de prudență ce se confundă cu frica. Aruncă cuvinte grele, dar răspunderea lor o aruncă asupra altora. L-ați auzit: „Voi zice «fals» fiindcă d. cutare l-a întrebuițat”; „voi zice și eu

«este o mișelie» fiindcă d. cutare s-a exprimat astfel”. Și mai departe își descarcă toată patima, fugind — dibaci în această privință — de toată răspunderea.

E evident, sturdzismul și-a concentrat toate pornirile rele împotriva d-lui ministru de finanțe. Și se explică. Strălucirea d-lui Take Ionescu orbește pe cei cari nu pot privi în sus cu admirațiune, elocința lui fermecătoare irită capetele înguste și înveninează sufletele mici, inima lui bună, în toată noblețea cuvîntului, fatal coaleză pe toți cei răi; vasta lui minte stîrnește pleava din rîndurile adversarilor, și furia lor crește pe măsură ce crește numele aceluia pe care-l admirăm cu toții. (*Aplauze.*)

Și se explică. În biserica sturdzistă, adevărații credincioși nu se închină „în numele tatălui”, ci în numele sfintei calomnii, al sfintei minciuni și al nepotolitei uri... (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

D-lui Take Ionescu niciodată nu-i vor ierta că, neavînd un nume boieresc, stă cu fală în mijlocul acelora cari poartă nume vechi și ilustre în istoria patriei, niciodată nu-i vor ierta că nu este un milionar... A! dacă ar fi... i-ați vedea încovăindu-se înaintea lui, obicinuiți să se închine banilor, oricare ar fi origina lor. (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, dvs. vă amintiți lupta pornită contra d-lui Sturdza pe cestiunea națională. Prins în propriile lui păcate, presimțind o cădere grea și inevitabilă, a răspuns la atacurile meritate cu un pretins falș pe care l-ar fi plăsmuit d. Take Ionescu.

Înainte d-a discuta cele două documente, să vedem pe ce arme pun mîna aceia cari pretind că sufletele lor curate se revoltaseră de falsurile noastre.

D-lor, dupe ce trei luni de zile au tăgăduit existența materială a celui d-al doilea document — așa-zisul document fals — ura lor n-a mai cunoscut margini, îndată ce s-a convins că documentul există, că el a fost înaintat mitropolitului de Sibiu, că copia citită de d-l Take Ionescu fusese identică cu originalul. Campania era perdută. Deznădăjduiți, se aruncară într-o manoperă ce pururea va caracteriza pe cei mai vinovați răufăcători. În ziua de 13 septembrie 1898, pe la toate chioșcurile și pe toate zidurile capitalei lipesc afișe mari. Pe aceste afișe, cu litere groase, imprimaseră sumarul numărului din *Voința națională*. Lumea se adună și citi uimită: *Fuga d-lui Take Ionescu — Sinuciderea d-lui Take Ionescu*. Sinuciderea

d-lui Take Ionescu ! Ați înțeles ? D. Take Ionescu are prieteni politici, amici personali, are frați, are părinți bătrâni, are soție... Ei, ce le păsa acestor feroci, însetați de răz bunare, ce le păsa lor de uimirea prietenilor, de suferința amicilor, de durerea fraților, de spaima părinților, de nefericirea și groaza soției ? (*Aplauze prelungite.*) Ş-apoi, asemenea oameni cutează să vorbească de falsuri, ei cari comit astfel de crime ? Asemenea oameni să vorbească în Parlament de civilizarea luptelor politice, ei cari s-au oprit la instinctele omenirii primitive ? (*Aplauze.*) Şi n-aş vrea să crează vreunul dintre dvs. că aceste afişe au fost opera unor discreditați, cari nu reprezintă şcoala politică a d-lui Dimitrie Sturdza. Nu, afişele anunţau copriusul *Voinței naționale*. Ascultați, d-lor, ascultați, e atât de monstruos, că n-ați putea crede. Citesc, cuvînt din cuvînt, în organul oficial al sturdizmului, ascultați : „Pînă a seară tîrziu a circulat în capitală zvonul că d-l Take Ionescu, în urma luminei ce s-a făcut asupra falsului comis de d-sa, şi-ar fi curmat zilele“.

Acum vă întreb, unde am ajunge dacă cu toții am intra într-o așa deplorabilă cale ? Ce ar fi zis oamenii aceştia dacă ar fi citit în *Epoca* sau în *Timpul*, de pildă : „Se afirmă că d. Ionel Brătianu, în urma unui eveniment din Moldova, şi-a tras un glonţ de revolver“. (*Aplauze. Mare ilaritate.*) Sau : „Un personaj politic, ieşind din biserică, dupe o solemnitate care leagă pe viață, într-un moment de aberațiune, a pus mîna pe un brici şi şi-a tăiat beregata“. (*Aplauze.*) Unde am ajunge ? Unde ne-am mai opri ? Ce ne-ar împedica d-a nu viola toate legăturile sociale ? Copiii şi-ar plînge părinții, bătrînii şi-ar jeli copiii pînă să primească telegrame de dezmințirea sinuciderilor afişate de o presă fără ruşine, presă în serviciul unei şcoale funestă moravurilor publice. (*Aplauze prelungite.*)

Dar, oricît de mare ar fi legitima mea indignare, mă simt dator să declar că tot ce am spus nu priveşte pe tînărul nostru coleg, d. Săveanu. Îl cunosc destul ca să nu-l confund cu alții. Îl cunosc, şi sper că, mai curînd sau mai tîrziu, va găsi în d-sa destulă putere morală ca să se scuture de robia sturdizistă. Să-mi permită însă să-i atrag atenția asupra unui fapt. D-sa a citat din memorie cuvintele pe cari le-am adresat eu d-lui Sturdza în şedința de la 28 aprilie 1898, cînd m-am asociat la interpelarea d-lui Take Ionescu. Mă aşteptam, şi am aci discursul meu. Iacă, d-le Săveanu — căci memoria dvs.

v-a putut înşela asupra nuanțelor — iată ce ziceam eu, provocat de acei cari nu găseau scăpare pentru d. Sturdza decît afirmînd că cele două documente citite de d. Take Ionescu sunt din 1894 :

„Faceți un rău enorm d-lui prim-ministru tăgăduind evidența. Ministru Vlassics scrie în anul acesta, şi mitropolitul a primit, în anul acesta, un asemenea comunicat. Ce, altă apărare nu mai găsiți pentru d. prim-ministru decît că actele ministrului ungar sunt din 1894 ? Ei bine, vă declar că dacă d. prim-ministru afirmă în Parlament că actele acestea sunt din 1894, iar nu din 1898, sau că actele acestea sunt o invențiune, vă declar că-i voi face scuzele mele.“

Ei bine, d-lor, de atunci şi pînă astăzi, dovedit-au aceşti adversari neomenoşi că cel d-al doilea document era o plăsmuire, ori un fals ? Nu. Dupe ce trei luni de zile au afirmat că acel document este o născocire, în cele din urmă au fost nevoiți să schimbe acuzațiunea. Au recunoscut, neputînd face altfel, că cel d-al doilea document există, că este din 1898, că a fost comunicat mitropolitului Miron, dar că nu este semnat de ministrul Vlassics. Ei şi ? Primul document era semnat de ministrul Vlassics, cel d-al doilea nici de Iesenski ? Ei şi ? Unde e falsul ? D. Take Ionescu a citit un document fără început şi fără sfîrşit şi l-a putut crede că este subscris, ca şi celălalt, de acelaşi ministru. Tot ce a citit d-sa era adevărat. Unde e falsul ? În ce ar fi îngreuiat poziția d-lui Sturdza, dacă şi unul şi altul ar fi fost semnate de Vlassics ? În ce ar fi uşurat poziția d-lui Sturdza, dacă numai unul din documente ar fi fost subscris de Vlassics ? În sfîrşit, de cine era subscris cel d-al doilea document ? De Iankso Benedik ? Cine este acest personaj ? Inspectorul general ministerial al şcoalelor confesionale româneşti. Mai mult. Amîndouă documentele au acelaşi sens, concură către acelaşi scop, se potrivesc, se completează, fac un tot, se îmbucă unul într-altul ca două stînci înainte de a fi despărțite de izbucnirea unui torent.

Ați terminat, d-le Săveanu, o spun cu regret — şi nu mă sfiesc d-a spune — cu un regret amestecat cu simpatie, ați terminat afirmînd că ceasul dreptății a sosit pentru d. Sturdza. Nu mă îndoiesc de emoțiunea d-tale, ci mă revăz în d-ta cu toate iluziile mele de-odinioară ! (*Aplauze prelungite.*) Va veni o zi de lumină pentru toți cei sinceri şi curați dintre dvs. Acea zi — o iluzie perdută mai mult — mi se păruse sosită.

Amintiți-vă, d-le Săveanu, de ziua în care mi-am dezvoltat interpelarea mea privitoare la banchetul din Brașov. Ați venit 20—30 tineri din majoritate — mi se pare că erai și d-ta — nu afirm — și m-ați înconjurat cu vorbe bune. Mi-ați șoptit — atât îndrăzneți — mi-ați șoptit, cu lacrimile în ochi, că am dreptate, dar că... ah ! puterea pe câți ametește ! Sperăți încă că d. Dimitrie Sturdza va găsi în el rămășițele unei iubiri ce n-a purtat sincer niciodată fraților noștri și că aceste rămășițe vor fi de ajuns ca să-l oprească pe marginea abisului, în care v-a rostogolit, târându-vă cu el în întunecimea din care prea puțini veți mai fi în stare ca să vă salvați. (*Aplauze prelungite.*)

A ! vorbiți de ceasul dreptății. Acel ceas a sosit de mult, dar nu pentru triumful, ci pentru căderea d-lui Sturdza. Vă plîng, dacă vă deprindeți cu metoda d-a povesti istoria așa cum o povestește șeful dvs., așa cum s-a încercat reprezentanțul Gorjului să o facă.

Voiți să faceți istorie ? E scurtă și dureroasă. D. Dimitrie Sturdza a ridicat masele în cestiunea națională. Da. În d-sa am crezut. Da. Pe d-sa l-a urmat tineri, bătrîni, studenți, copii, toți din toate părțile curgeau roiri, mișcați de un sentiment măreț, ce nu trebuia înșelat niciodată. Pusese patimă. Și nu-l acuz de aceasta. În cauze mari, pasiuni mari. Aveam noi oare motive ca să-l urmărim ? Aveau motive studenții, a căroră inimă și entuziasm curat ar fi destul ca să explice orice pornire a lor ? Aveau motive serioase acele mase populare ce nu aparțin în fond nici unui partid politic ? Neapărat că da. D. Sturdza fusese de atîtea ori ministru, consilier al regelui ; d. Sturdza e om bătrîn ; d. Sturdza a albit în politică ; d. Sturdza era șeful unui partid imens ; d-sa știa că va mai guverna țara ; d-sa avea toate ușile deschise ; d-sa trecea granița ; d-sa de pretutindeni sosea cu acel aer misterios pe care și-l dă omul ce pretinde a fi inspirat de cercurile înalte din țară și din străinătate. Cînd un asemenea bărbat politic pune cestiunea națională în Senat și în întruniri publice, direct, categoric, și afirmă că guvernul conservator e dator să se amestece în Ungaria și să rezolve cestiunea națională, era firesc, d-lor, ca noi toți să fi crezut că conservatorii nu-și făceau datoria, că erau un adevărat pericol pentru problemele vitale ale neamului nostru. Gîndiți-vă la pozițiunea d-lui Sturdza și la experiența noastră, gîndiți-vă la marea cestiune pe care o agita și la sentimentalitatea firească a tinerilor en-

tuziasmați, și veți înțelege cum s-a ridicat uriașa furtună de atunci. (*Aplauze.*)

În zadar ilustrul și neîntrecutul orator Alexandru Lahovari, în zadar un bărbat de stat ca d. Carp răspundeau d-lui Sturdza că ar fi o primejdie pentru un popor mic ca să violeze drepturile internaționale, amestecîndu-se în afacerile interioare ale unui stat puternic și independent. În zadar se încerca să-și exprime speranța lor în spiritul de dreptate, care va triumfa în cele din urmă în cercurile conducătoare din Budapesta. Șeful partidului liberal le răspunse acuzîndu-i — nu veți crede — că sunt aliați, ei, boierii din România, cu boierimea din Ungaria. (*Ilaritate. Aplauze.*) Nu credeți... Nu este așa ? Să citesc cuvintele d-lui Sturdza pronunțate la 94 și imprimate în mii de broșuri. Ascultați : „Pe de o parte, ar vrea ceva, pe de alta, n-ar vrea nimic. (Vorbea de guvernul conservator.) Să-și strice popularitatea, dacă mai are, nu-i vine la socoteală. Să-și piardă *amiciția guvernului nobililor maghiari greu îi vine*. De fapt, *boier cu boier se potrivește, își dă mîna, boier cu boier se înțelege. Boier cu țaran ? E prea sus unul și prea jos altul.*“ (*Ilaritate, aplauze.*)

D-lor, la vîrsta d-lui Sturdza, vorbind astfel și spunînd guvernului conservator să se facă imediat *samsarul-cîstit* în cestiunea națională — mai tîrziu am văzut samsari în pozițiuni înalte, dar calificativul nu l-au meritat. (*Ilaritate.*) Un bătrîn și șef de partid vorbind astfel, ori îl crezi iresponsabil, ori admiți că are dreptate. Nimănui nu ne-a trecut prin minte specula odioasă. Greșeala noastră a fost că n-am admis posibil decît două ipoteze, și cea din urmă ni se impunea.

Dupe o astfel de frămîntare, la 5 octombrie 1895, d. Dimitrie Sturdza ajunge prim-ministru. Nu trec nici zece zile, și d-sa, fără să fie provocat de nimic și de nimeni din țară, fără să consulte partidul, chiar fără știrea membrilor din guvern...

(*N. Flea. Este adevărat.*)

Într-o bună dimineață apare în Iași. Organele conservatoare nu bănuiră că se va sinucide. (*Ilaritate, aplauze.*) La Iași, banchet... V-aduceți aminte de seria banchetelor... ce de confuziuni ! (*Ilaritate.*)... La banchet, d. Dimitrie Sturdza, în seara de 13 octombrie 1895, ia cuvîntul. Tămîie programul, faimosul program. (*Ilaritate.*) Apoi, ca și cum, din întîmplare, i-ar fi trecut vag prin minte, aruncă cîteva vorbe despre cestiunea națională. Nu, nu-mi voi permite să-i rezum cuvintele. Să le

citesc. D-sa zicea că va vorbi „clar și neted“. Și vorbi : „Avem să ne abținem cu toții de la orice *act de agitație* în afacerile interioare ale statelor vecine și în *special ale monarhiei austro-ungare*“. (Ilaritate.) În special ! (Aplauze.) Dar tot nu i s-a părut de ajuns. Ascultați : „S-a mai răspindit încă o vorbă, că ne amestecăm în afacerile interioare ale regatului ungar. Nici aceasta nu este adevărat.“ (Ilaritate.) Da, se mai răspîndise, așa din senin, încă o vorbă... (Ilaritate. Aplauze.) Dar nici aceea nu era adevărat ! La 1893, în Senat, nu vorbise d. Dimitrie Sturdza. La 1894, în Senat, nu vorbise d. Dimitrie Sturdza. Nu d. Sturdza somase pe guvernul conservator ca să facă pe samsarul cinstit. La 1894, în sala „Orfeu“, nu d. Sturdza vorbea ! (Aplauze.)

Adevărații oameni mari, dacă se înșeală, mărturisesc greșeala, avînd destulă mîndrie de a nu tăgădui adevărul și destulă speranță că vor îndrepta greșeala. Oamenii mici tăgăduiesc tot, stăruiesc în păcate și sporesc păcatele cu neadevărul. (Aplauze.)

Și d-ta, d-le Săveanu, crezi că a sosit ceasul de glorie al d-lui Dimitrie Sturdza ? (Aplauze prelungite.)

A sosit ceasul, zic oratorii cari au apărut pe șeful lor, să se vadă că nu d. Dimitrie Sturdza destăinuise ceva celor din Austro-Ungaria. Și ce dovezi au invocat ? Nu e adevărat, zic d-lor, că cele coprinse în documentul semnat de Vlassics pot să se refere la d. Sturdza. Întîi, pentru că datele relative la sumele ce se trimiteau peste Carpați erau consemnate oficial în bugetul țării ; al doilea, că contele Kalnoky vorbise cu 18 zile înainte de a lua cuvîntul d. Sturdza în sala de la „Orfeu“ ; și contele Kalnoky în delegațiunile ungare citase cifre, dovădînd că este informat deja de altundeva și de la altcineva. Vă rog, ce spune contele Kalnoky în delegațiuni ? că în bugetul României pe anul 1894-95 e prevăzută cifra globală de 520.000 lei pentru bisericele și școalele românești de peste hotare. Nu e așa ? Ei, da, această cifră era înscrisă în bugetul țării. Că s-a cheltuit 480.000 din 520.000. Că din această sumă de 480.000 lei, 380.000 au fost trimiși școalelor și bisericilor din Macedonia. Nu e așa ? Ce afirmă în fond contele Kalnoky ? Că numai 100.000 lei s-au trimis peste Carpați școalelor și bisericilor, cari, fără acest ajutor, ar fi trebuit să se închidă. Și dupe asemenea declarațiuni totul s-a sfîrșit cu bine, cu liniște. Eu — deși mai tîrziu — cred că culmea meritului în această ces-

tiune a fost atinsă atunci cînd se putea spune delegațiunilor ungare că guvernul român trimite românilor de peste Carpați 100.000 lei anual, fără ca să se revolte cei din Budapesta, iar culmea rușinei, cînd guvernul României n-a mai trimis nici un ban bisericii Sfîntului Nicolae din Brașov. (Aplauze prelungite.)

Patriotismul guvernului de la 1894—95 a fost deopotrivă cu tactul ce se cere unor adevărați bărbați de stat. Fac apel la conștiința unor tineri culți și curați ca d. Săveanu, și-i întreb : ați îndrăzni să acuzați un guvern românesc care, făcîndu-și datoria, ar fi judecat oportun să despartă cifra de 480.000 de lei în 380.000 pentru Macedonia și 100.000 pentru Ardeal, ca răspuns la verio întrebare ce i s-ar fi pus ? Și puteți acuza pe un asemenea guvern că a dat un asemenea răspuns — dacă ar fi dat — izbutind în același timp să vorbească, să dea, să continue a da și să nu pună în primejdie ceea ce era necesar școalelor de peste Carpați ? (Aplauze.)

Veți vedea cine a făcut pe delatorul guvernului român.

Contele Kalnoky știa ce spusese în delegațiunile ungare. Dar contele Kalnoky acuzase pe d-l Sturdza de agitator, mîrîndu-se de acest rol pe care-l luase un șef de partid. Atît i-a trebuit d-lui Sturdza, ca să învăluie pe contele Kalnoky în aceeași ură veche ce-o purta d-lui Take Ionescu. Da, a voit să se spună categoric unguirilor că ministrul român trimite bani peste Carpați în alt scop decît pentru școli și biserici și că contele Kalnoky a spus neadevăruri delegațiunilor ungare. Denunță și pe unul, și pe celalt. Cui ? Neapărat, unguirilor. (Aplauze prelungite, îndelung repetate.) În interesul cui ? În interesul d-sale și al unguirilor. (Mare ilaritate, aplauze prelungite.)

V-am spus și vi s-a citit și de reprezentanții liberalilor ce cifre a mărturisit contele Kalnoky în delegațiunile ungare. Ascultați acum ce cifre destăinuiește d. Dimitrie Sturdza, 18 zile mai tîrziu, în discursul său de la „Orfeu“. Citesc :

„În anul 1893-94, preotul Voinea din Brașov a ridicat asupra articolului 82 din bugetul instrucțiunii publice, cu *mandatul nr. 169, suma de lei 58.500 și cu mandatul nr. 1.595 suma de 90.000 lei ; d. Diaconovici, actualul redactor al Drep-tăței și fost redactor la Rumänische Revue, a ridicat în același an și asupra aceluiași articol cu mandatul nr. 7 suma de 40.000 lei. Aceste patru sume dau 190.000 lei. În anul 1894-95,*

din art. 47 al bugetului cultelor și instrucțiunii publice, s-au ridicat de *preotul Voinea* din Brașov cu *mandatul nr. 54* suma de 58.500 lei și cu *mandatul nr. 1.854* suma de 45.000 lei, precum d. *Diaconovici*, directorul *Dreptăței*, cu *mandatul nr. 1.159*, suma de 2.000 lei, *Aurel Mureșanu*, cu *mandatul nr. 4.543*, suma de 5.000 lei. Aceste patru sume fac 110.500 lei. Totalul acestor opt condeie din doi ani dă 300.500 lei.“

Vă întreb, d-lor, așa vorbise contele Kalnoky ? Contele Kalnoky afirmase cifra de 100.000 lei, d. Dimitrie Sturdza o ridică la 300.000 lei. Contele Kalnoky putea să știe din bugetul țării numele mandatarilor, preotul Voinea, Diaconovici și Aurel Mureșanu ? Putea să știe din buget numărul tuturilor mandatelor ? Nu înțeleg apărătorii d-lui Sturdza că d-sa, asmuțit de patima răzbunării, denunță pe contele Kalnoky ungarilor, că le dovedea, cu numărul mandatelor și cu sumele, că o parte din banii pe cari ei îi credeau trimiși în Macedonia, îi primise românii de peste Carpați ? Și nu e evident că d. Dimitrie Sturdza, spunând numele celor ce primiseră banii, și apăsând pe profesiunea lor de redactori de ziare românești, nu e evident că voia să dovedească ungarilor că banii erau trimiși în alt scop decât de a ajuta școalele și bisericile ? Ah ! și ce purtare ! Să cumperi pe un funcționar public, să-l corupi ca să scotocească în sertarele ministrului său, și apoi datele obținute prin corupțiune să le denunți... Aceasta e și criminal, și murdar ! (*Aplauze prelungite.*) E păcat de Dumnezeu ca oameni tineri, culți și curați ca d. Săveanu să-și asocieze și astăzi numele lor la unele acte dezgustătoare.

D. Sturdza a voit să denunțe pe d. Take Ionescu, pe el, care ajuta școalele și bisericile de peste Carpați, că trimite bani pentru scopuri naționaliste ; a voit să denunțe pe contele Kalnoky ungarilor că i-a înșelat în delegațiuni, și a făcut-o. Iar pentru a fi crezut, a publicat numele persoanelor, articolele din buget, mandatele și sumele specificate pe fiecare mandat. (*Aplauze.*) Iacă ce vă răspund la cutezătoria apărare că cei din Budapesta putea să știe tot din buget și din afirmările contelui Kalnoky.

Pe cine n-a acuzat d. Sturdza în 1894 ? Cine a scăpat atunci fără să fie atins de imensa lui ură ? A cruțat pe cineva ? Pe cei cari zăceau în temnițele de la Vaș și Seghedin îi acuză că au intrat acolo vânzându-și libertatea pe banii primiți de la guvernul din București și de la guvernul din Buda-

pesta. Nici femeile lor, nici copiii lor n-au scăpat. Vă amintiți, desigur, cu dezgust că în lista d-sale figura numele unor doamne și a unor d-șoare, nume cari, pentru respectul datorit lor, nu trebuie socotite pomenite. N-au fost cruțați decât aceia pe cari îi numea „martiri exilați“, îndeosebi acela care se tolănea în saloanele d-lui Sturdza, acela care, dezertînd din rîndurile luptătorilor, a preferit rolul mai profitabil de vechil al d-lui Sturdza. (*Aplauze prelungite.*)

Iată ceasul de dreptate și de glorie, d-le Săveanu.

Și numai aci s-a oprit rolul funest al d-lui Sturdza în cestiunea națională ? Cînd am demisionat din Cameră, am spus colegilor mei cari mă îndemnau să rămîn în lupta din Parlament că mi-ar fi imposibil ca să mai văd pe banca ministerială pe acela care dezbinase comitetul de peste Carpați. Și pentru mine aceasta este cel mai greu păcat al d-lui Dimitrie Sturdza. Atunci nu m-am explicat. Acum, crezînd că nu mai vatăm cauza celor de dincolo, mă voi explica.

D-lor, eu cunosc natura imposibilă a șefului liberalilor. Într-un cuvînt, îl voi defini. Acest om nu poate ierta pe nimeni dacă i-ar ieși din cuvînt. Un om de sfat e pentru d-sa un dușman. Nu-l ascultă în toate și oricînd ? Ești, trebuie să fii obiectul urei și al răzbunării sale. Te faci rob ? Bine. Nu ? Nu e altă scăpare decât să-i devii despot dacă poți. Acest om nu pricepe decât sau să-i fii rob, sau să-ți fie rob. (*Aplauze prelungite.*) Iacă psihologia redusă la un cuvînt a șefului liberalilor. (*Ilaritate. Aplauze.*) Acum veți înțelege.

D-lor, noi — deși mult mai tineri — în Ligă, nu ne-am abătut de la regula de conduită : „cei de dincolo să-și aleagă calea și mijloacele, noi nu cunoaștem împrejurările în care se desfășoară politica lor, n-avem nici chemarea, nici complexa pricepere de a le spune ceea ce trebuie să facă“. D. D. Sturdza le-a cerut ca să nu stea în judecată, ci să treacă hotarele și să vie aici la noi. Mă mir că d. Săveanu mai crede încă că acest sfat era în interesul cauzei naționale ! Mărturisesc că eu n-am înțeles de la început. Sfatul d-lui Sturdza n-a fost ascultat. E inutil să vă mai repet scena din pădurea de la Sibiu. Bătrînul Rațiu a crezut că este în interesul cauzei să se jertfească, că, cetățean al Ungariei, este dator să se supună legilor ei, oricît de nedrepti ar fi judecătorii lui. Atît a fost de ajuns. D-aci ura. Din această cauză d. Sturdza s-a pornit cu învierșunare contra tuturor cari nu-l ascultaseră, îndeosebi contra marelui

bătrîn. Și pe acest om, pe care soția și copiii l-au dus și coborât pe brațe în temniță, d. Sturdza l-a acuzat că și-a vîndut pe bani libertatea ultimelor zile. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*) Vin evenimentele grației. Comitetul de dincolo, unit prin luptă și prin suferințele temniței, e liber. Ce era mai firesc? Să rămîie unit și dupe suferințe. Nu, d-lor, a trebuit să fie divizat. Îngustimea de minte, micșorimea de inimă și puterea de aici i-a dezbinat pe cei de dincolo. Ieșiți din temniță, abia încep să lucreze, pregătind un mare sfat al lor, și de aici, din București, de un om de casa d-lui Sturdza, se trimite unui redactor din Sibiu un ordin formal ca, sau Rațiu și cu cei cari vor ținea cu dînsul să fie reduși la rolul de giranți ai *Tribunei*, primind conducerea ei politică din București, sau redactorul și cu colegii săi să se opuiască de a da registrele ziarului bătrînului Rațiu. În acel memoriu li se poruncește: în caz cînd Rațiu va insista, să se opuiască, să se opuiască chiar dacă vor interveni jandarmii unguri. Vă mărturisesc că am rămas uimit. Era ușor de prevăzut dezastrul. Atunci m-am hotărît să spui tot adevărul acelui bărbat pe care nu mi-l amintesc decît cu o profundă pietate și nemărginită durere. Acelui om, pe care nu l-au înțeles niciodată în virtuțile lui nici unul din cîți pretind că i-au rămas fideli, i-am spus faptele și siguranța mea că comitetul de dincolo va fi dezbinat de cei din București. El m-a convins ca să expui situația întreagă d-lui Dimitrie Sturdza. I-am spus tot, avînd o slabă îndoială că nu ar cunoaște ceea ce eu citeam. Și nu mi-a răspuns nimic. A tăcut. Și a lăsat, d-sa avînd puterea, ca ordinul „martirului exilat” să-și producă efectele. Și știți ce s-a întîmplat: o scenă dureroasă... bătrînul Rațiu n-a putut intra în redacția ziarului său decît cu forța. În urma acestei scene, urzită de aici, cauza celor de dincolo primi o lovitură teribilă: comitetul național s-a rupt în două. Iacă, d-le Săveanu, cel mai mare păcat al șefului dvs. (*Aplauze.*)

Și cînd, d-le Săveanu, șeful dvs. denunță ungușilor cifre, nume și mandate, cînd se încearcă să păteze gloria bărbaților de dincolo, cînd se amestecă în cauza lor și o micșorează, din egoism și ură, cînd îndeamnă pe oamenii săi să urzească cea mai detestabilă intrigă, cînd dezbină comitetul național al celor de peste Carpați, d-ta pretinzi că a sosit ceasul de triumf pentru d. Sturdza? Triumf în cestiunea națională? A sosit ceasul judecății, și toți românii l-au judecat și l-au osîndit! (*Aplauze prelungite.*)

Despre soluțiunea guvernului conservator, despre legea care regulează de veci drepturile bisericești Sf-tului Nicolae din Brașov ce s-a zis? Reprezentantul Gorjului și d. Săveanu au afirmat că soluțiunea este a d-lui Sturdza, coprînsă într-o notă adresată baronului d'Aerenthal, ba chiar că soluțiunea d-lui Sturdza era și mai bună, deoarece suma care trebuia să producă perpetuu și anual renta de 38.500 lei se propusese să fie depusă la mitropolitul din Sibiu. Și ați auzit cu ce emfază de bun ortodox citea reprezentantul Gorjului titlurile mitropolitului din Sibiu. Serios? Înțeleg ca inginerii, cari în profesia lor au făcut opere mărețe, cînd se amestecă în politică să-și dea seama de ceea ce știu și ceea ce nu știu, de ceea ce e posibil și ceea ce nu e posibil.

Al cui era dreptul? Cui se cuvenea renta? Firește că din cel mai depărtat trecut, Muntenia și Moldova datorau bisericești Sf-tului Nicolae din Brașov ceea ce datorau, iar nu Mitropoliei din Sibiu. Și niciodată nu s-a dat prin mitropolitul din Sibiu ceea ce se cuvenea bisericești din Brașov. Mai mult. Mitropolitul, fiind capul bisericești, cu timpul s-ar fi putut denatura dreptul bisericești Sf-tului Nicolae, confundîndu-se dreptul acestei bisericești cu un drept inexistent al Mitropoliei. Și apoi cîtă primejdie cînd s-ar fi putut crede că acel capital aparține Mitropoliei!

S-a zis că capitalul se depune la o casă de stat din Budapesta care nu este casă de depuneri și consemnațiuni, ci „o casă centrală”. D-aci ar urma o primejdie. Guvernul Ungariei să crează într-o zi că acel capital îi aparține și să aplice legea din 1883, maghiarizînd astfel școalele din Brașov cu banii României. În acest scop, reprezentantul Gorjului a citit o apreciere a unui ziarist conservator. Uită oare d-sa spaima ce avea toată România de orice pas ar fi făcut d. Sturdza în cestiunea națională? Cine-și aduce aminte de fiorul care coprînsese România ușor va înțelege că orice ar fi propus d. Sturdza fatal s-ar fi crezut compromițător pentru cauza bisericești și a școalelor din Brașov.

La aprecierea citită de d. reprezentant al Gorjului să citesc și eu aprecierile organelor din Budapesta, a organelor banfiste și naționaliste. Iată, d-lor, cum judecă aceste organe soluțiunea dată de guvernul conservator. *Egyetértés* de la 2 februarie, vorbind de capitalul ce se va depune la „Casa de depuneri”,

fie și „centrală“, se exprimă cu o evidentă mîhnire și melancolie :

„El asigură școalelor în *permanență* sprijinul material al României. Ceva mai mult : de aci înainte Ministerul ungar de Instrucțiune *va reaminti în fiecare an bisericei S-tului Nicolae că datorește recunoștință României*“ ! Iar ziarul banfist *Maghiar Szó* scrie revoltat : „Azi curge munca de subminare pentru dărîmarea liberalismului, dar maghiarizarea e deja pe față lăsată în prada dușmanilor săi. Iredenta valahă tinde, d-a dreptul, contra integrității statului ungar... Ne este oare permis, nouă, ungarilor, să ne facem complicitii acestor bandiți?... *Guvernul ungar a consimțit ca România să depună suma de 953.000 lei la această casă. Jugul caudian sub care a trecut pactul referitor la aceasta este următorul : cei 953.000 lei vor fi depuși în hîrtii de stat române, nu ungare. Guvernul ungar este îndatorat a plăti regulat bisericei din Brașov, care întreține școala, dobînzile capitalului alocat.* Dacă guvernul ungar, din orice motiv, ar reține banii în cestiune, atunci întreg capitalul revine guvernului român, respectiv se menține pretențiunea de drept privat, azi definitiv recunoscută, asupra capitalului bisericelor întreținătoare de școli. Guvernul ungar n-are nici un drept a controla la ce scop folosesc banii. Biserica care întreține școala va dovedi numai cu date în cifre că din totalul veniturilor întreține școalele.“

Articolul se sfîrșește cu cuvintele : „Cauza maghiarizărei a fost pactată : *răstigniți dar și pe apostolii maghiarizărei*“.

Vedeți, d-lor, cum privesc organele ungare, naționaliste, soluțiunea la care guvernul conservator a ajuns în privința bisericei și a școalelor din Brașov. Și au dreptate. Reprezentantul Gorjului s-a pronunțat cu o ușurință premeditată. În adevăr, renta este perpetuă. Pactul se face între două state. Titlul va fi nominativ pe numele bisericei S-tul Nicolae din Brașov. Un asemenea titlu rămîne hîrtie albă în ziua cînd guvernul din Budapesta va voi — ceea ce noi nu putem crede — să-l negocieze. Și dacă renta, sub un pretext oarecare — lucru greu de admis — nu ar mai fi servită bisericei, biserica rămîne în toate drepturile ei față de România. Și înțelegeți bine că România, neputînd plăti de două ori aceeași datorie, nu se va găsi un guvern român care să plătească Ungariei, iar nu bisericei din Brașov. (Aplauze.)

Nu mai rămîne decît un singur punct invocat în slaba apărare ce s-a făcut d-lui Dimitrie Sturdza. S-a citit o notă pe care d-sa o adresase baronului d'Aerenthal, și din această notă s-a tras, cu o grabă explicabilă, concluziunea că în propunere stă meritul, și propunerea este a d-lui Sturdza.

În ce zi a adresat nota aceasta d. Sturdza ? La 28 noiembrie 1898. Și cînd dezvoltase interpelarea sa d. Take Ionescu ? La 18 aprilie 1898. După șase luni de discuție, de agitație a spiritelor, se deșteaptă și d. Dimitrie Sturdza ! Ei, dați-mi voie să exprim oarecari îndoieli asupra unor cuvinte cu cari i s-a răspuns d-lui Sturdza de ministrul Austro-Ungariei. În șase luni... cîte nu se petrec ? Cîte combinațiuni, cîte presiuni, cîte rugăciuni, cîte... Nu cunosc bine raporturile diplomatice, dar îmi închipui că n-ar fi imposibil să obții, în timp de șase luni, oarecare cuvinte de mîngîiere pentru un prim-ministru în primejdie, mai ales cînd acel prim-ministru servise așa de bine cauza maghiarilor, sub cuvînt că apără cauza românilor. (Aplauze, ilaritate.) Pentru un cuvînt de milă, or de silă, nu se turbură pacea a două state. De un așa cuvînt, ați văzut cu ce disperare s-au agățat, ca de un pai, apărătorii d-lui Sturdza. Citiți, d-lor, ceea ce reprezentantul Gorjului într-adins a omis d-a citi, din răspunsul baronului d'Aerenthal, și veți înțelege bine de ce putea să fie capabil un asemenea prim-ministru. Ministrul Austro-Ungariei, în răspunsul său, îi scrie d-lui Sturdza : „*Recunoscînd dreptatea punctului nostru de privire, excelența-voastră ați binevoit a-mi da asigurarea că fără a aștepta demersul meu, și chiar de la intrarea în funcțiune a ministerului liberal, ordine au fost date în sensul mai sus menționat organelor competente.*“

Iată cuvintele cari vă ard și înfierăază pe acel prim-ministru care n-a mai așteptat nici un demers pentru ca să oprească renta imediat ce a venit la putere. Avea dreptate să nu citească aceste cuvinte. (Aplauze.)

Să judecăm serios, d-lor. A fost o nebulă să fi crezut unii din noi că d. Sturdza ar mai fi putut servi renta școalelor din Brașov. Sunt fapte cari distrug unele drepturi în oamenii politici. D. Sturdza, d-sa personal, nu mai avea dreptul ca să trimeată renta, D-sa acuzase pe d. Take Ionescu că trimite bani peste Carpați ca să cumpere suflete, ca să agite ; d-sa denunțase pe contele Kalnoky că indusese în eroare delegațiunile ungare ; d-sa denunțase dar ungarilor că subvențiunea

nu era pentru școale și biserică, ci în scop de agitațiune. D-sa era prizonierul păcatului săvârșit. Guvernul ungar, d-sale, nu mai d-sale, avea tot dreptul de a-i ține limbagiul următor : „De la d-ta știm la ce servește subvențiunea, d-ta cel puțin nu o mai poți plăti“. (*Aplauze prelungite, îndelung repetate.*)

În adevăr, îndată ce guvernul Sturdza cade, guvernul d-lui Aurelian plătește renta, fără ca relațiunile diplomatice dintre noi și Ungaria să se turbure. (*Aplauze prelungite.*)

A ! când te-am auzit pe d-ta, d-le Săveanu, explicînd acest fenomen, ce nu poate avea decît o singură explicațiune... iartă-mi cuvîntul... îl spun cu vechea simpatie ce am avut pentru d-ta și am încă... iartă-mă... mi-a fost milă de d-ta. Ai căutat o scuză. Ai zis : dacă guvernul Aurelian a plătit renta (rentă, subvențiune, mi-e indiferent, știu că și d. Sturdza a numit-o o dată despăgubire), cauza e că a fost de scurtă durată. De ce, d-le Săveanu, nu fuse guvernul d-lui Sturdza de scurtă durată, numai să fi plătit acea datorie sfîntă ? (*Ilaritate. Aplauze prelungite.*) Dar, d-le Săveanu, primele zile de guvernare ale d-lui Sturdza așa de mult îl învechise, încît părea o guvernare de lungă durată ? Și știi că din primele zile refuză d-a mai plăti renta. (*Mare ilaritate. Aplauze.*) Din primele zile sosiră cei cari reprezentau legal biserica S-tului Nicolae din Brașov, dorind să li se dea ceea ce era indiscutabil : dreptul lor. Au umblat din ușă în ușă, așa cum sună tristul distih al moșilor, în care-și exprimă durerea că munții lor sunt încărcăți de aur, iar ei cerșesc nefericiți din poartă în poartă. Reprezentanții bisericei din Brașov au bătut la toate ușile, și unele li s-au deschis. S-au găsit funcționari superiori cari au crezut că le îndulcesc necazurile poftindu-i la masă, la un pahar de vin bun. Ușa d-lui Sturdza a rămas încuiată și renta lor neplătită. (*Aplauze prelungite.*)

Nu vă rămîne dvs., celor cari vă opintiți în zadar să vă apărați un șef fatal d-voastră și țarei, nu vă rămîne decît o dibăcie : să nu mai faceți istoria aceluia timp de rușine și înjosire națională. (*Aplauze.*) Închideți-o, căci este plină de pete : urmele d-lui Sturdza sunt stropite cu picături de sînge ; sîngele cel mai curat al neamului nostru ! (*Aplauze prelungite.*) Ce, mai sperați, oare, că, falsificînd istoria, veți izbuti să uluiți conștiința poporului român ? Știu bine că una din armele ruginite ale școalei sturdziste este și mania de a migăli cifre, de a împerechea nume, de a silui unele rînduri, de a tăbări pe cîte

un cuvînt. Din toate, însă, din peticele, ca și din documente întregi, nu sunteți în stare să scăpărați un adevăr. (*Aplauze.*) Și vă închipuiți că faceți istorie ? Cine nu a înțeles astăzi ce fel de istorie este istoria sturdzistă ?

Așa voiți să scăpați de răspunderea trecutului și să micșorați marele merit al guvernului conservator în cestiunea școalelor din Brașov ? Vă înșelați. Destul ați rătăcit sufletele entuziaște, destule pagine ați mototolit, destule evenimente ați întunecat ! Dvs. întemeiați istoria pe patimă. Și barem d-ați fi agitați de patimi extraordinare prin mărirea lor... sînd drept și eroic în fața adversarilor... n-ați avea dreptate, dar ați avea o scuză. Mărirea patimei ar micșora imoralitatea ei. Dar nu : oameni mici, patimi mici : perfidie imensă și bărbăție nulă. În așa luptă revăd epoca de decădere a republicilor din Italia. Aceeași morală, aceeași lipsă de scrupule. Urmașii eroilor încetaseră de a se mai bate. Se pîndeau ascunși pe dupe ziduri, izbind pe adversarii dezarmați tocmai cînd se așteptau mai puțin. Broșurile dvs. sunt la fel. Ele apar din senin, și loviturile ce dați au aceeași valoare morală. E o pagină din istoria dvs. ? O umflați. E o pagină din istoria adversarilor dvs. ? O mototoliți. Și, cînd păcatul ce vă privește e prea mare și petele indelibile, vă frecați pergamentul, îl frecați cu moloz, sperînd cu înțestare că veți și șterge dovada micimei dvs., după cum sperați că veți șterge prin neadevăr cea mai frumoasă pagină a guvernului conservator, scrisă de veci prin legea de astăzi. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

Școala sturdzistă nu respectă liniile mari ale unei epoci, nu respectă reliefurile mari, detestînd orice a luat proporții uriașe și i-a stat împotriva. Semnul civilizației nu există : să recunoști în culmea mîniei ceea ce este măreț în adversarii tăi ! Nu, ci în culmea liniștii — dacă așa suflete pot avea liniște — citiți cu fanatism ceea ce stă scris pe frontispiciul școalei dvs. : „Toți cei de aici sunt cinstiți, învățați și de talent ; toți cîți nu sunt aici n-au nici cinste, nici știință, nici talent.“ (*Aplauze prelungite.*)

Un exemplu : admirabilul profesor și coleg al nostru, d. Anghel Demetrescu, care și-a consacrat o bună parte din viață în studiul profund și senin al figurilor însemnate din istoria renașterii noastre, care a izbutit să le dea forma și viața lor în pagini sculpturale, îmbogățind limba, hrănind sufletele, dînd un avînt nobil tinerimei, se oprește, cu mintea

sa pătrunzătoare, asupra măreței figuri a lui Barbu Catargi. D. Anghel Demetriescu, dupe ani de muncă, scrie biografia ilustrului bărbat de stat. Operă întinsă și de mare valoare! Ce susține d-sa în biografie? Că Barbu Catargi era un orator extraordinar, un temperament robust și de o impetuozitate impunătoare, o glorie reală, nu numai a partidului conservator, ci și a patriei noastre. (*Aplauze.*) Atît a fost de ajuns, pentru ca să curgă broșurile d-lui Sturdza. Și ce voia să dovedască d-sa? Că seninul și admirabilul profesor a falsificat istoria, iar că ilustrul bărbat de stat era un om mic. Iacă școala sturdzistă. (*Aplauze prelungite.*) Ea nu vede nici luminile fulgerătoare, întunecată de mînie; nu înțelege nici figurile care se ridică asupra unei epoci schilodită de ură; nu admiră gloriile unui popor, sentimentul ei de admirațiune fiind distrus de interesele mici și trecătoare. (*Aplauze.*)

Ce istorie poate plămădi o asemenea școală? Să fie o caricatură, cel puțin? Nu. În caricatură tot este un pic de adevăr. În caricatură este un suflet în care proporțiile sunt exagerate, fără echilibru; dar e ceva, rămîne ceva, la care poți privi și poți învăța ceva. Ş-apoi, la caricatură ți se cere talent. (*Ilaritate.*)

D-lor, închipuiți-vă că pe un călător îl prind în mijlocul nopții și al codrului secular aceia cari trăiesc din jaf și pradă. Vedeti scena: îl leagă, îl lovesc, îi sparg capul, îl umple de sînge, îl schilodesc, îl jefuiesc și pleacă, lăsînd în urma lor o masă diformă de carne amestecată în pulbere și sînge. Mai este om? Nu-ți vine să crezi. Este o caricatură de om? Nu, ci o tragedie înfiorătoare, un nomol de carne palpitîndă, în care viață n-a mai rămas decît pentru a-i prelungi durerea. Tîlhărie la drumul mare! Ei bine, aceeași metodă de a tîlhări istoria este metoda școlii sturdziste. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*) Din figura unui om mare distrug tot, cu o ferocitate de sălbatici. Nici barem caricatura lui nu mai rămîne, ci numai o bucată monstruoasă, scăldată în fiera autorilor și tăvălită în injurii și noroi. (*Aplauze prelungite.*)

A! d-lor, fiți însă încredințați că istoria cea adevărată se va răzbuna contra invaziunii micilor barbari. Se va răzbuna contra celor ce trebuiau să rămîna arhivari și pe cari tristețe împregiurări i-a ridicat pe banca ministerială, iar răbdarea poporului i-a tolerat acolo unde nu se cădea să fie. Urmașii noștri, cînd vor deschide tomul gros al istoriei, în rîndurile ei,

pe mulți din ei nu-i vor găsi nici pomeniți. Unora abia le va găsi o slabă urmă. Viitorimea însă nu va găsi semnul existenței lor, ca pe o floare prinsă și uscată în volumul trecutului nostru, uitată acolo de o mîna gingașe, de un suflet pur și eterian, ci ca pe niște capete de muște, strivite de capriciul întîmplărilor. (*Aplauze prelungite.*) Și istoricul, privind la așa urme și amintindu-și timpurile de astăzi, va șopti surîzînd, la fiecă capuleț turtit: acesta s-a amestecat în cestiunea națională și n-a plătit renta școalelor... acesta a speculat toată viața memoria unui om mare, și ar fi făcut atîta rău, cît celălalt bine, dacă ar fi putut... acesta... (*Ilaritate, aplauze.*)

Dar să sperăm, d-lor, că se vor găsi și oameni cu o nemărginită îndurare, cari vor șterge și aceste mici pete din paginile istoriei noastre. Să sperăm că va veni în curînd ziua în care oamenii, animați de un ideal care trece peste marginile prezentului, vor birui cu desăvîrșire această școală, care înăbușește orice iluzie și orice aspirațiune mîndră și generoasă. Să sperăm că dacă unii se mai resimt de atmosfera acelei școale, cum un soldat ieșit din bătălie miroase încă a praf de pușcă, să sperăm că timpul îl va scutura și purifica pe deplin. Să sperăm că pe cei sinceri și cu iluzii, cari n-au izbutit încă să se lepede de o școală funestă, îi vor zgudui timpul, și noi îi vom convinge, spre binele lor, spre binele nostru și al patriei. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 25 NOIEMBRIE 1900,
RĂSPUNS LUI G. D. PALLADE

D-lor deputați, am ascultat pe d. Pallade două zile interpellând și repetându-și interpelarea. L-am întrerupt o singură dată, mai mult ca o atențiune delicată pentru Parlament decât ca o manifestă rea intențiune pentru d-sa. I-am spus că nu tot ce este în latinește este și de origine romană.

Dar d. Pallade s-a crezut obligat să răspundă cu acel ușurel și bine cunoscut dispreț al partidului liberal pentru toți oamenii cari se mai preocupă cu lucruri abstracte, ideale, ca să nu zic înalte.

Cu o dezinvoltură de mare maestru și cu o ironie în care se vedea mai mult iritațiunea decât potrivitul cuvânt, mi-a replicat: „D. Delavrancea are mai mult reminiscențe poetice decât juridice“.

D-le Pallade, eu știu că retorica mea e plină de cusururi, dar oricât de inferioară ar fi — să nu vă supărați — n-aș lua lecțiuni de la dvs. (*Aplauze.*) Iar dacă ar fi să reîncep dreptul roman, la d-ta nu m-aș gândi, chiar când n-aș mai găsi nici un profesor. (*Aplauze.*)

Aș dori să știu, d-le Pallade, de ce vă supărați când vă afirm că „fiat Justitia, pereat mundus“ nu vine de la mama Roma, pe care o invocați cu atîta căldură? De ce vă supărați când afirm că formula dvs. este medievală, că ea aparține unei epoci cu alte inspirațiuni, credințe și moravuri ca ale poporului roman?

Regret că n-aveți noroc în citațiuni. Nenorocul acesta vă urmărește de la șeful dvs. V-aduceți, desigur, aminte când marele șef, în mania sa obicinuită, striga: „«Să fim cum suntem, sau să nu mai fim», cum ziceau străbunii noștri romani!“ Și de câte ori repeta formula aceasta, vrînd-nevrînd, eu mi-aminteam de Loyola, iar nu de străbunii noștri! (*Aplauze.*)

Direcțiunea dvs. suferă de citațiuni anapoda. Când vă pomeneau de logodna dvs. cu socialiștii, șeful dvs. cita pe Justinian, în dreptul internațional. (*Ilaritate.*) Mai zilele trecute — urmăream discursurile de la „Dacia“ — iarăși șeful dvs. vroia să dovedească că toate popoarele au avut filozofi. I-a cășunat pe filozofi. (*Ilaritate.*) Și ce dovadă! Ce raționament! Ce logică de om cult! Dovadă, zicea d-sa, că toate popoarele au avut filozofi e că grecii au avut pe Platon! Apoi o mai bună dovadă că sunteți la prima scoarță a culturai ar fi greu de făcut. (*Aplauze. Ilaritate.*)

D-le Pallade, nu vă revoltați; dar fără nici o prealabilă parafrază vă asigur că „fiat Justitia, pereat mundus“ este în latinește, dar nu vine de la romani, și nu-l veți găsi, mai puțin, în textele jurisconsultilor romani, fiindcă nu poate fi în sufletul, în geniul practic al poporului roman.

Cine a înțeles cît de puțin acest suflet puternic și sigur în creșterea lui dintr-odată vă va spune că absolutul din fraza citată nu putea trece, la nici o epocă, prin mintea romanilor. Baza marelui imperiu a fost energia, simțul realității, relativitatea practică, și îndeosebi trecerea peste cele mai nobile abstracțiuni în urmărirea unui scop concret. Injust era și pentru ei peirea unui inocent, a mii de nevinovați și a atîtor cetăți fără vină; dar nu o asemenea injustiție putea opri puterea cea mai cuceritoare care a existat vreodată în lume. Un asemenea popor care n-ar fi dat o bucățică din imperiu pentru o justiție evidentă ar fi surd de cugetătorul care ar fi formulat idealul său absolut de justiție în cuvintele „fiat Justitia, pereat mundus“. (*Aplauze.*)

Dar, d-le Pallade, „summum jus, summa injuria“ este o cugetare romană. Și cine gîndește astfel exclude formula pe care d-ta o crezi romană.

Sunt sigur că vă veți convinge dacă veți răfoi acasă o părticică măcar din literatura juridică a vechei latinități. Dar nu aci este greșeala dvs., adevărul dvs. păcat, ci în altă

parte. Întreaga istorie a partidului liberal, din acest punct de vedere, se poate rezuma în patima cu care pururea a căutat să elimineze din organismul său tot ce gândește original și într-adevăr românește, fie în proză, fie în versuri. (*Aplauze prelungite.*)¹ Nu este timp de a discuta în întregime ea această problemă. Este destul să vă spun că Bălcescu a fost cel mai prigonit de liberalismul de odinioară, el, care ar fi trebuit să fie o glorie neperitoare nu numai a țării, dar și a partidului liberal. (*Aplauze.*)

Ilustrul Ion Brătianu, câteva luni înainte de moartea sa, ne spunea emoționat : „Lui Bălcescu ar trebui să-i ridicăm monumente. Regret că nu l-am înțeles când eram tânăr.” Ion Brătianu era prea mare ca să nu-și îndrepte erorile, chiar la adânci bătrânețe. Regret că dvs., tineri, n-aveți puterea de a vă învinge și de a recunoaște adevărul pe care un bătrîn a avut-o, izbutind să fie mai tânăr și mai cu elan decât toți urmașii săi îmbătrîniți prea devreme.² (*Aplauze.*)

Înțeleg ca d. Pallade să aibă motive de a fi mîhnit pe un gen literar, pe satiră, bunioară (*ilaritate, aplauze*), dar nu în-

¹ În 1900 Delavrancea evoluase de la gruparea liberală disidentă condusă de P. S. Aurelian la cea conservatoare-junimistă. În 1900 era instalat, în Parlament, pe băncile rezervate conservatorilor junimiști. De aici își tatona adversarii politici cu acele spirituale, mult gustate „intervenții din bancă”. Și tot de aici pornea spre tribună pentru a dezvolta interpelările.

În epocă, junimiștii erau cunoscuți ca o grupare politică de personalități (fiind — cum se spune azi în literatura politologică — „partid de cadre”), lipsită de mase (spre deosebire de liberali, care aveau un bine organizat partid, cu o masă constantă de aderenți și un electorat compact). Dar dacă erau lipsiți de o grupare mai largă, junimiștii se puteau mîndri cu faptul că dispun de personalități intelectuale de prestigiu (universitari, scriitori). Adeziunea lui Delavrancea, la începutul veacului, la gruparea condusă de P. P. Carp, verifica — se spunea — valoarea exemplară a acestei realități. Pasajul acesta din discursul lui Delavrancea vrea să sublinieze tocmai ideea că la liberali nu-și putea afla locul firesc „tot ceea ce gîndește” (n. red.).

² Neînțelegerea dintre Bălcescu și I. C. Brătianu, C. A. Rosetti în perioada revoluției din 1848 (și a exilului) este îndeobște cunoscută. Regretul tardiv al lui Brătianu de a nu fi omagiat cum se cuvenea memoria lui Bălcescu, chiar dacă sinceră, nu putea acoperi dezacordul de principii între democratismul revoluționar al celui ce scrisese *Question économique* și liberalismul programatic, dar degradat al conducătorului partidului liberal (n. red.).

teleg să-și întindă disprețul d-sale de om de stat asupra întregii sfere literare. Și apoi, d-sa ar trebui să înțeleagă că excesul de urbanitate cu care a fost tratat de d. ministru de război nu-i dă dreptul la o suficiență pe care nu o justifică cu o valoare într-adevăr suficientă. (*Aplauze.*)

Direcțiunea partidului liberal ar trebui să vadă că comite un păcat contra țării desprețuind pe aceia cari au lucrat și lucrează pentru ridicarea nivelului nostru artistic și literar. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 1 DECEMBRIE 1900¹

D-lor deputați, onor. reprezentant al partidului liberal, d. Ionel Brătianu, a început cuvîntarea d-sale cu o declarațiune solemnă, făgăduind că va fi obiectiv, evitînd orice personalitate care ar turbura și micșora dezbaterile Parlamentului. Mă așteptam, vă mărturisesc, cu oarecare îndoială, la această obiectivitate fie și relativă, căci o obiectivitate absolută este o

¹ În 1900 Delavrancea era deputat conservator, trecut în partidul conservator (gruparea junimistă) prin părăsirea, împreună cu N. Fleva, a grupării liberale disidente condusă de P.S. Aurelian. La 1 decembrie 1900, cînd a pronunțat Delavrancea acest discurs, în fruntea țării se afla guvernul conservator condus de P. P. Carp. Guvernul Carp s-a constituit la 7 iulie 1900, succedîndu-i guvernului G. Gr. Cantacuzino-Nababul care, instalat în aprilie 1900, nu a putut rezista mai mult de cîteva luni. Dar nici guvernul Carp nu a rezistat mult, demisionînd la 13 februarie 1901. Guvernul Carp nu a putut supraviețui mai mult din cauza disensiunilor interne din cadrul partidului (și al guvernului) conservator, ca și a situației economice grele, România trăind atunci fenomenele unei adevărate crize sub raport economic. Guvernul junimist-conservator P. P. Carp (a cărui demisie a fost provocată în primul rînd de conjurația conservatorilor puri și a grupării takiste) a fost succedat de un nou cabinet (al doilea) D. A. Sturdza (1901—1904).

Perioada — scurtă — a guvernării lui P. P. Carp a fost extrem de agitată, guvernul (Maiorescu deținea portofoliul justiției) avînd de făcut față unor acute dificultăți. În Parlament, Carp, Maiorescu și unii deputați guvernamentali duc adevărate bătălii, fie pentru apărarea unor proiecte menite să rezolve unele dificultăți financiare presante, fie să respingă atacurile liberalilor, cărora li se asociau unele cercuri conservatoare (generalul G. Manu, G. Gr. Cantacuzino, Take Ionescu). Discursul lui Delavrancea, rostit la 1 decembrie 1900, se înscrie printre piesele repre-

imposibilitate, o pretenține glumeață, o încumetare care ar dovedi mai mult abilitate decît reală dragoste de adevăr.

D-lor, fiecare din noi are atîta experiență ca să deosebească dorința manifestă de a fi, cît omenește este cu putință, obiectiv, de acea deghizare a patimelor, de acea prefăcută obiectivitate a pretențioșilor, a cărora viață este o continuă abilitate, înțeleasă chiar de acei cari abia sunt la începutul experienței lor de oameni. Nu e unul dintre dvs. care să nu distingă meșteșugirea plănuită de îndeplinirea înaltei datorii de a fi sincer în dezbaterile Parlamentului.

Ne-a făgăduit însă d. Ionel Brătianu că va rămînea senin, obiectiv, că se va ridica asupra dibăciilor cunoscute. L-am ascultat. Vă voi da o dovadă de cum înțelege d-sa seninătatea obiectivă a dezbaterilor.

Să iau o parte politică din discursul d-sale. Sper că veți înțelege sufletul omului care aspiră la seninătatea deplină, neatinșă de pasiunile zilnice. D-sa ne zicea : „D. prim-ministru a fost un om mare, în 1884. D. prim-ministru a fost un capital mare al țării, în 1888. D. prim-ministru a fost o speranță măreață, în 1895. D. prim-ministru a fost o lumină în 1899“... Ați înțeles ? Iată un adversar care recunoaște momentele de

zentative ale disputelor angajate de guvernul Carp. Delavrancea face aici un scurt istoric al tribulațiilor sale politice (în altă parte, chiar în acest volum, istoricul peregrinărilor sale politice e mai amplu descris), stăruind asupra ideii — adevărată — că părăsirea liberalilor, mai ales a grupării majoritare condusă de D. A. Sturdza, s-a făcut pe o chestiune de principiu, în care locul principal îl ocupă problema națională (cea transilvană). Devenit conservator, și încă unul dintre oratorii prestigioși și ascultați ai guvernamentalilor, Delavrancea a fost mult atacat de foștii colegi din partidul liberal. Printre altele, i-a fost frecvent aruncată acuzația — voit infamantă — că, plecînd de la liberali și trecînd la conservatori, ar fi adoptat o atitudine antițărănească. Acuzația era absurdă. Mai întîi, prin trecerea de la gruparea lui P. S. Aurelian la cea conservatoare nu s-a petrecut nici o modificare de optică în opiniile lui Delavrancea în chestiunea rurală. Discursurile parlamentare — dintre care unele au fost incluse și în acest volum — probează elocvent această unitate rectilinie de ton și convingere. Apoi Delavrancea nu a fost niciodată potrivnic țărănimii. A socotit necesară soluționarea, pe cale legală, a problemei rurale, condamnînd mișcările de răzvrătire ale țăranilor. Opinia sa favorabilă reformelor agrare și împroprietăririi țăranilor, prin exproprierea moșierimii, o aflăm, patetic exprimată, în vestitul său discurs rostit în Parlamentul din 1917, care a hotărît realizarea reformelor (vezi în acest volum, p. 578.). De altfel, liberalii nu aveau autoritatea morală de a se face apărători ai țăranilor răsculați. În 1899, cînd s-au produs mișcările țărănești, represiunea a fost ordonată și executată de

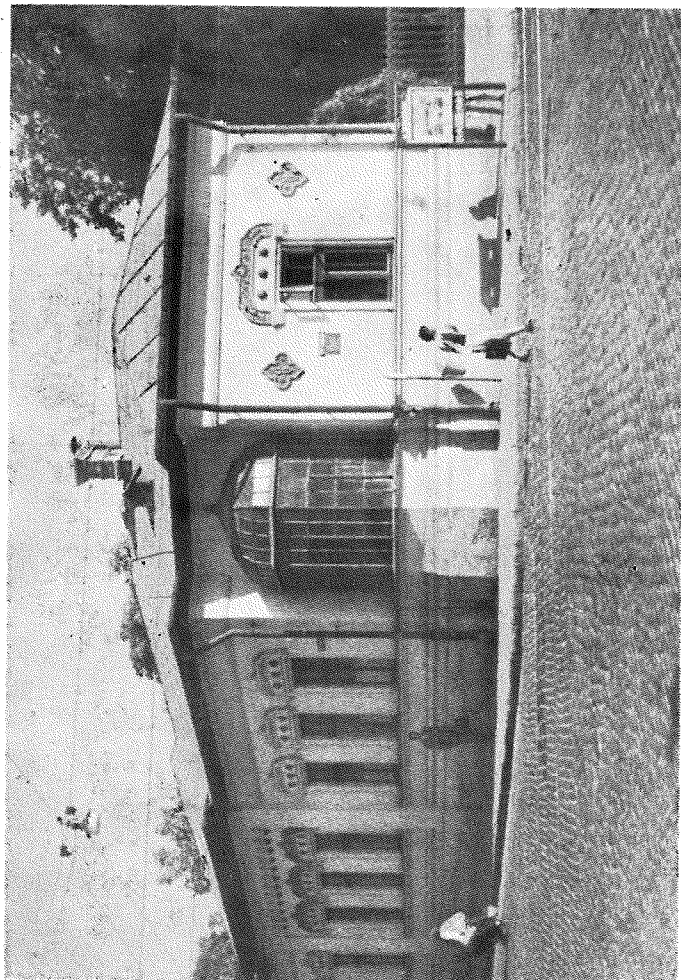
mărire ale unui adversar ilustru. Iată spiritul drept și senin. Dar, ciudat ! Seninătatea se întuneacă. Tot d. Carp, dupe același orator, a fost o decepție dupe 1884, o deziluzie dupe 1888, un luceafăr eclipsat dupe 1895, și astăzi în capul guvernului... n-a mai rămas nimic din cât a fost odinioară ! (*Aplauze, risete.*) Până acum, însă, nu e destul de evidentă obiectivitatea dezinteresată a d-lui Ionel Brătianu. Ia să vedem în ce momente a fost mare d. prim-ministru, dupe oratorul liberal. Ce serie de ciudate coincidențe ! D. prim-ministru a fost mare în 1884... când partidul liberal îl îmbia cu portofoliile... în 1888, când apăra cu energie pe fostul guvern liberal, contra acelora cari voiau să-l dea în judecată... în 1895, când se retrase de la putere... în 1899, când refuză de a intra în guvern... în rezumat, d. Carp este o iluzie, o lumină, un capital al țării, un om mare, ori de câte ori renunță la putere în favoarea liberalilor, sau vine la putere ca să apere de dare în judecată pe gu-

vernul liberal (ministru de interne : Mih. Pherekyde), condus de D. A. Sturdza (vezi nota noastră la discursul rostit de Delavrancea în 1899 : p. 462).

Discursul acesta al lui Delavrancea e o pagină exemplară pentru ostilitatea sa — sinceră — împotriva liberalismului degradat, așa cum îl practicau atunci urmașii lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. Pe Sturdza, care întruchipa atunci liberalismul, în forma sa cinic demagogică, Delavrancea l-a înconjurat cu o ură constantă. Nici în 1917, când Delavrancea era ministru într-un guvern liberal conservator (guvernul de uniune națională) nu uita să îndrepte, de la tribuna Parlamentului săgeți acide împotriva memoriei lui D. A. Sturdza. Ura, dreaptă, a lui Delavrancea împotriva liberalismului degradat — al cărui trist simbol a fost D. A. Sturdza — a generat luări de atitudine justițiare, dar și ieșiri excesive. Printre acestea din urmă trebuiesc socotite și ieșirile lui Delavrancea împotriva propagandei socialiștilor la sate (din 1898—1899), ca și a cultivării de către liberali a aripii „generoase” din partidul socialist, care avea, de altfel, să dezerteze, în 1898, la liberali. *Dar în aceste ieșiri excesive trebuie văzut nu atât antisocialismul, cât mai ales antiliberalismul.* Acesta din urmă era obiectul real al descărcărilor oratorice ale lui Delavrancea, care utiliza, cu o știință rară și o abilitate de tribun experimentat, orice motiv pentru a lovi în adversarii săi. Negreșit, aceasta nu diminuează eroarea regretabilă a politicianului Delavrancea, care nu a privit cu înțelegere lupta mișcării socialiste din țara noastră, socotită — după o cunoscută formulă junimistă — o formă fără fond. Dar dacă cel care fusese odată prieten și admirator al lui Gherea nu a știut să descifreze sensul adevărat al activității socialiștilor români din acea vreme, nu e mai puțin adevărat că opiniile acestea ale lui Delavrancea din 1899—1900 se datoresc, cum spuneam, interesului politicianist de a folosi — cu maximum de eficacitate — orice incident în lupta antiliberală (n. red.)

La Dragosloveni, în 1915, cu Dan Berceanu, nepotul Ruxandei Vlahuță, și grifonul său „Tăfulică”

Locuința directoarei
Marya Delavrancea
de la Școala Centra-
lă, ultima casă din
București în care a
trăit Delavrancea
înainte de refugiu
din Moldova

Bustul lui Delavrancea lucrat de Corneliu Medrea de pe natură

Marya Delavrancea —
profil desenat de Dela-
vrancea

Portret retro-
spectiv de Pal-
lady

vernele liberale, dupe lungi și revoltătoare guvernări, și se eclipsază, devine un om mic, ori de câte ori vine la putere, înălțurînd pe liberali. (*Aplauze, ilaritate.*) Iată un model de obiectivitate. (*Rîsete.*)

N-am apărut pe d. prim-ministru, ci am voit în treacăt să caracterizez seninătatea oratorului liberal, și desigur că nu voi încerca să-l apăr în contra d-lui Dobrescu, care a avut lăudabila intențiune de a învăța pe d. prim-ministru partea elementară a politicei și a finanțelor, iar pe d. Maiorescu... pare-mi-se... filozofia. (*Mare ilaritate.*)

(*G. C. Dobrescu cere cuvîntul în chestiune personală.*)

O dovadă mai mult de excesivul nostru personalism. Așa inocente cuvinte au turburat vîgurosul temperament al unui democrat rafinat... (*Aplauze, rîsete.*)

D-lor, obiectivitatea direcțiunei partidului liberal e mai ales admirabilă cînd întrebuițează metoda unei alchimii politice, cînd oratorul ia o foaie dintr-un discurs, alta dintr-o scriere, un rînd de ici, un cuvînt de dincolo, le amestecă, le toarnă într-un alambic, le înferbîntă, le topește, scoate o licoare veninoasă, apoi întinde cupa, obiectiv și impersonal, și te poștește politicos ca să bei. (*Aplauze, rîsete.*) Acest rol l-a jucat — și o spun cu regret — prietenul meu, d. Săveanu... am scăpat cuvîntul de prieten, știu că-i va face rău în senina d-sale grupare. (*Rîsete.*)

Sunt suflute nobile, temperamente generoase, cari se expun pe d-a-ntregul pentru o idee, pentru un partid, cari adeseaori iau răspunderi pentru cei cari se mulțumesc cu profiturile. Aș dori ca d-l Săveanu să fie răsplătit potrivit cu talentul și cu jertfa d-sale.

Dacă d. Săveanu s-ar fi mărginit la o cestiune personală cu raportorul dvs., aș fi avut puține de replicat. Sunt conșinș că toată viața mea voi fi obiectul urei și al calomniei unei direcțiuni politice pe care am abandonat-o, cutremurîndu-mă. D. Săveanu însă avea un rol impus. M-a ales pe mine ca un punct de incidență. Patima d-lor a căzut asupra mea, ca să se răsfîrîgă asupra dvs. Rezum perfect atacurile d-sale în interesul lor, nemărturisit, dar evident. Iată un om, Delavrancea, care, dupe 20 de ani de dragoste caldă și sinceră pentru țărani, a devenit rece cu nevoile lor, nepăsător cu durerile lor, dușmanul lor chiar, cînd sunt victime și strigă, sub

lovituri cumplite. Și cum se explică această monstruoasă prefacere? A fost destul să intre în rîndurile conservatorilor.

D-lor, aş putea să răspund d-lui Săveanu cu o cunoscută întrebare: care e omul cel mai consecințe cu el și cu ceilalți? Și distinsul elev al d-lui Maioreșcu va trebui să recunoască că numai acela care n-a făcut nimic în lume și care făgăduiește că nu va face nimic. Recunosc însă că ar fi o slabă și sofistică apărare.

Aș putea să întreb pe d-l Săveanu: nu erai în Cameră cînd șeful dvs. îmi făcea o crimă din faptul că am apărut pe un conservator în contra căruia se urzise un complot abominabil? N-ai înțeles că de atunci se pronunțase o sentință; că de atunci ardeau de dorința de a mă vedea unde vă mirați că mă vedeți? Nu erai în Cameră cînd șeful dvs. mă denunța Camerei liberale că am scris manifestele conservatorilor, știind că spune un neadevăr? Nu erai în Cameră cînd apăram fundamentul social în contra logodnei șefului dvs. cu socialistii, aceia cari 20 de ani au purces din convingerea că religia și patria sunt două născociri cari trebuiesc spulberate? (*Aplauze.*) Nu erai în Cameră cînd d-sa, drept orice răspuns, îmi zise cu minie: „pare că aud pe Barbu Catargiu vorbind”? Dar nu, d-le Săveanu, nu mă voi apăra cu cuvintele d-sale. Cuvintele d-lui Sturdza nu apără pe nimeni — nici pe d-sa, nici pe liberali, nici țara. Nu-mi voi face cuiasă din cuvintele d-sale. O așa cuiasă o străpungi și cu un ac cu gămălie! (*Aplauze.*)

D-lor, nu m-am despărțit de direcțiunea partidului liberal pe verio idee secundară, nici din cauza veriunei legi, oricît de importantă ar fi fost ea; nu din cauza legii instrucțiunii publice, pe care am combătut-o și atunci, și sub d. Take Ionescu, nici pe legea Casei școalelor; legile se schimbă; timpul le îndreaptă; ideile se corectează, potrivit-se împrejurărilor. Nu m-am scuturat de această direcțiune nici chiar pentru acea cunoscută metodă de a conduce sub care sufletele de elită se încovoie, sub o apăsare neîndurată, știind că un partid nu poate trăi decît din renunțările mutuale ale membrilor săi. E dat omului să rabde, și am răbdat ceea ce nimănui nu i-aș dori să rabde. Nu, ci m-am despărțit pe ceva care nu se poate schimba, pe un sentiment profund, pe o convingere care nu admite renunțări, pe o conștiință în care suntem cuprinși cu toții și pe care niciodată n-o voi abandona. (*Aplauze prelungite.*)

Este adevărat că primele mele încercări literare au fost provocate de simpatia innăscută ce am pentru scenele de la sate. Este adevărat că am studiat cu iubire viața mărginașilor bucureșteni, a acelor aluviuni țărănești, naive, vii și pitorești. Este adevărat că 8 ani la Ateneu, și în urmă la Facultatea de litere, am vorbit neconținut de limba, de moravurile, de cugetarea, de legende și poezia poporului nostru. Este adevărat că adeseaori m-am înflăcărat de dragostea nemărginită ce simț pentru țărani noștri. Dar îți declar, d-le Săveanu, că orice-mi vei citi, în această privință, din orice scriere a mea, nu voi roși, căci și astăzi simț la fel cum am simțit odinioară. Nu m-am schimbat nici în cestiunea națională, nici în cestiunea țărănească. (*Aplauze.*)

Sunteți mulțumit?

A! dar n-ați înțeles ce va să zică cuvintele din răspuns la mesagiu, „răscoale dureroase”? N-ați înțeles... Ce? la cine se referă „dureroase”? Ciudată obiectivitate liberală! Adică n-ați înțeles că „dureroase” se referă la cei cari au căzut în răscoale, și la cei cari au suferit loviturile? Ați crezut că „dureroase” se referă la cei cari au dat loviturile, iar nu la cei cari le-au primit? Cu logica asta veți ajunge să credeți că un „război sîngeros” se numește astfel nu pentru sîngele eroilor căzuți în luptă, ci pentru sîngele nevărsat al acelor cari au avut norocul d-a scăpa nerăniți.

Și mă mir că n-ați mai înțeles încă un lucru de o cuviință elementară. Vă mirați că n-am concurat cu cea mai înaltă expresiune de regret a m.-s. regelui. Am crezut că nu se cuvine: o asemenea ambițiune ar fi nepotrivită pentru mine față de acela care stă pe dasupra tuturilor. (*Aplauze.*)

Atît d. Săveanu care zicea: „e adevărat că noi n-am scris atît de fermecător ca d-ta, dar am lucrat”, cît și d. Ionel Brătianu, care zicea: „am voit, cu ocazia răscoalelor, să afirmăm solidaritatea regatului României cu nevoile și durerile țărănilor”, urmăreau un scop, susțineau — nu tocmai limpede — că numai partidul liberal a avut grije și iubire pentru satele noastre. Prea îi auzi în întrunirile publice zicînd cu o fală de ocazie: „Noi am făcut din jobagi oameni liberi, noi am împroprietărit pe țărani”? Adevărat? Dar nu știți ce a pățit omul lui 2 Mai, acela care a împroprietărit pe țărani? A fost scos din Parlament ca imoral, și trecînd prin două șiruri de liberali a fost acoperit de sus pînă jos de... alb și verde... de fie-

rea și... ale acelora care nu-i iertau împroprietărirea țărănilor. (*Aplauze.*)

După război ați venit cu o lege de vânzare a moșiilor statului. Și cum era acea lege? Și cui a profitat mai mult? Aproape jumătate din moșiile vândute la început au trecut în proprietatea medicilor, profesorilor, avocaților, a orașenilor, iar nu în proprietatea sătenilor [...]

Dar nu vă acuz că ați iubit pe orașeni și ați urît pe țărani. Nu cunosc limbagiu mai primejdios decât acela de a ațîta ura la sate în contra partidelor politice; nu cunosc păcat mai funest în urmări decât acela de a specula imaginația țărănilor, înfățișînd pe un guvern al țarei ca pe un dușman cumplit al lor. (*Aplauze.*)

Aceia cari speculează această născocită dușmănie sunt adevărații dușmani ai țărănilor! (*Aplauze prelungite. Bravo!*) Dușmanii țărănilor sunt acei cari ajung milionari storcîndu-i, și păstrează încă cojocul ca să plîngă mai cu fățarnicie durerile țărănilor în întrunirile publice și în Parlament. (*Aplauze vii și prelungite.*) Dușmani sunt acei cari, moșeni de origine, ajung primari la orașe, deputați, subprefecți, și înșeală buna-credința a țărănimii, își întind puterea lor pe naivitatea satelor, semănînd credința că așezămintele statului se pot răsturna de mînia oarbă a maselor. Dușmanii țărănilor sunt acei cari apasă pe rănile lor în loc de a le vindeca, cari ațîta foamea lor în loc de a o potoli, cari profită de sărăcia lor pentru a-i revolta, cari exploatează toate nenorocirile și asmut toate instinctele înverșunate de mizerie. Iată dușmanul lor. (*Aplauze prelungite.*)

Dacă aș profita de ușurința cu care d. Brătianu uza mai ieri de indiscreție față de d. prim-ministru, aș putea spune că cunosc oameni cari au propus să facem manifeste pentru săteni în timpul legii maximului; că nu s-a oprit din această cale decât numai cînd un tînăr le-a spus: „cu condiția de a vă pune și în fruntea sătenilor“. Manifeste e ușor lucru, dar la foc e mai greu. Și se știe că, în cele din urmă, nu aceștia au apărat pe țărani, ci și-au îngrijit de prosperetea lor daraveri. (*Aplauze.*)

D-lor deputați, eu vă mărturisesc că n-am văzut un sentiment cald și profund în aceia cari s-au prezentat în Cameră ca apărători ai sătenilor, ci mai mult un interes rău înțeles, de partid. Am ascultat pe d. Pallade în lunga dezvoltare a in-

terpelărei d-sale. Am auzit o descriere amănunțită de fapte, o pledoarie rece și zgomotoasă, o meșteșugire obicinuită înaintea instanțelor corecționale, dar n-am văzut scăpărînd mînia, animîndu-se partea nobilă a omului, nu l-am văzut ridicîndu-se la acele înălțimi de vederi, de aspirațiuni, de idei dobîndite de umanitate și cari, ca să fie sfinte și permanente, n-au nevoie de a fi scrise în vreo condică oarecare. (*Aplauze.*) N-a vibrat nimic puternic în omul politic și n-am simțit dragostea pe care aș fi dorit să o simt în omul revoltat în contra abuzurilor și cruzimilor.

Am constatat altceva. Și d. Pallade, și d. Săveanu, și d. Brătianu, cu regret o spun, au căutat să... din ochi de om să sucească, cu un trist meșteșug care nu merită nici o admirațiune, cuvintele de sinceră reprobatiune a d-lor miniștri Maiorescu și general Lahovari. Am auzit cu toții în ce sens, cu ce înțeles plin de regret, pomeni d. Maiorescu de falanga de la 1887. Și am auzit, uimiți cu toții, cu ce curaj siluiră cuvintele d-lui ministru al instrucțiunii publice pentru ca să ajungă la concluzia că d-sa este partizanul falangei de odinioară. Chiar astăzi d. Brătianu, cu o dibăcie preparată, rezumă cuvintele d-lui ministru de război în mirarea generală a dvs. Dupe onorabilul reprezentant al partidului liberal, d. general Lahovari nu numai că n-a reprobât bătăile revoltătoare, dar a luat act de ele cu o vie mulțumire, căci d-sa ar fi văzut în faptul de a da și de a primi bătăi crîncene energia rasei noastre. Ce metoadă demnă de informatorii unor ziare speciale, în a falsifica cuvintele oamenilor politici! Dar cari din noi n-a înțeles cuvintele d-lui ministru de război? [...] Buna-credință și cavalerismul băncei ministeriale nu v-a servit la nimic. În dvs. e patima care fierbe și mototolește și strică orice cuvînt, orice adevăr. Întrucît mă privește, vă declar că am suferit auzind că trei țărani au fost împușcați și, cu toată intențiunea generalului ca prin bătăi să intimideze și să nu ajungă la moarte de om, am dezaprobat faptele, dupe cum voi dezaproba tot ce este afară din legile și principiile fundamentale ale țarei. Întrucît privește declarațiunea d-lor liberali, că o crimă, cea mai mare din secolul nostru, s-a comis, aș putea să-i întreb ce ar fi făcut d-lor în fața răscoalei. E inutil însă. Știm cu toții ce ar fi făcut. Ațît numai le amintesc acestor „bărbați de stat“ că libertatea este mărginită, că libertatea absolută nu există și nu poate exista, că libertatea e mărginită de impe-

riul legilor : „sub lege libertas“, că fără această îngrădire ordinea socială ar fi cu neputință. Iată de ce, în răspunsul la mesagiu m-am exprimat : „era firesc ca legea să se aplice“. (*Aplauze.*)

Dar știu că veți continua să invocați libertățile publice, să publicați articole din constituțiune, ca și cum libertățile publice și constituțiunea ar fi în primejdie. E o luptă pentru care nu vă trebuie nici o preparațiune și n-aveți nevoie nici de credință. Vă înșelați însă când credeți că veți mai produce efectul pe care-l produceați încă acum 20 de ani. Acum 20 de ani momentul era mai apropiat de timpul mărețelor lupte pentru libertățile publice și erau oameni cari se speriau încă că vor fi răsturnate. Pe atunci în imaginația mulțimei se oglindea marea generație cu uriașele ei forțe, ridicându-se la înălțimi ametoitoare, fără de a deosebi posibilul de imposibil. Strălucirea paginelor lui Michelet și focul de a dărâma o lume veche și a ridica o alta nouă nu se potoliseră desăvârșit. Se mai credea încă că libertatea, ea, prin ea însăși, fără nimic alt, e de ajuns ca să prefacă tot și să aducă fericirea poporului. Se resimțea opinia publică de epoca romantică și createa a liberalismului, de acea năpustire mîntuitoare care răsturnă, ca o vijelie, tot ce întîlni în cale. Apăsați înlăuntrul, apăsați în afară, libertatea apărură ca o zeită luminoasă, ca o supremă concepție, ca o religie. O cântară, în versuri și în proză, de la Bălcescu, Ion Brătianu, Kogălniceanu, de la acești eroi inspirați, pînă la aceia cari numărau noaptea pe degete, ziua pe pereți, silabele șchioape ale unor versuri siluite.

E firesc lucru că, în timpurile apropiate de așa epocă¹ de zbucium și strălucire, să se fi dat lupta între partidele politice pe libertățile publice, deși nimeni nu complota contra lor.

Dar astăzi ? cine vă știrbește libertatea de a gândi, libertatea de a scrii, libertatea întrunirilor publice ? Ce libertate a fost izbită, ce icoană a liberalismului a fost răsturnată ? Și din acest punct de vedere, cine nu e liberal în țara românească ? [...].

Voiți, d-lor, să înființați sau să desființați ceva din alcătuirea statului, pentru a rupe marginile libertăților publice, spre binele României ? Spuneți-o !

¹ În textul de bază : *operă*.

Vi se pare că guvernul conservator urzește o ușurare a libertăților publice ? Spuneți-o ! Geniul dvs., altoit cu noi inspirațiuni generoase, se împedică de vechile instituțiuni ? Ori e numai meșteșugul obicinuit și rece ? Așa am înțeles cenzura pe care d. Ionel Brătianu o făcu cuvîntului izolat de „autoritarism“ al domnului ministru de domenii. Prevăd cu siguranță că, de la un cuvînt, veți începe o campanie violentă, că libertățile publice sunt în primejdie, că s-a urzit un complot în contra constituției... profetizez aceasta... (*Ilaritate.*)

(*P. Carp. Nu cred. Ilaritate.*)

Luptă între profeți... (*Mare ilaritate.*)

Sunt convins că obiectivitatea și sinceritatea celor cari conduc partidul liberal va da lupta așa cum o profetizez eu. Parcă-i auz : Filipescu, inspiratorul și energia guvernului, renunță la zestrea guvernamentală, trece peste popularitate, calcă peste opinia publică și ajunge la „autoritarism“. Nu, d-lor, nu le va trece prin minte cuvintele lui Canning, că e demnă de dispreț o popularitate care se cîștigă fără de merit și se pierde fără motiv. Și d. Brătianu n-a înțeles cuvîntul ? N-a înțeles că el era o protestare contra tuturilor acelor unelte inconștiente cari umblă prin sate ca să revolte pe țărani, urmărind beneficiile crimei ? (*Aplauze prelungite.*)

Ce, dvs. voiți libertatea în care s-ar îngădui să se spargă geamurile unui palat, în care se judecă statul și s-ar încuraja aprinderea satelor ? Voiți libertatea fără margine ? În acest caz sunteți contra libertății !

Sperați în efectul cuvintelor mari, rostite cu o solemnitate prefăcută. E o veche deprindere, și nu veți renunța la ea. Dupe libertățile publice și constituțiune, vine rîndul d-a specula pe „forța morală“ ? Șeful liberalilor are curajul să spună lumei de la „Dacia“ : „Conservatorii nu au forța morală și nu pot guverna“. Și de ce nu au forța morală ? Șeful liberalilor a descoperit cauza. Un fost deputat conservator a intentat un proces lui Hallier. Iată dovada. (*Aplauze. Ilaritate.*)

Și socotiți că nu v-am înțeles aluziile de la „Dacia“ și de aici, din Parlament ? Cum, vă mirați, d-le Săveanu ? Aveți curajul d-a insinua calomnia, dar n-aveți curajul d-a lua răspunderea. V-am văzut cu o privire nehotărîtă, cu o emoțiune provocată de temere, când vă întrebați : cine era acela care intervenea la Ministerul de Finanțe în afacerea Hal-

lier ?¹ Dar nu v-ați întrebat : ce a obținut de la Ministerul de Finanțe ? Vă întrebați : cine era și când ? Atât. Și nu suntem noi în drept să vă întrebăm : De unde scoateți dvs. că un Parlament întreg și un partid sunt vinovați pentru că un deputat a dus la un minister o petiție sau un memoriu ? Și care a fost rezultatul ? Ministerul de Finanțe nu i-a acordat nimic, iar deputatul, satisfăcând un sentiment de delicateță parlamentară, și-a dat demisiunea din Cameră, și Camera, în unanimitate, i-a acceptat demisiunea. Cunoașteți, d-le Săveanu, ceva similar în fostul Parlament liberal ? Ce ați făcut dvs. în cazuri identice, ba și mai grave ? Ce a făcut șeful dvs., omul cu teoria fundamentului moral ? Ce ați făcut și ce a făcut ? Pe avocatul lui Hallier, care apăra interese contrarii de ale statului, care, în sfârșit, dădea lui Hallier scrisori, documente în contra statului, l-ați ales și menținut vicepreședinte al Camerei. (*Aplauze prelungite.*)

Și acel om nu contribuia la direcțiunea dvs. ? Cuvîntul lui nu avea o greutate care impunea ? Nu era un fost de atîtea ori ministru sub ilustrul Ion Brătianu ? Cîtă deosebire între ce se petrecea în Camera dvs. și cea de astăzi. A ! dar știm, știm cu toții, că nu în fostul deputat aveți pofta și patima d-a izbi, nu, și ce tristă figură faceți cînd vă apucă această patimă ! Nu... voiți să izbiți aiurea, sus, mai sus, dar omul de acolo este așa de sus pus, încît privirea lui e de ajuns ca să vă confunde. (*Aplauze vii. Bravo !*)

¹ Hallier a fost un antreprenor francez, care obținuse o concesiune în România. Un proces de arbitraj în chestiunea Hallier s-a desfășurat în perioada guvernului conservator G. Gr. Cantacuzino (1899). Unii deputați conservatori (din gruparea takistă) nu au fost străini de afacerea Hallier, obținînd une însemnate avantaje materiale. Intervenind într-o perioadă de criză economică și financiară, cînd statul fusese lezat în principiile suveranității sale și prin clauzele împrumutului contractat la Berlin de generalul Manu, afacerea Hallier, care, prin procesul de arbitraj, punea și ea în discuție principiile suveranității, a stîrnit vii și zgomotoase discuții. Cum guvernul era în mîna conservatorilor, aceștia au fost acuzați ca „vînduți” străinătății. Ironie a istoriei ! D. A. Sturdza, care se distinsese prin sacrificarea brutală a intereselor naționale pe altarul celor politicianiste, de partid, devine brusc și fără jenă apărătorul intereselor naționale lezate în afacerea Hallier. Va rosti în sala „Dacia” cîteva fulminante discursuri dintre care unele aplaudate. În acest fel, omul politic care în 30 martie 1899 demisionase — silit — din fruntea guvernului pentru că adusese grave prejudicii problemei naționale a

A ! ce metodă deplorabilă, ce organizare revoltătoare ! Unul din dvs. inventă o calomnie, altul o redactează și o imprimă, un al treilea o declamă în întrunirile publice, apoi șeful pune cestiunea fundamentului moral. (*Rîsete.*)

Și cine cutează să vorbească neconținut de fundamentul moral al partidelor și al oamenilor politici ? Omul care pentru interesele a-saie apare în procese în cari nu trebuia să apară, colindă tribunalele și curțile cu avocați permanenți și cu avocați de ocazie și, în anumite intențiuni, schimbîndu-i la Galați, la Craiova, la București. O așa concepție de justiție, pentru un șef de partid, îi ridică dreptul de a vorbi de morala publică. (*Aplauze prelungite.*)

Înțeleg pe d. Brătianu cînd vine cu cestiuni economice. Era în dreptul d-sale și, în principiu, bine a făcut. Are dreptate să se revolte contra „trusturilor”, forma cea mai despotică a capitalului, un despotism modern, care năbușește toate micile încercări, toate posibilitățile de trai liniștit al micilor industriași. Foarte bine. Dar cînd vine cu asemenea cestiuni ? La noi nu era vorba de a se înființa un „trust”. Fie. D-sa — și aici e greșeală de obiectivitate — protestează contra americanului, și americanul a trecut deja oceanul. A renunțat americanul ; n-am primit noi condițiunile americanului ; d. Brătianu nu renunță. Avea un discurs preparat de săptămîni ; i se părea partea „trusturilor” minunată și nu s-a putut opri d-a o debita Parlamentului. (*Ilaritate. Aplauze.*)

românilor transilvăneni are prilejul, în primăvara lui 1900, să devină exponentul apărării intereselor naționale. Într-adevăr, cum spusese odată Lovinescu, „ironia lucrurilor e mai mare decît inima oamenilor”. Delavrancea a luat apărarea conservatorilor (deși unii se murdăriseră destul de evident) în afacerea Hallier, dar nu a aprobat pretențiile antreprenorului francez. Căderea guvernului G. Gr. Cantacuzino a avut, printre alte cauze, și incidentul Hallier. Dar guvernului lui Cantacuzino-Nababul i-a succedat P. P. Carp, în componența căruia erau și unii membri ai fostului guvern, iar în Cameră majoritatea deputaților conservatori aparțineau grupării takiste și a conservatorilor puri (junimiștii erau — ca de obicei — în minoritate). Acuzațiile mai vechi în legătură cu afacerea Hallier s-au răsfîrnt și asupra noului guvern.

Delavrancea a trebuit să se supună acestei situații speciale, rostind cuvinte de apărare într-o chestiune nu tocmai curată. Teritoriile politicii cunosc, inevitabil, nu numai suprafețele plane, dar și genunile care trebuie parcurse pentru a ieși din nou la lumină. Delavrancea-omul politic nu a făcut excepție de la regulă (n. red.).

D. Brătianu a împins prea departe dorința de impersonalitate ; a vorbit și fără subiect. (*Mare ilaritate.*)

D-sa a încercat să răspundă d-lui ministru de domenii în privința bugetului. Natural, n-a admis concluziunile d-lui Filipescu în privința *cantatelor* financiare ale d-lui Pallade. Din acest duel financiar noi am ieșit satisfăcuți ; doresc ca și onor. d. Brătianu să fie tot așa de satisfăcut. Aș întreba însă pe d. Brătianu : de ce nu vine în Parlament cu aceleași subiecte ca la „Dacia“, de ce nu încearcă același ton, de ce i se pare moralizator două feluri de limbajuri : unul la „Dacia“ și altul în Parlament ? Nu înțelege că dulceața d-aici strică violenței de la „Dacia“ ? Nu crede că violența de la „Dacia“ denunță starea sufletească de aici ? Pe această cale vor convinge opinia publică că sunt politicoși în saloanele altora, iar acasă la d-lor, nu. (*Mare ilaritate. Aplauze.*)

E o stare bugetară și financiară gravă, și merită, desigur, toate încordările noastre. În mesagiu se mărturisește un mare adevăr când una din eficiente cauze ale crizei prin care trecem e formulată în jertfele noastre de 50 de ani încoace, voind să recâștigăm timpul pierdut și să ocupăm un loc onorabil în mijlocul celorlalte popoare. Neapărat a trebuit să ne grăbim, întârziati în dezvoltarea noastră de împrejurări fatale, să ne stoarcem ca să creem toate instituțiile de stat, toate legile și întregul aparat, mare și complicat, pe care noi n-aveam cum și de unde să-l avem pînă la jumătatea secolului ce se încheie. Ne-a costat iuteala, ne-a costat mulțimea creațiunilor. Școli primare, gimnazii, licee, universități, justiție, Parlament, administrație, armată, absolut tot era de creat. Și toate acestea le-am îndeplinit în virtutea unei legi care stă mai presus de legile scrise, și la cari se supun toate organisme, pline de viață, la începutul lor, legea imitațiunii.

Am imitat 50 de ani. Bine am făcut. Imitațiunea a fost fondul entuziasmului înflăcărării generații de la 48 și al generațiunilor mai domolite. Și nici nu puteam face altfel. Ne-am supus unei legi fatale și binefăcătoare fără voința noastră, căci voința noastră a fost, la rîndul ei, supusă fundamentalei legi a imitațiunii. Știm că s-ar putea obiecta că sunt și alte popoare mai mari decît noi și alte rase dominante în lume, cari au aerul de a fi scăpat legii aceștia. Aparență. Acele popoare erau stăpînite de un stat încheșat, creat la început tot prin imitațiune, destul de puternic ca să le ferească de contact și de puțința

de imitațiune. La noi statul era slab, nehotărît, fără mijloace d-a opri avîntul ; rezistența centrului moleșită, așa că nimic serios nu se împotrivi imitațiunii.

Am imitat toate formele de stat, dupe statele constituționale, dar în 20—30 de ani nu puteam să pătrundem perfect înțelesul instituțiilor pe cari le imitasem. Conștiința formelor și a instituțiilor imitate, că în genere conștiința de ceea ce dobîndim prin instinctul de a ne asemana se dezvoltă încet, treptat, cu vremea și dupe lungi și grele experiențe.

D. Panu, cu admirabila sa vervă și cu acel spirit incisiv, se întreba : cum, de 50 de ani, de cînd trăim sub noul regim, să nu fi ajuns a avea oameni prevăzători în finanțe, adevărați financiari ? Nici la conservatori, nici la liberali să nu fi existat oameni cari să prevadă criza ? Dar s-au văzut animale cari, cu timpul și cu obicinuința, din animale de uscat au devenit animale de apă... și noi... în 50 de ani ?...

D. Panu, d-lor, vorbind astfel, în treacăt, enunța o a doua lege de dezvoltare socială, legea adaptațiunii. Ce deosebire, însă, între legea imitațiunii, la care ne supunem mai întîi, și legea adaptațiunii, care începe să lucreze după imitațiune ! Cea dintîi se aplică relativ repede, pentru cea d-a doua, lungimea timpului este un element principal. Să nu confundăm adaptațiunea cu aparența ei, căci dacă imitațiunea s-ar putea grăbi, adaptațiunea nu se poate.

Exemplul d-lui Panu a fost luat și de un admirabil humorist, dar tocmai ca să dovedească că pripa în adaptațiune este imposibilă și absurdă : un învățat francez, crezînd în repede transformare organică, în adaptarea miraculoasă, prinse un pește și, încetul cu încetul, îl deprinse să trăiască și în aer, și știți ce s-a întîmplat...

(*Panu. A murit. — Ilaritate.*)

Nu încă. Așteptați. După ce se convinsese că peștele trăiește perfect în aer, îl legă cu o sforică și începu a-l țîrî încet, ușurel, cu o răbdare de savant. La început apărură patru iritațiuni, patru umflături pe pîntece, în cele din urmă se prefăcură în patru piciorușe. Și savantul, plimbîndu-și prin Paris peștele-cățeluș, smulse admirațiunea tuturor. (*Rîsete.*) Într-o zi savantul se sui pe imperiala unui omnibus cu peștișorul lui. Omnibusul apucă pe un cheu, se izbi, se răsturnă... peștele savantului fu aruncat în Sena și... se înecă !... Se adaptase prea repede cu aerul, nu mai putea trăi în mediul lui, în apă.

(*Mare ilaritate.*) Aluziunea nu a micșorat întru nimic admirațiunea ce am pentru d. Panu, dar râsul dvs. îmi dovedește că d-sa este atât de exuberant în spirit, încît într-un moment ne molipsim cu toții. (*Rîsete.*)

Nu, d-lor, nu puteam în 50 de ani să ne fi adaptat perfect la instituțiunile noastre, așa încît să producem cu ele ceea ce în principiu ne-am fi așteptat să producem. Nu puteam avea, așa de repede, nu miniștri de finanțe buni, ci mari financieri, cari să stea în rîndul celorlalți financieri iluștri ai lumii...

(*Panu întreabă cînd o să se echilibreze bugetele.*)

D-le Panu, eu răspund la mirarea dvs. că nu s-a prevăzut criza cu toate consecințele ei, că miniștrii de finanțe conservatori, în cîteva luni de administrație, n-au izbutit să nască o ceașcă tot ce ne trebuia pentru a lecu un rău vechi și complicat. Aș dori această repeziciune în toate, dar omenеște nu-mi pare posibil.

Nu tăgăduiesc că am avut oameni excepționali, dar nu dupe ei se poate judeca o adaptare socială. Am avut oameni dupe urma căroră trăim în toate direcțiunile, ca și cum ne-ar fi lăsat un capital, sau mai bine o rentă, pînă mai ieri, îndesulătoare.

Un exemplu. Cine a uitat luptele celor de la Iași contra unei direcțiuni culturale nefirești? Acolo se adunase o tinerime de talent, harnică și de bun-simț, printre ei d-l Panu era o mîndrie a lor, și d. Maiorescu luă conducerea, reprezentînd spiritul critic și doctrina. Cugetarea românească era împiedicată și sucită de o limbă artificială. Ceea ce Lessing și școala lui făcu pentru germani, scoțîndu-i de sub o influență vătămătoare, d. Maiorescu, cu colaboratorii săi, făcu pentru noi, românii. Rupse cătușele cugetărei noastre, ne liberă, ne întoarse la calea dreaptă. Cei de la Iași ne-au creat o rentă culturală. Din ea am trăit.

În finanțe, același fenomen. A fost un om excepțional, care, în contra tuturilor curentelor, în contra tuturilor scepticilor și a agitatorilor, a pus o bază puternică finanțelor statului român. Mavrogheni. Din renta Mavrogheni am trăit pînă astăzi. Dar renta aceasta avea în ea însuși marginele ei.

Intrăm într-o nouă fază. Am dezvoltat neconținut formele de stat. Am făcut politică formalistă pînă mai acum cîtiva ani. Conștiința noastră începe să pătrundă mai adînc în ceea ce am dobîndit. Simțim că ne trebuie o politică financiară, că

trebuie să facem o politică economică, dupe cum neapărat ne trebuie o politică culturală. Avem toate gradele de învățămînt cultural propriu-zis. Cum să-l organizăm? În ce scop? Avem școli profesionale? De ce? În ce scop? Ce trebuie să facem pentru a le transforma în școli care să producă energii naționale, spor de avuții și de mulțumire? Liberalii au întrevăzut într-un timp o politică economică. Ne-au dat legea de încurajare a industriilor! Dar și aci lucru vag și scump. N-au înțeles că industrii fără combustibil nu se poate, și s-au opus la legea minelor a d-lui prim-ministru, care văzu complet în această vastă direcțiune.

Am intrat în altă viață, în altă fază a vieței.

Pînă acum am urcat repede un suiș greu, ca la asalt. Am izbutit. Toate formele și instituțiunile unui stat civilizat le-am dobîndit. Am urcat repede și ne simțim respirațiunea grea. Am dat de un platou. Aci ne vom opri, ne vom studia și înțelege, ne vom pregăti să suim un al doilea suiș, și cînd vom ajunge pe a doua culme vom fi ceea ce sperăm să fim în Orient.

Cît pentru speranțele pe cari le vedem la d-nii oratori liberali, ele sunt de o ordine mai mică și trecătoare. Dumnealor văd dificultățile pe cari le vedem cu toții, dar mai adaogă o bună parte de nenorociri închipuite, pe cari partidul conservator nu le-ar putea străbate. Da, d. Brătianu vorbea de depeșile d-lui general Manu așa de blînd și de intenționat... Aștepta ceva, și n-a venit. Mai căuta cu ochii pe undeva... unde e?... Căuta pe d. Take Ionescu. L-a găsit. Îl privește... Nimic. (*Rîsete.*) Barem o mică bănuială... N-a izbutit. Dar lacrămile vărsate pentru țărani? Au fost cu meșteșug aduse. Ei da, și noi, dupe sălbătăciile de la Poiana, am plimbat lacrimatoriul pe la banca ministerială liberală, și reci, și egoiști, nici o lacrimă n-a picat din ochii lor, pe cînd curgea cu duiumul bilele de încredere în urnele de la tribună. (*Aplauze prelungite.*) A! dar cerul, frumosul cer este acoperit cu nori. Da, sunt nouri groși, cari se învîrtesc pe asupra capetelor noastre. Se vor condensa, se vor apropia, va scăpăra primul fulger, și vor cădea ploi binefăcătoare, cu toată dragostea, pe pămîntul conservator, pentru binele partidului și al patriei! (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 4 DECEMBRIE 1900

D-lor deputați, mă întreb — răspuns serios nu găsesc — pentru ce această cestiune personală pe care onor. d. Dobrescu a dezvoltat-o contra mea ? Eu bucuroș aș fi evitat o cestiune personală cu d. Dobrescu, știindu-l cât e de subțire, dar mărturisesc că nu mi-a trecut prin minte că-l pot ofensa rugându-l ca să binevoiască de a nu mai da lecțiuni de politică d-lui Carp și lecțiuni de filozofie d-lui Maiorescu. (*Ilaritate.*)

Dacă unui boiangiu i-aș fi zis : „Mă rog, nu da lecțiuni de pictură ilustrului pictor Grigorescu“. E aci o ofensă ? (*Ilaritate.*) Dacă unui potcovar i-aș fi zis : „De ce te încerci să faci o locomotivă ?“ Ar fi fost o ofensă ? (*Ilaritate.*) Sau dacă unui canțonist de cafenea i-aș fi zis : „Nu ți se pare ciudat să înveți, pe Caragiale dramaturgia ?“ Nu e așa că ar fi fost un ridicol dacă m-ar fi provocat la o cestiune personală (*Ilaritate. Aplauze.*)

D. Dobrescu interzice d-lui prim-ministru de a vorbi despre petroleu... de ce ? L-ați auzit : fiindcă d. prim-ministru n-are o sondă măcar. Ei și ? Ciudată teorie ! N-ai sondă ? N-ai dreptul de a vorbi despre o cestiune economică așa de importantă. D. Dobrescu ar putea să vă ia pe rînd, pe fiecare în parte, și să vă turtească astfel : „D-le Hiotu, ai sondă ? N-ai. La o parte. N-ai dreptul de a vorbi de petroleu.“ — „D-le Săveanu, ai sondă ? N-ai. La o parte.“ Și așa, împărțind Camera în deputați cu sondă și fără sondă, să rămînă d-sa, cu sondă, stăpîn pe o problemă de o importanță cu mult mai serioasă decît sonda d-sale. (*Mare ilaritate. Aplauze.*)

Cu teoria d-lui Dobrescu am ajunge de la d-sa la păcurarul d-sale, care sapă puțurile, de la despotismul d-sale la acela al lucrătorului d-sale, care, ieșind plin de țitei de sus pînă jos din întunecimile pămîntului, v-ar interzice mai la toți dreptul de a vorbi în cestiunea petrolului.

Dacă d. Dobrescu s-ar fi întrebat serios : cine e, cum e și ce trebuie să fie, și cine sunt, și ce sunt d-nii Carp și Maiorescu, s-ar fi convins că nu șade bine să dea lecțiuni așa de serioase de politică elementară d-lui Carp și de filozofie puerilă d-lui Maiorescu. (*Rîsete. Aplauze.*)

D-lor, nu mă pot opri — și înțelegeți de ce — la atacurile pe cari d. Dobrescu a binevoit să mi le adreseze în stilul d-sale elegant parlamentar. Da, eu eram un tînăr necunoscut, pe cînd d-sa mă alegea la Ploiești cu „modestul d-sale talent“... modest... de modestie, zice d-sa că dispune de un modest talent... altfel... știți... e vorba de un real și mare talent. (*Rîsete. Aplauze.*)

Mi se pare că n-a zis cuvîntul, dar l-a gîndit : sunt un ingrat față de d-sa. Așa e. Sunt un ingrat, dar nu așa de mare ca talentul d-sale. De, d-lor, eu m-am îngrijit de interesele d-sale cînd l-am sfătuit să nu zdrobească în filozofie pe d. Maiorescu și în politică pe d. Carp. Așa mi se pare. (*Rîsete.*)

D. Dobrescu și-a adus aminte că astăzi este ziua onomastică a mea. A ținut să mă firitisească, și a izbutit, terminînd cu o latinească cît p-aci clasică, dacă n-ar fi fost... vă rog să-i găsiți rima. (*Rîsete.*)

A ținut d-sa să repete un cuvînt trivial, cuvîntul de măscărici ;... e aci o cestiune de... de inteligență, și omul nu poate fi decît cum l-a lăsat Dumnezeu să fie. (*Aplauze.*)

Dar cînd ne vorbea de cine cînta la mesele boierești, am văzut pe vechiul d. Dobrescu, care vorbește cu un curaj admirabil de istoria noastră, de vechile noastre moravuri, fără să fi citit o pagină sau rînd serios despre trecutul nostru.

Dvs., d-lor deputați, și astăzi ați avut ocazia de a simți cine e și cine nu e măscărici, cine e și cine nu e inconștient, cine-și dă și cine nu-și dă seama de valoarea cuvintelor și de locul în care meritul, norocul sau glumețele împrejurări l-a adus ca să vorbească. (*Aplauze.*)

Constat, încheind, că Dumnezeu mai întâi a dat omului două feluri de adversari : de talent sau de spirit.

Și, în marea lui bunătate, foarte rar a întrunit în om și talentul real și spiritul deplin, de teamă d-a nu fi prea rău, în combativitatea lui. Dumnezeu, însă, a și glumit la zidirea lumii aceștia : a făcut o a treia categorie de adversari. Aceștia nu sunt nici de talent, nici de spirit. (*Aplauze prelungite.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 12 FEBRUARIE 1901

D-lor deputați, eu îmi dau bine seama de emoțiunea tuturor și înțeleg nerăbdarea dvs. Discuțiunea durează de mai multe ore în șir, fiind de o gravitate excepțională. Vă asigur, însă, că nu voi turna untdelemn peste foc. Veți auzi o credință ce de cinci săptămâni nu s-a clintit și o voi mărturisi cu așa măsură, încît să nu ating nici chiar pe acei cari nu o împărtășesc.

Înțeleg foarte bine că, dupe ce a vorbit d. prim-ministru, d. ministru de domenii, comitetul delegaților prin organul d-lui Take Ionescu și d. șef al partidului conservator, că ar fi din partea mea o copilărie ca să mai sporesc o iritațiune deja destul de mare și destul de dureroasă.

Mai întâi sunt dator să mă pronunț asupra unui incident în care numele meu a fost amestecat de către d. ministru de domenii, și pentru a fi drept și pentru a vă dovedi în ce spirit larg și personal dezinteresat doresc a mai prelungi dezbaterile Parlamentului. Am fost invocat martor că șeful partidului conservator nu i s-a recunoscut adevăratul merit în cestiunea școalelor de la Brașov.

D-lor, eu am venit în mijlocul d-voastră, în partidul conservator, împins de o credință profundă și hotărît a fi pururea de bună-credință. Obosit odinioară de sfîșierile ce se petrecură sub ochii mei, dezgustat de frămîntările sterpe și de diviziunile de partid, mi-am impus o regulă de conduită de la care nu m-am abătut : să vorbesc totdeauna la fel cu toate felurile

de oameni. Și veți vedea chiar acum dacă m-am ținut de această regulă de conduită.

Pe când d. Take Ionescu se preocupa cu toată inima — cu inimă curată — cu tot curagiul, cu toată bărbăția de rezolvare rentei școalelor românești din Brașov, mă întâlnesc — d-sa, ministru de instrucțiune publică, și d. Jean Lahovari, ministru de externe — și-mi destăinuiesc o grije foarte serioasă: guvernul din Budapesta admite tot, cu o condițiune: banii să fie dați anual școalelor de către o comisiune de patru — doi români și doi unguri. I-am văzut îngrijați, pe gânduri, și mi-au pus o întrebare extraordinar de grea: „Să se închidă școalele din Brașov sau să primim, *in extremis*, comisiunea mixtă?” M-am uitat lung la d-lor, am tăcut la început, apoi, emoționat, le-am răspuns: „E așa de grea întrebarea, că n-aș găsi un răspuns decât numai când veți ajunge la convingerea că dilema este o fatalitate”.

Neapărat vedeam în cei doi miniștri doi admirabili români, cari se frământau ca să învingă rezistența de peste hotare. Despre această afacere îngrijitoare, firește, am vorbit îndeosebi cu d. Nicu Filipescu. Peste câteva zile, d. Cantacuzino mă invită telegrafic la Florești, exprimându-și dorința de a-mi cunoaște părerea într-o cestiune de o excepțională delicatețe. D-sa m-a primit cu bunătatea și distinsa gentilețe care-l caracterizează. În parcul de la Florești și înainte de dejun, îmi pune aceeași întrebare, aceeași dilemă în privința școalelor de la Brașov și a comisiunii mixte, stăruind ca să-mi spun părerea întreagă, sinceră și fără nici o preocupare despre ceea ce ar fi crezut d-sa. Și i-am răspuns — repetă cuvintele: „Nici doi români și doi unguri, nici chiar trei români și un ungur, nici chiar trei români și jumătate și o jumătate de ungur”. (*Aplauze.*) D. Cantacuzino, cu o emoțiune comunicativă, mi-a zis: „Sunt fericit că gândești așa. Gândim la fel, și dacă nu vom izbuti să depărtăm acest pahar de la noi, eu părăsesc puterea”. (*Aplauze prelungite.*) Iacă faptele și cuvintele, și vă rog să credeți că n-am micșorat, nici n-am agravat înțelesul lor.

Dar, d-lor, cine nu știe că am luptat înviersunat și crud — o recunosc — în contra d-lui Take Ionescu, și ceea ce mai întâi m-a împăcat personal și apoi politicește cu d-sa a fost curajul și inima cu care s-a aruncat în cestiunea națională tocmai când era mai compromisă. (*Aplauze.*) Și fiindcă d.

Take Ionescu a putut să crează, o clipă măcar, că în incidentul ce vă povestii a fost o tentativă de a-i smulge câteva pene din aripele pe cari s-a ridicat așa de sus...

(*T. Ionescu. Nu, nu!*)

Vă declar că se înșală. D-ta, d-le Take Ionescu, te-ai ridicat în cestiunea națională cu patru aripi, ca un înger, la înălțimi din cari nimeni nu te putea scoborî. (*Aplauze prelungite.*)

Eu înțeleg mîhnirea multora că d. prim-ministru n-a răspuns la acuzațiunile calomnioase pe cari d. Sturdza, în Senat, le-a aruncat asupra d-lui Take Ionescu. Dar înțeleg și tăcerea d-lui prim-ministru. D-sa a putut crede că cuvintele triviale rostite în Senat sunt nedemne de un șef de partid și că chiar în această nedemnitate stă întreaga pedeapsă, pe deplin meritată, pentru acela care și-a uitat locul înalt și nemeritat pe care-l ocupă în viața noastră publică. Oricum, însă, aici în Cameră, d. ministru de domenii a vorbit — a vorbit banca ministerială — apărînd elocințe, cu căldură, pe de-a întregul, frumoasa dvs. luptă de altădată. (*Aplauze.*)

Ce mai doriți? Unde vroiți să ajungem pe calea aceasta? V-ați revoltat că d. Dimitrie Sturdza v-a acuzat de „falsificator ordinar” de pe o bancă a Senatului, și voiți să-l auziți cît mai degrabă acuzîndu-vă la fel de pe banca ministerială? (*Aplauze, protestări.*)

O, nu, d-lor, nu vă spun aceasta cu scop de intimidare. Starea dvs. actuală nu presupune nici un fel de intimidare. Cine nu vede că guvernul acesta nu se agață cu îndîrjire de banca ministerială? Cine nu vede că majoritatea aceasta nu se lipește de băncile ei cu acea poftă mică și rușinoasă a majorităților cîrmuite de interes? Nu vedeți că sunt gata d-a se duce d-acolo fără regrete meschine? Nu vedeți ce hotărîre ați luat, d-a părăsi locurile dvs. în favoarea altora? Asemenea oameni nu se pot intimida. (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*) Sunt guverne — au fost și vor mai fi în curînd — cari se înnoadă de banca ministerială, ca acele gigantice moluște ce se învălătucesc cu aviditate de trupul unei victime. Și victima nu o scapi decît tăind, rînd pe rînd, toate, dar absolut toate oribilele lor picioare. Știți cît ați luptat — și toată țara era cu noi — pe o cestiune așa de mare ca cestiunea națională, pînă să aruncați de pe banca ministerială pe

acei cari se înfipseaseră cu sete pe banca de acolo. (*Aplauze prelungite.*)

Și voiți dvs. ca, animați peste măsură de niște cuvinte scăpate în focul discuțiunilor, să răsturnăm nu numai un guvern, ci un așezământ politic ? (*Aplauze.*) Oricât de capabili ar fi unii oameni politici, oricât de iluștri ar fi, când nu sunt în guvern nu-și pot da bine seama de toate nevoile țării, de toate primejdiile ei. Și să nu credem noi mai mult pe aceia pe cari apasă toată răspunderea ? Mi-aduc aminte de un splendid discurs al d-lui Take Ionescu, pronunțat acum câteva luni, în care d-sa afirma, pe bună dreptate, că România trăiește de aproape 40 de ani pompînd din străinătate, în mijlocie, 40 de milioane anual. Și azi, nemaiinfuzînd acest sînge, neapărat că suferim de o anemie necunoscută pînă acum. Și cînd trebuie să ne vindecăm de această boală ? În ani de sărăcie, în vreme de criză, într-un moment cînd criza a fost și este încă generală, europenească ? Cînd ? Cînd sub guvernul trecut — și nu-l acuz deloc — constrînși de nevoi inexorabile, am contractat un împrumut de 175 de milioane, cu condițiunea d-a nu ne mai împrumuta pînă ce nu-l vom consolida pe acesta sau nu-l vom plăti în doi ani, de astăzi înainte. Să adăugăm la aceasta deficitul anului trecut și deficitul anului acesta. Și să rămînem neînduplecați în fața guvernului ce se luptă cu dificultăți prin cari niciodată țara n-a mai trecut ? Dar cu ce să acoperim seria deficitelor ? Dar cu ce să consolidăm împrumutul de 175 de milioane ? Și cum să apărem noi în fața puterilor străine, peste doi ani, cînd va sosi momentul ca să încheiem noile convențiuni comerciale ?

S-a mai întîmplat, este adevărat, ca un stat mic să nu-și facă față obligațiunilor sale. Și a izbutit, în cele din urmă, să se ridice financiarmente, de și-a plătit cu 50% datoriile sale. Dar acest stat mic — despre care marele Hasdeu a zis : „Pe o unghie de pămînt și într-o clipă de timp a creat ceea ce toate imperiile lumii, în indefinitatea timpului, nu vor putea crea” — acest stat mic are în trecutul lui o glorie în veci neperitoare, și astăzi dispune, în Imperiul britanic, în marea Germanie, în Franța, în Italia, de vaste generațiuni crescute într-o admirațiune fără de asemănare pentru geniul etern al elenismului. Grație acestui geniu și acestei admirațiuni, Grecia n-a perit trecînd prin faliment.

Dar noi ? Noi n-am întemeiat fundamentul cugetărei omenesti, n-am creat și nici n-am împins mai departe civilizațiunea lumii. Trecutul nostru a fost un lung șir de războaie crîncene și dureroase. În 50 de ani nu puteam mai mult decît să ne întemeiem așa cum suntem.

Și noi să discutăm cinci săptămîni cu guvernul pe 250.000 de lei sau fie și pe 400.000 ? Unde ne va duce această nesfîrșită încordare ? Încă cîteva zile, și legile pe care le-am vrea n-am mai putea să le aplicăm. Voiți să ne ducem de la putere ? În acest caz, să ne ridicăm deasupra intereselor de partid, gîndindu-ne numai la interesele și primejdia țării. Nu voiți să salvăm noi creditul țării ? În acest caz, suntem datori să dăm timpul necesar adversarilor noștri politici ca să-l salveze. Așa se pune chestiunea, indiferent de cine ne va lua locul.

S-a zis că moțiunea citită de d. Hiotu este o decapitare a comitetului delegaților. D. Take Ionescu ne zicea : „Se cere capul d-lui general Manu, se cere capul d-lui Triandafil, se cere capul d-lui Mihail Cantacuzino.” Nu, nu se cere capul nimănui. Căci ce propuneți dvs. ? Ca în acest conflict Camera să se pronunțe mîine-poimîine. Și dacă Camera va zice, mîine sau poimîine : „guvernul are dreptate”, nu este același lucru cînd Camera ar zice astăzi : „guvernul are dreptate” ? (*Aplauze.*) Nu decapitare, ci dreptate. Camera să o spuie azi... (*Întreruperi.*) Nu e momentul, o spun eu, recrut în partidul conservator, a se număra galoanele vechimei, ci grijile și primejdiile țării. (*Aplauze, întreruperi.*)

A avut dreptate d-l Panu cînd caracteriza starea anormală în care ne aflăm, zicînd că „sunt două guverne, unul pe banca ministerială și altul compus din membrii comitetului delegaților”. Eu voi adăoga : sunt două guverne, unul pe banca ministerială, cu răspundere și fără putere ; altul pe această bancă, fără răspundere și cu putere. (*Aplauze prelungite.*) Și, fatal, logic e să dați încrederea și puterea aceluia care are toată răspunderea. (*Aplauze.*) Nu veți face ? Nu veți vota moțiunea ? E evident sfîrșitul. Se vor duce, d-lor, d-acolo, dar vom pleca și noi d-aici. E cineva care să spere altceva ? Oricine ar fi, se înșeală. (*Aplauze.*) Și cine va ieși mărit din acest dezastru ? Nimeni. Toți micșorați. D. Take Ionescu, de care mă deosebesc astăzi cu desăvîrșire, păstrîndu-i toată admirațiunea mea de ieri, vă zicea : „Voim să rămînem întregi”. Întregi ? Și unii și alții veți rămîne pe jumătate ! (*Aplauze.*)

X
Veți vedea. Judecați dupe rezultatele evidente. D-lor, astă-vară d. Cantacuzino, șeful partidului conservator, căutînd în inima și în mintea sa căldura și lumina cu care să conducă un partid, a izbutit prin jertfă — nu jertfă, printr-o nobilă abnegațiune — să contopească într-un singur partid conservator trunchiul vechiului partid și ramura junimistă conservatoare. A făcut fuziunea. E marea d-sale operă. Ceea ce nu putuse ilustrul Lascăr Catargi s-a izbîndit sub d-sa. Gazeta junimistă a încetat. Clubul junimist s-a închis. D-l Carp, la rîndul d-sale, a primit o situațiune și mai grea decît aceea pe cari o primise ministerul Cantacuzino. A intrat în luptă. A luat întreaga răspundere. S-a hotărît să salveze creditul României cu o majoritate care nu-i aparține. S-a încrezut în cuvîntul șefului partidului conservator, a pus temei pe legăminte sfinte și a renunțat la tot ceea ce avea ca organizație proprie. Și astăzi credeți că e drept și nobil ca să-l convingeți că toate făgăduielile sunt șterse? Nu i-ar mai rămîne decît să cugete dezgustat la caducitatea legămintelor politice. (*Aplauze.*) Vorbesc fără pic de simpatie pentru d. Carp, dar cu o imensă admirațiune. Din marea generațiune, din acei oameni într-adevăr mari, ca Ion Brătianu, ca Kogălniceanu, ca Lascăr Catargi, d. Petre Carp a rămas una din cele mai mari figuri ale timpului nostru. Și cînd a fost chemat un asemenea om la putere? În cele mai grele momente prin care putea să treacă vreodată creditul țării. Și tocmai d-sale să-i refuzăm încrederea noastră? Și cînd să i-o refuzăm? În momentul cînd organele capitale ale puterilor mari ne întăresc în convingerea că, dacă un om ar putea spori creditul României, acel om ar fi d. Petre Carp. Și refuzați, voiți a refuza puterea morală acestui guvern, știind de mai nainte că nu veți avea alt guvern. Dacă nu vă temeți că o asemenea lovitură inexplicabilă va zdruncina unitatea partidului, gîndiți-vă cel puțin că ne vom retrage d-aici nu ca o armată zdrobită de adversari, care și-a făcut datoria d-sale salva cu onoare drapelul sfîșiat în luptă; nu, ci ca o armată care-și învăluie în doliu drapelul și se întoarce cu frunțile în jos. Ca o armată al căreia stat-major, discutînd planul de război, s-a rupt în două, și a oprit avîntul soldaților, învinși fără să fi tras un foc măcar. (*Aplauze prelungite.*)

Iacă ce stă în fundul conștiinței fiecăruia din noi. (*Aplauze.*)

Dar se înșeală, oare d-l general Manu? Se înșeală d. Take Ionescu? Se pot înșela asemenea oameni de frunte ai unui partid politic? Da, d-lor, termin, făcîndu-mi datoria întreagă, cred că se pot înșela, cred că se înșeală. Sunt iluziuni mari cari înșeală pe cei mai mari. În unele șiruri de munți se găsesc cratere vaste de vulcani stinși, prefăcute în lacuri adînci și liniștite. În aceste lacuri pier unii vulturi. Din înălțimea lor senină, văd răsfrîngîndu-se în apele craterelor tot albastrul infinit al cerului. Și de sus se reped cu iluziunea de jos, se izbesc și-și găsesc moartea acolo unde vedeau cerul. Așa și dvs.: vă faceți iluziune... este o altă realitate acolo. (*Aplauze frenetice, îndelung repetate.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 3 DECEMBRIE 1909

D-le președinte, d-lor deputați, discuțiunea la mesaj a durat destul de mult, cu cea mai perfectă libertate de cuvânt. De aceea eu nu voi abuza de răbdarea dvs. Voi căuta să fiu cât se poate de scurt. Îmi voi măsura cuvântul după ceasul care stă în fața mea.

D-lor deputați, sunt aproape doi ani de când, făcând parte din Parlament, am tăcut neconținut, ca și cum nu aș fi fost în Parlament. Ocaziuni, desigur, nu mi-au lipsit. Discuțiuni vertiginoase au avut loc. Discuțiuni emoționante. De nu ar fi să-mi aduc aminte decât de acum un an, când d. prim-ministru răspunse la mesaj, în niște împrejurări așa de grave pentru țară, și atinse politica externă ca un om serios care își dă seama de aspirațiunile neamului; de nu ar fi să-mi aduc aminte decât de discursul d-lui Marghiloman, discurs d-o elocință uimitoare, care se termină cu despicarea băncii ministeriale și cu căderea după acea bancă a unui ofițer superior, a ministrului de război... parcă și acum auz pe d. Marghiloman spunând, înfiorător, nu tot ce știa, ci numai parte din ceea ce știa, și răspunsul fără curaj al militarului curajos și capabil, al militarului care nu-și pierdu decât rațiunea de a fi ca ministru și ca administrator al banului public; de nu ar fi decât să-mi aduc aminte de discursul documentat, de discursul emoționant al d-lui Filipescu, privitor la legile agrare ale dvs. ... și-ar fi fost de ajuns. Nu, nu mi-au lipsit ocaziunile, și cu toate acestea am tăcut.

De ce am tăcut, d-lor? Sunt mai multe cauze. O primă cauză a tăcerii mele este efectul bătrâneții și-al deziluziei. Ceea ce altădată mă fermeca ca elocință, ca frumos, astăzi mi se pare o zbuciumare zadarnică. Sunt împrejurări în care cuvântul poate să-și piarză valoarea lui, și în una din aceste împrejurări mi se pare că ne găsim astăzi. Orice am spune, la orice am dovedi, ni se răspunde alunecând pe de-alătura. În aplauzele majorității, discuțiunea se încheie, și rezultatul cuvântului este nul.

O a doua cauză a tăcerii mele a fost modul de a fi venit al acestui guvern la putere. Ați venit având un credit enorm de mare. Ați venit cu creditul guvernului d-lui Cantacuzino; ați venit cu creditul d-lui Carp, pe când era șeful unei grupări conservatoare numai; ați venit cu creditul d-lui Carp ca șef al întregului partid conservator; ați venit cu creditul d-lui Take Ionescu, ajuns mai târziu șeful grupării conservator-democrate...

(G. Panu. N-aveam nevoie de credit, mai ales de al d-lui T. Ionescu...)

D-le Panu, e evident că ai dreptate, n-aveați nevoie de toate aceste credite, dar le-ați avut fără voie... Dar, d-le Panu, creditul d-lui Take Ionescu vi s-a acordat de d-sa în fosta Cameră menită pierii prin acolada care răsună: d. Sturdza îmbrățișă pe d. Take Ionescu, d. Take Ionescu pe d. Sturdza, fapt pe care, vă mărturisesc, eu îl regret, și poate că-l regretă și d. Take Ionescu. Și ați avut și un alt credit. Creditul regal, prin acel manifest pe care l-ați botezat — unii din calcul, alții din naivitate — programul regal.

Eu am mormăit în front, și mormăiala mea s-a auzit de vecinii mei din dreapta și din stînga. Aceasta a fost ca disciplină de partid, dar n-am spus nimic față de dvs., afară numai când veniți cu legea Casei rurale, asupra căreia în fond nu am fost în contra; în detaliu însă am cerut și vă cer încă să dati țăranilor mai vrednici și mai înstăriți loturi de 25 pînă la 50 hectare.

Enorm credit ați avut și ați potolit răscoalele înecîndu-le în sînge. Multă vreme am simțit ca o lovitură de bardă pe care mi-ar fi dat-o cineva în cap. Acum n-aveți destule lacrimi ca să plîngeți nenorocirile bieților țărani?

Iacă o parte din cauzele cari m-au făcut să păstrez o adîncă tăcere.

Dar voi vorbi.

D-lor, s-a întâmplat un eveniment mare politic pentru dvs. către începutul anului 1909, o boală gravă izbi pe fostul prim-ministru, șef al partidului național-liberal, și fu înlocuit cu d. Ion Brătianu. Un decret regal numi pe d. Ion Brătianu prim-ministru, și o adunare de partizani îl proclamă șeful dvs. D-lor, de atunci s-a zis, și aud încă oarecari șoaapte, că ar fi o întreită impostură. Nu, d-lor, nu este nici o întreită impostură, nici o îndoită, nici o impostură. Partidele trebuie să aibă tradițiuni. Și, ca tradițiune, cine ar contesta d-lui Brătianu pasul pe care l-a făcut ?

De tradițiune se leagă și numele d-sale, numele d-sale este istoric, pentru că poartă numele bătrînului și marelui Ion Brătianu.

Dar d-sa, ajungînd la această înălțime — nu la care poate aspira orice om — la care poate să aspire un om, numele d-sale, istoric prin tată, va deveni istoric prin d-sa ? Această întrebare ar fi o nedreptate s-o pun astăzi. Ar fi o pripeală. Nu, n-o voi discuta și nici n-are nevoie de discuțiune.

Eu am recunoscut șefia d-lui Brătianu, și l-am felicitat, adăogînd numai : „Nădăjduiesc că d-ta vei pune interesele țării mai presus de interesele partidului“.

D-sa mi-a răspuns : „Fii sigur că mă gîndesc la toate dificultățile la cari pot să mă gîndesc“. Și mi-a adăogat : „nu sunt copil“.

Pînă aici ca parte externă.

Pînă aici d. Brătianu este primul-ministru și șeful partidului național-liberal.

D-lor, ce este un șef de partid ?

Șeful unui partid este omul de stat ale cărui convingeri sunt așa încît cuprind crezul unui partid. El este sinteza și fiind sinteza este și directiva. El este cîrma, și împrejurul lui ceilalți bărbați destoinici se silesc, învață și practică conducerea mașinei fără zguduire, pînă le vine vremea să ia greaua și marea răspundere a șefiei. El este simbolul binelui general, în cel mai larg înțeles al cuvîntului. Calea lui cunoscută de mai înainte, fiind larg și drept deschisă, în urma lui merg șirurile de partizani ca o armată tăcută, cu mîna pe armă, cu încredere că generalul îi va conduce odată la victorie. El este voința nestrămutată. Nu șovăie niciodată. Nu prinde mai mult curaj la putere și nu se descurajează căzînd de la putere.

Șeful nu este în funcție de cuvînt. A, strălucirea cuvîntului desigur că este o podoabă, ceaprazurile de aur sau de cilic din jurul drapelului. Dar numai cu cuvîntul, rămîi cu ceaprazurile în vîrfurile tuiului și cu nimic din onoarea și credința cari stau scrise pe cîmpul drapelului. Șeful de partid este nemulțumitul pururea de ziua de azi și inspiratorul ideilor de mîine. El este educatorul generațiilor pe cari le conduce. După urma lui rămîn maxime, rămîn norme, rămîn frîuri pentru viitorime. El creează calapoade noi pentru sufletele noastre, și sufletele noastre se trudesca să umple aceste calapoade. Și de aceea nu ne mirăm deloc cînd vin împrejurări în cari ni se spune că C. A. Rosetti a spus așa, că Ion Brătianu a făcut așa, că d. Carp a rezolvat problema în cutare fel, că Lascăr Catargiu a determinat partidul să ia o cutare hotărîre.

Acești oameni, în adevăr mari, guvernează spiritul națiunii, în viața aceasta și după această viață trecătoare.

Ei, din acest punct de vedere d. I. I. C. Brătianu este un șef de partid ?

E o făgăduială, desigur. Cînd va deveni făgăduiala o realitate ? Nu știu. O doresc cît de curînd.

D-lor, d. Brătianu a făcut, cred — și am cuvînte de a crede — fuziunea partidului național-liberal cu socialiștii. Sunt vreo cîțiva ani cînd într-o întrunire publică, la „Dacia“ sau la „Eforie“, nu-mi aduc bine aminte, cînd s-a pronunțat multe și lungi discursuri pentru a prăznui această fuziune. Zic că d. Brătianu a făcut această fuziune. Cine era șeful partidului național-liberal pe atunci ? D. Sturdza. Cine a cunoscut — și l-am cunoscut pe d. Sturdza — cine a cunoscut pe d. Sturdza știe că n-a putut înbia la asemenea fuziune. Cari erau bărbații determinanți în politica partidului național-liberal ? D. ministru de finanțe, d. Costinescu, și regretatul meu amic, Vasile Lascăr. I-am cunoscut. I-am cunoscut bine de pe vremea marelui lupte naționale, de pe vremea cînd un mormînt se săpase și bălăriile crescuse pe acel mormînt... Nu, nu erau nici d. Costinescu, nici Vasile Lascăr autorii acestei fuziuni. Cine mai era, d-lor ? D. Pherekyde, onorabilul nostru președinte. Nu se putea să-i treacă prin minte d-lui Pherekyde o asemenea fuziune, mai ales d-sale, pentru că vestejise strașnic atitudinea socialiștilor pe cînd cu cluburile din Teleorman și Dolj. Rămînea d. Brătianu și, poate, d-nii Brătieni.

D. Brătianu a deschis porțile largi bisericii. Este o vorbă tradițională care își are importanța ei, că biserica liberală e largă și încăpătoare, credincioșii nu au decât să vie și să se închine fiecare la câte una din aceste icoane... A deschis rîndurile partidului și au intrat șefii și ajutorii șefilor socialiști. A intrat mult, foarte mult regretatul doctor Radovici, foarte simpatic, foarte detreabă. A intrat d. Radovici, om blînd, harnic, foarte simpatic. A intrat d. Mortzun, un om foarte detreabă și foarte simpatic. A intrat d. Stere — a... ba nu, mă iertați... d. Stere pretinde că ar fi fost poporanist. Dovadă că, mai târziu, cîțiva ani în urma fuziunii, a inventat cuvîntul de poporanist pentru a-și ascunde trecutul său socialist.

Dar se poate că aceasta ar fi o tălmăcire de adversar politic... În orice caz, foarte simpatic și d-sa.

Socialiștii au intrat în partidul național-liberal la o vîrstă de cel puțin 35 ani. Cînd ajungi la a doua parte a vieții, cînd 15—20 de ani din viață lupti continuu în numele aceluiași ideal, cînd învîrtești aceleași cuvinte de ură în contra formelor actuale ale societății, în contra statului, în contra armatei, în contra claselor conducătoare, firea e determinată și posibilitate de schimbare nu mai este. Nu vorbesc de ceilalți socialiști mai tineri, mai fragezi; vorbesc de aceștia, cari erau maturi și onești în convingerile lor.

(*G. Diamandi.* Eu nu vă sunt simpatic ?)

Te-am uitat, d-le Diamandi. Nu am privit în partea ceea. Este adevărat că am uitat pe mai mulți. Îmi pare rău îndeosebi că te-am uitat pe d-ta...

(*G. Diamandi.* Cer cuvîntul în chestiune personală.)

În chestiune personală cu d-ta, căci eu n-am zis nimic de d-ta. (*Ilaritate.*)

(*O voce.* Lipsa cînd v-ați dus dvs. la d. Radovici.)

Dar, d-le, știi de câte ori m-am dus la d. Radovici ? D-ta știi că m-am dus aproape în fiecare an ? Și mă întreb cînd ai putut trage cu urechea, sau să observai pe furis dacă am fost sau nu, ca să vă pot răspunde la întreruperea dvs.

(*Preș.* Nu mai întrerupeți. Continuați, d-le Delavrancea.)

Prea bine, d-le președinte.

D-lor, va să zică, socialiștii au intrat la o vîrstă în care nu puteau zice că-și mai pot schimba credințele lor. Erau copii, răscopți, decantați, limpeziți.

D. prim-ministru a crezut că e o chestiune de tactică să atragă pe socialiști în partidul liberal.

D-nii socialiști, onești, desigur, au crezut că sunt datori, ca chestiune de tactică, să intre în partidul național-liberal. Așa cred că gîndește și d. Diamandi.

(*G. Diamandi.* Cer cuvîntul în chestiune personală.)

Cestiune personală ? Nu are decât să discute cu d-sa, fiindcă știți cît de frică mi-e de cestiunile personale.

Ca cestiune de tactică, au intrat în partidul liberal și ca tactică d. prim-ministru i-a primit în partid. I-a armat cu armele societății moderne. Și socialiștii, onești cum sunt, au primit armele societății moderne din mîinile primului-ministru, tocmai pentru a săpa mai bine și mai profund formele actuale ale societății.

Ce însemnează ura cu care o parte din dvs. v-ați năpustit tocmai cînd vorbeați de pacea socială ? Ce, voiați pacea claselor sociale cînd vă năpusteai cu o furie oarbă în contra proprietarilor și a arendașilor ? La casa rurală, la islazuri, la legea tocmelilor agricole, un vînt de mînie se ridicase cu caracterul violent al vechilor socialiști în noii naționali-liberali. Ce însemna declamațiunile pe cari le-am găsit în colecțiunile ziarelor socialiste ?

Însemna, d-lor, că socialiștii sunt oameni convinși și onești, că au cedat numai ca tactică, dar urmăresc prin toate mijloacele, întotdeauna, același țel. Nat-uri de sectari și de apostoli, ei urmăresc utopia fericirii universale, și o urmăresc cu toată ura de care sufletele lor sunt capabile.

Ce însemnează recrudescența socialistă de cîtva timp încoace ? Ce însemnează ? Că d-ta, d-le prim-ministru, te-ai înșelat cînd ai crezut în tactica d-tale, că te-ai înșelat cînd ai crezut că ai luat tot valul socialist. Spre d-ta s-a aruncat numai creasta valului, umplînd locurile goale de pe banca ministerială și locurile goale de pe băncile acestea, iar masa valului s-a retras la locul lui și se ridică astăzi mai amenințător ca oricînd, și ai crezut că ai stins socialismul luînd pe unii socialiști. Evenimentele din urmă ți-au dat o mare dezmințire. Alți socialiști se ridică, și în virtutea tacticei d-tale îi vei lua și pe aceștia, ș-apoi și pe cei ce vor urma, dar nu știu ce se va alege de partidul național-liberal și nu știu de va mai fi posibil sub conducerea d-tale.

Ce însemnează manifestațiunile de deunăzi ale socialiștilor-sindicaliști cari ies pe stradă în numele d-rului Racovski ? Ne întreba d. Duca : nu vă închinați înaintea înaltei Curți de Casație ? Voiți să cereți revizuirea hotărârii ei ? Răspund d-lui Duca : ne vom supune legilor țării. Ceea ce a hotărât Curtea de Casație e definitiv hotărât. Și nimeni nu are dreptul să ceară reprimirea în țară a unui om dat peste graniță ca străin după formele legale existente. Dar n-ați văzut în acea mișcare, d-le Duca — ca să mă servesc de imaginea d-tale — coada socialismului tinzând să devie cap ?

D-lor, sindicalismul socialist — nu voi intra în amănuntele d-lui Banu, cu socialiștii etatiști și antietatiști ori cu socialiștii revizionști și ortodoxi — să fie posibil sub guvernarea d-lui Brătianu și încă cu ocrotirea statului nostru ? Cum, d-lor, se vorbește d-atîta vreme că la Căile Ferate sunt funcționari sindicalști — mici funcționari, dar funcționari — și tăceți ? Și tace cel mai autorizat ministru în această materie, d. Mortzun, în loc să se explice cu toată francheta și energia cuvîntării d-sale ?

Nu, d-lor, n-ați schimbat nici pe socialiștii pe cari i-ați băgat în guvernarea țării, n-ați potolit nici masa socialistă, n-ați ținut dar angajamentele luate în anumite locuri...

Alianța dvs. — să-i zic și fuziune — a produs unele efecte ciudate în legislațiunea dvs. Se știe că există o lege naturală, și tot atît de fatală ca legea gravitației, în economia politică, o lege pe care unii socialiști o recunosc și alții nu, legea cererii și a ofertei. Această lege ați călcat-o, adică ați voit s-o călcați, în legea tocmelilor agricole, stabilind maximul de rentă a pămîntului și minimul de salar al muncii. Ați voit să bateți legea naturală și v-a bătut legea pe dvs. D. Filipescu v-a dovedit limpede și categoric falimentul la care ați ajuns. V-a arătat cîteva categorii, clasice deja, de a evita o lege artificială și de a se aplica o lege naturală. S-a întîmplat cu legea dvs. ceea ce se întîmplă cu legea care are fixa maximum de dobîndă. Sunt instituțiuni de credit cari scad dobînda, dar o lege omenească, nu. D. Filipescu v-a dovedit că legea tocmelilor agricole a rămas numai pe hîrtie. Și acest adevăr a trebuit să-l recunoașteți și dvs. D. Banu și d. Duca au răspuns d-lui Filipescu în așa mod, că o recunoaștere s-a făcut adevărului pe care d. Filipescu l-a susținut de trei ani la toate discuțiunile ce au avut loc asupra acestui punct. Ce a răspuns

d. Duca — și cam ca d-lui a răspuns și d. Banu — ce a invocat ? Care lege nu se poate ocoli și călca, zicea d-sa ? Și noi ne-am luat sarcina să schimbăm starea țăranilor în 24 de ore ? Aceasta este a recunoaște pe de-a-ntregul teza susținută de d. Filipescu. Dar să citim, să citim, ca să nu se zică că rezumatul meu n-ar fi absolut adevărat : „Dacă am fi voit ca legea tocmelilor agricole să transforme în 24 de ore, ca sub lovitura unei baghete magice, starea agrară și economică a statului român, atunci, desigur, d-lor, că legea tocmelilor agricole a dat faliment“. Și mai la vale : „Ce am voit mai presus de toate este să creăm un *instrument de îndulcire a epocii de tranzițiune* care există în starea actuală“. Acesta este răspunsul ? Și care ar fi satisfăcut cu răspunsul dvs. ?

(I.G.Duca. Protestez. Citiți expunerea de motive.)

O, d-le Duca, mi-aduc aminte de discursurile dvs. ; toate se pot rezuma în : vom mîntui țara de această teribilă racică, chestiunea agrară“. Și acum, trei ani de la votarea legii, ce veniți să ne spuneți ? Că instrumentul dvs. de îndulcire n-a îndulcit nici un raport, n-a schimbat nici o stare de lucruri, că n-ați făcut nimic nici în 24 de ore, nici în trei ani de guvernare.

D. Duca este un admirabil orator — cel puțin pentru mine — este un talent. De ce a produs asupra dvs. o impresie favorabilă dînd un astfel de răspuns ? Pentru că elocința d-sale este îndreptată în așa fel, pentru că întrebuintează cuvintele în anumit chip, pentru că rezultă din accent, din dicțiune, din familia cuvintelor pe care le are la inimă acea tonalitate, acel răsunset care îl fac posibil dacă nu în rîndurile dintîi, cel puțin în rîndurile din urmă ale socialiștilor. D-lui este un copil — mă iartă, d-le Duca — admirabil înzestrat cu muncă și talent. Dar d-sa — greșală a tinereței — își permite, cam ușor, să dea lecții oamenilor mari și în vîrstă. Îmi aduc aminte că acum un an s-a încercat să atingă zborul ilustrului Alexandru Lahovari. Bietul Alexandru Lahovari, dacă ar trăi ! D. Duca — inteligent cum este — și-ar da seama că nu a sosit încă vremea să se măsoare cu titanul elocinței române !

D-lor, d. Filipescu v-a dovedit că islazurile comunale n-a dat nici un rezultat. Știu că se va răspunde de către d. prim-ministru că pînă azi avem 238 de islazuri comunale constituite, că 300 sunt pe cale de a se constitui pînă la martie, că

1.118 — mi se pare — de islazuri s-ar fi oferit în condițiunile legii. Dar ce însemnează 238 de islazuri constituite pe lângă miile de care ar fi nevoie ? Nimic. Și dvs. ziceți că guvernul nu trebuie să se retragă de la putere pînă nu-și va aduce la îndeplinire legile ? O, dar și noi, și țara ar aștepta mult și bine pînă atunci, dat fiind că legile dvs. nu pot să se aplice, izbindu-se de legea fatală a cererei și a ofertei.

Trebuie să vă retrageți de la putere pentru falimentul făcut cu legile agrare. Duceți-vă să vă întăriți în opoziție și veți reveni iarăși...

D. Take Ionescu, pe lângă multe motive, invoca contra dvs. și rezultatul alegerilor parțiale. D-sa vă zicea : la care alegere ați izbutit ? Și ați tăcut din gură. Vă zicea : abia 30% din voturile exprimate au fost pentru dvs. Și ați tăcut. Țara legală s-a pronunțat contra dvs. Și la aceasta ați însărcinat pe d. Duca ca să răspundă. Oratorul guvernului zicea — să citesc, ca să nu fie vreo controversă : „*Noi combatem regimul electoral actual fiindcă cu acest regim interesele particulare pot să primeze interesele obștești.*”

A, combateți regimul actual electoral ? Rog pe d. prim-ministru să declare că d. Duca a vorbit în numele majorității și al guvernului ! Dar ar fi monstruos ca guvernul să se ridice contra țării legale. Ar trebui or să convocați o constituantă, or să vă duceți !

(I. G. Duca. Citiți ce-am spus pe urmă.)

Ceea ce spuneți mai pe urmă nu infirmă ceea ce ați spus în propozițiunea dvs. Și, atingînd cestia căderii dvs. în atîtea alegeri, ziceți : „Acest fapt ne convinge de două lucruri : înții, că am reprezentat într-adevăr interesele generale, și nu cele particulare, și al doilea lucru care rezultă pentru noi este că o reformă electorală a devenit o necesitate urgentă”.

D. prim-ministru este d-aceeași părere ? Este de părere că sunteți reprezentanții intereselor generale, iar nu a celor particulare ? Și vă bucurați de rezultatul alegerilor ? Eu, care v-am ascultat cu toată atențiunea, nu pot să cred, o clipă măcar, că erai sincer, d-le Duca, în această parte a discursului dvs. În tot discursul dvs. ați fost abil, în această parte abi-

litatea s-a văzut, era o consolare pentru sufletul dvs. de atîtea căderi în atîtea alegeri parțiale.

A, d-le Duca, și dvs. vă permiteți să dați lecție, ca de la dascăl la școlar, d-lui Carp ? Și dvs. ziceți că nu a izbutit d. Carp ? Dar să înfioară bunul-simț al oricărui om cînd vă încercați să spuneți de ce n-a izbutit d. Carp. Nu a izbutit d. Carp ? Adică nu a izbutit să stea mai mult timp la putere ? Dar după putere să judecă izbînda unui bărbat politic ? Numai după cît timp ține puterea ?

N-ați văzut dvs. oameni vițioși de putere, care au vițitul puterii, ținînd puterea cu orice preț, sfidînd opinia publică, alarmînd mulțimea și căzînd de la putere izgoniți, sub oprobiul tuturor și răsturnați de stradă tocmai cînd se credeau mai tari ?

D. Carp a izbutit de la 1884 și pînă azi, și va izbuti și de astăzi înainte, pentru că a izbuti nu va să zică să faci alianța pe care ați făcut-o dvs. în vederea puterii. D. Carp a fost înainte-mergătorul timpurilor noastre, a fost la 1884 și este și acum, a fost în timpul cînd Ion Brătianu voia să-l atragă spre partidul național-liberal și este și astăzi, cînd a luat în mînă conducerea partidului conservator ; a fost cînd a aruncat marile adevăr tutulor românilor și celor două partide de guvernămînt că era discuțiunilor de forme, a luptelor *zadarnice* a încetat, și că o nouă eră a început : era de organizare a statului român. Și-și publică programul său, și din acest program, care v-a învins, ați supt, ați supt necontenit ! (*Aplauze pe băncile minorității.*) Și ceea ce faceți ca să nu fie un furt trebuie să mărturisiți, trebuie să-i fiți recunoscători d-lui Carp ! (*Aplauze pe băncile minorității.*) Ați supt legea mine-lor, ați supt inamovibilitatea administrativă, ați supt legea corporațiilor, ați supt și vă veți mai adăpa din acest program al d-lui Carp, și nu îndrăzniți să mărturisiți.

Vă întrebați de ce n-a izbutit d. Carp ? Dar a izbutit să vă crească și pe dvs. și pe noi. A izbutit să fie forța de rezistență în acest balamuc al luptelor politice.

Și d-ta, d-le Duca, vii să spui de ce n-a izbutit d. Carp, rezumînd — opinia unora — că d. Carp ar avea un caracter autoritar și zeflemist, spunînd — opinia d-tale — că d. Carp a voit să clădească creațiunea sa pe o bază subredă și anti-patic națională, pe baza conservatoare. Dar de unde — și cine vă crede — aveți monopolul simpatiei naționale ?

Eu știu, și nu e nimeni cari să conteste că la 1866 cele două partide s-au unit și ne-au dat constituțiunea actuală, că de la această dată trăim sub imperiul constituțiunii creată și de conservatori și de liberali și că partidele nu mai au dreptul de a invoca etichetele.

Eticheta este altceva și conținutul este altceva. Nu judec partidul dvs. după „național“, nici după „liberal“, nici după ambele întrunite, după „național-liberal“. Și tot așa și dvs. sunteți dator să nu judecați partidul nostru după ceea ce vă siliți să băgați sub cuvântul de „conservator“. Sper că ați încetat cu acuzațiunile puerile de „ciocoi“ și alte trivialități de același soi. D. Banu — și aci completa pe d. Duca — nu vă afirma în aplauzele dvs. — și aveți dreptate să-l aplaudați, vorbea frumos — vă spunea că în ajunul răzcoalelor nu știu ce copil se încerca să restabilească vechile privilegii boierești ! Așa partid conservator să fie sub d. Carp ? Dar care ar fi rostul d-lui Maiorescu, al d-lui Arion, al meu și al alții tineri și bătrâni din partidul conservator ? Și n-ar fi de mirare ca, în pasiunea oarbă, oratorii dvs. să mă vază la tribună ca și cum capul meu ar ieși dintr-o giubea ! (Ilaritate.)

Ei, d-lor, vă aduceți aminte că tactica dvs. din „național“ și „liberal“ scăzuse jos de tot pe „național“ — ați cam pleostit una din noțiunile etichetei (ilaritate) — și nu rămăsese în picioare decât cea d-a doua. Dorosc d-lui Brătianu să șteargă această amintire dureroasă, să ridice din nou pe „național“ la înălțimea de „liberal“, cu atât mai mult cu cât sunt chestiuni asupra cărora toate partidele trebuie să cadă de acord.

D-lor, aș avea mai multe de spus, dar mă uit la ceasornicul din față. Vremea înaintează. Și nu aș vrea să abuzez de cuvânt.

D-lor, sunt oameni pe cari puterea îi îmbată, sunt alții pe cari îi moleșeste, îi aduce în stare de somnolență. După răspunsul de la mesaj, dvs. sunteți în stare de somnolență. A sosit timpul să vă deșteptăm, fiindcă umblați în jurul unei prăpastii. Băgați de seamă ce ni se prepară pe ziua de mâine. Și când d. Duca și d. Banu ne amenință pe noi cu efectele neaplicării legilor agrare, le răspundem : vina e a legilor, căci sunt contra legilor naturale ; vina e a guvernului, care le-a făcut, vina și a unora și a altora. Băgați de seamă, frământați direct satele și indirect orașele, pe unele alcătuind

legi cari dau deslușiri, pe altele scumpind traiul prin industrii tarifare.

(V.I.C. Brătianu. Vorbiți ca la „Dacia“.)

D-le Brătianu, eu am obiceiul să vorbesc în același fel și la „Dacia“, și în Parlament ; dacă d-ta îți schimbi felul de a vorbi, după cum vorbești la „Dacia“ sau aci, aceasta vă privește.

De nu vă deșteptați la vreme, rezultatul va fi ca revoluția pe care ați înecat-o în sânge din nou să vă aprindă, fie că vă veți găsi pe acea bancă, fie că veți trece în opoziție. Statul român, în împrejurările actuale, nu destul de pacifice — dar politica externă o las pe seama d-lui Duca — (ilaritate) — se va trezi între două focuri : revoluția de la sate și revolta din orașe. Și nu vor fi în stare să le potolească nici broșurile d-lui Haret, nici d. Mortzun cu sindicalistii, nici teoriile pe cari le veți născoci. Nimic nu va domoli ce veți fi aprins.

De aceea, d-lor, găsesc inutil să vă zic : jos de la putere, ci numai atât : gândiți-vă, treziți-vă ! (Aplauze.)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 29 NOIEMBRIE 1910

D-lor deputați, durează cam de mult discuțiunea la mesaj. S-au împlinit tocmai 8 zile astăzi. Să nu vă așteptați la un discurs, și mai ales la un lung discurs.

În răspunsul la mesajul regal este numai o parte, iar a doua parte, cea mai obișnuită, nu există. Nimic din ceea ce veți face în această sesiune, numai o lumină asupra celor ce ați făptuit de patru ani de zile. De ce ? Nu știu. Și, firește, cum dvs. ați făptuit, era fatal să vă aduceți elogii. Ce aveam de spus asupra reformelor vi le-am spus și vi s-au spus. Elogiile ce vă aduceți pentru ce le-aș turbura ? Dvs. vă lăudați cu trecutul ; n-aș înțelege de ce v-am turbura această exuberanță care nu privește viitorul. Asupra viitorului nu există nici un cuvânt, nici o făgăduială. N-am să zic că răspunsul la mesaj este o anomalie. Dvs. credeți de cuviință să deschideți sesiunea cu un așa răspuns la mesaj. Eu nu am să vă întreb de ce, de ce nu enumărați reformele pe cari aveți de gând să le faceți sau [să] nu le faceți. Veți veni cu legi noi ? Le voi discuta. Înainte de a veni, de a le schița, de a le anunța, eu vă declar că nu înțeleg de ce le-aș discuta. Iacă de ce să nu vă temeți că voi abuza de paciența dvs. pentru a vă debita un discurs, și mai cu seamă un lung discurs.

Prea puțin [mă] voi opri asupra răspunsului la mesaj. S-a făcut, drept răspuns, o parafrază a mesajului. Lucru obișnuit. Și a făcut-o d. Missir. Ca parafrază e foarte bună. N-am nimic de zis. Doar asupra unui punct îmi voi permite să atrag atențiunea d-lui raportor. Nu am înțeles, sau am sim-

țit o nedumerire — o nedumerire neplăcută — când am citit următoarele : „Avem toată încrederea în guvernul maiestății-voastre“... (Cum să nu ? Ce puteți avea dacă nu veți avea toată încrederea ?)... „situațiunea însemnată ce am dobândit *ca regat va fi păstrată* și cât mai mult întărită“.

Cine a atacat dinăuntru sau de peste hotare situațiunea noastră „ca regat“, pentru ca să vă legați să o mențineți ? Desigur, este în mesaj fraza : „Consolidarea statului și temeinica sa propășire...“, dar aci este vorba de consolidarea statului, iar nu de „păstrarea situațiunii însemnată ca regat“. O observațiune fără nici o importanță. A fost o alunecare de condei din partea d-lui raportor Missir. Nu crez că ar fi bine să citească maiestatea-sa fraza aceasta așa alcătuită.

D-lor, pe la începutul săptămânii trecute ați avut ocaziunea să ascultați două discursuri, pronunțate din partea aceea. (*Oratorul arată spre dreapta.*) Un discurs foarte lung și un discurs foarte frumos. Un discurs în care se încumeta să se facă portretul d-lui Carp și un discurs în care se încerca să se atingă politica d-lui Carp. Amîndouă discursurile au fost nedrepte. Îmi veți permite să vă dau explicațiunile ce cred eu necesare pentru a vă dovedi, în treacăt, cât de porniți au fost amîndoi oratorii.

În discursul cel nesfîrșit s-a pretins că s-a făcut portretul d-lui Carp.

Ce condițiuni, și intelectuale și morale, se cer pentru ca să faci un portret ? În primul rînd să fii un om de talent. Asupra acestei dintîi condițiuni să-mi dați voie să nu insist. Talentul la noi fiind o chestiune de apreciere, nu-mi voi permite să alunec în asemenea chestiune delicată. (*Risete.*)

În al doilea rînd, ți se impune o convingere. Convingerea este întemeiată pe fapte. Faptele — fie concrete, fie principii cari hotărăsc de existența unei personalități — trebuie să fie nediscutate, nediscutabile. E altceva cum vei privi faptele.

Le poți privi într-un chip simpatice, favorabil omului al căruia portret îți propui să faci, și le poți privi antipatic, defavorabil omului al căruia portret vrei să-l faci. Dar faptele, ca fapte, trebuie să fie pozitive, nediscutate și cu neputință de a fi discutate.

Ei, d-lor, aș vrea să știu, de unde a scos portretistul de acum o săptămînă că d. Carp își tratează pe partizanii săi ca o turmă de „gogomani“ ? (*Risete.*) În ce ocaziune solemnă s-a pronun-

țat d. Carp cu un asemenea delicat epitet? (*Ilaritate*.) În Cameră? În Senat? La ce tribună? La a Senatului? La a Camerei? Unde? Când? (*Ilaritate*.)

Nimic. Nu ne spune. Dar haide să zicem că așa ar fi. Cine s-a supărat, firește că a părăsit pe d. Carp (*Ilaritate*.) În ce împrejurări a spus d. Carp unui domn ministru: „D-ta, într-o țară organizată, n-ai putea fi decât un subprefect?” (*Ilaritate. Zgomot.*) Dvs., cari faceți zgomot, are să vă pară rău ceva mai în urmă.

Mă rog, când? În ce ocaziune? Discuta politică? Vorbea la o parte? Dîrj sau glumeț? Nu știm nimic. Nu ni s-a spus nimic.

Cînd d. Carp și-a permis să zică despre repausatul om de stat și șef al partidului conservator, Lascăr Catargi, că „îi va face o înmormîntare de clasa întâia?” Cînd a zis? Către cine? În *Monitorul oficial* nu există nici urme de așa ceva. Și dacă portretistul de acum o săptămînă n-a auzit pe d. Carp, care om serios i-a afirmat că ar fi auzit pe d. Carp rostind asemenea cuvinte?

Nu există în această Cameră nimeni cari să proptească asemenea afirmare? Nici tînăr, nici bătrîn?

Da, nu e nimeni! Și cînd a pronunțat d. Carp formula: „Regele și dorobanțul?” O veți găsi în *Monitorul oficial*. După război, cînd, majoritatea și minoritatea, împreună cu toată suflarea românească, simțea ca d. Carp. În rege vedeam pe căpitanul glorios și în dorobanți pe făuritorii acestei glorii.

(*Barbu Păltineanu*. Eu n-am fost în Cameră atunci.)

Desigur, n-ai fost, nici eu, nici mulți din continuatorii Parlamentului de atunci. Și noi, cari n-am fost, ne-ar fi de ajuns ca să nu fi fost și să avem dreptul de a ridica împotriva d-lui Carp și acest strigăt de mîndrie națională?

Cu asemenea lucruri s-a încercat să se facă portretul unui om mare. Nu și-a pus întrebarea — adevărate d-ar fi — de sunt sau nu fapte esențiale și caracteristice; și cu altele de aceeași esență și de aceeași măsură. Și de aceea, din acel portret verbal a apărut un pretins domn Carp, aci mare, aci mic, aci ca un Bismarck, aci ca un umil necunoscut. Nici o ordine, nici un relief. În perspectiva zugravului, o mîzgălitură făcută cu bidineaua. (*Mare ilaritate*.)

D-lor, ce-ați zice dvs. dacă s-ar apuca cineva să facă portretul lui Lascăr Catargi și ar lua doar fapte și vorbe ca aces-

tea: „Aiestea să se puie la Delă?” „Spune d-lui Fleva că eu pentru el muncesc.”

Sunt aceste fapte esențiale și caracteristice? Pot determina pe un om? E coeficientul lui? Sau sunt niște cancanuri cari pot osteni, cel mult, gurile clevetitoare?

Ce ar însemna ușoara permisiune pe care mi-aș lua-o să fac portretul marelui Ion Brătianu, părintele actualului domn prim-ministru, bizuit pe următoarele fapte, ca patriotism: „Vreau Transilvania, dar fără transilvăneni.”

De cîte ori nu s-a repetat și de cîți nu s-a repetat!

A fost o manifestare publică? Nu. A zis-o Ion Brătianu în fața vreunui transilvănean? Eu nu cred. În *Monitorul oficial* nu se găsește. Dar în *Monitorul oficial* se găsește următoarea frază: „Am tolerat hoții și asasinate!”

Ei, ce ați zice dvs. dacă aș încerca portretul lui Ion Brătianu luînd ca patriotism prima frază și ca morală publică pe cea de a doua?

Ar fi o operă nedemnă nu de Ion Brătianu, ci de mine, chiar de mine. Ion Brătianu, care cunoștea bine pe românii de dincolo, care cunoștea acel popor mîndru, vînjos și neconținut în luptă cu asupririle neostiate, n-ar fi putut spune serios „Vreau Transilvania, dar fără transilvăneni.” Și tot așa sufletul meu nu s-ar mulțumi cu crîmpeiul de cugetare: „Am tolerat hoții și asasinate”.

Ar trebui să știu în ce împrejurări a pronunțat aceste scăpări de mînie. Ion Brătianu vorbea de multe ori incorect, dar totdeauna admirabil.

La el se simțea o logică prin salturi, ca o stîncă care se rostogolește la vale și izbește panta muntelui din cînd în cînd, scăpărînd lumină și pierzîndu-se în adîncimi.

Mi-ar fi necesar, dar, să știu — și să știți — în ce împrejurări a zis-o, pentru ca să vă dați seama cît a fost de amărît, de ce mînie a fost cuprins și pentru ce a scăpat o asemenea frază fulgerătoare. Ar fi odios asemenea portret în care stîngăcia s-ar lua la întrecere cu lipsa de scrupule.

D-lor, ca să faci portretul unui om mare, va să te salți, va să te ridici la înălțimea figurii pe care vrei s-o prinzi, va să privești drept în față pe omul al căruia[portret] vrei să faci, și conștiința ta să nu se turbure, și tu să nu te înfiori. Să te ridici o clipă la înălțimea morală a lui, la măsura concep-

țiunilor lui, să stăpânești o clipă ceea ce nu vei mai stăpîni niciodată! (*Aplauze.*)

Altfel, portretul nu e posibil, și ar fi păcat de muncă — pe care ai întrebuința-o pentru alte foloase — și ar fi păcat de rama d-tale. Atîta muncă zadarnică și atîtea parale pentru ramă la un portret care nu există. (*Ilaritate.*)

În discursul frumos, d. Take Ionescu s-a năpustit contra — poate că cuvîntul ar fi prea aspru — a încercat să critice politica d-lui Carp. D-sa, ca vechi parlamentar, și-a formulat critica d-sale în „politică negativă“.

N-a spus că țintește în d. Carp, dar toți am înțeles că „politică negativă“, în care nu crede, și cu drept cuvînt, ar fi aceea a d-lui Carp. D. Carp și „politică negativă?“ Pentru prima oară auziți formulîndu-se asemenea ofensă — desigur parlamentară — la adresa unui bărbat ca d. Carp. De cînd ne aducem aminte, de pe la 1883-1884, d. Carp a fost semănătorul de idei, multe din ele aplicate și multe așteptînd aplicarea lor. D-sa n-a însemnat nimic, nici ca avere, nici ca nume, nici ca tradițiune, nici ca prozelitism, dar a însemnat mult ca abundență extraordinară de idei, cum nici un om politic n-a putut să însemne în viața publică a României.

Nu cunoașteți dvs. pe semănătorul ale cărui roade le-ați cules dvs., d-lor liberali? În contra cui ne-am răzvrătit noi — și eu împreună cu dvs. — dacă nu contra proiectului de lege a minelor a d-lui Carp?

Și ați venit la putere și ați primit legea minelor a d-lui Carp.

Nu știți dvs. că d. Carp a vîrît cu d-a sila în capetele dvs. concepția inamovibilității magistraturii și a funcționarilor administrativi?

Nu v-ați revoltat dvs. în contra omului de stat care a stabilit valuta noastră, creînd etalonul de aur?

Nu știți cîtă muncă a fost pe economiștii naționali-liberali ca să convingă opinia publică și țara că bogăția comercială ar fi tocmai în bietalon? Și cu toate acestea, ați primit etalonul de aur și-l binecuvîntați!

Ați uitat că d. Carp, încă de mult, a venit cu proiectul tocmelilor agricole? L-a transformat în lege, și în Senatul conservator s-a făcut greșala de a i se adăuga un articol final, făcînd legea inaplicabilă.

Nu știți dvs. că d. Carp a adus proiectul de reformă administrativă și că d-sa a susținut — și pe drept cuvînt — că această reformă este o reformă fundamentală pentru ridicarea țărînimii?

Sunt state cari se pot făli cu multe civilizațiuni, dar Austria se poate mîndri cu civilizația ei administrativă. O civilizație administrativă urmărește de mult d. Carp, venind acum, ca și altădată, cu proiectul de reformă administrativă. Aceasta e „politică negativă“? Dar bine, d-le Take Ionescu, și în acest proiect de lege izbiți?

D-ta, care l-ai primit... l-ai iscălit, după cum ai primit și proiectul de lege al tocmelilor agricole al d-lui Carp!

E altceva să fii contra ideilor unui om de stat, și altceva a tăgădui ceea ce e splendoarea lui, afirmînd că în politica țării el reprezintă politica negativă.

Și cînd am văzut așa de mulți și de deosebite nuanțe ridicîndu-se împotriva d-lui Carp, portretistul, d. Take Ionescu, d. Duca și în mică parte și d. Diamandi...

(*G. Diamandi.* În politica externă.)

Da, în politica externă...

(*G. Diamandi.* În ce privește declarațiile ce a făcut.)

Da, într-o mică parte, și de aceea nu voi vorbi de discursul d-tale.

(*G. Diamandi.* Mi-ar fi convenit.)

Regret. Politica externă nu e specialitatea mea. (*Ilaritate.*) Dar vă voi aminti că acum un an, cînd vorbi d. Carp de politica externă, ați aplaudat cu toții, cel puțin cea mai mare parte din această Cameră.

Absolut nimeni, afirmă d. Duca, dar nu afirmă Camera. (*I. I. C. Brătianu.* Sunt părți pe care le-au aprobat toți, altele, nici partizanii săi.)

Foarte mulțumesc d-lui prim-ministru. Au fost părți pe cari le-ați aprobat cu toți, majoritate și guvern, și părți pe cari nu le-ați aprobat. Firește că d-ați fi aprobat pe d. Carp de la început pînă la isprăvit, n-aș mai fi înțeles de ce ați mai fi stat dvs. pe acea bancă și n-ați fi lăsat locul aceluia căruia i se cuvine. (*Ilaritate.*)

Ei, d-lor, ce fu acea furie ridicată în contra d-lui Carp? Vă las pe dvs. s-o judecați.

D. Missir a căutat o explicație în faptul că după dvs. vine rîndul de drept d-lui Carp pe acea bancă.

X Nu zic că n-are să se întâmple ceea ce d. Missir prevedea. Eu nu m-am mirat. În contra muntelui de stîncă din mijlocul mărilor dau asalt toate valurile turburi și înfuriate. E o genune oarbă în atmosferă. Vijelia se potolește și muntele apare spălat pe poalele lui. Pînă la picioarele muntelui s-au ridicat valurile stîrnite. Și-au răscolit zadarnic nisipul pe care stau. Așa să răscolesc de cînd lumea. Rolurile se îndeplinesc fatal: muntele să vegheze asupra valurilor, și valurile să treacă de la liniște la furie, și de la furie la liniște. (*Aplauze.*)

Dar d. Take Ionescu a voit să facă un contrast între o închipuită „politică negativă” și politica sa „pozitivă”.

Ați auzit programul său de guvernămînt. Erau măsuri condiționate și măsuri necondiționate.

Cele condiționate: reforma electorală și reînființarea conțenciosului.

Aceste măsuri depind de revizuirea constituțiunii și de binecuvîntarea dvs. Nu mă voi ocupa nici în treacăt de aceste propuneri. A făgădui ceea ce nu vei face decît la revizuirea constituției însemnează de mai nainte a nu-ți ține făgăduielile.

Despre reformele necondiționate, în treacăt, mă voi ocupa.

Cari erau aceste reforme? 1/3 din valoarea islazurilor comunale să ia statul asupra lui; 1/5 din dobînda pe care o plătesc țărani pentru cumpărarea loturilor de la Casa rurală să o ia statul asupra lui — aceasta ca o jertfă socială. Și, tot ca o jertfă socială, să înființeze 16 episcopii cu 16 episcopi, să creeze un nou minister, al sănătății publice.

Și a făgăduit în dreapta, în stînga, d-lui ministru de finanțe, încît pe drept cuvînt s-a zis în această Cameră că acest discurs este un discurs electoral.

A făgăduit atît de multe, că am și văzut pe statul român cu buzunarele întoarse pe dos. (*Ilaritate.*)

Da, vedem cheltuielile sporind într-un mod vertiginos, dar nu vedem noile izvoare de venituri pe cari d. Take Ionescu le mai reducea prin revizuirea impozitelor. Prin ce minune ar ajunge să plătească noile jertfe ale statului? Nu știu. Aceasta nu ne-a spus-o.

Și dacă, d-le Take Ionescu, am crezut pînă acum că este o imposibilitate venirea d-tale la guvern, vă declar că, de acum, crez că ar fi o calamitate publică să vi se dea cîrma statului pe mîină.

Oricîte atacuri vi s-ar fi adus și vi s-ar aduce, nimeni n-ar putea să vă facă răul pe care vi l-ați făcut dvs. cu programul pe care l-ați desfășurat în acest Parlament.

La fiecare moment un program nou. Un program la înființarea așa-zisului partid conservator-democrat. Un program astăzi. Și între ele nici o potrivire, afară de reforma electorală, a căruia formulă de astăzi nu se potrivește cu formula de acum doi ani.

Primul program era sărac de idei, era vag, nu coprindea nimic.

Al doilea program, bogat în jertfe pentru stat.

Cine v-ar putea să vă urmeze în această nouă fază?

Mîine, desigur, veți veni cu un alt program.

Dvs. aveți acest mare dar de a vorbi — și eu vă stimez darul pe care vi l-a dat Dumnezeu — din această cauză vă risipiți puterile în combinațiuni neconținut noi, neconținut adresîndu-vă maselor electorale și făgăduind fericirea pe pămîntul binecuvîntat al României.

D. Take Ionescu vă spunea că pînă nu veți revizui constituțiunea și nu veți face reforma electorală, totul în societatea noastră se va perinda pe o minciună, cum s-a perindat de 40 de ani încoace.

Dar n-ai fost d-ta ministru și de atîtea ori ministru?

V-ați gîndit, de cîte ori ați fost ministru că reprezentați o minciună? Și nu vă era rușine de originea dvs. politică, dacă erați produsul unei minciuni? Și partidul liberal, și partidul conservator, în toată viața lor, au fost rezultatul unei minciuni?

Dar să las această extensiune a cuvîntului de minciună, pe care cu atîta îndemînare îl arunci d-ta și unde se potrivește, și unde nu se potrivește.

Să trec la d. Duca.

D-sa a făcut un discurs frumos. Parcă-l văz agitîndu-se aci, la tribună, la dreapta și la stînga, ca un pui de leu în gratii. (*Ilaritate.*)

O, d-le Duca, nu-ți imput eu tinerețea — regret pentru mine ceea ce constat la d-ta — tinerețea și talentul sunt daruri de la Dumnezeu. Tinerețea va scădea și va micșora nițel avînturile oratorice.

D-sa a ținut să constate că de 15 ani fericirea deplină a României să datorește partidului național-liberal. Tot ce s-a

făcut bun, nobil și dezinteresat partidul liberal l-a făptuit. Ce-aș avea de spus ?

Nu face d-sa parte din partidul liberal ? E firesc : între discursul d-lui Duca și proiectul de răspuns la mesaj, un acord perfect.

Dar d. Duca s-a repezit într-un atac de cavalerie și împotriva partidului conservator, și împotriva partidului conservator-democrat, mai bine zis, împotriva grupării d-lui Take Ionescu.

Îmi pare rău : a fost un atac de cavalerie, dar fără cavalerism. Și d-sa a luat ropotul și praful pe care le-a stîrnit în jurul d-sale drept imaginea unei victorii pe care ar fi dobîndit-o un erou. (*Ilaritate.*)

D-sa se crede în drept să ne impute cumplit cearta și sfîșierile, fuziunile, difuziunile...

(*Voci. Confuziunile.*)

...Confuziunile... și conchide că ne gîndim la satisfacerea amorului nostru propriu, a ambițiunilor, a intereselor noastre ; numai de un singur lucru nu avem grije, de țară.

De ce s-a limitat d-sa doar la acești 15 ani din urmă ? De ce n-a împins mai departe curiozitatea istorică ?

De te-ai fi dus ceva mai departe, v-ai fi putut explica dacă din certele oamenilor politici, din sfîșierile lor, din durerile și din zvîrcolirile lor a ieșit pentru țară numai rău sau de a ieșit și vreun bine.

Aduceți-vă aminte luptele de la 1888, cînd în contra lui Ion Brătianu s-a ridicase răposatul Pallade, d. Fleva — mi s-a pare — și d. Take Ionescu, Dumitru Brătianu, Kogălniceanu și atîția alții.

Aveau dreptate să se îndîrjească așa de strașnic în contra lui Ion Brătianu ? Va judeca istoria. Nu mă amestec. Și luptele ajunseră la atîta desperare, că în contra lui Ion Brătianu, răsturnat de la putere, liberalii votau darea lui în judecată. A votat darea în judecată a lui Ion Brătianu Pallade, și Ion Brătianu n-a crezut, ca d-ta, că numai interesele meschine îl agitase, și s-a dus la Pallade și-a făcut pace. Și Pallade a ajuns ministru liberal, ministru de domenii, ministru de interne. În acele frămîntări năpraznice, un om și-a păstrat liniștea și și-a spus gîndul : „Greșalele politice se îndreaptă, nu se răzbună !”

De aceea, d. Carp a civilizat moravurile politice și de aceea în el e nu numai omul de stat, dar și educatorul național. Sunt sigur că nu e nimeni aici care să nu-și fi îndreptat, în parte, cel puțin, pornirile sufletești, ascultînd glumele, ca și lucrurile grave, pe cari le spune d. Carp în Parlament și la întruniri publice.

Și n-au mai fost discuțiuni și sfîșieri în partidul liberal ? D. Costinescu, Aurelian, amicul meu, regretatul Vasile Lascăr, d. Missir și alții, cînd s-au despărțit de d. Sturdza, numai de interesele meschine ale lor erau preocupați ?

Eu nu pot să prevăd ce va ieși din această dizidență conservatoare, al cărei șef e d. Take Ionescu, dar sper că va ieși un bine. D. Take Ionescu se va trudi și, în cele din urmă, va trebui să cedeze partidului conservator. D. Take Ionescu are însușiri excepționale, dar e un om de esență umană. În jurul d-sale aude multe șoapte. În jurul d-sale unii din prieteni vor să-i ridice un zid chinezesc. Să judece d-sa în propria sa conștiință, să nu mai asculte cîte se spune, și sunt sigur că va izbuti să privească pe deasupra zidurilor chinezești.

D-lor, sunt două partide de guvernămînt : partidul conservator și partidul liberal. Aceste partide se numesc istorice. Ele sunt născute din nevoile și avînturile țării. Ele sunt organice și au crescut neconținut pînă la 1866, cînd au primit botezul european o dată cu constituțiunea. La 1866 s-au unit, păstrîndu-și rezerva de a-și lua pozițiunea lor de mai înainte, dar erau unite prin același ideal din care a ieșit constituțiunea, domnitorul și dinastia noastră, și, firește, mai tîrziu, ca o consecință, regalitatea și independența. Aceste partide guvernează pe rînd. De curînd a apărut o nouă formațiune care aspiră să guverneze țara — gruparea așa-zisului partid conservator-democrat.

Are acest partid în spatele său istoria și tradițiunea ? N-o să pretendenți că da.

Este acest partid ieșit din nevoile țării ? Din nevoile simțite, iar nu din nevoile scornite ?

Nu puteți să ziceți că da. Și d-aci toată sfortărea d-lui Take Ionescu. Guvernul liberal se duce, și vine d. Carp. D-lor au pus această teză, căci nu se putea altfel. Dar de ce d. Carp ? Pentru că într-un mod necesar un partid vine în locul celui-lalt la cîrma țării.

D-lor, cum aş discuta lucrul acesta, fie cu dvs., fie chiar cu d. Take Ionescu ? Ar fi să mă amestec în atribuţiunile Coroanei. Şi aceasta nu-i e iertat nimănui dintre noi. Dar d. Take Ionescu îşi permite să dea indicaţiuni Coroanei că n-ar fi bine să însărcineze Coroana pe d. Carp cu formaţiunea noului guvern.

Fiţi încredinţaţi, d-lor, că Coroana nu va găsi în d. Carp un om ahtiat de putere şi lacom de măririi ; de l-ar însărcina pe d. Carp cu formaţiunea viitoare, şi opinia publică ar găsi că ar fi o greşită indicaţiune, şi ţara s-ar pronunţa în alegeri contra d-sale, fiţi siguri că nu va cere o a doua dizolvare, ci se va duce la maiestatea-sa şi, americaneste, îi va spune : „Indicaţiunea maiestăţii-voastre a fost greşită, adresaţi-vă altcuiva“. O, d-lor, dar eu regret că d. Carp n-a fost zilele acestea aci. Ascultînd toate atacurile ce i-aţi adus, ne-ar fi descreşit frunţile, respingînd cu surîsul său şi cu o vorbă de spirit năvala dezlănţuită împotriva sa. Nu cunosc om mai verde şi mai de spirit în politica ţării româneşti.

Dvs. aţi pretins că partidul conservator are pretenţii de aristocraţie, de prescripţiuni istorice, de privilegii. Mă rog, d-le Take Ionescu, dvs. aţi fost ministrul partidului conservator în diferite rînduri, aţi auzit invocîndu-se în jurul dvs. prescripţiunile istorice şi privilegiile ? Spuneţi. Privilegiile au încetat prin renunţarea clasei privilegiate la privilegii, şi la 1866, poporul românesc, dîndu-şi constituţiunea cea mai democratică, a impus tutulor partidelor să fie partide democratice. Azi nimeni nu mai invoacă numele şi familia pentru a i se da puterea.

D-lor, eu am combătut o singură aristocraţie în partidul liberal, aceea pe care o numeam „tavitologie“. Adică aceiaşi, pentru că sunt aceiaşi, aceiaşi să fie pentru că au mai fost şi numai pentru că au mai fost. Nu au fost pentru că au meritat, şi sunt pentru că au mai fost. Dar, în contra numelor istorice să te ridici ? Mi-aduc aminte de un frumos discurs al d-lui Take Ionescu, pronunţat de pe banca aceea, împotriva noastră, care pusesem chestia de aristocraţie, mi se pare, la legea numelui. D-sa ne zicea : „Dvs. voiţi o aristocraţie *à rebours*“ ? Eu nu o vreau. Să nu vrei nici d-ta acum, cum n-am vroit-o noi niciodată.

Numele este un bici adeseaori pe spinarea celui care-l poartă, şi de multe ori o garanţie cînd omul îşi pune toate rîvnele lui să-l poarte demn ca şi părinţii lui. Sunt sărac.

N-am fost contra averii. Avere e un factor social. Dar dvs., partidul liberal, nu aveţi prinţi ? Văd aci pe prinţul Brâncovanu, şi n-aş crede că d-sa a intrat în partidul liberal cu sacrificiul numelui pe care-l poartă.

(*St. Ioan.* Nu există prinţi.)

D-le Ştefan Ioan... nu există prinţi, dar există Brâncovanu.

Ei, eu cred că subţ numele de Brâncovanu sună în capul d-tale, fără să vrei, şi titlul de prinţ. (*Ilaritate.*)

Dar ce să mai vorbim, fiecare, vorba d-lui Frumuşanu, avem prinţii noştri. Şi aceasta vă dă dreptul să ne arătaţi pe noi ca pe un partid aristocratic ? Vă dă dreptul să ne arătaţi pe noi, întorcîndu-vă acum 80 de ani, ca pe un partid de giubelgii ? Ce privilej revendicăm noi ? Şi v-aş vorbi eu în numele partidului conservator de ar fi să vă vorbesc în numele privilegiilor ? E un privilej întîmplător acela de a fi de faţă, de a trăi azi, un trist privilej de a fi într-o scormoneală de patimi.

Dacă d. Take Ionescu şi-ar fi scurtat ceva din discursul d-sale, ar fi pierdut din suprafaţă, dar ar fi cîştigat în profunzime. Dacă d. Duca şi-ar fi oprit discursul înainte de atacul de cavalerie, ar fi rămas, în adevăr, cavaler şi n-aş fi avut ocaziunea să regret lipsa-i de cavalerism.

D-lor, aceste observaţiuni le-am făcut, în treacăt, la discuţiunea de la răspunsul la mesaj. Cred că m-am ţinut de cuvînt : să nu vă fac un discurs şi, mai ales, un discurs lung. (*Aplauze.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 30 NOIEMBRIE 1910

D-lor, ați auzit chestiunea personală pe care d. Barbu Păltineanu și-a desfășurat-o astăzi. D. Barbu Păltineanu a venit armat cu documente ; a căutat în tot trecutul partidului liberal și al partidului conservator acte și documente cu cari a venit înarmat în fața dvs. D-sa a citat o mulțime de lucruri, unele adevărate, altele încurcate. În chestiunea personală pe care a ridicat-o d-sa în contra mea, un singur lucru trebuia să dovedească. Eu îmi permit să spun d-lui Păltineanu ce trebuia să dovedească : să dovedească întâi că d. Carp a zis și în ce condițiuni a zis „Regele și dorobanțul“. Ce sens aveau aceste cuvinte, și dacă erau justificate, și pînă la ce punct erau justificate.

Ei, acest lucru nu l-a făcut. D-sa vine și caută în *Monitoarele oficiale* dezbaterile urmate în Cameră de la 1891, în care Alexandru Lahovari, adversar pe atunci al d-lui Carp, îi amintea d-lui Carp că a zis „Regele și dorobanțul“.

D-lor, ce însemnează aceasta ?

Am susținut eu vreodată că oamenii aceștia mari n-au avut și patimi mari ? Slavă Domnului, exemple se văd și astăzi.

Dar cînd a zis d. Carp „Regele și dorobanțul“ ? De ce n-ați căutat în *Monitorul oficial*, care vă stă la îndemână, cu aceeași grabă cu care ați căutat *Monitorul oficial* și ați găsit cuvintele lui Alexandru Lahovari la adresa d-lui Carp ? Vă rog să-mi răspundeți, pentru ce nu v-ați făcut această datorie ?

Așa este că tăceți ? Și tăceți pentru că d. Carp a zis-o în momentul cînd formula aspirațiunile tuturor românilor în fața

partidului liberal. El zicea : „Nu vă lăudați cu independența și regalitatea ; independența și regalitatea le-a făcut *Regele și dorobanțul*“.

Acesta este adevărul, d-le Păltineanu, și d-ta să-mi permiți să apăs asupra condițiunii de bună-credință. Eu cred că d-ta ai fi putut, cu bună-credință, să găsești cuvintele pe cari le-a rostit d. Carp și în ce împrejurare le-a rostit.

D-ta erai dator să-mi dovedești că d. Carp a zis răposatului Lascăr Catargi, sau despre Lascăr Catargi, că-i va face o înmormîntare de clasa I. Aceasta erai dator să o dovedești. Cu ce vii ? Vii cu *Monitoarele oficiale* din ședința de la 1889, în care bătrînul Lascăr Catargi vorbește către d. Carp și către partizanii săi. Aceasta ce dovedește ? Că d. Carp a zis că va face o înmormîntare de clasa I lui Lascăr Catargi ?

N-ai dovedit lucrul acesta și nu-l poți dovedi, d-le Păltineanu, pentru un lucru foarte ușor de înțeles, pentru că n-a zis niciodată d. Carp aceste cuvinte ; pentru că nu le vei găsi în *Monitorul oficial*, nici în discursurile sale de altă ordine. N-ai dovedit, dar, ce trebuia să dovedești. Ei bine, acum să taci și să ascuți și d-ta umilele mele muștrări pe cari ți le adresez, că ai călcat o regulă de bună-credință.

Ați mai spus că d. Carp ar fi zis că e pacificatorul Europei. A zis d. Carp aceasta ? Iarăși vii cu Lascăr Catargi, vroidind să dovedești că d. Carp ar fi zis aceste cuvinte. Și d. Carp tăgăduiește, și tăgăduiește pentru un cuvînt foarte ușor de înțeles, d-le Păltineanu : n-a zis niciodată aceste cuvinte.

D. Barbu Păltineanu îmi amintește că am fost și eu un titel primar. Da, domnule Păltineanu. Dumitale, care erai un silitor școlar, îți amintesc versul lui Virgil : „Infandum regina jubes renovare dolorem“. Am fost un mic primar cînd statul român nu se putea nicăieri împrumuta și cînd natural că și comuna era săracă, cel puțin lucrul acesta trebuie să-l recunoașteți și dvs. în descărcarea micului primariat de atunci.

D. Barbu Păltineanu spunea, acordîndu-mi un mare talent de vorbă, spunea, nu destul de limpede, că ar trebui să fie condiționat acest talent de morală, și atunci aș vrea să-mi spună d. Păltineanu...

(B. Păltineanu. Am vorbit de condițiunile ordinare de gospodărie, iar nu de morală.)

Am să spun d-lui Păltineanu că niciodată nu am despărțit morala de inteligență și niciodată nu am pus notă la morală într-un timp, și la inteligență în alt timp, niciodată nu am zis că partidelor trebuie să le pui notă la morală în opozițiune și la inteligență când sunt la putere.

Eu cred că una nu se desparte de cealaltă nici în opozițiune, nici la putere.

Iată, d-lor, răspunsul meu scurt la lunga chestiune personală a d-lui Păltineanu.

DISCURS ROSTIT ÎN SENAT LA 2 APRILIE 1912

D-le președinte, d-lor senatori, unii din miniștri s-au retras de la guvern și alții le-au luat locul, și nici o zguduire. O transmisiune de puteri fără cârtiri și fără regrete.

Și aceasta nu se datorește disciplinei de partid — acelei discipline care umilește pînă la rușine, ori azmure pînă la revoltă — ci educațiunii de oameni liberi și conștienți de menirea lor, și credinței unanime că toți slujim sub drapelul glorios al partidului conservator, acel drapel care a fost pururea sfîșiat de atacurile adversarilor și pururea reînnoit mai strălucit din jertfele oamenilor mari cari l-au purtat în puținele zile de odihnă și multe zile de frămîntări! (*Aplauze prelungite.*)

D-lor, în nimeni din noi n-ați putut bănuși setea de putere, nimeni nu a descins de pe acea bancă ca și cum s-ar coborî în mormînt; de nici unul nu s-a atins vițiul puterii. Pilda s-a scuturat de sus, de la înălțimea președintelui nostru (*aplauze prelungite, îndelung repetate*) și de la aceea a șefului nostru. (*Aplauze îndelung repetate.*)

O armată are atîta valoare cît prețuiesc virtuțile generalismului ei. Și care din dvs. nu a văzut în d. Carp un izvor nesleat de lumină și de abnegațiune? (*Aplauze.*)

Ne-a zis să-i fim colaboratori. Am muncit cu rîvnă și cu devotament. Ne-a făcut semn să ne retragem. Ne-am retras voioși. Și cu o egală stăpînire de noi înșine — în amîndouă cazurile — nu am simțit nici un fel de mîndrie, nu am simțit nici un pic de micșorare. (*Aplauze.*)

Astăzi, guvernul maiestății-sale regelui, al țării și al partidului conservator ne cere încrederea și ne cere încrederea pusă în acțiune, adică ne cere sprijinul nostru.

În viața publică, d-ilor, a nu precupeți una sau alta din câte ni se cer însemnează — nici mai mult, nici mai puțin — decît îndeplinirea datoriei față de tine însuși, față de partid și față de țară. (*Aplauze.*)

Noi știm că în orice moment — pentru un om onest — aparenta mărire ministerială se plătește scump prin amărăciunile cari trebuie să le înghiță și prin surîsurile cari trebuie să le împartă. (*Aplauze.*)

Știm că la noi — din nenorocire — adversarul este întotdeauna dușman, că vechea și înțeleapta poruncă a celor 12 table: „adversus hostem aeterna auctoritas“, așa a fost de schilodită de spiritul strîmt al sectarilor, că a ajuns astăzi un crez hain și feroce pe care se dospesc urile neavuabile, patimele urâte și înverșunările nesocotite. (*Aplauze.*)

Iacă de ce la declarațiunea ministerială citită de d. prim-ministru suntem datori să-i răspundem: îndepliniți-vă misiunea și de nu va fi de ajuns sprijinul nostru, jertfa noastră o veți avea! (*Aplauze entuziasmate și îndelung repetate.*)

DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 1 DECEMBRIE 1915

Domnilor deputați,

Acum cîteva zile am adresat d-lui prim-ministru interpelarea pe care o cunoașteți. Credeam că interpelarea mea să fie din toate punctele de vedere — nu zic bine formulată — cuviincioasă. Un organ oficial al partidului național-liberal, *Vîitorul*, peste trei zile, publică un articol pe două coloane: *O interpelare necuviincioasă* — „tel maître, tel valet“. Ciudat! Cînd primul-ministru declară în Senat și în Cameră că nu va răspunde interpelărilor ce i se vor adresa? Ciudat! Cînd ești hotărît să nu răspunzi, să pui presa d-tale sau să lași presa dumitale să vorbească în locul d-tale? Nu e așa că o astfel de manieră nu s-ar potrivi cu înalta pozițiune ce ocupați? Și necuviincioasă de ce a fost interpelarea mea? Pentru că am formulat-o amănunțit, în șaptesprezece capete. Altceva n-am văzut nici în organul oficial al partidului dvs. Da, am formulat-o așa de amănunțit ca să nu fie nici un fel de neînțelegere, ca să nu-mi rezerv nici un fel de surprindere, ca să o știe în toată extinderea ei. Crez chiar că, la nevoie, nu aș mai avea trebuință de a o dezvoltă. Și pentru că mi-am permis în scris o asemenea dezvoltare, să fi comis și o necuviință? Vă fac pe dvs. judecători. Ați auzit-o. S-a imprimat. Ați ascultat-o. A fost o necuviință? Nu aș vrea să iau răspunsul *Vîitorului* drept răspuns al d-lui prim-ministru, de teamă de a nu săvîrși o greșeală materială, dar în orice caz tăcerea d-sale de atunci și tăcerea d-sale de astăzi însemnează că moralmente aprobă răspunsul ce mi s-a dat. Nu voi insista decît în treacăt

și o clipă asupra acestui răspuns — ori de unde ar veni el — pentru ca să-mi arăt disprețul pe care îl merită. Îmi dă povești. Mă previne că fac rău că nu-mi mențin demnitatea de scriitor, pe care aş fi avînd-o în literatura românească, că rău fac că servesc patimele unui om micuț zidit, neînsemnat, a unui om... cam de talia șubredă a d-lui... Filipescu. (*Ilaritate.*) Că rău fac de îndeplinesc acest rol *retribuit*... (*Ilaritate.*)

Domnilor, este cel mai rușinos mod de a preîntîmpina dezvoltarea unei interpelări, este cea mai mare necuviință care se poate comite față de membrii unui Parlament! Retribuiți sunt alții, plătiți sunt alții, vîduți sunt alții, eu nu! (*Aplauze prelungite din partea opoziției, strigăte de bravo.*) Uitați-vă mai bine și mai de aproape, d-le prim-ministru... Retribuiții patimelor servite sunt oamenii fără caracter, sunt mișei cari oricît ar ataca nu merită nici un răspuns! (*Aplauze prelungite din partea opoziției. Strigăte de bravo.*)

Voi trece peste acest pseudorăspuns cu care a fost preîntîmpinată interpelarea mea... Vă rog să mă iertați...

Domnilor, neamul nostru este în așa primejdie cum n-a mai fost de veacuri, că n-ar fi iertat nimănui să nu-și spună credința sinceră și întregă. N-ar fi iertat nimănui ca una să gîndească și alta să vorbească. Ar fi un înfricoșător păcat ca astăzi, mai mult decît oricînd, cuvintele noastre să nu oglindească sufletul nostru, lepădat de orice patimă, de orice ură și de orice socoteală egoistă. Știu că s-a zis: „Cuvîntul este dat omului ca să-și ascundă gîndirea“. Acestea sunt vorbele unui mare om și a unui caracter mic care a făcut deopotrivă și rău și bine patriei sale, urmărind interese egoiste și trecătoare și rar ținînd seamă de interesele permanente ale nobilului popor francez. Nu, d-lor, cuvîntul n-a fost dat omului ca să-și ascundă gîndirea, ci, dimpotrivă, ca să-și mărturisească adîncul conștiinței sale.

D-le prim-ministru, d-ta crezi că puterea creează numai drepturi, iar nu și datorii? Credința mea este: cu cît omul se ridică mai presus în sfera socială, cu atît i se împrumută drepturile și i se înmulțesc datoriile. Un prim-ministru, constituțional și parlamentar, are cel mai mic număr de libertăți și cele mai multe datorii de îndeplinit. Pot să zic, fără temere, că cel mai distins bărbat de stat este acela care în ocîrmuirea lui își îndeplinește hotărît numai datoriile, ca și cum nu ar avea nici drepturi, nici bucurii. Una din grijile lui — și poate

cea mai capitală — este grija ca ordinea morală și socială să nu fie turburată, să nu fie scăzută. Atît cît a apucat-o s-o transmită urmașilor, dacă nu ar crede, cum ar trebui să creadă, că e dator s-o transmită sporită și în creștere. Ordinea morală și socială își are temeiul în pactul fundamental. A respecta constituțiunea unui popor este a îngriji de izvorul lui de viață. Știu că la noi, de vreo 45 de ani încoace, unele din prevederile constituționale au căzut în desuetudine. Desuetudinea, care nu mai este admisă în legile ordinare, s-a strecurat la noi pe furiș în pactul fundamental. Și cînd mă gîndesc la acest adevăr, că nu e lege mai rea decît legea cea mai bună care nu se aplică și lege mai bună decît o lege rea aplicată cu sinceritate, atunci, d-lor deputați, găsesc apăsînd asupra oamenilor noștri politici o mare vină, căci au consimțit la desuetudinea unor anume prevederi constituționale. Dacă am fi aplicat-o cu strictețe, am fi stat ceva mai puțin la putere, am fi guvernat cu ceva mai multe greutateți, dar, în sfîrșit, am fi ajuns să facem din suveranitatea poporului o realitate și nu ne-am fi pomenit cu tratate nefirești încheiate în numele lui. (*Aplauze prelungite din partea minorității.*)

Mi-aduc aminte că Ion Brătianu, într-o conversație intimă, zicea cuiva: „Degeaba mă atacați că nu mi-am îndeplinit toate datoriile. Le-am îndeplinit pe cele pe care le-am putut. Nu voința, ci puțința mi-a lipsit adeseaori. Timpurile mele nu erau ca timpurile voastre. Lipseau oamenii necesari. Eu, ca și Lascăr Catargiu, am improvizat oameni cum am putut și de unde am putut. De aci înainte, voi, generațiune pregătită, urmași mai norocoși decît noi, împliniți-vă datoria morală și aplicați cu seriozitate prevederile constituționale ale acestei națiuni.“

Și ce-au făcut urmașii? Au mers pe calea bătută de mai înainte. În Iași a fost o direcțiune literară care, prin partea ei politică, a batjocorit în principiu ceea ce dvs. practicați de fapt. Tendința generală fu de a înlocui constituțiunea pe de-a întregul cu bunul plac al suveranului.

De un an și jumătate „Titlul II“ — *Despre drepturile românilor* — din pactul nostru fundamental este desființat de cutezanța unor străini de a se pune alături, pe aceeași linie, cu românii, în exercițiul unor drepturi rezervate numai românilor de constituțiunea noastră. Și îndrăzneala lor se explică prin nepăsarea noastră de suveranitatea poporului.

Constituțiunea se împarte în 8 titluri : *Despre teritoriul României ; Despre puterile statului ; Despre finanțe ; Despre puterea armată ; Dispozițiuni generale ; Despre revizuirea constituțiunii ; Dispozițiuni tranzitorii și suplimentare.*

Între aceste titluri se găsește și „Titlul II“, *Despre drepturile românilor*. Aci, firește, va trebui să găsim turnate într-un chip categoric toate drepturile politice de cari se bucură românii în genere. Primul articol de sub acest titlu este declarativ de drepturi și glăsuiește astfel : „Românii se bucură de libertatea de conștiință, de libertatea învățămîntului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor“. Dintre aceste libertăți — cînd sunt puse în acțiune, devin realizări de drepturi — să ne oprim asupra *libertății presei*. „Toți românii și străinii cari au dobîndit împămîntenirea se bucură de exercițiul acestei libertăți“, căci prin art. 8 constituantul prevede că : „numai împămîntenirea aseamănă pe străini cu românii pentru exercitarea drepturilor politice“. Sunt aci, în art. 5, mai multe feluri de drepturi, unele sunt naturale ca „libertatea de gîndire, de care sigur că se vor bucura și străinii, dar sunt și drepturi politice, de cari nu se vor bucura dacă n-au dobîndit împămîntenirea“. Românii sunt părțile din suveranitatea națională, străinii nu. Românii pot să exercite drepturile cari nasc din suveranitate, străinii nu. Aci este deosebirea fundamentală între români și străini. Și pentru ca să limpezească și mai mult această deosebire, constituțiunea declară la art. 11 de sub acest titlu : „Toți străinii aflători pe pămîntul României se bucură de protecțiunea dată de legi persoanelor și averilor în genere“. Așadar, constituțiunea face două grupări distincte : de o parte românii și străinii împămînteniți, de alta străinii. Unora le dă plenitudinea drepturilor civile și politice, celorlalți le restrînge numai la drepturile civile, private și naturale, la drepturile privitoare la „persoane și la averi în genere“.

Și să nu se zică că constituțiunea garantează tuturor libertatea de a-și comunica ideile și opiniile prin presă. E adevărat că ea se exprimă astfel la art. 24 : „Constituțiunea garantează tuturor libertatea de a comunica și publica ideile și opiniile lor prin viu grai, prin scris și prin presă etc.“ Ce poate să însemne „garantează tuturor“ ? Nu poate însemna decît : tuturor aceloră căroră le-a garantat exercițiul libertății presei, după cum prevede la art. 5, nu poate fi decît expresiune eliptică,

adică a zis „tuturor“ în loc de „tuturor românilor“. Altfel ar trebui să presupunem — mă iertați — pe legiitorul constituant neghiob ca, pe de o parte, să limiteze drepturile străinilor prin art. 8, iar prin art. 24 să le acorde plenitudinea drepturilor. S-a exprimat așa după cum s-a exprimat la art. 26 : „Românii au dreptul de a se aduna pașnici“, la art. 11 : „Toți străinii“ ; la art. 10 : „Toți românii sunt egali înaintea legii“. Sunt ezitări de redacțiune. Dar din spiritul care domină întreg titlul II rezultă, fără umbră de îndoială, că art. 24 este restrictiv, organizînd prerogativele presei numai pentru acei cari au și „libertatea presei“, adică numai pentru aceia nu se va „înființa nici o lege excepțională“, nici „cenzura“, nici „cauțiunea“, nici „regimul avertismentelor“, numai pentru aceia „juriul este statornicit în delictele de presă“, adică numai pentru români și împămînteniți. Știu că s-ar putea zice că presa este și o afacere comercială, este o avere privată, și ca atare garantată prin art. 11 din constituțiune. Este și o avere privată. Ar putea fi chiar numai o avere privată, și străinul ar putea zice : garantează-mi averea mea potrivit constituțiunii dvs. Așa ar fi dacă presa s-ar mărgini la reclame și anunțuri comerciale, pe lîngă întreprinderile de ordine privată, și nu s-ar amesteca în controlul vieții noastre publice, n-ar reprezenta tendințe de ordine politică, n-ar determina curente, n-ar izbi persoane diriguitoare, n-ar fi amestecată în luptele publice. Și străinului îi voi răspunde : averea d-tale sunt dator să ți-o garantez, dar drepturile politice pe cari ți le arogi d-ta, nu. D-ta nu te poți bucura de favorurile acordate numai „presei românești“ prin art. 24 și 105 din constituțiune.

Dar, d-le prim-ministru, să presupunem că la noi, în timpuri normale — cînd ne atacăm unii pe alții, unii la putere și alții în opoziție, scene obișnuite — să presupunem că o putere vecină are interes să provoace o răscoală, o revoluție țărănească. D-ta știi ce va să zică o revoltă țărănească ! (Ilaritate.) Și să presupunem că trimite bani în țara românească prin ministrul ei plenipotențiar, că acest ministru, care nu e paznicul intereselor noastre naționale, se adresează la scriitori famelici, la descreierați, la oameni fără carieră, la oameni cari n-au nimic sfînt, la șantaغيști. Cu aceștia întemeiază un ziar, cu acest ziar ațîță la revoltă, seamănă ura între clase, îl împarte gratis prin satele noastre, azmute instinctele

rele și propovăduiește deznădejdea și sapă ordinea socială. D-ta crezi că ești dezarmat cu constituțiunea de astăzi ? D-ta crezi că nu ai nici o putere și că trebuie să asisti cu brațele încrucișate la dezastrul care se prepară ?

Crezi că pe o asemenea presă nu ai dreptul s-o desființezi prin confiscățiune și că ar trebui să o trimiți la jurați, sporind scandalul, dezordinea și neliniștea ? Dar nu e posibil, oricare ar fi complicitatea lașității noastre, să privim nepăsători la atentatul străinilor în contra intereselor patriei noastre. Și sunt sigur, d-le prim-ministru, că vă veți aduce aminte de art. 5 și 8 din constituție și veți face deosebirea între român și străin, deosebire prevăzută în art. 11 din „Titlul II” al pactului nostru fundamental. Vă veți întreba : Cine a întemeiat acest ziar ? Pentru ce scop ? Cu ce bani ? Cu ce bani se întreține ?

Cu ce bani se împarte gratuit ? *Cui prodest ?* Și, indiferent de e redactat în limba română, de scriitori români, veți zice : scopul acestui ziar este antinațional, banii sunt de la străini, direcția este în realitate în mîna străinilor, este un ziar străin și-l voi confisca, îl voi desființa — și nu vă veți teme că vor fi gazetari cari să se ridice împotriva dvs. — căci ar fi cu neputință ca un gazetar român și onest să se unească cu canalele vîndute ca să-și trădeze patria. (*Aplauze prelungite.*)

D-le prim-ministru, pînă acum am vorbit în principiu. Să mă cobor la fapte.

Acum un an și jumătate s-a răspîndit o veste tristă, că fondul de război al Germaniei ar fi afectat, în parte, la corupțiunea popoarelor neutrale sau nu. Germanii sunt un popor foarte harnic, foarte cult, foarte îndrăzneț și deprins cu unele practici pe cari le exercită cu o minunată nepăsare în afară de hotarele țării lor. Ei s-au deprins de mult cu spionajul. E sigur că poporul care a organizat spionajul cel mai fin, întinzîndu-l asupra lumii întregi, este poporul german. Am auzit că au un fel de academie pentru asemenea odioase aptitudini. Știam că există în Londra o școală de „pikpokei” — dar nu a statului, ci a pungașilor, nu știam că în Germania să fie o școală de spionaj. Dissescu mi-a afirmat că există o catedră pe care o ocupă unul dintre cei mai iluștri profesori germani. (*Ilaritate.*)

Vestea, care la început era vagă, prinse îndată o consistență, luă o formă, o formă categorică : fondurile germane vor fi

întrebuințate ca să puie mîna pe organele de publicitate. Vă voi vorbi de lucruri spăimîntătoare pe cari le știți cu toții, despre cari nu va fi nimeni în Parlament care să se îndoiască.

Un german — din nenorocire împămîntenit român, Henennfogel — se strecură prin diferite redacții, căutînd ca prin bani germani, în numele ministrului plenipotențiar german, să momască, să corupă și să cumpere organe de publicitate. Rezultatul ? E trist. Îl știți cu toții. Germanii puseră ochii, firește, pe cele mai populare și răspîndite ziare. Aci vedeau ei mijlocul sigur de a captiva și opinia publică. Se adresă *Adevărului*. Îi oferă 7 milioane. (*Ilaritate.*) În redacția *Adevărului* găsi, din fericire, pe d. Constantin Mille. (*Întreruperi.*) Oricari ar fi motivele supărării dvs. pe Mille și ale lui Mille pe dvs., el și-a făcut datoria de bun român... Mille refuză cu indignare asemenea tîrg... (*Aplauze prelungite pe banca minorității.*)

Se adresează *Universului*. Îi oferă ceva mai mult ca *Adevărului* : 8 milioane. Aci s-a găsit un om lipsit de conștiință și lacom de bani. Cere mai mult. Nu vrea să lase din 10 milioane. Tîrgul nu se face. *Universul* ține la preț. Mai tîrziu *Universul* primește să fie închiriat, primind chiria de 100.000 lei lunar, trădează cauza românească și servește o cauză străină.

Opinia publică simte, se indignează, zvîcnește, protestează gălăgios, se dezabonează cu scrisori publice. Îndeosebi d-lui Mille și campaniei d-sale îi datorăm această revoltă a opiniei publice. (*Întreruperi.*)

Universul scade. Este serios amenințat în existența lui. Adevărata lui proprietară — nu omul lipsit de scrupule — simțind primejdia, se adresează unui om de valoare, unui academician, colegului nostru, d. general Crăiniceanu, și îl roagă să ia direcția. D. general Crăiniceanu primește, salvează *Universul*. Și nimeni nu are dreptul să se îndoiască de buna d-sale credință. (*Aplauze prelungite pe băncile minorității.*)

Va să zică, pînă acum se adresează la două ziare populare și nu izbutește cu nici unul. Bani au, și nu e posibil să nu fie, numai la noi, conștiințe de vînzare. Se adresează — și veți vedea, după preț, cum germanii știu să aprecieze popularitatea — la *Minerva*... Aci găsi... Oh ! mă iertați... Aci n-a găsit pe nimeni... (*Aplauze prelungite pe băncile minorității.*)

Și cu 3 milioane și jumătate se vinde *Minerva* împreună cu o altă foaie, care ajunsese rușinea presei, *Seara*, al cărui prepus director de formă — deși putea fi și în fond (*ilaritate*) — e un neom care se laudă cu cele 44 de arestări suferite în diferite țări, dintre cari o bună parte sunt pentru escrocherii. (*Aplauze pe băncile minorității.*)

Vai ! D-lor, ce odioase fapte trebuie să spui în această interpelare ! Germanii aveau în slujba lor două organe, două rușini, le mai trebuia și talente. Încă de la început au pus ochii pe un om bătrîn, pe un literat de o reputație însemnată. Acest om fusese scos din direcțiunea școalei de menaj de la Măgurele de către „Academia Română” ! Bătrînul literat era la strîmtoare. Bătrînul literat fusese prins odinioară în curentul de stat maghiar. Numai grație influenței lui Eminescu, de pe cînd era tînăr, a fost smuls din vultoarea ungurească. Bietul Eminescu ! Bietul mare om ! Cu inima lui caldă, cu patriotismul lui transcendental, cu vorba lui apăsată și grea, cu ochii lui în care strălucea lumina veacurilor trecute, l-a covîrșit, l-a convins și l-a adus în lumea românească. (*Aplauze prelungite pe băncile opoziției.*) Mai bine nu l-ar fi adus ! Mai bine ar fi îmbogățit cu cîteva nuvele literatura maghiară decît să-l vedem acum, la adînci bătrînețe, reîntorcîndu-se iarăși în tabăra din care cu greu l-a răpit marele nostru Eminescu. Și astfel se fundă *Zina*, în fruntea căruia stă omul care moare în fiecă zi pentru orice conștiință românească. (*Aplauze pe băncile minorității.*)

Pe calea aceasta au mers mai departe. Prin omul cu 44 de arestări, prin omul care triumfă prin cinismul lui, a încurcat și a tîrît — desigur fără să-și dea seama — pe colegul nostru, pe d. Fleva...

Mă iartă, d-le Fleva, eu nu vă imput nimic alt decît o prea mare doză de naivitate. (*Ilaritate, aplauze pe băncile minorității.*) Prin omul celor 44 de arestări a furat și pe un literat de talent. De astă dată îmi pare rău, îmi pare așa de rău, cu atît mai mult cu cît este un om relativ tînăr, și s-a lăsat să fie tîrît prin mirajul banilor. Aceeași naivitate ca și la d. Fleva. (*Ilaritate.*) Îmi pare rău că eu am fost raportorul la „Academia Română”, că eu am constatat talentul și meritele lui pentru cari i s-a decernat un premiu destul de mare, și nu-mi pare rău de ce am făcut, dar [de] ceea ce face el astăzi. Poate să-i treacă prin mintea unui literat că el ar

trebui să nu aibă în vedere decît plata pe lumea aceasta ? Cine dă mai mult... Să deschizi tarabă... Nu zic că literatul să moară de foame, nu, dar să scrii și să semnezi tu însuși că scrii la *Libertatea* numai pentru că îți dă 100 de lei de articol, fără să te întrebi cui slujește această *Libertate* ? Cînd toată lumea știe că această foaie este direct contra „idealului național”, ție, literat, să nu-ți pese de unde pică diferența surplusului de plată ? A, e prea multă naivitate ! Feriți-vă de naivi ! (*Aplauze pe băncile minorității.*)

Astfel avem în mijlocul capitalei patru ziare absolut nem-tești : două cumpărate, *Minerva* și *Seara*, și două întemeiate, *Zina* și *Libertatea*. Și cînd se întemeiază ziare noi ? În momentele cele mai grele pentru publicistică, în momente cînd aproape este desființate rubricile anunțurilor și reclamelor, în momentul cînd — întrebați pe orice director — ziarele se exploatează numai cu pierderi. Ca să scoți un ziar nou, astăzi, ar trebui să fii om bogat și să ai profunde convingeri de apărare, pentru cari orice jertfă să nu însemneze nimic. Dar ca să vedem pe orice împușcă-franc întemeind ziare noi, fiți încredințați că este o afacere de vânzare-cumpărare. Dar să mă opresc aci cu desirarea rușinilor naționale.

Acum, d-le prim-ministru, ce-ați făcut cînd ați văzut că se pornește puroiul corupțiunii ? Trebuia să nu vorbiți, ci să lucrați ca să salvați bunul nostru renume, după cum aici, în Parlament, trebuie să vorbiți, iar nu să tăceți, pentru bunul dvs. renume.

D-le prim-ministru, o crimă se comite. Este un tainuitor în casa căruia se găsesc lucruri ascunse din cari ar rezulta făptuitorii crimei. Domiciliul este inviolabil. D-ta te vei opri de acest principiu ? Nu, ci vei trimite pe procuror să violeze acel domiciliu. O crimă se comite, dar de astă dată în contra tuturor, în contra neamului nostru întreg. Opinia publică se alarmează, îți arată semnele crimei, îți indică domiciliile trădătorilor — d-ta ești dator să trimiți să cerceteze la administrația acestor ziare : din ce fonduri trăiesc, din ce fonduri au apărut, cu ce fonduri se întrețin, cine le dă din gros ca să trăiască bine fără nici o desfacere — căci multe din aceste ziare se împart gratuit, și nici gratuit nu se mai cetesc. Oamenii le resping cu dispreț. Ce oameni bogați — cari să cheltuiască cinci, șase, șapte, opt, sute de mii de lei anual — se află în

dosul acestor ziare? Sunt bani infami, bani cu miros urât, orice ar fi zis împăratul roman de altădată.

D-le prim-ministru, nu numai că aceste ziare sunt vândute, vândute și cumpărate, ca să ne otrăvească sufletele, dar sunt și singurele organe de publicitate cari trec Carpații. Nu e de ajuns jalea de peste munte! Nu e de ajuns doliul general! Le mai trebuie și informațiuni false, de natură de a le spori deznădejdea... Românii, cari au rezistat de veacuri la cotropirea ungurească, sunt înșelați asupra adevăratului sentiment care domină în România, și înșelați, s-ar putea să zică într-un moment de disperare: „România ne vinde! România ne trădează! România ne pierde, ne-a pierdut!” Și cum își vor mai aduce aminte de cuvintele lui Ion Brătianu spuse lui Kossuth în 1859? (*Aplauze prelungite pe băncile minorității.*)

Să fie aci o chestiune de înaltă diplomatie? să se invoace principiul inviolabilității și a exteritorialității, miniștri cari întrebuințează banii spre a corupe și cumpăra conștiințele? Cari au deschis târg pentru asemenea marfă spurcată? Principiul inviolabilității și a exteritorialității, recunoscute în dreptul internațional, au și ele o limită. Va să rămâi ceea ce ești: ministru plenipotențiar. Îndată ce depășești sfera atribuțiilor d-tale, încetezi de a te mai bucura de asemenea prerogative. E simplu. Nu mai insist. Te-apuci la ceartă, tu, ministru plenipotențiar, te-apuci la injurii, izbești... Fiți siguri că-l voi izbi, în cazul acesta, fără a mă gândi la inviolabilitatea lui, fără ca nimărui să-i treacă prin minte asemenea copilării.

Nu cumva veți zice, ca și *Viitorul* că constituțiunea prevede prerogativele presei numai pentru instituțiunea presei, iar [nu] și pentru oameni? Dar prerogativele acelea sunt, încă o dată vă spui, pentru instituțiunea presei românești. Îndată ce banul e strein, proprietarul e strein, direcțiunea e streină — puțin importă dacă sunt redactori români — presa aceasta este streină și nu poate fi instituțiune de presă românească. E pusă în slujba streinilor, o tratez ca pe orice atentat în contra siguranței statului și a neamului nostru.

Și dvs., d-le prim-ministru, nu faceți nimic? Nu sunteți hotărâți la nimic? Ba, ceva mai mult, faceți pe dos, căci sub ocîrmuirea dvs. se redactează asemenea infamii la umbra baionetelor armatei românești! (*Aplauze prelungite pe băncile opozițiunii.*) Știu, din nenorocire, că sunt case de o reputație

urâtă, case „mal famées” cari sunt păzite de gardiștii și de soldații noștri. (*Aplauze pe băncile opoziției.*)

D-le prim-ministru, d-ta te temi de răspundere. Prea te temi pentru ca hotărît să nu alergi cu ochii închiși în brațele răspunderii. D-ta te temi de pierderea puterii. Eu mă tem să nu ne pierzi pe toți. Eu mă tem ca nu cumva să se zică mîine de toți românii, cu ochii plini de lacrimi și cu gura de blesteme: sub feciorul cel mai mare al lui Ion Brătianu România a fost înmormîntată ca un hoit, fără vaiete și fără cîntări...

(*O voce. Groaznică halucinație!*)

...fără tricolor și fără spada pe care n-a voit s-o tragă, urmîndu-l pe el, care gonea după himera norocului! (*Aplauze prelungite pe băncile minorității.*) D-ta te temi. Nouă ne este groază. Și recunosc, d-le prim-ministru, că nu ai o situațiune de invidiat. Cît ai lucrat și cum ai lucrat pînă acum, te rog, nimeni n-ar primi cu plăcere să-ți ia locul (*Ilaritate.*) Și să dea D-zeu ca numai d-ta să ai dreptate. (*Ilaritate. Oratorul privește spre locul de unde a pornit întreruperea de mai sus.*) Să dea D-zeu ca ceea ce spui eu să fie curate halucinații... O! vei rîde urît, d-le, în ziua cînd ne vom prăbuși cu toții, și atunci, îți vei aduce aminte că sunt și rîsuri de stafii... (*Aplauze prelungite pe băncile opozițiunii. Strigări de bravo.*)

D-le prim-ministru, cînd Italia a intrat în război am pierdut încrederea în cuvîntul d-tale. Cînd puterile centrale împreună cu Bulgaria au tăbărit contra Serbiei, am pierdut încrederea în d-ta. Cînd Filipescu și Take Ionescu v-au spus: „Voi ești să ne ai partizani devotați, sau dușmani neîmpăcați?” Și d-ta ți-ai ales, preferînd dușmănia în locul devotamentului, spaima noastră a crescut, și ne-am zis: „prea am răbdat mult, prea am tolerat multe, și din patriotism, și din dezinteresare; să ne schimbăm metoda. Să atacăm, să dezvoltăm interpelările, pe cari ar fi trebuit demult să le dezvoltăm, dacă nu ne-ar fi ținut cu vorba taciturnul prim-ministru...”

Vei răspunde sau vei tăcea, d-le prim-ministru, eu știu că nici chiar în țara românească nu sunt oameni cari să răspundă de faptele altora și să îndure pedeapsa cuvenită pentru alții. Iacă de ce, d-le prim-ministru, v-am adresat interpelarea de astăzi, avînd onoarea de a vă spune că, spre bucuria dvs., am încheiat-o. (*Aplauze prelungite pe banca opoziției.*)

D-lor deputați, răspunzînd d-lui Carp voi fi foarte seurt. Trebuie să recunoaștem că d-sa are o mulțime de drepturi asupra generațiunii noastre. D-sa însă își arogă și mai multe drepturi. Bătrînețe respectabilă, talent covîrșitor, inteligență... Dar întrebați-l pe dumnealui. (*Mare ilaritate, aplauze.*) Să nu credeți că mă gîndesc să ating această frumoasă — în înțelesul antic al cuvîntului frumos — această frumoasă figură a Parlamentului nostru...

D-le Carp, și pentru ce v-ați supărat? Pentru ce mă muștrați cu atîta înverșunare? Pentru ce v-ați revoltat contra unor închipuite insulte și delațiuni?

Eu, eu — privește-mă, d-le Carp — eu delator? Delatori sunt aceia cari nu îndrăznesc să-și susție acuzațiunea fățiș; aceia cari strecoară un bilețel pe ascuns sau îți șoptesc la ureche. Eu acuz pe față, limpede, categoric, în fața Parlamentului, patru ziare... (*Bravo, aplauze prelungite.*) Insult? Pe cine am insultat? Pe omul lepădat de orice delicatețe în materie de onoare? Pe omul care se mîndrește cu 44 de arestări, dintre cari sunt destul de multe pentru escrocherii, și d-ta, d-le Carp, îl aperi?... (*Ilaritate, aplauze.*) Dumneata, d-le Carp, te ridici în contra mea și mă muștri cu asprime, cu atîta asprime, încît — iartă-mă că ți-o spun — nu mai măsoari valoarea cuvintelor? (*Aplauze.*) „Delațiune“, căzut de pe buzele altuia mi-ar fi indiferent; căzut de pe buzele d-tale nu mi-e indiferent. Bucură-te că mă izbești, dar nu te bucura că mă întristezi. Știu că orice ți-aș spune, eu sau altul, dumneata nu crezi. D-ta te-ai izolat complet de toată lumea — d-ta ai lucrat de unul singur toată viața (*P. Carp surîde*) — nu mă mir că surîzi... Din nenorocire, este așa, d-le Carp, este așa... Concepțiunile d-tale au fost întotdeauna vaste, dar întotdeauna străine de țara românească. (*Aplauze.*)

Spus-am eu, d-le Carp, că sunt în capitala țării persoane cari întrețin cîte patru ziare, pentru cari ar trebui să cheltuiască 800 000 lei, mai ales cînd nu se vînd aproape deloc? Și am întrebat de unde atîția bani, ca să vă văz cu un trist curaj acuzîndu-mă de delator? (*Aplauze.*) Și apoi spus-am eu — ceea ce știm cu toții — că ni s-a comunicat de la șeful de vamă din Predeal banda doveditoare a o mie de abonați din Transilvania, la ziarul *Moldova*?

D. Carp zice: da!... Ți-am imputat eu acest fapt, d-le Carp? (*Aplauze prelungite.*) Cînd nu există o sută de buni români, din țara românească, abonați la *Moldova*, admite cineva de aici, din Parlament, că ar putea să existe o mie de abonați din cel mai nefericit colț de pămînt locuit de români? (*Aplauze prelungite.*)

Nu, d-le Carp, nu este bine — în orice caz, nu șade frumos — să profiți de avantajele pe cari ți le dă vîrsta față de cineva — și d-ta nu numai că ai uzat de ele, dar ai și abuzat față de mine. A doua oară cînd auz din gura d-tale, la adresa mea, cuvîntul de delator. Să-mi spuie mie unul, unul măcar, din acest Parlament, dacă ar fi ceva în natura mea cinstită de ceea ce d-ta numești, fără să te gîndești, delator... (*Aplauze prelungite.*) D-ta, o viață întreagă nu ai vrut să cunoști pe nimeni, ai disprețuit pe oricine te-a apropiat, te-ai izolat într-o singularitate originală, dar ciudată, n-ai crezut în nimeni și pe nimeni. Pentru d-ta nimic n-a fost bun în România. Păcat. Crezul d-tale izvorăște, fără relații, de la d-ta însuși.

De aceea, după 30 de ani, ne repeți din nou, cu aceeași convingere și cu aceeași melancolie, că ai rămas singur, că ești singur ori de cine te-ai înconjura. Și e firesc să crezi ce vrei, ca orice stăpîn care nu ascultă de nimeni. Și nu m-am mirat ca să mă acuzi de delațiune cînd în realitate n-am spus decît curatul adevăr. (*Aplauze îndelung prelungite pe băncile opoziției.*)

PĂMÎNT ȘI DREPTURI...
DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA IASI, LA 9 Iunie
1917, CU PRILEJUL DISCUȚIEI REFORMELOR

Domnilor deputați,

Mă veți ierta dacă vă voi răpi și eu puțin timp în aceste dezbateri. S-a vorbit mult. Atențiunea dvs. trebuie să fie obosită. D-nul Matei Cantacuzino, în sinteticul și magistralul său discurs, a declarat că va vorbi „cu durere și fără cruțare”. Durerea i-o cunosc și i-o înțeleg. Dar „fără cruțare”? Da, a voit, desigur, să vorbească „fără cruțare”. A făcut procesul istoriei noastre contemporane. A acuzat, fără deosebire, pe toți cîrmuitorii din toate partidele. Dar cînd acuza pe toată lumea deopotrivă, eu îmi permit să cred că n-ai acuzat pe nimeni. De aceea, voi zice d-lui Cantacuzino că d-sa a vorbit și cu durere, și cu cruțare. Dacă de la acest discurs, un model de elocință scurtă, voi trece la discursul d-lui Cuza, un alt model de elocință ca lungime — d-sa știți că a vorbit cinci ședințe în șir — voi trage caracteristica următoare: d-nul Cuza a voit să fie rău și a vorbit de multe, de foarte multe, cum s-ar zice „de omni re scibili”. Da, a voit să fie rău. Și vă întreb pe d-voastră: vă închipuiți un orator atît de hain care să vorbească cinci ședințe cu trandafirul înflăcărat la butonieră? (*Ilaritate.*)

Nu, d-lor; oamenii sunt pururea mai buni decît cuvintele lor, scăpate de iuteală și la mînie. Rar om ar fi mai crud decît cuvîntul de pe buzele lui. Pentru asemenea excepțiuni se potrivește formula sceptică: „Dumnezeu a dat omului cuvîntul ca să-și ascundă cugetarea”.

Ați ascultat atîția oratori, în larga comisiune de deputați și de senatori, în subcomisiunea mai restrînsă, însărcinată cu redactarea reformelor, în secțiuni, în comitetul delegaților și, mai cu seamă, aci, în Parlament, în dezbaterile noastre publice. I-ați ascultat; i-am ascultat cu răbdarea cuvenită, cu respectul cuvenit talentului lor, științei lor, experienței lor. Așa socot că se cade să fie într-un Parlament covîrșit de durerile țării, de solemnitate tragică prin care trecem, de marea problemă pe care se încearcă s-o rezolve, de faptul că pentru un moment — pentru un moment — s-a văzut laolaltă partidele istorice sfîșiate fără cruțare d-a lungul vremilor.

Toți oratorii și-au spus convingerea lor. Toți și-au depus obolul lor — firește, respectabil. Unii mai blînd, alții mai vehement, unii mai sintetic, alții mai amănunțit și mai documentat. În sfîrșit: unii cu o patimă proaspătă. Și știți că patima cu cît este mai proaspătă cu atît este mai fără frîu. Oricît de personală a fost această pornire, ați simțit că dedesubtul ei era și o parte impersonală, era preocuparea de greaua problemă ce discutăm. Și de aceea zisei că oamenii nu sunt atît de răi cum se oglindesc în cuvintele scăpate de pe buzele lor la mînie. Și totuși, nu știu de ce — vrînd-nevrînd — mi-aduc aminte de cuvintele unui uriaș al tribunei — Alexandru Lahovari: „banca aceasta (adică scaunele acelea) este banca torturilor”.

Domnilor, permiteți-mi să vă spun, cît voi putea mai pe scurt și cît voi putea de limpede, de ce sunt pentru reformele propuse, fără să mă întreb de la cine au pornit, și dacă au sau nu și scopuri ascunse și lăaturalnice. Au pornit ele de la rege? Au pornit de la miniștrii liberali sau de la minoritatea conservatoare din guvern? Sunt sau nu rezultatul unui compromis? Sunt provocate de duhul democratic care suflă asupra lumii? Sunt sau nu în legătură cu revoluția rusească ori cu nedemna șarlatanie nemțească, din decembrie trecut, încercînd să momească nefericita populație rurală din țara năvălită? Toate aceste întrebări îmi sunt indiferente, și veți înțelege de ce. Ceea ce nu pot să-mi fie indiferente sunt reformele în sine, oricît de pripite ar fi. Sunt pentru reforme, în-deosebi pentru reforma agrară, pogorîndu-mă în sufletul meu, în instinctele mele, în suferințele mele, în sufletul țărâniei

noastre, în suferințele și lacrimile ei, din cari au răsărit atîția eroi, morți pe cîmpul de onoare, și atîția eroi susținîndu-ne cu onoarea, cu sîngele și cu viața lor. (*Aplauze prelungite.*)

Sunt pentru reformele susținute de clasele diriguitoare de la noi, de clasele oligarhice, da, oligarhice, din trecut, de astăzi și de mîine. Nu vinele și păcatele lor suntem chemați să judecăm, ci lepădarea lor de bunăvoie de rămășițele privilegiilor pe cari le-ar mai fi avînd. În republica romană, la culmea ei de mărire morală și materială, nu era o oligarhie cîrmuitoare? Dar Anglia democratică, liberă și puternică, nu este cîrmuită de oligarhie? Dar Franța, nobila și eroica Franța, republica strălucită a timpurilor noastre, nu este cîrmuită de oligarhie? Da, domnilor. Și de aceea mi s-a părut o nepotrivire cînd ați încărcat cuvîntul de „oligarhie” de o ură ce nu încape în receptacolul ei de noțiune. (*Aplauze.*)

D-voastră nu vreți altceva decît să sporîți temeliile acestei oligarhii. În locul oligarhiei de astăzi, veți experimenta oligarhia de mîine. Vreți ca porțile acestei oligarhii să nu fie întredeschise, ci date de perete. Vor fi prin votul universal Oligarhia a fost de cînd lumea și va fi cît va fi lumea. Și nu zic într-un înțeles rău sau cu inima înăcrită: va fi vraștea de mîine, iar nu egalitatea de mîine. (*Aplauze.*)

„Liberté, Egalité, Fraternité” fură scrise pe drapelul roșu al marei Revoluțiuni franceze și pe toate monumentele publice. Mîine vor fi scrise și pe tricolorul nostru, pe scumpul tricolor al neamului nostru întregit. Dar să nu ne înșelăm. Din greșalele altora se cuvine omului cuminte să învețe și să se îndrepte. Libertate? Da. Dar libertatea fiecăruia este țăr-murită de drepturile și de libertatea oricărui. Libertatea este relativă. Fraternitate? Da. Fraternitate cît poștiți. Ea este singura, din cele trei idei, absolută, religioasă și mistică spre care tinde omenirea creștină. Și văzurați cum înțelese fraternitatea fiara cultă, foarte cultă, necivilizată și necivilizabilă, fiara teutonă și îmbătată de sînge. Egalitate? Asta nu, domnilor, căci e mai presus de firea omenească. Nu că n-am vrea, dar nu putem să vrem, izbiți de inegalitățile din natură ca de un prag de aramă. Oamenii nu se aseamănă cu o chilă de fasole, bob și bob. Pe scara vietăților, cu cît te sui mai

sus, cu atît constăți deosebiri și inegalități mai multe. Egalitatea înaintea legilor — da. Egalitatea între oameni — nu. Egalitatea nu este posibilă.

Oligarhia de astăzi, cu toate păcatele de care o acuzăm, își îndeplinește o supremă datorie pentru țară și neam. Și eu îndrăznesc să vă rog ca să trecem peste noi. În acest moment se cuvine tuturor să nu-și amintească de persoana lor. Să uităm ce am dorit și n-am avut, tot ce dorim și n-avem — tot ce am meritat și nu ni s-a dat, tot ce merităm și nu ni se dă, tot ce-am fi putut face și am fost împiedicați de a face, tot ce putem și suntem împiedicați de a face — și să nu vedem altceva decît salvarea țării înlăuntrul și în contra dușmanilor. (*Aplauze prelungite.*)

Domnilor, eu am două temeuri ca să fiu pentru reformele constituționale. Unul absolut subiectiv și altul de o natură mai complexă. D-voastră îl veți socoti și clasa. Să încep cu cel subiectiv.

Voi face un mic înconjur pentru a fi mai bine înțeles. Știți că s-a zis, și astăzi se zice mai cu înversunare: lupta nu este între oamenii politici, ci între diferite clase sociale. Care clase? Sunt vreo 57 de ani de cînd la noi nu existau decît două clase sociale: boierii și țărani. La mijloc ar fi trebuit să fie clasa de legătură, de precumpănire, între boieri și țărani: burghezia. Ar fi trebuit. La ce se reducea clasa acestei burghezii? La cîțiva negustori, în mare parte străini. Aceștia nu meritau numele de clasă socială și nu îndeplineau rolul de clasă socială, ci, dezlegați de solidaritatea noastră etnică, erau cel mult breasla negustorilor. Așa era acum o jumătate de veac. După cincizeci de ani — mai ales prin truda partidului liberal — am înfiripat burghezia. Această clasă socială n-a fost și nu este de sine stătătoare în guvernarea țării. Uitați-vă la acest Parlament și aduceți-vă aminte de Parla-mentele trecute, uitați-vă la acest guvern și aduceți-vă aminte de ministerele trecute — și spuneți-mi dacă a fost vrodată o grupare de acest fel în Parlament sau dacă a fost vreunul pe banca ministerială? Desigur nu. Burghezia n-a ajuns la deplina înțelegere a intereselor ei și s-a absorbit în partidele politice existente, în așa-zisele „partide istorice”. Oamenii politici au căutat să prinză — și le-a fost ușor — în organiza-

țiile lor pe oricare se bucura de influență pe piața publică. Așa că partidul liberal se compune, firese, din orașeni : boieri, profesioni libere, proprietari, comercianți și industriași. Partidul conservator se compune la fel din : boieri, profesioni libere, proprietari, comercianți și industriași. Țăranii, adevărații țărani, conștienți de interesele clasei lor, nu s-au văzut nici în Parlament, nici în partide, ci cel mult au fost pe ici, pe colo, așa, de sămînță. Lupta deci s-a dat — oricît de paradoxal vi s-ar părea — între partide, între oamenii din aceleași clase sau din aceeași clasă și oamenii din aceeași clasă sau aceleași clase sociale. Între orașeni și orașeni. Și, oricît ni s-ar părea nouă de detestabilă oligarhia de ieri și de astăzi, această oligarhie s-a gândit adeseori la țărănime, dovadă lungul șir de împroprietări de la 64 și pînă acum, cînd se sîngerează adînc clasa proprietarilor rurali. Se prea poate ca eu să fiu tîrît, fără să-mi dau seama, să apăr întrucîtva oligarhia de astăzi. Domnilor, eu sunt bătrîn. D-voastră sunteți tineri. Eu nu pot să acuz fără să mă simț cutremurîndu-mă de un sentiment de ingratitudine față de ea. Atît mai bine pentru cei tineri dacă n-au nici o datorie de conștiință față de oligarhia noastră. Ei pot acuza în liniște, fără grije și fără mustrare, știind că, oriunde sunt, sunt numai prin ei.

Dar, domnilor — și mă adresez tuturor — cunoașteți dvs. în istoria noastră contimporană vreun om de stat, ținînd destinele țarei în mînă, care să se fi gîndit să apese cu tot dinsul clasa țărănească ? (*Aplauze prelungite.*) Vă desfid — adică mă iertați, este un fel de a vorbi — vă rog, dacă știți vreunul spuneți-mi-l și mie. Tot binele pe care l-ar fi putut face nu l-au făcut — e adevărat. Nu l-au făcut din două pricini : ori că nu l-au priceput îndestul și în întregime, ori că l-au împiedicat împrejurările. Și astăzi ce faceți ? Toți sunteți laolaltă ; nimeni nu combate reformele ; toți vreți mai-binele ; și toți veți face supremul bine pentru reînvierea clasei țărănești. (*Aplauze.*)

Să admit că ar fi o luptă învrăjbită între clasele conducătoare și clasa țărănească. Ei bine, acum, cînd partidele istorice s-au unit — și vă repet : nu vă temeți, unite sunt numai pentru un moment în vederea celui mai mare bine pentru clasa țărănească — cum mi-ar șede mie să combat re-

formele ? Să mă împotrivesc eu reformelor ?... Și copiii ar rîde de mine !... Și colegii mei și-ar da cu coatele, s-ar gîndi surfîzînd : ăsta e robul nostru, e făptura noastră, e pe veci obiectul netrebnic al nostru. A, nu, domnilor ! Eu nu pot să uit că sunt copilul țăranului clăcaș, împroprietărit la 64 ! (*Aplauze prelungite.*) Nu pot să uit ceea ce am învățat de la cei mai mari dascăli ai mei, de la părinți : basmele, cîntecele, obiceiurile, limba, această comoară de limbă unde se găsesc bogățiile cu duiumul, în care mi-am spus durerea și dorul și-am încercat să mă apropiu de un ideal ce s-a depărtat treptat cu pașii făcuți înspre dînsul. (*Aplauze.*) Străbunii mei se pierd în haosul iobagilor, suferind cu ceilalți țărani deopotrivă, și lipsa, și foamea, și năvălirile. Spița te întoarce neconținut la legile ei instinctuale. Eu țin la țărani din tot sufletul, mai ales cu partea sufletului inconștientă, subliminală, cu acea parte vagă și misterioasă din care izvorăsc toate însușirile firei tale și-ți determină felul tău de a fi, identificîndu-te pe tine de acum cu tine de altădată, cu tine care vei mai fi cît vei mai dura pe această lume de luptă și de mizerii. Viața sufletească a omului se aseamănă cu un fir de apă curgînd dintr-un mal : rece și limpede sau turbure și încropită, repede și puternică sau abia lăcrămînd și umezind pămîntul. De unde vine ? Nu vedem și nu știm. Ceea ce își face drum și iese la vedere e tocmai ca la om, ceea ce a putut trece prin strunga conștiinței. Partea tănuită și întunecată, de unde ai putut scoate la iveală ceea ce ai putut scoate, este partea hotărîtoare a sufletului tău. Fiecare din d-voastră reproduce în parte izvorul din care se trage. Sunteți aceiași în fond ceea ce au fost premergătorii d-voastră. Și eu, orice aș face, orice aș crede, simț că am izvorît din pătura adîncă, din mulțimea îndelung răbdătoare, din amărăciunea vremilor, din țărănimea umilită și tăcută. Așa mă știu, așa sunt, așa voi fi. Sunt din ei, sunt al lor, sunt al lor fără să vreau. Sunt al țăranilor ! (*Aplauze prelungite.*) Îi iubesc fatal. De ei mă leagă suferințele moșilor și strămoșilor mei. În mine se adună suferințele veacurilor trecute și ies la iveală, și le dau în clipa aceasta graiul pe care li-i pot da ! (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*) Din această iubire, adîncă și neînțeleasă, voi vota reformele. Iacă, domnilor, cel dintîi motiv, absolut subiectiv.

Trec la celalt.

Pe mine nu m-a furat politica nici din interes, nici din ambiție. E de mult d-atunci. Un om însemnat — poate că-și aduce aminte — într-o zi, îmi licări pe sub ochi posibilitatea unui minister. Rămăsei uimit. Îi răspunsei : „Nu înțeleg ce farmec au aceste portofolii“. El îmi răspunse : „Fiecare soldat poartă în giberna sa bastonul de mareșal“. „Foarte mulțumesc de bastonul de mareșal. Eu nu port în giberna mea decât cartușele soldatului.“ Pe mine m-a atras îndeosebi chestia națională. Chestia națională este puterea vie de viață, trecută din generație în generație. Eu sunt un biet om, nu cu idei fixe — și nu întrebuițez cuvintele acestea în înțelesul psihologic școlăresc — ci cu o singură idee fixă : chestia națională. Mai tot ce am gândit, ce am scris, ce am vorbit au pornit *de la și pentru* această idee. Schițe, romane, studii, drame, discursuri parlamentare sau de la întruniri publice — în toate am slujit aceleași idei. La legea instrucției publice a d-lui Take Ionescu, la legea reformei învățământului secundar a răposatului Haret, la legea sindicatelor lui Stolojan, în conferințele mele, *Țăranii noștri și țăranii mizeriei, Doina, Natura în poezia populară*, în două discursuri din Academie, singurele pe cari le-am ținut — au fost inspirate și nutrite de aceeași idee. Și de la început am intrat în „Ligă“ și mi-am tocit coatele între Ionaș Grădișteanu și Nicolae Filipescu... O, mi-l amintesc de pe atunci pe Nicolae Filipescu... Un tânăr fermecător, deschis, voluntar, patriot cald și robust, cu un temperament quasi revoluționar...

În 1892 Dimitrie Sturdza răsări în fruntea chestiei naționale. Nu văzui în el decât omul care trebuia să se jertfească pentru neam. Și-i ședea așa de bine omului albit, omului bătrîn ; și crezui în spusele lui ; și cutreierai țara, propovăduind împreună cu el marele nostru adevăr etnic. Crezui că el știuse că la chemarea partidului la putere va ceda locul altuia. Crezui că el își dase seama că n-ar fi posibil la putere cu Austro-Ungaria — cu această temniță a atîtor naționalități nefericite — cu Austro-Ungaria învrăjbită în contra lui. Dimitrie Sturdza, șeful partidului liberal, după ce, în Senat, făcu trădători pe d-nul Carp și Alexandru Lahovari, după ce acuză pe unguri — și avea dreptate — că comit o crimă înfiorătoare în mijlocul Europei sugrumînd pe români și umplînd temnițele cu ei, după ce... Dar, după cîte?... Ajunse prim-ministru. O ! ce trist no-

roc pentru dînsul ! Și ce zăbranic negru se abătu peste sufletul îndurerat al României !... În 1895, la 13 octombrie — așa mi se pare — în orice caz era un 13, Dimitrie Sturdza, aci, în Iași, la un banchet — trebuia să fie un banchet — ridică paharul — ce pahar amar întinse românilor să bea ! — și pronunță, între altele, cuvintele următoare : „Umblă vorba că ar mai fi existînd o chestie națională ; nu cunosc chestie națională decât între Carpați și Dunăre“. Un trăsnet căzu asupra capului meu. Călătorisem cu el împreună, la București, la Ploiești, la Craiova, la Iași, închinat și rob al acestei idei. Ce era să fac ? Ce-aș fi putut face ? Am rupt legăturile cu partidul liberal, cu care trăisem atît de bine 7-8 ani. N-am putut răbda un asemenea șef.

Cel care se făcuse delatorul d-lui Take Ionescu ; cel care plătise pe un funcționar public ca să fure din scrinul d-lui Take Ionescu mandatele prin care dăduse ajutor ardelenilor peste bugetul oficial ; cel care, de cum sosise la putere, încetase d-a da venitul datorit școlilor din Brașov, nu mai recuștea chestia națională. Pentru întîiași dată și pentru ultima oară, simții setea de răzbunare. Și nu era numai răzbunarea mea, ci o răzbunare înmulțită cu răzbunarea celor patru milioane de români de peste Carpați. (*Aplauze.*)

Am luptat și am contribuit și eu la răsturnarea lui Sturdza.

Dimitrie Sturdza a înșelat, în timp de pace, chestia națională. Colonelul Alexandru Sturdza, odrasla dreaptă a lui Dimitrie Sturdza, a trădat-o în timp de război ! (*Aplauze.*)

(*D-l V. G. Mortzun, președintele Adunării. E deplasat...*)

Ceea ce este absolut istoric vi se pare deplasat ? În orice caz, n-ar strica să vorbiți ceva mai delicat cu mine.

Eram hotărît să nu mă mai amestec în politică. Două luni, Victor Ionescu, Nicolae Filipescu și Take Ionescu stăruiră să mă întorcă din hotărîrea mea. În sfîrșit, d-l Take Ionescu, într-o noapte, la mine acasă, de la 10 seara pînă la 6 dimineața, izbuti. Argumentul lui capital : „Ce faci cu chestia națională ? Ai dărîmat, acum clădește.“ Am intrat în partidul conservator, sub șefia lui Gheorghe Cantacuzino, un om bun, plin de amenitate și de energie cînd trebuia, un boier mare și un mare român. D-am greșit sau d-am făcut bine, alții vor alege.

Eu de 18 ani, în partidul conservator, ca și în partidul liberal, de aceeași idee am fost cîrmuit : chestia națională. Și

este o așa de strânsă legătură între chestia națională și reformele împrăștiării țăranilor și aridicarea celor 5-6 milioane de suflete la viața noastră publică (*aplauze*), că n-ar mai fi nevoie de nici o explicație. Noi vrem ca să închidem gura dușmanilor din țară și din jurul țării. Noi vrem să nu se mai șoptească românilor din țările supuse : „Priviți la frații voștri, țăranii din România liberă : ei pământ nu au, ei libertate nu au, ei drepturi nu au, ei vot nu au. Nu vedeți că ei stau mai rău decât voi ?” Dându-le ce nu au, noi îi cucerim biruindu-ne. Întindem hotarele țării ; întreim populația rurală, îmbogățind-o și înălțând-o la demnitatea de om ; sporim puterea ei de muncă, de siguranță și de liniște. Și fiindcă s-a pomenit aci de mișcările agrare din republica romană, noi, domnilor, nu am vrea ca un alt Tiberius Gracchus să aibă dreptate de a striga în mijlocul poporului : „Fiarele sălbatece au culcușul lor și țăranii cari mor apărînd România nu au alte bunuri decât aerul pe care-l respiră !” Noi nu vrem ca un alt Tiberius Gracchus să aibă dreptul de a zice poporului : „Țăranii nu luptă și nu mor decât pentru a spori luxul și nesfîrșitele bogății ale altora !” (*Aplauze prelungite.*) Noi cu revizuirea constituției deretecăm casa noastră în care vom primi pe frații noștri dupe atîtea veacuri de dureri și suferințe ! (*Aplauze prelungite și îndelung repetate.*)

Iacă, domnilor, și al doilea motiv pentru care voi vota reformele propuse.

Este acesta un motiv subiectiv ? Pentru ca să cred așa ceva, ar trebui să cred că d-voastră nu-l împărtășiți, că nu sunteți convinși că reformele vor înălța pe cei de la sate, că nu sunteți convinși că cei cari au sosit ieri, și au învățat în ora în jurul statuei lui Cuza, aduceau cu dîșii bucăți din sufletul nostru și le închinau la picioarele marelui domnitor. Reforma agrară și reforma electorală nu se sprijină pe ceva subiectiv deoarece le împărtășiți cu toții. Au fost unii cari au crezut că propunerile lor sunt ceva mai bune, dar n-am auzit pe nimeni susținînd că ele sunt rele. (*Aplauze.*)

Acum, domnilor, dați-mi voie să strîng în cîteva mănunchiuri întîmpinările mai de seamă cari s-au adus reformelor. Discuția s-a urmat liberă și largă. Și dacă a durat atît de mult,

pricina este că s-au discutat mai mult temerile de ce se va pune în legile speciale — legea de expropriere și legea electorală — decât cele cuprinse în revizuirea constituției.

Firește, nu există legiuitor pe lume ca să satisfacă pe toți în alcătuirea legilor. Cu neputință. Orice lege omenească simte nevoie de a fi sprijinită pe două pîrghii puternice : doctrina și jurisprudența. Ce-ați făcut pînă acum d-voastră ? Ați preparat doctrina, ați făcut o parte de doctrină. Doctrina întreagă o vor desăvîrși profesorii și scriitorii. Jurisprudența o vor face judecătorii, cealaltă putere în stat. Limbile moderne sunt limbi analitice, nu sunt sintetice ca limbile antice. Numai în acele limbi au izbutit legiuitorii să alcătuiască uneori legi asemănătoare cu fatalitatea legilor naturei, în aplicațiunea lor.

Mă voi mărgini dar numai la acele întîmpinări privitoare la revizuirea art. 19 din Constituțiune. Nu mă voi atinge deloc de legile speciale. Ar fi să abuzez de răbdarea dvs. cînd vorbesc al 32-lea sau al 33-lea.

Domnilor, unii au asemănat pe oratori cu îmblînzitorii de fiare ; alții cu rasa cavalină. Sunt cai de curse, cai de trăsuri elegante, cai de povară. De caii de rasă arabă, firește, s-a pomenit, dar de anume cal din rasa arabă nu cunosc să se fi zis ceva în această asemănare. Există un cal arab, frumos, nobil, echilibrat, „calul lui Allah”. Iacă și legenda lui. Odată Allah voia să se ducă la Meca. Încălecă un cal. Calul îl duse ca gîndul drept în cetatea sfîntă. Cînd să descalice, calul se scutură, trînti pe Allah și-l lovi de pietre. Allah, bun și milostiv, ca orice Dumnezeu, îl binecuvîntă și-i zise : „Cei ce se vor prăsi din tine vor fi iuți, puternici, mîndri, dar vor fi și sugubeți”. D-l Matei Cantacuzino, al cărui talent este recunoscut de mult, este un om fin, d-o inteligență vie, de o cultură vastă. Este însă un om și sensibil, prea sensibil. Prin sensibilitatea sa se desparte de școala junimistă, închinată doar la inteligență și la voință. D-l Matei Cantacuzino, cu strălucitele lui însușiri, este o fire care nu rabdă — mă iertați dacă voi face apropierea ceva mai evidentă cu „calul lui Allah” (*aplauze și ilaritate*) — care nu rabdă nici jugul, nici hamul, nici frîul, nici, mai puțin, să-l atingă vrun străin. Din această pricină el a voit să vorbească „cu durere și fără cruțare” și s-a exprimat cam așa : „nu voi vota reformele, venind din mîna d-voastră, căci nu

aveți autoritatea morală de a le prezenta și susține". Regret că dezbaterile cu discursul d-lui Cantacuzino nu s-au publicat încă. Reproduc cum pot... A, n-aveți autoritatea morală? Dar domnule Cantacuzino, ce-am gândi noi de d-ta când te-am vedea plimbându-te pe malul unei ape adânci și în fața noastră s-ar petrece următoarea scenă: un om răpit de curentul apei, aproape să se înece, întinde mîna, cere ajutor, și pe cînd un altul de pe mal i-ar întinde o mîna de salvare, d-ta i-ai striga celui care se îneacă: „Stai! Ce faci! Nu lua mîna care ți se-ntinde! Mai bine îneacă-te! Mîna care te salvează nu este curată, este pătată, este imorală!” (*Aplauze prelungite.*)

E prea mult, omeneste, ceea ce ceri de la noi. D-ta ceri să fim de piatră față cu nefericita pătură țărănească. D-ta ai mai declarat că nu sunt cu puțință reformele astăzi, căci ne lipsește îndemnul opiniei publice, țara fiind ocupată în mare parte de oștile crotopitoare ale dușmanilor noștri. Nu, domnule Cantacuzino, asta nu. Am mototoli concepția de patrie de am judeca astfel. Patria nu este doar pămîntul unde ne-am născut. Este și pămîntul stăpînit din moși-strămoși, dar ceea ce hotărăște de patrie este tocmai partea subiectivă a omului, partea înăscută în el de iubire și de jertfă. Oriunde ne-am găsi, la Paris sau la Londra, ducem cu noi patria noastră. Renan avea dreptate cînd a zis că un singur om d-ar rămînea dintr-o rasă și i-ar vorbi limba ei, acel singur om ar reprezenta o patrie și un neam. (*Aplauze prelungite.*) Eu nu vreau să abuzez de răbdarea d-voastră și de elocința d-lui Matei Cantacuzino. Vorbînd cu d-sa, între patru ochi, nu știu de ce am plecat cu un început de convingere că d-sa ar sta la chibzuiri, că ar înclina, că ar vota reformele. Și de aceea, gîndindu-mă îndeosebi la d-sa, am început discursul meu cu această declarație: oamenii sunt mai buni decît cuvintele scăpate de pe buzele lor la iuțea și la mînie.

O nouă întîmpinare adusă de mulți oratori de la această tribună, dar formulată mai viu și mai dîrj de d-nul profesor Bazilescu. D-sa a zis: „Așa cum propuneți reformele, ele sunt doar niște simple făgăduieli”. Cu alte cuvinte, ceea ce facem noi sunt numai vorbe înșelătoare, este ceea ce s-a zis pe vremea luptelor agrare ale republicei romane: „imago sine re”. Adevărat, d-le Bazilescu? Eu vă întreb pe d-voastră, spuneți-mi sincer: din clipa în care partidele de guvernămînt au căzut

de acord, cînd s-a ivit primul proiect, cînd am ascultat cu răbdare în comisiuni și aci în dezbaterile publice, cînd toți au declarat că se vor lua 2.000.000 de hectare din proprietatea particulară și se vor împărți țăranilor — credeți d-voastră că ar mai fi posibil, în țara românească, să se dea îndărăt? (*Aplauze prelungite.*) Partidele, o dată unite asupra destinațiunei celor 2.000.000 de hectare, nu mai stă în puterea nimănui să se întoarcă de la ceea ce s-a hotărît. S-a mîntuit. Cele 2.000.000 de hectare sunt date! (*Aplauze prelungite.*)

Domnilor, în săptămîna Paștelui eram la Ghidigeni. Un atașat militar, om capabil și cu minte, îmi spuse că pactul dintre partide s-a rupt pe chestia reformelor. Vă mărturisesc că am trecut printr-o mare îndoială. Am suferit. Cum se poate ca șeful nostru să nu fi simțit că aci este vorba de o problemă mare, de chestia națională? El? Omul ieșit dasupra dupe lupte neostiate? Multe mi-au trecut prin minte. Și nu e de nici un folos să vi le spun aci, în Parlament. Cînd m-am întors în Iași s-a potolit conștiința mea turburată. Am văzut pe marii latifundiari, ca Mihai Cantacuzino, Cantacuzino-Pășcani și prințul Basarab-Brîncoveanu, nu numai conștințind la reducerea și fărîmițarea proprietăților lor, dar stînd în fruntea reformelor rînduri și îndemnînd pe toți la jertfă pentru patrie și neam. Asemenea oameni știu să-și poarte numele lor, cum îl găsim în cronicile Moldovei și ale Munteniei, cu cinste și cu strălucire. (*Aplauze prelungite.*) Și, desigur, trebuie să ținem socoteală de numele lor. Asemenea podoabe sunt ca niște osii de fier împrejurul cărora s-a învîrtit neamul românesc. Și vă vorbesc eu așa, eu, care nu am un nume... Numele meu este tras la sort, un pseudonim, o poreclă...

(*O voce.* Și acesta este mare.)

Nu, nu este nimic, nu are nici o mărire... Eu nu invidiez podoabele pe cari nu le am. Un nume întîlnit în cronicile țării, dacă știi să-l porți, este o fală. Dacă nu, ești mort tu în tine, și de rîsul strălucirii trecute a neamului tău însuși. (*Aplauze.*) Iacă de ce zisei, d-le profesor Bazilescu, că nu există nici o putere omenească să întoarcă ceea ce se va înscri în constituția noastră. Veți vota d-voastră — și o doresc — sau nu veți vota — și mi-ar părea rău — ceea ce au hotărît partidele unite se va îndeplini. (*Aplauze.*) Consensul de conștiință al tuturor cîrmuitorilor este o cheazăie că îndărăt nu se

va mai da. Atunci, cum afirmați d-voastră că reformele sunt o simplă făgăduială ? (*Aplauze prelungite.*)

(*D-l N. Bazilescu. Forma dat esse rei.*)

Adevărat, d-le Cuza. Recunosc că așa s-au purtat cu țărani noștri mulțimea de arendași și unii dintre proprietari, că ei, bieții țărani, și-au prelungit acea îndoială istorică : „se poate — o fi — te pomenesti !” Dar când noi scriem în constituție, negru pe alb, că 2.000.000 de hectare din proprietatea privată vor trece în proprietatea țăranilor cultivatori de pământ, o înscrăm în cartea tuturor ca o poruncă pentru toți. „Ai carte, ai parte.” Și vor avea acest pământ. Să nu ne jucăm prea mult cu focul acestor nesfârșite discuțiuni. Să nu ajungem, fără să vrem — mă iertați, nu vreau să offensez pe nimeni — la concluzia la care a ajuns d-nul Lupu. D-sa zise : „Când mă gândesc la drepturile țăranilor de a culege vreascuri din păduri și de a tăia lemnele uscate, drepturi avute și pierdute, îmi vine să cred că țăranii noștri au dreptul la acest pământ — cum au cerut și revoluționarii ruși — fără plată, fără vreo despăgubire”. Să ne ferim de un astfel de democratism ca să nu cădem în demagogism. (*Aplauze prelungite.*) [...]

D-ului, trec la cea din urmă întâmpinare, venită din altă parte. S-a zis — și, eu cred, cu drept cuvânt : pentru ce nu s-ar plăti cele 2.000.000 de hectare și în bani și în scrisuri garantate de stat ? Eu, în subcomisiune, am discutat această întâmpinare, ridicată și dezvoltată de d-l senator Argetoianu. Am discutat-o și cu un coleg al nostru în culoarele Camerei... Și de ce nu v-aș spune ?... Cu d-l raportor Danielopol. Am susținut că ar fi posibil statului, împrumutându-se la încheierea păcei, cu miliarde, să se împrumute și cu 120.000.000 aur, pe cari, dându-le Băncii Naționale, să emită în bilete de trei ori această sumă. Cu acești bani, statul ar putea să plătească un atât la sută proprietarilor expropriați. D-sa mi-a spus că se gândesc serios la această nevoie. Părerea d-sale este că statul să plătească ceea ce datorește Băncii Naționale, mai puțin 500.000.000. Și cu acești 500.000.000 să plătească proporțional, celor în drept, la începutul exproprierii. Oricum ar fi, lucrul este posibil. Nu este nimic imposibil când oamenii se gândesc serios și cu bunăvoință.

Și acum, domnilor, voi să închei. Cunosc pe unul dintre d-voastră — și-l cunosc de mai înainte de a face politică — un

om modest și capabil, care rabdă, suferă și tace, și tace, deși despre marea capacitate a lui nimeni nu s-ar îndoi. Și ce spune această tăcere voită ? Ce elocință în această tăcere ! Și cât de elocinți am fi fost și noi dacă am fi vorbit mai puțin sau dacă am fi tăcut ! Să ne ridicăm la înălțimea vremurilor grele de astăzi ; să trecem peste dificultățile ridicate cu înverșunare de unii oratori — privind numai legile speciale și deloc reformele în dezbatere — cu atât mai ușor că aceeași comisiune de senatori și deputați — sau o altă comisiune aleasă — va purcede de îndată la studierea și rezolvirea lor. Acum ni se cere să fim cu sufletul nostru pe front, cu cei cari luptă și mor pe front, cu cei cari au murit de frig, de răni și de boale. Cum suntem strânși laolaltă, să fim nedespărțiți ca o masă compactă, coprinși de fiorul sfintei uniuni. Frontul e una, cu frontul să fim una. Să dăm țăranilor eroi ceea ce trebuie să le dăm, și să le dăm din toată inima și cu toată dragostea noastră. Să le dovedim că la fiecare picătură din sîngele lor, picură o lacrimă fierbinte din ochii noștri ! (*Aplauze îndelung repetate.*)

Ați văzut pe unul din colegii noștri, pe d-l Pascal Toncescu. După ce și-a vărsat tot focul miniei lui pe guvern, a declarat că va vota reformele. Ei, da, așa da. Și eu v-aș ruga pe toți să faceți la fel. Îndeosebi v-aș ruga pe democrații grupați împrejurul *Muncei* să faceți la fel. A, nu știți cât de frumos v-ar șede ca, după ce ați adus grave acuzațiuni partidului din care ați făcut parte pînă ieri-alaltăieri, să dați votul d-voastră reformelor binefăcătoare. Îndrăznesc să cred că așa va face și d-nul Matei Cantacuzino. Sper că așa veți face și d-voastră.

Domnilor, îmi iau curajul să mă adresez și celui alt partid al opoziției constituționale. (*Ilaritate.*) Patronul merge atât de unitar cu restul partidului (*rișete*), că nici unul din ai săi nu și-a permis să-și întrerupă șeful. (*Rișete.*)

Și n-am văzut niciodată pe șef tînjindu-și pe vrun partizan. (*Ilaritate.*) Sunt atât de uniți, că fac o singură ființă. (*Rișete.*) De acest șef și această ființă eu mă rog să voteze reformele... (*Ilaritate.*)

(*D-nul A. C. Cuza. Voi vota contra.*)

Vei vota contra ? Va ști țara întreagă că profesorul universitar, democratul și inima generoasă a votat contra. Și cât de

rău și-ar ședea când porți numele lui „Cuza“ ! (*Aplauze.*) Este drept să-l porți, pentru că ești din familia lui „Cuza“, pentru că ești „Cuza“, domnule Cuza, vei face ce-a făcut „Cuza“ la 64, vei da pământ țăranilor, vei vota pentru cele 2 milioane de hectare de pământ. N-aș dori să fie nici măcar știrbită sfânta uniune ! (*Aplauze îndelung repetate. Bravo.*)

Știu că cuvântul a înșelat intențiunile multora. S-au repezit cu o năpustire nedreaptă asupra proprietarilor. Mă voi adresa lor, fără să-i ating întru nimic ! Sunteți convinși că proprietarii nu fac nici o jertfă ? Și sincer credeți în această glumă ? Eu socot că mai degrabă la iuțeală, ați scăpat aceste cuvinte : „Ce li se ia, li se plătește !“ Nu, d-lor, proprietarii fac singuri jertfe mari : jertfe materiale și morale, și când zic morale nu mă gândesc la faimoasele... „neplăceri sentimentale“. (*Ilaritate.*) Proprietarii cari au dobândit proprietățile prin munca și sudoarea lor, și cei cari le-au moștenit prin dreaptă moștenire (nu vorbesc de jucătorii de bursă la pământ : cumpără azi ca să vîndă mâine moșiile) — unor asemenea proprietari li se rupe ceva din sufletul lor : amintirile și bucuriile pe cari nu le vor mai avea. Și cum vor fi plătiți ? În titluri a căror valoare nominală va fi socotită drept valoare reală. Este destul să vă întreb : ce valoare reală vor avea titlurile acestea ? Nu e unul din dvs. care să nu creadă că această valoare reală va fi departe de valoarea nominală. Va să zică : la jertfele morale se vor adăoga și jertfele materiale. (*Aplauze.*)

S-a pomenit, de la această tribună, că dacă s-au unit partidele, că dacă proprietarii s-au îndurat să facă marea jertfă pe care o fac, pricina e spaima de revoluția de mâine. Nu, domnilor. Aceasta ar fi o nouă nedreptate. Că vor fi fost influențați de revoluția rusească, de reformele ce se pregătesc în Anglia, de spiritul democrației din Franța, admit. Dar sub această influență, eu văz mai mult inima bunilor români, cari sînt în stare să rupă de la dînșii și să dea celor săraci și împovărați. (*Aplauze îndelung prelungite.*) Și aceasta e bine să o știm, să o prețuim și să-i aducem cinstea cuvenită. Nouă, cari dăm cuvinte în loc de pământ, nu ne este iertat să batjocorim pe cei cari dau pământ în loc de cuvinte. (*Aplauze frenetice. Bravo !*)

Și au dat destul. La 1914, un fost raportor al revizuirii — și nu știu de ce nu este aici — propunea în raportul său

1.000.000 de hectare. Și dacă propunea acest milion, e că vorbise cu un om — nu vă spun culoarea politică — care-l convinsese că e posibilă această jertfă de un milion de hectare din proprietatea particulară. Acel raportor din partidul liberal nu îndrăznea să se ridice decît la 700.000 hectare. Azi, după trei ani, dăm 2.000.000 de hectare din proprietatea particulară — și nu este destul ? Dv. — partid liberal — acum trei ani, ați propus și susținut colegiul unic, cu restricțiunea științei de carte, și cei ce nu vor fi știind carte să voteze ca și pînă acum. Astăzi : votul universal, secret, egal și obligator. Și n-ar fi destul ? Dar spuneți d-voastră, ce ar mai fi de făcut pentru ridicarea țăranimei ?

Eu vă rog, domnilor, să votați reformele propuse. Să ne îndeplinim datoria și să ne ușurăm inima. Veți fi aruncați toate acuzațiunile pe cari le puteați arunca guvernului și veți fi făcut tot binele pe care-l puteați face României. Reformele propuse nu sînt ale guvernului, ci ale țarei întregi. (*Aplauze prelungite.*) Să fim uniți în hotărîrea noastră și vom putea să aplecăm în liniște capul pe pernele noastre și vom putea să dormim somnul dreptilor, căci așa se cuvine să fim în aceste momente de grea cumpănă.¹ (*Aplauze frenetice și îndelung repetate. Oratorul e felicitat de mulți dintre deputați.*)

¹ Discursul acesta a fost pronunțat în Parlamentul din Iași în 1917, pe marginea dezbaterilor din Parlamentul român (1917), care luase în discuție marile reforme social-politice : reforma agrară și votul universal. Este știut că aceste reforme sînt rezultatul „spiritului tranșelor“, consecința directă a avîntului general al maselor ; pentru a potoli tendințele protestatare ale țăranimii, clasele avute au fost nevoite să satisfacă, în acest fel, cerințe acute. Reforma agrară a fost anunțată în iulie 1917, legiferată în 1921, dar aplicarea ei integrală a fost destulă vreme tărgănată. Ceea ce s-a hotărît în aceste dezbateri a fost modificarea unor articole din constituție prin includerea unor clauze care să îngăduie realizarea reformelor agrare și electorale.

Incontestabil e faptul că cele două reforme anunțate în 1917, și legiferate după război, au determinat, indiferent de geneză, profunde modificări în peisajul economic-social și politic al țării. Prin reforma agrară moșierimii i s-au expropriat, cu despăgubire, nu numai cele 2 milioane ha anunțate în acest discurs de Delavrancea. Împreună cu expropriile din teritoriile care, în momentul pronunțării discursului, nu erau incluse în granițele de stat ale României, suprafața expropriată s-a ridicat, pînă la urmă, la 6 milioane ha. Majoritatea acestor pămînturi intră în proprietatea țăranilor, diminuînd forța economică a moșierimii. Faptul acesta avea să determine dispariția — în 1924 — a partidului conservator din viața politică românească. Votul universal aduce brusc țăranimea în

DISCURS NEPUBLICAT, ROSTIT ÎN
CAMERA, LA IAȘI, ÎN 1918

Voi fi scurt. În consiliile noastre am fost foarte vorbăreți. Am auzit duo-uri, trio-uri etc. Eu vă declar că decît să expun vro cestie, am preferat tăcerea și conversația aparte, cu fiecare ministru în parte. Între această metodă și metoada pumnului de sub Carp, n-aș ști pe care s-aleg. Și n-aleg pe nici una. Reîntorcerea la clasele primare sau la viața iun-kerilor îmi sunt deopotrivă de nesuferite.

prim-planul vieții publice, toate partidele burgheze străduindu-se să-i capteze mult rîvnitele voturi, capital politic potențial de însemnătate hotărîtoare.

Important în acest discurs al lui Delavrancea e mărturisirea emoționant patetică a convingerilor sale filotărănești, care acum, după o zbuciumată viață politică, își găseau împlinirea. Mărturisire importantă pentru că spulberă atîtea acuze privind „antițărănismul” lui Delavrancea.

Negreșit, declarațiile acestea ale lui Delavrancea aveau girul guvernamental și chiar al regelui și erau exprimate într-o vreme cînd ambele mari partide de guvernămînt (liberal și conservator-naționalist) au fost silite să accepte ideea necesității reformelor. Important este însă că Delavrancea aprobă, cu o căldură ce abia putea fi coborîtă în cuvinte, reforma. Și, fără nici o îndoială, adevărata convingere a lui Delavrancea în problema țărănească o aflăm aici, în discursul lui din 1917, și nu în cele din 1899 sau 1900.

În timpul dezbaterilor, cum era firesc, s-au pronunțat și diferite acuzații la adresa claselor avute, mai ales a moșierimii. Delavrancea a ținut să stăruie — ca un conservator leal ce era, dar fără îndoială și din dorința de a determina o unitate de opinie care să asigure votarea legii la care personal ținea atît de fierbinte — asupra „sacrificiului” pe care-l face moșierimea, cedînd din proprietăți. Mai voalat apărea aici ideea (singura totuși adevărată) că „sacrificiul” le-a fost impus moșierilor de situația revoluționară din țară și că, de fapt, nu a fost tocmai

Și mai ales cînd e vorba fatală de soarta României.

Căci pînă acum trei luni n-am simțit, n-am înțeles, mai limpede și mai adînc, că e vorba de *soarta României*.

D-acum cîteva luni am bănuir că I. B[rătianu] vrea să ne aducă, să ne forțeze la pacea separată cu România. Motivele sunt multe. România cucerită îi va fi recunoscătoare momentan în bună parte. Moldova îi va fi recunoscătoare mult timp, toată, absolut toată.

Cam acestea, în rezumat, sunt motivele determinante ale lui Br[ătianu] pentru a ne duce la pacea separată. Acest ego-ist delicat așa judecă, așa este fatal să judece dupe incapacitatea lui de a prepara războiul și dupe cei doi ani de neutralitate și de corupțiune.

D-lor, dar cum am putea noi să facem pace, și mai ales ca noi să încheiem pacea mai întăi ?

Ar fi contra fostul[ui] spirit public și contra viitorului spirit public. Fiți încredințați că dacă spiritul public de odinioară s-a turburat, peste puțină vreme se va limpezi, se va decanta, va cădea la fund gunoiul și mocirla, și va apărea același spirit public ca în 914-915-916.

Ar fi contra unei politici de rasă. Francezi, italieni, spanioli, portughezi, greci și români sunt popoare asemănătoare și ca

dezinteresat, de vreme ce exproprierea s-a făcut prin răscumpărare. La aceasta se referă și răspunsul pe care l-a dat Delavrancea d-rului N. Lupu. Acesta din urmă, deputat al partidului muncii, ceruse o expropriere mai largă și fără răscumpărare. Delavrancea, în strădania lui de a netezi calea proiectului de lege, a respins propunerea deputatului care după război va deveni unul dintre fruntașii partidului țărănesc.

Se cuvine însă precizat că, de fapt, preocuparea exponenților claselor avute pentru soarta țărănimii, la care se referă elogios Delavrancea, e departe de a fi fost reală. Chiar în timpul acestor dezbateri parlamentare din mai-iulie 1917, care au luat în discuție proiectele de reformă, destui deputați conservatori s-au ridicat împotriva proiectelor de reformă sau au opinat pentru îngrădirea lor. Mihai Cantacuzino, C. Argentoianu și chiar Take Ionescu nu au privit cu ochi buni reformele. Iar aripa conservatorilor conduși de P.P. Carp, rămași la București, sub ocupație germană, se opunea din principiu oricăror reforme. Le va accepta, ca urmare a mișcărilor țărănești din iarna anului 1916 și a frământărilor revoluționare, dar într-o formă mult mai restrînsă decît se vor realiza. Și, fapt important, exproprierea, parțială, a moșilor particulare era condiționată de prealabila despăgubire a proprietarilor. Dacă această clauză ar fi fost admisă, realizarea reformei ar fi fost mult tărăgănată, pînă ar fi fost acumulate sumele în contul despăgubirii

fire, și ca limbă, și ca cusururi și ca calități. Toate sunt popoare mediteraniene. Germanii înaintînd cu interlandele lor vor — e evident — să încingă pe la est Marea Mediterană, să apese arcul circumflexului lor puternic de o parte pînă vor fi destul de puternici ca să apese celălalt arc de cealaltă parte a Franței și a Spaniei.

Ar fi contra tratatului nostru de alianță cu puterile Occidentului. Acest tratat ne-a garantat nouă unirea cu obîrșia noastră. Am apărea în ochii lumii ca un popor laș, trădător, pe care nimeni nu s-ar mai bizui. Am perde tot. Am perde jertfele pe care le-am făcut pînă ne-am retras în Moldova. Am perde roadele morale dupe victoriile de la Mărăști și Mărășești. Și de ce? Pentru frica politicianilor că ar trebui să mai jertfim 100.000 de oameni? Nu crez că ar fi unul de aci care să mă bănuiască că aș fi un om zidit din carnea și oasele unui german nepăsător. Nu, d-lor, mi-e milă și jale de orice jertfă omenească. Mi-e și mai milă și mai jale de jertfele cumplite ale neamului meu. Dar, punînd în cumpănă ce trebuie să jertfim cu ceea ce trebuie să cîștigăm, n-aș mai sta la îndoială.

Jertfe? Ideal?

Dar cînd s-a declarat mai solemn de către atîți oameni mari că astăzi se luptă pentru un ideal al popoarelor? Pentru libertate, pentru liberare, pentru democrație, pentru dreptate, pentru îndreptățire și pentru înfrățirea popoarelor, contra bestiei culte și necivilizate germane?

A perde interesul ideal ar fi să perdem tot. Idealul este egal cu cel mai mare interes vital al nostru. Interesele ma-

moșierilor. „Abnegația” și „dezinteresul” oamenilor politici conservatori — de care, din motive tactice, vorbea Delavrancea — apar așadar în lumini destul de tulburi, dacă le confruntăm cu realitatea.

Să adăugăm că portretul moral creionat lui D. A. Sturdza, chiar dacă avea la origine și unele resentimente conservatoare, e drept și adevărat.

Important e, dincolo de argumentație și încercarea de a „salva” prestigiul compromis al conservatorilor, faptul că Delavrancea se pronunță în acest discurs, clar și ferm, în favoarea reformelor agrare și electorale. Prejudecățile politicianului conservator au fost abandonate, și omul Delavrancea a pledat sincer și leal pentru dreptul la viața demnă a urmașilor „străbunilor mei”. Mărturisirea aceasta: „Sunt din ei, sunt al lor, sunt al lor fără să vreau. Sunt al țărănilor!” era o profesiune de credință, sinceră, care capătă semnificația unui tulburător testament politic (n. red.).

teriale sunt reparabile. Astăzi, dupe sensul acestui război cumplit — unic în istoria lumii — interesul ideal se confundă cu interesele materiale. Politica reală este a germanului. Așa e. Dar întrucît ești german. Politica ideală este a francezului, a englezului și a tuturor popoarelor legate să dărîme dominațiunea forței centrale. Politica ideală este calculul rece și real al celui mai mare bun al popoarelor divizate geograficește și politicește, este realizarea viselor etnice și istorice, este satisfacerea suferințelor noastre seculare, pe lîngă cari nici o durere d-a noastră n-ar însemna nimic, ar fi cel mult o durere trecătoare pe lîngă viața noastră indefinită, prosperă, de o singură ființă, una și nedespărțită.

Cine urmărește pacea separată vrea viața inferioară, viața din belșug, individuală și fericită. Cine nu urmărește pacea separată, vroește viața superioară a neamului, viața cu suferințele și perderile individuale în schimbul *vieței etnice a neamului nostru*.

Adevăratul curaj al unui om de stat, sau al unui om politic stă în aceea a despărți într-un moment dat — *grav și teribil* — ceea ce este *al lui și alor lui* de ceea ce este al tuturor, de ceea ce *va fi al tuturor*.

Al tău și al lor este, de azi pe mîine, trecător. Ceea ce este al tuturor este permanent. Și se cuvine să jertfim ceea ce este trecător de ceea ce este permanent.

Br[ătianu] — așa crez — nu vrea să despartă ceea ce este trecător de ceea ce este și va fi permanent al neamului nostru.

El — așa crez — urmărește pacea separată. Sunt mai multe luni de cînd v-am spus ceea ce crez eu. Și este cel puțin o lună de cînd v-am spus că e bine să ne limpezim situația noastră și să ieșim din guvern, ca să nu ne aducă pînă în pragul unei păci rușinoase — unde ne-a și adus — cînd ne va fi greu să mai ieșim din guvern.

D-lor, eu ies din guvern. Pacea separată a României cu germanul cult, dar sălbatic eu nu o iscălesc. Știu că se vor răscula mulți, foarte mulți contra mea — toți filogermanii [...] toată burtăverzimea orașelor din Moldova, toată funcționări-me și azi, cum merg treburile, mai toată ofițerimea. Dar voi primi această brutală și egoistă impopularitate fără speranță de a dobîndi vreo alta — și voi ieși din guvern.

Ce să facem ? Care e părerea mea ?

Este următoarea : să rezistăm retrăgându-ne. Să rezistăm ca niște bărbați, să rezistăm eroic — ca să nu ni se zică că „plîngeam acum ca niște femei ceea ce n-am știut să apărăm ca niște bărbați“ (drepturile noastre cele mai mari și cele mai sfinte).

X Teza d-lui Brătianu susținută de mai toți generalii este o teză aranjată, iar nu una firească. Ce armată este contra noastră ? De ce s-a împăcat cu Averescu ? ? Toți generalii — afară de unul — au fost monștri sau oameni. Erau și ei slabi [...]. Vom termina față de o imposibilitate fizică, iar nu față de imposibilitate morală.

Numai așa vom păstra lumii întregi drepturile noastre de popor viteaz și demn, și față de întregul neam, și le vom putea da — cei care vor rămîne și cei care se vor duce, deopotrivă : „aceste sunt ale tale“ — cei cari au vroit războiul nu s-a dat în lături de la luptă pînă au căzut cu arma în mînă.

NOTE ȘI COMENTARII

(p. 9)

REGIMUL

Discursul pe care îl publicăm sub acest titlu cuprinde textul celui dintâi discurs parlamentar rostit în Cameră de Delavrancea în zilele de 29 și 30 noiembrie 1894 și publicat în *Monitorul oficial — Dezbaterile Adunării deputaților*, 8 decembrie 1894, p. 147, coloana 3 — p. 156, col. 1—3 ; 11 decembrie 1894, p. 157, col. 2 — p. 171, col. 3. Partea I a fost reprodusă în ziarul liberal *Voința națională*, XI, nr. 3 010, 6/18 decembrie 1894, p. 1—2 ; nr. 3 011, 8/20 decembrie 1894, p. 1—3 ; nr. 3 012, 9/21 decembrie 1894, p. 1—2 ; nr. 3 013, 10/22 decembrie 1894, p. 1—2, sub titlul *Dezbaterile adresei la Cameră. Ședința de la 29 noiembrie. Discursul d-lui B. Ștef. Delavrancea* ; omițându-se citatele folosite de Delavrancea, se publică ulterior o „rectificare” în *Monitorul oficial, Dezbaterile Adunării deputaților*, 23 decembrie 1894, p. 260, col. 2 — p. 265, col. 3. S-a retipărit în *Tribuna*, XI, nr. 270, 271, 272, 273, din 18, 20, 21, 22 decembrie 1894, p. 1077—1078, 1081—1082, 1086, 1089—1090.

Tipărit în broșură, sub titlul păstrat și de ediția de față — *Regimul* — cu specificația „Discurs rostit de d-l B. Ștef. Delavrancea în ședințele Camerei de la 29 și 30 noiembrie 1894”, Buurești, Tipografia „Voința națională”, 1894, 123 p.

N-a mai fost retipărit niciodată, în broșură, în periodice sau în volume antume sau postume. Ediția de față reproduce textul broșurii *Regimul*.¹

1 Pe tot parcursul ediției replică miniștrilor și ale deputaților care întrerup discursul lui Delavrancea, fiind sîr scurte, au fost reproduse întocmai, iar cînd sunt mai ample — uneori pe una sau două coloane din *Monitorul oficial* — au fost rezumate de noi. Totdeauna au fost cuprinse în paranteze.

A fost menționat antum de ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 005, 30 noiembrie 1894, p. 3 — prima parte — și nr. 3 006, 1 decembrie 1894, p. 3, la rubrica despre „Corpurile legiuitoare”, și nr. 3 007, 2 decembrie 1894, p. 2—3, la rubrica „Buletin parlamentar”, a doua parte a discursului, de *Tribuna*, XI, nr. 259, 4 XII 1894, p. 1032—1033 și de *L'Indépendance roumaine*, an. 18, seria V, nr. 5301, 1 dec. 1894. La 2 decembrie 1894, Alexandru Lahovari îl atacă în Cameră pentru discursul său (*Monitorul oficial*, Adunarea deputaților, ședința de la 2 decembrie 1894, nr. 11, 13 dec. 1894, p. 185—189); *Lumea nouă*, sub semnătura lui George Diamandy, consemnează în nr. 28, 1 decembrie 1894, *Debutul lui Delavrancea*; la 9 decembrie, același redactor semnează articolul *Spălătorie parlamentară*, în care Delavrancea este etichetat ca demagog, vorbind în numele țaranului, și la 10 decembrie George Diamandy revine, demascând pe Delavrancea ca pe „capul meduzei” din redacția *Voinței naționale*.

Chiar o parte din presa politică provincială semnalează primul mare discurs parlamentar al lui Delavrancea: *Dacia* (Galați), III, nr. 7 (162), 4 decembrie 1894, p. 1, își intitulează articolul *Cestiunea națională în Parlament*, ortografiindu-l numele „Dela-Vrancea”; *Dreptatea* (Timișoara), I, nr. 274, 17/29 decembrie 1894, p. 3, col. 3, la rubrica „Scrisori din București”, semnalează că cel din urmă vorbitor din Cameră la proiectul de răspuns la mesaj a fost Delavrancea; menționat de Nicolae Filipescu — *Discursuri politice* vol. I, București, Ed. Minerva, 1912, p. 113, 116; rezumat al broșurii, în volumul lui Lucian Predescu, *Barbu Delavrancea — Viața și opera*, București, Ed. Cugetarea, f. a., p. 94.

Menționat postum de Emilia Șt. Milicescu în *Delavrancea — Studiu biobibliografic*, București, E.S.I.P., 1958, 1959, p. 63; Al. Săndulescu — *Delavrancea*, Editura pentru literatură, 1964, p. 249; Emilia Șt. Milicescu — *Studiu introductiv la Delavrancea — Opere*, I, București, Editura pentru literatură, 1965, p. II, nota 1.

Proiectul de răspuns la mesajul tronului, care a prilejuit primul discurs al lui Delavrancea în Cameră, fusese redactat și citit de Titu Maiorescu.

După șase ani de activitate politică liberală, în care fusese prezent la toate campaniile electorale din Prahova, Delavrancea fusese pus pe lista candidaților Colegiului al II-lea din acest județ. Alegerile au avut loc la 24 aprilie 1894, și versarii săi erau conservatorul Teodor Anghe-

lescu și social-democratul Al. Radovici. Primul obținuse 495 de voturi, al doilea doar 64, iar Delavrancea 520, ceea ce, față de numărul total al voturilor, se solda cu balotajul. La 1 mai se face din nou votarea, și Delavrancea se declară ales, cu 643 de voturi, față de candidatul conservator, cu 592 voturi.

Ziarele politice urmăriseră cu interes luptele electorale de la Ploiești. Ziarul liberal din Ploiești, *Democratul*, aflat în al XVIII-lea an de apariție, recomanda alegătorilor la 1 mai 1894 pe Delavrancea, ca „om de principii, apărător înfocat al drepturilor poporului”.

În ziua premergătoare alegerilor, din balconul clubului liberal din Ploiești, Delavrancea vorbise ploieștenilor despre libertatea apărată în trecut prin jertfele înaintașilor lor, însoțit continuu de aplauzele participanților, așa cum consemnează *Democratul*, care îi rezumă și cuvântarea.

Voința națională remarcă succesul lui Delavrancea în numărul de la 3 mai 1894; C. T. Gregorescu și Radu Stanian — conducătorii organizației liberale prahovene — adresează alegătorilor mulțumiri prin presă pentru încrederea acordată lui Delavrancea, iar *Democratul* menționează marele număr de felicitări primite din toată țara de noul ales, deși guvernul interceptase foarte multe telegrame. Periodicul ploieștean sublinia că alegerea „valorosului luptător” este o nădejde pentru cei ce suferă. Chiar veteranul rosettist *Românul* consemnează succesul în alegeri al unui vechi colaborator al său.

Adversarii politici însă contestă validitatea alegerii întrucât candidatul se servise de un pseudonim literar, în locul numelui său adevărat. Totuși, comisia de verificare a titlurilor deputaților noi aleși recunoaște la 17 noiembrie 1894 alegerea lui Delavrancea ca deputat al Colegiului II de Prahova și-l repartizează în secțiunea a III-a.

Despre nestabilitatea miniștrilor, la care se referă Delavrancea în prima parte a discursului său, scrisese în 1885 *Premierul năzdrăvan* semnat „de la Vrancea”, *Epoca*, I, nr. 30, 20 decembrie 1885, p. 2.

N. Voinov (1834—1898) — fost ministru de justiție în cabinetul I. Brătianu, între 15 noiembrie 1883 și 14 ianuarie 1885.

Săulescu Mihail (1861—1929) — profesor la Facultatea de drept din București, doctor în drept și științe economice de la Paris, prieten al lui Delavrancea din epoca pariziană a studiilor sale.

Carada Eugen (1836—1910) — publicist și economist ; redactor la *Ro-mânul* ; unul dintre directorii Băncii Naționale, om de încredere al lui I. Brătianu ; autor al mai multor canțonete și studii politice fără im-portanță.

Docan Ioan (1825—1896) — om politic, ministrul lucrărilor publice în cabinetul I. Brătianu — 27 ianuarie-21 august 1877.

Géricault Théodore (1791—1824) — pictor francez. În 1817 pleacă în Italia, unde descoperă pictura lui Michelangelo. La întoarcerea în Franța, realizează tabloul *Le Radeau de la „Méduse“* (1819), considerat ca manifest al școalei romantice în pictură. A pictat portrete ale nebunilor de la Salpêtrière și a studiat anatomia și mișcarea cailor.

Miclescu Ioan (1857—1910) — prim-redactor al ziarului *Epoca*, fonda-tor al ziarului *Protestarea*, secretar general la Ministerul Justiției în cabinetul Titu Maiorescu ; autor a două drame : *Mama* (1907) și *Jertfă* (1909).

Stoicescu Const. I. (1852—1911) — om politic și publicist, prim-redactor la ziarul *L'Indépendance roumaine* ; ministru la Lucrările publice între 4 oct. 1895—21 noiembrie 1896, 18 iulie 1898 — 15 aprilie 1899 și 14 fe-bruarie 1901—18 iulie 1902 ; ministru de externe între 21 noiembrie 1896—31 martie 1897 ; ministru de domenii între 22 noiembrie 1902—22 decem-brie 1904.

În ședința de la 1 decembrie 1894 a Camerei, D. Rosetti-Tețcanu co-mentează primul discurs parlamentar al lui Delavrancea, spunând cu o admirație pe care încearcă să și-o ascundă, în calitate de adversar politic :

„...a deșteptat în mine o vie emoțiune la început“, dar... „în loc să vorbească țărănește, a vorbit latinește“. În problema țărănească, Rosetti-Tețcanu constată la Delavrancea „sentimentele unui bun român, izvorâte din inima unui nobil țăran, convins de înalta sa misiune“. În ceea ce privește răscoalele din Bacău, „frază oratorului era și aci legănată de ritmul încântător. Dar, o mărturisesc, finala a fost de o sonoritate cam prea wagneriană.“ (*Dezbaterile Adunării deputaților*, 11 decembrie 1894, p. 180—182.)

În aceeași ședință, Anastasie Stolojan caracterizează discursul lui Dela-vrancea ca pe un strălucit rechizitor al situației politice.

În ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 007, 2 decembrie 1894, p. 1, sub titlul *Duplicitate*, este omagiat noul deputat de Prahova :

„...Amicul nostru Delavrancea, care a debutat în Parlament într-un chip atât de admirabil, a pus, între altele, în substanțialul, puternicul, frumosul său discurs într-o perfectă lumină duplicitatea regimului în cestiunea națională.“

(p. 58) DISCURSUL D-LUI DELAVRANCEA ROSTIT ÎN ȘEDINȚA DE LA 9 DECEMBRIE 1894 A CAMEREI DEPUTAȚILOR

Apărut în *Monitorul oficial — Dezbaterile Adunării deputaților*, 23 decembrie 1894, p. 239, col. 3 — p. 242, col. 2.

A fost reprodus în ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 029, 30 decembrie, 1894, p. 1—2, sub titlul : *Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 9 decembrie a Camerei deputaților*.

N-a mai fost retipărit niciodată, antum sau postum, în periodice, broșură sau volum.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat de ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 013, 10 decem-brie 1894, p. 3, la rubrica privind „Corpurile legiuitoare. Adunarea de-putaților. (Ședința de la 9 decembrie 1894).“ ; de *L'Indépendance rou-maine*, an. 18, seria V, nr. 5308, 10 decembrie 1894, p. 3.

Menționat postum de Emilia Șt. Milicescu, în *Delavrancea—Studiu biobibliografic*, București, E.S.I.P., 1958, 1959, p. 64.

După primul său discurs în Cameră, Titu Maiorescu îl acuzase că a contribuit la revolta țăranilor din județul Bacău ; Alexandru Marghilo-man îl zeflemisise pentru sensibilitatea exagerată cu care primise atacu-rile adversarilor, numindu-l „viorica pădurilor“, pe care, în viitor, vor trebui să o atingă cu mai mult tact ; Mihail Săulescu evocă anii studiilor pariziene când, împreună cu Delavrancea, cu Ionel Grădișteanu, Tano-viceanu, Nicu Filipescu, Sterian, Mărăscu, Mille, Guran, Stelian, Hiotu, Marin, Eugen Ionescu, frații Rosetti, frații Radovici, frații Golești, Mor-tzun, se aflau în Cartierul Latin la Universitate :

„...În același timp, pe când eu la Paris, candid utopist, căutam să rez-olv problema abolirii mizeriei [...] d. Delavrancea studia formele li-terare, căuta să învețe a dantela în fraze exchise stilul nuvelei, apoi mi-l amintesc prin muzee, pinacoteci, cercetând pânzele vechi, și în saloanele anuale ; criticând expozițiile artistice, deoarece în timpul nostru era foarte vie lupta între școala impresionistă și cea naturalistă.

Răveniți în țară, mi se părea că d. Delavrancea este chemat să revoluționeze literele și artele, iar eu sunt chemat să reformez societatea românească, făcînd ca prin o baghetă magică să dispară mizeria, ignoranța, invidia și răutatea.

Era, din nenorocire, o simplă iluziune tinerească. Nici d. Delavrancea n-a revoluționat literele și artele, nici eu n-am îndreptat relele de cari suferă societatea românească.

E curios și trist de constatat cît de ingrată a fost cu noi doi țara românească. Așa că azi ne găsim amîndoi dezabuzați [...]

Poate că fiind date dispozițiile sufletești ce ne animau, era mult mai bine pentru noi doi ca să rămînem eu înfundat în cercetări de metafizică socială și d-ta în studii de literatură și artă.“ (*Monitorul oficial*, nr. 14 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, Ședința din 8 decembrie 1894, 23 decembrie 1894, p. 239, col. 1,3.)

Discursul este cu deosebire însemnat pentru datele biografice pe care Delavrancea le furnizează.

Epureanu Costache Manolache (1824—1880). După terminarea studiilor juridice la Heidelberg, ia parte la mișcările politice din Moldova — 1848 și 1857. Este prim-ministru sub domnia lui Cuza în 1860, președinte al Camerei constituante din 1866, prim-ministru și ministru de interne între 20 aprilie și 18 decembrie 1870, ministru de justiție în cabinetul Lascăr Catargiu, între 28 octombrie 1872 și 31 martie 1873, prim-ministru și ministru de lucrări publice la 27 aprilie 1876 ; orator parlamentar apreciat pentru verva sa.

(p. 69) CESTIUNEA NAȚIONALĂ
DISCURSUL D-LUI DELAVRANCEA ROSTIT ÎN ȘEDINȚA
CAMEREI DE LA 13 DECEMBRIE 1894

S-a publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, Ședința de la 13 decembrie 1894, 24 decembrie 1894, p. 283, col. 1—3.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 024, 23 decembrie 1894, p. 1 ; nr. 3 029, 30 decembrie, 1894, p. 1—2, sub titlul *Cestiunea națională. Discursul d-lui Delavrancea*.

Ulterior, nici antum, nici postum, nu s-a mai retipărit în vreun periodic, în broșură sau în volum.

Menționat antum de ziarul *Voința națională*, XI, nr. 3 016, 14 decembrie 1894, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare” ; menționat postum de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, la pagina 64.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 73) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA
16 DECEMBRIE 1894

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 21 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 11 ianuarie 1895, p. 409, col. 1 — p. 410, col. 2.

Nu s-a retipărit niciodată, nici antum, nici postum, în vreun periodic, în broșură sau în volum.

Menționat antum de periodicul *Dacia* (Galați), III, nr. 9 (162), 18 decembrie 1894, p. 1 ; menționat postum de Emilia Șt. Milicescu, biobibliografia citată, p. 64.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 79) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA
10 IANUARIE 1895

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 22 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 14 ianuarie 1895, p. 421, col. 2 ; — p. 429, col. 1 — p. 430, col. 2.

S-a retipărit antum în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 043, 18 ianuarie 1895, p. 1, precedat de titlul și specificația următoare :

„O cestiune personală. În ședința de la 10 ianuarie a Camerei, d. ministru de justiție, răspunzînd la interpelarea d. I. Poenaru-Bordea, declară că nu poate fi prins de nimeni cu vreo inexactitate. Ministrul justiției a fost întrerupt atunci de d. Delavrancea cu cuvintele : *Nu pariați, d-le ministru*.

D. Marghiloman somă pe d. Delavrancea să arate vreo inexactitate pe care a înaintat-o în Cameră.

Iată răspunsul d-lui Delavrancea, care imediat ceru cuvîntul în cestiune personală.“

Ulterior, n-a mai fost republicat niciodată în vreun periodic, în broșură sau în volum.

Menționat antum de *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5334, 11 ianuarie 1895, p. 3 ; menționat postum de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 64.

Ediția actuală reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 83) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, ÎN ȘEDINȚA DE LA 11 IANUARIE 1895, CU PRILEJUL LEGII NUMELUI

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 23 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 17 ianuarie 1895, p. 442, col. 3 — p. 445, col. 1.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 048, 24 ianuarie 1895, p. 1—2, sub titlul : *Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 11 ianuarie, cu ocazia discuțiunii generale a proiectului de lege asupra proprietății numelui*.

Nu s-a mai retipărit în periodice, în broșură sau în volum, nici antum, nici postum.

A fost menționat antum în *Voința Națională*, XII, nr. 3 048, 24 ianuarie 1895, p. 3, la rubrica „Informațiuni” ; menționat antum de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 335, 12 ianuarie 1895, p. 3 ; de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 20, 25 ianuarie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Camera” : postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, la p. 64.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Constantin Ghiță Ion — numele real al lui Take Ionescu.

Fontaninu Gheorghe M. (1825—1886) — membru al Academiei Române. În afară de un curs elementar de geografie fizică și matematică (1855), încercările sale literare au fost distruse chiar de autor, conștient de lipsa lor de valoare.

(p. 93) INTERPELARE ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 12 IANUARIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 24 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 19 ianuarie 1895, p. 452, col. 3 — p. 457, col. 1 ; p. 460, col. 3 —

p. 463, col. 1. S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 049, 25 ianuarie 1895, p. 2, 3 050, 26 ianuarie 1895, p. 1—2, sub titlul : *Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 12 ianuarie a Camerei, relativ la sălbătăciile săvârșite în Roșiori-de-Vede de regim cu ocazia alegerilor comunale* ; retipărit în broșură sub titlul : *Interpelarea d-lui Barbu Șt. Delavrancea asupra alegerilor din Roșiori-de-Vede în ședința Camerei de la 12 ianuarie 1895*, Roșiori-de-Vede, Tipografia „Opiniunea publică”, 1895, 29 p.

Ulterior nu s-a mai tipărit nici antum, nici postum, în periodice, în broșură sau în volum.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 21, 26 ianuarie 1895, p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Camera” ; de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 051, 17, ianuarie 1895, p. 1—2, sub titlul *Interpelarea d-lui Delavrancea dezvoltată în ședința de la 12 ianuarie a Adunării deputaților* ; de *L'Indépendance roumaine* an. 19, seria V, nr. 5 336, 13 ianuarie 1895, p. 3. ; postum a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 64, 65.

(p. 109) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR CU PRILEJUL LEGII PENTRU PROPRIETATEA NUMELUI,

ÎN ZIUA DE 19 IANUARIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 28 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 26 ianuarie 1895, p. 508, col. 2 — p. 511, col. 1 ; p. 512, col. 3 — p. 513, col. 2.

Nu s-a reproduș niciodată în periodice, în broșură sau în volum, nici antum, nici postum.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat în Cameră, în aceeași ședință, de C. C. Ȇrion, care l-a combătut pe un ton batjocoritor (vezi *Dezbaterile Adunării deputaților*, 26 ianuarie 1895, p. 513) ; a fost menționat antum de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 27, 2 februarie 1895, p. 2 ; de *L'Indépendance roumaine*, nr. 19, seria V, nr. 5 343, 20 ianuarie 1895, p. 3 ; postum, a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu, în *Delavrancea — Opere*, vol. I, *Studiu introductiv*, p. XII, nota 1.

(p. 121) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, LA 20 IANUARIE 1895, CU PRILEJUL ARTICOLELOR 9, 10, 12 DIN LEGEA NUMELUI

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 29 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 ianuarie 1895, p. 517, col. 3 — p. 518, col. 3 ; p. 519, col. 3 — p. 520, col. 1 ; p. 520, col. 3 — p. 522, col. 1 ; p. 523, col. 2—3.

Nu s-a retipărit niciodată, antum sau postum, în periodice, în broșură sau în volum.

A fost semnalat în presa antumă de *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 344, 21 ianuarie 1895, p. 3 ; comentat în aceeași ședință a Camerei de N. Flea și C. C. Arion (vezi *Monitorul oficial*, 1895 p. 518—520) ; postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu, în biobibliografia menționată, p. 64, și în *Studiu introductiv* la Delavrancea — *Opere*, vol. I, p. XIII, nota 2, aceeași autoare.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Delavrancea explică motivele care l-au îndemnat să-și aleagă un pseudonim, părăsind numele patronimic dat de învățătorul său.

(p. 131) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 23 IANUARIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 30 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 1 februarie 1895, p. 532, col. 2—3 — p. 534, col. 2 ; p. 536, col. 3 ; p. 538, col. 2 — p. 539, col. 2.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice, în broșură sau în volum

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Chiar în aceeași ședință a fost comentat de C. Ressu (vezi *Monitorul oficial*, 1895, p. 534—536). Menționat antum de ziarul *Voința națională* XII, nr. 3 048, 24 ianuarie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare Adunarea deputaților” ; de *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V nr. 5 347, 24 ianuarie 1895, p. 3 ; postum a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu, biobibliografia menționată, p. 64.

Holban D. Alexandru (1836—?), diplomat al Școlii de agricultură din Grignon, redactor al mai multor ziare, autor al unor studii de economie politică și politică agrară.

(p. 142) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, LA 31 IANUARIE 1895. CU PRILEJUL LEGII PRIVIND CĂILE FERATE DIN INIȚIATIVĂ PRIVATĂ

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 32 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 5 februarie 1895, p. 579, col. 1 — p. 583, col. 3.

S-a reproduș în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 059, 8 februarie 1895, p. 1—2 ; nr. 3 062, 11 februarie 1895, p. 1—2 ; nr. 3 063, 12 februarie 1895, p. 1—2 ; nr. 3 064, 14 februarie 1895, p. 1—2, sub titlul *Drumuri-de-fer din inițiativă privată. Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 31 ianuarie a Adunării deputaților*. Ulterior, n-a mai fost retipărit în periodice, în broșură sau în volum, nici antum, nici postum.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 054, 1 februarie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților” ; se rezumă de *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 354, 1 februarie 1895, p. 3 ; comentat în același periodic, la rubrica „Ultime informațiuni”, în nr. 3 057, 5 februarie 1895, p. 3 ; postum, a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 65.

(p. 158) DISCURS ROSTIT ÎN CESTIUNE PERSONALĂ CONTRA LUI A. C. CUZA ÎN PROBLEMA MANIFESTAȚIEI STUDENȚEȘTI DE LA 14 SEPT. 1894, ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, LA 10 FEBRUARIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 38, *Dezbaterile Adunării deputaților*, 19 februarie 1895, p. 656, col. 1—2 ; p. 660, col. 3 ; p. 663, col. 1.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 070, 21 februarie 1895, p. 1—2, sub titlul *Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 10 februarie a Adunării deputaților, cu ocazia dezvoltării interpelării d-lui I. C. Grădișteanu, relativ la sălbătăciele săvârșite de regim în capitală în noaptea de 14 septembrie 1894, față cu studenții universitari și cu oaspeții lor din Transilvania și Bucovina*.

Ulterior, nu s-a mai retipărit antum sau postum, nici în periodice, nici în broșură, nici în volum. Ediția actuală reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost semnalat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 062, 11 februarie 1895, p. 3, la rubrica intitulată „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților” și în nr. 3 067, 17 februarie 1895, p. 3, la aceeași rubrică ; postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 66 și 67.

Boulanger Georges (1837—1891) — general și om politic francez cu opinii republicane; în ianuarie 1886—mai 1887, ministru de război în guvernul Freycinet și Goblet; grupează în jurul său pe toți nemulțumiții regimului, care, temându-se de influența sa crescândă, îl trimite la Clermont-Ferrand; în 1889 candidează și este ales în numeroase centre și la Paris, cu 245 000 de voturi. Acuzat de complot și condamnat pe viață, Boulanger fuge la Bruxelles, și în cele din urmă se sinucide pe mormântul iubitei sale, M-me de Bonnemain.

(p. 169) DISCURS ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 11 FEBRUARIE 1895, ÎN CESTIUNE PERSONALĂ

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 39 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 21 februarie 1895, p. 670, col. 2 — p. 672, col. 3.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 072, 23 februarie 1895, p. 1—2, sub titlul *O cestiune personală. Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 11 februarie a Adunării deputaților*.

Ulterior, nu s-a mai retipărit nici antum, nici postum, în vreun periodic, vreo broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost semnalat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 063, 12 februarie 1895, p. 3, la rubrica rezervată: „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților”; se rezumă în *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 364, 12 februarie 1895, p. 3; a fost semnalat de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 45, 25—26 februarie 1895, p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Camera”; postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 66.

(p. 179) INTERPELARE ADRESATĂ BĂNCII MINISTERIALE ÎN ZIUA DE 16 FEBRUARIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 41 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 23 februarie 1895, p. 698 col. 3 — p. 699, col. 1.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice, în broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat antum în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 066, 16 februarie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților”; în ziarul *Românul*, an. 39, nr. 48, 1 martie 1895, p. 3; postum, a fost amintit de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 66.

(p. 181) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR, LA 17 FEBRUARIE 1895, PRIVIND LEGEA ASUPRA PEDEPSEI PENTRU VIOLAREA ȘI DISTRUGEREA SEMNELOR DE DEMARCAȚIE ALE FRONTIERELOR

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 42 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 24 februarie 1895, p. 720, col. 1—2; p. 721, col. 1—3.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice, în broșură sau în volum.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost semnalat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 068, 18 februarie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților”; în *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 370, 18 februarie 1895, p. 3; în ziarul *Românul*, an. 39, nr. 50, 3 martie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Camera”; postum, a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 66.

(p. 185) INTERPELARE ROSTITĂ ÎN CAMERA LA 23 FEBRUARIE 1895, ÎN PROBLEMA STUDENȚILOR MEDICINIȘTI MILITARI, ARESTAȚI PENTRU INDISCIPLINĂ

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 47 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 5 martie 1895, p. 786, col. 1 — p. 789, col. 3; p. 791, col. 1—3.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 084, 9 martie 1895, p. 2; nr. 3085, 10 martie 1895, p. 1—2, sub titlul *Institutul medico-militar. Interpelarea d-lui Delavrancea, dezvoltată în ședința de la 23 februarie a Adunării deputaților*.

Ulterior, nu s-a mai retipărit în nici un periodic, în broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat antum în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 073, 24 februarie 1895, p. 3; în același periodic, la rubrica „Ultime informațiuni”, din nr. 3 074, 25 februarie 1895, p. 3; în ziarul *Românul*, an. 39, nr. 56, 9 martie 1895, p. 2, la rubrica intitulată „Corpurile legiuitoare. Camera”; în *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 376, 24 februarie 1895, p. 1; postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 67.

(p. 200) INTERPELARE ADRESATĂ PRIMULUI-MINISTRU ÎN CAMERĂ LA 11 MARTIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 55 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 24 martie 1895, p. 950, col. 1; p. 950, col. 3.

Nu s-a retipărit niciodată, antum sau postum, în periodice, în broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

S-a menționat antum în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 087, 12 martie 1895, p. 3, la rubrica „Adunarea deputaților”; în ziarul *Românul*, an. 39, nr. 72, 25 martie 1895, p. 2; postum, a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 68.

(p. 203) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR LA 17 MARTIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 60, *Dezbaterile Adunării deputaților*, 31 martie 1895, p. 1 055, col. 3 — p. 1 063, col. 1.

S-a retipărit în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 099, 28 martie 1895, p. 1—2; nr. 3 100, 29 martie 1895, p. 1—2; nr. 3 101, 30 martie 1895, p. 1—2, sub titlul *Lumina... tuturor. Discursul d-lui Delavrancea, pronunțat în ședința Camerei de la 17 martie*; retipărit în broșură, sub titlul *Lumină tuturor... discursul domnului B. Ștef. Delavrancea pronunțat în ședința Camerei de la 17 martie 1895*, București, Tipografia „Voința națională”, 1895, 67 p. Broșura a apărut în primele zile ale lunii mai 1895, după cum se anunță în revista *Vieața*, II, nr. 13, 7 mai 1895, p. 8, la rubrica „Bibliografie”.

Ulterior nu s-a mai retipărit în periodice, în broșură sau în volum. Textul ediției actuale reproduce pe cel din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 398, 18 martie 1895, p. 3; postum, s-a menționat broșura, rezumându-se în câteva cuvinte conținutul, de către Lucian Predescu, în *Barbu Delavrancea. Viața și opera*, București, Ed. Cugetarea, f.a., p. 94—95; de Emilia Șt. Milicescu, în biobibliografia citată, p. 68—69; de Al. Săndulescu, în *Delavrancea*, p. 249.

(p. 229) INTERPELARE ADRESATĂ PRIMULUI-MINISTRU ÎN CAMERĂ LA 22 MARTIE 1895

Publicată în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 7 aprilie 1895, p. 1 175, col. 2 — p. 1 176, col. 3; p. 1 177, col. 2 — p. 1 179, col. 3; p. 1 182, col. 2—3.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice, în broșură sau în volume antume sau postume. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționată antum în ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 097, 24 martie 1895, p. 2, la rubrica „Buletin parlamentar. Adunarea deputaților”; de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 403 și 5 404, din 21 și 23 martie 1895, p. 3; postum, menționată de Emilia Șt. Milicescu, biobibliografia citată, p. 68.

(p. 244) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 13 APRILIE 1895, LA LEGEA MINELOR

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 67 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 aprilie 1895, p. 1 288, col. 1 — p. 1 294, col. 3.

Nu s-a retipărit niciodată în periodice, în broșură sau în volum. Ediția actuală reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost semnalat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 112, 14 aprilie 1895, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare. Adunarea deputaților”; de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 95, 27 aprilie 1895, p. 2; postum, s-a menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 69.

(p. 266) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 15 APRILIE 1895

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 71 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 4 mai 1895, p. 1 365, col. 1—3.

Nu s-a retipărit niciodată în periodice, în broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *Voința națională*, XII, nr. 3 114, 16 aprilie 1895, p. 3; de ziarul *Românul*, an. 39, nr. 97, 30 aprilie, 1895, p. 2; de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 19, seria V, nr. 5 423, 16 aprilie 1895, p. 3; postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 69.

(p. 269) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 20 FEBRUARIE 1896

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 32 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 25 februarie 1896, p. 329, col. 1 — p. 331, col. 1.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice, în broșură sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat în *Voința națională*, XIII, nr. 3 359, 21 februarie 1896, p. 3, la rubrica politică „Camera”, unde se arată că replica lui Delavrancea a fost deseori acoperită de aplauze; a mai fost menționat în ziarul

Dreptatea, I, nr. 17, 22 februarie 1896, p. 3, la rubrica politică „Parlamentul. Camera“ ; de *L'Indépendance roumaine*, an. 20, seria V, nr. 5 702, 21 februarie 1896, p. 3.

Discursul este un răspuns la atacurile lui C. Dobrescu-Argeș.

(p. 277) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 8 APRILIE 1896, CU PRILEJUL NATURALIZĂRII LUI SCUPIEWSCHI

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 53 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 11 aprilie 1896, p. 815, col. 3 — p. 816, col. 1.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *Voința națională*, XIII, nr. 3 398, 9 aprilie 1896, p. 3, la rubrica „Camera“ ; în numărul 3 399, al aceluiași periodic, din 10 aprilie 1896, p. 2, la rubrica politică „Buletin parlamentar. Camera“ ; de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 20, seria V, nr. 5 746, 9 aprilie 1896, p. 3 ; în ziarul *Epoca*, seria II, an. II, nr. 128, 10 aprilie 1896, p. 3, la rubrica „Parlamentul. Camera“ ; menționat postum de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 70.

(p. 280) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 24 APRILIE 1896

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 62 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 aprilie 1896, p. 989, col. 2 — p. 993, col. 1.

S-a reproduș în ziarul *Voința națională*, XIII, nr. 3 415, 30 aprilie 1896, p. 1—2, sub titlul *D. Fleva și inexplicabilul. Discursul d-lui Delavrancea*.

Ulterior n-a mai fost retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost rezumat de *L'Indépendance roumaine*, an. 20, seria V, nr. 5761, 25 aprilie 1896, p. 3 ; în *Voința națională*, XIII, nr. 3 411, 25 aprilie 1896, p. 3, la rubrica „Camera“ ; menționat defavorabil de ziarul conservator *Epoca*, seria II, an. II, nr. 141, 26 aprilie 1896, p. 2, sub titlul rezumativ *Cameră de samsari. Impresiuni de la ședința de ieri. Delavrancea se explică. Elogii pentru d. Al. Lahovari. Apostrofele d-lui Fleva* ; ziarul *Dreptatea*, I, nr. 70, 26 aprilie 1896, p. 1, publică un articol intitulat *Execuția de la Cameră*, semnat cu inițiala „R“, în care, într-un stil trivial, i se contestă talentul oratoric ; *Voința națională*, XIII, nr. 3 414, 28 aprilie 1896, p. 2, la rubrica „Informațiuni“, invită pe cititori să compare

violența discursului lui Fleva „cu seninătatea și sensul moral“ al discursului lui Delavrancea. Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, la p. 70.

(p. 291) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 20 MARTIE 1897, LA LEGEA INSTRUCȚIUNII

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 51 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 martie 1897, p. 750, col. 1—2 ; p. 752, col. 3 — p. 753, col. 3 ; p. 757, col. 2—3.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat antum în ziarul *Dreptatea*, II, nr. 340, 20 martie 1897, p. 3, la rubrica „Camera, 20 martie“ ; de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 21, seria V, nr. 6063, 21 martie 1897, p. 3.

(p. 299) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 9 DECEMBRIE 1897

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 14 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, la 14 decembrie 1897, p. 73, col. 2 — p. 76, col. 2.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Nouă deputați înscriși la cuvânt : N. Xenopol, M. Em. Porumbaru, C. M. Ciocazan, V. G. Mortzun, M. Moisescu, Take Ionescu, Șt. Șendrea, George A. Scorțescu, P. S. Aurelian, declară că vor vorbi în același sens cu Delavrancea.

Antum a fost rezumat și comentat de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 21, seria V, nr. 6303, 10 decembrie 1897, p. 3.

(p. 312) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 15 DECEMBRIE 1897

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 18 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 30 decembrie 1897, p. 142, col. 2 — p. 143, col. 3.

S-a reproduș în ziarul *Drapelul*, I, nr. 183, 20 decembrie 1897, p. 1, sub titlul *Discursul d-lui B. Delavrancea. În chestie personală*.

Ulterior nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat și comentat în epocă : *Drapelul*, la rubrica „Corpurile legiuitoare“ din 17 decembrie 1897, p. 3 ; *Voința națională*, în „Bule-

tinul parlamentar“ din 17 decembrie 1897, p. 2, care rezumă discursul, combătându-l, dar nu poate nega că a fost „frumos“; *Dreptatea* din 17 decembrie 1897, p. 3, la reportajul parlamentar, ca și *Voința națională*, rămâne pe poziție de adversitate, dar recunoaște că discursul lui Delavrancea a fost „frumos“.

Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în Delavrancea — *Opere*, vol. I, *Studii introductiv*, p. LX.

(p. 319) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 26 IANUARIE 1898, ÎN PROBLEMA EXPOZIȚIEI UNIVERSALE DE LA PARIS — 1900

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 28 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 4 februarie 1898, p. 301, col. 3 — p. 302, col. 2.

Nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum în *Voința națională*, XV, nr. 3 914, 27 ianuarie 1898, p. 3. Postum, a fost semnalat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 70.

(p. 322) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 4 FEBRUARIE 1898, LA REFORMA ÎNVĂȚĂMINTULUI

Publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 26 februarie 1898, p. 435, col. 2 — p. 439, col. 3.

Nu s-a mai retipărit nici antum, nici postum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat antum de ziarul *Voința națională*, XV, nr. 3 921, 6 februarie 1898, p. 2, în „Buletinul parlamentar“; se rezumă în *L'Indépendance roumaine*, an. 22, seria V, nr. 6 353, 5 februarie 1898, p. 3; se comentează în același număr, la rubrica „La Chambre“, p. 1, sub semnătura: *Ion Pipera*. Postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu, biobibliografia citată, p. 70.

Ghimpa Mihail (1858—1920) — profesor, director al ziarului *Secolul*, coleg de liceu cu Delavrancea.

(p. 399) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 5 FEBRUARIE 1898, LA REFORMA ÎNVĂȚĂMINTULUI

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 34 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 27 februarie 1898, p. 441, col. 2; p. 443, col. 2.

Nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat în ziarul *Voința națională*, XV, nr. 3 921, 6 februarie 1898, p. 3, la rubrica „Camera“; se rezumă în *L'Indépendance roumaine*, an. 22, seria V, nr. 6 354, 6 februarie 1898, p. 3; se comentează în numărul 6 355, 7 februarie 1898, p. 3; la p. 1, sub titlul *Pour l'idéalisme*, semnat cu inițialele I. B., în care i se recunoaște buna-credință și frumusețea formei. Postum, l-a menționat Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 70.

Müller Friedrich Max (1817—1895) — naturalist german, profesor la Universitatea din Giessen, apoi la Geneva. Susținător al darwinismului.

(p. 347) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 10 FEBRUARIE 1898, LA REFORMA ÎNVĂȚĂMINTULUI

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 38 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 21 martie 1898, p. 501, col. 2—3; p. 502, col. 2 — p. 503, col. 2; p. 505, col. 2—3; p. 506, col. 1—2.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția actuală reproduce textul *Monitorului oficial*.

S-a menționat antum de ziarul *Voința națională*, XV, nr. 3 926, 12 februarie 1898, p. 2, în „Buletinul parlamentar“ și de *L'Indépendance roumaine*, an. 22, seria V, nr. 6 359, 11 februarie 1898, p. 3. Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 70.

(p. 355) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 7 MARTIE 1898, ÎN CHESTIE PERSONALĂ CU DIMITRIE STURDZA

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 38 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 2 aprilie 1898, p. 746, col. 2 — p. 749, col. 3.

Reprodus în ziarul *Drapelul*, I, nr. 252, 18 martie 1898, p. 1—2, precedat de următoarele cuvinte:

„Publicăm azi, după notele stenografice, discursul pronunțat în Cameră de d. Barbu Delavrancea în chestiunea personală pe care a provocat-o d. Dimitrie Sturdza“.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat antum în „Buletinul parlamentar“ al ziarului *Voința națională*, XV, nr. 3 948, 10 martie 1898, p. 2; în ziarul *Dreptatea*, III, nr. 652, 9 martie 1898, p. 2—3, sub titlul *Reportaj parlamentar. Camera 7 martie. Discursul d-lui Delavrancea*; se rezumă în *L'Indépendance roumaine*, an. 22, seria V, nr. 6 384, 8 martie 1898, p. 3; se rezumă în

Epoca, seria II, an. IV, nr. 707, 10 martie 1898, p. 1 și se mai menționează în aceeași zi la p. 3 ; de *Tribuna*, XV, nr. 60, 17 martie 1898, p. 238.

Postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 71.

Costinescu Emil (1844—1921) — financiar, redactor la ziarul *Românul*, fondator al Băncii Naționale ; ministru de finanțe (1902—1904 și 1907—1910) ; autor al unui însemnat număr de studii economice.

(p. 368) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 21 MARTIE 1898

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 53 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 17 aprilie 1898, p. 933, col. 1 — p. 939, col. 3.

S-a reproduș în suplimentul gratuit al ziarului *Drapelul* din 5 aprilie 1898 sub titlul *Discursul domnului Barbu Delavrancea în chestiunea națională*.

S-a tipărit integral în *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 76, 9 aprilie, p. 303—304 ; nr. 77, 10 aprilie, p. 307—308, nr. 78, 11 aprilie, p. 312 ; nr. 79, 12 aprilie, p. 316 ; nr. 80, 14 aprilie, p. 322 ; nr. 81, 15 aprilie 1898, p. 325—326, sub titlul : *Chestia națională în Camera din București. Discursul d-lui B. Șt. Delavrancea*.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*, corectat olograf de Delavrancea.

Menționat antum în „Buletinul parlamentar” al ziarului *Voința națională*, XV, nr. 3 960, 24 martie 1898, p. 2 ; a fost menționat de *Epoca*, seria II, an. IV, nr. 719, 24 aprilie 1898, p. 1, 2—3 ; de *L'Indépendance roumaine*, an. 22, seria V, nr. 6 399, 23 martie 1898, p. 1, 3 ; de *Tribuna*, Sibiu, XV, nr. 68, 69, 75, din 27, 28 martie și 5 aprilie 1898, p. 269, 273 și 299 ; postum, de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 71.

Pe paginile decupate din *Monitorul oficial*, Delavrancea consemnează cu creionul :

„Cuvintele lui Rațiu sunt reproduse cu o mare exactitate. Le notasem chiar în noaptea aceea la otel. Îl ascultasem cu mare atenție și mă emoționasem pînă la lacrimi. Mă convinsese.”

După citarea cuvintelor lui Rațiu, adaugă marginal cu creionul : „Acestea toate i le spusese d-lui Sturdza 4 zile dupe Înălțarea Domnului, 1894”.

În discursul lui D. Sturdza de la „Orfeu”, 25 septembrie 1894, erau acuzați de trădare mai mulți, printre care Delavrancea notează pe discursul din *Monitorul oficial* „pe d-ra Orghidan, d-na Virgil Arion. Când s-a imprimat discursul numele lor a fost șters”.

O însemnare prețioasă se află la p. 937, scrisă la început cu creion și apoi cu cerneală, privitor la conducerea *Tribunei* din Sibiu, plănuită de Dimitrie Sturdza, cu o direcție rezidentă la București, compusă din „Brote, Albini și Slavici”. Planul de organizare era scris de Brote. „Această piesă secretă am citit-o din slăbiciunea lui Albini Schiopul, la Sibiu. Când am comunicat-o în rezumat lui Sturdza, Brote, galben și emoționat, m-a întrerupt zicîndu-mi : «E un basm ! Un vis al dumitale». Eu i-am replicat : «D-le, e scris cu mîna d-tale. Am citit eu. Albini (fratele) o are».

Sturdza, confuzionat : «Delavrancea, vom vorbi altă dată, căci sunt grăbit». Și niciodată nu mi-a mai pomenit nimic.”

Cînd s-a discutat înființarea ziarului *Tribuna poporului* la Arad se afla în casa lui Gogu Cantacuzino, și Delavrancea notează :

„La Gogu Cantacuzino era și Brote și Slavici. Mi se pare și Rusu-Șirianu. Eu m-am opus. Le-am dovedit primejdia diviziunii. Cantacuzino a tăcut. Dupe plecarea lor, Cantacuzino mi-a spus :

«Brote e un mizerabil și primul-ministru un naiv».”

Tribuna din Sibiu reproduce discursul, încheind :

„Discursul d-lui Delavrancea, cu a cărui publicare am sîrșit ieri, a făcut o impresiune din cele mai profunde asupra românilor din toate părțile. Ecoul acestui cuvînt, cu adevărat inspirat de *sentimentul obșteal al neamului întreg*, se vede deja din diferite scrisori ce primim. Un cititor ne întreabă dacă nu-l scoatem în broșură, ca să fie lătit prin toate colțurile românești.

Trebuie să răspundem că nu ne-am îngrijit de aceasta, deși ar fi meritat-o. Credem însă că ideile înalte și sentimentul pătrunzător ce cuprinde cuvîntarea entuziastului român își vor face calea lor firească și așa, în lumea politică a poporului nostru” (Apud *Drapelul*, I, nr. 276, 18 aprilie 1898, p. 3, în articolul *Românii de peste munți și discursul d-lui Delavrancea*).

(p. 394) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 28 APRILIE 1898

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 61, — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 21 mai 1898, p. 1 127, col. 2 — p. 1128, col. 3.

Nu s-a retipărit niciodată, în periodice sau în volum, nici antum, nici postum.

Menționat postum de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 71.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 399) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 14 MAI 1898

S-a publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 31 mai 1898, p. 1292, col. 1 — p. 1293, col. 2.

Reprodus în ziarul *Drapelul*, I, nr. 300, 19 mai 1898, p. 1, cu specificația : „La 13 mai, deși Camera nu mai era în număr, ședința s-a prelungit până la 8 ore seara. Cu toate protestele amicului nostru d. Delavrancea, d. Dimitrescu-Iași, vicepreședinte, călcînd regulamentul, a declarat Camera în număr și a continuat ședința. La interpellarea d-lui Scortescu a răspuns și d. Pherekyde și d. Sturdza. Ambii au făcut personalități la adresa d-lui Delavrancea, deși d-sa nu era amestecat în discuție.

Primul-ministru, după obicinuitele sale necuviințe, a părăsit incinta. Cînd s-a dat cuvîntul d-lui Delavrancea, ora fiind foarte înaintată, din amicii noștri nu mai erau decît d-sa și cu d. Scortescu. Impresia pe care a produs-o această improvizație asupra majorității a fost enormă și mulți au mărturisit-o.“

Ulterior, discursul n-a mai fost retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*. Menționat antum de *L'Indépendance roumaine*, seria V, an. 22, nr. 6448, 16 mai 1898, p. 3.

(p. 404) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 16 DECEMBRIE 1898

Publicat în *Monitorul oficial*, — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 31 decembrie 1898, p. 228, col. 1 — p. 230, col. 1.

S-a reprodus în ziarul *Drapelul*, II, nr. 475, 25 decembrie 1898, p. 1—2, cu titlul : *Discursul d-lui Barbu Delavrancea. Regimul sării. Asupra capit. 10 din legea minelor — art. 77 devenit 71.*

Ulterior nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Menționat antum în ziarul *Capitala*, I, nr. 46, 18 decembrie 1898, p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare“ ; în ziarul *Drapelul*, II, nr. 469, 18 decembrie 1898, p. 3, la o rubrică identică ; în *Epoca*, seria II, an. IV, nr. 949—342, 18 decembrie 1898, p. 2.

(p. 412) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 16 IANUARIE 1899, LA
LEGEA REPAOSULUI DUMINICAL

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 24 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 ianuarie 1899, p. 313, col. 1 — col. 3.

Ulterior nu s-a mai reprodus niciodată în periodice sau în volum. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

La „Informațiuni politice“, din ziua de 19 ianuarie 1899, p. 2, ziarul *Drapelul* consemnează că pentru interpellarea sa la legea repaosului duminical, Delavrancea a primit numeroase telegrame de mulțumire de la muncitori.

A fost menționat antum în ziarul *Voința națională*, XVI, nr. 4 195, 19 ianuarie 1899, p. 2, la rubrica „Buletin parlamentar“ ; de același ziar, nr. 4 196, 20 ianuarie 1899, p. 3 ; de ziarul *Adevărul*, XII, nr. 3 410, 18 ianuarie 1899, p. 2.

(p. 415) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 19 IANUARIE 1899, LA
LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

S-a publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 ianuarie 1899, p. 335, col. 2 — p. 338, col. 1—3.

S-a rezumat în ziarul *Drapelul*, II, nr. 492, 20 ianuarie 1899, p. 3, la rubrica reportajului privind Corpurile legiuitoare ; a doua zi, în același periodic se anunță că discursul lui Delavrancea, „un admirabil discurs la legea sindicatelor agricole... fiind dat talentul oratorului și importanța chestiei se va publica *in extenso*“. Și, într-adevăr, s-a publicat integral în *Drapelul*, II, nr. 495, 23 ianuarie 1899, p. 1—2, sub titlul *Discursul d-lui Barbu Șt. Delavrancea*.

Ulterior, nu s-a retipărit în periodice, în broșură sau volum. Textul ediției de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6679, 17 ianuarie 1899, p. 3 și în nr. 6682, 20 ianuarie 1899, p. 3, la rubrica „Parlament roumain“ ; rezumat de *Adevărul*, XII, nr. 3 413, 21 ianuarie 1899, p. 3 ; rezumat de *Voința națională*, XVI, nr. 4197, 21 ianuarie 1899, p. 3.

Tisserand Eugène (1830—1925) — celebru agronom francez ; s-a ocupat de învățămîntul agricol și de cercetarea științifică aplicată la agricultură.

(p. 428) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 23 IANUARIE 1899,
LA LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 27 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 7 februarie 1899, p. 365, col. 3 — p. 366, col. 2.

Nu s-a retipărit niciodată. A fost semnalat de ziarele *L'Indépen-*

dance roumaine, an. 23, seria V, nr. 6 686, 24 ianuarie 1899, p. 3 și *Voința națională*, XVI, nr. 4201, 26 ianuarie 1899, p. 2. Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Porumbaru Emanoil (1845—1921) — ministru la Lucrările publice în guvernul P. S. Aurelian (21 noiembrie 1896—31 martie 1897), apoi, în aceeași calitate, în guvernul D. Sturdza (14 noiembrie 1903—22 decembrie 1904); ministru de externe în guvernul I. I. C. Brătianu; autor al câtorva scrieri de drept internațional și comercial, discursuri parlamentare.

Boussingault Jean Baptiste (1802—1887) — profesor la Facultatea de științe din Lyon, membru al Academiei de științe din Paris; chimist și agronom francez; a descoperit rolul siliciului în oțel; și-a consacrat activitatea chimiei agricole și fiziologiei plantelor, studiind și experimentând îngrășămintele chimice.

Grignon — localitate unde se află în Franța vestita Școală națională superioară de agronomie, fondată în 1826, într-un castel construit pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, la Thiverval-Grignon.

(p. 432) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 26 IANUARIE 1899,
LA LEGEA SINDICATELOR AGRICOLE

Publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 10 februarie 1899, p. 381, col. 3—p. 383, col. 1; p. 385, col. 2 — p. 386, col. 1.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

S-a rezumat și comentat antum în ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6688, 27 ianuarie 1899, p. 3; de *Voința națională*, XVI, nr. 4203, 28 ianuarie 1899, p. 2; de *Adevărul*, XII, nr. 3420, 28 ianuarie 1899, p. 3.

(p. 440) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA 25 FEBRUARIE 1899,
ÎN PROBLEMA RASCOALELOR ȚĂRĂNEȘTI DE LA POIANA-DOLJ

S-a publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 10 martie 1899, p. 748, col. 2 — p. 754, col. 2.

Reprodus în ziarul *Drapelul*, II, nr. 526, 3 martie 1899, p. 1—3, cu titlul și specificația următoare: „Discursul d-lui Barbu Șt. Delavrancea. Iată în extenso admirabilul discurs rostit de amicul nostru, d-l Delavrancea, în ședința de la 25 februarie asupra răscoalelor țărănești și a politicii guvernului.”

Discursul fusese amânat o săptămână, Delavrancea fiind bolnav, și faptul că ziarele consemnează aceasta la 20 februarie, iar în ziua pronunțării discursului „tribunele erau pline de lume” și N. Flea și Delavrancea „înconjuțați de mulți amici”, dovedește interesul pe care îl stârnea această spinoasă problemă, dar și oratorul, cunoscut din numeroasele sale articole, discursuri și conferințe despre țărânie și justificatele ei revendicări.

În numerele de la 26 și 27 februarie, nu numai ziarul *Drapelul*, dar și *Dreptatea* consemnează interpelarea lui Delavrancea. *Drapelul* face întâi un rezumat al discursului, iar *Epoca* din 27 februarie 1899 îl comentează sub titlul *Interpelarea d-lui Delavrancea. Osînda*.

Impresia zguduitoare pe care discursul lui Delavrancea a făcut-o în Parlament poate fi măsurată în parte prin hotărîrea unui mare număr de deputați de a sărbători pe Delavrancea printr-un banchet „pentru discursul privitor la răscoale”, cum notează *Drapelul*, II, nr. 525, 2 martie 1899, p. 2, la rubrica „Informațiuni politice”.

Rezumat și în *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6718, 26 februarie 1899, p. 3. Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în Delavrancea — *Opere*, vol. I, *Studiu introductiv*, p. LV, nota 3, p. LVI, nota 1, 2, 3, 4.

Gianni Dimitrie (1838 — ?) — avocat, ministru de justiție (1880—1881, 1888, 1903—1904); fondator al ziarului *Alegătorul liber*; decan al baroului Ilfov.

Djuvara Alexandru (1858—1913) — avocat, ministru de justiție în cabinetul D. Sturdza (1897—1898); ministru la Industrie și comerț (1909), ministru de externe (1909—1910). A debutat în literatură cu versuri publicate în *Literatorul* lui Al. Macedonski; a colaborat la mai multe ziare politice; a scos ziarul *L'Étoile roumaine*; a publicat câteva studii politice.

(p. 463) DISCURS ROSTIT ÎN REPLICĂ LA 27 FEBRUARIE 1899
ÎN CAMERA DEPUTAȚILOR

Publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 13 martie 1899, p. 788, col. 1—3; p. 789, col. 1—3.

S-a retipărit în ziarul *Drapelul*, II, nr. 526, 3 martie 1899, p. 1—3. Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum în ziarul *Dreptatea*, IV, nr. 996, 28 februarie 1899, p. 2—3, și nr. 997, 1 martie 1899, p. 3, la rubrica „Reportaj parla-

mentar“; de *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6 720, 28 februarie 1899, p. 3; de *Voința națională*, XVI, nr. 4 229, 2 martie 1899, p. 2—3.

Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 71.

(p. 469) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 18 MARTIE 1899,
ANUNȚIND DEMISIA DIN PARLAMENT

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 54 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 aprilie 1899, p. 1 075, col. 2—3.

Retipărit în ziarul *Dreptatea*, IV, nr. 1 016, 20 martie 1899, p. 1, sub titlul *Doi oameni de inimă. Demisia d-lui Delavrancea*; retipărit în ziarul *Drapelul*, II, nr. 542, 21 martie 1899, p. 1, comentat astfel: „*Demisia d-lui Delavrancea*. Iată și textul demisiei d-lui Barbu Delavrancea din mandatul de deputat, demisie care a fost respinsă ieri de Cameră pentru a doua oară“; menționat de *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6 739, 19 martie 1899, p. 2—3.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*. Antum, a fost semnalat întâi de *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 28 aprilie 1899, p. 1 091, col. 2, care înscrie pentru a doua oară cererea lui Delavrancea de a i se primi demisia; a mai fost semnalat apoi de ziarul *Dreptatea*, IV, nr. 1 105, 19 martie 1899, p. 3, la rubrica „Ultima oră“; de ziarul *Drapelul*, II, nr. 540, 19 martie 1899, p. 3, la notele despre Corpurile legiuitoare; în nr. 544, 24 martie 1899, p. 2, la rubrica „De la Cameră“, se consemnează explicațiile date de Delavrancea cu privire la demisia sa și insistenta sa cerere de a-i fi primită. Abia a treia oară i se primește demisia; în *Dreptatea*, IV, nr. 1 020, 24 martie 1899, p. 3, la rubrica „Ultimele informațiuni“, se consemnează primirea demisiei lui Delavrancea.

(p. 472) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 27 MARTIE 1899

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 57 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 7 mai 1899, p. 1 187, col. 1 — p. 1 188, col. 1.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*. Vezi și notele la discursul din 18 martie 1899.

(p. 475) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA PROIECTUL DE
RĂSPUNS LA MESAJUL TRONULUI, LA 29 NOIEMBRIE 1899

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 11 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 11 decembrie 1899, p. 71, col. 2 — p. 73, col. 2.

Nu s-a mai retipărit decât în rezumat în ziarul *Drapelul*, III, nr. 742, 30 noiembrie 1899, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare“.

Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat de Take Ionescu în ședința Camerei de la 30 noiembrie 1899 (*Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 17 decembrie 1899, p. 95, col. 1), care se referă și la discursurile cu același mobil ale lui Delavrancea, rostite în sala „Dacia“. Take Ionescu spunea cu acest prilej:

„...Am convingerea că ați fost de cea mai mare sinceritate și lealitate în lupta din urmă pe care am dus-o contra d-lui Sturdza. Nu vreau să minimizez partea nimănui și recunosc că în ziua în care s-a văzut la «Dacia» un Maiorescu și un Theodor Rosetti, oameni cunoscuți pentru cumpătate în cuget și pentru cumpătate în expresiuni, când i-a văzut lumea plângând la accentele călduroase ale lui Delavrancea, în ziua aceea desigur că mult s-a făcut pentru căderea regimului Sturdza. Dacă eu vă recunosc aceasta, v-aș ruga și pe dvs. să fiți ceva mai drepti cu aceia care în acele împrejurări s-au dezlipit de d. Sturdza și au trecut în rîndurile noastre, căci dacă accentele lui au putut să vă facă să plîngeți, nu puteți să bănuiți sinceritatea convingerilor care i-au împins în mijlocul nostru.“

A fost menționat antum de ziarul *Epoca*, V, nr. 1 268—319, 1 decembrie 1899, p. 3; rezumat de *L'Indépendance roumaine*, an. 23, seria V, nr. 6 978, 30 noiembrie 1899, p. 3; rezumat de *Voința națională*, XVI, nr. 4 446, 30 noiembrie 1899, p. 3.

(p. 484) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 13 IANUARIE 1900

Publicat în *Monitorul oficial*, nr. 25 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 20 ianuarie 1900, p. 340, col. 1—3.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Acuzat de Ion Brătescu de neregularități în concesiunea tramvaielor, pe cînd Delavrancea era primar al capitalei, răspunde cu indignare că își dăduse demisia din calitatea de membru al acestei societăți cu mult

înainte de a deveni primar al Bucureștiului. Demisia sa fusese publicată în ziarul *Epoca*, VI, nr. 1 305—10, din 14 ianuarie 1900, p. 2, și avea următorul cuprins :

„Domnule președinte,

Am onoarea să vă adresez demisia mea din membru al primei societăți românești de tramvai, deoarece ocupațiunile mele mă pun în imposibilitate să-mi îndeplinesc îndatoririle cari îmi incumbă. Vă mulțumesc de onoarea, cu totul particulară, pe care mi-ați făcut-o și vă rămân totdeauna recunoscător.

Primiți, d-le, etc.

(semnat) Barbu Șt. Delavrancea.”

Președintele societății, G. C. Filipescu, pusese rezoluția :

„Primită la 15/27 iunie 1899. Va fi supusă consiliului.”

Tot în ziarul *Epoca*, VI, nr. 1 305—10, 14 ianuarie 1900, p. 2, se publică și *Procesul-verbal*, nr. 2 al Societății de tramvaie, din ședința de la 19 iunie/1 iulie 1899, când se discutase în consiliu demisia lui Delavrancea :

„D. președinte comunică consiliului demisia d-lui Delavrancea, cu data de 15/27 iunie 1899.

D. președinte exprimă regretele sale pentru hotărîrea pe care a fost obligat s-o ia d. Delavrancea, ocupațiile d-sale nemaipermițându-i să rămână în societate.

Consiliul ia act cu părere de rău de această demisie.

Prin scrisoarea cu data de 21 iunie/3 iulie, președintele societății de tramvai a înștiințat pe d. Delavrancea că consiliul de administrație a primit demisia.”

Urmează textul scrisorii pe care o reproducem :

„Domnule,

Am onoarea a vă face cunoscut că consiliul de administrație al acestei societăți de tramvai, în ședința de la 19 iunie/1 iulie 1899, a primit cu regret demisia pe care i-ați înaintat-o.

Exprimându-și viul regret că ocupațiunile dvs. vă împiedică a ne acorda prețioasa dvs. colaborare, vă rugăm să primiți asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

(Semnat) G. C. Filipescu și Al. Gr. Ionescu.”

Menționat antum în ziarul *Drapelul*, III, nr. 776, 15 ianuarie 1900, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare”, și nr. 782, 22 ianuarie 1900, p. 3, la aceeași rubrică, declarându-se că „este o crimă a se bănuî cinstea lui Delavrancea”; în nr. 783, 23 ianuarie 1900, p. 3, la aceeași rubrică, se menționează răspunsul la acuzațiile aduse de Ion Brătescu în Parlament ;

în *Epoca*, VI, nr. 1306—11, 15 ianuarie 1900, p. 3, la aceeași rubrică ; în nr. 1314—19, din 23 ianuarie 1900, p. 3, al *Epocii*, la rubrica „Corpurile legiuitoare”, Nicolae Filipescu îl apără pe Delavrancea, atacînd pe deputatul pielar Grigore Alexandrescu : „Pentru ce d. Gr. Alexandrescu se crede în drept de a bănuî corectitudinea d-lui Delavrancea ? Ți-ai făcut avere prin muncă, d-le Alexandrescu, dar trebuie să fii just față de d. Delavrancea care, cu inteligența sa, dacă s-ar fi aruncat în industrie, te-ar fi întrecut la sigur. D. Delavrancea s-a îndeletnicit cu literatura, fără să cîștige bani, a scris *Trubadurul* și a făcut mai tîrziu în politică pe trubadurul, cîntînd suferințele neamului românesc. D. Delavrancea e bine cunoscut și în țară și peste hotare. Numele d-sale provoacă nu numai respect, dar și entuziasm. D-ta poate numai de aci înainte vei fi cunoscut, că ai defăimat un om ca Delavrancea...”

Cuvintele lui N. Filipescu sînt acoperite de aplauzele Camerei. În nr. 1316—22 al *Epocii*, din 26 ianuarie 1900, p. 1, sub titlul *Tramvaiul în Cameră*, se afirmă că explicația lui Delavrancea este „o lecție dată dușmanilor săi”.

Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în Delavrancea — *Opere*, vol. I, *Studiu introductiv*, p. LVIII, nota 3.

(p. 488) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 28 IANUARIE 1900, CU PRIVIRE LA RENTA ȘCOALELOR DIN BRAȘOV

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 33 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 10 februarie 1900, p. 488, col. 3 — p. 493, col. 2.

S-a retipărit în ziarul *Epoca*, VI, nr. 1 310—26, 30 ianuarie 1900, p. 1, sub titlul *Chestiunea rentei în Cameră. Discursul d-lui Delavrancea*, și în suplimentul gratuit al ziarului *Epoca*, VI, nr. 1 315—31, 4 februarie 1900, intitulat *Renta școalelor din Brașov. Discurs rostit de d. Delavrancea în ședința Camerei deputaților de la 28 ianuarie 1900*. Manuscrisul acestui discurs se află în Biblioteca V. A. Urechîă din Galați, purtînd nr. 307 014, semnalat de Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 119.

Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Antum, în nr. 1 317—23, din 27 ianuarie 1900, p. 3, al *Epocii*, sub titlul *Cestiunea rentei. Raportul d-lui Delavrancea*, se dă textul raportului citit de Delavrancea în Cameră.

Discursul propriu-zis a fost rezumat în ziarul *Drapelul*, III, nr. 788, 30 ianuarie 1900, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare”.

În nr. 1 310—26, din 30 ianuarie 1900, p. 1, al *Epocii*, sub titlul *Chestiunea rentei la Cameră. Impresiuni. Discursul d-lui Delavrancea*, se afirmă :

„S-au făcut d-lui Delavrancea niște ouăii cum rar s-a mai văzut în vechiul Deal al Mitropoliei...” ; în nr. 1 311—27, din 31 ianuarie 1900, p. 1, discursul este comentat elogios, sub titlul *Triumful nostru* ; pe aceeași pagină, sub titlul *Din fundul vîltoarei* (în care îl tîrîse D. Sturdza pe Delavrancea) se spune : „D. Delavrancea a fost în ședința de vineri mai mult decît Delavrancea, a fost mai mult decît oratorul pasionat și elegant, a fost mai mult decît românul mîniat și răzbunător ; d-sa a fost crainicul neamului său înșelat, rușinat, scîrbit. Căci glasul lui Delavrancea n-a fost «plînsul unei inimi» numai, ci a fost glasul întregului neam care-și plîngea durerile de odinioară...”

Deputatul N. Nicorescu, în discursul său din Cameră, citat de ziarul *Drapelul*, III, nr. 801, 16 februarie 1900, p. 1—2, afirma :

„Pentru cuvîntarea strălucită a d-lui Delavrancea, care v-a entuziasmat pe toți, nu am decît elogii și mă unesc cu dvs. toți într-un sentiment de perfectă admirațiune. D. Delavrancea avea să ia o revanșă — a luat-o în mod strălucit. D. Delavrancea avea trebuință de o răzbunare — s-a răzbunat în mod sîngeros. A zis în termeni fulgerători ceea ce vroia să zică, ceea ce avea de zis. Această cuvîntare ar putea mai mult să figureze ca o introducciune, ca o prefață luminoasă, care ar precede studiul importanței cestiuni ce ne ocupă, decît ca o cercetare cugetată, o judecare cumpănită a soluțiunii ce ni se propune...” Menționat antum de *L'Indépendance roumaine*, an. 24, seria V, nr. 7 032, 30 ianuarie 1900, p. 3.

Menționat în *Discursuri politice* — N. Filipescu, vol. I, București, Ed. Minerva, 1912, p. 305.

Postum, a fost menționat de Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 119 ; de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 71, nota 56.

Demetrescu Anghel (1847—1903) — profesor de istorie și geografie la Gimnaziul Gh. Lazăr, apoi la Liceul Sf. Sava ; colaborator la ziarul *Epoca* și *Națiunea*, la *Revista contemporană* și *Literatură și artă română* ; autor al unei gramatici grecești (1872) ; editor al discursurilor lui Barbu Catargiu (1886) și ale lordului Macaulay (1895) ; profesor și prieten al lui Delavrancea.

(p. 506) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 25 NOIEMBRIE 1900 —
RĂSPUNS LUI G. D. PALLADE

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 5 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 6 decembrie 1900, p. 32, col. 3 — p. 33, col. 2.

Nu s-a retipărit integral niciodată. Rezumat în *Epoca*, VI, nr. 1517—326, 27 noiembrie 1900, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare” și în nr. 1 521—330, 1 decembrie 1900, p. 3, al aceluiași periodic, la aceeași rubrică. N-a fost semnalat în nici un material bibliografic.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 510) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 1 DECEMBRIE 1900

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 9 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 17 decembrie 1900, p. 107, col. 3 — p. 111, col. 3.

În *Epoca*, VII, nr. 1 530—339, din 10 decembrie 1900, p. 2, și apoi în nr. 1 532—341, din 12 decembrie 1900, p. 2, la „Informațiuni”, se anunță că „Un supliment gratuit însoțește nr. nostru de azi cu textul *in extenso* al importantului discurs rostit de d. Delavrancea” și într-adevăr, în *Supliment la ziarul „Epoca”* se publică integral *Discursul d-lui B. Delavrancea rostit în ședința Camerei de la 1 decembrie 1900. Se rezumă în Voința națională*, XVII, nr. 4 738, 3 decembrie 1900, p. 3.

Nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Antum, a fost comentat de „Graur” în *Epoca*, VI, nr. 1 521—330, 1 decembrie 1900, p. 1, și reluat într-un comentariu mai amplu în nr. 1 523—332, 3 decembrie 1900, p. 3, al *Epocii*, sub titlul *Discuția răspunsului la Mesagiul în Cameră. Note și impresii. Un discurs strălucit*, în care se spune între altele :

„Sub farmecul nebiruit pe care elocința superbă a d-lui Delavrancea îl imprimă tuturilor cuvîntărilor sale, a stat încordată atențiunea tuturor timp de mai bine de două ore. A fost unul din acele discursuri în cari se arată măiestria oratorului de talent, frumusețea literară a artistului, ironia fină a intelectualului superior.

Domol, calm, ironic, încălzindu-se în momentele principale, fulgerînd deseori, Delavrancea a executat într-un mod admirabil și politica, și moravurile, și apucăturile detestabile ale acelora cari foiesc sub ordinele d-lui Sturdza.

Salve necontenite de aplauze au făcut să vibreze sala Adunării, și cînd oratorul a terminat, miniștrii și deputații s-au grăbit să-l felicite...”

În același număr al *Epocii*, pe pagina 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare”, se face o dare de seamă a ședinței de la 1 decembrie, rezumîndu-se numeroase părți din discursul lui Delavrancea. Postum, n-a fost semnalat în nici un material bibliografic.

(p. 526) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 4 DECEMBRIE 1900

S-a publicat în *Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 23 decembrie 1900, p. 140, col. 1—3.

Nu s-a retipărit integral niciodată. A fost rezumat în *Epoca*, VI, nr. 1 524—335, 6 decembrie 1900, p. 3, la rubrica „Corpurile legiuitoare”.

N-a fost menționat de materialele bibliografice.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

G. C. Dobrescu — deputat la Colegiul II Prahova, îl insultase pe Delavrancea în Cameră, spunându-i că înainte a fost măscăriciul lui D. Sturdza, iar apoi, măscăriciul lui P. P. Carp.

(p. 529) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 12 FEBRUARIE 1901

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 30 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 9 martie 1901, p. 439, col. 1 — p. 440, col. 2.

În *Epoca*, VII, nr. 1 596—47, 18 februarie 1901, p. 2, la „Informațiuni”, se anunță: „Mîine se va publica integral, după note stenografice, discursul așa de frumos al d-lui Delavrancea, pronunțat în Cameră la 12 februarie”.

Într-adevăr, în nr. 1 597—48, 19 februarie 1901, p. 1, al *Epocii*, se publică *Discursul d-lui Barbu Delavrancea rostit în ședința Camerei de luni, 12 februarie*.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

Antum, a fost rezumat de *Epoca*, VII, nr. 1 592—43, 14 februarie 1901, p. 1 și caracterizat ca „un cald și prea frumos discurs”. Postum, n-a fost menționat de nici un material bibliografic.

Cantacuzino Mihail (1867—1928), fiul lui Gogu Gr. Cantacuzino; primar al capitalei (1904—1907); ministru de justiție (1910—1914, 1916—1918), autor al mai multor studii economice și politice.

(p. 536) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 3 DECEMBRIE 1909

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 14 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 5 decembrie 1909, p. 105, col. 2 — p. 108, col. 2.

S-a reprodus în ziarul *Universul*, XXVII, nr. 334, 5 decembrie 1909, p. 1—2, sub titlul *Corpurile legiuitoare. Camera — Discuția Adresei. Discursul d-lui Delavrancea*; în ziarul *Epoca*, XV, nr. 283, 8 decembrie 1909, p. 1—2, sub titlul *Dezbaterile Adresei în Cameră. Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 3 decembrie*; în ziarul *Conservatorul*,

IX, nr. 268, 8 decembrie 1909, p. 1—2, cu același titlu; în *L'Indépendance roumaine*, an. 33, nr. 10 319, 4 decembrie 1909, p. 3.

Ulterior nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost menționat antum de ziarul *Epoca*, XV, nr. 281, 5 decembrie 1909, la p. 1 — *Discursul d-lui Delavrancea* — și la p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare”; de ziarul *Conservatorul*, IX, nr. 266, 5 decembrie 1909, p. 1, sub titlul *Discuția Adresei. Discursul d-lui Barbu Delavrancea*.

„Gîndiți-vă, treziți-vă”, la p. 2, rubrica „Parlamentul”; de ziarul *Dimineața*, VI, nr. 2 079, 5 decembrie 1909, p. 2, sub titlul *Discuția Mesa-jului. Discursul d-lui Delavrancea*; de ziarul *Universul*, XXVII, nr. 334, 5 decembrie 1909, p. 1, la rubrica „Corpurile legiuitoare”. *Camera. Discuția Adresei. Discursul d-lui Delavrancea*; de ziarul *Evenimentul* din Iași, XVIII, nr. 233, 5 decembrie 1909, p. 1, care reproduce fragmente din discursul lui Delavrancea, omagiindu-l ca fiind singurul care a spus esențialul în problemă. Postum, a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 72 și în Delavrancea — *Opere*, vol. I, *Studii introductive*, p. LIX, nota 2 și 3.

Diamandy George (1867—1917) — socialist, colaborator la *Lumea nouă*, trece în 1900 în partidul liberal, cu faimoasa „tinerime generoasă”. A înființat *Revista democrației române*, a colaborat la *Contemporanul* lui C. D. Gherea.

Banu Constantin (1873—?) — profesor de istorie la Liceul „Matei Basarab”, ministru al cultelor (1922—1923); a înființat revista *Flacăra*.

(p. 548) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 29 NOIEMBRIE 1910

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 12 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 1 decembrie 1910, p. 92, col. 3 — p. 96, col. 1.

S-a tipărit în *Epoca*, XVI, nr. 283, 4 decembrie 1910, p. 1—2, sub titlul *Adresa la Cameră. Discursul d-lui B. Delavrancea. După notele stenografice*; se rezumă în *L'Indépendance roumaine*, an. 34, nr. 10 647, 30 noiembrie 1910, p. 3.

Ulterior nu s-a mai retipărit niciodată. Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat antum în *Epoca*, XVI, nr. 280, 1 decembrie 1910, p. 1; a fost menționat la p. 2—3 din același număr al *Epocii* și se revine asupra discursului în nr. 281, 2 decembrie 1910, p. 2; în ziarul *Universul*, XXVIII, nr. 330, 1 decembrie 1910, p. 1, 2.

Postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 72.

(p. 560) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 30 NOIEMBRIE 1910

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 13 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 2 decembrie 1910, p. 109, col. 1 — p. 109, col. 3.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

S-a comentat antum în ziarul *Epoca*, XVI, nr. 281, 2 decembrie 1910, p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare”; în *Universul*, XXVIII, nr. 331, 2 decembrie 1910, p. 1—2, rubrica „Corpurile legiuitoare”, cu specificația: „Chestie personală între dl. Păltineanu și Delavrancea. Chestie personală Take Ionescu — Delavrancea”; în *Epoca*, XVI, nr. 281, 2 decembrie 1910, p. 2, la rubrica „Corpurile legiuitoare”. Postum a fost menționat de Emilia Șt. Milicescu în biobibliografia citată, p. 72—73.

(p. 563) DISCURS ROSTIT ÎN SENAT LA 2 APRILIE 1912

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 61 — *Dezbaterile Senatului*, 4 aprilie 1912, p. 1 376, col. 1—2.

Ulterior nu s-a mai retipărit niciodată, în periodice sau în volum.

A fost menționat și rezumat antum de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 36, nr. 11 094, 3 aprilie 1912, p. 3.

Ediția prezentă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

(p. 565) DISCURS ROSTIT ÎN CAMERĂ LA 1 DECEMBRIE 1915

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 8 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 4 decembrie 1915, p. 16, col. 1 — p. 19, col. 1; p. 20, col. 2 — p. 21, col. 1.

Nu s-a retipărit niciodată. Ediția de față reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat antum de ziarul *Epoca*, XXII, nr. 333, 3 decembrie 1915, p. 1, sub titlul *O zi rea pentru nemți. Interpelarea d-lui Delavrancea*, semnat „x + y”; de ziarul *Dimineața*, la 3 decembrie 1915, sub titlul *Interpelare cu privire la corupția străină și la presa vîndută*, citîndu-se amplu din discursul lui Delavrancea; rezumat de ziarul *L'Indépendance roumaine*, an. 39, nr. 12 264, 2 decembrie 1915, p. 3; comentat de același ziar, nr. 12 265, 3 decembrie 1915, p. 1.

Printre manuscrisele rămase în posesia fiicelor lui Delavrancea, pe o hîrtie de scrisori se află următorul text, care i-a servit la dezvoltarea acestui discurs:

„*Indoiala* este cea mai rea. Chestiunile mari se văd pe perspective mari, iar nu pe cărăruî.

Să crezi, orice-ai crede, dar credința să fie, și în credința ta mîntuirea ta.

Eu crez ce cred toți; am nerăbdarea tuturilor; sufer de suferința tuturilor românilor de dincoace și de dincolo de Carpați. Crez în instinctul de conservare al tuturor, care în momentele de astăzi se confundă cu întregirea neamului. Opinia publică e opinia neamului. Nu e nici clientela rublelor, nici clientela coroanelor. Nici cititorii *Zilei*, nici cititorii *Faciei*. Opinia publică e ceea ce de la 48 și pînă astăzi am stăruit cu toții să o facem.

Oamenii de stat, oamenii politici trebuie să asculte, să-și plece urechea, inima și mintea la voința unanimă a unui neam. Și voința românilor e ca *prin foc și sabie să ne croim unitatea națională*, visul nostru, al premergătorilor și al urmașilor noștri.

Este întemeiată voința țării? Eu crez că da. Războiul sîngeros de astăzi dacă ar fi să-l înceapă astăzi împăratul Wilhelm n-ar mai trage sabia, și nu s-ar mai auzi vinovatele cuvinte «cu sufletul la D-zeu și cu pumnii asupra dușmanilor». Fulgerătorul marș al germanilor asupra Franței s-a dovedit a fi un vis, și din acest vis s-au trezit și împăratul Wilhelm și prăpăditul de Frantz Iosef. Anglia e stăpîna mărilor — ține de beregată pe germani, industria germană — adică mai toată Germania — este izbită de moarte. Războiul va dura lung și, fiind lung, Germania va fi învinsă.

Dar indiferent de ce s-ar întîmpla la frontul occidental, Austria va fi zdrobită.

Și de aceea voința țării este întemeiată.

Și noi ce discutăm? *Criza de dinastie!*

D. Lahovari susține că există o gravă criză — d-l Marghiloman susține că nu există.

D-lor, nu există. Da, există pentru înțeleptul și norocosul nostru rege o tragedie de conștiință. Ce să facă? Să asculte țara, își calcă la adînci bătrînețe cuvîntul dat. E o felonie față de Frantz Iosef și de împăratul german. Să asculte de Frantz Iosef și de împăratul german, ar fi o dureroasă insultă față de destinele poporului român, al căruia rege este. Atît. Să nu-l lăsăm să se consume în aceste zvîrcoliri de conștiință. Dar dacă Ion Brătianu și partidul liberal, d-l Marghiloman și partidul conservator ar lua cu curaj răspunderea asupra lor, crez că

ar rezolva cazul acesta de tortură de conștiință. Crez... de nu... între întregirea neamului și abdicarea regelui, să salutăm cu respect plecarea regelui. Dupe rege, prințul moștenitor. Ce poate face ? Dupe el, prințul Carol. Nu se poate sfărâma o dinastie de urile isterice ale nu știu cui.

Criză de dinastie nu există.

D-lor, soarta țării e pe mâna d-lui Brătianu, care s-arată puținei de voință și de concepțiune. Ce e la Brătianu ? Discordie. Filogerman — filorus — iar filogerman — și acum tratează neutralitatea. O astfel de neutralitate ar fi cea mai rea. Ce ne făgăduiesc rușii : *obiect de compensații. Nu ne garantează Franța și Anglia.*

O spovedanie. Trei nenorociri. Țăran înclinat spre frumusețe și frumos. Conservator. Politica, partidul liberal — abandonarea lui. Pe ce chestie. Pe *Chestia națională* — pe chestie de «vorbe» mi s-a părut că trădez neamul urmînd pe Sturdza.

Filipescu. Dar astăzi ? E chestie de acțiune, de fapte.

Înmărmurit."

(p. 578) PĂMÎNT ȘI DREPTURI... DISCURS ROSTIT ÎN CAMERA LA IAȘI, LA 9 Iunie 1917, CU PRILEJUL DISCUȚIEI REFORMELOR

S-a publicat în *Monitorul oficial*, nr. 54 — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 3 aprilie 1918, p. 585, col. 2 — p. 590, col. 2.

S-a retipărit în broșură, sub titlul *Pămînt și drepturi*, discurs ținut în ședința Camerei de la 9 iunie 1917, Iași, Tipografia „Dacia”, P. et D. Iliescu, 1917, 21 p., semnat *Barbu Delavrancea*.

Ediția prezintă reproduce textul din *Monitorul oficial*.

A fost comentat antum de ziarul *Acțiunea română* — Iași, I, nr. 128, 11 iunie 1917, p. 1, la rubrica „Parlamentul”. Discursul este comentat pe aceeași pagină de Emil Nicolau ; de ziarul *România* — Iași, I, nr. 127, 11 iunie 1917, p. 1, sub titlul *Discuția reformelor. Discursul d-lui Delavrancea*, care spune :

„D. Delavrancea a pus în susținerea proiectului de revizuire toată căldura persuasivă și toată însuflețirea impresionantă a marelui său talent... Discursul d-lui Delavrancea, întrerupt și acoperit de aplauze călduroase și prelungite ale Adunării, a produs o profundă și legitimă impresie. El a avut imediat o repercusiune din cele mai turburătoare. În adevăr, d. Matei Cantacuzino... care refuzase la început, declară că va vota reformele...”

România — Iași, I, nr. 142, 26 iunie 1917, p. 1, reia comentariul, sub titlul *Reformele. Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința Camerei de la 9 iunie, la discuția generală a reformelor*, spunînd : „Am vorbit la timp de strălucitul discurs rostit de d-l Barbu Delavrancea la reforme.

Ne facem o plăcere a reproduce aci cîteva pasagii, lipsa de spațiu neîngăduindu-ne a-l da în întregime.”

În Cameră, declarația lui Matei Cantacuzino este într-adevăr de menționat :

„D. Delavrancea, în cuvîntarea sa, de o superbă seninătate, v-a comunicat o destăinuire a conștiinței mele... Dacă ceva m-ar fi putut impresiona a fost, desigur, discursul d-lui Delavrancea...” (*Monitorul oficial* — *Dezbaterile Adunării deputaților*, 3 aprilie 1918, p. 590).

George Ranetti, în ziarul *România* — Iași, I, nr. 130, 14 iunie 1917, în articolul *Parlamentul și-a făcut datoria*, subliniază puterea de influențare a discursului lui Delavrancea față de un conservator cumpătat ca Matei Cantacuzino.

Postum, discursul lui Delavrancea a fost menționat de N. Iorga, în *Memorii*, I, București, Ed. Națională-Ciornei, f.a., p. 35 ; de Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 119 ; de Emilia Șt. Milicescu, în biobibliografia citată, p. 75 și 97 ; de Al. Săndulescu, în *Delavrancea*, p. 263 ; de Emilia Șt. Milicescu, în *Delavrancea — Opere*, vol. I, *Studiu introductiv*, p. LXIII, nota 2.

Matei Cantacuzino (1854—1925) — profesor de drept civil la Facultatea de drept din Iași ; ministru al cultelor și instrucțiunii publice în 1918 ; autor al unor studii de drept civil.

(p. 594) DISCURS NEPUBLICAT, ROSTIT ÎN CAMERĂ LA IAȘI, ÎN 1918

Ediția de față reproduce textul manuscrisului olograf, rămas în arhiva familiei Delavrancea.

GLOSAR

- aboli**, vb. = a suprima, a scoate din uz.
- abominabil**, adj. = îngrozitor, oribil, nemăsurat.
- absenteism**, s.n. = exploatarea pământului prin arendaș, în vreme ce proprietarul trăia în străinătate.
- acciz**, s.n. = taxă plătită de vânzător pentru obiectele de consum, la intrarea într-o localitate.
- accizal**, adj. = (bani) proveniți din taxa percepută de primărie pe obiectele de consum, desăfuate în oraș.
- acoladă**, s.f. = ceremonie medievală la primirea cuiva în rândul cavalerilor, constând dintr-o lovitură pe umăr cu latul săbiei și o îmbrățișare dată de cel ce învestește în gradul de cavaler.
- acrimonie**, s.f. = causticitate, asprime.
- acru**, s.m. = unitate de măsură egală cu cca 4 046 m², uzuală în India, Anglia, America de Nord.
- adula**, vb. = (a) linguși, a flata, a lăuda exagerat pe cineva, scontînd un anumit profit — material sau moral.
- afiliațiune**, s.f. = stabilirea de raporturi de subordonare între organizații sau societăți similare.
- afortiori**, loc. adv. = obligatoriu, necesar, cu atît mai mult.
- agregat**, s.m. = grad universitar, obținut prin concurs, dar rămas dependent de catedra unui profesor.
- albastru**, s.n. = numele unui sector administrativ al capitalei, în vechea orînduire.
- amendă onorabilă**, s.f. = recunoașterea în public a unei greșeli comise.
- amenitate**, s.f. = amabilitate, politețe, bunăvoință.
- anafora**, s. f. = raport scris al unui funcționar către domn.

anuitate, s.f. = plată anuală dintr-o datorie, cuprinzând o parte din suma datorată și dobânda respectivă.

apanagiu, s.n. = drept special acordat cuiva.

aprehensiune, s.f. = teamă vagă, frică nelămurită, bănuiala unei situații defavorabile.

arguție, s.f. = argumentare șubredă ; subtilitate exagerată în argumentare.

atrupament, s.n. = grupare de oameni în vederea unei manifestații.

axiz, s.n. = acciz.

B

biter, s.n. = (bitter) băutură alcoolică preparată prin macerarea anumitor substanțe în alcool de ienuper, cu gust amar.

bizantinism, s.n. = corupție și neorânduială în treburile publice și în politică ; predilecție pentru discuțiile subtile, dar inutile.

blagă, s.f. = glumă (de la fr. *blague*).

C

cabalistic, adj. = magic, misterios, obscur.

capelură, s.f. = părul capului.

cardiff, s.n. = cărbune englezesc, după numele portului de exportare din Marea Britanie, comitatul Glamorgan.

călșun, s.m. = ciorap țărănesc.

cărpător, s.n. = fund de lemn pe care se pune mămăliga ; lopată cu care se bagă pîinea în cuptor.

cens, s.n. = quantum minim de impozit dînd dreptul cuiva să aleagă și să fie ales în sistemul politic al Corpurilor legiuitoare prin reprezentanți.

cerebra, vb. = a oficia o slujbă religioasă ; a hotărî o legătură civilă între două persoane printr-o solemnitate.

cilic, s.n. = oțel ; mărgea de metal.

clamoare, s.f. = chemare desperată ; strigăt de protest.

codăvălmășie, s.f. = proprietate colectivă.

coliziune, s.f. = ciocnire, înfruntare în politică.

comandită, s.f. = societate comercială în care o parte din membri varsă

banii necesari fără a lua parte la gestiune.

conflagrațiune, s.f. = război.

confuzionat, adj. = încurcat, rușinat.

cosac nemeș, s.m. = pește fluviat de o mărime neobișnuită.

cotit, s.n. = măsurarea capacității vaselor de băuturi cu unitatea de măsură numită *cot*.

cotonadă, s.f. = țesătură de bumbac.

crede, vb. = a îngădui, a trece cu vederea, a fi indulgent.

cuirasă, s.f. = platoșă, îmbrăcăminte de metal ; chiurasă.

culion, s.n. = potcap drept pe care îl poartă călugării și călugărițele ortodoxe.

D

decima, s.f. = a zecea parte ; zeciuială, dijmă.

deconfitură, s.f. = ruină ; falimentul unui partid.

deferință, s.f. = condescendență, considerație ; deferență.

defiență, s.f. = neîncredere (din fr. *défiance*) ; teamă de a fi înșelat.

denațiune, s.f. = negarea națiunii.

descatena, vb. = a elibera, a descătușa.

desiatină, s.f. = unitate de măsură pentru suprafețe arabile la ruși.

dezgărdinat, adj. = desprins, rupt, separat.

diligent, adj. = sîrguitor, silitor.

disident, s.m. = persoană cu păreri deosebite de ale majorității într-o anumită problemă.

draconian, adj. = foarte sever (după numele lui Dracone, legislator sever în vechea Atenă).

E

edict, s.n. = ordonanță pronunțată de un suveran.

enciclică, s.f. = scrisoare solemnă adresată de papă clerului.

espia, vb. = a ispăși o greșală, a expia.

eterodoxie, s.f. = despărțire de dreapta credință într-o problemă ; erezie.

eterodox, adj. = eretic.

exorbitant, adj. = excesiv, depășind orice măsură.

F

famelic, adj. = flămînd.

fașona, vb. = a da formă unui lucru, a modela (din fr. *façonner*).

facău, s.n. = moară mică.

fidei-comis, s.m. = persoană de încredere însărcinată cu îndeplinirea unei hotărîri.

fișpan, s.m. = prefect (la unguri).

fortuit, adj. = întâmplător.

fortuit, adv. = accidental.

francamente, adv. = cu lealitate, cu sinceritate.

fruntarii, s.f. pl. = hotare, granițe.

fugos, adj. = impetuos.

G

gemă, adj. = (sare) extrasă din saline.

ghild, s.n. = (ghildă, gildă) breaslă, corporație.

gubernă, s.f. = geantă de vânătoare ; cartușieră.

giubelgin, s.m. = om care poartă giubea ; ișlicar ; retrograd.

gîrbaci, s.n. = bici scurt și gros.

I

ignominie, s.f. = josnicie, mîrșăvie, ticăloșie.

impieta, vb. = a încălca drepturile cuiva, a se amesteca nejustificat în treburile cuiva.

impostură, s.f. = înșelătorie, șarlatanie.

inchietă, vb. rf. = a se neliniști (din fr. *inquiéter*).

inchietudine, s.f. = neliniște, îngrijorare.

incidentă, s.f. = întretăiere, întîlnire.

incumba, vb. = a se impune ; a reveni cuiva (despre îndatoriri).

incurie, s.f. = neglijență, neîngrijire, dezordine.

indelibil, adj. = de neșters.

inexorabil, adj. = neînduplecat, implacabil, de neînlăturat.

ingerință, s.f. = intervenție, amestec forțat în viața unei persoane, a unui stat, în soluționarea unei probleme.

insolit, adj. = neobișnuit.

ireverență, s.f. = necuviință, lipsă de respect.

înfeșta, vb. rf. = a se încăpățîna.

înfeștare, s.f. = încăpățînire.

J

joncțiune, s.f. = legătură, unire.

jurisprudență, s.f. = soluție dată de un organ de jurisdicție interpretînd norme prevăzute de lege într-un caz special.

L

landlord, s.m. = proprietar funciar, în Anglia, care-și dă pămînturile cu arendă.

legist, s.m. = om de legi, jurist.

lezat, adj. = lovit în drepturile sale, păgubit.

liberalitate, s.f. = act juridic de dispoziție în favoarea cuiva ; mărinimie, dărnicie.

lôgomahie, s.f. = dispută în jurul unor termeni contestați.

M

macabeic, adj. = vitejesc ; de la numele familiei de sacerdoși din Iudeea care a condus lupta împotriva dominației Seleucizilor, întemeind dinastia Macabeilor.

masala, s.f. = tortă, prăjină unsă cu rășină sau cu smoală, servind la iluminat în timpul procesiunilor.

mădular, s.m. = membru al unei organizații.

mefitic, adj. = urît mirositor, infect.

mensual, adj. = lunar.

meremet, s.n. = reparație (mai ales la imobile).

meremetisi, vb. = a repara.

mezalianță, s.f. = căsătorie cu o persoană inferioară ca stare socială sau culturală.

mezelic, s.n. = mîncare ușoară, rece, servită la începutul mesei ; semințe de dovleac prăjite cu sare ; fig., afaceri ușor de făcut ; câștig neînsemnat.

miră, s.f. = riglă cu diviziuni speciale care servește la măsurarea indirectă a distanțelor sau a înălțimilor.

mirt, s.m. = arbust totdeauna verde, mirositor, cu lemn prețios.

molesta, vb. = a brutaliza, a necăji, a vexa, a jigni.

moratoriu, s.n. = (în economia capitalistă) amînarea plății datoriilor acordate de instanțele judecătorești unui comerciant înainte sau după declararea lui în stare de faliment.

N

nart, s.n. = taxă fixă stabilită pentru vînzarea mărfurilor ; cantitate de muncă stabilită ; normă.

navlu, s.n. = chiria unei corăbii de transportat marfă.

nemenie, s.f. = rudă mai de departe.

neretroactivitate, s.f. = neaplicare la fapte și hotărîri trecute.

nulitate, s.f. = lipsă de valoare în fața legilor.

O

- ocult*, adj. = ascuns, tainic, necunoscut.
odoriferant, adj. = mirositor.
oligarhie, s.f. = conducere în care puterea statului se exercită de un mic număr de persoane sau familii.
oneros, adj. = împovărat, dezavantajos, necinstit.
oponent, s.m. = opozant ; cel care se opune.
ostia, vb. = a (se) potoli, a înceta, a domoli.
otcup, s.n. = monopol, acciz ; antrepriza vănilor sau a ocnelor.
oțios, adj. = nefolositor, de prisos.

P

- parmac*, s.m. = par ; gratie de lemn din gard.
patentar, s.m. = cel ce se bucură de drepturile unui brevet.
patentă, s.f. = brevet ; drept acordat unui inventator ; diplomă care conferă un drept exclusiv.
pendinte, adj. = în curs de judecată, asupra căruia nu s-a dat o hotărâre ; dependent.
pernicios, adj. = primejdios.
persuasiune, s.f. = puterea de a convinge.
plutocrație, s.f. = formă de guvernare în care puterea aparține exclusiv celor bogați ; totalitatea bogățiilor dintr-un stat.
ponderanță, s.f. = cumpănire ; înțelepciune.
prăstină, s.f. = rachiu de drojdie ; tescovină.
precipițiu, s.n. = prăpastie, abis.
prejudeca, vb. = a lua o hotărâre înainte de judecată.
prestație, s.f. = impozit comunal în natură sau în bani destinat întreținerii drumurilor.
prevenție, s.f. = timp petrecut în arest înainte de judecată.
pronomie, s.f. = privilegiu.
prorogare, s.f. = suspendarea lucrărilor unei adunări legislative pentru un timp limitat.
pusilanim, adj. = timid, lipsit de curaj.
pusilanimitate, s.f. = lipsă de curaj, lașitate, poltronerie.

R

- rarișă*, s.f. = plug mic, fără roate, folosit la rărit și învelit cuiburile de porumb ; ralișă.
receptacol, s.n. = loc de adunare ; fundul calicicului unei flori.

- recrudescență*, s.f. = înrăutățire, agravare.
redevență, s.f. = cotă plătită la date fixe care revine acționarilor într-o exploatare.
rescript, s.n. = răspuns al împăraților romani la chestiunile de drept puse de magistrați sau de guvernatorii provinciilor.
reticență, s.f. = figură retorică, omisiune voită, reținere, întrerupere a șirului gândirii intenționată, lăsând să se înțeleagă totuși ceea ce nu s-a spus.
rizerie, s.f. = cultură de orez.

S

- sacerdotal*, adj. = preoțesc.
sărdar, s.m. = serdar, comandant de călărimă, rang imediat după hatman.
scăpăta, vb. = a decădea, a săraci.
scrutin, s.n. = urnă ; alegere făcută cu bile sau cu buletine introduse într-o urnă.
sedicios, adj. = răzvrătit.
serviute, s.f. = stare de dependență ; robie ; obligație impusă de așezarea geografică de a permite unui străin să treacă pe terenul tău ; diminuarea unor drepturi.
solvent, s.m. = elev care plătește taxa de internat, nefiind bursier.
solvent, adj. = dizolvant.
sorginte, s.f. = izvor, sursă, origine.
spoliat, adj. = jefuit, înșelat.
statua, vb. = a hotărî, a decide.
subliminal, adj. = inconștient.
surată, s.f. = numele unui capitol din *Coran*.
șif, s.n. = lamă de metal subțire ascunsă într-un baston sau mîner, servind ca armă.

T

- tastina*, s.f. = unitate veche de măsurat vinul.
tautologie, s.f. = repetare inutilă, cu alți termeni, a acelorași idei.
teșă, vb. = a nivela.
top, s.n. = sul, vălătuc, pachet, val, trîmbă.
tort, s.n. = țesătură din fire de cîneșă ; fire toarse de cîneșă sau bumbac.
tranzacțiune, s.f. = învoială prin care se renunță la judecată.

tui, s.n. = steag turcesc făcut din coade albe de cal împletite, purtate pe o sulică roșie cu semiluna în vîrf.

turmac, s.m. = junc de bivol ; malac ; om scund, bondoc.

V

validitate, s.f. = recunoașterea unui act.

vendictă, s.f. = răzbunare.

verde = numele unui sector administrativ al capitalei în vechea orînduire.

versatilitate, s.f. = nestatornicie.

vil, adj. = josnic, ordinar.

viză, s.f. = pește ganoid cu botul lat, mai mare decît cega.

X

xenofobie, s.f. = ură față de neamuri străine.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

Intrarea Parlamentului. Adunarea deputaților. 32-33

Caricatură din epocă : lupta pentru portofoliu a conservatorilor, în vreme ce liberalii așteaptă. La una din ferestre, D. Sturdza și Delavrancea 32-33

Delavrancea în fracul de primar, 1899—1901. Caricatură 32-33

Caricatură de epocă : „Poftă bună, domnii mei“, le urează sarcastic Delavrancea (Ruy Blas), înșelat în așteptările sale 32-33

Delavrancea în curtea casei din str. Primăverii nr. 26, în 1900 (azi str. Mendeleev) 96-97

Facsimilul unei cereri cu rezoluția lui Delavrancea din 1899, pe cînd era primar al capitalei, prin care acordă 250 lei ajutor învățătorului macedonean Niculescu din Magarova, pentru primirea unui manual școlar 96-97

Facsimil de pe raportul lui Caragiale privind înființarea unei orchestre comunale și a unui teatru popular ambulant, finanțate de Municipiul București 93-97

Desene de Delavrancea. Album din 1895 — Loeches les Bains, Elveția — dedicat soției sale. 96-97

Facsimilul cererii lui Caragiale și al rezoluției primarului Delavrancea, care-i acordă 1 000 lei

în 1900, aconto pentru studiul ce va elabora despre posibilitățile de înființare și funcționare a teatrului popular și a orchestrei comunale.	192-193
Delavrancea în epoca primariatului — 1899-1901.	192-193
În 1901, la Țibana, jud. Iași, în timpul manevre- lor, cu Eduard Ghica și ofițerii	192-193
Caricatura lui Delavrancea în ziarele adversarilor politici	192-193
„Măestrașul“ A. Vlahuță, la Dragosloveni	256-257
Delavrancea însoțind pe Tia Petrescu în 1909, la Breaza	256-257
Fiicele lui Delavrancea — Riros și Pica	256-257
Delavrancea gata să izbucnească împotriva adver- sarilor politici. Caricatură	256-257
Poarta și casa lui Vlahuță de la Dragosloveni.	320-321
Delavrancea pe vapor cu Tia Petrescu, la Ca- zane, în 1911	320-321
Clădirea Ministerului Lucrărilor Publice în 1911, când Delavrancea era ministrul acestui depar- tament	320-321
Delavrancea cu fiica sa Cella și câinele favorit, Șmil, lângă avionul lui Aurel Vlaicu, în 1913.	320-321
Delavrancea la manevre în 1915	416-417
Diplomă de membru de onoare al societății „Ro- mânia jună“ de la Viena, trimisă după ale- gera lui Delavrancea ca membru activ al Academiei Române	416-417
Riri și Bebs Delavrancea, Lily Lupașcu (Teodo- reanu), Gheorghe Grigorescu — fiul marelui pictor — și Delavrancea, porniți de la Dra- goslovenii lui Vlahuță către Budăile Negre de la Dumitrești	416-417
Delavrancea și pianista Cella Delavrancea : „doi artiști“	416-417
Delavrancea la manevre în 1915	416-417
La Dragosloveni, în 1915, cu Dan Berceanu, ne- potul Ruxandei Vlahuță, și grifonul său „Tă- fulică“	512-513

Locuința directoarei Marya Delavrancea de la Școala Centrală, ultima casă din București în care a trăit Delavrancea înainte de refugiul din Moldova	512-513
Bustul lui Delavrancea lucrat de Corneliu Medrea de pe natură	512-513
Marya Delavrancea — profil desenat de Dela- vrancea	512-513
Portret retrospectiv de Pallady	512-513

CUPRINSUL

Regimul	9(601)
Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința de la 9 decembrie 1894 a Camerei deputaților	58(605)
Cestiunea națională. Discursul d-lui Delavrancea rostit în ședința Camerei de la 13 decem- brie 1894	69(606)
Discurs rostit în Camera deputaților la 16 de- cembrie 1894	73(607)
Discurs rostit în Camera deputaților la 10 ia- nuarie 1895	79(607)
Discurs rostit în Camera deputaților, în ședința de la 11 ianuarie 1895, cu prilejul legii nu- melui	83(608)
Interpelare în Camera deputaților la 12 ianuarie 1895	93(609)
Discurs rostit în Camera deputaților cu prilejul legii pentru proprietatea numelui, în ziua de 19 ianuarie 1895	109(609)
Discurs rostit în Camera deputaților, la 20 ia- nuarie 1895, cu prilejul articolelor 9, 10, 12 din legea numelui	121(610)
Discurs rostit în Camera deputaților la 23 ia- nuarie 1895	131(610)
Discurs rostit în Camera deputaților la 31 ianuarie 1895 cu prilejul legii privind căile ferate din inițiativă privată	142(611)

Discurs rostit în cestiune personală contra lui A. C. Cuza în problema manifestației studen- tești de la 14 sept. 1894, în Camera deputaților, la 10 februarie 1895	158(611)
Discurs rostit în Camera deputaților la 11 fe- bruarie 1895, în cestiune personală	169(612)
Interpelare adresată băncii ministeriale în ziua de 16 februarie 1895	179(612)
Discurs rostit în Camera deputaților la 17 fe- bruarie 1895	181(613)
Interpelare rostită în Cameră la 23 februarie 1895, în problema studenților mediciști militari, arestați pentru indisciplină	185(613)
Interpelare adresată primului-ministru în Cameră la 11 martie 1895	200(613)
Discurs rostit în Camera deputaților la 17 mar- tie 1895	203(614)
Interpelare adresată primului-ministru în Cameră la 22 martie 1895	229(614)
Discurs rostit în Cameră la 13 aprilie 1895, la legea minelor	244(615)
Discurs rostit în Cameră la 15 aprilie 1895	266(615)
Discurs rostit în Cameră la 20 februarie 1896	269(615)
Discurs rostit în Cameră la 8 aprilie 1896, cu pri- lejul naturalizării lui Scupiewski	277(616)
Discurs rostit în Cameră la 24 aprilie 1896	280(616)
Discurs rostit în Cameră la 20 martie 1897, la legea instrucțiunii	291(617)
Discurs rostit în Cameră la 9 decembrie 1897	299(617)
Discurs rostit în Cameră la 15 decembrie 1897	312(617)
Discurs rostit în Cameră la 26 ianuarie 1898, în problema expoziției universale de la Paris — 1900	319(618)
Discurs rostit în Cameră la 4 februarie 1898, la reforma învățământului	322(618)
Discurs rostit în Cameră la 5 februarie 1898, la reforma învățământului	339(618)
Discurs rostit în Cameră la 10 februarie 1898, la reforma învățământului	347(619)

Discurs rostit în Cameră la 7 martie 1898, în chestie personală cu Dimitrie Sturdza	355(619)
Discurs rostit în Cameră la 21 martie 1898	368(620)
Discurs rostit în Cameră la 28 aprilie 1898	394(621)
Discurs rostit în Cameră la 14 mai 1898	399(622)
Discurs rostit în Cameră la 16 decembrie 1898	404(622)
Discurs rostit în Cameră la 16 ianuarie 1899, la legea repaosului duminical	412(622)
Discurs rostit în Cameră la 19 ianuarie 1899, la legea sindicatelor agricole	415(623)
Discurs rostit în Cameră la 23 ianuarie 1899, la legea sindicatelor agricole	428(623)
Discurs rostit în Cameră la 26 ianuarie 1899, la legea sindicatelor agricole	432(624)
Discurs rostit în Cameră la 25 februarie 1899, în problema răscoalelor țărănești de la Po- iana-Dolj	440(624)
Discurs rostit în replică la 27 februarie 1899, în Camera deputaților	463(625)
Discurs rostit în Cameră la 18 martie 1899, anun- țând demisia din Parlament	469(626)
Discurs rostit în Cameră la 27 martie 1899	472(626)
Discurs rostit în Cameră la proiectul de răspuns la Mesajul tronului, la 29 noiembrie 1899	475(627)
Discurs rostit în Cameră la 13 ianuarie 1900	484(627)
Discurs rostit în Cameră la 28 ianuarie 1900 cu privire la renta școalelor din Brașov	488(629)
Discurs rostit în Cameră la 25 noiembrie 1900 — răspuns lui G. D. Pallade	506(630)
Discurs rostit în Cameră la 1 decembrie 1900	510(631)
Discurs rostit în Cameră la 4 decembrie 1900	526(632)
Discurs rostit în Cameră la 12 februarie 1901	529(632)
Discurs rostit în Cameră la 3 decembrie 1909	536(632)
Discurs rostit în Cameră la 29 noiembrie 1910	548(633)
Discurs rostit în Cameră la 30 noiembrie 1910	560(634)

Lector : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Apărut 1971. Hîrtie tipar A de 63 g/m². Format
540×840/16. Coli ed. 39,62. Coli tipar 41,25. Planşe
tipo 14. A. nr. 16 653/1970. C.Z. pentru bibliotecile mari
şi mici 859—0.

Tiparul executat sub comanda nr. 594 la
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piaţa
Scînteii nr. 1, Bucureşti Republica Socialistă
România